

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Albert Winsemius: De Nederlander achter de BV Singapore
Stoelinga, F.

Citation

Stoelinga, F. (2020, November 19). *Albert Winsemius: De Nederlander achter de BV Singapore*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/138392>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/138392>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/138392> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Stoelinga, F.

Title: Albert Winsemius: De Nederlander achter de BV Singapore

Issue Date: 2020-11-19

Albert Winsemius
de Nederlander achter de BV Singapore

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus Prof.mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op donderdag 19 november 2020
klokke 12.30 uur

door

Franciscus (Frans) Stoelinga
geboren te Amsterdam
16 april 1942

- Promotores
Prof. dr. D.E.F. (David) Henley
Prof. dr. R. J. (Roel) van der Veen - Universiteit van Amsterdam

- Promotiecommissie
Prof. dr. H.W. (Wim) van den Doel
Prof. dr. H. (Henk) Schulte Nordholt
Prof. dr. J. (Jannie) de Jong - Rijksuniversiteit Groningen
Dr. J.Th. (Thomas) Lindblad
Dr. S. (Sikko) Visscher - Koninklijke Nederlandse Akademie
van Wetenschappen

Albert Winsemius
de Nederlander achter de BV Singapore¹

¹ Foto omslag: Albert Winsemius, 15 april 1971, 61 jaar oud.

Voorwoord

Oorlogen, crises en chaos geven landen en overheden vaak de enige kans om een totaal nieuwe weg in te slaan. Ook bij natuurlijke personen kunnen dergelijke traumatische gebeurtenissen momenten van waarheid opleveren en een volledig nieuwe invalshoek aanbieden. Op zo'n moment kan rechtstaat en mens meer over zichzelf leren dan in al de jaren waarin de tijd zonder mankeren is doorgelopen. Als het zwaard van Damocles hangt ontdek je opeens tot welk een verandering je in staat bent, welk een innerlijke kracht je bezit.

Dit Damocles-onheil speelt een belangrijke rol in het leven van Albert Winsemius (1910-1996). Om zich te ontworstelen aan een niet acceptabele omgeving en bestemming heeft hij zijn inzichten en waarden een aantal keren radicaal moeten herijken. Net zoals Singapore, na oorlog en overheersing, na elkaar bevechtende ideologieën, tot een uitzonderlijk nieuw moment komt.

Winsemius is van jongs af aan een zoekende geest, ambitieus en praktisch. Zijn hunkeren naar iets groters wint het van doorgaan op de oude weg, in een Nederlandse setting met een vaak dwingende maatschappelijke controle. Volgens zijn dochter Ankie: “Als hij zelf een keuze had kunnen maken was hij chirurg geworden, hij was een kunstenaar, hij kon alles. Als iets kapot was kon hij het maken. Of hij was wegenwacht geworden, hij was breed geïnteresseerd”.² Van een *angry young man* met een grote mate van tegendraadsheid wordt hij *I am my own man*, een eigenzinnige crisismanager die weet hoe de hazen lopen.

Zijn eerste drastische stap naar verandering is het vroegtijdig afstand nemen van de geloofsrichting van zijn ouderlijk huis, die verankerd ligt in het lutheranisme. Hij ontwikkelt zich niet tot een praktiserend gelovige, hij is “allergisch voor kerkbanken”.³ Dit impliceert niet dat de vaste punten van het lutherse kerkgenootschap en zijn protestante scholing volledig uit het zicht verdwijnen. Later, in zijn eigen gezin, wordt weinig over geloof gesproken maar wel naar protestante regels geleefd; catechisatie en zondagschool zijn ook voor Alberts kinderen een vanzelfsprekendheid.⁴

Winsemius beheert zes jaar lang de kaashandel van zijn vader, samen met zijn broer Bernard, om daarna, op 26-jarige leeftijd, de volgende radicale stap naar persoonlijke vernieuwing in te zetten: een wetenschappelijke studie, in eigen regie ingevuld. Als ambtenaar

² Gesprek auteur met Ankie Averink-Winsemius, dochter van Albert Winsemius, Krimpen aan den IJssel, 26-10-2013; Singapore's dagblad *The Straits Times*, 11-03-1984, “*All he wanted to be was a surgeon*”.

³ Ibidem, Ankie Averink-Winsemius.

⁴ Ibidem; Parlementair Documentatie Centrum Universiteit Leiden, “Levensbeschouwing Pieter Winsemius: Hervormd: vrijzinnig (opgevoed)”; <https://www.parlementairdocumentatiecentrum.nl/>, geraadpleegd 01-11-2017.

belandt hij daarna in de Tweede Wereldoorlog, een enerverend en praktisch leertraject. Na 1947 krijgt hij, als volgend keerpunt, de ruimte om kennis en overtuiging binnen de herindustrialisatie van Nederland te vergaren en uit te dragen. Het 'op orde brengen van zijn financiële basis' is zijn volgende doortastende herschepping die hem vanaf 1953 in een actieve rol brengt binnen de internationale wapenproductie en wapenhandel; door dit engagement wordt hij een rijk man. Vijftig jaar oud geeft hij de volgende wending aan zijn leven en gaat zich concentreren op internationaal ontwikkelingswerk, dan gaat hij Singapore modelleren.

De invloed van Albert Winsemius op de ontwikkeling van dit eiland is het onderwerp van mijn onderzoek. Het tracht strategieën en acties te vinden die aan Singapore's ontwikkeling hebben bijgedragen, met deze Nederlander als historische aangever. Dit onderzoek toetst in hoeverre Winsemius de man is die, door een combinatie van ervaring, de tijdsperiode en de politiek van Singapore, de welvaart van dit land naar grote hoogte stuwt.

~

Op deze plaats wil ik alle personen en instellingen bedanken die mij bij de totstandkoming van dit proefschrift hebben geholpen, met bijzondere dank aan mijn begeleiders David Henley en Roel van der Veen. Jacques Werner en Margriet Vonno, ambassadeurs van Zijne Majesteits ambassade in Singapore, genieten mijn speciale dank. Net zoals Loh Kah Seng, Douglas A. Kammen, Kwa Chong Guan, Babovic Vladan, P.J. Thum, Tan Jee Say, C.C. Chin, Sim Guan Teck en Brian P. Farrell. Joen van Driel en René Verhulst hebben mij in Singapore met veel gastvrijheid enorm geholpen.

De aanmoedigen van historicus Hans Blom tot waarheidsvinding waren zeer welkom. Aan Bart van Heerikhuizen, die veel van zijn pensioenuurtjes in het bijschaven van mijn Confucius/Calvijn-kennis heeft gestoken, draag ik graag dit betreffende hoofdstuk op. De aanmoedigen van Sikko Visscher hebben zeer bemoedigend gewerkt. Ries Moonen, Meindert Fennema, Cees Wiebes, Menno Tamminga, Gerda Jansen Hendriks, Kees Tamboer en Hans Sluimers hebben mij over problematische fases heen geholpen. Ankie Averink-Winsemius en haar zoon Erik Ayelts-Averink, dochter en kleinzoon van Albert Winsemius, hebben mij een eerste helpende hand toegestoken, waarvoor mijn dank.

Joke, mijn lieve en zo zorgzame eega, geniet meer dan alle dank, zij heeft het allemaal meegemaakt. Ik verzeker haar dat de verleiding om nog eens zo'n dik boek te schrijven aan mij voorbij zal gaan.

Frans Stoelinga

Naarden, juni 2020.

Inhoudsopgave	
Voorwoord	4
Inhoudsopgave	6
Inleiding	9
Onderzoeksvragen	20
Deel I Albert Winsemius - kennis wordt macht	23
Hoofdstuk 1 Van kaas via studie naar nationaal beleid	24
1 Werkloosheid, armoede en oorlogen	24
2 Ingehouden eruditie - werken, studeren, trouwen en promoveren	27
3 In nationale oorlogsdienst	34
4 Winsemius blijft, 'uit landsbelang'	37
Hoofdstuk 2 Een nieuwe aanloop nemen	50
5 Winsemius twee jaar 'ziek thuis'	50
6 Winsemius in opspraak en gerehabiliteerd	53
7 Verantwoording afleggen onder veranderde moraal	61
Hoofdstuk 3 Winsemius' leerschool naar nieuwe vaardigheden	66
8 Nederlands politieke herstart	66
9 Communisme leidt tot breuken	69
10 Het Marshallplan - een Amerikaanse regeling	72
11 Het duo Van den Brink en Winsemius	74
12 Winsemius' industrialisatiebeleid, op schrift	81
13 Militaire factor luidt afscheid Winsemius in	91
Deel II Albert Winsemius - geld stinkt niet	102
Hoofdstuk 4 Regeringsfunctionaris wordt wapenfabrikant	104
14 Inleiding tot Hispano-Suiza	104
15 Winsemius lobbyt, voor veel geld	108
16 Biezen pakken en terug naar oude liefde	118
Hoofdstuk 5 De wereld van de Technische Assistentie	121
17 Economie, ontwikkelingshulp en wapenhandel	121
Deel III Singapore, via Raffles naar Lee Kuan Yew	125
Hoofdstuk 6 De ontwikkeling van een maritiem handelscentrum	127

18	Singapore, ouder dan Malakka	127
19	Opium helpt Raffles' nieuwe handelspost	136
20	Migratie kent veel gezichten	140
21	Demografie van een diaspora	144
22	Groei, commercieel belang en kwetsbaarheid	151
Hoofdstuk 7 De doorstart van Singapore		156
23	Oorlog luidt zelfstandigheid in	156
24	Plannen maken - instellingen komen en gaan	166
25	Voorafgaand aan de komst van Winsemius	176
Deel IV Winsemius en Singapore sluiten een pact		182
Hoofdstuk 8 Winsemius erin, communisten eruit		185
26	Een turbulente, volatiele en onrustige tijd	185
27	Het Winsemius moment – 4 oktober 1960	188
28	De compilatie van <i>Winsemius' Mission Report</i>	201
29	Waarom juist Winsemius?	214
30	Winsemius en de EDB	220
Hoofdstuk 9 Frappante analogieën		227
31	Confucius en Calvijn - congruentie en contrast	227
32	Twee karakters - Lee Kuan Yew en Winsemius	238
33	Nederland gidsland	254
34	Singapore's kristallen bol	270
Deel V De Nederlander achter de BV Singapore		273
Hoofdstuk 10 Vijf verloren jaren		274
35	Aanloop naar een fusie, zonder Winsemius' zegen	274
36	Een tweejarig vechthuwend	289
Hoofdstuk 11 Radicale kentering van de koers van Singapore		299
37	Winsemius' 1965-Memorandum	300
38	Defensiestrategie Singapore – Israël – Winsemius	313
39	Winsemius helpt Singapore overstag, vaak eigenhandig	319
40	Omslagpunt 1967	326
41	De Britse militaire macht trekt zich terug	333
42	Winsemius bestemt dokken en scheepsbouw	339
Hoofdstuk 12 Nieuwe invloedsgebieden van Winsemius		347
43	Singapore: <i>entrepôt for tourists</i>	348
44	De <i>Asian Dollar Market</i>	356
45	Volledige werkgelegenheid	362

46	BBP en GINI in Azië rond 1972	368
47	Het onderwijs en Winsemius	374
Deel VI De derde fase van Winsemius' Singapore		381
Hoofdstuk 13 De NWC en ook drie niet behaalde zaken		383
48	Singapore's Sociaal Economische Raad	383
49	Winsemius' visie niet benut	391
50	'Oans bin zunig'	395
51	<i>Brain Services</i> – Dienstencentrum Singapore	401
52	Maatgevende Winsemius – een recapitulatie	404
Hoofdstuk 14 Politiek en geluk		408
54	Winsemius' politieke aanbevelingen	408
55	De nieuwe maat: het Bruto Nationaal Geluk (BNG)	413
Samenvatting		420
Conclusie		436
Summary		443
Overzicht van geraadpleegde bronnen		448
	Lijst van archivalia	448
	Niet gedrukte bronnen	450
	Officiële bronnen en publicaties	450
	Primaire literatuur	453
	Secundaire literatuur	453
	Kranten en periodieken	465
	Publicaties op internet	467
	Aanvullende informatie en beeldverantwoording: foto's, logo's, kaarten, grafieken, tabellen en films	470
Lijst van gebruikte afkortingen		474

Inleiding

Na de Tweede Wereldoorlog hebben Aziatische landen, net als de meeste Europese landen, de tijd gehad om hun wonden te likken en hun economieën weer op gang te brengen. De aanpak van deze economische heroriëntatie is per land verschillend en leidt tot een variëteit aan resultaten. Het succes van acht Aziatische landen geeft de Wereldbank in 1993 aanleiding om over ‘wonderen’ te schrijven.⁵ In het bijzonder roemt dit rapport de ontwikkelingen van een vijftal landen: Japan en de ‘vier tijgers’ Hong Kong, de Republiek Korea, Singapore en Taiwan, die succesvol hun schouders zetten onder economie en industrialisatie. Vrij snel na deze publicatie wordt de bank gecorrigeerd: wonderen bestaan nu eenmaal niet.⁶

Aan het eind gekomen van zijn bijna 25-jarige begeleiding van Singapore oppert ook Albert Winsemius dat er nooit een wonder heeft plaats gevonden, maar wel dat Singapore’s succes zelfs zijn eigen verwachtingen heeft overtroffen:

I don’t believe in a Singapore miracle. There was never a Singapore miracle. It was simply hard-headed policy. Analysis ... When you diagnose and find out what you have to do, sometimes you have to face up [to a problem] and go after it without compromise ... There may be a miracle in the political field ... Because governments who dare to face a situation, analyse it and take measures without compromise are rather scarce in this world ... If it happened in other countries it might be a miracle. But what happened in Singapore was not a miracle. It was policy.⁷

Maar als de twee hieronder genoemde programmapunten uit Singapore’s industrialisatienota uit 1961 wel beide succesvol worden, dan zal ook Winsemius in termen van een miraculeuze gebeurtenis spreken:

The question as to what would happen if both programmes – the 10-year industrial programme and the crash programme – were successful is an academic one at present. Such a possibility is not excluded, but it would be almost a miracle. And even if this miracle occurs, the underemployment will still be considerable.⁸

Het genoemde crashprogramma is een door Winsemius in 1960 aangelegd ‘industrieel noodverband’ dat binnen de werkloosheid in Singapore in twee tot drie jaar snel 20.000 mensen aan het werk moet zetten.

⁵ *The World Bank Group Archives*, The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy, The World Bank (Washington DC 1993) 2-24; <http://documents.worldbank.org/curated/en/975081468244550798/pdf/multi-page.pdf>, geraadpleegd 16-05-2015.

⁶ D. Rodrik, ‘King Kong meets Godzilla: The World Bank and the East Asian Miracle’ in: A. Fishlow e.a. (red.), *Miracle or Design? Lessons from the East Asian Experience* (New York 1994) 13-53.

⁷ *The Straits Times*, 10-03-1984.

⁸ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, United Nations Commissioner for Technical Assistance, Department of Economic and Social Affairs (New York 1963) 11.

Na een bijna acht maanden durende begeleiding van de *United Nations Industrial Survey Mission* in Singapore wordt Winsemius door de regering van dit land tot *Economic Advisor* benoemd. Drieëntwintig jaar lang, van oktober 1960 tot eind 1983, vervult hij een opmerkelijke en belangrijke rol in de formulering van Singapore's strategie, een strategie die zo succesvol is dat binnen één generatie de stadstaat overgaat *From Third World to First*, zoals Singapore's premier Lee Kuan Yew zijn memoires betitelt.⁹ Singapore heeft in 1960 al wel een gunstige havenpositie en een van oudsher rijk ontwikkelde handel, maar het is op dat moment nog afhankelijk van een op overheersing gebaseerde economie, van de daar gestationeerde Britse krijgsmachtonderdelen en van wat kleinere industriële ontwikkelingen.

In cijfers betekent dit dat de handel vier keer de grootte heeft van het 1960 Bruto Nationaal Product (BNP), dat het Britse garnizoen circa 25% van de omvang van Singapore's economie voor zijn rekening neemt en bovengenoemde “wat kleinere industriële ontwikkelingen” ongeveer 12% van Singapore's 1960 Bruto Binnenlands Product (BBP) uitmaken.¹⁰ Met andere woorden: in relatie tot andere Aziatische landen is Singapore op dat moment al redelijk ontwikkeld, ondanks dat het nauwelijks eigen bodemschatten kent. Bijna alles moet geïmporteerd worden: olie, cement, stenen, voedsel, tot en met het drinkwater aan toe; in 1965 komt 80% van Singapore's watervoorziening uit reservoirs in het naastgelegen Maleise sultanaat Johore.¹¹

Het hiernaast geprojecteerde eilandje Singapore, onder de vingertip van het schiereiland Maleisië, heeft een landoppervlak van slechts 722 km² en wordt in 2019 bewoond door 5.7 miljoen mensen.¹²

⁹ Lee Kuan Yew, *From Third World to First: The Singapore Story, 1965-2000* (Singapore 2000).

¹⁰ Teck-Wong Soon en C. Suan Tan, *The Lessons of East Asia: Singapore Public Policy and Economic Development*, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank (Washington DC 1993) 2; S.Y. Lee, 'Some Basic Problems of Industrialization in Singapore', *The Journal of Developing Areas*, 7, January 1973, 185-216, aldaar 189; Singapore, Department of Statistics, *1961 Yearbook of Statistics*; Stephen W.K. Chiu, K.C. Ho en Tai-lok Lui, *City-States in the Global Economy: Industrial Restructuring in Hong Kong and Singapore* (Oxford 1997) 34-35.

¹¹ *Annual Report 1965, Singapore Water Department*, Singapore Ministry of the Environment and Water Resources.

¹² Kaart deel van Zuidoost-Azië; https://www.aicaglobal.com/global_members/singapore.php.

722 km² is iets meer dan anderhalf keer de grootte van het Nederlandse eiland Texel, dat 463 km² meet en eind 2019 exact 13.547 inwoners telt.¹³ Tussen oktober 1960 en december 1984, de periode dat Winsemius de stadstaat Singapore adviseert, vermenigvuldigt het BBP per capita zich zeventien keer, van US\$428 naar US\$7.228, het hoogste gemiddelde BBP-groeipercentage ter wereld.¹⁴ Singapore wordt vanaf de komst van Winsemius een spectaculair succesverhaal, een metafoor voor wereldklasse, een van de meest succesvolle, innovatieve en internationaal georiënteerde economieën ter wereld.

~

Ook na het beëindigen van Winsemius' adviseurschap eind 1983 blijft de groei van Singapore stormachtig en onstuitbaar, de metropool groeit binnen enkele decennia uit tot het meest welvarende land van Zuidoost-Azië en een van de rijkste en meest geavanceerde landen ter wereld. Eind 2019 is het gemiddelde BBP per hoofd van de bevolking US\$65.233, dat is 54% hoger dan het US\$42.300 BBP van Singapore's voormalige overheerser Groot-Brittannië. Nederland heeft in 2019 een BBP per capita van US\$52.448.¹⁵ Singapore's reeds genoemde "wat kleinere industriële ontwikkelingen" zijn aan het einde van Winsemius' assistentie van de oorspronkelijke 12% naar bijna 30% van het BBP uitgegroeid.¹⁶ Een belangrijk Winsemius-gegeven is het bereiken van volledige werkgelegenheid begin jaren zeventig van de vorige eeuw, geheel conform zijn eigen voorspelling.

Singapore is een kapitalistische grootmacht met een haven die behoort tot de drie grootste havens ter wereld, met een prima functionerende infrastructuur en met moderne logistieke diensten. Een Zuidoost-Aziatisch eiland met uitmuntend onderwijs en een zich snel ontwikkelende wetenschap. Met een voor westerse en Aziatische begrippen zeer moderne gezondheidszorg die een groeiende levensduur tot gevolg heeft. Dat betekent dat de bevolking van Singapore in 2018 gemiddeld 83 jaar oud wordt, terwijl in 1960 de gemiddelde leeftijd nog 66 jaar is. Dat tussen 1960 en 2018 de kindersterfte onder de leeftijd van vijf jaar daalt van 35 per duizend naar 3 per duizend levend geboren. Dat, voor wat betreft het voltooien van de lagere schoolopleiding, de kinderen van Singapore eind jaren zestig al een bijna 100% score

¹³ Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

¹⁴ 1960: Wereldbank, GDP per capita (current US\$); 1984: World Development Report 1987.

¹⁵ Wereldbank; <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=SG>, etc. geraadpleegd 06-10-2020.

¹⁶ Singapore, Department of Statistics, *Report on the Census of Industrial Production*, verschillende jaargangen; Chiu, *City-States in the Global Economy*, 34-35; Lee, 'Some Basic Problems of Industrialization in Singapore', 189; Lim Chong Yah e.a., *Economic Structure and Organization* (Singapore 1973) 28.

behalen, terwijl de participatie aan het vervolgonderwijs tussen 1960 en 1983 zich ruimschoots verdrievoudigt.¹⁷

In 2019 staat Singapore's open economie in de *Corruption Perceptions Index* van 180 landen op een gedeelde vierde plaats, samen met Zwitserland, na Nieuw Zeeland, Denemarken en Finland. Nederland staat op de achtste, de Verenigde Staten op de 23^e en China op de 80ste plaats.¹⁸ Singapore geldt als een van de vijf meest concurrerende economieën ter wereld, een baken van stabiliteit met een goed bestuur en gewild bij investeerders. Zelfs na 2007, als de jaren van financiële malaise de wereldeconomie de wacht aanzeggen, groeit Singapore's BBP jaarlijks gemiddeld nog met 3,6%, Nederlands BBP daalt in dezelfde periode met 1,3% per jaar.¹⁹

De Zuid-Afrikaanse analist en auteur Greg Mills schrijft in 2016 over Singapore in termen van:

It is the epitome of globalisation, possessing the world's second busiest container port handling more than 34 million containers annually, a ship arriving or leaving every 2-3 minutes, while Changi Airport is consistently ranked as the world's best airport, handling 150,000 passengers daily and 6,700 flights weekly. This is more than logistics. Today Singapore is home to 121 foreign banks and 7,000 multinational companies, two-thirds of which have their Asian headquarters on the island.²⁰

Singapore is synoniem voor welvaart. Zijn dynamiek die de oorspronkelijke koloniale context volledig overvleugeld heeft, vormt een inspiratiebron voor veel Aziatische landen en wordt als voorbeeld gesteld voor talloze regio's in de wereld. De journalist Peter de Waard geeft een aantal voorbeelden van steden als mogelijke *follow-up* van 'model' Singapore:

Wie wil er graag 'Singapore' worden? Bijvoorbeeld Barcelona als het Singapore van Europa, Rwanda als het Singapore van Afrika, Panama van Latijns-Amerika, Estland van Oost-Europa, Londen van het Westen, en Gaza in de Gazastrook tot het Singapore van het Midden-Oosten.²¹

~

In Nederland is er verrassend weinig geschreven over de invloed van Winsemius in dit Zuidoost-Aziatische land, alhoewel wetenschappers die ontwikkelingslanden bestuderen zich enigszins bewust zijn van Winsemius' plaats in Singapore. Albert Winsemius is in Nederland

¹⁷ Wereldbank; Singapore, Department of Statistics, *2015 Yearbook of Statistics*; Albert Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*. Speech to the General Electric International Personnel Council Meeting in Singapore (Singapore 1984).

¹⁸ Transparency International 2019; <https://www.transparency.org/cpi2019>, geraadpleegd 27-01-2020.

¹⁹ Wereldbank.

²⁰ Greg Mills, 'Up the Creek with a Paddle: Building Modern Singapore', *The Brenthurst Foundation: A Research Contribution to The Future of African Cities*, Discussion Paper 3/2016 (Johannesburg 2016) 5.

²¹ Peter de Waard, *De Volkskrant*, 30-09-2014, 'De kwestie'.

het meest bekend vanwege zijn benoeming in maart 1949 tot directeur-generaal voor de Industrialisatie van het Ministerie van Economische Zaken onder de toenmalige minister Van den Brink. Onder de bevolking van Singapore heeft Winsemius enige, zij het een vrij beperkte en eenzijdige naamsbekendheid. Dit proefschrift gaat deze twee Winsemius' pakketten samenvoegen; dan blijkt dat Nederland en Singapore aan elkaar gewaagd zijn, veel meer dan verwacht. Winsemius draagt hiervoor grote verantwoording.

Dit samenvoegen van twee geschiedenissen impliceert dat het essentieel is om zoveel mogelijk Winsemius' aard en karakter te achterhalen, waardoor inzicht ontstaat in datgene wat hij gedurende zijn levensloop heeft ervaren en wat mogelijkerwijze consequenties voor Singapore heeft gehad: *to understand the present, one has to know the past*. Dit onderzoek wijst dan uit dat Albert Winsemius' geschiedenis wel links en rechts gearchiveerd staat, maar op meerdere fronten nauwelijks ter beschikking komt; als men naar feiten zoekt, stuit men regelmatig op een dichte deur of op een moeilijk doordringbare laag.

Over zijn professionele leven in Nederland, buiten nieuwsgaring over de periode van de Marshallhulp om, is publiekelijk weinig bekend. De kennis over Winsemius' levensloop tijdens en na de Tweede Wereldoorlog, noch over het tijdperk 1953-1960 als hij betrokken is bij de productie van munitie en wapens, is schaars. Zijn werkgever in de wapenindustrie, het Spaans-Zwitserse Hispano-Suiza, is intussen in veel mootjes opgedeeld, gefuseerd of niet meer bestaand. De huidige directies geven 'niet thuis' of verklaren dat Winsemius' relaas over deze zesjarige werkkring niet traceerbaar noch toegankelijk is. Toch zijn beide genoemde periodes van evident belang, zowel voor de persoonlijke ontwikkeling van Winsemius als voor de ontplooiing van Singapore.

Het is bovendien niet gelukt om enig stuk uit Winsemius' privé-archief in te zien. In zijn 1993 interview is herhaaldelijk sprake van een systematische administratie waar Winsemius zijn stukken bewaart.²² Onderdelen van dit archief, zoals het dossier waar hij, gedurende de tijd dat Singapore een deel van de Federatie van Maleisië is, de krantenknipsels in bewaard heeft. Noch de file *Next Return to Singapore*, noch Lee Kuan Yew's brieven die met 'Harry' ondertekend zijn, komen ondanks auteurs verzoeken ter beschikking.²³ De familie toont terughoudendheid, omdat men liever ziet dat dit Winsemius' onderzoek slechts gerelateerd wordt aan zijn succesverhaal in Singapore.²⁴ In dit verband blijft een door zoon

²² Geluidsopname van een verdiepend interview met de 83-jarige Albert Winsemius, in 1993 in Wassenaar opgenomen door de historici Leo Douw en Sikko Visscher, Universiteit van Amsterdam.

²³ Ibidem; *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius Summary Transcript 1982 en gesprek auteur met dochter van Albert Winsemius Ankie.

²⁴ Suggestie van Pieter Winsemius. Ontmoeting met auteur in Singapore, 31 maart 2015.

Pieter Winsemius in beperkte oplage binnen de familie gedistribueerd verhaal over zijn vader Albert een lonkend archiefstuk.²⁵ Ook verzoeken van de promotoren van deze dissertatie aan Pieter Winsemius om het bestuderen van de archieven in Singapore te faciliteren worden niet gehonoreerd. Twee familieleden (een dochter van Albert Winsemius en haar zoon) hebben wel in persoon medewerking aan dit onderzoek verleend.²⁶ Overigens heeft Albert Winsemius, vanaf 1946, in terminologie van 2020, een ‘Trumpiaanse’ verhouding tot de publieke media gecreëerd, waarover later meer.²⁷

~

In Singapore bestaat een ruimere bekendheid en waardering voor Winsemius’ rol in de transformatie van dit land. Hij is de bekendste van een overdaad aan internationale deskundigen die na de Tweede Wereldoorlog de regeringen van Singapore geadviseerd hebben. Echter ook in Singapore zijn veel archiefdeuren dicht gebleven.

Al in 2010, tijdens auteurs studieperiode aan de *National University of Singapore* (NUS) en vanaf 2015 in het kader van dit onderzoek, zijn initiatieven ondernomen om in Singapore Winsemius’ rapporten, voorstellen en aanbevelingen te bestuderen. Zijn vaak handgeschreven of door hem met twee vingers getypte A-viertjes die hij bij zijn regelmatige bezoeken aan meerdere instituties van de stad afgeeft, zijn daar voorbeelden van. Maar ook de verslagen van de door Winsemius bijgewoonde besprekingen blijven achter slot en grendel. Zoals premier Lee Kuan Yew stelt dat “[Winsemius] had a pragmatic, hands-on approach. He would submit his report and recommendations to me and the Minister of Finance”.²⁸ Of zoals beschreven staat in de samenvatting van de transcripten van zijn in 1982 aan de *National Archives of Singapore* (NAS) gegeven interview, waarin sprake is van een: “Report of his last visit 17 May - 2 June 1982 [that] was prepared by at least 50 different people, had 22 subjects and [also Winsemius] had added a few”.²⁹

Ook in het Winsemius’ interview in Den Haag in 1982 wordt over zijn rapporten en rapportjes gesproken, vaak met naam, toenaam en data, zoals het twee pagina’s tellende rapport *Vicious Circle of Low Wages*, gedateerd 17 mei 1979.³⁰ Instituties als Singapore’s *Economic Development Board*, de EDB, de *Housing and Development Board*, de HDB en de ministeries

²⁵ Trouw, 19-05-2012, “Ik zal niet slaan, dat is niet hard genoeg”; <https://www.trouw.nl/home/pieter-winsemius-ik-zal-niet-slaan-dat-is-niet-hard-genoege-~aaed7c84/>.

²⁶ Gesprek met Ankie Averink-Winsemius, 26-10-2013; Gesprek auteur met kleinzoon van Albert Winsemius, Erik Aeyelts Averink, Naarden 18-02-2013.

²⁷ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 17.

²⁸ *The Straits Times*, 06-12-1996.

²⁹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, Summary Transcript.

³⁰ Ibidem, band 13.

van Economische Zaken en Financiën geven de door Winsemius aangedragen schriftelijke suggesties en bemerkingen echter niet af, ze zijn ‘niet openbaar’. Verzoeken daartoe worden genegeerd, negatief beantwoord en één keer met enthousiasme begroet, maar in het laatste geval is het bij mooie woorden gebleven. Het bestaan van deze stukken hoeft niet betwijfeld te worden: dochter Ankie, na haar vaders verscheiden, heeft op verzoek van de regering van Singapore nog een reis ondernomen om haar vaders moeilijk leesbare handschrift ter plaatse te helpen ontcijferen.

Het frequente lobbyen tot openbaarmaking, ook van de kant van de Nederlandse ambassade in Singapore, heeft uiteindelijk tot de formulering geleid dat ‘de zaak Winsemius’ in de archieven van een aantal instellingen niet op orde is. Zelfs nu, na zestig jaar, zijn op de vrijgegeven bandopnames van de NAS na, bronnen als zijn eigen geschreven initiatieven en de honderden genotuleerde rapportages van zijn in Singapore gevoerde gesprekken, niet beschikbaar. Met als consequentie dat, ondanks dat de economische ontwikkeling van Singapore in kilometers archief is ondergebracht, volledige waarheidsvinding rondom Winsemius een gecompliceerde zaak is.

~

Omdat Winsemius’ persoonlijke inzet niet aan de openbaarheid wordt vrijgegeven is vervolgens de economische transformatie van Singapore voor velen een kwestie van gissen. Er ontstaan vraagtekens wie er uiteindelijk verantwoordelijk is voor ‘het-idee-tot’ en voor ‘de-uitvoering-van’ de baanbrekende ontwikkelingen in dit voor Singapore zo bijzondere tijdperk. Buiten de NAS treedt geen enkele instelling over Winsemius’ persoonlijke inzet noch invloed tussen de jaren 1960 en 1983 inhoudelijk naar buiten. Instellingen waaraan Winsemius 23 jaar van zijn medewerking heeft verleend, verwijzen voor vragen over de ‘Winsemius-archieven’ slechts naar Singapore’s nationale archief. De NAS bevestigt op zijn beurt dat er een zekere huiver bestaat om Winsemius’ berichtgevingen te verzamelen, te classificeren en openbaar te maken. Zijn schriftelijke suggesties, de rapportages van besprekingen op diverse locaties en zijn aanwijzingen voor te nemen maatregelen, blijven vanwege ‘hun sensitieve lading’ onbereikbaar en voor publicatie behoed.

De oorzakelijkheid van de diverse momenten van Singapore’s welvaartsexplosie wordt daardoor vaak generaliserend aan Lee Kuan Yew toegeschreven, zoals bijvoorbeeld door de geïnterviewde Daniel Loh, die ten stelligste beweert dat:

Lee Kuan Yew had the foresight ... he envisioned industrial parks in Jurong and pushed for MNCs [multinational companies] to invest in Singapore ... He went around, like a salesman, to various countries to get them to invest. I think without him, we could almost be sure that

Singapore wouldn't be the way it is today. Before that it didn't look like we could survive economically.³¹

Terwijl Singapore's industriepark *Jurong* in beginsel het idee is van Goh Keng Swee en de “*push for MNCs*” en de “*salesman*” in bovengenoemd citaat meer op Winsemius slaat dan op Lee Kuan Yew. De eerste golf van investeringen in Singapore komen vooral uit Japan en Hong Kong en, pas na 1965 als Winsemius al vijf jaar in Singapore betrokken is, wordt de golf van Amerikaanse investeringen in Singapore duidelijk. Lee Kuan Yew, die in oorsprong niets op heeft met ‘de Amerikanen’, bezoekt de Verenigde Staten in 1967 voor de eerste keer, zich volledig verlatend op Winsemius die hem ondertussen “*practical lessons on how European and American companies operated*” heeft gegeven.³²

Als waarlijk Winsemius' initiatief geldt wel het tripartite overleg tussen werknemers, werkgevers en de overheid, Singapore's *National Wages Council* (NWC), dat een schaduw is van het Nederlandse overlegorgaan van de Sociaal-Economische Raad (SER). De oprichting van deze NWC in 1972 is een 100% Winsemius-novum, ondanks dat Lee Kuan Yew en andere dignitarissen in Singapore ook hiervoor frequent de *credits* proberen op te strijken.³³

Dit origine-probleem komt ook vice versa voor als de naam van Winsemius klinkt terwijl het project of de aan hem toegeschreven instelling al jaren voor zijn aankomst gestart en/of opgericht is. Zoals de uitspraak van de Indiase schrijver-diplomaat Saxena, dat “*the [Winsemius] report also recommended the establishment of an Economic Development Board (EDB) to implement the 10-year industrialisation programme*”.³⁴ In feite is Singapore's EDB al in 1958 door het ontwikkelingsteam van het *Colombo Plan* aanbevolen en in 1959, ruim een jaar voor de komst van Winsemius, door aankomend minister van Financiën Goh Keng Swee aangeprezen, toen heeft Goh al de eerste piketpaaltjes uitgezet. Winsemius heeft wel, vanaf 1961 in tweede instantie, de EDB naar eigen model vorm gegeven, uitgebouwd en begeleid.³⁵

Met andere woorden: ook in Singapore zelf is er onduidelijkheid of het inderdaad wel Winsemius geweest is die de benodigde reddingsboeien heeft toegeworpen. Of is het toch een functionaris uit de eigen politiek? Sommige bronnen en mensen zeggen het ene, sommige het andere, misschien weten ze het niet? Misschien stemmen ze hun antwoorden af op het publiek

³¹ Kevin Blackburn, ‘Oral History as a Product of Malleable and Shifting Memories in Singapore’ in: Loh Kah Seng en Liew Kai Khium (red.), *The Makers & Keepers of Singapore History* (Singapore 2010) 205-221, aldaar 210.

³² *TODAY*, special edition *The Straits Times*, Remembering Lee Kuan Yew, Monday 23 March 2015; *The Straits Times*, 24-03-2015.

³³ *Ibidem*, 24-03-2015.

³⁴ N.C. Saxena, *Virtuous Cycles: The Singapore Public Service and National Development*, United Nations Development Programme (2011) 26.

³⁵ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, xi.

en het debat in het kader van deze zaak? Deze onduidelijkheden zijn in belangrijke mate ontstaan doordat Singapore in westerse zin niet zo vrijgevig is met tekst, uitleg en bewijsvoering.

In dit opzicht is er misschien enige verandering gaande, als bijvoorbeeld het door de regering van Singapore gecontroleerde plaatselijke Engelstalige dagblad *The Straits Times* over deze duale kwestie een vrij gewaagde uitspraak doet:

Dr Goh's so-called economic foresight and daring vision have been oversold and repeated so often that people take it to be true without qualification. In truth, if you look at the way Singapore embarked on ship building, ship repair and oil refinery, all these were specifically recommended in Winsemius' report. No one doubts Dr Goh's economic prowess. But the real architect was Winsemius.³⁶

Maar niet alleen Goh Keng Swee, zelfs Lee Kuan Yew wordt terzijde geschoven als in dezelfde krant 'de man in de straat' anoniem zijn hart lucht:

Once again, his [Lee Kuan Yew's] so-called contributions after independence weren't his. His government was merely following Winsemius' plans dutifully. You can compare what Winsemius recommended and what we actually embarked on or set up. The one-to-one correspondence is so close, we can't be doing anything outstanding other than following Winsemius' plans. Winsemius was thus the brains behind our phenomenal success. Hail Winsemius, not LKY. It is not about begrudging. The fact is, he never was our founding father.³⁷

Waarom spreekt men in 21ste eeuw, in de krant en op *social media* in Singapore over de *Economic Advisor* Winsemius in terminologie van de *Real Founding Father*, de ware bouwer van Singapore? ³⁸ Zoals op 6 augustus 2006 in Singapore's *Sunday Mail* een artikel verschijnt over "*Albert Winsemius, 'founding father' of Singapore*", gebaseerd op een artikel van economisch redacteur van *Het Parool* Kees Tamboer:

National day is round the corner. It is the time of the year that we are being bombarded by the media on how the founding members of the ruling party delivered Singapore from the 3rd world to the 1st. This national narrative is rather misleading as the article below shows. It was a foreign talent, Dr Albert Winsemius, who chartered our economic development and steered us to economic success.³⁹

Zoals ook de alternatieve website *TREmeritus – The Voice of Singaporeans for Singapore* geen onduidelijkheid laat bestaan over haar zienswijze over het onderwerp Winsemius in een artikel uit 2012 "*why-pap-old-guards-are-not-our-founding-fathers*".⁴⁰

³⁶ *The Straits Times*, 17-02-2012.

³⁷ Ibidem.

³⁸ *SGforums*, 11-12 April 2007, discussion, 'Singapore's real father is Dr Albert Winsemius and not Lee'; <https://sgforums.com/>, laatst geraadpleegd 06-02-2014.

³⁹ *The Sunday Mail*, 06-08-2006, gebaseerd op *IIAS Newsletter* 9, 1996.

⁴⁰ *TREmeritus, The Voice of Singaporeans for Singapore*, <http://www.tremeritus.com/2012/02/17/why-pap-old-guards-are-not-our-founding-fathers/>, geraadpleegd 06-02-2014.

Tot vrij recent is het voor buitenlandse onderzoekers onmogelijk om in het archief van de *National University of Singapore* (NUS) of in de *National Archives of Singapore* (NAS), Winsemius' eerste en belangrijke UNDP-rapportages uit 1961 te bestuderen, laat staan te kopiëren. Met andere woorden: de daad en de waarde van Winsemius' inspanningen en bijdragen zouden beter geverifieerd kunnen worden als er openhartiger kennis mag worden genomen van Winsemius' geschiedenis in het ambtelijke Singapore van na oktober 1960. Volgens NUS-student sociologie Tham Dek Won zijn tot nu toe slechts twee auteurs, de Britse historici John Drysdale en Dennis Bloodworth erin geslaagd "*as writers commissioned to write the post-war histories of Singapore*" om "*privileged access to official documents held by the Singapore government*" te krijgen, die er in beperkte mate in geslaagd zijn bepaalde archiefdeuren te openen.⁴¹

In Singapore bestaat bovendien een *Centre of Excellence for National Security* (CENS), een veiligheidsdienst en adviescommissie, die verantwoordelijk is om ingangen van ministeriële en andere institutionele archieven en bibliotheken te bewaken. Zowel in 2015 als in 2017 is ook de CENS niet welwillend om inzake Winsemius' activiteiten enige openheid van zaken te geven. Albert Lau, professor aan de NUS, schrijft al in 2005 over het moeilijk of geen toegang krijgen en het niet ter beschikking stellen van historische en politieke data over de naoorlogse periode.⁴²

A major drawback for the historian writing about contemporary events in Singapore has always been the unavailability of primary sources, particularly of confidential categories of indigenous records, which remained largely classified apparently because of their "sensitive" nature.⁴³

In 2010 wordt dit beleid door Singapore's Loh Kah Seng, wetenschapper en publicist, samenvattend beschreven:

Because there is, in Singapore, no 30-year rule for declassifying the official archives as in Britain and Australia, or the equivalent of the Freedom of Information Act in the United States which allows the citizen to demand access to official records, researchers seeking access to classified material here are mandated to approach the depositing agency. The National Heritage Board Act states that 'Any person may, for the purpose of reference or research, inspect any public archives or recordings made available to the public *subject to any conditions or*

⁴¹ Tham Dek Won, *Race and Class in the Anti-Colonial Movements of Post-war Singapore 1954-1956*. Thesis submitted for the degree of Master of Social Sciences (Sociology) Department of Sociology, National University of Singapore (Singapore 2009) 37; John Drysdale, *Singapore's Struggle for Success* (Singapore 1984); Dennis Bloodworth, *The Tiger and the Trojan Horse* (Singapore 1986).

⁴² Albert Lau, 'Nation-Building and the Singapore Story: Some Issues in the Study of Contemporary Singapore History' in: Wang Gungwu (red.), *Nation-building: Five Southeast Asian Histories* (Singapore 2005) 221-250, aldaar 240-243.

⁴³ Ibidem, 240.

restrictions imposed by the office, officer or person from whom the public archives or recordings were required.’⁴⁴

Dit houdt in dat de beslissing tot declassificatie van documenten van ministeries en andere nationale instellingen voorbehouden is aan de discretie van individuele ministeries en welk individu binnen de organisatie dan ook, waardoor uiteindelijk niemand zich laat verleiden al of niet gevoelige informatie aan wie dan ook te verstrekken.

Soms is er achter geheim gehouden informatie te komen door ‘zijpaden’ te raadplegen: een activist, een controversiële publicist, een onderzoeker of een eenzame politicus die in een één-op-één-gesprek wel boven de algemeen gesanctioneerde geschiedschrijving durft uit te stijgen. Loh Kah Seng is in 2012 terecht de mening toegedaan dat: *“the way towards ‘a more complete picture’ of this past – through the front gates at least – is apparently still barred”*.⁴⁵ Hij omschrijft deze mentaliteit met:

In Singapore, historical research takes place in a context where the makers, gatekeepers and safe keepers possess a controlling influence on what histories, and whose histories, are written. A deep ambivalence exists in the relationship between the forward-looking, rationally managed nation-state and its pasts, and researchers frequently have to mediate between the past and the present.⁴⁶

Het is aldus niet verwonderlijk dat door al deze onbekendheid met de feitelijke toedracht de huidige geschiedschrijving van Singapore en terminologie rondom de periode en persoon Winsemius door publicisten, wetenschappers en overheidspersoneel vaak eenduidig, beperkt en conform een code van algemene zinsneden wordt verwoord. Daardoor blijft de ware toedracht van door Winsemius’ uitgedragen inzichten onduidelijk en veel belangrijke aspecten van zijn geschiedenis in Singapore komen niet aan de orde. Zoals gezegd: de gemiddelde auteur heeft de neiging voor de economische ommezwaai in Singapore in de meeste gevallen exclusief richting de PAP-regering en Lee Kuan Yew te wijzen.

Maar wat is er eigenlijk mis als wetenschappelijk vastgesteld wordt dat bijvoorbeeld veel beslissingen inzake defensie na augustus 1965 door Winsemius geïnstigeerd en beïnvloed zijn? Dat het beknotten van de macht van de vakbonden door Winsemius geadviseerd is. Dat het niet Winsemius is die Shell-Singapore verleid heeft tot het versneld opstarten van een eerste raffinaderij maar dat, zoals duidelijk wordt in paragraaf 25, de vestiging van het Japanse

⁴⁴ Loh Kah Seng, ‘Encounters at the Gates’ in: Loh Kah Seng en Liew Kai Khium (red.), *The Makers & Keepers of Singapore History* (Singapore 2010) 3-28, aldaar 9, 16.

⁴⁵ Loh Kah Seng, *The Making of History: Gatekeepers, Researchers and Singapore Stories*. Tekst van een in 2012 gegeven lezing aan de Nanyang Technological University, Chinese Studies Department; <http://uwa.academia.edu/KahSengLoh>, geraadpleegd 16-05-2018.

⁴⁶ Ibidem.

Maruzen-Toyo de katalysator is voor Shells investeringstraject.⁴⁷ Dat het niet Goh Keng Swee noch Hon Sui Sen zijn maar Winsemius en de Nederlander Van Oenen van de *Bank of America*, die in 1968 de aanzet hebben gegeven tot Singapore's *Asian Dollar Market*.⁴⁸ Dat Winsemius' adviezen van meet af aan gelardeerd zijn met verstrekkende politieke adviezen. Of moet dit soort van geheimpolitiek nog als standaardpraktijk in Singapore beschouwd blijven, waar allerlei onschuldige zaken systematisch als 'gevoelig' worden beschouwd? Is Winsemius door de autoriteiten van Singapore bewust tot doelwit van speciale censuur verklaard en is zijn onderzoeker het voorwerp van speciale verdenking?

Onderzoeksvragen:

Het niet toegankelijkheid zijn van veel Nederlandse, Europese en bronnen in Singaporeen levert dit onderzoek een extra moeilijkheidsfactor op. Desondanks, vanuit een mentaliteit die Albert Winsemius niet vreemd is, komt zijn verhaal toch boven tafel, onderzocht en geschreven op basis van acht vragen waarvan de eerste twee luiden: waar ligt de oorsprong van Albert Winsemius' ideeën en: wat zijn de belangrijkste relevante elementen binnen de geschiedenis van Singapore, voorafgaande aan Winsemius' komst?

De eerste drie Delen van dit onderzoek geven antwoorden op deze vragen middels een schets van de twee hoofdrolspelers Winsemius en Singapore. Deel I en II geven een beeld van Winsemius' persoonlijke ontwikkelingen tot 1960, waarbij de oorsprong van zijn mentaliteit, van zijn ideeën en aanbevelingen die hij straks naar Singapore meeneemt, geïdentificeerd worden. Deel III geeft een beknopte samenvatting van de geschiedenis van Singapore, eveneens tot 1960. Drie Delen waarin van een opmerkelijke en op sommige momenten van een vergelijkbare ontwikkeling van beide hoofdrolspelers gesproken kan worden. Beide hebben bij geboorte en stichting géén gouden lepel in de mond gekregen, de inwoners van Singapore zowel als Winsemius zijn ondernemend en schuwen het avontuur niet, beide ontdoen zich van hun achterliggende historie en ontwikkelen zich vervolgens materieel op het buitenissige af.

Belangrijke informatie komt uit het Nationaal Archief in Den Haag, waar de vondst van een verloren gewaande collectie documenten helpt bij het onderzoek naar de periode van Winsemius' oorlogsjaren. Uit dit archief komen ook ministeriële geschriften tevoorschijn, die Winsemius' werkzame periode na de Tweede Wereldoorlog meer helderheid geven. Om het

⁴⁷ Simon S. C. Tay, (red.), *A Mandarin and the Making of Public Policy: Reflections by Ngiam Tong Dow* (Singapore 2006) 66.

⁴⁸ Barry Desker en Chong Guan Kwa (red.), *Goh Keng Swee: A Public Career remembered* (Singapore 2012) 61, 64, 72; W.G. Huff, *The Economic Growth of Singapore: Trade and Development in the Twentieth Century* (Cambridge 1994) 443; Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 89.

relaas rondom Winsemius en het imperium Hispano-Suiza te onthullen, zijn vooral Duitse informatiebronnen nuttig geweest. Niet alleen wetenschappelijke bronnen en secundaire literatuur, niet alleen archiefstukken van het betreffende Duitse parlementaire onderzoek, maar om de manipulaties van Hispano-Suiza te ontdekken en te volgen zijn publicaties op het internet, Oost-Duitse dagbladverslagen en ook de zogenaamde schandaalpers geraadpleegd. Naast deze Duitse verslagen zijn dagbladen en tijdschriften uit de Verenigde Staten, Nederland, Duitsland, Groot-Brittannië, Israël en Singapore geconsulteerd, in veel gevallen om ‘de toon des tijds’ correct te kunnen verwoorden.

Als Winsemius in 1960 op vijftigjarige leeftijd de arena van Singapore binnenstapt om daar zijn kennis in praktijk te brengen, komen vragen aan de orde als: hoe verkrijgt Winsemius zijn invloed aldaar en wie zijn ontvankelijk voor zijn ideeën? Waarom wordt juist hij tot de belangrijke functie van economisch adviseur van dat land benoemd, voor een periode van bijna 25 jaar? Om daarna de vraag te beantwoorden: hoe politiek zijn Winsemius’ adviezen aan de autoriteiten van Singapore?

Want Winsemius pretendeert geen politicus te zijn, hij zegt geen aanleg te hebben om op politieke manier zijn doelen te bereiken, in feite heeft hij een hekel aan politiek optreden. Binnen de Nederlandse ambtenarij van de jaren veertig van de vorige eeuw bewijst zijn handelwijze vaak het tegendeel van een politicus, hij is dan verstorend in omgevingen waar politieke afwegingen eigenlijk de onderliggende partij moeten zijn. Winsemius’ aanwijzingen in het Singapore van 1960 zijn op vrijwel dezelfde manier verpakt als twintig jaar daarvoor in Nederland. Singapore staat echter in een wat andere politieke orde. Aangestuurd door Amerikaanse invloeden en gesteund door lokale politici is daar wel een grotere ontvankelijkheid voor Winsemius’ ideeën; daar kan hij wel belangrijke politieke problematiek op zijn manier aankaarten en realiseren.

Om laatstgenoemde drie onderzoeksvragen te beantwoorden, om de daadwerkelijke Winsemius-initiatieven in Singapore tussen 1960 en 1984 terug te vinden, volgen Delen IV, V en VI, die zijn advisering binnen de stormachtige ontwikkeling van Singapore beschrijven. Daarvoor is veel en bruikbaar materiaal in de archieven van de Verenigde Naties gevonden en zonder omwegen auteur ter hand gesteld. Ook zijn bandopnames gebruikt, interviews met Winsemius uit de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw; vooral het gesproken interview van de NAS, Singapore’s nationale archief, afgenomen in Den Haag in 1982, is uitgebreid en informatief.

Misschien onbewust heeft het *National Archives of Singapore* een soort ‘gat in de heg’ gecreëerd, waardoor niet gepubliceerde Winsemius activiteiten via een omweg toch boven tafel

komen. De NAS heeft namelijk voor veel politieke ontmoetingen van Singapore met Groot-Brittannië en Australië met de archiefdiensten van deze landen afspraken gemaakt en documentatie in eigen beheer mogen opslaan. Belangrijke Winsemius zaken uit de jaren zestig en zeventig komen nu via deze Brits/Australische achterdeur toch in de openbaarheid. In dit onderzoek worden de resultaten van dit speurwerk onder het hoofd van de *National Archives of Singapore* vermeld met als toevoeging *PREM, Britain, Prime Minister's Office* voor de Britse gedeclasseerde documenten, of met de koppeling *The Australian (High) Commission* voor documenten uit de Australische ambassade in Singapore.

~

Het onderzoeksproces naar Winsemius en Singapore gaat een onverwachte wending krijgen als Calvijn en Confucius opgevoerd worden, een invalshoek die een antwoord zoekt op de onderzoeksvraag in hoeverre ogenschijnlijke tegenstellingen tussen de culturele achtergronden van de calvinistisch opgevoede Winsemius en de confuciaanse morele en politieke filosofie van Lee Kuan Yew en vele andere Chinese leiders hebben bijgedragen aan het succes van Singapore. Wordt het een congruentie of een contrast als deze twee protagonisten samen gaan werken binnen een industriële opgang van Singapore in de twintigste eeuw?

In Deel IV wordt ook naar de karakters van beide laatstgenoemde persoonlijkheden gekeken om daarna wederom bij een belangrijke vraag aan te komen: is Nederland inderdaad een gidsland voor Singapore geweest? De antwoorden op deze vraag leiden tot verbazing en herkenning als de parallellen tussen deze twee landen daarop doorslaggevende en positieve antwoorden geven. Dit leidt tot de afrondende vraag: hoe heeft Winsemius' vergaarde kennis aan de opbouw van Singapore bijgedragen en in hoeverre is de rol van Winsemius maatgevend geweest voor het 'wonder' Singapore? De antwoorden hierop worden vanaf Deel V gegeven, waarna Deel VI de laatste fase van Winsemius in Singapore beschrijft. Over zaken die wel of niet behaald zijn, over de politieke kant van Winsemius, waardoor zijn maatgevende invloed nog duidelijker en begrijpelijker wordt. Met een filosofische vraag als afsluiting: is Winsemius ook verantwoordelijk voor de huidige geestesgesteldheid van Singapore, voor de tevredenheid van zijn bewoners?

Deel I Albert Winsemius - kennis wordt macht

Dit Deel I en het volgende Deel II analyseren gebeurtenissen uit Winsemius' persoonlijke leven en uit het begin van zijn zakelijke carrière. De weg van Winsemius' ontwikkeling start in zijn geboortjaar 1910 waarna deze intelligente en intuïtieve jongeman uit Leeuwarden zich opwerkt tot kleine middenstander en van werkstudent naar doctor in de economische wetenschap. Zijn ondernemerszin en leergierigheid worden daarna beloond met een entree in de ambtenarij van Den Haag.

De Tweede Wereldoorlog doet zijn ambtelijke loopbaan in Den Haag wel enige jaren haperen. Vanaf 1943 houdt hij zich dan niet meer bezig met zijn taak op het departement van prijsbeleid maar vanuit huis, met studies die een antwoord geven op de vraag hoe regeringsinstellingen inhoudelijk beter georganiseerd moeten worden. Het toneel van oorlogsgeweld wordt vervolgens na 1945 ingeruild voor een persoonlijke overlevingsstrijd, een uitsterf vervelende tijd die zelfs jaren na de oorlog in beslag nemen. Totdat politici die zijn ideeën waarderen hem weer op zijn voetstuk terug helpen.

In Deel I blijkt ook dat de Nederlandse politiek zich al tijdens de oorlog intensief bezig houdt met de tijd van na de oorlog. De 'gemiddelde Nederlander' heeft waarschijnlijk niet het vermoeden dat al vanaf 1941 nagedacht is over een periode die op dat moment nog erg ver weg lijkt. Winsemius doet in feite hetzelfde, hij heeft vier jaar in overheidsdienst gewerkt en weet in 1943 dat zijn toekomst daar ligt, daar kan hij veel creatief werk verrichten, daar is carrière te maken, daar ligt zijn toekomst.

In 1947 wordt hij na veel strijd weer in de wereld van ministeries en departementen opgenomen en beleeft zijn opmars als creatief bestuurder een herstart. Veel en belangrijke maatregelen die door Winsemius in Singapore getroffen worden, stammen uit deze naoorlogse periode. Een stelling die kracht krijgt door Winsemius' ontwikkeling in Nederland zorgvuldig te volgen en in te gaan op het Marshall-hulpprogramma waar hij nauw bij betrokken is.

Binnen de wederopbouw van industrieel Nederland gaan vijf succesvolle jaren nu vervolgd worden door een tijdperk van veel geld verdienen. Op 43-jarige leeftijd, als Nederland voor Winsemius en vele andere politici en bestuurders te klein wordt en de grote wereld daarbuiten lonkt, ziet hij een grote verleiding opdagen: een bijna zevenjarig dienstverband binnen de wapenindustrie. De kenmerkende rode draad van Winsemius' levensstijl - vaak handelend op het scherp van de snede - stopt niet en krijgt een internationaal vervolg.

Hoofdstuk 1 Van kaas via studie naar nationaal beleid

1 Werkloosheid, armoede en oorlogen

Mijn vader, hij is nu 76, moest toen hij tien jaar oud was op het Friese platteland bij de boer werken. Van 's morgens heel vroeg tot 's avonds laat. En af en toe een halve dag op bed blijven – dan moesten immers de kleren worden gewassen. Ouderdom en dus armoede moet in die tijd iets afschuwelijks zijn geweest.⁴⁹

Zo spreekt zoon Albert Winsemius in 1960 over zijn vader Pieter Bernardus, geboren in 1883, die eind negentiende eeuw als elfjarige jongen in een armoedige omgeving leeft. Na het lezen van deze zinsnede, opgetekend door verslaggever Herman Leenes, dringt de vraag zich op of in 1910, het jaar waarin Albert Winsemius in Leeuwarden op 26 februari geboren wordt, armoede zich anders voordoet. Het antwoord is: niet voor iedereen, maar wel voor een groot deel van de Nederlandse bevolking. Als de nieuwe Armenwet in 1912 aangenomen wordt leeft nog een derde van de vijf miljoen Nederlanders, zoals historicus en auteur Femke Deen omschrijft “in uitzichtloze poverheid”, een armlastige groep met een hoog percentage kinderen die in wijken wonen die er verpauperd en vervuild bij staan.⁵⁰ Het is de tijd dat het fenomeen ‘onbewoonbaar verklaarde woning’ in Nederland volop aanwezig is.⁵¹

Voorbeeld van de beroerde woonomstandigheden van de losse arbeiders in de Friese hoofdstad. Deze opname uit 1906 van de Westerplantage, aan de voet van de Oldehove, laat tevens zien hoe kinderrijk de gezinnen van de bewoners in die tijd waren.

⁴⁹ Herman Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius: de koopman’, *Maandblad van de Vereniging Nederlands Fabrikaat* (VNF), Jaargang 42, nr. 6 (Rotterdam 1960) 20-24; *Leeuwarder Courant*, 14 en 15-06-1960 ‘Geschreven portret van: Dr. Albert Winsemius de moderne organisatieman’.

⁵⁰ Femke Deen, ‘Te veel om te sterven, te weinig om te leven’, *Historisch Nieuwsblad*, april 2012, 5.

⁵¹ Foto: Armoede in Leeuwarden, 1906; http://webserv.nhl.nl/~oostmeij/1_sow_a/1sow-c1.htm, geraadpleegd 14 december 2013.

Leeuwarden is rond Winsemius' geboortedatum een provinciestad met circa 36.000 inwoners. Er is een militair garnizoen, een station, een gevangenis en één keer per jaar een grote kermis. Elke vrijdag is het druk als de boeren uit de omringende plaatsen de veemarkt in de stad bezoeken. In de jeugdijaren van Winsemius groeit de stad snel in omvang en, zoals bovenstaande foto laat zien, kent ook Leeuwarden rond 1910 schrijnende armoede en erbarmelijke woonomstandigheden. Het is mogelijk dat Winsemius op jongere leeftijd dergelijke misère gekend heeft en er door beïnvloed is. Het is een vergelijkbare armoedige schraalheid, eenzelfde werkloosheid en barre huisvesting, eenzelfde uitzichtloosheid die Winsemius over enkele decennia in Singapore gaat ontmoeten en gaat helpen oplossen.

Albert Winsemius is de derde zoon in een gezin met zes kinderen waarvan de vader opklimt tot winkelier in kaas. Hij gaat naar de Zondagschool, naar een Protestantse Lagere School om daarna de Protestantse Hogere Burgerschool (HBS) in Leeuwarden te doorlopen. Als zeventienjarige verdient hij als aankomend fabrieksarbeider een schamel loon bij de Coöperatieve Zuivelfabriek in Oudega. In 1960 noteert de journalist Herman Leenes Winsemius' uitspraak die de tijdgeest goed weergeeft:

„Het enige waar ik echt verstand van heb,” zegt dr. Winsemius, „is van kaas (...) In m'n jonge jaren heb ik nog op een kaasfabriek gewerkt – in Oudega. Zo'n fabriekje met een directeur, een botermaker, een kaasmaker, een tweede botermaker en een tweede kaasmaker (die laatste was ik). 's Morgens om vier uur opstaan; om vijf uur aantreden in de fabriek – een paar kwartier later stond je al met je sokken te soppen in de wei die in je klompen was gelopen”.⁵²

In het leven van Winsemius worden, naast de kaas, ook andere feiten uit het interbellum snel exemplarisch, zoals de Eerste Wereldoorlog die tussen zijn vierde en zijn achtste levensjaar woekert en grote delen van Europa ruïneert. De crisis van deze 'Grote Oorlog' heeft Winsemius misschien minder dramatisch beïnvloed; Nederland koestert zijn neutraliteitspolitiek en de oorlog is vaak niet meer dan een lastig débâcle dat de gemiddelde burger in Leeuwarden nauwelijks in de weg zit. Dat geldt in andere mate voor het ontstaan van het communisme, na de Oktoberrevolutie in Rusland, die het Lenin mogelijk maakt om in 1918 de Russische Communistische Partij op te richten. Dit 'rode gevaar' en andere radicale politieke ideologieën die de kop opsteken op het wereldtoneel verhardten de omgeving van Winsemius wel sterk en gaan een belangrijke rol in zijn leven spelen.

Het huisgezin van vader Pieter Bernardus Winsemius maakt ook de hyperinflatie van de jaren twintig mee, die het maatschappelijk leven in Nederland overrompelt met een geduchte werkloosheid. In deze periode van armoe gaat Winsemius, net achttien jaar oud, op zoek naar

⁵² Leenes, 'Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius'.

beter. Dat brengt hem in mei 1928 naar Engeland, waar hij als tuindersknecht werk vindt op een tulpenforceerderij in Essex, naar zijn zeggen “zo’n bedrijf waar je met stoken de tulpen vóór Kerstmis in bloei trekt”.⁵³ Het lukt hem echter niet om een gesalarieerde betrekking te krijgen, waardoor hij in oktober van hetzelfde jaar al weer in Leeuwarden terug is.

Nu gaat Albert als zelfstandig handelsreiziger de kost verdienen in de zuivelbranche, vijf jaar lang tot eind 1934. Op 12 november 1929 neemt hij, in het jaar van de Grote Depressie en nog geen drie weken na de beurskrach op Wall Street van 24 oktober, samen met zijn bijna drie jaar oudere broer Bernard de ‘Winsemius Kaas en Vetwarenhandel’ in Leeuwarden van hun vader over. Het handelsregister meldt:

Blijkens akte d.d. 12 November 1929 is door den kantonrechter-plaatsvervanger te Leeuwarden aan ALBERT WINSEMIUS, geboren 26 Februari 1910, zoon van de echtelieden PIETER WINSEMIUS en AUKJE VAN DER WERF, wonende te Leeuwarden, handlichting verleend tot het drijven van een handelszaak in kaas, margarine, vetten en aanverwante artikelen met zijn broer BERNARDUS WINSEMIUS en met dezen daartoe een handelsonderneming onder de firma aan te gaan. Geschiedende deze openbare bekendmaking ingevolge het voorschrift van art. 486 van het Burgerlijk Wetboek De fd. Griffier bij het Kantongerecht te Leeuwarden: F. VISSER.⁵⁴

Columnist Sumiko Tan van Singapore’s dagblad *The Straits Times* omschrijft deze overgang jaren later met de nuchtere opmerking van Winsemius “*then I discovered that working with your hands usually doesn’t pay too well. So I became a salesman of cheese because I knew cheese well*”.⁵⁵ In dit verband luidt Winsemius’ uitspraak in het interview met Leenes van 1960:

Als ik vroeger naar de lucht keek, wist ik wat voor weer het zou worden. Dat was in de tijd, dat ik reiziger was in rookvlees, margarine en kaas in Leeuwarden. Dat kunstje ben ik verleerd en het is niet verwonderlijk, nu ik er niet meer ‘s morgens vroeg met de fiets op uit ga om op één dag in tien of twaalf Friese dorpen m’n kaas te verkopen.⁵⁶

Het koopmansgevoel van Albert Winsemius en zijn navenante verkoopstrategieën ontwikkelen zich in deze economisch schrale periode, hoewel het duidelijk is dat de verkoop en winst van zuivelproducten in deze jaren van marginaliteit sterk moeten lijden. Vrienden in Singapore herinneren zich Winsemius’ gezegde: “*At times he would say that it is more difficult to sell cheese than to run an economy*”.⁵⁷

Deze jaren worden bovendien nog eens bezwaard door een nieuw element van onheil en ontreddeering als het fanatieke nationaalsocialisme over Europa daalt, de “Crisis en critiek

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Inschrijvingsdatum Handelsregister Leeuwarden, 6-13 december 1929; *Leeuwarder Nieuwsblad*, 17-12-1929.

⁵⁵ Sumiko Tan, ‘Dr. Albert Winsemius, Singapore’s Trusted Guide’, *AsiaOne* (Singapore 1998); <http://ourstory.asia1.com.sg/dream/lifeline/win2.html>, geraadpleegd 03-12-2013.

⁵⁶ Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’.

⁵⁷ Chan Chin Bock in Chua Lee Hoong’s, ‘He believed in Singapore’s future’, *AsiaOne*, 07-12-1996.

der democratie” zoals auteur De Jonge zijn boek betitelt.⁵⁸ Eerst het communisme en nu de ideologie van het fascisme, beide met afkeer van democratie en liefde voor revolutionair geweld, grijpen internationaal om zich heen en veroorzaken een stortvloed aan crises, angsten en gewelddadigheden met grootschalige veranderingen als consequentie. De uitslag van de Duitse verkiezingen in 1933 met 44% van de stemmen voor Hitlers Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP), het jaar dat Hindenburg Hitler tot Rijkskanselier benoemt, wordt de genadeklap voor de democratie in Europa. Op 20 maart 1933 maakt een machtigingswet Hitler alleenheerser van Duitsland. Twee dagen later gaat het eerste Duitse concentratie- en strafkamp Dachau open. De trend is gezet: kamp Auschwitz II (Birkenau) kan straks 4.500 personen per dag vernietigen.

In 1936 staat de wereld bijna aan de rand van de afgrond, rechts Spanje onder leiding van generaal Franco komt met hulp van nationalistische rebellen in opstand tegen de democratisch gekozen Spaanse regering. Fascistisch nazi-Duitsland, fascistisch Italië en de Unie van Socialistische Sovjetrepublieken (USSR), steunen de Spaanse strijdende partijen met wapens, adviseurs, troepen en geld. De ideologische strijd leidt tot een Spaanse Burgeroorlog met grote wreedheden waar communisten, nationalisten, anarchisten en religieuzen verwickeld zijn in een gevecht om de macht. In deze aanloop naar verwoesting slijt Winsemius zijn kaas en ziet hoe de wereld om hem heen door snel opkomende ellende uit elkaar valt.

In Duitsland volgt een ontmanteling van de parlementaire democratie terwijl internationale ontwapeningsconferenties op niets uitlopen. De Volkenbond die de instandhouding van de wereldvrede en de beveiliging van de territoriale onschendbaarheid van haar lidstaten als doel heeft faalt herhaaldelijk en kan niets uitrichten tegen de agressie van Japan, Italië en Duitsland. De politieke problemen in en buiten Europa blijken niet oplosbaar, de Europese suprematie loopt ten einde. In 1938 lijft nazi-Duitsland Oostenrijk en het Tsjechische Sudetenland in en in 1939 wordt Polen binnengevallen. Tussen 1936 en 1939 kost deze aanloop naar de volgende crisis al een half miljoen mensenlevens, terwijl de Tweede Wereldoorlog in de rest van Europa nog moet beginnen.

2 Ingehouden eruditie – werken, studeren, trouwen en promoveren

Midden jaren dertig van de vorige eeuw, na zes jaar kaas en andere levensmiddelen verkopen in een steeds armer wordende omgeving, is het voor Winsemius genoeg geweest. Het bedrijf

⁵⁸ A.A. de Jonge, *Crisis en critiek der democratie: Anti-democratische stromingen en de daarin levende denkbelden over de staat in Nederland tussen de wereldoorlogen* (Assen 1968).

Gebr. Winsemius aan de Nieuweburen 120 in Leeuwarden wordt opgeheven. De crisisjaren overtuigen hem dat “het leven pas compleet wordt, als je volledig gebruik kan maken van alle talenten die je van huis uit hebt meegekregen”, een uitspraak dat als het Bijbelse gezegde klinkt van het benutten van al je ontvangen talenten.⁵⁹ Columnist Sumiko Tan citeert hem met: “*Later on I became a little wiser (...) and discovered I had to go to school once more, to university*”.⁶⁰ Winsemius gaat op zoek naar ander werk en meer kennis. Begin 1935 verhuist hij van Friesland naar Zuid-Holland en hij gaat als administratief controleur voor fl.118,75 per maand werken bij de Nederlandse Sierteelt Centrale in Boskoop “onder meer vanwege mijn Engelse ervaring”.⁶¹ Na het behalen van een aantal praktijkdiploma’s is het volgen van een universitaire studie nu zijn nieuwe doel. Verrassend genoeg blijkt uit Winsemius’ rondgang langs de universitaire instituten in Nederland, dat zijn vorming tot (ontwikkelings)econoom niet zijn eerste persoonlijke keuze is.

Zijn eerste keuze is het “eenvoudige” vak van rechten.⁶² Maar daarvoor is een gymnasiumopleiding noodzakelijk en de Universiteit Leiden verplicht hem tot een *Colloquium Doctum* in de Latijnse taal, een taal die hij niet in zijn ransel heeft. Ook de Technische Hogeschool van Delft geeft Winsemius geen groen licht om daar te starten, het wiskundepakket uit zijn HBS-tijd is volgens deze universiteit voor een technische studie niet toereikend. In 1936 wordt het ten slotte de Nederlandsche Handelshoogeschool te Rotterdam, de latere Erasmus Universiteit, waar het vak economie hem mogelijkheden biedt. Er zijn geen avondcolleges voor de nu vijfentwintigjarige volwassen man, dus wordt met de decaan in Rotterdam een modus gevonden om te studeren zonder colleges te volgen, thuis, in de avonden, na het werk en in de weekenden. De zeven vrije dagen per jaar, die zijn baan hem permitteert, zijn voldoende om de examens in deze studierichting te kunnen doen.⁶³

Werken en studeren vallen vanaf nu samen. Met trots publiceert Winsemius in 1938 een werkstuk dat zijn studie en werkervaring bij de sierteeltproducten eer aandoet.⁶⁴ Conform universitaire richtlijnen, gekoppeld aan een persoonlijke affiniteit voor de sector geeft hij een overzicht van de lokale boomkwekerijcultuur. De teelt met haar financieel-economische aspecten, de in- en uitvoer, maar ook de problematiek van de vakbonden passeren de revue.

⁵⁹ Geluidsopname van een verdiepend interview met de 83-jarige Albert Winsemius, in 1993 in Wassenaar opgenomen door de historici Leo Douw en Sikko Visscher, Universiteit van Amsterdam; *Bijbel*, 1 Petrus 4:10; Matteüs 25:14-30; 1 Korinthiers 7:7.

⁶⁰ Tan, ‘Dr. Albert Winsemius, Singapore’s Trusted Guide’.

⁶¹ Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’.

⁶² Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ A. Winsemius, ‘De Boskoopsche BoomKwekerij’, *Economisch-statistische Berichten*, Jaargang 23, Nummer 1149 (Rotterdam 1938) 8.

Winsemius' analyse wordt aangevuld met voor deze sector duidelijke richtlijnen voor de toekomst. Op 1 mei 1936 krij; gt hij bij deze Sierteelt Centrale eervol ontslag, waarna zijn carrière tot eind 1937 vervolgd wordt als enquêteur in dienst van het Economisch Instituut voor den Middenstand, later bekend als het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf (EIM).

Binnen drie jaar rondt Winsemius de studie economie af en in 1938 is hij doctorandus. Het is volgens economisch redacteur van *Het Parool* Kees Tamboer niet verbazingwekkend dat zijn hoogleraar Piet Lieftinck hem in al in januari van dat jaar richting de Haagse departementen lanceert. Lieftinck ziet de achtentwintigjarige “beminnelijke, maar tegelijk strenge en doortastende Fries” als een intelligente creatieve organisator, hij schat Winsemius' hang naar cijfers juist in en vindt zijn koele observaties van organisaties en mensen opmerkelijk.⁶⁵ Winsemius' combinatie van lef, gepaard met doorzettingsvermogen, intelligentie gekoppeld aan vernieuwingsdrift en duidelijkheid worden door hem gunstig beoordeeld. De loyaliteit tussen beide heren zal tot een jarenlange relatie leiden.

Winsemius uit de Cornelis Speelmanstraat 46 te 's-Gravenhage is nu een ambtenaar in overheidsdienst, bezoldigd met een wedde van 250 gulden per maand.⁶⁶ Aanvankelijk is hij medewerker aan het researchbureau van de Economische Voorlichtingsdienst om later tot chef van het Bureau Marktonderzoek en Propaganda van deze dienst bevorderd te worden.⁶⁷ Dat geeft hem de nodige financiële armslag om in juni 1938 met de Groningse Aaltje Anna Schreiber te trouwen, dochter van een Duitse schipper met de Groningse scheepsbouwwereld als achtergrond. Een jaar later wordt hun eerste kind geboren, dochter Anna Aukje. De echtgenote van Albert Winsemius zal in de werkzame jaren van haar man nauwelijks in de openbaarheid treden, volgens Anna Aukje omdat “zij de Engelse taal niet goed beheerste”.⁶⁸

In deze periode vlak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog waar religieus Nederland en het conservatisme van de Nederlandse politiek zich vrij eenvoudig naar de sterker wordende nationaalsocialistische tendensen schikt, zijn er personen en situaties die Winsemius' denkbeelden opnieuw beïnvloeden. Een van de belangrijkste vooroorlogse pilaren in Nederland wordt het volgend jaar zijn hoogste baas, de orthodox-protestantse politicus Hendrikus Colijn. Colijn is sinds mei 1933 minister-president en hanteert vanaf 1939 de portefeuilles van zowel minister van Financiën als minister van Economische Zaken. Volgens sommige historici is

⁶⁵ Kees Tamboer, ‘Albert Winsemius bouwde Nederland en Singapore op’, *Het Parool*, 06-12-1996.

⁶⁶ *Nationaal Archief, Den Haag*, Ministerie van Economische Zaken: Centraal Archief, nummer toegang 2.06.087, inventarisnummer, 300.

⁶⁷ *Nationaal Archief, Den Haag*, Staatsalmanak voor het Koninkrijk der Nederlanden, 1940 (Den Haag 1939) 802.

⁶⁸ Gesprek met Ankie Averink-Winsemius, 26-10-2013.

Colijn de Nederlandse verpersoonlijking van de jaren dertig, een “symbool van crisis, synoniem voor bezuiniging en standbeeld van autoritair staatsgezag”.⁶⁹ In dezelfde trant beschrijven Vrije Universiteits-historici Colijn en zijn antirevolutionaire achterban met:

Al ons onbehagen over oorlog en kolonialisme, crisis en werkloosheid, verzuiling en autoriteit, calvinisme en kapitalisme, wordt in de figuur van Colijn geprojecteerd. In die zin is het populaire Colijn-beeld een spiegelbeeld van ons onverwerkt verleden. Het weerspiegelt onze irritatie over een zekerheid en zelfbewustheid die we zelf zijn kwijtgeraakt.⁷⁰

Tijdens zijn studie economie heeft Winsemius ongetwijfeld nagedacht over de financieel-economische politiek van Colijn, die de Gouden Standaard maar niet kan laten vallen en orthodox vasthoudt aan het niet verhogen van de prijzen. Het gedachtegoed van Colijn over prijsbeheersing, vermogen, arbeidsverhoudingen, lonen en anarchistische stakingen is volop verweven in de orde van de toenmalige dag. Nederland wordt geconfronteerd met een werkloosheid die oploopt van 40.000 naar 630.000 personen, 24% van de loonafhankelijke beroepsbevolking: op de totale bevolking van acht miljoen zielen zijn twee miljoen Nederlanders op een uitkering aangewezen.⁷¹ Colijns gedachtegoed en Winsemius’ activiteiten gaan elkaar in Singapore meer dan eens ontmoeten.

Intelligentie, discipline, noeste arbeid en doelgerichtheid leiden hem ten slotte naar de graad van doctor in de Economische Wetenschappen. Hij schrijft in anderhalf jaar tijd bij professor Lieftinck een proefschrift dat in 1939 verdedigd wordt. Zijn dissertatie geeft in 146 pagina’s de theoretische, rekentechnische en bestuurlijke aspecten weer van internationale migratie van goederen, kapitaal en arbeid, een bekend thema uit het interbellum.⁷² Je kunt stellen dat Winsemius dit stuk schrijft met in het achterhoofd de aanloop naar een wereld van nieuwe internationale verwevenheid, waar export, transport, arbeid, lonen en kapitaal vluchtiger en frequenter de toekomstige economische veranderingen gaan beïnvloeden.

Een indruk van zijn dissertatie is opportuun omdat Winsemius’ carrière, in het bijzonder tijdens zijn adviesperiode in Singapore, frequent naar zijn thesis teruggrijpt:

Winsemius’ onderzoek put uit praktijksituaties in Europese landen van de 19e en begin 20e eeuw en beoordeelt *en passant* ook migratiestromen in Azië, waar “een der belangrijkste migratiegebieden in het verre Oosten het Schiereiland Malakka is”. Een van de tussenconclusies luidt dat de “miljoenenuittocht van grote groepen Chinezen uit China”, geïnitieerd door een wisselwerking van economische, sociale en politieke oorzaken, “uiteindelijk [leidt] tot een sterke toename van de totale wereldgoederenhandel”.

⁶⁹ Jan Bank en Chris Vos, *Hendrikus Colijn: Antirevolutionair* (Houten 1987) 6.

⁷⁰ J. de Bruijn en H.J. Langeveld (red.), *Colijn: Bouwstenen voor een biografie* (Kampen 1994) 29.

⁷¹ Rob Hartmans, ‘Het dogma van de gouden standaard’, *Historisch Nieuwsblad*, juni 2013, 48-55, aldaar 51.

⁷² Albert Winsemius, *Economische aspecten der internationale migratie*. Proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de economische wetenschappen aan de Nederlandsche Handelshoogeschool te Rotterdam (Haarlem 1939).

De arbeidsmigranten beschouwt Winsemius niet alleen als (weg)brengers van arbeid, maar hij ziet hen ook als besteders van inkomens, als consumenten met koopkracht, die geld transfereren. Die de kosten van levensonderhoud in meerdere gebieden met elkaar vergelijken en vervolgens door hun gedrag de vraag, de export, de prijzen maar ook de lokale loonpolitiek beïnvloeden en op hun beurt al of niet weer nieuwe migraties op gang brengen. Een van Winsemius' adagia is de dwingende relatie tussen nationale uitvoer van eindproducten en migratie van arbeiders: als de export van eindproducten stijgt dan daalt de arbeidsmigratie.

Het proefschrift benoemt zaken die na 1945 in Nederland en na 1960 in Singapore strategische themata zijn. Zoals efficiency van arbeid, het verschijnsel van handelspolitiek, net als zijn standpunt ten aanzien van de loonpolitiek. De dissertatie gaat dieper in op het transfereren van kapitaal en de betrouwbaarheid van de lokale ondernemer die het geld van de kapitaalbezitter gaat aanwenden, in casu de overweging van de kapitaalbezitter die zelf migrerende ondernemer van zijn eigen kapitaal wordt. Ook hier geldt dat de kapitaalverstrekker tevens consument is en bij het besteden van zijn inkomen eenzelfde afweging maakt als de arbeidsmigrant.

Oorzaak en gevolg duiken in dit proefschrift frequent op zoals de relatie van immigratie tot bevolkingsgroei, het verband tussen en de invloeden van nationale en internationale goederen, de kosten van levensonderhoud en het proces van het gelijkmaken van de prijzen van internationaal verhandelbare goederen. De theorieën die uitgedacht worden over levensstandaard, huwelijken, bevolkingsgroei, kinderbeperking en geboortecijfers worden in dit proefschrift genoemd, themata die straks in Singapore tot politiek worden omgezet.

Winsemius beschrijft in 1939 grensoverschrijdende fenomenen, zoals invoerrechten, contingenteringen en deviezenbeperkingen die eveneens in Singapore aan de orde komen. Rassenongelijkheid en oplevend nationalisme in de immigratielanden worden onverbloemd vermeld. Opvallend is dat Winsemius het 'redden van het vege lijf' niet als een migratiethema en kernpunt aanhaalt, migratie volgens de 1939-Winsemius-norm is een financieel-economisch verschijnsel, dat tegenwoordig als 'economisme', rendementsdenken, wordt verwoord.

Als migratie-expert verwijst Winsemius indirect naar Hitlers drang naar het oosten, naar meer *Lebensraum* en naar Japans geforceerde expansie in Azië: "De interdependentie van migratie, kapitaal- en goederenbewegingen, zooals deze voortvloeit uit de ongelijke verdeling van mensen, kapitaal en natuurgaven, maken het voor vele dichtbevolkte gebieden noodzakelijk, dat zij de beschikking krijgen over voldoende grondstoffen, waarin deze natuurgaven zijn geïncorporeerd, om de verzorging van hun bevolking te verzekeren".⁷³

Een ander opmerkelijk feit is het ontbreken van enigerlei verwijzing naar de econoom John Maynard Keynes. Keynes, die met zijn *General Theory of Employment, Interest and Money* (1936) geen economische basis voor Winsemius' inzichten geleverd heeft. Wel komen de theorieën van Haberler, Hobson, Kreukniet, Lieftinck, Alfred Marshall en Mukerjee aan de orde. Liggen socialistisch getinte conjunctuur-theoretische inzichten van Keynes 'in het Rotterdamse' in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog nog wat gevoelig? Opmerkelijk is bovendien dat dit proefschrift over de arbeidsmigratie in de jaren van werkloosheid een citaat uit het gedicht 'De Lânforhûzer' van [de socialist] Pieter Jelles Troelstra draagt die, volgens Winsemius, "als voorvechter der arbeiders op het Friesche platteland, op de hoogte was van de heerschende mentaliteit".⁷⁴

In diverse tijdschriften verschijnen aankondigingen van Winsemius' dissertatie, zoals in *Economisch-statistische Berichten*, onder redactie van P. Lieftinck, N. J. Polak, J. Tinbergen, F. de Vries en H. M. H. A. van der Valk, waar een recapitulatie wordt gegeven van de internationale migratie zoals door Winsemius bestudeerd en omschreven.⁷⁵ Ook wordt een relaas opgetekend in het staats- en letterkundig nieuwsblad *Het Vaderland*.⁷⁶ Een verstorend

⁷³ Winsemius, *Economische aspecten der internationale migratie*, 142.

⁷⁴ Ibidem, 12; P.J. Troelstra, *Rispinge* (Den Haag 1909).

⁷⁵ *Economisch-statistische Berichten*, jaargang 24, 1939, nummer 1226, 515.

⁷⁶ 'Internationale verplaatsing van arbeidskracht; Theorie der migratie', *Het Vaderland*, 25-01-1940.

commentaar verschijnt in *de Economist*, naar alle waarschijnlijkheid van Dr. R. van Genechten, die Winsemius' proefschrift sterk negatief beoordeelt. De ondertekenaar van de beoordeling, 'Van G.', stelt dat:

Zoo kan men ook over de „economische aspecten der internationale migratie" schrijven. Wanneer men dit echter doet, niet als onderdeel van een grooter geheel, maar in dien vorm dat men een geheel boek alleen hieraan wijdt, terwijl de andere aspecten maar zeer terloops worden belicht, geeft men een zeer scheef beeld van de werkelijk belangrijke factoren. Maar ook op dit beperkte economische gebied begaat de schrijver onvergeeflijke fouten.

De schrijver is zoo naief te meenen dat de verplaatsing van deze „koopkrachtbezitters" de prijzen van de nationale goederen in het land waar zij zich in vestigen zal doen stijgen en in het land waaruit zij emigreeren zal doen dalen. Dit berust op een aanzienlijke overschatting van dezen invloed. De eenvoudige waarneming van de feiten kan dit duidelijk maken.

Hetzelfde kan gezegd worden van de opmerking die de schrijver maakt omtrent den invloed van de geldzendingen die emigranten naar hun vaderland overmaken. Ook dit is een factor, die wel in een grooter geheel, eenige aandacht zou verdienen, maar waarvan de invloed, door de wijze waarop de schrijver hem behandelt, tot in het ridicule wordt overschat.

Van G. rondt af met de woorden: “Ik laat het hierbij. Het werk kan niet als een verrijking van de economische literatuur worden beschouwd”.⁷⁷ Is Winsemius op dat moment van zijn geschiedenis nog geen hoogwaardig technisch of conceptueel econoom? Is de manier waarop hij zaken beschrijft misschien meer een combinatie van empirisme en intuïtie? Of gaat een andere interpretatie op: dat Winsemius niet echt geïnteresseerd is in de waarheidsvinding van zijn thesis en vakgebied, dat hij slechts wil slagen en door allerlei academische hoepels springt?

~

Aan de vooravond van de oorlog tussen Nederland en Duitsland verschijnen nog twee uitgaven van zijn hand. Op 8 november 1939 publiceert hij een artikel over de repatriëring van Baltische Duitsers uit Estland en Letland, na de toewijzing van de Baltische staten aan de invloedssfeer van de Sovjet-Unie. Zijn publicatie, met geschiedkundige onderbouwing van etnische en andere demografische feiten, is een Winsemius' snelle reactie op Hitlers Rijksdagrede van 6 oktober 1939 die belangrijke inzichten bekend maakt voor Duitslands toekomst: „*Eine neue Ordnung der ethnographischen Verhältnisse, das heißt eine Umsiedlung der Nationalitäten, so dass sich am Abschluss der Entwicklung bessere Trennungslinien ergeben, als es heute der Fall ist*”.⁷⁸ Winsemius' studie heeft een navrante subtitel meegekregen: “de ‘*Flurbereinigung*’ in het Noord Oosten”. *Flurbereinigung*, vertaald als ‘schoonschrobben van de vloer’ krijgt van

⁷⁷ v.G., ‘Boekbespreking’, *de Economist*, December 1940, Volume 89, 233-235. v.G. staat waarschijnlijk voor Robert van Genechten.

⁷⁸ A. Winsemius, ‘De repatriëring van de Balten uit Estland en Letland: De “*Flurbereinigung*” in het Noord-Oosten’, *Economisch-statistische Berichten*, jaargang 24, 1939, nummer 1245, 831.

Winsemius de verwijzing mee van “de eerste schrede op dezen weg, die als eindpunt heeft de verdwijning van Duitsche minderheden in vreemde staten”⁷⁹. De eerste schrede die gezet wordt richting etnische zuiveringen.

Winsemius’ tweede publicatie is geënt op zijn Nederlandse dissertatie en verschijnt aan de universiteit van het Duitse Kiel, qua universiteit geen ongebruikelijke keuze in die dagen.⁸⁰ Hier schrijft hij, met de armoede van de jaren dertig van de twintigste eeuw in het achterhoofd, over de factor arbeid die van alle productiefactoren wel kan ‘schuiven’ richting hogere lonen en lagere consumptiekosten. Hij geeft het inkomen- en uitgavenpatroon van de bezitter van deze productiefactor, de arbeider, daartoe een invloedrijke kans. Net als in zijn proefschrift wordt de wet van het comparatieve voordeel van de Britse econoom David Ricardo geraadpleegd en worden lonen en kostprijzen van nationale producten opnieuw basiselementen voor economisch herstel.⁸¹

Winsemius is klaar om het volgende deel van zijn carrière binnen te stappen. Vijf jaar lang hebben hij en zijn broer geprobeerd hun vaders kaasbedrijf draaiende te houden. Nu stopt hij en verhuist van Leeuwarden naar Zuid-Holland om een nieuw leven te beginnen. Verkering, huwelijk en de geboorte van zijn eerste kind zijn recente gebeurtenissen; een tijdsperiode van dertig vormende jaren wordt afgesloten. Het overwinnen van obstakels geven hem niet alleen standvastigheid; zijn Friese eigengereidheid en onafhankelijkheidszin zijn versterkt en geven nog meer dan voorheen nadruk aan de van huis uit meegekregen principiële levenswaarden. Zijn levensvisie gaat hij nu toetsen aan de ingewikkelde gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog.

~

Het is zomer 1939 als Albert Winsemius, chef van de afdeling Marktonderzoek op het Ministerie van Handel en Nijverheid, op zoek is naar jong talent en er nog een voor dit onderzoek belangrijke speler opdaagt. Een telefoontje informeert hem dat een zekere Jan van den Brink over twee weken doctoraal examen moet afleggen en gevraagd wordt of hij deze Nijmeegse student uit Hilversum in Den Haag onder zijn hoede wil nemen. In 1960 vertrouwt Winsemius het Maandblad van de Vereniging Nederlands Fabricaat toe:

In 1938 werd ik ambtenaar – en zeg nu niets van ambtenaren, want de doorsnee-ambtenaar is niet beter of niet slechter dan de doorsnee-Nederlander – en moest ik bij de Economische Voorlichting een bureau marktonderzoek oprichten. Mijn onlangs overleden vriend Geveke, die

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ A. Winsemius, ‘Wanderung und Verbrauch: ein Beitrag zur Theorie der Raumwirtschaft’, *Weltwirtschaftliches Archiv, Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft an der Universität Kiel*, Vol. 52 (Kiel 1940) 38-73.

⁸¹ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

later directeur van de Economische Voorlichting werd, was de eerste die ik er voor strikte. De laatste was een student zonder praktijk. Professor Van Berkum had hem mij aanbevolen: Jan van den Brink – ja, ja. De latere minister. De personeelschef had hem een salaris van twaalfhonderd gulden per jaar toegedacht, maar ik zei tegen Van den Brink: je houdt je poot stijf – je vraagt *f* 1800 -. En die heeft hij gekregen ook.⁸²

Volgens redacteur Tamboer klikt het meteen “tussen de 29-jarige Fries en de vijf jaar jongere Van den Brink, zoon van een Gooise tapijtfabrikant. De werkrelatie groeit snel uit tot een vriendschap”.⁸³

3 In nationale oorlogsdienst

Winsemius heeft in de wereld van ministeries en departementen ruim twee jaar ervaring vergaard als op 10 mei 1940 Duitsland Nederland binnenvalt, tijdens die meidagen wordt er hard gevochten. In Den Haag is een Duitse overval op het regeringscentrum afgeslagen waarbij de *Luftwaffe* zware verliezen leidt. Nederland houdt de adem in en schudt in ongeloof het hoofd als op 14 mei Duitse vliegtuigen naar Rotterdam vliegen om de stad te bombarderen. In één kwartier tijd vallen er bijna duizend doden. 26.000 woningen, 1.200 fabrieken en werkplaatsen en 2.300 winkels worden verwoest.⁸⁴ Vanuit ‘s-Gravenhage kan je de rookpluimen van Rotterdam zien en het gerommel van de bombardementen hoor je op straat.⁸⁵ Het Nederlandse leger capituleert. Een tijd van vervolging en grote misère breekt aan, de oorlogstijd die voor het collectieve geheugen van de Nederlandse samenleving als schandvlek blijft voortbestaan.

Voor Winsemius brengen deze eerste meidagen in 1940 pijnlijke herinneringen met zich mee. Na de oorlog, als hij verantwoording moet afleggen voor zijn persoonlijke integriteit tijdens de Duitse overheersing, meldt de chef van de afdeling Personeelszaken van het Ministerie van Economische Zaken:

Uit verklaringen van Dr. Winsemius zelf is mij bekend, dat hij bij het uitbreken van den oorlog in Mei 1940 werd gearresteerd. Volgens zijn bewering had hij dit te danken aan wraakneming van zijn burens en aan het feit, dat hij met een Duitse vrouw is gehuwd.⁸⁶

In de begindagen van de Tweede Wereldoorlog, tussen 10 en 15 mei, heeft de Nederlandse regering, uit angst voor een dreigende ‘vijfde colonne’, duizenden personen opgepakt en geïnterneerd in geïmproviseerde gevangenissen, onder verdenking van het verlenen van hand-

⁸² Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’.

⁸³ Kees Tamboer, ‘De wilde jaren van de wederopbouw’, *Het Parool*, 21-10-1992.

⁸⁴ *Keesings Historisch Archief*, 21-27 mei 1945, C. van Fraa, ‘De wederopbouw van Rotterdam’, aldaar B, 24-05-1945.

⁸⁵ H.M. Hirschfeld, *Herinneringen uit de bezettingstijd* (‘s-Gravenhage 1960) 31.

⁸⁶ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, brief van hr. Kagenaar, chef afdeling Personeel Ministerie van Handel en Nijverheid aan de Commissie van Advies Zuivering, etc. gedateerd 19 mei 1945.

en spandiensten aan de vijand. Volgens geschiedschrijver Lou de Jong zijn toen veel mensen uit persoonlijke wraakneming of om hun *deutschfreundliche* houding geslachttofferd.⁸⁷ Dat kan ook voor Winsemius het geval geweest zijn. De Jong heeft in zijn proefschrift van 1953 voor de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam over dit fenomeen uitgeweid:

Uit angst voor verraad werden, toen nazi-Duitsland ons land binnenviel, tienduizenden Rijksduitsers en ongeveer 5.000 van de in totaal 27.000 NSB-leden en andere personen gearresteerd. Een ware hetze was tegen hen uitgebroken, merendeels op grond van schimmige complottheorieën. Indianenverhalen als ‘de vijand had hulp gekregen van NSB’ers en andere landverraders’; te mooi om er niet in te geloven.⁸⁸

Winsemius’ arrestatie “als landverrader”, zoals de Commissie van Advies Zuivering Personeel Handel en Nijverheid het in haar notulen van 1945 omschrijft, heeft voor zover traceerbaar voor hem geen repercussies gehad.⁸⁹ Hij wordt in dezelfde maand mei 1940 binnen het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart verbonden aan de afdeling Algemeen Secretariaat om op 2 december van dat jaar bij de Dienst van de Gemachtigde voor de Prijzen benoemd te worden tot hoofd van het Secretariaat en hoofd van de Prijsvorming.⁹⁰

De directie van het Departement van Economische Zaken, waaronder de Dienst van de Gemachtigde voor de Prijzen valt, wordt sinds de tweede helft van de jaren dertig gevoerd door dr. H.M. Hirschfeld geassisteerd door administrateur en later afdelingschef dr. T.P. van der Kooy en adjunct-afdelingschef mr. H. Ch. Schokker. Kort voor de Duitse inval, op het moment dat de regering van Nederland naar Londen uitwijkt, wordt Hirschfeld tot waarnemend secretaris-generaal en hoogste baas van het departement benoemd.⁹¹ Winsemius werkt sinds zijn indiensttreding in 1938 nauw samen met dit driemanschap.

Op hetzelfde moment dat Winsemius tot hoofd van de Prijzen benoemd wordt is Schokker aangesteld als de vrijwel autonoom opererende en invloedrijke Gemachtigde voor de Prijzen, de commissaris van de prijzenpolitiek van het Ministerie van Handel, Nijverheid en

⁸⁷ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden 1939-1945*. Deel III, Mei '40 ('s-Gravenhage 1970) 128.

⁸⁸ L. de Jong, *De Duitse vijfde colonne in de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 1953) 90-107; J. Bleeker, *De buffer: Enkele aantekeningen van persoonlijke belevenissen en voorvallen van 10-14 Mei 1940 en uit de tijd der Duitse bezetting* (Dordrecht 1945) 11.

⁸⁹ *Nationaal Archief, Den Haag*, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Zuivering van Ambtenaren en de Nederlandse Orden, nummer toegang 2.04.67, inventarisnummer 31501, brieven 26 en 28-10-1945; *Nationaal Archief, Den Haag*, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Zuivering van Ambtenaren en de Nederlandse Orden, nummer toegang 2.06.087, inventarisnummer 300, notulen zitting van de Commissie van Advies Zuivering, etc. van 4 oktober 1945, betreffende Dr. A. Winsemius, Dep. Prijzen, Notulen 2, pagina 2, alinea 8.

⁹⁰ *Nationaal Archief, Den Haag*, Collectie 259 G.W.M. Huysmans, nummer toegang 2.21.090, inventarisnummer 111; *Nationaal Archief, Den Haag*, Bestuursalmanak voor het bezette Nederlandsche gebied 1942-1943 ('s-Gravenhage 1942) 384.

⁹¹ *Nationaal Archief, Den Haag*, Staatsalmanak voor het Koninkrijk der Nederlanden 1938 ('s-Gravenhage 1937) 785; *Nationaal Archief, Den Haag*, Staatsalmanak voor het Koninkrijk der Nederlanden 1939 ('s-Gravenhage 1938) 790-791.

Scheepvaart en rechtstreeks leidinggevende van Winsemius. De taakomschrijving van deze belangrijke ambtenaar luidt:

De Gemachtigde voor de Prijzen is krachtens het Besluit no. 218/11 november 1940 (V.B. 1940, stuk 39) belast met de regeling en de handhaving van de prijzen voor alle goederen en diensten en vergoedingen van iederen aard. De taak van den Gemachtigde is dus tweeledig: enerzijds prijsvorming, anderzijds prijsbeheersing (...). Ten aanzien van de prijsvorming heeft de Gemachtigde tot taak een met het algemeen belang in overeenstemming zijnde prijsvorming te verzekeren. Hij heeft daartoe in het bijzonder bemoeienis met de prijzen van alle goederen, welke van belang zijn voor de dagelijksche behoeftevoorziening, met de huurprijzen voor roerende goederen en de prijzen, huren en pachten van onroerende goederen, de vervoerstarieven, de gas- en electriciteitstarieven en de renten. De Gemachtigde stelt algemeene richtlijnen voor de prijsvorming vast en kan den ambtenaren, die door de Secretaris-Generaal met de behandeling met de prijsaangelegenheden zijn belast, terzake aanwijzingen geven.⁹²

Winsemius is ondernemend, hij leeft vooruit, zijn successen geven hem energie, iedereen kijkt naar hem op, inclusief familie en vrienden. Alhoewel hij nu uitdrukkelijker dan voorheen, richtlijnen moet initiëren, geschriften moet uitvaardigen en interviews moet geven die door de bezetter via de Gemachtigde voor de Prijzen gedicteerd worden. Als in 1940 de doeleinden voor de prijsbeheersingspolitiek opgesteld worden, zo schrijft zijn toenmalige ondergeschikte Barend Pruijt in zijn proefschrift uit 1948, is Winsemius de mening toegedaan dat Nederland aan de vooravond staat van een hoogconjunctuur “en dat met een gebrek aan arbeidskrachten moet worden gerekend”.⁹³

Volgens Winsemius’ verklaring uit 1945 was er in 1940 bij de Gemachtigde voor de Prijzen nog geen sprake van duidelijke affiniteit met de Duitse overheerser:

Toen ik in dienst trad bij de heer Schokker, stak hier geen bezwaar in, daar omtrent Schokker nog niets bekend was van een politieke afdwaling. Eerst midden 1941 trad Schokker openlijk toe tot de N.S.B.⁹⁴

Naarmate de oorlog Nederland aftakelt, wordt het voor Winsemius niet eenvoudiger om zijn carrièrebelangen, persoonlijke overtuigingen en een vaak door anderen te bepalen ‘gezonde Nederlandse moraal’ blijvend evenwichtig te combineren. Enerzijds heeft hij sinds de overheersing door Duitsland een baan met inhoud waar hij zijn persoonlijkheid en interesses in kwijt kan. Waar, ondanks het feit dat zijn radicale invalshoeken hem bij leidinggevend op het Departement niet altijd even geliefd maken, zijn vaardigheden het toch winnen van zijn tekortkomingen.⁹⁵ Anderzijds is het voor te stellen dat Winsemius zich afvraagt of zijn zucht

⁹² *Nationaal Archief, Den Haag*, Staatsalmanak voor het Koninkrijk der Nederlanden 1940, 804-805.

⁹³ Barend Pruijt, *De prijsbeheersingspolitiek: tijdens de bezetting 1940-1945* (Leiden 1948) 16.

⁹⁴ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, notulen zitting van de Commissie van Advies Zuivering, etc. van 4 oktober 1945, de verklaring van Dr. A. Winsemius.

⁹⁵ Ibidem, brief Hirschfeld van 18 september 1945 aan Commissie van Advies Zuivering, etc.

naar carrière zijn persoonlijke betrouwbaarheid straks ten goede gaat komt. Winsemius, die al vaker have en goed een andere wending heeft gegeven, moet opnieuw zijn persoonlijke toekomst gaan bepalen en keuzes maken die riskant kunnen uitpakken.

4 Winsemius blijft, ‘uit landsbelang’

In de eerste oorlogsjaren vult Winsemius zijn kennis en ervaring van invoerrechten, contingenteringen en deviezenbeperkingen aan met fenomenen als goederenschaarste en levensmiddelen ‘op-de-bon’, prijsvaststelling en prijscontrole onder oorlogsomstandigheden, distributie en rantsoenering. Hij helpt Nederland uit de ergste tekorten te blijven zodat, zoals een van zijn hand verschenen brochure beschrijft, “het koopvermogen van vooral de arbeidende klasse zoveel mogelijk behoed blijft”.⁹⁶

Naast het opstellen en uitvoeren van prijsverordeningen en controles moet de Dienst waarvoor Winsemius verantwoordelijkheid draagt naar buiten optreden om het publiek en het bedrijfsleven in staat te stellen zich “een nauwkeurige bestudering van de gepubliceerde richtlijnen voor ieder die belang heeft bij prijscalculatie, te verschaffen”.⁹⁷ Niet in wetenschappelijke terminologie, maar via brochures in duidelijke begrijpelijke bewoordingen worden ambtenaren, industriëlen en middenstanders voorgelicht hoe bijvoorbeeld het opstuwten van prijzen voor producten van visserij, land- en tuinbouw en de industrie moet worden voorkomen.⁹⁸ Ook ‘in den lande’ geven Winsemius en zijn staf tekst en uitleg van de uitgevaardigde regels. Zijn publicaties en uitspraken worden in veel dagbladen geciteerd:

De kosten waren hoger, vooral de transportkosten (...) Met name de te hoge marges op textiel deden de prijzen hiervoor schrikbarend toenemen. Doch daarmee zal het spoedig gedaan zijn.⁹⁹

Dr. Winsemius kondigde aan dat tegen prijsopdrijving nog strenger zal worden opgetreden. ‘Blijken tonnen boete géén remedie, dan zullen we zo nodig met halve miljoenen gaan werken.

⁹⁶ A. Winsemius, *De prijspolitiek: scholingsvoordracht* (Den Haag 1942).

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ A. Winsemius, *De Prijspolitiek in Nederland*, Dienst van den Gemachtigde voor de Prijzen (‘s-Gravenhage 1941); *Zakenman en Prijspolitiek: een wegwijzer voor het Nederlandsche Bedrijfsleven*. Dienst van den Gemachtigde voor de Prijzen (‘s-Gravenhage 1941). Foto: Koninklijke Bibliotheek.

⁹⁹ *Leeuwarder Courant*, 06-10-1941.

Knoeiende firma's en zakenlieden, die niet willen luisteren, zullen we desnoods zo zwaar beboeten, dat zij niet meer kunnen bestaan.'¹⁰⁰

Prijspeil heeft ongeveer hoogste punt bereikt, met uitzondering van brood – Verklaring van Dr. Winsemius – straffer optreden tegen prijsopdrijving.¹⁰¹

Het gevecht tegen de zwarte handel heeft prioriteit nummer één, waarbij de 'Opsporing en Berechting' van deze malafide handel eveneens onder leiding staan van de Dienst van de Gemachtigde voor de Prijzen. Het instituut kan met andere woorden haar taken met eigen recherche en eigen rechtspraak ondersteunen:

De opsporing, vervolging en tuchtrechtelijke bestraffing van overtredingen is bij de Prijsbeheersingspolitiek in handen van den Gemachtigde gelegd. De voorschriften tot uitvoering van dit Besluit worden door den Gemachtigde uitgevaardigd.¹⁰²

Voornoemde ambtenaar Pruijt, werknemer in de Dienst van Winsemius, bekent na de oorlog dat "de objectiviteit van de rechtspraak kon hierdoor in het gedrang komen".¹⁰³ Geschiedschrijver De Jong beschrijft deze notoire inbreuk op de leer van Montesquieu, over de scheiding van de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht, in enigszins andere terminologie:

Welnu, in november '40 benoemde Hirschfeld een Gemachtigde voor de Prijzen, mr. H. C. Schokker, en begin januari '41 kondigden Hirschfeld en Tenkink (Justitie) het Prijsbeheersingsbesluit af, hetwelk o.m. bepaalde dat elk die een door de Dienst van Schokker vastgestelde prijs opzettelijk zou overtreden, gevangenisstraf tot een maximum van tien jaar zou krijgen en/of een geldboete van onbepaalde hoogte. Gevangenisstraffen zouden slechts door de rechter opgelegd kunnen worden maar voor de geldboetes was ook Schokkers Dienst competent; deze kon bovendien een bedrijf dat in overtreding was, stilleggen. Dit tuchtrecht zou uitgeoefend worden door vijf inspecteurs van de prijsbeheersing wier districten samenvielen met die der gerechtshoven; legden zij hoge straffen op, dan kon men bij de Gemachtigde in beroep gaan.¹⁰⁴

Een indruk uit de dagelijkse praktijk toen geeft de auteur Ellen de Visser met onderhavig citaat. Zij heeft een boek geschreven over de zoektocht naar haar opa Jan de Visser, die tijdens de oorlog omwille van een onalledaags conflict verraden is:

Om hem heen gebeurt niets anders: met al het voedsel op de bon en een controledienst die bij landbouwers alle opbrengsten napluist, is zwarthandel ooit op het platteland van Vrouwenpolder een sport geworden. Graan wordt gretig verstoppt, niet geregistreerde aardappelen, eieren en

¹⁰⁰ *Het Volk*, 07-10-1941.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² *Nationaal Archief, Den Haag*, Bestuursalmanak voor het bezette Nederlandsche gebied 1942-1943, 384.

¹⁰³ Pruijt, *De prijsbeheersingspolitiek*, 39-40.

¹⁰⁴ L. de Jong, *Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945*, Deel VII, Mei '43 – Juni '44, Eerste deel (Den Haag 1976) 178-180; <https://www.niod.nl/nl/koninkrijk>, geraadpleegd, diverse data.

melk worden verkocht. De economische rechtbank in Middelburg heeft het er maar druk mee: het regent boetes voor dorpsbewoners.¹⁰⁵

Ter nadere informatie en verduidelijking van de te volgen politiek schrijft een achttal ambtenaren van de Dienst van de Gemachtigde voor de Prijzen op 26 november 1941 een compleet nummer vol van het tijdschrift *Economisch-statistische Berichten* met ‘Prijnsbeheersing’ als centraal thema.¹⁰⁶ De artikelen geven uitleg en handreikingen – als het ware een zakelijke onderwijsleergang – hoe de in oorlogstijd opgelegde regels gehanteerd moeten worden. Af en toe schijnt er enig mededogen door in tussenzinnen als “in het bereikbaar maken van de levensbehoeften voor de kleine man”. En als de nadruk bij hindernissen als schaarste en de zwarte markt ligt, spreekt het tijdschrift over de discrepantie tussen “de bovenliggende groep van eigendom en de lagere groep van werkenden”. Geen enkele verwijzing is er naar de Duitse overheerser; de verantwoordelijkheid ligt bij de Gemachtigde voor de Prijzen, waar Winsemius als hoofd van de Prijzen aan toegevoegd, in casu formeel aan ondergeschikt is.

Intern krijgen de leden van de Dienst van de Gemachtigde voor de Prijzen regelmatig trainingen. Hiervoor schrijft Winsemius zelf de voordrachten die inzicht geven hoe Nederland op zijn meest wezenlijke onderdelen van voedsel, energie en prijzen in de oorlogsjaren er voor staat en gestuurd moet worden. Enige citaten uit Winsemius’ interne richtlijn die, afgezien van een hoog met de bevolking van Nederland meelevend sociaal gehalte, veel nadruk leggen op noodzakelijke veranderingen in de Prijspolitiek, op de systematiek van het prijsvaststellen en verandering van de controle hierop:

DE TAAK VAN DE PRIJSPOLITIEK. Op dit punt wil ik niet diep ingaan. In het kort komt de situatie hierop neer, dat het nationale inkomen in den lande door de oorlogsomstandigheden - wegvallen van het handelsverkeer met het buitenland, van inkomsten uit koloniën, van visscherij, van koopvaardij en door de kosten van bezetting - zeer aanzienlijk is verminderd. Onder deze omstandigheden hangt het voornamelijk van de voorzieningspolitiek, de rantsoeneeringspolitiek en de prijspolitiek af, of het Nederlandsche volk dezen tijd van armoede door zal kunnen komen, zonder veel kleerscheuren te krijgen dan strikt noodzakelijk is.

Blijkens het onderzoek, ingesteld door de Hoofdgroep Prijspolitiek naar de rentabiliteit van het bedrijfsleven over 1941, was deze vrijwel over de geheele linie gunstiger dan die in het laatste normale jaar voor den oorlog, n.l. 1938. (...) Zooals U ziet is er op industrieel gebied geen

¹⁰⁵ Ellen de Visser, ‘Waarom Maria zweeg: Het enige oorlogsslachtoffer van Vrouwenpolder’, *De Volkskrant*, 18-04-2015; <https://www.volkskrant.nl/kijkverder/2015/waarommariamazweeg/>, geraadpleegd 28-04-2015.

¹⁰⁶ Winsemius, A., ‘De Prijspolitiek in Nederland’, *Economisch-statistische Berichten*, Jaargang 26. 1941, nummer 1349; Idem in deze ESB-uitgave: ‘Prijspolitiek en algemeene economische politiek’ door J. R. M. van den Brink, ‘Prijspolitiek en zwevende koopkracht’ door H. W. J. A. Vredegoor, ‘Prijspolitiek en loonpolitiek’ door H. E. B. Schmalhausen, ‘De prijspolitiek in den landbouw’ door Ir. W. Stehouwer, ‘De prijsvorming ten aanzien van industriële producten’ door B. Pruyt, ‘De prijspolitiek voor den handel’ door Th. C. Hijzen, ‘De prijspolitiek op vervoersgebied’ door M. W. van Lindt van Erk en ‘De prijspolitiek op het gebied der onroerende goederen’ door F. C. Herinckx en H. W. J. A. Vredegoor.

enkele reden tot klagen. Integendeel zijn in het algemeen de winsten hoog. Het gemiddelde uit deze 7 branches geeft voor 1938 7.2%, voor 1941 nog 13.4%. Zooals U straks zal blijken uit de gegevens, die ik zal vermelden omtrent de positie van den consument zijn deze winsten nog veel te hoog in verhouding tot de mogelijkheden, die het volksinkomen toelaten.

DE TOESTAND VAN DEN ARBEIDER. Thans eenige gegevens omtrent de positie van den consument. Blijkens een in April afgesloten onderzoek van de Hoofdgroep Prijspolitiek is $\pm$ 50% van de bevolking niet in staat het zoogenaamde minimum-budget aan te schaffen. Indien. U weet, wat dit minimum-budget omvat, hebt U wellicht eenigen indruk van de noodtoestand, waar dit deel van de bevolking in verkeert.

Men dient, wanneer men deze bijzonderheden hoort en de gegevens onder oogen krijgt, er zich wel van bewust te zijn, dat het niet in de eerste plaats de man, de jongens zijn, die tekort komen, omdat deze meestal mee naar hun werk of thuis het leeuwenaandeel van het eten krijgen. Het zijn voornamelijk de vrouwen, meisjes en schoolkinderen, die tekort komen. Een één dezer dagen ingesteld onderzoek naar den voedingstoestand der schoolkinderen in de groote steden, leverde als conclusie voor Rotterdam, waarvoor de gegevens op dit moment disponibel zijn, dat het gebrek aan voedingsmiddelen reeds een funeste invloed op den voedingstoestand en den lichamelijken toestand der Rotterdamsche schooljeugd moet hebben uitgeoefend. Dat verder met het oog op de oorlogsomstandigheden, die zich in meerdere of mindere mate overal doen gelden, hoewel mogelijk niet in die als te Rotterdam, moet worden gerekend met het bestaan van de reeds ondervoeding van de schooljeugd en vooral onder de volksschooljeugd in de groote steden. Bij een onderzoek, dat 1094 kinderen uit arme buurten te Rotterdam omvatte, bleek hiervan een totaal van 963 (of $\pm$ 88%) een gewicht te hebben beneden het normale.

Het ligt niet binnen het bereik van de prijspolitiek om de totale voedselvoorziening te verbeteren. Wel ligt het echter binnen haar bereik om te zorgen, dat de prijzen niet hoger zijn dan absoluut noodzakelijk is, waardoor de gerantsoeneerde producten althans binnen het bereik van de groote volksklassen komen. Wanneer U vergelijkt de gegevens, die ik U gaf omtrent de rentabiliteit van het bedrijfsleven enerzijds, den toestand van de arbeidende bevolking anderzijds, dan is het zonneklaar, dat de prijzen op vele gebieden verre van juist zijn. Ik zou er bij een ieder wel op willen aandringen, dat hij zich bij iedere prijsvaststelling realiseert, dat een onnoodige verhooging of een nagelaten mogelijke prijsverlaging een aantasting beteekent van de voorzieningsmogelijkheden van het grootste deel van de bevolking, een aantasting, die te ernstiger is, aangezien de symptomen van een achteruitgang reeds zijn waar te nemen. Iedere onjuiste royaliteit beteekent het beroven van de arbeidersklasse van een nieuw deeltje van haar consumptiemogelijkheid. Nu pleegt men vaak aan te komen met de redeneering : het is maar een cent, het zijn slechte tijden, het is geen belangrijk artikel, en wat dies meer zij. Wie mogelijk voor deze en soortgelijke motieven de neiging in zich voelt opkomen een prijsverhoging voor te stellen, vrage vooraf een exemplaar van den toestand van de arbeidende bevolking op grond van het minimum-budget. Voelt hij nog steeds neiging tot een prijsverhoging, dan vrage hij bovendien het overzicht van de 8 Amsterdamsche gezinnen en is dit niet voldoende, dan verzoeken hij tevens om toezending van de nota omtrent de gezondheidstoestand van de Rotterdamsche schooljeugd.¹⁰⁷

Deze punten worden straks bronnen van grote problemen, als Winsemius ziet dat zijn vernieuwende ideeën over prijsstelling en handhaving vanuit Duitse zijde geblokkeerd worden.

Winsemius is zeer directief en niet de figuur die de boel slechts bij elkaar houdt. Hij is de persoon die zegt: we gaan het zó doen en daarmee basta. Hij is trots op de mannen en vrouwen van zijn Dienst, hij spreekt van het centrale prijsvormingapparaat dat qua allround

¹⁰⁷ Winsemius, *De prijspolitiek: scholingsvoordracht*, 21-09-1942.

deskundigheid zijn weergave in het hele ambtelijk apparaat niet kent.¹⁰⁸ Omgekeerd kwalificeert een van zijn ondergeschikten hem na de oorlog met woorden als:

Winsemius kenmerkte zich door een straf en doelbewust beleid. Hij was veeleischend, verlangde een krachtig, doelmatig werktempo, zag niet tegen hindernissen op en slaagde vaak op bewonderenswaardige wijze om obstakels uit den weg te ruimen.¹⁰⁹

Intussen is het ten huize Winsemius drukker geworden. Op 7 maart 1942 wordt Albert Winsemius' tweede kind geboren, een zoon genaamd Pieter. Mevr. Winsemius in de Jac. Catsstraat 104 te Voorburg heeft hulp nodig in haar gezin van vier personen; zij adverteert dat jaar voor een dienstbode in de huishouding.¹¹⁰ Is haar mans salaris in november 1940 nog 4.500 gulden, per 1 mei 1941 is dat verhoogd naar 6.500 gulden en in november van datzelfde jaar wordt een salarisverhoging naar 9.237 gulden doorgevoerd; meer dan een verdubbeling binnen één jaar tijd.¹¹¹ Aan deze honorering te oordelen lijken de superieuren uiterst tevreden met Winsemius' werkzaamheden.

Winsemius zelf is echter allesbehalve tevreden. Bij de Dienst en op het Departement krijgt hij last van “gekuip en gekonkel (...) en de Dienst nazificeert zich”. Hij wordt niet met rust gelaten en kan “nauwelijks nog zijn ambtenaren tot het laatste toe dekken”.¹¹² Zijn directe baas Schokker treedt vanaf midden 1941 openlijk naar voren als lid van de NSB en sindsdien worden meer NSB'ers door Gemachtigde voor de Prijzen in dienst genomen. De Duitse overheerser krijgt meer grip op de wetgevende en uitvoerende macht en collaboratie met de bezetter is aan de orde van de dag.

Dat is de reden voor Jan van den Brink, drie jaar collega van Winsemius, om begin 1942 uit het departement te vertrekken. Historicus en universitair docent journalistieke cultuur en media Pien van der Hoeven schrijft: “aangezien zijn directe chef op het Ministerie [Schokker] lid van de NSB was had hij zich gedwongen gezien ontslag te nemen en was hij begonnen aan een proefschrift”, met als titel *Maatschappijstructuur en werkgelegenheid*. Van den Brinks promotie is in december dat jaar, waarbij Winsemius hem als paranymf secondeert. Een van zijn stellingen is dat massawerkloosheid alleen valt te bestrijden met verkleining van

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ NL-HaNA, EZ/Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, verklaring van L. v.d. Giessen, 10 september 1945.

¹¹⁰ *Het Vaderland*, 18 en 22-11-1942.

¹¹¹ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300.

¹¹² Ibidem, verklaring van H.M. Hinloopen, 12 september 1945.

inkomensverschillen en vergroting van de rol van de overheid in de economie, een interessant uitgangspunt voor deze toekomstige KVP-minister van Economische Zaken.¹¹³

~

Van den Brink is een halfjaar vertrokken als Winsemius bij secretaris-generaal Hirschfeld te rade moet, er is een ernstig probleem. Het hoofd van de *Abteilung Preisbildung*, *Oberregierungsrat* Dr. K. Traboldt, kan zijn nieuwe chef in Den Haag *Generalkommissar* en *SS-Brigadeführer* Hans Fischböck van het *Generalkommissariat für Finanz und Wirtschaft* niet voor het gebruikte Nederlandse prijscontrolesysteem winnen, het systeem dat ook Winsemius hanteert. Fischböck, die in Duitsland in januari 1942 tot *Reichskommissar für die Preisbildung* benoemd is, combineert zijn nieuwe functie aldaar met zijn taak in Den Haag. Hij heeft in Nederland de eindcontrole over financiën, verkeer, economie, sociale zaken en de posterijen.¹¹⁴ Na de oorlog, op 4 oktober 1945, verklaart Winsemius: “met den heer Traboldt was goed samen te werken. Aanvankelijk stelde hij zich op het standpunt dat de prijs-politiek een binnenlandse aangelegenheid was. Later heeft hij meer concrete instructies vanuit Berlijn [Fischböck] gekregen”.¹¹⁵ Ook geschiedschrijver de Jong noemt Traboldt “een redelijk man, geen Nazi”.¹¹⁶

De consequentie van de gewijzigde Duitse opstelling is dat de *Abteilung Preisbildung* van het *Generalkommissariat* en Winsemius als hoofd van de Prijsvorming van de Dienst van de Gemachtigde voor de Prijzen blijvend elkaar de voet dwars zetten vanwege verschil in inzichten inzake prijsmanipulaties, zwarte marktaankopen en erger. Er wordt stevig met formeel vastgestelde import- en exportprijzen gesjoemeld en Nederlandse producten worden aan de lopende band en niet tegen de juiste prijzen verkocht of door de Duitsers in beslag genomen. Ook ambtelijke zaken als posttarieven worden zodanig aangepakt dat “die direct tegen de Nederlandsche belangen ingingen”.¹¹⁷ Winsemius’ probleem is dat door aan te blijven hij vaker moet toegeven aan de Duitse belangen waardoor hij niet langer iedereen recht in de ogen kan kijken. Hij wil ontslag nemen.

¹¹³ Pien van der Hoeven, *Hoed af voor Marshall: De Marshall-hulp aan Nederland 1947-1952* (Amsterdam 1997) 49; Het Parool, Ter Zake – Kees Tamboer (woensdag 30 augustus 2006, Paul van der Steen tekent Jan van den Brink).

¹¹⁴ de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945*, Deel VII, Mei ’43 – Juni ’44, Eerste deel, 178-182, aldaar 180; <https://www.niod.nl/nl/koninkrijk>, geraadpleegd, diverse data.

¹¹⁵ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, verklaring Winsemius 04-10-1945 aan Commissie van Zuivering, etc.

¹¹⁶ de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945*, Deel VII, Mei ’43 – Juni ’44, Eerste deel, 178-182, aldaar 180; <https://www.niod.nl/nl/koninkrijk>, geraadpleegd, diverse data.

¹¹⁷ Ibidem, verklaring van Pflitsch d.d. 5-9-’45, Koops z.d.

Maar Winsemius, die geïnteresseerd is om een eigen adviesbureau voor een efficiënter prijsbeheersing te starten, een bureau met een andere invalshoek dan die van de hoogste Duitse autoriteit, mag van Hirschfeld na diens consultatie met Traboldt niet weg. Hij moet volgens Winsemius “aanblijven uit landsbelang”, zo zou Hirschfeld dat toen verwoord hebben. Als na de oorlog, op 17 september 1945, door de Commissie van Advies Zuivering Personeel Handel en Nijverheid geverifieerd wordt “dat u zijn [Winsemius’] aanblijven in ’s lands belang achtte”, antwoordt Hirschfeld op 18 september 1945: “Mijn motivering ontleende ik echter wel aan overwegingen het algemeen belang betreffende”.¹¹⁸

119

Intussen trekt het NSB-personeel onder Schokker meer en meer zaken naar zich toe, “men heeft toen zijn toevlucht gezocht in maatregelen om de Prijsvorming te omsingelen”, aldus een medewerker van Winsemius’ Dienst, de heer Van der Giessen, waardoor de prijspolitiek verkwanseld wordt ten koste van Nederlandsche belangen.¹²⁰ Wat Winsemius ook doet, linksom of rechtsom, hij wordt voor de opgedrongen en sterk verslechterde situaties

¹¹⁸ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300; Peter Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestraffing en reclassering van ‘foute’ Nederlanders, 1945–1955* (Houten 1989) 114.

¹¹⁹ Fotobijschrift: Gäste bei einem Schulungskursus für Fahndungsbeamte. Mitte: Der Bevollmächtigte für die Preise, Mr. H.C. Schokker. Links von ihm: Oberregierungsrat Dr. K. Traboldt und der Bevollmächtigte für die Umorganisation der Niederländischen Polizei, Mr. L.J. Broersen. Rechts: Major der Ordnungspolizei Lautenschläger und der Leiter des Ermittlungsdienstes, A.J. Stienstra, Collectie NIOD, beeldnummer 89962, 1942; <https://beeldbankwo2.nl/nl/beelden/?mode=gallery&view=horizontal&q=89962&page=1>.

¹²⁰ NL-HaNA, EZ/Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, verklaring van L. v.d. Giessen.

persoonlijk verantwoordelijk gehouden en er zelfs van beticht die te veroorzaken. Na de oorlog schrijft hij:

Inderdaad moet ik het feit constateeren dat men om mij heen een groot aantal verhalen heeft gedicht, waarvan de oorsprong waarschijnlijk op het Departement lag; o.m. zou ik bij Mussert en Seys Inquart op de verjaardag-receptie zijn geweest. [Seyss-Inquart, die als rijkscommissaris van Nederland verantwoordelijk is voor de deportatie van meer dan honderdduizend Joden] Vooral ook voor het bedrijfsleven waren veel aanknopingspunten voor een N.S.B. gedachte in de prijs-politiek te vinden, hetgeen vaak persoonlijk op mij werd uitgespeeld, hoewel ik iedereen durf uit te dagen om aan te toonen, dat er van de 24.000 prijsvaststellingen, welke van mij zijn uitgegaan, ook maar een in strijd met het Nederlandsche belang zou zijn.¹²¹

Een momentopname uit de toenmalige praktijk geeft een voorbeeld van de preciaire situatie van Winsemius. Ter ondersteuning van nieuwe aanwijzingen over het thema prijsbeheersing geeft het Departement voor Volksvoorlichting en Kunsten in september 1942 een persconferentie, waarbij onder meer de heren Schokker, Winsemius en de Duitse Gemachtigde voor de Prijzen Traboldt *acte de présence* geven. Ook Winsemius houdt een redevoering. Een uitgebreide berichtgeving over deze informatiedag wordt door de meeste dagbladen in Nederland gepubliceerd.¹²² Door zijn verschijnen te midden van een vijandige entourage is het voor te stellen dat Winsemius door de buitenwacht niet alleen als hoofd van de afdeling Prijsvorming van den Dienst van den Gemachtigde voor de Prijzen wordt gezien maar dat hij de personificatie is van alles wat er landelijk prijstechnisch opgelegd wordt, van alles wat wel en vooral niet goed gaat.

Moreel zit veel Nederlands overheidspersoneel in deze spagaat, loyaal zijn aan het Nederlanderschap en loyaal zijn aan de Duitse bezettingsautoriteiten. De ambtenaar mag niet vergeten dat het naar Londen uitgeweken Nederlandse kabinet de opdracht heeft achtergelaten om, zolang het in het belang van het Nederlandse volk is, een goede samenwerking met de bezetter na te streven en het Nederlandse bestuursapparaat in stand te houden; ambtenaren moeten op bestuurlijk niveau samenwerken met de Duitse overheerser. Dat is formeel onderbouwd door de ‘Aanwijzingen betreffende de houding (...) in geval van een vijandelijke inval’, directieven die in mei 1937 door de regering zijn opgesteld.

Maar naast het beschermen van de Nederlandse belangen houden deze Aanwijzingen ook een bewust matigen van de Duitse eisen in. Een richtlijn die op haar beurt weer haaks staat op het uitgangspunt van de Nederlandse gezagsdragers om zich niet als boegbeelden van onverzoenlijkheid ten aanzien van de nationaalsocialistische burens en bezetters te gedragen. Dat heeft Winsemius met een standaard loyaliteitsverklaring bevestigd:

¹²¹ Ibidem, brief A. Winsemius aan De Commissie van Advies Zuivering, etc. van 4 oktober 1945.

¹²² *Nieuwe Tilburgsche Courant*, 03-09-1942; *Dagblad voor Noord Holland*, 03-09-1942.

Ik verklaar hierbij plechtig, dat ik, zolang ik mijn ambt waarneem, de verordeningen en andere bepalingen van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied en van de hem ondergeschikte Duitse organen naar eer en geweten zal nakomen en mij zal onthouden van elke handeling gericht tegen het Duitse Rijk of de Duitse Weermacht. Dit bekrachtig ik door mijn handteekening.¹²³

Door de frequent op het Departement optredende problemen van al of niet collaborerende ambtenaren is Winsemius eind oktober 1942, als hij bovengenoemde verklaring ondertekent, zich misschien bewust geworden dat ook hij voor zijn ‘samenwerking en handelen met de vijand’ eenmaal verantwoording moet afleggen. Het besef dat je vrijwel altijd vuile handen maakt als je het gedrag van de bezetter accordeert, dringt echter te laat tot hem door.

De relatie tussen Winsemius met ideeën voor een eigen bedrijf en de Duitse autoriteiten is dermate verstoord dat Winsemius niet verder op zijn oude post mag blijven en een nieuwe “onbelangrijke dienstbetrekking” moet accepteren.¹²⁴ Daartoe dient hij op 22 december 1942 naar eigen zeggen “in verband met politieke ontwikkelingen bij deze dienst” zijn ontslag in, ingaande per 1 maart 1943 waarbij 26 februari 1943 zijn laatste werkdag wordt.¹²⁵ Winsemius’ plaatsvervanger Pflitsch wordt ook ontslagen, op staande voet en onder bedreiging.¹²⁶ Nadat op deze manier beide heren ‘*kaltgestellt*’ zijn evacueert Schokker eind januari 1943, op last van de Duitse Rijkscommissaris, de complete Dienst van de Gemachtigde van de Prijzen naar zijn woonplaats Deventer.

Oud-medewerker Pruijt van de Dienst van Winsemius verwoordt in 1948 summier over de afloop van het conflict tussen Winsemius en zijn Duitse collega, na eerst Winsemius hierover geraadpleegd te hebben:

Toen eind 1942 deze politiek uitlekte [van onder andere manipulatie van in- en uitvoercijfers en overtredingen van prijsvoorschriften waardoor Nederlandse en Duitse belangen met elkaar botsten] kwam aan de mogelijkheden op dit gebied uiteraard radicaal een einde”.¹²⁷

Historicus en directeur van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) Hans (J.C.H.) Blom in een gesprek met auteur van deze dissertatie, stelt de consequenties daarvan vrij scherp: “Op een gegeven moment werd het roof uit Nederland, in plaats van het door Duitsland uitbesteden van orders in ons land. (...) Maar niet alleen heeft Winsemius daaraan medegewerkt; feitelijk heeft het hele bedrijfsleven gecollaboreerd”.¹²⁸

¹²³ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, verklaring A. Winsemius, 31-10-1942.

¹²⁴ Ibidem, brief Hirschfeld aan De Commissie, etc. van 18 september 1945.

¹²⁵ NL-HaNA, Huysmans, 2.21.090, inv.nr. 111.

¹²⁶ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, verklaring H.M. Hinloopen van 12 september 1945.

¹²⁷ Pruijt, *De prijsbeheersingspolitiek*, 177-178, 230.

¹²⁸ Gesprekken auteur met Prof. Dr. Hans (J.C.H.) Blom, 01-02-2014 en 25-11-2015.

Hirschfeld formuleert de toenmalige situatie in zijn boek 'Herinneringen uit de Bezettingstijd' uit 1960 met:

Eén belangrijke tak van Dienst is mij in de bezettingstijd ontglipt, t.w. de Dienst van de Gemachtigde voor de Prijzen. Hierover zou een lang hoofdstuk zijn te schrijven. Het betreft hier een typisch geval, waartoe het politiek overstap gaan van een ambtenaar in bezettingstijd kan leiden. De Gemachtigde voor de Prijzen, mr. Schokker, was namelijk, kort nadat ik hem had benoemd, overgegaan naar de NSB. Zijn samenwerking met zijn vroegere collega's werd daardoor om begrijpelijke redenen bepaald slecht. Daarbij kwam, dat in Duitsland de Rijkscommissaris voor de prijsvorming organisatorisch los stond van het Reichswirtschaftsministerium. Beide feiten hebben er toe geleid, dat ik na geruime tijd van onaangenaamheden en strijd mij heb neergelegd bij een verordening van de Rijkscommissaris, waarbij deze de Dienst van de Gemachtigde voor de Prijzen tot een afzonderlijke Dienst proclameerde.¹²⁹

Hirschfeld, zonder naam noch toenaam te noemen, komt in zijn boek met een uitgebreide omschrijving over de toen gevolgde economische politiek en de tegenstrijdigheden die zich na 1941 op het Departement hebben voorgedaan. Terzijde worden kreten geslaakt als 'sabotage' en 'zwarte handel' maar Hirschfeld verschaft ook duidelijkheid dat "er veel geld door tussenpersonen en vaak ook door bedrijven kon worden verdiend". De problemen van de werkloosheid en van de voedselvoorziening worden eveneens door hem aangekaart met als slotsom dat, zijns inziens, het Nederlandse belang tijdens de oorlog in sterke mate gediend is, alhoewel hij zich realiseert dat door het ontbreken van voldoende cijfermateriaal geen juiste conclusies getrokken kunnen worden.¹³⁰

Hein Klemann, hoogleraar economische geschiedenis en internationale relaties aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, geeft in het *Historisch Nieuwsblad* van mei 2016 een verhelderend inzicht in de industriële situatie tijdens de beginjaren van de Tweede Wereldoorlog. De oorspronkelijke cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), geproduceerd in de Tweede Wereldoorlog, blijken notoir onbetrouwbaar en mogen niet eerder dan na vaststelling van de bedragen aan Marshallhulp opnieuw berekend worden:

Historici is lang ontgaan dat het economisch niet zo slecht ging. Ook zagen zij niet dat de winstcijfers in 1940 en 1941 gunstig waren. Veel beursgenoteerde ondernemingen keerden in die jaren het hoogste dividend uit in tien jaar tijd. (...)

Herberekeningen laten zien dat de economie tussen 1938 en 1943 niet met 40 procent daalde, maar slechts met 12 procent. Aangezien de bezetter bijna de helft van de productie naar zich toehaalde, betekende het wel dat de bevolking het met de helft van het vooroorlogse inkomen moest rooien.

¹²⁹ Hirschfeld, *Herinneringen uit de bezettingstijd*, 84.

¹³⁰ Ibidem, 82, 87, 93-100.

Tegelijk bleef de economie functioneren. Daardoor was deze in 1945 weer makkelijk op gang te krijgen. Verhalen over verarming vallen zo te rijmen met goeddeels intacte economie en met forse groei in sommige sectoren. Vooral in de metaal, de textiel, de voedingswaren en lederwaren – sectoren van direct belang voor de bezetter – nam niet slechts de productie, maar ook de productiecapaciteit toe. Niet alleen voor Nederland, maar voor heel Europa geldt dat de cijfers over de bezettingsjaren moeten worden bijgesteld. Een belangrijke oorzaak daarvan is dat het deel dat zijn weg vond via zwarte markten nooit in de statistiek terecht kwam. In de statistieken lijkt de krimp daardoor groter dan het geval was. (...)

De economische wonderen die zich na 1945 voltrokken, vallen goeddeels uit statistische vertekeningen te verklaren. Ook de groeiende werkgelegenheid moet grotendeels in Nederland zelf worden gezocht. Tussen 1938 en 1941, toen de werkgelegenheid een hoogtepunt bereikte, groeide het aantal banen in de industrie en bij de overheid met 260.000 (16 procent). Het aantal overheidsbanen steeg doordat er werk zat in de distributie, en de prijscontrole [van Winsemius], maar bijvoorbeeld ook in de controle van verduisteringsvoorschriften. Tegelijkertijd groeide de industrie doordat het nodig was voorheen geïmporteerde producten zelf te maken en door productie voor de bezetter. (...)

Uiteindelijk bleef de Nederlandse industrie grotendeels intact doordat de bezetter ons land liet produceren en doordat het ver van het front lag. Uiteindelijk betaalde de bezetter maar 50%. De bevolking verarmde daardoor, maar tot de hongerwinter (1944/1945) niet zodanig dat dit grote demografische gevolgen had.¹³¹

Overigens, het is niet Schokker, noch van der Kooy of Hirschfeld, die de Nederlandse prijs situatie, de schaarste en de rantsoenering van goederen tijdens de oorlog dirigeert. Dit blijkt als Winsemius de personeelsleden van zijn afdeling Prijsvorming na de oorlog aanspreekt om hem bij zijn zuiveringsactie à *décharge* te helpen. Een geparafraseerde greep uit deze getuigenissen toont aan dat Winsemius daadwerkelijk de sterke man van het Nederlandse prijsbeleid is:

Schokker was makkelijk beïnvloedbaar. Winsemius ‘had onbeperkte invloed op Schokker’.

Winsemius was hoofd en motor van de dienst, die de touwtjes goed in handen had en deze ‘zuiver’ wist te houden. Schokker was in de handen van de Duitsers een willoos instrument.

Winsemius was ‘de ziel van de verzetsbeweging’, de groep die de NSB buiten de Dienst wilde houden.

Eind 1942 lekte uit dat Winsemius om persoonlijke redenen ontslag had aangevraagd. Ontsteltenis en verslagenheid.

Schokker was niet opgewassen voor zijn taak. In den aanvang liep Schokker aan de leiband van Winsemius. Nadat Schokker lid was geworden van de NSB, verloor Winsemius zijn macht over deze man. Indien voor het vechten tegen NSB en Duitsers, zowel wat moed, felheid als ‘krijgskunde’ betreft, een prijs toegekend moet worden, dan komt deze ongetwijfeld aan Dr. A. Winsemius toe. En ook de prijs voor de ijverigste en knapste en meest voor zijn taak berekendste zou ook door de ambtenaren aan Winsemius gegeven zijn.

¹³¹ Hein Klemann, ‘Nederland Productieland: Economie draaide door’, *Historisch Nieuwsblad*, mei 2016, 80-82, uit: H.A.M. Klemann, *Nederland 1938-1948; Economie en samenleving in jaren van oorlog en bezetting* (Amsterdam 2002).

Het was in Dienst een publiek geheim dat Mr. Schokker volledig bij Dr. Winsemius ‘aan het handje liep’. Na het vertrek van Dr. Winsemius miste iedereen den man, die opkwam voor de belangen van de Nederlandschen industrie en de ambtenaren zelf. Na het vertrek van Winsemius zijn van Mr. Schokker zelf de woorden: ‘de Dienst is als een pudding in elkaar gezakt.’¹³²

Ook historicus De Jong beaamt een en ander met de navolgende gevolgtrekking:

Het beleid van de prijsbeheersing is niet zozeer bepaald door Schokker als wel door de ‘secretaris’ van de dienst, dr. A. Winsemius. ‘Schokker’, zo schreef ons in februari ‘75 dr. Pruijt in een commentaar op het concept voor dit hoofdstuk, ‘was een zwakke, onbeduidende figuur die in hoge mate door Winsemius onder controle werd gehouden.’¹³³

~

Winsemius wordt in maart 1943 overgeplaatst naar een ander onderdeel van het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart.¹³⁴ Dat heeft hij geaccepteerd op voorwaarde dat de actie van de Duitse autoriteiten, die hem in het kader van de *Arbeitseinsatz* in Duitsland tewerk willen stellen, niet doorgaat.¹³⁵ Het doel van deze *Arbeitseinsatz* is om veel Nederlanders in de divers industrieën in Duitsland tewerk te stellen, de meesten van hen op onvrijwillig basis. Anderzijds is er gedurende de gehele oorlog ook sprake van vrijwillige tewerkstelling in Duitsland, zoals het Bernardus Winsemius de broer van Albert vergaat die in 1942 op eigen verzoek door het Arbeidsbureau Leeuwarden als autobuschauffeur naar Duitsland wordt gezonden, waar hij tot december 1946 zal blijven. Zoals uit de *Leeuwarder Courant* blijkt wordt hij bij terugkomst voor zijn vrijwillige indiensttreding in het vijandige Duitsland veroordeeld:

Onderstaande personen werden door de Officieren-Fiscaal te Leeuwarden voorwaardelijk buiten vervolging gesteld, waarbij de volgende voorwaarden werden opgelegd: 1^e. Dat zij zich gedragen als een goed Nederlander; 2^e. dat zij gedurende 10 jaren worden ontzet van het recht tot: 1. Het bekleden van ambten; 2. Het dienen bij de gewapende macht; 3. Het kiezen en de verkiesbaarheid bij krachtens wettelijk voorschrift uitgeschreven verkiezingen; 4. Het zijn van raadsman of gerechtelijk bewindvoerder: Bernardus Winsemius – Leeuwarden.¹³⁶

Van zijn superieuren krijgt Albert Winsemius de verzekering dat hij niet in Duitsland tewerk zal worden gesteld, mits hij zijn nieuwe baan accepteert. We zien straks dat Winsemius na de oorlog op een wrange manier aan deze tijd wordt herinnerd; de Zuiveringscommissie beoordeelt de overplaatsing en zijn gedrag daarna op een zeer kritische manier:

Dr. Winsemius in 1940 als landverrader gearresteerd, daarna bij den Gemachtigde voor de Prijzen in dienst gekomen, in 1942 met deze onaangenaamheden gehad (indruk: hier was ruzie

¹³² NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, verklaringen van Vredegoor d.d. 2-9-'45, Pflitsch d.d. 5-9-'45, van Hinloopen d.d. 12-9-'45, Koops z.d., v.d. Giessen d.d. 10-9-'45, van Driel d.d. 7-9-'45.

¹³³ de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945*, Deel VII, Mei '43 – Juni '44, Eerste deel, 178-182, aldaar 181; <https://www.niod.nl/nl/koninkrijk>, geraadpleegd, diverse data.

¹³⁴ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, verklaring C.A. Pflitsch gedateerd 3-09-1945.

¹³⁵ Ibidem, 2.06.087, inv.nr. 300.

¹³⁶ *Leeuwarder Courant*, 30-06-1948.

gezocht door Dr. W.). Vervolgens bij C.B.S. aangenomen; 1 dag geweest toen ziek gemeld. Heer de Mol (van Otterlo) wordt verzocht, deze figuur nader te onderzoeken.¹³⁷

~

Vanaf maart 1943 verandert de loop en de wreedheid van de oorlog. De slag om Stalingrad tussen augustus 1942 en februari 1943 is het kantelpunt waarna de Duitsers aan de verliezende hand raken. Begin 1943 wordt het ook in Nederlandse ambtelijke kringen duidelijk dat het nationaalsocialistische tij zich mogelijkerwijze gaat keren. Men neemt meer afstand van de bezetter en van de NSB-beweging, waar vanaf nu frequent lidmaatschappen opgezegd worden; in nationaalsocialistische kring ontstaat een gevoel van angst.

¹³⁷ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, de Commissie van Advies, Zuivering enz., betreffende Dr. A. Winsemius, Dep. Prijzen, Notulen 2, pagina 2, alinea 8.

Hoofdstuk 2 Een nieuwe aanloop nemen

5 Winsemius twee jaar ‘ziek thuis’

Alhoewel het door Schokker getekende getuigschrift van 26 maart 1943 over een uitzonderlijk goede relatie spreekt, wordt Winsemius’ eervolle overgang naar een ander deel van het ministerie door veel partijen als een deceptie beschouwd. Een zinsnede uit Schokkers getuigschrift luidt:

In uw functie van Hoofd van de Prijsvorming deed u zich kennen als een ambtenaar die met veel energie en doorzettingsvermogen zijn werkzaamheden verrichtte. In die functie slaagde u erin een eersten wetenschappelijk gefundeerde grondslag voor een centrale prijspolitiek te leggen en toonde u zich in staat de op grond hiervan geformuleerde richtlijnen in hun praktische toepassing door te voeren. Tevens gaf u bij de leiding van het Secretariaat van den Dienst blijk over zeer goed organisatorische kundigheden te beschikken.¹³⁸

Per 1 maart 1943 is Winsemius gedetacheerd bij het CBS dat onder leiding staat van dr. Ph.J. Idenburg. Maar hij is niet van plan zich op deze nieuwe betrekking te concentreren. Winsemius bevroedt dat de Duitse autoriteiten het er niet bij zullen laten en zijn idee voor het opstarten van een eigen en meer onafhankelijke Dienst voor de Prijzen niet alleen de grond in willen boren maar hem ook te willen vervolgen.

En inderdaad, tegen de gemaakte afspraak in, roept het Gewestelijk Arbeidsbureau Winsemius op, maar niet tot onvrijwillige tewerkstelling in Duitsland. Vanuit de *Deutsche Behörde* wordt de vergeldingsactie tegen hem in feite nog intensiever gevoerd dan hij al vreest. Op 30 juli 1943 schrijft de *Hauptabteilung Soziale Verwaltung an die Deutsche Fachberater bei den Arbeitsämtern*:

Betrifft Regelung des Arbeitseinsatzes; hier: Ehemalige Angehörige des niederl. Bevollmächtigten für die Preise.

Die Abteilung Preisbildung beim General/Kommissar für Finanz und Wirtschaft setzt mich von folgendem in Kenntnis:

“Der niederländische Bevollmächtigte für die Preisen hat mir folgende ehemalige Angehörige seines Dienstes zur Verwendung im Arbeitseinsatz vorgeschlagen:

Dr. A. Winsemius, Voorburg, Jac.Catsstr.104.

(...)

Die genannten sind bereits den zuständigen Arbeitsämtern gemeldet worden, ohne dass diese bisher etwas veranlasst haben.

Ziffer 1) ist im Herbst letzten Jahres aus dem Dienst des Bevollmächtigten für die Preise ausgetreten, weil er sich von ihm distanzieren und eine unabhängige altholländische Preisberatung in eigener Regie aufmachen wollte. Er ist z.Zt im Wirtschaftsministerium

¹³⁸ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, brief van 26 maart 1943 van de Gemachtigde van de Prijzen Mr. H. Ch. Schokker.

beschäftigt und verbringt Seine Zeit damit, dass er gegen den Bevollmächtigten für die Preise und Seine Beamten hetzt, wie mir von diesem mitgeteilt wird“.¹³⁹

Naast Winsemius en de Personeelchef van de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij (KLM) Koster te Reeuwijk (voorheen chef van de afdeling Personeel bij het Departement Economische Zaken) staan er diverse andere namen in deze brief, die Winsemius onderhands door een van zijn inspecteurs bij de Dienst toegespeeld krijgt.¹⁴⁰ Om te voorkomen dat hij als een soort gevangene in de *Arbeitseinsatz* opgenomen wordt duikt Winsemius niet onder zoals, volgens historicus Blom, zo'n 300.000 mannen tijdens de oorlogsjaren in Nederland gedaan hebben.¹⁴¹ In korte tijd speelt Winsemius het klaar om op de eerste plaats zich in zijn nieuwe baan bij het Centraal Bureau voor de Statistiek na een dag ziek te melden, om daarna met assistentie van Hirschfeld door een aantal artsen op een “sleepende ziekte” gekeurd te worden om ten slotte met ziekteverlof te blijven, twee jaar lang.¹⁴² In zijn naoorlogse sollicitatiebrieven vat Winsemius deze situatie samen met de zinsnede “in verband met achtervolgingspogingen van Duitse zijde tot het einde van de oorlog met ziekteverlof”.¹⁴³

De Nederlandse autoriteiten in Den Haag en Londen voorzien intussen grote bestuurlijke problemen als de bevrijding van Nederland straks een feit wordt. Lieftinck, Winsemius' mentor en aankomend minister van Financiële Zaken, die vanuit zijn internering kennis heeft genomen van Winsemius' plannen, zet hem in deze oorlogsjaren aan tot het formuleren van suggesties voor nieuwe en andersoortige ambtelijke organisatiestructuren. Ook andere prominente wetenschappers en leidende personen, politici, personeelsleden van de Dienst van de Gemachtigde voor de Prijzen, veelal afgestudeerden en gepromoveerden aan de Rotterdamse Handelshoogeschool, al of niet in deze oorlogsjaren geïnterneerd, stimuleren deze exercitie.

Tijdens dit ‘ziek thuis’ gaat Winsemius aan een boek werken dat, in tegenstelling tot het commentaar op zijn proefschrift, nu wel “een onderdeel vormt van een groter werk over bestuursorganisatie”.¹⁴⁴ Het boek analyseert ambtelijke bestuursapparaten en hun navenante organisatorische vraagstukken en beslissingsprocessen. Hoe de overheid met behulp van een goed georganiseerd bestuursapparaat tot een doelmatige opbouw en taakinvulling kan komen. Met zijn vooroorlogse ervaringen en kennis van het ambtelijke leven tijdens de oorlog schetst

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Ibidem, verklaring J.J. Beunder aan Commissie, enz. van 06-09-1945.

¹⁴¹ J.C.H. Blom, *Crisis, bezetting en herstel: tien studies over Nederland 1930-1950* (Den Haag 1989) 86-87.

¹⁴² NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, brief Winsemius aan de Secretaris van de Commissie van Advies Zuivering, etc., Mr. Hollanders, d.d. 14 september 1945.

¹⁴³ NL-HaNA, Huysmans, 2.21.090, inv.nr. 111.

¹⁴⁴ A. Winsemius, *De opbouw van het bestuursapparaat* (Amsterdam 15 juni 1945), Voorwoord.

Winsemius efficiënte en functionele organisatieprocessen voor de top van het Nederlandse bestuursapparaat, vooral voor het Departement van Algemeen Bestuur, de omgeving van de minister-president. Het betreffende boekwerk richt zich niet op het maken van beleid, maar op het scheppen en leiden van een organisatie die beleid moet gaan dragen en uitvoeren.¹⁴⁵

Het manuscript wordt geschreven in een vrij theoretische toonzetting over onderwerpen als: ‘Coördinatie van de Taakverdeling, Controle van Werkprogramma’s, het Beleid van de Leiding, het Delegeren van Verantwoordelijkheid en het Personeelsbeleid voor Ambtelijke Organisaties’. Wetenschappelijk met een pragmatische invalshoek leidt Winsemius’ onderzoek richting een bestuurlijke organisatie die uitgaat van het bereiken van een duidelijk van te voren vastgesteld doel. Het manuscript wordt doorgelezen door Mr. A. Koelman uit Alkmaar, J. Koops te Deventer, Prof. Dr. P.B. Kreukniet te Groningen, Prof. Mr. P. Lieftinck te Rotterdam, Prof. J.H.A. Logemann, destijds geïnterneerd, C.A. Pflitsch te Heemstede en voornoemde S. Koster. Onder de hoede van Lieftinck en Tinbergen is de uitgave van dit werk in juni 1945. Winsemius signeert onder de titel van hoofdambtenaar van het Ministerie van Handel en Nijverheid.

In deze eerste publicatie na de oorlog komen de organisatorische kwaliteiten van Winsemius boven tafel; hij ambieert het analyseren, adviseren en reorganiseren van grotere administratieve instellingen. Hij posteert zich, in terminologie van vandaag, als een doortastende interim- annex crisismanager. Een bestuurskundige in de wereld van ambtelijke organisaties die, op basis van zich toegeëigende verantwoordelijkheden en machtigingen, zelfstandig binnen zijn eigen plan mag opereren. Zijn kennis over en zijn aanpak van bedrijfsorganisaties worden geïllustreerd door de inleidende explicatie in het boek:

Als gevolg van de vooral op sociaal en economisch terrein steeds toenemende taak van de Overheid, is de omvang van het bestuursapparaat zoodanig geworden, dat deze onder de grootste in den lande moet worden gerangschikt. Een doelmatige opbouw daarvan is niet alleen van belang, omdat iedere inefficiency zwaardere eischen aan de toch reeds berooide schatkist stelt, maar wellicht weegt nog zwaarder, dat de Overheid zich van de taak, welke zij de eerste jaren moet vervullen slechts goed kan kwijten, indien zij hierbij de beschikking heeft over een goed georganiseerd bestuursapparaat.

De principes welke bij den opbouw hiervan moeten worden toegepast, vormen het onderwerp van dit boek. Zij zijn gevormd door een analyse van een jarenlange ervaring in het bedrijfs- en ambtelijke leven. Hoewel ongetwijfeld op tal van onderdeelen de practijk ver vooruit, zijn de organisatorische beginselen, welke in dit boek zijn neergelegd, grotendeels in het ambtelijke apparaat toegepast en getoetst.

Een toepassing van deze principes – de uiteenzettingen geschieden overigens aan de hand van tal van voorbeelden uit de practijk – op de organisatie van den top van het Nederlandsche

¹⁴⁵ Ibidem, 4.

bestuursapparaat is in het laatste hoofdstuk opgenomen. Na een behandeling van de verschillende organisatiefouten, zoals deze gedurende de laatste jaren voor den oorlog steeds meer aan het licht kwamen, gaat de schrijver door toepassing van de uiteengezette organisatieprincipes na, op welke wijze hierin moet worden voorzien, om tenslotte tot den juiste opbouw te komen.

Deze toepassing op de organisatie van het Departement van Algemeen Bestuur is evenwel slechts een illustratie. Het hoofddoel van dit boek is het aangeven, op grond van leeringen uit de bestuurs- en ondernemingsorganisatie, van een aantal gereedschappen, waarmee iedere ambtelijke organisatie doeltreffend kan worden opgebouwd.

Openbaar bestuur-expert Winsemius met een groot probleemoplossend vermogen wordt na 1945 van belang in ambtelijke omgevingen, net zoals straks, na 1960, in Singapore. Singapore dat net als Nederland na 1945 ook uit een crisis tracht te komen en daarbij hulp nodig heeft.

6 Winsemius in opspraak en gerehabiliteerd

Na de capitulatie op 5 mei 1945 is in theorie de ergste oorlogsellende in Nederland ten einde, alhoewel Winsemius' problematiek op dat moment nog lang niet voorbij is. Vanaf 16 mei 1945 spant hij zich in om zijn functie aan het Departement van Handel, Nijverheid en Landbouw terug te krijgen. Pas dan wordt het hem duidelijk dat zijn volharden binnen het Departement tussen mei 1940 en maart 1943 hem ook schade heeft berokkend. Meteen na zijn schriftelijke "bereidheidstelling" om weer in zijn oude betrekking te starten, wordt het duidelijk dat de chef van de afdeling Personeel van het ministerie een andere mening heeft:

Zijn nauwe samenwerking met Mr. Schokker, ook nadat gebleken was, dat deze volkomen onbetrouwbaar was, pleit niet voor hem. Mijn persoonlijke indruk is, dat hij politiek onbetrouwbaar is. Hij komt dan ook op mijn lijstje voor van ambtenaren, die beslist door de zuiveringscommissie onder de loupe genomen dient te worden. Naar mijn meening komt hij voor schorsing in aanmerking.¹⁴⁶

Met als gevolg dat, op voordracht van het Ministerie van Handel en Nijverheid, zonder ruggespraak met de voor dit ministerie ingestelde Commissie van Advies en zonder traceerbare opgave van redenen, het Militair Gezag (MG) op 25 juni 1945 tot de conclusie komt dat Winsemius' functioneren moet worden gestaakt.¹⁴⁷ Namens de Nederlandse regering in Londen is het MG, tot 4 maart 1946, het dagelijkse bestuur van bevrijd Nederland en heeft daartoe

¹⁴⁶ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, brief van hr. Kagenaar, chef afdeling Personeel Ministerie van Handel en Nijverheid aan de Commissie van Advies Zuivering, etc. gedateerd 19 mei 1945.

¹⁴⁷ De strafmaatregelen die het MG kon uitvaardigen, na advies van een in te stellen Commissie van Advies, waren: - berisping, - overplaatsing of rangverlaging, - staking (staken van de werkzaamheden of uitoefenen van beroep, met behoud van salaris), - schorsing (met verlies van inkomsten en voorlopig wekelijks alleen een bedrag voor het noodzakelijke levensonderhoud), - ontslag (met verlies van salaris en eventueel geheel of gedeeltelijk verval van pensioenrechten). NSB'ers werden ontslagen.

uitgebreide bevoegdheden. Winsemius' jacht op rechtsherstel wordt nu ook een strijd om zuivering en eerherstel van naam en persoon, er breekt een angstaanjagend tijdperk aan.

De Commissie van Advies Zuivering personeel Handel en Nijverheid onder leiding van dr. Ph.J. Idenburg, van 1 maart 1943 tot het eind van de oorlog Winsemius' chef bij het CBS, start een onderzoek waarbij in de komende maanden hoor en wederhoor plaatsvinden. Ook Hirschfeld schrijft de Commissie over de gang van zaken rond Schokker, Traboldt en Winsemius. Hij sluit zijn relaas af met de bemerkingen dat Winsemius een "bijzonder intelligente persoon is, uit een eenvoudig milieu, waardoor zijn ambities zeer groot zijn". Dat hij door zijn karakter bij collega's op het Departement niet bijzonder populair was en dat Winsemius' grote terugslag kwam toen zijn chef als NSB'er naar buiten trad, "mijn indruk is echter dat Winsemius een goed Nederlander is, die het politieke deraillement van zijn chef stellig afkeurde".¹⁴⁸

De vier maanden die de martelgang voor Winsemius duurt, eindigt met een proces-verbaal van de Commissie en een brief van de minister van Handel en Nijverheid Ir. H. Vos, de betrokken minister die de verantwoordelijkheid van het MG overgenomen heeft, beide gedateerd 5 oktober 1945, waarna de staking ten slotte op 7 november 1945 formeel ongedaan gemaakt is:

- Proces Verbaal

Overwegende dat Winsemius door den Staf Militair Gezag op voordracht van het Departement is gestaakt;

Overwegende dat deze staking klaarblijkelijk was gegrond op de nauwe samenwerking van den heer Winsemius met den Gemachtigde voor de Prijzen, Mr. Schokker, ook nadat gebleken was, dat laatstgenoemde volkomen onbetrouwbaar was;

Overwegende dat uit de verklaringen van de hoofdamttenaren van den toenmaligen Dienst van den Gemachtigde voor de Prijzen gebleken is, dat het beleid en de houding van den heer Winsemius steeds op het Nederlandsche belang is gericht geweest;

Overwegende dat het door het Departement geuite vermoeden niet juist kan worden geacht;

Overwegende dat de feiten zoals deze door den heer Winsemius in zijn schrijven van 16 mei [1945] aan den heer Hollanders gericht, door getuigen (o.a. Dr. Hirschfeld) zijn gestaafd;

Overwegende dat de heer Winsemius ten stelligste ontkende ooit den Duitschen groet te hebben gebracht;

Overwegende dat deze ontkenning aannemelijk voorkomt;

¹⁴⁸ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, brief Hirschfeld aan Zuiveringscommissie, 18 september 1945.

Overwegende dat verder geen bezwarende feiten tegen Dr. Winsemius zijn aangevoerd, noch uit anderen hoofde bekend zijn geworden;

Overwegende dat derhalve van een tekortschieten in het betrachten van een juiste houding in verband met de bezetting geen sprake is;

Overwegende dat er derhalve geen grond is den Minister te adviseeren den heer Dr. Winsemius te ontslaan dan wel hem te treffen door een of meer disciplinaire maatregelen als genoemd in art. 2 sub 2 van voornoemd besluit;

Heeft besloten den Minister voor te stellen de staking van Dr. Winsemius op te heffen.

- Brief van Zijne Excellentie den Minister van Handel en Nijverheid Ir. H. Vos

7 November 1945 aan Dr. A. Winsemius

Ingesloten doe ik u toekomen afschrift van mijn beschikking d.d. heden, waarbij ik de door den Chef van den Staf van het Militair Gezag gedane aanzegging de uitoefening van uw functie te staken ongedaan heb gemaakt.

Uit het door de Zuiveringscommissie ingesteld onderzoek is mij gebleken, dat de tegen u ingediende klachten geen steek hielden, dat integendeel Uw houding en beleid in de bezettingsjaren doorlopend in 's lands belang zijn geweest. Ik betreur het, dat door de op U toegepaste staking de schijn van het tegendeel is gemaakt.¹⁴⁹

~

Om vaste grond onder de voeten te krijgen en zijn toekomstige carrière te onderbouwen heeft Winsemius ondertussen diverse uitdagingen ter hand genomen. Na de publicatie van zijn boek *De opbouw van het bestuursapparaat* gaat hij buiten de ministeriële ambtenarij zijn vaardigheden aan de man brengen. In de Maasbode van 14 september 1945 adverteert het Kantoor voor Organisatie te 's-Gravenhage voor twee voordrachtenreeksen: A. Organisatie en leiding van het Bestuursapparaat en B. Opbouw en leiding van de Onderneming:

Deze worden te beginnen eind September gehouden door DR. A. WINSEMIUS te Voorburg. De reeks A., te houden in Den Haag, is bestemd voor Hoofdambtenaren. B. te Amsterdam en Rotterdam, voor leiders van grotere ondernemingen. Deelneming van personen die niet tot deze groepen behoren is niet uitgesloten. Voor hen die deze voordrachten niet kunnen bijwonen worden twee schr. leergangen gehouden, die in de belangrijke plaatsen van het land met een aantal voordrachten worden aangevuld.

Bovendien verschijnt zijn promotor Lief tinck, sinds 24 juni 1945 de nieuwe Nederlandse minister van Financiën, uit de hoek van weldoeners: hij vraagt Winsemius om voor zijn ministerie te komen werken. Op zijn beurt richt Winsemius zich tot minister Vos van het Ministerie van Handel en Nijverheid en vraagt enerzijds om zijn rechtsherstel te bevestigen en anderzijds om toestemming om bij het Ministerie van Financiën te mogen beginnen:

¹⁴⁹ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300.

De Minister van Financiën achtte de spoedige vervulling van deze functie van groot belang, omdat een niet onbelangrijk deel van het begrotingstekort zou moeten worden gevonden in een grotere doelmatigheid en een vereenvoudiging van het bestuursapparaat. Ik heb den Minister van Financiën medegedeeld dat ik bereid was zijn verzoek te voldoen, zodra mijn rechtsherstel bij het Ministerie van Handel en Nijverheid zou hebben plaats gevonden.¹⁵⁰

Eindelijk, 3 mei 1946, geeft minister Vos de beschikking af dat de tijdelijke detachering bij het CBS in 1943 met terugwerkende kracht per 5 mei 1945 is opgeheven en Winsemius vanaf laatstgenoemde datum als ambtenaar van het Ministerie van Handel en Nijverheid weer werkzaam is. De eerste helft van 1946, een zesmaands detachering, mag hij voor eigen rekening nemen waarna hij definitief als werknemer bij het Ministerie van Financiën in dienst kan komen, “als adviseur voor organisatorische zaken”.¹⁵¹

Een nieuwe periode die Winsemius helpt terug te keren breekt aan. In deze voorspoedige tijd verhuist het gezin Winsemius op 11 januari 1946 naar een gehuurd herenhuis aan de Mechelsestraat nummer 1 te Scheveningen, de domicilie voor het komende werkzame leven van Albert Winsemius. Mevrouw Winsemius zoekt via een advertentie in de Leeuwarder Koerier van 11-06-1946 een meisje voor 3 kinderen, 2, 4 en 7 jaar, want op 3 november 1943 is de tweede dochter in het gezin van Albert Winsemius geboren, die de naam van Aukje Anna heeft gekregen.

Winsemius publiceert frequent, met vooral het woord ‘efficiency’ in het vaandel. Bij de analyses van ambtelijke organisaties volgt hij een duidelijk sjabloon beginnende bij het minuscule zoeken hoe bepaalde symptomatische misstanden ontstaan, zoals “het sturen van het kastje naar de muur”, “het paraferen van ambtelijke stukken”, “het gebrek aan durf om bevoegdheid te delegeren”.¹⁵² Hij kijkt niet alleen naar de structuur van de organisatie, maar vooral naar de leidinggevende capaciteiten van het ambtelijke orgaan die volgens ‘strategie Winsemius’ uiteindelijk de doelmatigheid van de organisatie moet aanleveren.

Vervolgens komt hij met oplossingen die bestaande tegenstrijdigheden binnen de bureaucratische ambtelijke molen teniet doen. Winsemius legt onbewust, vanaf 1946, zijn *stepping stones* voor een masterplan, waar straks organisaties als de Wereldbank, het *International Monetary Fund* (IMF), de Organisatie voor Europese Economische

¹⁵⁰ Ibidem, brief A. Winsemius aan de minister van Handel en Nijverheid gedateerd 31 december 1945.

¹⁵¹ NL-HaNA, Huysmans, 2.21.090, inv.nr. 111.

¹⁵² A. Winsemius, ‘Waar komen de vele ambtelijke parafen vandaan?’, *Tijdschrift voor Interne Bedrijfsorganisatie*, 1^e Jaargang, no. 6 (Baarn, juni 1946) 121-127; A. Winsemius, ‘Commercieel en Bureaucratisch Beheer’, *Tijdschrift voor Interne Bedrijfsorganisatie*, 1^e Jaargang, no. 9 (Baarn 1946) 194-200; A. Winsemius, ‘Opleiding Interne Bedrijfsorganisatie’, *Tijdschrift voor Interne Bedrijfsorganisatie*, 1^e Jaargang, no. 10 (oktober 1946) 227.

Samenwerking (OEES), de Verenigde Naties (VN) en landen als Singapore, Griekenland, Turkije en Portugal gretig gebruik van gaan maken.

Zijn organisatietalent wordt zodanig geapprecieerd dat hij in de commissie van toezicht en advies van de Nederlandse Stichting voor Moderne Bedrijfsadministratie aangesteld wordt, een organisatie die schriftelijke opleidingen ‘Interne Bedrijfsorganisatie’ publiceert. In november 1946 worden zijn inzichten door het Nederlands Instituut voor Efficiency op de dan georganiseerde Efficiencydagen als cursusmateriaal Organisatieleer gebruikt. Zijn te boek gestelde cursussen zijn vaak geënt op onderzoek van wetenschappelijke bedrijfsorganisaties in de Verenigde Staten, waarbij ook de Volkenbond bij het onderdeel bestuursaanstellingen ter sprake komt.¹⁵³ Vandaar dat Winsemius, eveneens in 1946, een buitenlandse collega kan becommentariëren die tijdens de Tweede Wereldoorlog ook bij de prijsregeling en distributie van goederen betrokken is, maar dan in de Verenigde Staten:

Als studie is het uiterst leerzaam, en levert het een nieuw wapen in het arsenaal van hen, die propageeren dat bij het ontwerpen van een overheidsingrijpen steeds rekening moet worden gehouden met de beperkte capaciteiten van de ambtelijke organisatie die voor de uitvoering van de plannen moet zorgen.¹⁵⁴

Hij herkent Amerikaanse ambtelijke misstanden die ook in Nederland bestaan en in de oorlogsjaren door hem op schrift zijn gesteld.

Winsemius zoekt intensief naar ingangen in ambtelijk Nederland en daagt hen die daar verantwoordelijkheid dragen uit om, zoals zijn dochter dat verwoordt, “hem als een soort chirurg in hun bestaande organisaties te laten snijden, waardoor een geoliede organisatie ontstaat”.¹⁵⁵ Het maakt niets uit of het nu om een ambtelijke apparaat van een paar honderd of van een paar duizend werknemers gaat, dat het kleine gemeentelijke organen zijn, of dat het functioneren van de Raad van Ministers of het kantoor van de minister-president zelf betreft.

De opdrachtgever voor een dergelijk onderzoek moet dan wel accepteren dat Winsemius als de expert van de reorganisatie niet alleen het advies schrijft, maar dat hij ook de feitelijke uitvoerder van het project wordt. Hij wordt het fenomeen in het adviseren van ambtelijke instellingen, in feite op een moment dat deze instellingen nog nauwelijks van de oorlogsschokken zijn bekomen. De functie-invulling en de plaats binnen de organisatie van de

¹⁵³ A. Winsemius, ‘Enkele opmerkingen over de organisatie van ’s Rijks bestuursapparaat’, *Nederlandsch Instituut voor Efficiency* (Amsterdam 1946).

¹⁵⁴ A. Winsemius, ‘Boekbespreking O. Katona, ‘Price Control and Business, Field Studies among Producers and Distributors of Consumer Goods in the Chicago Area, 1942—1944’, Cowles Commission for Research in Economics, Monograph No. 9 (Indiana, 1945), *De Economist*, Volume 94, Nummer 1, 1946, 620-631.

¹⁵⁵ Gesprek van de auteur met Ankie Averink-Winsemius, 26-10-2013; Singapore’s dagblad *The Straits Times*, 11-03-1984, “All he wanted to be was a surgeon”.

departementen van de staatssecretaris en van de secretarissen-generaal, zelfs de positie van de minister-president, is tot op de dag van vandaag nog gerelateerd aan receptuur Winsemius.¹⁵⁶ In 1946 zijn er bovendien dagen van verkiezingscampagnes voor een nieuw te vormen kabinet en Winsemius weet exact waar welke vinger op welke zieke plek gelegd moet worden:

Ministers en hoofdamttenaren (...) die hard werken, maar nooit zoo hard kunnen werken dat zij zich de kleinere zaken van het bureau kunnen houden, en die bij hun pogingen om het verdrongen land droog te krijgen zoo ingespannen aan het pompen zijn, dat zij vergeten, dat eerst het gat gedicht moet worden.¹⁵⁷

Intussen blijft hij volhardend in het nastreven van zijn volledige rechtsherstel. Dit impliceert veel getouwtrek tussen de Ministeries van Economische Zaken en Financiën over salaris en uitkeringen vanaf 1943, over herstel van functie, over de kans om weer in zijn specifieke veld van kennis en in een vertrouwde omgeving door te mogen starten. Na het benoemen van een scheidsrechter en een twistgeding bij het Ambtenarengerecht lijkt op 28 april 1947, twee jaar na de beëindiging van de Tweede Wereldoorlog, een en ander te zijn afgerond.

Winsemius gaat in een meervoudige rol van start bij het Ministerie van Economische Zaken en bij het bureau Organisatie van het Departement van Financiën. In grote trekken is te verifiëren dat het rechtsherstel aan alle eisen van Winsemius tegemoet komt, waarbij hij de titel van ‘adviseur van de Ministerraad’ krijgt. Intussen is hij lid-secretaris van de Commissie voor Coördinatie van Controleapparaten, voorzitter van de Werkcommissie voor Prestatiemeting en Efficiency bij het Ministerie van Oorlog en per 22 april 1947 lid van de Commissie Efficiency Legerorganisatie (CEL) geworden, die de taak heeft te onderzoeken of de organen en instanties van het Ministerie van Oorlog doelmatig georganiseerd zijn. De commissie staat onder leiding van luitenant-kolonel A.F.J. Penders en heeft als leden dr. A. Winsemius van het ministerie van Financiën en reserve-majoor P.J. van der Maat. Het hoofd van de CEL staat voor de uitvoering van zijn taak rechtstreeks onder de toenmalige minister van Oorlog, Alexander Fiévez.¹⁵⁸

Toch is Winsemius nog niet tevreden. Hij blijft naarstig zoeken naar een verbetering van zijn functioneel niveau in de vorm van “een directeurschap op departementaal niveau, op financieel-administratief of organisatorisch terrein bij rijksbureaus of grotere instellingen zoals bijvoorbeeld de KLM”, of de Nederlandse Spoorwegen.¹⁵⁹ In verband met komende sollicitaties ondergaat hij, gehuwd en 37 jaar oud, een psychotechnisch onderzoek bij het Nederlands

¹⁵⁶ Winsemius, *De opbouw van het bestuursapparaat*, 90-94, Bijlage 2.

¹⁵⁷ Winsemius, ‘Enkele opmerkingen over de organisatie van ’s Rijks bestuursapparaat’, 18.

¹⁵⁸ *Nationaal Archief, Den Haag*, Ministerie van Defensie: Commissie Efficiency Legerorganisatie, nummer toegang 2.13.147, Inventaris van het archief van de Commissie, pagina 9.

¹⁵⁹ NL-HaNA, Huysmans, 2.21.090, inv.nr. 111.

Instituut voor Psychotechniek. De uitslag van dit onderzoek geeft een opsomming van Winsemius' vaardigheden zoals hij die in zijn brief van 6 augustus 1947 aan de nieuwe minister van Economische Zaken Huysmans doorgeeft:

Intelligentie	zeer goed. Gespannen, scherp
Organisatie	zeer goed, krachtige aanpak en goed overzichtelijk. Zeker van zijn zaak
Administratie	goed, beknopt, strak en helder
Initiatief	goed. Verstand en behoefte aan expansie drijven hem hier vanzelf toe
Leiding geven (tact)	goed, strak en streng
Leiding aanvaarden	dit valt hem zwaarder. Kan het wel door innerlijke beheersing en reëel inzicht in de verhoudingen
Doorzettingsvermogen	zeer sterk, tot het einde
Tempo	snel, niet alleen van nature maar ook door de grote energie en wilskracht, die hij overal achter zet
Toewijding	zeer goed
Vreemde talen	goed
Samenvatting	Door zijn grote energie, zijn heerszucht en zijn intelligentie zal hij precies gedaan krijgen wat hij wil, goed kunnen organiseren en ook goed leiding kunnen geven. ¹⁶⁰

Dit rapport bevestigt dat voor Winsemius het accepteren van leiding niet eenvoudig is; autoriteit aanvaarden gaat hem niet gemakkelijk af waardoor zijn optreden eigenzinnig en solitair overkomt. Hij handelt dan als een 'hardnekkige eenling' die hem in 1943 niet helpt zijn baan te behouden en bijna tot tewerkstelling in Duitsland leidt.¹⁶¹ Het blijkt dat Winsemius zich wel goed kan vinden om afgeschermd vanuit de schaduw te werken; de persoon die hem die schaduw levert zal hij graag als dekmantel voor zijn gedrag accepteren. Dat wordt duidelijk in de paragrafen waar superieuren in zijn leven als bijvoorbeeld Lieftinck, Van den Brink, Lee Kuan Yew en Goh Keng Swee zich met Winsemius tot een soort bondgenootschap verenigen. Als deze protectie echter wegvalt, zal Winsemius zich verplicht voelen een nieuwe dekking te zoeken.

Winsemius is in huidige terminologie een topfunctionaris, maar wel een die in sociale relaties een redelijke gebruiksaanwijzing nodig heeft. Dan geeft zijn gedrag aanleiding tot het dubieus beoordelen van zijn persoon; niet iedereen wil met de bekwame Winsemius in zee gaan. Zoals de heer J. Kan, lid van de Raad van State die in een zaak tussen Winsemius en het ministerie van Economische Zaken als scheidsrechter optreedt, op 6 maart 1947 schrijft dat Winsemius "in ambtelijke kringen verre van populair was".¹⁶² Maar ook zaken die opgetekend

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ Onder anderen paragrafen 4, 14.

¹⁶² NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300.

zijn door zijn eerste leidinggevende Hirschfeld, door onderzoeker De Liagre Böhl, door verslaggever Leenes en door zijn vriend en latere minister van Economische Zaken Van den Brink.¹⁶³ Ondanks of misschien wel dankzij deze typeringen wordt dezelfde Winsemius toch ‘zwaar’ aangezet in professioneel Nederland, zoals blijkt uit een artikel in het Algemeen Dagblad van 14 november 1947 waar hij als reorganisatieadviseur gekandideerd wordt naast de voormalige president-directeur van de Nederlandse Spoorwegen:

Deskundige voor reorganisatie. In zijn brief aan de Staten over reorganisatie van het bestuursapparaat heeft de Gouverneur gesproken over de mogelijkheid om een deskundige ter beschikking te krijgen om daarbij van voorlichting te dienen. Naar wij vernemen worden als mogelijke kandidaten genoemd Prof. J. Goudriaan (van de Staatsspoorwegen) en Dr. A. Winsemius te 's-Gravenhage. Omtrent de laatstgenoemde legden wij de hand op de volgende bijzonderheden: Dr. In de Economie en adviseur van de Ministerraad. De grondlegger van de Prijsbeheersching en belast met de hervorming en taakanalyse v/h ambtelijk apparaat in Nederland. Van zijn hand verschenen: 1. Economische aspecten der Internationale Migratie. 2. De Opbouw van het Bestuursapparaat. Het eerste boek was een dissertatie en wordt nu als leerboek gebruikt aan de Handelshoogeschool te Rotterdam.

Oorspronkelijk lijkt het dat april 1947 tot een definitieve oplossing voor de diverse geschillen van Winsemius zou leiden. Maar het is inmiddels begin 1948 als zijn persoonlijke en beroepsmatige ‘hink-stap-sprongen’ tot een nieuw resultaat leiden. Op 5 januari 1948 wordt hij formeel benoemd tot Raadsadviseur in algemene dienst bij het Ministerie van Economische Zaken, speciaal belast met ‘behandeling van organisatorische vraagstukken’. Nu is hij volledig gerehabiliteerd, inclusief eerherstel.

Om die gehele geschiedenis op te halen, heeft nu weinig zin, maar toen Winsemius de eerste maal bij E.Z. wegging om voor Lieftinck te gaan werken, had hij er een fikse ruzie achter de rug. Het tekent de zakenman Winsemius die weet wat hij waard is, dat hij die ruzie won met een aanzienlijk bedrag aan achterstallig salaris en een briefje met verontschuldigingen. Winsemius heeft altijd een feilloos gevoel gehad voor wat recht en onrecht was, voor het mogelijke en onmogelijke. Het tekent hem nog meer, dat wanneer iemand een bepaald plan onmogelijk vond, zijn oogleden bedachtzaam werden toegeknepen en het glinsteren van zijn ogen verraadde dat ergens van binnen een duiveltje hem had toegefluisterd, dat het nu juist zou lukken.¹⁶⁴

Feitelijk duurt het echter nog tot 13 januari 1953 voordat alle financiële zaken uit de achtergelegen periode, inclusief toelages, bonussen en pensioengelden tot tevredenheid van

¹⁶³ Ibidem, brief Hirschfeld aan Zuiveringscommissie, 18 september 1945; Herman de Liagre Böhl, Jan Nekkers en Laurens Slot (red.), *Nederland industrialiseert! Politieke en ideologische strijd rondom het naoorlogse industrialisatiebeleid 1945-1955* (Nijmegen 1981) 222; Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’; J.R.M. van den Brink, *Zoeken naar een ‘Heilstaat’: Opbouw, neergang en perspectief van de Nederlandse welvaartsstaat* (Amsterdam 1983) 499-500.

¹⁶⁴ Ibidem, Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’.

Winsemius afgewikkeld worden.¹⁶⁵ Op dat moment stapt hij uit de ambtelijke wereld van Den Haag.

7 Verantwoording afleggen onder veranderde moraal

De integriteit van de Dienst van de Gemachtigde van de Prijzen en van het hoofd van de Prijsvorming, de integriteit van het Departement in casu de integriteit van Albert Winsemius staat al tijdens de oorlog ter discussie. Echter, in oorlogstijd is het onderscheid tussen goed en fout vaak niet helder te maken. De werkelijkheid wordt dan gedreven door een schipperen tussen eer en geweten; het algemene devies voor de ambtelijke dienst luidt ‘om door standvastigheid en coöperatie erger te voorkomen’. Gaandeweg de oorlog, als functies bij diverse diensten en departementen door meer en meer NSB’ers bezet worden, verandert het karakter van deze doelstelling waardoor de belangen van de bezetter in plaats van de nationale belangen meer gefaciliteerd worden. Het is begrijpelijk dat achteraf, na de oorlog, als dezelfde diensten en departementen mikpunt worden van zuiveringscommissies dit faciliteren vaak op het conto van de NSB en haar leden wordt toegeschreven.

Naast genoemde ‘standvastigheid en coöperatie’ kan de praktijk van de bestuurlijke verhoudingen tijdens de bezetting met nog twee begrippen genuanceerd worden. Op de eerste plaats het begrip van ‘heulen met de vijand’ dat gevoelsmatig vrij na ligt aan ‘coöpereren’, aan ‘samenwerken’. Dit is een beladen begrip dat eveneens gehanteerd wordt in relatie tot allerlei NSB-activiteiten in de Nederlandse samenleving. Op de tweede plaats maakt historicus E. Kossmann in 1978, in zijn tweede deel van *De lage landen 1780/1980*, gebruik van het begrip ‘accommodatie-politiek’. Volgens Kossmann is accommodatie “niet slechts gehoorzaamheid en medewerking aan de Duitse maatregelen maar de overname ervan”.¹⁶⁶ Hieruit kan de gevolgtrekking voortvloeien dat de Dienst van Winsemius van coöperatie naar heulen en ten slotte in accommodatie verzeild is geraakt.

Voor de beoordeling van dergelijke oorlogssituaties geldt dat deze vanuit condities en dilemma’s van toen zo goed mogelijk gereconstrueerd en verklaard moeten worden, binnen het toen geldende schemergebied van goed en fout. De visie van “*erst kommt das Fressen, und dann kommt die Moral*” zoals verwoord door de Duitse dichter, publicist en toneelregisseur Bertolt Brecht is in dit verband een correcte weergave van de toen heersende moraliteit.¹⁶⁷ Want

¹⁶⁵ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300.

¹⁶⁶ E.H. Kossmann, *De lage landen 1780/1980: Twee eeuwen Nederland en België*, Deel II 1914-1980 (Amsterdam 1986) 153.

¹⁶⁷ Kurt Weill en Bertolt Brecht, *Die Dreigroschenoper* (Berlijn 1928).

de moraal van handelen, ook in de Tweede Wereldoorlog, is niet abstract, noch statisch. Moraal is volgens hoogleraar maatschappelijke bestuurskunde Gabriel van den Brink niet de domineesmoraal met het belerende vingertje, geen zondagsmoraal.¹⁶⁸ Van den Brink zet het wereldbeeld correct neer, zoals het toen was en daarna beoordeeld wordt. De aandacht voor de maatschappelijke waarden, de beoordeling van het functioneren van professionals en de manier waarop burgers omgaan met bestuurlijke en politieke vraagstukken, zijn voor en na mei 1945 totaal anders. Verzet en collaboratie worden tijdens de oorlog anders gewogen dan vanaf 11 mei 1945, één dag na de oorlog, of gewogen op dit moment in de 21e eeuw. Bovendien geldt in 1945 in eerste instantie het ‘nadeel’ van de twijfel voor ieder tegen wie een klacht is ingediend, ook voor Winsemius.¹⁶⁹

Vanzelfsprekend zijn er uitvoerige debatten geweest over de vlak na de oorlog gevoerde zuiveringsacties, waar ambtenaren be- en veroordeeld zijn. Een dominante visie wordt beschreven in het proefschrift van de historicus en directeur onderzoek van het NIOD Peter Romijn. Zijn generale conclusie luidt dat de in 1945 nieuw aangetreden regering vooral een snel herstel van de economie en het maatschappelijk leven beoogt met een bijna logisch gevolg van milde zuivering van ‘foute’ ambtenaren. Romijn beschrijft de toen gevoerde snelheid tot zuiveren met “voor het einde van het jaar [1945] moet een en ander al geklaard zijn” en “naar het oordeel van het parlement moest de regering een aantal knopen doorhakken om de zuivering snel te beëindigen en het vertrouwen bij het publiek te herstellen”.¹⁷⁰ Hij stelt dat de regering “evenmin gediend [was] met het voortduren van de vertrouwenscrisis, maar achtte het van het grootste belang dat er met het oog op een krachtig en slagvaardig bestuur een snelle reconstructie van het ambtenarenapparaat plaatsvond”.¹⁷¹ Niet de objectieve beoordeling staat voorop; het belang van de betrokken diensten en de snelheid om zonder uitputtend onderzoek de bestuurlijke zaak weer op poten te krijgen zijn volgens Romijn redenen voor de nieuw aangetreden ministerploeg om het zuiveringsproces gedaan te krijgen.¹⁷²

Auteur Jac. S. Hoek geeft de indruk dat in de dagen vlak na de Tweede Wereldoorlog het Militair Gezag, het MG dat ook Winsemius heeft aangeklaagd, chaotisch georganiseerd is en incompetentie uitstraalt. Daarnaast beschrijft hij de diversiteit aan standpunten van politici als minister Burger, oud-Engelandvaarder en PvdA-lid, die vindt dat alleen opzettelijk

¹⁶⁸ Gabriël van den Brink, ‘Waarom morele vragen politiek urgent worden’, afscheidsrede, *Universiteit Tilburg*, 27 november 2015.

¹⁶⁹ Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, 116.

¹⁷⁰ Ibidem, 119.

¹⁷¹ Ibidem, 123.

¹⁷² Ibidem, 101, 104, 106, 111, 116.

gemaakte fouten bestraft moeten worden, terwijl minister Beel, die Burger opvolgt, een andere insteek hanteert waardoor vooral kleine collaborateurs veroordeeld worden en vele grote vrijuit gaan. Het oorlogsverzet stoort zich aan deze uitgangspositie, voornamelijk ten aanzien van hoge ambtenaren zoals Hirschfield.¹⁷³

Historicus Bosscher formuleert een interessante conclusie met zijn standpunt dat:

Aan de ene kant eist de rechtvaardigheid dat allen die met de bezetter hebben samengewerkt hard worden aangepakt, aan de andere kant verdraagt zo'n rigoureuze aanpak zich niet met de zo noodzakelijke snelle normalisering van de verhoudingen in ons land. Omdat de Nederlandse regering na de oorlog een loyaal ambtenarenapparaat nodig heeft, heeft ze geen grote heksenjacht ontketend op foute ambtenaren. Als dat wel gebeurd zou zijn, was er bijvoorbeeld van de politie weinig overgebleven.¹⁷⁴

Ter verduidelijking van gestelde 'rigoureuze aanpak', volgt hierbij ook een kwantitatieve invalshoek: na de bevrijding van 1945 zijn naar schatting meer dan 150.000 Nederlanders, verdacht van collaboratie met de Duitse bezetter, gearresteerd en berecht van wie circa 65.000 personen veroordeeld worden. Volgens Romijn zijn "Bij het Centraal Orgaan op de zuivering van het Overheidspersoneel (...) in totaal ongeveer 30.000 dossiers binnengekomen, waarvan 8.500 betrekking hebben op het binnenlands bestuur en 5.600 op de politie".¹⁷⁵ Na de bevrijding wordt aan 154 Nederlanders wegens oorlogsmisdaden, landverraad of collaboratie de doodstraf opgelegd. 'v.G.', de afkorting die waarschijnlijk staat voor Robert van Genechten, die in 1940 Winsemius' proefschrift als onvoldoende beoordeeld heeft (paragraaf 2), is tijdens de Tweede Wereldoorlog een wraakzuchtige NSB-er geworden. Ook hij wordt na de bevrijding ter dood veroordeeld, maar vóór de voltrekking van het vonnis pleegt hij op 13 december 1945 zelfmoord.

~

De officiële beschuldiging tegen Winsemius: "veronderstelde nauwe samenwerking met het hoofd van dezen dienst, de N.S.B.er Mr. Schokker", wordt door de verantwoordelijke autoriteiten niet overgenomen, "Winsemius is politiek onverdacht".¹⁷⁶ Alhoewel, naast de snelheid van besluitvorming blijven toch wel vragen als open einden hangen: is er sprake geweest van rechtsongelijkheid van een elite van bestuurders die een ethisch besef hebben ondergraven? Was er sprake van een mogelijk 'herenakkoord' tussen superieuren en vrienden, een soort *old boys network*, dat middels *wheeling and dealing* elkaar de hand boven het hoofd

¹⁷³ Jac. S. Hoek, *Politieke geschiedenis van Nederland: Oorlog en herstel: offerfeest der tegenstellingen* (Leiden 1970) 178-192.

¹⁷⁴ *Het Vrije Volk*, 3-10-1989.

¹⁷⁵ Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, 83.

¹⁷⁶ NL-HaNA, BiZa / Zuivering Ambtenaren, 2.04.67, inv.nr. 31501.

houdt? En: kan de chef het onderzoek van zijn eigen personeel objectief leiden? De al eerder aangestipte leer van Montesquieu kan in dit verband opnieuw aangehaald worden, wetende dat de Commissie van Advies Zuivering personeel Handel en Nijverheid die Winsemius vrijpleit, onder leiding staat van dr. Ph.J. Idenburg, vanaf maart 1943 Winsemius' leidinggevende bij het CBS. Wat is het gewicht van de stelling dat Winsemius mede vrijgepleit is door eigen personeel dat in de oorlogsjaren door hem zelf aangenomen is? Zoals de Commissie Advies Zuivering personeel Handel en Nijverheid in deze zaak stelt, moeten zij wel "niet anders dan goeds van hem verklaren, want anders veroordelen zij zichzelf".¹⁷⁷

Zoals hiervoor beschreven, overheden zien het bijna als een vorm van zelfmoord om ambtelijke collaboratie achteraf objectief en grondig te berechten, het algemene belang van de wederopbouw prevaleert. Bij de beoordeling van het tijdens de oorlog geldende schemergebied tussen medeplichtigheid en verzet wordt in grote trekken de oplossing gevonden in het uitgangspunt van een loyaal ambtenarenapparaat. Dit geldt ook voor het hoofd van de Prijsvorming Winsemius die zich vanaf 1946 volledig richt op het zo efficiënt mogelijk op de been helpen van deze ambtenarensector. De druk op deze maatschappelijke groep is op dat moment groot, hun loyaliteit in de oorlogsjaren staat fors ter discussie.

~

Na de oorlog wil Winsemius zoveel mogelijk uit de publiciteit blijven. Hij zegt dat deze angst met het jaar 1946 te maken heeft, het jaar na zijn zuivering, het jaar van zijn verhuizing naar Scheveningen, het jaar waarin hij de voor Singapore zo belangrijke Cahen ontmoet (paragraaf 28). Het betreft waarschijnlijk de zogenaamde spoorwegaffaire Driessen-Goudriaan, waar ook Cahen een rol in speelt. Dit smaadproces uit 1946, waar ontslagsituaties tijdens de oorlogsdagen en andere Duits(on)vriendelijke zaken ter discussie komen, is niet rechtstreeks met de naam Winsemius verbonden; toch is hij over zijn bewust opgeworpen muur van stilte, vrij uitgesproken:

There is another reason, namely that when you are in publicity you are always confronted with distortions, exaggerations. The media needs exaggerations. There is no help for it. And as far I have seen it and that is an experience which started in 1946, so it's a 35 years' experience, publicity will always create exaggeration which in some cases is useful; in my case it is not because it exaggerates the importance of my work.¹⁷⁸

Voor het complete beeld van Winsemius' afscheid van de Tweede Wereldoorlog is ook de persoonlijke afloop van zijn drie superieuren relevant. Allereerst baart de zuiveringszaak tegen

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 17.*

Hirschfeld, na het hem op 13 mei 1945 verstrekke stakingsbevel, veel opzien. Hirschfeld vindt uitdrukkelijk dat zijn naam gezuiverd moet worden. Net als Winsemius blijft ook hij lang en intensief op zoek naar eerherstel. Uiteindelijk wordt er een politieke modus gevonden; hij wordt gezuiverd en krijgt op 1 januari 1947 “eervol ontslag op eigen verzoek”, (...) “met een royale dankbetuiging”.¹⁷⁹ Vanaf die datum krijgt hij hoge posities te bekleden: als regeringscommissaris in algemene dienst, belast met de coördinatie van het financieel-economisch beleid inzake Duitsland, als regeringscommissaris voor het Europese Herstel Programma bij de uitvoering van het Marshallplan, voornamelijk voor het militaire hulpprogramma (waar zijn toenmalige ondergeschikte Winsemius ook nauw bij betrokken wordt), respectievelijk als Hoge Commissaris van het Koninkrijk der Nederlanden in Indonesië, met de rang van buitengewoon en gevolmachtigd minister.

Dr. Van der Kooy, van huis uit antirevolutionair, is oorspronkelijk werkzaam als chef van het bureau betalingsverkeer van het Ministerie van Handel, Nijverheid en Scheepvaart. Hij wordt in 1936 leider van de Centrale Economische Voorlichtingsdienst en zal daar, in 1938, Winsemius in dienst nemen. In 1939 is Van der Kooy tevens leider van het Rijksbureau Zeescheepvaart. In 1942 wordt hij plaatsvervangend secretaris-generaal voor waarnemend secretaris-generaal Hirschfeld. In 1947 wordt hij wederom directeur-generaal van de afdeling Economische Voorlichting, om in 1948 het ambt van hoogleraar te aanvaarden aan de Vrije Universiteit (VU) in Amsterdam.¹⁸⁰

In diverse nieuwsbladen wordt vermeld dat Schokker, Gemachtigde voor de Prijzen, adviseur van Mussert in economische aangelegenheden, NSB'er en lid van de Vierschaar van de NSB in de kring Deventer, Begunstigd Lid van de Germaansche SS in Nederland, Stafchef van de Landwacht, in gezelschap van zijn Duitse collega Traboldt bij Deventer op 4 april 1945, op de vlucht naar Duitsland, in zijn auto tegen een boom gereden is en ernstig verwond is afgevoerd, waardoor hij tot na de bevrijding van Nederland uitgeschakeld blijft.¹⁸¹ In februari 1948 wordt Schokker door het bijzonder Gerechtshof te Arnhem met terugwerkende kracht veroordeeld tot vier en een half jaar Rijkswerkinrichting. In juni 1948 wordt hij in vrijheid gesteld, hij overlijdt op 6 februari 1975.¹⁸²

¹⁷⁹ Meindert Fennema en John Rhijnsburger, *Dr. Hans Max Hirschfeld: Man van het grote geld* (Amsterdam 2007) 139-145; Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, 138.

¹⁸⁰ *De Telegraaf*, 06-04-1936; *De Tijd*, 05-09-1939; *Het Vrije Volk*, 27-11-1947 en 08-12-1948; *Nationaal Archief, Den Haag*, Ministerie van Economische Zaken: Directie van Handel en Nijverheid, nummer toegang 2.06.001, inventarisnummer 7560.

¹⁸¹ *Het Parool*, 13-04-1945; *De Vrije Cronyck*, 14-04-1945.

¹⁸² *NIOD*, dossier 1516, 15.a.1, Ambtenarengedragingen tijdens de bezetting. Mr. Hendrik Christiaan Schokker.

Hoofdstuk 3 Winsema's leerschool naar nieuwe vaardigheden

8 Nederlands politieke herstart

Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog is het leed in Nederland zeer groot. Afgezien van het aantal gewonden, invaliden en geestelijk getroffen, heeft de oorlog aan 230.000 inwoners het leven gekost. Bijna 10% van alle woningen is vernietigd of zwaar beschadigd, ruim 92.000 huizen. Veel landbouwgebied staat onder water en de infrastructuur is op veel plaatsen verwoest, de vervoersmogelijkheden zijn beperkt en de voedselvoorziening komt slechts langzaam op gang. De gezondheid van de bevolking, vooral in de westerse regio's, is uitermate slecht en de vraag naar eerste levensbehoeften is doorlopend hoog. De totale materiële schade wordt geschat op zo'n 25 miljard gulden en komende kabinetten hebben primair de taak het economische leven weer op orde te brengen.¹⁸³

Daartoe heeft 'de politiek' zich al tijdens de oorlog kunnen voorbereiden. In het gijzelaarskamp Beekvliet van het Noord-Brabantse St. Michielsgestel wordt vanaf april 1942 al door invloedrijke Nederlanders en leidinggevende notabelen nagedacht over de na de oorlog nieuw te vormen politieke constellaties. Volgens hoofdredacteur Madelon de Keizer van het Engelstalige open access tijdschrift *Fascism, Journal of Comparative Fascist Studies*, geeft de gijzeling aan personen van diverse sociale en politieke statuur de mogelijkheid om, min of meer noodgedwongen, de staatkundige en sociaaleconomische ordening van de toekomstige Nederlandse maatschappij te bediscussiëren of zelfs te realiseren.¹⁸⁴ De historicus en redacteur Esther Ladiges schrijft over dit gijzelaarskamp:

In St. Michielsgestel is het leven niet zo slecht als in de andere kampen, al dreigt er permanente executie van de ingezetenen. De elite van Nederland wordt er vastgehouden als onderpand; zolang het verzet geen onrust veroorzaakt, worden er geen gevangenen geëxecuteerd. De gevangenen besteden hun tijd goed. Een groep prominente Nederlanders uit verschillende politieke richtingen, onder wie de latere premier Jan de Quay, bereidt in het kamp de naoorlogse politiek voor.¹⁸⁵

In het kamp in St. Michielsgestel, waar tijdens de Tweede Wereldoorlog totaal 1.200 Nederlanders gegijzeld zijn, ontmoeten we naast de hoogleraar bedrijfspsychologie De Quay,

¹⁸³ F. Messing, *De Nederlandse economie 1945-1980: Herstel, groei, stagnatie* (Haarlem 1981) 41.

¹⁸⁴ Madelon de Keizer, *De gijzelaars van Sint Michielsgestel: Een elite-beraad in oorlogstijd* (Alphen aan de Rijn 1979) 13-18.

¹⁸⁵ Esther Ladiges, 'Gevangen door de bezetter', *Historisch Nieuwsblad*, nr. 5, 11 mei 2015.

ook Lieftinck, de toekomstige minister-president Drees en de president-directeur van de Nederlandse Spoorwegen J. Goudriaan.¹⁸⁶

Bij het politiek gereedmaken van Nederland verschijnt in de periferie van kamp St. Michielsgestel ook aankomend politicus Van den Brink, vriend en voormalig collega van Winsemius. Vanaf een positie buiten het kamp werkt hij nauw samen met gedetineerde De Quay die vanaf 24 juli 1940 als leider van de Nederlandsche Unie (NU) opstaat, een volksbeweging die als een buffer geponeerd wordt tussen de NSB en de Duitse bezetter. Professor Nederlandse geschiedenis J.Th.M. Bank typeert de NU als “een nationalistische massabeweging die enerzijds nazificering wil voorkomen maar anderzijds hervormingen nastreeft, niet op een democratische maar op een vrij autoritaire basis”.¹⁸⁷

Van den Brink schrijft af en toe een artikel in het illegale blad *Je Maintiendrai*, dat aan het begin van de oorlog het gedachtengoed van de NU vertolkt.¹⁸⁸ Aan het eind van de oorlog is hij betrokken bij illegale voorbereidingen van de Nederlandse Volksbeweging (NVB), politiek in feite de opvolger van de NU en verwant aan diens doelstellingen. De Keizer omschrijft het ‘schemerige’ van de NVB als:

Dit vergde dus tijd en een organisatie, ‘die bereid [is] om langs diverse wegen’ het volk rijp te maken voor een zuivere keuze en een juiste beslissing ten aanzien van zijn toekomst. Deze organisatie was voorbedoeld voor de Nederlandse Volksbeweging. (...) Inclusief het tijdelijke uitschakelen van een aantal grondrechten, in dienst van het ‘goede’ doel. Een overrompingsstrategie.¹⁸⁹

De Keizer bekritiseert het bedisselen van nieuwe politieke invalshoeken die de vaak leidinggevende notabelen na de oorlog door een nieuw (politiek) Den Haag aan ‘Herrijzend Nederland’ willen opleggen. Zij beschrijft de mentaliteit van de nu afgesloten periode Colijn en de komende periode waarbij leiders als Schermerhorn en Drees de scepter gaan zwaaien:

Niet het wedervaren van de gijzelaargemeenschap in Sint Michielsgestel heeft het kamp na de oorlog een tweeslachtige, zo niet twijfelachtige reputatie bezorgd, maar dat wat er werd ‘uitgebroed’ (...). Dáár reeds zou Schermerhorn zijn voorbestemd tot minister-president van het eerste naoorlogse kabinet; dáár hadden bepaalde gijzelaars ideeën geventileerd over een één- of tweejarige dictatuur na de bevrijding en waren plannen gesmeed tot een overrompeling van het Nederlandse volk met vernieuwingsideeën van dubieuze strekking.¹⁹⁰

¹⁸⁶ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945*, Deel V, Maart '41 - Juli '42. Tweede deel, 975-976; <https://www.niod.nl/nl/koninkrijk>, geraadpleegd, diverse data.

¹⁸⁷ J.Th.M. Bank, *Opkomst en ondergang van de Nederlandse Volksbeweging* (Deventer 1978) 66.

¹⁸⁸ J.H.Th.M. Cuppen, ‘J.R.M. van den Brink: wetenschapper, minister en bankier’, *Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid*, Katholieke Universiteit Nijmegen, Politiek(e) Opstellen 6 (1986) 73-85, aldaar 75-76.

¹⁸⁹ De Keizer, *De gijzelaars van Sint Michielsgestel*, 159-161, inclusief de Nota ‘Handhaving van de Rust en Orde’ van L. Einthoven.

¹⁹⁰ *Ibidem*, 8.

Eind 1944, als Noord-Brabant bevrijd is, gaat een delegatie van de ‘Gesselse groep’ naar de in Londen residerende koningin Wilhelmina om daar beslissingen te nemen over de naaste toekomst van Nederland. Er is echter geen eensluidend advies; sommigen zien de toekomst in een sterk leiderschap en anderen wensen een radicalisering van de sociale politiek. Nederland moet in korte tijd uit een algehele chaos gehaald worden en daarvoor is de hulp van krachtdadige persoonlijkheden nodig. Van bijvoorbeeld De Quay die eind 1945 in het kabinet Schermerhorn minister van Oorlog wordt, het kabinet waarin ook het gewezen NU-lid Liefstinck zitting neemt. Van den Brink is tot economisch adviseur van de Katholieke Arbeidersvereniging (KAB) benoemd en is partijbestuurder van de Katholieke Volkspartij (KVP).

Vanaf 5 mei 1945 gaan in Nederland nieuwe politici aan de slag. Het land bevindt zich in een deplorabele staat: het economisch leven is ontwricht en de arbeidsproductiviteit is laag, 32% lager in vergelijking met het uitgangsjaar 1938. Ondanks dat er onvoldoende deviezen zijn om adequaat in machines en transportmiddelen te investeren, moet de Nederlandse export opnieuw gestimuleerd worden.¹⁹¹ Ook het “aankopen van grondstoffen voor de productie van goederen die daarna weer naar het buitenland verkocht en geëxporteerd kunnen worden”, kan nauwelijks opgestart worden.¹⁹² De inkomsten uit Nederlands-Indië vallen dramatisch terug en de transitohandel met Duitsland, op veel terreinen onze belangrijkste handelspartner, ligt stil. Volgens het Centraal Plan Bureau (CPB) zijn er voor de komende wederopbouwfase nu drie opties: het aanspreken van de reserves, ‘de tering naar de nering zetten’ of van elders nieuwe fondsen aantrekken.¹⁹³

Liefstinck, de nieuwe minister van Financiën, heeft een grote stem het kapittel van de politieke besluitvorming, want aan alle te nemen beslissingen zitten vooral financiële kanten. Om het tekort op de handelsbalans te verlagen devalueert hij de gulden en gezien de aanwezigheid van veel zwart geld wordt in de zomer 1945 een effectieve geldzuivering doorgevoerd. Al het papiergeld moet ingeleverd worden en iedere Nederlander mag met een tientje weer opnieuw beginnen. Het ‘tientje van Liefstinck’, tien gulden om de eerste week door te komen, een week waarin geen lonen uitbetaald worden. Daarna moet elke inwoner van Nederland bewijzen hoe men aan de rest van zijn vermogen gekomen is. Het wordt een rigoureuze en geslaagde geldsanering die de gierende inflatie ombuigt naar monetaire stabiliteit.

¹⁹¹ De productiviteit in Nederland. Overdruk van ministeriële nota van 18 oktober 1951 (Den Haag 1951) 12; A.H. Ingen Housz, ‘Industrie en Marshallplan’, *Herwonnen Welvaart*: De betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese Samenwerking, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directoraat-Generaal voor het Economische en Militaire Hulpprogramma (’s-Gravenhage 1954) 37-45, aldaar 37.

¹⁹² Handelingen 1945/1946, 14de vergadering, 28 mei 1946, 90-91.

¹⁹³ J. Tinbergen, *Prae-adviezen*, Vereniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek (’s-Gravenhage 1947) 194, 207.

Bovendien kan Nederland in 1946, als een van de eerste landen na de oorlog, door tussenkomst van Lief tinck een beroep doen op de Wereldbank en een ruime lening van 200 miljoen dollar zeker stellen, om bij dezelfde bank in 1947 nog eens 195 miljoen dollar op te halen.¹⁹⁴ De Wereldbank willigt deze Nederlandse verzoeken in op basis van onderpanden, zoals de redelijke nationale goudvoorraad, een behoorlijk effectenbezit en ruime banksaldi in het buitenland. Bovendien heeft de Nederlandse regering in november 1946 het verslagen Duitsland een schadeclaim van dertig miljard gulden aan herstelbetalingen opgelegd.

~

Vanaf midden 1946 werkt Winsemius weer bij het Ministerie van Financiële Zaken. “Ik zat in die tijd op de efficiency-afdeling van Lief tinck”, bevestigt hij later.¹⁹⁵ De Singaporese journalist Sumiko Tan schrijft over deze tijdsperiodes van Winsemius: “*He remained in this job until the middle of 1943. After the war, he worked with the Ministry of Finance and, as he once put it modestly, “spent some time making the guilder healthy again”*”.¹⁹⁶ De door de overheid onder leiding van Winsemius tijdens de bezetting genomen maatregelen als het distributiesysteem, de rantsoenering en de prijsbeheersing worden nu aangevuld met stringente loonbeheersing, een vergunningenstelsel voor in- en uitvoer, deviezentoewijzing en voedselsubsidies.¹⁹⁷

Het palet van Winsemius, organisatieadviseur en ontwikkelingsexpert-in-wording, is na de prijspolitiek in de oorlog aangevuld met veel kennis van monetaire herinrichting. Nederland voert een stoer beleid van lage lonen en toch arbeidsrust met als doel de productiviteit te verhogen en de concurrentiepositie te verbeteren. De Nederlandse bevolking staat, in terminologie van die tijd, als één man achter de principes van hard werken, soberheid en spaarzaamheid. In deze Nederlandse mêlée van daadkracht komt Winsemius tot zijn recht, zijn doortastendheid zal hem naar een nieuwe apotheose voeren.

Maar nu eerst een inleiding over het ontstaan van Winsemius’ handreikingen richting de internationale ontwikkelingseconomie, met als belangrijkste onderdeel de ferme industriële invalshoek, waardoor hij zijn van-huis-uit creatieve koopmanschap volledig kan uitbotten.

9 Communisme leidt tot breuken

Tijdens de oorlog wordt ook in de Verenigde Staten nagedacht over de stabiliteit van de komende nieuwe wereld. Op de conferentie in het plaatsje Bretton Woods, enkele uren rijden

¹⁹⁴ *The World Bank Group Archives*, Charles Ziegler, Interview with Pieter Lief tinck 5-02-1987, The World Bank/IFC Archives (Washington D.C. 1987) 3-6.

¹⁹⁵ Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’.

¹⁹⁶ Tan, ‘Dr. Albert Winsemius, Singapore’s Trusted Guide’.

¹⁹⁷ Pierre van der Eng, *De Marshall-hulp: een perspectief voor Nederland 1947-1953* (Houten 1987) 26.

ten noorden van Boston, komen in juli 1944 730 afgevaardigden uit 44 landen bijeen. Door instellingen als de Wereldbank, het IMF en de Verenigde Naties wordt daar de basis gelegd voor zowel een nieuwe wereldorde als voor de bevordering van de wederopbouw van Europa. Deze instellingen gaan zorgdragen voor monetaire en financiële stabiliteit, met de Amerikaanse kijk op internationale vrede en veiligheid als uitgangspunt. Vertegenwoordigers van Stalins Sovjet-Unie praten in eerste instantie wel mee maar ratificeren uiteindelijk niets. Sterker, de Sovjet-Unie zorgt ervoor dat de latere Comecon-landen, het Oost-Europese equivalent van de EEG, de landen van het 'Oostblok', ook buiten de deal blijven.

Kort tijd daarna, in februari 1945 na het topoverleg in de stad Jalta op de Krim, komt er een definitief einde aan de samenwerking tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. De militair en economisch superieure Verenigde Staten koesteren een groot wantrouwen tegen de communistische ontwikkeling van de Sovjet-Unie en de door haar veroverde landen. In april 1945 staat de nieuwe Amerikaanse president Truman diametraal tegenover Stalin, de Russische premier en secretaris-generaal van de communistische partij van de Sovjet Unie. Stalin forceert een geopolitieke bescherming tegen de oprukkende Westerse democratie en ondersteunt de uitbreiding van het communisme wereldwijd. Hij schept een angstige patstelling die tot een groeiende hegemonie van de Verenigde Staten leidt met een nucleaire wapenwedloop als apotheose. Het Amerikaanse belang om het veiligheidsbeleid van Europa en de rest van de wereld te reconstrueren door zich tegen de communistische invloed te wapenen, zal leiden tot ruim vier decennia (1989) van Koude Oorlog.

Volgens de Amerikanen moeten de Europese landen zodanig geholpen worden dat zij zich economisch gezond en politiek sterk kunnen ontwikkelen, waarbij landen als Griekenland en Turkije bovendien als het ware een fysieke dam op moeten werpen tegen het zich sterk uitbreidende gevaar van de Sovjet-Unie. Naast de wapenwedloop gaan de op Amerika georiënteerde landen vooral met het politiek neutrale wapen van economische groei de voedingsbodem voor het extremisme van links ondermijnen. Deze economische groei, veelal gebaseerd op Amerikaanse financiële en economische bronnen, moet de wind uit de zeilen van het communisme nemen.

Twee jaar later, in de zomer van 1947, wordt het door de toespraak van George C. Marshall duidelijk hoe de Verenigde Staten deze hulplijnen richting armlastig Europa willen gaan leggen:

I need not tell you, gentlemen, that the World situation is very serious (...) I think one difficulty is that the problem is one of such enormous complexity that the very mass of facts presented to the public by press and radio make it exceedingly difficult for the men in the street to reach a

clear appraisal of the situation (...) The truth of the matter is that Europe's requirements for the next three or four years of foreign food and other essential products – principally from America – are so much greater than her present ability to pay that she must have substantial additional help or face economic, social and political deterioration of a very grave character.¹⁹⁸

Marshall vindt dat het herstel van Europa na de Tweede Wereldoorlog te langzaam gaat, wat ook voor de Amerikaanse economie ongunstig is. De kwintessens van zijn betoog is de mogelijke ineenstorting van de internationale handel door Europese betalingsproblematiek met verlamme stagnatie tot gevolg, een angstaanjagende toekomstblik. Maar niet alleen is een zich herstellende Europese economie van belang, de Amerikanen zien het karakter van sterk oprukkende communistische bewegingen ook als een serieuze bedreiging voor de wereldvrede.

Begin 1948 verklaart President Truman het communisme tot doodsvijand. Zijn retoriek vindt fundering in een uitgesproken christelijke levensovertuiging; zijn radioboodschap op 17 maart 1948 stelt dat *“we must not be confused about the issue which confronts the world today, it is tyranny against freedom. Even worse, Communism denies the very existence of God”*. Als de Sovjet-Unie en Stalins ‘goddeloze’ communisten hun invloedssfeer richting Iran en Turkije proberen uit te breiden, ontspint zich een mondiale problematiek die de spanning sterk doet oplopen. Maar als het de Sovjet-Unie niet lukt om machtsovernames in Iran en Turkije te plegen gaat zij in 1948 ertoe over om de macht in een aantal Oost-Europese landen te vorderen. Tsjecho-Slowakije, Bulgarije, Roemenië en Polen worden overgenomen, de bestaande instituties binnen deze prille democratieën worden vervangen door communistisch getinte regimes en een communistisch bolwerk van staten wordt geformeerd.

De Verenigde Staten reageren met uitvarende vliegdekschepen maar die vuist alleen is niet voldoende. Zelfs de ‘Truman-doctrine’, die belooft dat bevriende mogendheden die van buiten worden aangevallen, *peoples resisting attempted subjugation*, door de Verenigde Staten zullen worden geholpen wordt in Europa niet overal gunstig beoordeeld. Yale professor en auteur Packenham ziet dat in Europa zich schrikbarende zaken ontwikkelen:

European reconstruction became the most urgent objective of American national security. (...) Economic disruption, shortages, and hunger throughout Europe came to be associated with communist-led strikes and riots, and with threads of communist takeovers or electoral victories in France, Italy, Greece and other countries. In short, ‘political health in Europe depended on economic medicine.’¹⁹⁹

¹⁹⁸ Library of Congress, Washington. United States Secretary of State George C. Marshall. Excerpt uit de rede gegeven aan de Harvard University, 5 juni 1947.

¹⁹⁹ Robert A. Packenham, *Liberal America and the Third World: Political Development Ideas in Foreign Aid and Social Science* (Princeton 1973) 33-34.

Inderdaad, grotere West-Europese landen als Frankrijk en Italië ontwikkelen zich naar Amerikaanse begrippen politiek zorgwekkend, Frankrijk telt bij de gemeenteraadsverkiezingen in november 1947 30% communistische stemmers en in Italië, bij de nationale parlementsverkiezingen in 1948, is de communistische aanhang minstens even zo groot.²⁰⁰ In Nederland in 1947 krijgen de communisten 11% van de stemmen en uit een enquête in 1948 blijkt dat liefst 79% van de Nederlandse bevolking vindt dat het communisme actief bestreden moet worden.²⁰¹

In maart 1948 ondertekenen het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Nederland, België en Luxemburg een militair verdrag, het Atlantisch Veiligheidspact, dat in 1949 onderdeel wordt van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie, de NAVO. In juni 1948 wordt door de bezettingsautoriteiten van westelijk Duitsland de D-mark ingevoerd, waarop de Russen alle toegangswegen naar Berlijn blokkeren en de stad door een Amerikaanse luchtbrug in leven wordt gehouden. Vijf maanden later volgt de oprichting van de *Deutsche Demokratische Republik* (DDR). De Koude Oorlog voert koude veldslagen in Europa, in het bijzonder in Duitsland, het IJzeren Gordijn wordt langzaam maar zeker neergelaten.

Winsemius, al voor de Tweede Wereldoorlog zich bewust van de krachtige Nederlandse communistische stemming, staat aan het begin van de zich ontwikkelende naoorlogse ‘koude politiek’. De komende paragrafen maken duidelijk dat hij niet alleen ooggetuige is van veranderende wereldsignaturen maar dat hij persoonlijk actief is om het Nederlandse belang opnieuw in te richten. Door zijn betrokkenheid bij het Marshallplan krijgt zijn voedingsbodemp vanaf 1948 anticommunistische scholing uit eerste, zeg Amerikaanse hand. Door zich nu tegen het voortschrijdende communisme te wapenen wordt Winsemius straks in Singapore een *rücksichtslos* communistenbestrijder.

10 Het Marshallplan – een Amerikaanse regeling

Vlak nadat de Sovjet-Unie in februari 1948 een communistische staatsgreep in Tsjecho-Slowakije pleegt wordt het Marshallplan, officieel het *Foreign Assistance Pact* geheten, op 3 april 1948 door het Amerikaanse Congres aangenomen waarna president Truman het plan ondertekent. Drie weken later, op 3 april, komt de m.s. ‘Noordam’ van de Holland-Amerika Lijn geladen met Amerikaanse tarwe, sojaolie, landbouwmachines, staal en auto’s in Rotterdam aan, het eerste hulpkonvooi voor Nederland arriveert. Het Marshallplan wordt Europa’s

²⁰⁰ Van der Eng, *De Marshall-hulp: een perspectief voor Nederland*, 247.

²⁰¹ *Algemeen Handelsblad*, 17-04-1948.

naoorlogse financiële reddingsboei, een herstelprogramma voor een periode van vier en een half jaar.

Een van de voorwaarden om in aanmerking te komen voor Marshallhulp is dat de ontvangende Europese landen lid worden van een multinationaal wederopbouwprogramma en als één natie samen met de Verenigde Staten hun handelstekorten wegwerken. De Verenigde Staten van Amerika proberen als het ware een Verenigde Staten van Europa te vormen, met om te beginnen het afbreken van onderlinge handelsbarrières.²⁰² De Verenigde Staten staat een Europese integratie voor ogen maar dan zonder overheveling van nationale bevoegdheden, een multilaterale overeenstemming bestaande uit bilaterale overeenkomsten met individuele landen.²⁰³ Daartoe ondertekent Nederland op 16 april 1948 het verdrag van de OEES, de organisatie die een belangrijke rol in het leven van Winsemius zal spelen.

Met ingang van 1952, aan het einde van het hulpprogramma, moet een sluitende betalingsbalans bereikt zijn, gekoppeld aan een zo hoog mogelijk werkgelegenheidsniveau.²⁰⁴ West-Duitsland wordt wel in het hulpprogramma ingepast maar de Sovjet-Unie mag niet deelnemen. Het economisch herstel van Duitsland speelt voor de Marshallhulp een overheersende rol, Duitsland dat voor de strijdmachten Rusland en Frankrijk na de oorlog eigenlijk het liefst volledig onttakeld had moeten achterblijven.

Zestien Europese landen krijgen in een periode van zes jaar 15,5 miljard dollar aan geld en goederen te verdelen waarvan meer dan 90% een schenking is. Vanaf midden 1948 gaat daarvan meer dan een miljard naar Nederland (ongeveer 3,5 miljard gulden, of 2% van Nederlandse BBP over de periode 1948-1954), terwijl slechts het ‘luttele’ bedrag van 150 miljoen dollar moet worden terugbetaald.²⁰⁵ In 2018 zouden die bedragen ongeveer het tienvoudige waard zijn, respectievelijk ruim 11 miljard en 1.500 miljoen dollar.

Nederland gaat politieke keuzes maken tussen binnenlandse goederenvoorziening en export, tussen militaire opbouw en sociale doeleinden, waarbij Van den Brink en Winsemius een grote rol spelen. Beide functionarissen staan aan de vooravond van de naoorlogse economische expansie van Nederland, geïnitieerd door Ministeries in Den Haag, vervlochten met Marshallhulp en geïnstitutionaliseerd binnen het politieke forum van de OEES. Winsemius

²⁰² Bas Kromhout, ‘Hoe de Amerikanen de Europese Unie pushten’, *Historisch Nieuwsblad*, november 2012, nr. 11, 41-46M.

²⁰³ Een gedetailleerde analyse in Marc Trachtenberg, *A Constructed Peace: The Making of the European Settlement, 1945-1963* (Princeton 1999).

²⁰⁴ J. Tinbergen, S. Postuma en A. de Graaff, *Prae-adviezen*, Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek (’s-Gravenhage 1949).

²⁰⁵ Van der Eng, *De Marshall-Hulp*, 80; M.M.G. Fase, ‘De Marshall-hulp opnieuw beschouwd’, *Economisch-statistische Berichten* 82 (1997) 426.

maakt actief mee hoe op 1 januari 1948 de nieuwe invulling van de economische interesses van België, Nederland en Luxemburg formeel van start gaat, tijdens de oorlog al tot de douaneovereenkomst Benelux gebundeld. Vanaf dat moment worden op het handelsverkeer binnen de Benelux geen invoerrechten meer geheven en geldt tegenover derde landen een gemeenschappelijk buitentarief, het laagste van Europa en geïmplementeerd zonder enige overgangsregeling.

11 Het duo Van den Brink en Winsemius

Na de oorlog bekleedt Van den Brink een hoogleraarschap in de Staat-, Huishoudkunde en de Statistiek aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen. In 1946 wordt hij namens de KVP lid van de Eerste Kamer, met daarna de apotheose van een ministerschap in het kabinet Beel, waar de 32-jarige Van den Brink op 21 januari 1948 tot minister van Economische Zaken beëdigd wordt. Hij is de jongste minister uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis en heeft als opdracht de industrialisatie van Nederland ter hand te nemen. Volgens Tamboer is Van den Brinks voorganger Hein Vos, de eerste minister van Economische Zaken na de oorlog,

een plansocialist die de wederopbouw van het bedrijfsleven onder strakke, centrale leiding van de overheid wilde uitvoeren. Na de verkiezingen van 1946 werd Vos weggepromoveerd en voerde zijn katholieke opvolger Huysmans een zuivering door die een uittocht van rode ambtenaren teweegbracht. Toen Huysmans ziek werd kwam Van den Brink. Vrijwel meteen belde Van den Brink zijn oude vriend Winsemius, die inmiddels op Financiën zat. De transfer was snel geregeld. Winsemius kreeg een nieuwe ambtelijke dienst, het directoraat-generaal voor de industrialisatie.²⁰⁶

Winsemius legt in 1947 de laatste hand aan een efficiency- en reorganisatieonderzoek bij de Griffie van de Provincie Zuid-Holland, geïnitieerd en uitgevoerd door het Ministerie van Financiën.²⁰⁷ Daarna stapt hij definitief over naar Economische Zaken om het directoraat-generaal voor Handel en Nijverheid vorm te geven, vooralsnog als raadsadviseur in Algemene Dienst. Van den Brink is nu zijn nieuwe ankerpunt. In grote lijnen bedenkt, organiseert en voert Winsemius uit, terwijl Van den Brink niet alleen meehelpt de plannen te bedenken, maar deze intern ook verpolitiseert. Vanaf nu zijn beiden de nieuwe gangmakers van het Nederlandse naoorlogse industriebeleid.

²⁰⁶ Tamboer, 'Terzake', *Het Parool*, 07-12-1996. *Nieuwsblad van het Noorden*, 07-02-1949.

²⁰⁷ *Nationaal Archief, Den Haag*, Griffie van de Provincie Zuid-Holland 1946-1975, nummer toegang 3.02.22, Provinciale Diensten, 1946-1973, 940, 941, A. Winsemius, Onderzoek naar de doelmatigheid van de inrichting en de werkwijze van de verschillende takken van de Dienst van de provincie Zuid-Holland. College van Gedeputeerde Staten der provincie Zuid-Holland, Deel I, 25 november 1947, Deel II, 23 april 1948.

Terwijl eind 1948, begin 1949 het Marshallplan in de Europese hoofdsteden van start gaat, trekken Van den Brink en Winsemius zich met een groep ambtenaren en een aantal vertrouwelingen terug op Kröller-Müller's jachtslot Sint Hubertus op de Hoge Veluwe. Daar zetten zij een vijfjarenplan in elkaar, de eerste 'Nota inzake de Industrialisatie in Nederland', synchroon met de duur van de Marshallhulp-periode 1948-1953.²⁰⁸ De financieel-economische problemen die zij gaan ontrafelen hebben drie belangrijke oorzaken: het negatieve saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans (een tekort aan deviezen), de snel groeiende beroepsbevolking bij een schaarste aan werkgelegenheid (dreiging van structurele werkloosheid) en onvoldoende ondernemerscapaciteit om een ommekeer in industrieel Nederland te bewerkstelligen.

De samenstellers van deze *Eerste Nota* krijgen de beschikking over een groot aantal studies en stukken van al geformuleerde planologie, verwoord in vele 'aanbevelingen van staatscommissies' maar ook in 'grond-, 'reconstructie- en 'masterplannen'. Zij krijgen de beschikking over preadviezen, over prognoses van het CPB en over het belangrijke *De toekomst van Nederlands industriële ontwikkeling*, het op 10 december 1947 gepubliceerde proefschrift van de hoofdamtenaar G.A. (Max) Kohnstamm, die besluit om voor Philips te gaan werken.²⁰⁹ Later schrijft Kohnstamm, op verzoek van minister-president Drees en onder supervisie van Hirschfeld, nog een werkstuk waarin de economische samenwerking met de Bondsrepubliek bepleit wordt in samenhang met de herbewapening van dat land. Nederland blijft voorlopig vrij kritisch hierover, alhoewel duidelijk is dat herbewapening van Duitsland in het tijdperk van de Koude Oorlog als onvermijdelijk beschouwd wordt.²¹⁰

In september 1948 verschijnt nog een extra voorloper van *De Nota* in de vorm van het rapport *Grondslagen van de Industrialisatiepolitiek* van S. Korteweg, tot die datum de directeur industriële ontwikkeling op het Ministerie van Economische Zaken. Daarnaast is in 1947 door minister Huysman, Van den Brinks voorganger, de eerste aanzet tot hernieuwde exportbevordering ingezet. Volgens Van den Brink stond ook Huysman niet afwijzend tegenover een actieve industrialisatiepolitiek, "terwijl voordien de binnenlandse consumptie voorop stond, geeft hij opdracht bij toewijzing van grondstoffen en de afgifte van invoervergunningen prioriteit te geven aan export bevorderende activiteiten".²¹¹

²⁰⁸ *Eerste Nota inzake de Industrialisatie van Nederland*, Overdruk van Bijlage IV van de Memorie van Toelichting op het Xde Hoofdstuk (Economische Zaken) van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1950, September 1949.

²⁰⁹ De Liagre Böhl, *Nederland industrialiseert!* 192-195.

²¹⁰ Friso Wielenga, *West-Duitsland: partner uit noodzaak: Nederland en de Bondsrepubliek 1949-1955* (Utrecht 1989) 84-88, 102.

²¹¹ Van den Brink, *Zoeken naar een 'Heilstaat'*, 441.

De filosofie van de nu kortweg genoemde *De Nota* is simpel: geef de private ondernemingen zoveel mogelijk ruimte, maar “in bepaalde gevallen behoort het zelfs tot [de] taak [van de overheid] rechtstreeks en geheel of bijna geheel voor risico van de gemeenschap aan de industriële ontwikkeling deel te nemen”.²¹² In tegenstelling tot de ‘Amerikaanse’ Marshallhulp die bij het aantrekken en uitbreiden van basisindustrieën zich ideologisch meer richt op particulier initiatief, entameert *De Nota* zowel de onderbouwing van het vrije ondernemerschap als een vrij robuuste overheidsdeelname. *De Nota* verwoordt dit met:

De overheid heeft een eigen en onmisbare initiërende en creatieve taak: het mag haar niet aan industriële scheppingsdrang ontbreken. Het overheidsapparaat is de (mede)mobilisator, animator en inspirator van innoverende industriële activiteiten.²¹³

Industrialisatie in Nederland wordt gerealiseerd door middel van een gunstig fiscaal klimaat met versnelde afschrijving en investeringsaftrek, met voor bedrijven veel vestigingsvrijheden, goede scholingsmogelijkheden in de omgeving, versterking van research, uitbreiding en modernisering van de elektriciteitsvoorziening, kredietfaciliteiten en staatsgaranties. Speerpunten bij de industrialisatie zijn de metaalverwerkende industrie, bedrijven in de scheepsbouw- en de scheepsreparatie, de chemische industrie en de bouwnijverheid. Als richtsnoer voor de periode tot medio 1952 geeft *De Nota* een ‘industrialisatieschema’ af, waarin gespecificeerd wordt in welke sectoren er hoeveel arbeidsplaatsen bij moeten komen: een heldere doelstelling waarop de regering zijn beleidsinstrumenten kan richten.²¹⁴

Van den Brink en Winsemius creëren een ambitieus beleid om in 1952 minimaal weer op eigen benen te staan en een evenwichtige betalingsbalans te hebben. Volgens hen kan dat alleen bereikt worden door nieuwe vormen van industrialisatie, die een verhoging van de productie en een verbetering van de arbeidsproductiviteit voorstaan, waarbij de Marshallhulp voor de benodigde machines en grondstoffen zorgt. Zoals het er in 1948 uitziet moet de industrie in vijf jaar tijd voor 215.000 nieuwe banen zorgen. Dat vergt een kapitaalinjectie van 7 miljard gulden aan “normale en achterstallige vervanging en nieuwe investeringen”, een bedrag dat overeenkomt met een derde deel tot de helft van het toenmalige nationale inkomen (een derde deel van het bruto nationaal inkomen in 2018 is ruim 250 miljard euro).²¹⁵ *De Nota* omschrijft dit prozaïsch met: “Het betreft immers het betrachten van soberheid en het leveren

²¹² *Eerste Nota inzake de Industrialisatie in Nederland*, 22.

²¹³ *Ibidem*, 24.

²¹⁴ *Ibidem*, 9, 11, 19, 26.

²¹⁵ *Ibidem*, 30, 38; Van der Hoeven, *Hoed af voor Marshall*, 125.

van een krachtsinspanning om een veel groter nadeel in de toekomst te vermijden”.²¹⁶ De algehele demobilisatie van het leger in Indonesië is in deze cijfers nog niet meegenomen, straks vraagt deze tegenvaller om een extra invulling van nog eens 50.000 banen.

~

De benoeming tot directeur-generaal voor de Industrialisatie van het Ministerie van Economische Zaken met een salaris en toelage van 17.400 gulden per jaar op 17 februari 1949 is een hoogtepunt in het leven van Winsemius.²¹⁷ Volgens de hoogleraar sociale wetenschappen en auteur Dercksen is het directoraat-generaal binnen het overheidsorgaan de plannende, coördinerende en mede-uitvoerende ambtelijke organisatie van het Ministerie van Economische Zaken.²¹⁸ Winsemius richt zich na deze benoeming in eerste instantie op het organiseren van een ambtelijk apparaat en het institutionaliseren van het contact tussen overheid en bedrijfsleven in de vorm van een ‘Hoofdcommissie voor de Industrialisatie’.

Een van Van den Brinks eerste activiteiten na zijn aanstelling is het her-instellen van de Economische Raad, voorloper van de in 1950 op te richten Sociaal-Economische Raad, de SER.²¹⁹ De SER wordt een tripartiet overlegorgaan met 33 leden: 11 uit de organisaties van ondernemers, 11 uit werknemersorganisaties en 11 onafhankelijke kroonleden.²²⁰ Zij adviseert de regering, gevraagd en ongevraagd, over de hoofdlijnen van het te voeren sociaaleconomisch beleid. De regering hoeft zich niet aan de adviezen van de SER te houden, maar geeft wel gemotiveerd aan waarom de adviezen al dan niet worden overgenomen.

Van den Brink en zijn topambtenaar Winsemius zijn van grote invloed bij de besteding van de Marshallhulp. Samen gaan zij het door de Verenigde Staten gefinancierde en geregisseerde Europese Herstel Programma omzetten in een modernisering van de Nederlandse industrie, de industrie als motor van de toekomstige Nederlandse welvaart. Politieke deskundigheid van Van den Brink is vanaf 1948 gecombineerd met Winsemius’ recht-voorzijn-raap-tactiek, gericht op meer arbeidsplaatsen en het opvoeren van de arbeidsproductiviteit. Dercksen verwoordt dit met: “doordat de arbeider met zijn loon weer vele nuttige zaken kon kopen, vormde dit een waardevolle stimulans voor de arbeidsproductiviteit”.²²¹

²¹⁶ Ibidem; *Eerste Nota inzake de Industrialisatie in Nederland*, 39.

²¹⁷ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300.

²¹⁸ W.J. Dercksen, *Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig: Een sociologisch-economische beleidsstudie* (Maastricht 1986) 2-3.

²¹⁹ Van den Brink, *Zoeken naar een ‘Heilstaat’*, 436.

²²⁰ SER: <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/vos-h>; <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6934/de-wederopbouw-van-nederland.html>; https://www.parlement.com/id/vh8lnhrq7yaq/sociaal_economische_raad_ser.

²²¹ Dercksen, *Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig*, 41.

Factoren als bestaansminimum, productiviteit en arbeidsvrede gaan in het politieke debat een grote rol spelen.²²² Stakingen en arbeidsoproer moeten beperkt blijven, anders zullen zij, volgens minister-president Drees, de Nederlandse volkshuishouding in een neergaande spiraal dwingen en “dit zou onrust en spanningen onder de bevolking veroorzaken, waaruit politieke verschuivingen zouden kunnen voortvloeien”.²²³ Het naoorlogse pessimisme wordt naar een geloof in de toekomst omgebogen, “de geestelijke apathie werd doorbroken en men kreeg weer plezier in het werk” aldus opnieuw Dercksen.²²⁴ De aanpak van het duo Van den Brink/Winsemius wordt een succes omdat productiviteitsverhoging als belangrijkste middel tot verbetering van de levensstandaard naadloos aansluit op de actieve industrialisatiepolitiek van de overheid en de geleide loonpolitiek op haar beurt ook een verband legt met het opvoeren van deze productiviteit.²²⁵

Om actief Amerikaanse bedrijven naar Nederland te ‘lokken’ worden Nederlandse acquisitiekantoren in New York en Chicago gevestigd, ‘Instituten voor Nederlands-Amerikaanse Industriële Samenwerking’ genaamd. ‘De Amerikanen’ worden verleid door zakelijke prikkels als: snelle afhandeling van vergunningen, winsten die in dollars naar de Verenigde Staten terug mogen vloeien en geen invoerrechten of andere obstakels bij invoer van onderdelen. Op hun beurt nemen de buitenlandse investeerders research en knowhow mee, volgens Winsemius “superambachtscholen voor onze industriewerkers”.²²⁶ Uiteindelijk slagen Van den Brink en Winsemius erin om in deze naoorlogse wederopbouwjaren meer dan vierhonderd Amerikaanse bedrijven naar Nederland te halen. Herrijzend Nederland met Marshallplan gekoppeld aan de industrialisatie onder Van den Brink en Winsemius werkt. Van den Brink stelt in 1983 dat:

De industrialisatiepolitiek die Winsemius en ik in 1948-1949 ontwierpen was op bovenstaande filosofie [van overheidsinvloed en eindverantwoordelijkheid] geënt; zij aanvaardde – uit overtuiging – de georiënteerde markteconomie als basis en was vastbesloten al haar mogelijkheden te benutten, maar ook haar grenzen zorgvuldig in acht te nemen.²²⁷

Veertig jaar geleden begon in dit land een industrialiseringsgolf. Het Ministerie van Economische Zaken met de heer Winsemius als directeur-generaal voor de industrialisatie speelde er een rol in. Onder zijn leiding werd een aanmoedigingsbeleid geformuleerd en uitgevoerd.²²⁸

²²² Tinbergen, *Prae-adviezen*, December 1947.

²²³ Dercksen, *Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig*, 47, 53, 57.

²²⁴ Ibidem, 41.

²²⁵ Van der Eng, *De Marshall-Hulp*, 117-119.

²²⁶ Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’.

²²⁷ Van den Brink, *Zoeken naar een ‘Heilstaat’*, 434.

²²⁸ G.G. Hirs, *Nederland industrialiseert*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar energietechnologie aan de Universiteit Twente op vrijdag 8 mei 1992, Conclusie, 30.

Wat wordt er met het Amerikaanse Marshall-geld gedaan? Nederland koopt bijvoorbeeld veel graan en andere voedingsmiddelen, voor mens en dier. In het kader van de toenmalige ‘nieuwe landbouwpolitiek’ komen in grote hoeveelheden en aantallen kunstmest en landbouwwerktuigen uit de Verenigde Staten. En omdat de helft van de koopvaardijvloot tijdens de Tweede Wereldoorlog verloren is gegaan, wordt door de Verenigde Staten in de grote behoefte aan stalen scheepsplaat voorzien. Industriële installaties, die in de oorlog vernield of door Duitsland geroofd afgevoerd zijn, worden door nieuwe Amerikaanse machines vervangen, voorzien van de laatste technologische snufjes. De door de oorlog beschadigde woningen, fabrieken, wegen, kanalen, bruggen en spoorlijnen worden versneld hersteld.

In het kader van de Marshallhulp hebben circa 4.100 ondernemingen goederen uit de Verenigde Staten geïmporteerd. 1.300 Nederlandse boeren, ambtenaren, ondernemers en vakbondsleden ervaren op de voor hen gesponsorde ontdekkingsstochten door de Verenigde Staten, waarom Amerikanen zoveel aandacht aan arbeidsproductiviteit schenken: daar wordt gedacht in termen van productie per hoofd, welvaart wordt niet geschapen door productie per hectare. Nederlanders leren wat massaproductie via nieuwe technieken betekent: hogere productie, hogere winst maar ook hogere lonen en betere arbeidsomstandigheden.

Ook zijn er lessen getrokken uit het Amerikaanse verschijnsel van loonkostenmatiging om de investeringen hoog te houden, standpunten die door sterke vakverenigingen en werkgeversorganisaties bevecht worden. Zij leren de Nederlanders dat de Amerikaanse vakbonden al vanaf 1945 een forse greep hebben op de grootschalige Amerikaanse industrie omdat de overheid de vakbonden, dat wil zeggen de fabrieksarbeiders in plaats van de ondernemers, met gunstige arbeidsvoorwaarden faciliteert. ‘*The American way of life*’ wordt aldus op kosten van de Verenigde Staten aan Winsemius, aan Nederland en aan de rest van Europa gepresenteerd.²²⁹

²²⁹ H.J. Frietema, ‘De Nederlandse landbouw en de Amerikaanse hulpverlening’, *Herwonnen Welvaart: De betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese Samenwerking*. Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directoraat-Generaal voor het Economische en Militaire Hulpprogramma (‘s-Gravenhage 1954) 45-55, aldaar 53; Michele Alacevich, ‘The World Bank and the Politics of Productivity: the Debate on Economic Growth, Poverty, and Living Standards in the 1950s’, *Journal of Global History*, 6 (2011) 53-74, aldaar 62; Tamboer, ‘Terzake’, *Het Parool*, 07-12-1996.

De Rotterdamse haven wordt met tegenwaardegeld hersteld en in juni 1950 krijgen de Koninklijke Nederlandse Hoogovens en Staalfabrieken in IJmuiden 96 miljoen gulden van de tegenwaarderekening voor de aanschaf van een modern walswerk, een walserij voor dunne staalplaten en vertind blik, het Breedbandproject. Het op gang brengen van Breedband is belangrijk bespoedigd doordat technici en fabrieksarbeiders in Amerika kennis kunnen nemen van de daar toegepaste technieken en procedés.²³⁰ Gericht overheidsondernemen materialiseert zich vooral door directe kapitaalinjecties in de sodafabriek van Koninklijke Nederlandse Zout (KNZ) in Delfzijl, een voorloper van Akzo, en aan het toevoegen van een chemische tak aan de Staatsmijnen (DSM) in Zuid-Limburg.

Voor het economisch achtergebleven Zuidoost-Drenthe wordt in augustus 1950 vijf miljoen gulden uitgetrokken. In de hoek van de Nederlandse chemie is de naoorlogse uitbreiding van de Nederlandse ENCI cement- en kunstmestfabrieken voor 70% betaald met Marshallhulp tegenwaardegeld. De Nederlandse chemische bedrijven als DSM, AKU, Duphar, Ketjen en de BPM-zeepfabriek zijn in die tijd voor de import van hun chemische basisgrondstoffen door de Marshallhulp uitgerust. Tijdens de Marshallperiode bekostigt Philips 60% van zijn invoer uit het dollargebied met Marshallhulp.

Andere projecten die met Marshallgelden zijn gefinancierd zijn de bouw van een elektrische centrale in Noord-Brabant, het Amerproject. De KLM onder Anton Plesman kan met Marshallhulp 20% van haar nieuwe luchtvloot financieren en ook vliegtuigbouwer Fokker krijgt steun, wat beide maatschappijen verzekert van een belangrijke plaats in de opkomende luchtvaartsector.²³¹ Marshall-financiën gaan naar de textielindustrie in het oosten van Nederland, naar de Koninklijke Stoomweverij Nijverdal, waar het hele dorp als het ware van deze Amerikaanse hulp afhankelijk wordt.

Winsemius is mede-grondlegger voor het idee van het sodaproject in Delfzijl, een investering van ruim 70 miljoen gulden. Meer dan vijfhonderd werknemers worden aan dit project gekoppeld, met de metaalindustrie en de scheepvaart voor de verschepping van zoutproducten als interessante medespelers. Om dit te bereiken voert hij in Amerika intensieve gesprekken met onder andere de *National Foreign Trade Council*. Op 15 april 1953 verhaalt het *Nieuwsblad van het Noorden* Winsemius' simpele rekensom van dit grote sodaproject. Het typeert zijn aanpak bij de vele projecten, die hij aankaart en uitvoert:

Men hoopt een jaarproductie te krijgen van goed 140.000 ton, dit betekent tegen een prijs van fl.150/per ton een waarde van f.20 a f 25 miljoen per jaar. Als men nu weet dat Nederland per

²³⁰ Ingen Housz, 'Industrie en Handel', 37-45, aldaar 39.

²³¹ Van der Hoeven, *Hoed af voor Marshall*, 123.

jaar voor de invoer van 80.000 ton soda f 12 miljoen in België, Frankrijk en Engeland uitgeeft, is het duidelijk welk een deviezenbesparing hier wordt verkregen. Men hoopt mettertijd dus zowel deze binnenlandse behoefte te dekken als een export te verkrijgen ter waarde van goed fl.8 miljoen (60.000 ton).

Tabel 1 geeft een opsomming van de effectiviteit van de bestede Marshall-dollars:

Tabel 1

Vele moderne machines konden worden aangeschaft, die de productie van een krachtige stimulans konden verlenen. In welk tempo de industriële productie zich ontwikkelt, blijkt uit de volgende productie-indices (1938=100):

1938.....	100
1947.....	94
1948.....	113
1949.....	126
1950.....	139
1951.....	145
1952.....	147
1953.....	163

Eenzelfde ontwikkeling valt waar te nemen bij de volume-indexcijfers van de uitvoer, welke min of meer hun tegenbeeld vinden in die van de invoer (1948=100):

	uitvoer	invoer
1938.....	156	118
1945.....	69	92
1948.....	100	100
1949.....	151	111
1950.....	204	147
1951.....	242	150
1952.....	256	132
1953.....	292	157 ²³²

12 Winsemius' industrialisatiebeleid, op schrift

In 1960 resumeert journalist Leenes enige van Winsemius' naoorlogse activiteiten met:

Dit zegt de heer Winsemius, die Nederland het best heeft gekend in de tijd dat hij directeur-generaal was voor de industrialisatie, terwijl diezelfde industrialisatie nog helemaal op gang moest komen. De man die honderden miljoenen voor Nederland heeft meehelpen verdienen, maar reëel genoeg is om te zeggen, dat het industrialisatiesukses een gemakkelijk te behalen sukses was. En hij wijst op de voordelige omstandigheden in de naoorlogse jaren; hij wijst op de daadkracht van een minister Van den Brink, op de mensen in het team dat hij had opgebouwd (een Bartelds, een Lakerveld, een Penders, enfin, noem ze maar op).²³³

²³² Ingen Housz, 'Industrie en Handel', 42.

²³³ Leenes, 'Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius'.

Leenes is een van de weinige journalisten die Winsemius geïnterviewd heeft waarbij vrij persoonlijke uitspraken genoteerd worden. Dit blijft verwonderlijk omdat Winsemius meerdere malen bekend dat hij sinds 1946 een aversie tegen de pers heeft en sindsdien liever vanuit de coulissen opereert.²³⁴ Dit wil niet zeggen dat over Winsemius' optreden in de naoorlogse jaren van 'zijn' industrialisatie niet intensief gerapporteerd wordt. Twee voorbeelden hoe er over hem geschreven wordt: op 2 juni 1949 schrijft de *Heerenveensche Koerier* over het bezoek van Winsemius aan het Friese Drachten. Op dat moment is Winsemius een klein jaar bezig de industrialisatie handen en voeten te geven:

De hoge gast [Winsemius] had 's morgens ten gemeentehuize een bespreking met de directeurs van de Gewestelijke Arbeidsbureaux uit de omgeving. Eveneens werden besprekingen gevoerd met de commissie ter bevordering van de industrie te Drachten en met enkele vooraanstaande industrieëlen. 's Middags ontving dr. Winsemius, die o.a. vergezeld was van de directeur van het E.T.I.F. [Economisch Technologisch Instituut voor Friesland] ir. Foppes, in het Witte Huis te Olterterp de burgemeesters van de Zuid-Oost Friese gemeenten en werden problemen rondom de industrialisatie in deze streek besproken.

De *Leeuwarder Courant* van 30 augustus 1949 haalt een internationaal congres aan:

Nederland had verleden jaar reeds 98 gieterijen, welke in totaal 140.000 ton gietwerk produceerden, aldus dr. A. Winsemius, directeur-generaal voor de industrialisatie bij de gisteren plaats gehad hebbende opening van het internationaal gieterij-congres te Amsterdam.

In de vorm van de *Tweede Nota*, weer een product van minister Van den Brink en zijn directeur-generaal Winsemius, verschijnt in 1950 een rapport over de een jaar geleden gestarte heroriëntatie van de Nederlandse industrie. Het is een uitgebreid werkstuk, vergezeld van een brochure die nog specifiekere dan *De (Eerste) Nota* tekst en uitleg geeft over het te voeren industrialisatiebeleid en de resultaten van de economische vooruitgang sinds 1948 bespreekt. Enige geparafraseerde zinsneden:

- Eind 1952 moet de productie van onze industrie ongeveer 34% hoger zijn dan in 1948.
- Nederland moet in 1952 bijna 2½ maal zoveel industrieproducten aan het buitenland verkopen als in 1948.
- De arbeidsproductiviteit in de Nederlandse industrie moet eind 1952 rond 23% groter zijn dan in 1948.
- Intussen is sinds midden 1948 tot begin 1950 voor 100.000 mensen nieuwe werkgelegenheid gecreëerd, is de productie met ongeveer 13% en de arbeidsproductiviteit met 10% gestegen en was de export van Nederlandse producten al 1½ zo groot als in 1948. Tot begin 1950 is al 2,2 miljard gulden voor vernieuwing en uitbreiding van de industrie uitgegeven.²³⁵

²³⁴ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 17.

²³⁵ *Tweede Nota inzake de Industrialisatie van Nederland*, Overdruk van Bijlage IV van de Memorie van Toelichting op het Xde Hoofdstuk (Economische Zaken) van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1951, September 1950, 3, 5 en 6.

Of het nu economische, financiële of sociale maatregelen zijn, of het nu wetten zijn die aangepast moeten worden, of dat defensiepersoneel opnieuw moet worden ondergebracht in verband met het wegvallen van Indonesië, de *Tweede Nota* belicht tot in details wat de consequenties zijn voor elk onderdeel van de Nederlandse industrie.²³⁶ Cijfers en statistieken over input en output worden met groot gemak geïnterpreteerd net zoals de financiële consequenties van invoerrechten tot en met rekensommen rond aandelenemissies voor komende kapitaalverschaffers vrij eenvoudig uitgelegd worden. Of het nu over voedselvoorzieningen of buitenlandse investeringen gaat, over regionale problematiek met technische ontwikkelingen en financiële vraagstukken, Van den Brinks en Winsemius' *Tweede Nota* distilleert helder en compleet.

Dat het rondom Winsemius, binnen ambtelijke bureaucratische situaties, niet altijd pais en vree is, bericht *De Tijd* van 29 december 1950. Met enige zorg en wantrouwen ziet deze krant dat gestelde zaken de maatschappij geen goed doen:

Het Bureau Werkgelegenheid onder regeringscommissaris prof. Polak, wiens ambtelijke positie op zichzelf nog vrij onduidelijk is, omdat het betrokken koninklijk besluit sinds de aankondiging van zijn benoeming in Juni van dit jaar nog steeds niet is verschenen – schijnt niets af te weten van de plannen, die op het directoraat-generaal voor de industrialisatie worden uitgedokterd! De regeringscommissaris heeft bijv. geen zitting in de hoofdcommissie voor de industrialisatie, waarvan dr. Winsemius, de directeur-generaal, voorzitter is. Omgekeerd heeft de directeur-generaal voor de industrialisatie geen zitting in de interdepartementale commissie voor de werkgelegenheid, waarvan het Bureau Werkgelegenheid – met aan het hoofd prof. Polak – min of meer het uitvoerende orgaan is (Het Bureau Werkgelegenheid werd in 1950 ingesteld juist om zorg te dragen voor de coördinatie tussen de verschillende ambtelijke instellingen).

Twee jaar later, tegen het einde van de Marshallhulp, blijkt dat er nog steeds iets schort aan de coördinatie en eensgezindheid binnen ambtelijke organisaties. Wederom valt de naam Winsemius die toch eigenlijk de man van efficiency en organisatie behoort te zijn:

Er zijn in elk geval drie ambtelijke organen, die zich met de werkgelegenheid hebben bezig te houden: a. Het Bureau Werkgelegenheid onder het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid en met als hoofd de regeringscommissaris voor de werkgelegenheid, prof. Fred. Polak. B. Het directoraat-generaal voor de industrialisatie onder het Ministerie van Economische Zaken met als hoofd dr. A. Winsemius, de directeur-generaal. C. De Dienst Uitvoering Werken (DUW), tot voor kort onder het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting en thans onder Sociale Zaken en Volksgezondheid, met als directeur dr D. R. Mansholt. (...) Volgens ingewijden zou er aan de samenwerking tussen deze drie belangrijke ambtelijke instellingen wel het een en ander ontbreken, deels door het gebrek aan onderling contact, deels door het overlappen van elkaars bevoegdheden op een en hetzelfde werkterrein en tenslotte ook het ontbreken van bevoegdheden.²³⁷

²³⁶ Ibidem, met verwijzing naar Winsemius als voorzitter van de Hoofdcommissie voor de Industrialisatie, 123.

²³⁷ *Het Vrije Volk*, 3-11-1952.

Winsemius is niet de man van tact en politieke voorzichtigheid, maar hij gaat dit soort van kritische uitspraken die de pers halen niet uit de weg. In tegendeel, Winsemius weerlegt negatieve en pessimistische overwegingen met steekhoudende cijfers en feitenmateriaal. En telkens, na het weerleggen van dergelijke invalshoeken, komt zijn uitgesproken optimisme weer bovendrijven; het pessimisme dat hij ontmoet, wordt met veel positieve energie weersproken en maakt plaats voor een omgeving die naoorlogs Nederland nodig heeft: een motiverend klimaat.

Interessant is zijn aanvechten in 1950 van de kritiek als zou ‘de Nederlander’ in principe geen aanleg hebben voor industriële arbeid, “een belangrijke kritiek, die, indien zij juist ware, het gehele industrialisatiestreven op losse schroeven zou zetten”.²³⁸ Winsemius, met kennis van zaken en vol details, stelt juist het tegendeel: de Nederlander is in wezen een voorbeeld van industriële aanleg. Een jaar later, in 1951, herhaalt hij dezelfde bemerking over de kwaliteit van het Nederlandse arbeidsaanbod: “*If you show him how to do it and give him the right tools, the Dutch workman belongs to the best in the world*”.²³⁹ Dezelfde opmerking maakt Winsemius overigens ook in 1960 in Singapore, over de aanleg van de arbeiders aldaar. Ook daar herhaalt hij in aanloop naar de toekomstige industriële ontwikkeling dat:

the quality of labour in Singapore is high. The Singaporean worker is industrious and can be trained to master the necessary skills in a comparatively short time (...) This is indeed one of the great assets for the programme of industrialisation in Singapore (...) In our opinion Singapore has the basic assets for industrialisation. Especially the high aptitude of its people to work in manufacturing industries.²⁴⁰

Het creëren van werkgelegenheid binnen de industrie is Winsemius’ adagium en dat kan hij meer dan uitstekend naar buiten uitleggen. Het inkomenspeil en financieringsvraagstukken zijn *topics* waarmee hij zijn argumentatie onderbouwt, zoals hij met gedegen kennis over de werkgelegenheid in Nederland de werkverdeling en de productiviteit, de mechanisaties van arbeidsprocessen en de vakbekwaamheid erbij weet te halen om zijn zienswijze te staven:

Het aantal dagambachtsscholen dat in 1938 93 bedroeg, zal binnenkort 180 bedragen. Het aantal leerlingen der dagambachtsscholen bedroeg in het begin van dit jaar ongeveer 47.000, tegen

²³⁸ A. Winsemius, *De industrialisatie gedurende het afgelopen jaar*. Rede uitgesproken door Dr. A. Winsemius Directeur-Generaal voor de Industrialisatie, voor het Departement Rotterdam van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel op 23 februari 1950, Persdienst van het Ministerie van Economische Zaken (Den Haag 1950) 8-9.

²³⁹ A. Winsemius, *De Industrialisatie sinds de bevrijding*. Rede uitgesproken door Dr. A. Winsemius, Directeur-Generaal voor de Industrialisatie, voor “de Commercieële Club” te Groningen op 15 Juni 1951, Persdienst van het Ministerie van Economische Zaken (Den Haag 1951) 12.

²⁴⁰ *United Nations Archives, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore*, 11.

ruim 30.000 in 1939. Het totale aantal scholen voor lager technisch onderwijs bedraagt thans 597. Deze scholen worden bezocht door ruim 109.000 leerlingen.²⁴¹

Vergeleken met 1938 groeit in de eerste drie jaar van de industrialisatie het aandeel van de industriële tak in het nationale inkomen van 30% tot 42%. Sinds het door pessimisten niet uitvoerbaar geachte industrialisatieschema werd opgesteld, is in de industrie een bedrag van circa fl.4.200 miljoen geïnvesteerd, is de industriële productie gerekend in prijzen van 1948 met fl.6½ miljard toegenomen en zijn, ondanks de stijging van de arbeidsproductiviteit met ruim 20%, in de industrie circa 130.000 arbeiders extra geplaatst.²⁴²

Van een ander kaliber is een krantenbericht van 24 mei 1951, waarbij de samenwerking met de vakorganisaties en hun betrokkenheid bij de industrialisatie door Winsemius geprezen worden. De dagelijkse krant vertolkt zijn activiteiten tot in details:

De derde dag van de industrialisatiereis „Zo werkt Nederland”, die een twaalfstal jongelui maakt, werd besteed met een bezoek aan de Metaalgieterij N.V. Industrie in Vaassen. De directeur-generaal voor de industrialisatie, dr. A. Winsemius, maakte gisteren de excursie van zijn ambassadeurs mede. In een toespraak aan het slot van dit bezoek wees hij op de grote rol, die de vakorganisaties bij de Industrialisatie spelen. De vakbeweging, aldus dr. Winsemius, die het belang inziet van verruiming van de werkgelegenheid, verleent haar medewerking aan een loonpolitiek, waardoor de kostprijzen laag kunnen worden gehouden. De heer Winsemius sprak er zijn waardering over uit, dat de arbeiders bereid zijn offers te brengen.²⁴³

Ook de *Leeuwarder Courant* van 16 juni 1951 spreekt over een niet-pessimistische Winsemius:

Tot slot zeide spreker [Dr. A. Winsemius], dat uit de recente ontwikkeling lering kan worden getrokken voor de toekomst. Ten eerste Nederland is, nu oude welvaartsbronnen wegvallen, hard bezig nieuwe aan te boren. Het aandeel van de industrie in het nationale inkomen nam sinds 1938 toe van 30 tot 42 %. Ten tweede, nu zich op het ogenblik nieuwe tegenslagen op economisch gebied voor Nederland voordoen, moeten wij niet te gauw denken, dat wij deze niet te boven zullen komen. Omstreeks 1840 achtte men Nederland overbevolkt, sindsdien is de bevolking verdrievoudigd en de welvaart enige malen gestegen.

Vooruitlopend op de verwachting dat binnenkort een betere Noord-Westverbinding tot stand gaat komen, worden vanaf september 1951 diverse industrieën in Groningen opgestart. Winsemius geeft aan dat de Raad van State en de Staten-Generaal in dit kader wat trager opereren dan wenselijk:

Indien de Staten-Generaal de plannen der regering in een zelfden tempo behandelen als zij dit deden ten aanzien van Z-0.-Drenthe, dan kan, naar de spreker verwachtte in de winter van 1951-1952 nog begonnen worden met de uitvoering van verschillende projecten. Verwacht mag worden, dat in 1952 de uitvoering van de plannen in volle gang zal zijn. Wij staan te trappelen, aldus dr. Winsemius om er mee te beginnen en dit is ook gewenst, omdat de arbeidsmarkt in Nederland nog zeer krap is in de gebieden waar op het ogenblik veel industrieën zijn gevestigd. Men kan een neiging van de ondernemers constateren om uit de ontwikkelde industriegebieden

²⁴¹ Winsemius, ‘*De Industrialisatie sinds de bevrijding*’, 21.

²⁴² Ibidem, 26-27.

²⁴³ *De Tijd*, 24-05-1951.

te trekken en van deze gelegenheid moet men profiteren. Hoe eerder men begint hoe beter het is. Men moet thans laten zien, dat men, er mee bezig is.²⁴⁴

Ondertussen wordt de ‘Derde Nota inzake de Industrialisatie van Nederland’ klaargemaakt, de laatste nota die Van den Brink en Winsemius presenteren. De *Derde Nota* geeft de vorderingen van de Nederlandse industriële wederopbouw weer, naar de laatste feiten en financiële doelstellingen:

De personeelsbezetting in de industrie is tussen medio 1948 en medio 1951 met 13% gestegen (104.000 personen) wat met name door vrouwelijke arbeiders ingevuld wordt. De industriële productie is tot 1950 al met 24% gestegen; het doel van 34% in 4½ jaar industrialisatie zal overschoten worden. De arbeidsproductiviteit heeft intussen $\frac{2}{3}$ van de gerealiseerde productiestijging voor zijn rekening genomen. Het exportvolume is midden 1951 al 120% groter dan in 1948; de verhoging tot 130% per midden 1953 is vrij eenvoudig te halen. De uitvoer was in 1950 ruim 120 pct. Groter dan die in 1948, waardoor de taakstelling, dat zij in 1952—1953 met 130 pct. gestegen moest zijn, ook in 1950 bijna bereikt was (...).

Het tekort op de betalingsbalans is echter nog wel aanzienlijk, door enerzijds ‘achteruitgang der verkopen in het binnenland’, ‘een gewijzigde ruilverhouding met het buitenland’ veroorzaakt door een stijging van de grondstoffenprijzen, waarvan de Korea-oorlog een van de aanwijsbare redenen is en een te grote voorraadvorming. Het investeringsdoel van 5,8 miljard in 4½ jaar loopt iets achter op het schema. Met andere woorden: er ontstaat geen structurele werkloosheid als gevolg van de bevolkingsgroei, het hoofddoel van de Industrialisatie-inspanningen van het Ministerie van Economische Zaken.²⁴⁵

Niet alleen Van den Brink is in zijn laatste nota kritisch over de financiering van industrialisatie. Ook Winsemius, als voorzitter van de Hoofdcommissie voor de Industrialisatie, trekt de conclusie in ‘Beschouwingen over de financiering der industrialisatie’ van de *Derde Nota* dat “zowel een constellatie denkbaar is, waarbij de verhouding tussen vraag en aanbod van middelen verslechteren zal of onverminderd moeilijk zal blijven, als één waarbij de bestaande spanningen enige verlichting zullen ondergaan”. De devaluatie van de gulden in 1950 en het begin van de Korea-oorlog in dat jaar liggen aan dit pessimisme ten grondslag. Het thema is: er moet meer geëxporteerd worden. Van den Brink stelt later dat:

Voor het welslagen van de industrialisatiepolitiek werd betere afzet van producten in het buitenland essentieel geacht. Export was nodig, omdat door de groei van de bevolking invoer van meer producten onontkoombaar was. De uitvoer was wel gestegen tot 50 procent boven het niveau van vóór 1940, maar de export beperkte zich nog te veel tot buurlanden en het exportpakket was nog te eenzijdig. Aanpak van die problematiek stond centraal. Middelen daarvoor waren: verdere economische integratie van West-Europa, bevordering van het exportgerichte karakter van de binnenlandse economische sectoren, een gematigde loon- en

²⁴⁴ *Nieuwsblad van het Noorden*, 25-09-1951.

²⁴⁵ *Derde Nota inzake de Industrialisatie van Nederland*, Overdruk van Bijlage IV van de Memorie van Toelichting op het Xde Hoofdstuk (Economische Zaken) van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1952, September 1951.

prijswontwikkeling, vermindering van administratieve lasten en het dienstbaar maken van de invoerpolitiek aan de export.²⁴⁶

Als straks in 1976 de wereld en ook Singapore vanwege de dollarproblematiek in financiële problemen komen, heeft Winsemius aan den lijve oorzaak en gevolg van dergelijke devaluaties ondervonden en kan hij daar adequaat op reageren.

Winsemius bezoekt links en rechts zijn Nederlandse industrieprojecten. Diverse nieuwsbladen, zoals het dagblad *De Tijd*, reageren hierop:

De directeur-generaal voor industrialisatie, dr. A. Winsemius, die als voorzitter van deze commissie zal optreden, brengt dezer dagen een oriëntatie-bezoek aan het land van Heusden en Altena, de Bommelerwaard, het land van Maas en Waal, het Rijk van Nijmegen, het Maaskantgebied, de Brabantse- en Limburger peel en midden-Limburg. De bedoeling van dit bezoek is, dat de heer Winsemius zich persoonlijk op de hoogte stelt, alvorens de commissie haar taak aanvangt.²⁴⁷

Bij zijn plaatselijke uiteenzettingen zijn, naast een gebruikelijk overzicht van de stand van de industrie op dat moment, lonen en productiviteit twee van zijn hoofdthema's. Daarnaast is technische scholing ook een van Winsemius' kernpunten, net als de verhouding werkgever/werknemer. In de afronding geeft hij een duidelijke analyse hoe de industrie te bevorderen en hiervoor een kapitaalstructuur op te zetten.

Volgens het dagblad *De Telegraaf* culmineert de industriële ontwikkeling sinds 1949 zich tot een "éclatant succes", dezelfde krant die op 29 oktober 1952 de rede van Winsemius afdruckt die bekend maakt dat *De Telegraaf*, binnen het kader van het Marshallplan, de buitenlandse editie van de *New York Times* mag drukken en uitgeven.²⁴⁸ De krant gaat uitgebreid in op datgene wat er in vrij korte tijd bereikt is met als kop:

Record voor Amerikaanse vestigingen in ons land – Totaal voor Nederland hoger dan voor andere Europese landen tezamen

Sedert de oorlog hebben zich 137 buitenlandse (overwegend Amerikaanse) bedrijven in Nederland gevestigd of zijn een nauwe samenwerking aangegaan met bestaande Nederlandse ondernemingen. Daarnaast zijn er ongeveer 500 licentie-overeenkomsten tussen Nederlandse en Amerikaanse bedrijven afgesloten. Alleen in het nu bijna afgelopen jaar [1952] vestigden zich 18 voor 100 procent Amerikaanse industrieën in Nederland, zoals Cincinnati Milling Machine Co, in Vlaardingen, Minneapolis-Honeywell in Amsterdam; Textile Machine Works, Almelo; Hydraulic Press Manufacturing (in samenwerking met Stork) in Amsterdam.²⁴⁹

²⁴⁶ Ibidem, 25-29.

²⁴⁷ *De Tijd*, 26-09-1952.

²⁴⁸ A. Winsemius, *De Industrialisatie sinds de bevrijding*: Rede uitgesproken door Dr. A. Winsemius, Directeur-Generaal voor de Industrialisatie, op een persconferentie gegeven op 28 October 1952 naar aanleiding van het besluit de *International Air Edition* van de buitenlandse editie van de *New York Times* per 1 November 1952 te doen drukken in Amsterdam.

²⁴⁹ *De Telegraaf*, 29-10-1952.

Waarbij de krant als “belangrijk aspect der industrialisatie” benadrukt:

Er is nagenoeg geen vergelijkend cijfermateriaal t.a.v. Amerikaanse vestigingen in andere Europese landen. Er zijn daar nl. praktisch geen vestigingen. De vertegenwoordigers van deze landen in New York erkennen ruiterlijk, dat Nederland hen vóór is. „Vele jaren”. is het oordeel van een handelsattaché van een belangrijke Europese exportnatie. „Twee jaar, ten minste,” concludeert de vertegenwoordiger van een kleiner land. En het oordeel van een derde luidt: „Uw grootste voorsprong bestaat uit het feit. Dat ge organisatorisch de Amerikaanse geïnteresseerden iets te bieden hebt. Er bestaat een centrale instantie — het Directoraat-generaal voor Industrialisatie — waar men terecht kan met problemen, die normaliter verspreid zijn over Departementen van Economische Zaken, Sociale Zaken, Financiën, Binnenlandse Zaken en de Centrale Bank”.

Deze coördinatie is een faciliteit, die door de immer gehaaste Amerikaanse industrieel zeker niet minder belangrijk wordt geacht dan onze bijna spreekwoordelijke arbeidsvrede, onze redelijke kostprijzen, onze traditionele instelling t.a.v. de internationale handel, onze gunstige geografische ligging. Dit samenspel van factoren is trouwens broodnodig, indien wij voor de nog steeds groeiende Nederlandse arbeidsmarkt voldoende werkgelegenheid willen creëren.²⁵⁰

In *De Telegraaf* wordt ook Winsemius’ werkwijze gepubliceerd, over de Nederlandse aanpak bij het “lokken” van Amerikaanse bedrijven, hun patenten, kapitaal en knowhow. Gezien Winsemius’ openhartigheid in dit artikel, zijn toekomstvisie en gezien het belang van deze visie voor zijn aanpak in Singapore, is dit artikel integraal geciteerd:

Dollartekort

De betekenis van de “acquisitie” van Amerikaanse bedrijven neemt bij de dag toe” was dr. Winsemius’ uitgangspunt. “Te meer, omdat dit aspect van de industrialisatie in hoge mate betrokken is bij het oplossen van de belangrijkste probleem van alle Europese betalingsbalansen: het dollartekort.

Met man en macht zijn wij er in geslaagd de kloof tussen dollarinkomsten en dollaruitgaven zo klein mogelijk te maken. Dit is uiteraard een kunstmatige zaak. Wellicht, dat Nederland (evenals andere Europese landen) in de komende jaren zijn kolenimport uit de VS nog wat kan afknijpen, maar dan is een absoluut minimum van essentiële behoeften die wij uit de VS moeten betrekken, bereikt. Ledere zakenman weet echter dat. Indien men slechts de handel zou kunnen vrijmaken de behoefte aan Amerikaanse producten veel groter is dan het minimum. Wanneer wij op het ogenblik de dollar-gap bezien, dan beseffen wij niet altijd, dat dit de minimumkloof is en dat dit dollartekort bij een normale gang van zaken zeker groter zou zijn. Vóór er derhalve van een normale betalingsbalans sprake kan zijn moet het dollarprobleem worden opgelost. Dit is niet alleen een probleem voor ons de andere Europese landen: het is evenzeer een probleem voor de Verenigde Staten. Voor Amerika betekent Europa’s dollargebrek immers een beperking van invoer uit de V.S. naar deze landen.

Er circuleren thans hoopvolle berichten dat de vereenvoudiging van het Amerikaanse douane-systeem en de invoerrechten-procedures binnen korte tijd kunnen worden ingevoerd. Als dit zo is zijn we inderdaad op de goede weg. Het is trouwens mijn inzicht, dat de economische realiteit er de Amerikaanse regeringen geleidelijk toe zal dwingen de invoerrechten te verlagen. Het alternatief is immers voortgezette steun aan de Europese landen in enigerlei vorm. Om te blijven exporteren zullen de VS. Een ten opzichte van het huidige peil, toenemende import uit de Europese landen moeten mogelijk maken.

Dwingende factoren

²⁵⁰ Ibidem.

Er zijn – op lange termijn — nog dwingender factoren voor een ruimere openstelling van de Amerikaanse markt. De concurrentie op de wereldmarkt neemt merkbaar toe. Ten einde te kunnen concurreren met de Europese en Aziatische landen zullen de industrieën der VS — die gebonden zijn aan een hoog loonpeil — middelen moeten vinden om haar kostprijs te drukken. Massaproductie is vaak een van de oplossingen, maar niet altijd.

Ten aanzien van arbeids-intensieve goederen zal de concurrentie tegen het Europese product voor de Amerikanen bepaald zwaar zijn. Dit feit op zichzelf is een van de redenen waarom de laatste tijd een steeds groter aantal vooruitstrevende Amerikaanse industriëlen er aan denken een bedrijf te vestigen in landen als Nederland.

Met onze traditionele instelling ten aanzien van de wereldhandel hebben wij, meen ik, deze ontwikkeling goed aangevoeld. Nederland is gereed en is in elk opzicht bereid deze bedrijven te verwelkomen.

Na de oorlog vestigden zich in ons land eerst Amerikaanse bedrijven, die voorheen reeds een korreltje op de Nederlandse markt plachten mee te pikken en hun oude plaats wilden hernemen. De tweede phase brak aan toen de al te enge Europese handelsbarrières althans ten dele werden doorbroken. Van Nederland uit konden Amerikaanse bedrijven toen betrekkelijk centraal hun oude Europese klanten in het Beneluxgebied weer bedienen.

Nieuwe phase

Thans begint een derde, geheel nieuwe, phase haar symptomen te manifesteren. Wij zien het begin van een, alsnog bescheiden, „trek” naar Nederland van bedrijven, die zich daar voor het eerst gaan vestigen met het specifieke doel een afzetgebied ver buiten Nederland (d.i. dus export!) te vinden. Deze bedrijven zouden zich niet te onzent vestigen, indien zij niet zeker waren van de behoefte aan hun producten. In feite weten zij dat de exportgelegenheid bestaat: het is de productie, die bij de behoefte alsnog ten achter is.

Het is een frappant verschil indien men kijkt naar het type bedrijven, die zich in de eerste fasen van onze industrialisatie-activiteit kwam vestigen en bv. De slechts sedert korte tijd in Nederland gevestigde Monroe kantoormachines. Die vrijwel 98 % van haar productie exporteren naar 40 à 50 landen. Dit is al een aanwijzing van de richting die wij uitgaan.

Ik ben er van overtuigd, dat een toenemend aantal Amerikaanse bedrijven hun wereldmarktbelangen beter zullen kunnen behartigen met een productie uit een land waar arbeidsvrede heerst en waar de kostprijs betrekkelijk veel lager is dan van de V. S. zelf uit.

Bij elk nieuw bezoek aan de V.S. treft het mij weer, hoe enorm groot deze Amerikaanse markt wel is, en hoe uitgestrekt de mogelijkheden er zijn. Ik beschouw het als een logische conclusie, dat wij, voor onze export naar de V. S., Amerikaanse deskundigen in eigen huis halen, die de marktkennis hebben en het aanpassingsvermogen om voor de vaak snel wisselende Amerikaanse vereisten productief te werken.

Het is alleszins verklaarbaar en toe te juichen indien de Amerikanen een einde willen maken aan de geschenken aan de Europese landen, maar wel in Europa geld willen besteden voor goederen, die het land nodig heeft. Aan de andere kant: vele Europeanen zijn langzamerhand de geschenken moe geworden en verlangen slechts een tegenprestatie te kunnen leveren. Wat is er dan logischer dan dat t.z.t. de VS goederen betrekken van het in Europa gevestigde Amerikaanse bedrijf, dat in bepaalde gevallen naar de thuismarkt zal exporteren?

Invoerrechten een barrière

Ik zou dit persoonlijk als een zegen beschouwen, al was het slechts omdat daardoor een deel van Amerika's industriële publieke opinie in het geweer zou worden geroepen tegen antieke en protectionistische invoerrechten, die hier alsnog bestaan en die wel degelijk een barrière vormen voor het herstel van een gezonde betalingsbalans tussen de oude en de nieuwe wereld.

Een dergelijke ontwikkeling is zowel van het grootste belang voor de Amerikaanse bedrijven als voor onze exporthandel. Het simpele feit, dat zeer veel industriële leiders in de VS in deze richting denken — dat er op het Instituut voor Nederlands-Amerikaanse Industriële Samenwerking in New York een toenemend aantal aanvragen om inlichtingen binnenkomt — dat een groeiend aantal Amerikaanse bedrijven er toe besluit zich in Nederland te vestigen leidt mij tot de overtuiging, dat dit de aangewezen weg is waarop zowel het machtige Amerika als het veel kleinere Nederland de oplossing voor de gemeenschappelijke problemen kan vinden.

~

Dit alles slaagt in een tijd die ook wel als “de wilde jaren van de wederopbouw” wordt genoemd, waarbij de komst en aanwezigheid van Winsemius door collega’s niet alom wordt toegejuicht; hij wordt zelfs ‘de roofridder uit Den Haag’ genoemd. Tamboer recapituleert in 1992 Van den Brinks visie op Winsemius’ karakter als “roofridder” en “rustverstoorder in de ambtelijke wereld van – soms te veel op hun hiërarchische positie en ritueel gestelde – mensen die moeilijkheden en risico’s liever vermijden”.²⁵¹ Tamboer noteert bovendien een opmerkelijke uitspraak van Winsemius over zijn industriepolitiek in Nederland, 40 jaar na het industrialisatiejaar 1952:

Industriepolitiek is een allegaartje, niet een zaak van een minister en een Departement. Je moet proberen op andere Departementen en op gemeentehuizen mensen mee te krijgen. Als dat lukt, heb je niet meer dan een kleine stoottroep, een Gideonsbende nodig. (...) Het was een heel leuke, wilde tijd. Het was spannend, er kon veel gebeuren en er werd niet eindeloos en vruchteloos vergaderd.²⁵²

Ook Van den Brink bevestigt dit in hetzelfde artikel en voegt hier aan toe:

Wij waren ervan overtuigd dat duizenden ondernemers in actie zouden komen als we die sfeer van pessimisme niet konden doorbreken. Daarvoor was nodig dat het gevoel ontstond dat industrialisatie alleen kon slagen als iedereen zou meedoen – de confessionele partijen en de PvdA moesten erachter staan, maar ook de vakbeweging en de werkgevers.²⁵³

~

Een historische kernvraag is in hoeverre het gevoerde beleid nu bepalend is geweest voor de economische groei in casu voor het economisch herstel, in heel West-Europa is namelijk sprake van herstel ondanks veelal zeer uiteenlopende beleidsvoering. Volgens de economisch historicus Fennema ligt het antwoord ook in “de conjuncturomslag die had plaatsgevonden in de zomer van 1951”:

Belangrijker nog dan deze politieke tegenstellingen was echter het feit dat de Nederlandse economie zich in de loop van 1951 zo snel herstelde dat het tekort op de betalingsbalans langs ‘natuurlijke weg’ leek te verdwijnen. De groei van de export nam spectaculaire vormen aan. De devaluatie van de gulden met 30 procent ten opzichte van de dollar, die in september 1949 had plaats gevonden, bleek een lange en positieve nawerking te hebben. Maar bovenal kon Nederland profiteren van de opleving van de Duitse economie.²⁵⁴

Volgens financieel-economisch promovendus Clerx krijgt het economisch herstel een extra gunstige consequentie in een “versnelde aflossing door West-Duitsland van het uitstaande saldo

²⁵¹ Tamboer, ‘Opkomst en ondergang van de Nederlandse industriepolitiek, *Het Parool*, 21-10-1992.

²⁵² Ibidem.

²⁵³ Ibidem.

²⁵⁴ Fennema, *Dr. Hans Max Hirschfeld*, 292.

per 30 juni 1950 op het oude Nederlands-Duitse monetaire akkoord”.²⁵⁵ Is het een acceptabele propositie om op dit punt van het onderzoek, vanuit historisch perspectief, de samenhang tussen beleid en conjunctuur vooralsnog voor de economische groei oorzakelijk te houden?

13 Militaire factor luidt afscheid Winsemius in

De *Derde Nota* uit 1951 voor het regeringsjaar 1952 stelt:

Het is voor de Overheid dan ook noodzakelijk om binnen het kader van de bevordering der industrialisatie thans bijzondere aandacht te schenken aan de ontwikkeling in de „militaire sector“ en aan projecten, die uit dit oogpunt van belang zijn, zo nodig een zekere prioriteit te geven.²⁵⁶

Al vanaf begin 1949 is de tegenrekening van de Marshallhulp gesplitst in economie- en defensiegelden. Met andere woorden, de Marshallhulp is binnen de opbouw van de Nederlandse economie van meet af aan ook bestemd voor de wederopbouw van het militair industrieel apparaat. Als echter de Korea-oorlog op 25 juni 1950 uitbreekt verandert de situatie drastisch, Amerikaanse politici maken expliciet dat de toekomstige dollarhulp in nauw verband moet worden gebracht met defensie-inspanningen. Vanaf 1951 is er zelfs sprake dat de tegenrekening slechts ten gunste van investeringen in de militaire sector van de Nederlandse industrie ingezet mag worden, slechts ten gunste van de productie van militaire goederen. De Koude Oorlog bereikt een hoogtepunt en het Westen wordt tegen het ‘rode gevaar’ in stelling gebracht. De fractie van de Christelijk-Historische Unie (CHU) in de Tweede Kamer klaagt op 1 augustus 1951 zelfs dat:

De Marshall-hulp, die een vredeskarakter had en moest optreden tot reconstructie der welvaart, heeft een oorlogskarakter gekregen en is in dienst gesteld van de militarisatie van het Westen.²⁵⁷

Winsemius concentreert zich vanaf 1949 deels en vanaf midden 1950 bijna exclusief op de wapenindustrie en de productie van militair materieel, waardoor hij persoonlijke aanspreekpunten en een nieuw eigen netwerk opbouwt, nationaal en internationaal. Veel Nederlandse firma’s met productiemogelijkheden voor de oorlogsindustrie gaan zich in het kader van de Marshallhulp nu voor militaire opdrachten kwalificeren, zoals de scheepswerf De Schelde die circa 400 miljoen gulden ontvangt als investering voor de productie van mijnenvegers. Vrachtwagenproducent DAF kwalificeert zich voor het fabriceren van militaire

²⁵⁵ J.M.M.J. Clerx, *Nederland en de liberalisatie van het handels- en betalingsverkeer, (1945-1985)* (Groningen 1986) 92.

²⁵⁶ *Derde Nota inzake de Industrialisatie van Nederland*, 24.

²⁵⁷ Van der Eng, *De Marshall-hulp*, 105.

voertuigen, à raison van 175 miljoen gulden tegenwaardegeld. Vliegtuigbouwer Fokker wordt met 116 miljoen in tegenwaardegeld ruim voorzien van luchtmachtopdrachten.²⁵⁸

In 1951 wordt na overleg met het georganiseerde bedrijfsleven door de minister van Economische Zaken Van den Brink een adviesraad voor de militaire productie geïnstalleerd om “de vergrote vraag naar goederen van allerlei soort, zowel van specifiek militaire als van civiele aard ten behoeve van de krijgsmacht” te begeleiden.²⁵⁹ De volledige militarisering van de Marshallhulp betekent dat de Nederlandse economie doorlopend krachtige financiële injecties blijft krijgen. Onder de kop ‘Holland wapenland’ bevestigt het *Historisch Nieuwsblad* in 2016:

De amerikanisering van de krijgsmacht betekende een impuls voor de economie. Dankzij een bundeling van krachten van politiek, krijgsmacht, wetenschap en bedrijfsleven werd de wapenindustrie opgebouwd. In de jaren vijftig klom Nederland naar de tiende plaats op de ranglijst van wapenexporterende landen. Van 1950 tot 1990 bedroeg de waarde aan geëxporteerde wapens 9 miljard dollar. Een kwart daarvan had als bestemming rechtse dictaturen.²⁶⁰

Ook buitenlandse firma's, met nadruk op bedrijven die zich specialiseren op de productie van militaire goederen, zoals Hispano-Suiza uit Genève, worden bij het Nederlandse industrialisatieproject betrokken. Winsemius, als directeur-generaal voor de Industrialisatie en minister-president Drees zijn vanaf Hispano's eerste contacten met de Nederlandse overheid persoonlijk daarbij betrokken.²⁶¹

~

In deze periode ontmoeten de Wereldbank en Winsemius elkaar voor de derde keer. De eerste kennismaking is in juni 1948, als de toenmalige *executive director* van de Wereldbank Eugene Black, op verzoek van de Nederlandse regering, op weg naar Batavia voor een drie weken durende reis naar Nederlands Oost-Indië in Amsterdam ontmoetingen heeft met ministers en hun ambtenaren. Drie jaar later, in november 1951, op uitnodiging van de Wereldbank bezoekt Winsemius Suriname in het kader van het zogenaamde Brokopondo-project.²⁶² Namens de Nederlandse regering gaat hij, nu als lid van de Wereldbank-delegatie, de ontwikkelingsmogelijkheden van dit land bestuderen: “*The mission investigated agricultural*

²⁵⁸ Van der Hoeven, *Hoed af voor Marshall*, 123.

²⁵⁹ *Derde Nota inzake de Industrialisatie van Nederland*, 23.

²⁶⁰ Martin Bossenbroek, ‘Koude Oorlog’, *Historisch Nieuwsblad*, november 2016, 43. Martin Bossenbroek, *Fout in de Koude Oorlog; Nederland in tweestrijd, 1945-1989* (Amsterdam 2016).

²⁶¹ Brief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken gedateerd 8 november 1950 aan A. Winsemius (getekend L. Einthoven, voorheen St. Michielsgestel) en andere brieven inzake dit onderwerp in bezit auteur.

²⁶² *De Telegraaf* en *Het Nieuws*, 02-02-1952.

*development, transportation, potential industrial development, use of forest resources, fisheries, and hydroelectric power development over a four week period”.*²⁶³

Dit bezoek aan Suriname en het weerzien met Eugene Black, nu president van de Wereldbank, is een nieuwe stap in de ontplooiing van Winsemius als ontwikkelingseconoom ten dienste van landen en internationale instellingen. Zoals ook zijn studiebezoek aan Jamaica, drie maanden later, daar een onderdeel van uitmaakt, gevolgd door diverse ontmoetingen bij belangenorganisaties in de Verenigde Staten.²⁶⁴ *“The mission, which was instructed to make an independent and objective study of the development requirements of the country (with a view towards its rapidly growing population”), and to make recommendations for meeting these requirements”.*²⁶⁵ De missies, in woorden van de Wereldbank, zijn bedoeld:

to provide the basis for a long-term investment program and to indicate what changes, if any, in existing administrative and financial mechanisms and economic and financial policies are necessary to carry it out.²⁶⁶

De rapporten van deze beide missies vertonen een zekere mate van stereotypie. Na lezing ontstaat bovendien het vermoeden dat veel rapportageonderdelen vaak de hand van Winsemius dragen. Dat komt omdat hij, in tegenstelling tot veel van zijn collega-experts, bedreven is in de Engelse taal, waardoor de redactie van de rapporten veelal door hem persoonlijk gevoerd wordt. De rapporten zijn duidelijk, stellig en gebruiken niet te moeilijke woorden. Er wordt commercieel gedacht en gerapporteerd, als door een koopman met autocratische inslag zonder aanzien des persoons. Analyses worden vergezeld van cijfers, kaarten, ontwerpen en statistieken over de nationale in- en export, de lokale landbouw, de mijnbouw, de industriële productie, het toerisme, transport, energievoorziening, locaties en sociale dienstverlening met nadruk op de gezondheidszorg.

Aanbevelingen starten met de noodzakelijke scholing en eindigen met de financiering van de investeringsuggesties. Armoede, een groeiende bevolking en werkloosheid zijn hierbij de maatgevende achtergronden en verbetering van de levensstandaard is de doelstelling.

²⁶³ *The World Bank Group Archives*, Surinam: Recommendations for a Ten Year Development Program. Report of a Mission organized by the International Bank for Reconstruction and Development at the Requests of the Governments of the Netherlands and of Surinam. IBRD (Baltimore 1952); http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2002/11/15/000178830_98101911130813/Rendered/INDEX/multi0page.txt, geraadpleegd 12-09-2014.

²⁶⁴ Ibidem.

²⁶⁵ *The World Bank Group Archives*, The Economic Development of Jamaica, Report by a Mission of the International Bank for Reconstruction and Development. IBRD (Washington 1952); <http://documents.worldbank.org/curated/en/402731468771885584/The-economic-development-of-Jamaica>, geraadpleegd 10-03-2019.

²⁶⁶ *The World Bank Group Archives*, Fourth Annual Report to the Board of Governors, 1948–1949, IBRD (Washington 1949)10.

Corruptie en publieke controle zijn thema's van Winsemius' kennismaking met dit technische ontwikkelingswerk, waar een tijdsperiode van tien jaar om een of andere reden de standaard duur voor de uitwerking van alle suggesties is. Details en uitgeschreven impressies worden in een periode van drie maanden vergaard met een team van vaak zes experts op diverse van belang zijnde gebieden. Een aantal zinsneden uit het Jamaica-rapport luiden:

Despite a not inconsiderable economic potential and rising production, Jamaica suffers from chronic unemployment and widespread poverty. Wasteful and poor utilization of land, a growing population and lack of sufficient capital have all been responsible for this situation (...) Preoccupation with the increasing population pressure has in particular tended to produce rather pessimistic evaluations of the island's future. The future does indeed pose serious questions (...) Jamaica, which does not adequately support its present population, must provide for an additional 18% by the end of the next decade. Although unemployment is already between 15% and 20% of the available labor force, 130,000 more people will be seeking work in the next ten years. There is therefore urgent need for a stocktaking of Jamaica's economic capabilities and for the adoption of a development program which will meet the twin requirements of more jobs and higher living standards.²⁶⁷

De rapportage windt geen doekjes om de Jamaicaanse positie en de mogelijke oplossingen van dwingende problemen:

While these estimates are subject to a considerable margin of error, employment will undoubtedly lag considerably behind the expansion in production. This is the primary reason for carrying out the maximum development program we have projected. If targets are lowered to those of the reduced program, the increase in employment will be still smaller than that indicated above. The persistence of considerable unemployment even under conditions of growing prosperity seems quite probable. A further reduction in unemployment can in the end be achieved only through emigration, the possibility of which is limited, and a limitation of population growth.²⁶⁸

Als gebruikelijk meldt de lokale krant diverse feiten uit deze rapportages, zoals in het geval van Suriname: *"there is in fact some evidence for the belief that labor productivity is higher among those workers who are formally married"* (...). *"Lack of energy"*, misschien bedoeld als een soort luiheid, mag genoemd worden net zoals emigratie als mogelijke oplossing voor de bestaande werkloosheid ter overweging wordt gegeven.²⁶⁹

~

Na terugkomst uit deze twee landen moet ook Winsemius over zijn eigen toekomst gaan nadenken. Het blijkt ondertussen dat, voor dat de Marshallhulp in 1953 formeel stopt, diverse politici rondom hem zich met andere zaken dan de Nederlandse politiek gaan bezig houden. Lieftinck treedt op 1 juli 1952 af, hij gaat voor de Wereldbank werken als afgevaardigde binnen

²⁶⁷ *The World Bank Group Archives, The Economic Development of Jamaica, 7.*

²⁶⁸ *Ibidem, 144.*

²⁶⁹ *de West, 23-11-1951.*

projecten in Libanon, Turkije, Syrië en Jordanië. Bij de Wereldbank wordt hij vanaf 1 oktober 1955 (tot 1974) tot *executive director* benoemd, waarna hij bij het IMF met dezelfde functie en titulatuur aangesteld wordt.²⁷⁰ Van den Brink stapt in september 1952 op om algemeen adviseur van de Amsterdamsche Bank en de Incassobank te worden.

Winsemius neemt het besluit om nog een klein jaar in Den Haag aan te blijven. Vlak voordat hij van plan is de ambtelijke *scene* te verlaten om weer ondernemer te worden, gaat hij op 13 maart 1953 nog wel met de nieuwe minister van Economische Zaken Jelle Zijlstra op werkbezoek in Nederland. Winsemius en Zijlstra kunnen om meerdere redenen goed door één deur; Zijlstra komt uit Oosterbierum in Friesland en na de MULO en de HBS studeert en promoveert ook hij aan de Economische Hogeschool van Rotterdam. Op zijn 29ste is hij hoogleraar en in 1952 minister van Economische Zaken, 34 jaar oud. Het ANP radionieuws luidt de 13e maart:

De minister van Economische Zaken professor Zijlstra heeft een tweedaags werkbezoek gebracht aan industriecentra in Noord-Brabant. In gezelschap van de directeur-generaal voor de Industrialisatie, doctor Winsemius, en de commissaris van de Koningin in Noord-Brabant, professor de Quay, heeft de minister onder meer een munitiefabriek in Breda, een schoenfabriek in Waalwijk, een sigarettenfabriek in Eindhoven, een rijwielfabriek in Uden en een textielfabriek in Helmond bezichtigd.

Het is de minister gedurende zijn Brabantse reis opgevallen, dat in Nederland een uitermate hoge graad van geschooldheid van de arbeider is te bereiken. Vooral wat het precisiewerk betreft, zei professor Zijlstra, is de kwaliteit van het Nederlandse product gelijk aan het Zwitserse dat als het meest toonaangevende in West-Europa wordt beschouwd. Alleen het productietempo is hier iets lager.²⁷¹

De munitiefabriek is de kruit-, munitie- en geschutfabriek Hispano-Suiza Nederland N.V., dochter van het Zwitserse moederbedrijf, die vanaf 1949 in het kader van de militaire bestedingen van de Marshallhulp naar Nederland is gehaald.²⁷² Volgens het *Nieuwsblad van het Noorden*: “De fabriek, waar ongeveer 500 arbeiders tewerk worden gesteld, vereist een investering van ongeveer 15 miljoen Zwitserse franken waar Hispano-Suiza zelf in voorziet”.²⁷³ De Nederlandse regering doet wel de nodige toezeggingen, onder meer dat Fokker-gevechtsvliegtuigen van de Nederlandse Luchtmacht met boordkanonnen van Hispano geïnstalleerd gaan worden. De fabriek is gebouwd aan de Terheijdenseweg – Oude Baan – in Breda en is in 1953 klaar voor de eerste productie van munitie, granaten en kanonnen.

²⁷⁰ *The World Bank Group Archives*, Ziegler, Interview with Pieter Lieftinck 5-02-1987.

²⁷¹ Radio bulletin, Delpher; <https://www.delpher.nl/>, geraadpleegd vanaf 20-11-2013.

²⁷² *Nationaal Archief, Den Haag*, BZK-Centrale Veiligheidsdienst en Binnenlandse Veiligheidsdienst / Open dossiers, nummer toegang 2.04.127, inventarisnummer 1144.

²⁷³ *Nieuwsblad van het Noorden*, 02-11-1950.

Spoorverbindingen, wegen en woningen voor de metaalbewerkers, directie en hun gezinnen, zijn aangelegd en gebouwd. Het verslag van de beslissende gemeenteraadszitting in Breda meldt onder andere dat:

de Hispano Suiza is een Zwitserse fabriek. Zij maakt mitrailleurs voor vliegtuigen. Het is een monopoliebedrijf en werkt met een enorm fortuin. Als vertegenwoordiger voor Nederland treedt Ir. Diepen op. De arbeid in de fabriek is precisiearbeid, die goede krachten vraagt. Nederland wenst een bestelling te doen van 50 à 60 miljoen gulden in Zwitserland, waarvoor echter deviezen ontbraken. Daarop is getracht de fabriek naar Nederland te doen komen.²⁷⁴

Voorafgaand aan zijn definitieve afscheid van de Nederlandse ambtelijke omgeving maakt Winsemius met minister Zijlstra in april 1953 nog een rondreis door Zuid- en Noord-Amerika, waarmee hij als het ware het werk van directeur-generaal voor de Industrialisatie overdraagt. Alle lopende zaken worden afgerond en ook de ontwikkeling van de koloniën wordt gedurende deze reis bestudeerd:

Dinsdagmorgen zijn prof. Dr. J. Zijlstra, de minister van Economische Zaken en dr. A. Winsemius, de directeur-generaal van de industrialisatie, van Schiphol vertrokken voor een vierweekse reis naar West-Indië en de Ver. Staten. „De organisatie van onze industrie en van onze export”, aldus de minister bij zijn vertrek, „zijn de dingen waarover wij in Amerika van gedachten willen wisselen. Het is noodzakelijk, dat wij ons van de toestand op de hoogte gingen stellen, gezien de voortdurende uitbreiding van onze Amerikaanse relaties”. Vijf en dertig à veertig Amerikaanse instellingen hebben grote interesse voor Nederland en daaronder zijn er zeker weer tien, die in de eerstkomende jaren zaken zouden willen doen. „Tevens zullen wij de West bezoeken teneinde ons op de hoogte te stellen van de plannen tot economische ontwikkeling in Suriname, en van de mogelijkheid van vestiging van andere dan olie-industrieën op Curaçao,” verklaarde de minister.²⁷⁵

Op 3 juni van 1953 legt Winsemius uit wat in de afgelopen jaren binnen de industrialisatie van 1948 tot 1953 bereikt is.²⁷⁶ Hieronder twee dagbladartikelen, waarbij het bericht in de *Javabode, Nieuws, Handels- en Advertentieblad voor Nederlands-Indië* van 11 juni 1953 vrij opmerkelijk is:

Voor de Katholieke Werkgeversvereniging in het diocesis Den Bosch heeft dr. A. Winsemius, directeur-generaal van de Industrialisatie, gisteravond gesproken over „De industrialisatie van 1948 tot 1953 — een terugblik”. Op het terrein van de industriële groei, aldus spreker zijn aanzienlijke, vorderingen gemaakt: een toeneming van het aantal arbeidsplaatsen in de industrie door beter gebruik en uitbreiding van het industriële apparaat van circa 240.000; een stijging van de industriële personeelssterkte met rond 135.000 personen: een totaalbedrag aan industriële investeringen van ruim f 7 miljard in huidige prijzen gerekend; een stijging van het

²⁷⁴ Raadsnotulen en jaarverslagen, *Notulen van de gemeenteraad Breda, 1950 – 1 januari 1950*, 653; <https://stadsarchief.breda.nl/collectie/archief/raadsnotulen-en-jaarverslagen?url=https://breda-verslagen.courant.nu/search?query=hispano&period, geraadpleegd 20-05-2018>.

²⁷⁵ *Het Vrije Volk*, 21-04-1953.

²⁷⁶ Willem Brakel, *De industrialisatie in Nederland gedurende de periode der Marshall-hulp*, Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor in de economische wetenschappen aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam (Leiden 1954) 2.

productievolume der industrie met circa 30 %, van een kleine 20 milliard in 1948 tot ruim 25 milliard in 1952. De reeks van artikelen, waarbij het Nederlandse product zich volledig kan meten met wat de beste buitenlandse fabrikanten leveren, is aanzienlijk toegenomen.²⁷⁷

Wat „een hersenschim” heette is uit concrete fabrieken gaan bestaan en de uitlating, dat het „eenvoudig uitgesloten was om vijf jaar lang per jaar 35.000 personen opnieuw in de industrie te werk te stellen, is door de feiten gelogenstraft. De vraag of een investering in vier en een half jaar van 5,7 milliard gulden technisch mogelijk was, is afdoende beantwoord, mede dank zij het spaarvermogen van het Nederlandse volk, waardoor kapitaalgebrek geen hinderpaal werd.

„Dat ons volk als gevolg van de onvoldoende mogelijkheden tot vergroting van zijn welvaartsbronnen bezig is af te glijden tot pauperisme, is in de afgelopen jaren tenslotte ook niet door de feiten bevestigd. Per hoofd van de bevolking was volgens berekening van het Centraal Bureau voor de Statistiek het reële nationale inkomen (waarbij dus de invloed van prijsstijgingen geëlimineerd is) in “1952 bijna 6 percent hoger dan in 1948, het lag 11 percent boven het gemiddelde voor de jaren 1935 — 1939. Tot dit resultaat heeft de uitbreiding der industriële productie zeer belangrijk bijgedragen”.

Dr. Winsemius bekende ronduit, dat de regering vier jaar geleden stellig niet de zekerheid had, dat het thans verkregen succes zou worden bereikt. De enige „zekerheid” was toen de wetenschap, dat in de meest letterlijke zijn het voortbestaan van het Nederlandse volk op een draaglijke basis afhankelijk was van het aanpakken en gelukken der industrialisatie.

Spreker geloofde er goed aan te doen duidelijk uit te spreken, dat de resultaten van de afgelopen jaren ondanks alle goede marktverhoudingen niet mogelijk zouden zijn geweest indien niet het Nederlandse volk had getoond het vermogen te kunnen opbrengen om de vele ongunstige naoorlogse omstandigheden te overwinnen. Dit geldt uiteraard het meest voor de direct bij de industrialisatie betrokken groepen, de ondernemers en de arbeiders.²⁷⁸

Herwonnen Welvaart, uitgegeven door het Ministerie van Buitenlandse Zaken, vat eind 1954 de bereikte doelen als volgt samen:

De jaarlijkse groei van de beroepsbevolking en de vermindering van het aantal arbeidsplaatsen in de industrie als gevolg van een stijging van de productiviteit, maakten in de periode 1 juli 1948-1 januari 1953 een uitbreiding van het aantal nieuwe arbeidsplaatsen in de industrie met 245.000 noodzakelijk. (...) De industriële productie diende in deze periode met 31% te stijgen. Deze stijging zou moeten leiden tot een uitbreiding van het volume van de industriële uitvoer met 180%.

Medio 1950 was de industriële productie al gestegen met 18% en het volume van de industriële export was in het tweede kwartaal van 1950 al verdubbeld. Alleen de investeringen waren in 1949 ruim 6% onder de taakstelling gebleven.

Maar er bleef een groter wordend deel van de bevolking over, waarvoor geen emplooi in Nederland kon worden gevonden. Emigratie naar met name Canada en Australië en NZ. Sinds de bevrijding niet minder dan 5% heeft Nederland verlaten. De werkloosheid bedroeg in 1950 slechts 2% van de totale beroepsbevolking.²⁷⁹

²⁷⁷ *De Tijd*, 04-06-1953.

²⁷⁸ *Java-bode*, 11-06-1953.

²⁷⁹ *Herwonnen Welvaart*: De betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese Samenwerking. Ministerie van Buitenlandse Zaken, 159.

Onder “een groter wordend deel van de bevolking” wordt de werkloze beroepsbevolking bedoeld die in 1952, Winsemius’ laatste actieve jaar in overheidsdienst, uit 127.000 personen bestaat. *Sec* gefocust op een percentage groeit Nederlands relatief lage werkloosheid tussen 1945 en 1952 van 2,6 (1948 1,3 – 1950 2,1) naar 3,2% van de totale beroepsbevolking. Tussen 1945 en 1952 bedraagt het aantal werklozen per jaar gemiddeld 62.000 personen.²⁸⁰ De regering bestiert vanaf 1949 ook een actieve emigratiepolitiek die het vertrek van honderdduizenden personen tot gevolg krijgt, ondanks alle positieve ontwikkelingen van de eigen Nederlandse economie na de Tweede Wereldoorlog. Belangrijke motieven vormen het sombere economische toekomstperspectief dat in bepaalde maatschappelijke kringen heerst, het grote huizentekort en de dreiging van een derde wereldoorlog.

Winsemius, mede-instigator van de naoorlogse Nederlandse industrialisatie, gaat nu iets heel anders ondernemen. Zijn directe interesse ligt niet meer bij het aanjagen van planmatige industriële verandering, maar hij gaat nu ‘het grote geld zoeken’ middels een betere verdienste elders.²⁸¹ Friso Endt, in zijn interview met Winsemius in 1982, verwoordt diens onderbouwing van zijn vertrek als volgt “[Een] hoofdamtenaar in 1954 verdient zo’n 17.000 gulden per jaar; daar kan je niet drie kinderen van laten studeren”.²⁸² Na vijf jaar aan de industrialisatie van Nederland te hebben gewerkt, in 1953, het jaar van de Watersnoodramp in Zeeland, het jaar waarin Stalin overlijdt en het jaar waarin de Marshallhulp eindigt, stapt hij over naar het bedrijfsleven.

Niet alleen zijn ervaringen vergaard tijdens de oorlogsjaren als hoofd van de afdeling Prijsvorming met een scala aan prijsbeheersingsmaatregelen, naast zijn verkregen inzichten als organisatieadviseur, staan straks Singapore ten dienste. Singapore gaat een expert binnenhalen die, naast zijn activiteiten ten behoeve van de industrialisatie, ook nog eens vijf jaar leiding en richting heeft gegeven aan instellingen en structuren binnen landbouw, onderwijs, mijnbouw, defensie en energievoorziening. Niemand heeft in 1953 bevroed dat het Marshall herstelprogramma voor Nederland indirect ook tot meerdere eer en glorie van de toen nog niet bestaande republiek Singapore gaat leiden.

In het artikel van Leenes verhaalt Winsemius in 1960 dat wat hem toen voorstond:

Nederland uit de na-oorlogse ellende te helpen en het groeiende volk welvaart te verschaffen: een zaak waarin niemand geloofde. Hij, Winsemius, geloofde erin. „Het gehele direktoraat-

²⁸⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 22-09-2018; <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=71882NED&D1=1-2,12-13,17&D2=a&D3=0&D4=a&HD=110225-1658&HDR=T&STB=G1,G2,G3>, geraadpleegd 22-09-2018.

²⁸¹ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

²⁸² Friso Endt, ‘Wat Nederland nodig heeft is een tienjarenplan’, *Safe*, tweemaandelijks uitgave van de Robeco Groep (maart 1982) 8.

generaal voor de industrialisatie” — zo zegt hij achteraf — „telde bij elkaar nog geen 70 mensen. Het moest een klein spul zijn om je energie niet in de traagheid van je eigen lichaam te verliezen. Ik wou er een soort knokploeg van maken”. En de verklaring van het enorme succes? „Ach”, zegt Winsemius, we hadden destijds ideale omstandigheden — niemand wist het, maar ze waren er”. Hij laat zich niet gemakkelijk uit de tent lokken, maar moet toch toegeven, dat er een hoop lef voor nodig is geweest. Zaken doen zonder strijdlust, zonder lef, is voor Winsemius altijd een onmogelijkheid geweest. De industrieën die hij van zijn plaats af mee tot ontwikkeling bracht hadden als grondslag minstens zoveel gezonde redenering als risico. De Amerikaanse bedrijven die hij naar Nederland praatte: minstens zoveel gok als zakelijke overwegingen. Zijn werk voor de achtergebleven gebieden in Nederland: meer geslaagd vanwege de juiste psychologische aanpak dan door de rotsvaste overtuiging van de ondernemer dat ze nu juist daar in de provincie moesten gaan zitten, waar Winsemius het nodig vond. En de grote objecten, een Breedband, een soda-industrie, waren voor hem — voor zijn team — hoogtepunten waarop alle krachten werden gekoncentreerd. Ook al heeft de Staat daarvoor in eerste instantie grote risico’s aanvaard. Zoals Winsemius toen over Breedband en over „de soda” praatte, zo praat hij nu — als outsider — over het staalplan voor Rozenburg: beginnen, dwars door alle moeilijkheden heen.²⁸³

In 1960, bij Winsemius’ gang naar Singapore, liggen al deze feiten nog vers beklonken. Hij zal daar vergelijkbare situaties aantreffen en opnieuw aan het roer van een industriële (weder)opbouw gaan staan. Daar worden de opgedane ervaringen, de “uitgangspunten en grondgedachten” uit de Marshalltijd, omgebouwd ten gunste van een nieuw land en een nieuwe periode.²⁸⁴ Ervaringen opgedaan bij de Nederlandse staalindustrie (Hoogovens), bij vele naar Nederland gehaalde Amerikaanse bedrijven in de sector petroleum en de petrochemie (Caltex, Dow Chemical, Mobil) gaan in Singapore weer opgeld doen, de scheepsreparatie en scheepsbouwsector, samen met de haven van Singapore, gaan een belangrijke rol in de wereld van handel en industrie spelen, mede door Winsemius.

Vele landelijke dagbladen berichten over het aanstaande afscheid van Winsemius. Het partijblad van de Communistische Partij Nederland (CPN) *de Waarheid*, opgericht als verzetskrant tijdens de bezetting in 1940 en te vergelijken met de *Pravda*, de spreekbuis van de communistische partij in de Sovjet-Unie, doet dit met de uitzonderlijke koptekst “Regeringsfunctionaris wordt wapenfabrikant”.²⁸⁵ Deze regeringsfunctionaris is Albert Winsemius die nu zeven jaar van zijn carrière gaat doorbrengen in de wapenindustrie, waar hij een vermogen gaat verdienen. Winsemius’ activiteiten voor werkgever Hispano-Suiza gaan nu omgezet worden tot de bewapening van naties en krijgsmachten. Hij gaat ten tijde van de Korea-oorlog de wapenwereld in, als de Amerikanen onder de vlag van de Verenigde Naties Zuid-Korea te hulp schieten. In de tijd dat de Fransen capituleren in het communistisch conflictgebied Indochina, waardoor Vietnam in Noord- en Zuid-Vietnam opgedeeld wordt.

~

²⁸³ Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’.

²⁸⁴ Van den Brink, *Zoeken naar een ‘Heilstaat’*, 442.

²⁸⁵ *De Waarheid*, 07-05-1953.

Interessant gegeven is dat Winsemius' nieuwe wapenomgeving ook een duidelijke verhouding heeft met ontwikkelingshulp. Ter illustratie van dit gegeven geeft de onderstaande Tabel 2 weer hoe de Verenigde Staten in de onderhavige periodes jaarlijks haar belangen in casu de bestedingen van financiële hulpfondsen afweegt en aanwendt. Onder A staan de bedragen in miljarden dollars die vanaf 1946 uitgegeven worden aan grote buitenlandse hulpprojecten, door de Wereldbank verwoord met '*development assistance, food aid, other economic aid, economic support fund*'. Terwijl het bedrag van deze hulp die de Verenigde Staten aan militaire zaken besteedt onder B wordt vermeld. Onder C wordt deze militaire hulp uitgedrukt in een percentage van de totale hulp. In 1947 bestaat de militaire hulpverlening van de Verenigde Staten uit 2.5% van de totale buitenlandse hulp, tegen 64.6% in 1952, het jaar voorafgaande aan de beëindiging van de Marshallhulp. De tabel stopt echter niet in het jaar 1953, bij de wapenstilstand in Korea, als Winsemius Nederland verlaat. Ook de komende jaren 1954 tot 1960, de gehele periode van Winsemius' wapenlobby, worden in de tabel meegenomen:

Tabel 2

U.S. Foreign Aid, by Major Programs ²⁸⁶

		<u>A</u>	<u>B</u>	<u>C</u>
	1946	22.2	0.0	0.0
	1947	40.6	1.0	2.5
Winsemius start als directeur-generaal	1948	16.8	1.7	10.1
Begin Marshall-hulp/Nederlandse wapenaanbesteding start	1949	43.1	1.6	3.7
Begin Korea-oorlog	1950	31.6	6.3	19.9
Marshallhulp-bestedingen slechts voor militaire sector	1951	38.4	21.2	55.2
	1952	33.9	21.9	64.6
Einde Marshallhulp/wapenlobby Winsemius start	1953	24.2	13.3	54.9
	1954	23.0	11.4	49.6
	1955	19.3	7.9	40.9
	1956	22.0	10.8	49.1
	1957	21.4	8.6	40.2
	1958	17.2	6.6	38.4
	1959	21.2	9.5	44.8
Winsemius stopt wapenlobby en begint in Singapore	1960	21.4	9.2	42.9

De specialist op het gebied van de Koude Oorlog, historicus Odd Arne Westad, schrijft in termen van nog grotere percentages aan wapenfinanciering:

The foreign aid that the United States provided to the Third World was primarily military – 95 percent of all aid in 1954 and more than 50 percent in 1960 – and the intention was both to

²⁸⁶ Bron: Stanely J. Heginbotham en Larry Q. Knowles, *An Overview of U.S. Foreign Aid Programs* (z.p. - Congressional Research Services - 1988), 17 en Catherine Gwin, 'U.S. Relations with the World Bank, 1945-1992', in: Devesh Kapur, John P. Lewis, en Richard Webb (eds.), *The World Bank; its first half century*. Volume 2: Perspectives (Washington 1997) 214 - tabel 6-2; U.S. Foreign Aid by Major Programs, 1946-89, Billions of Dollars of constant 1989 dollars.

prevent left-wing governments from coming to power and to help local elites resist Soviet pressure (more than half of all aid went to “frontline states” up to 1961).²⁸⁷

De harde werkelijkheid in de verhouding tussen ontwikkelingshulp en de bedragen aan wapenaankoop laat zich in 1964 verduidelijken door de opmerking van de Britse journalist Corinna Adam in het politiek-culturele blad *New Statesman* naar aanleiding van George Thayer's *The War Business*: “For example, the interest that developing countries had to pay back, in 1964, on their hire-purchase weaponry equalled half all the new economic aid they received that year”.²⁸⁸

Winsemius verlaat de Nederlandse periode van herindustrialisatie in 1953. Alle specifieke parameters van dit tijdperk en dit proces, ook op het gebied van internationale betrekkingen, neemt hij nu naar andere beroepssituaties en landen mee. Hij gaat in een tumultueuze wereld zijn ervaring uitbreiden met de wapenlobby, met het aaneenschakelen van diverse productieprocessen van wapenfabrieken en met de politiek daaromheen. Waar ontwikkelingshulp en exploderende wapenverkoop geïnspireerd worden door de strijd tegen het internationale communisme. Om straks samen te komen in Singapore waar politieke en communistische tegenstanders overwonnen moeten worden, alvorens ook daar een nieuw industrieel en militair beleid tot bloei wordt gebracht.

²⁸⁷ Odd Arne Westad, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times* (Cambridge 2005) 26.

²⁸⁸ Corinna Adam, ‘Guilty Men’, *New Statesman* (12-12-1969); <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88-01350R000200770002-8.pdf>, geraadpleegd 20-05-2018.

Deel II Albert Winsemius – geld stinkt niet

Het is 1953 en de Koude Oorlog woedt hevig. Winsemius is 43 jaar oud en zijn volgende avontuur lonkt: wapenindustrieën ontwikkelen, samenvoegen en wapendeals begeleiden. Voor deze nieuwe stap in zijn leven richting een industriële sector waar op dat moment veel geld te verdienen valt, gebruikt hij de contacten uit de tijd van zijn directoraat-generaalschap. Zijn jarenlange inspanningen om de Nederlandse industrie nieuw leven in te blazen worden nu met een uitstekende persoonlijke ontwikkeling beloond. Alhoewel, deze zijsprong van economisch organisator naar producent van oorlogsmaterieel eindigt over zeven jaar bijna weer in een persoonlijk echec.

Ter introductie toont deze inleiding hieronder het *corpus delicti*: een houten model van een pantservoertuig, geflankeerd door de Duitse Bondskanselier Konrad Adenauer, de Duitse generaal Speidel, de Duitse minister van Defensie Franz Josef Strauss, commerciële, politieke en militaire toeschouwers en de pers, alles in aanwezigheid van de Franse NATO-bevelhebber generaal Valluy in het plaatsje Bergen-Hohne. Het is 28 maart 1956.²⁸⁹ Het gaat om een legeropdracht die de Duitse regering aan Winsemius' werkgever Hispano-Suiza gunt, een opdracht met de huidige waarde van circa acht miljard euro. Rond 1958 zingt het vermoeden

²⁸⁹ 1956 HS-30 pantservoertuig, <https://www.mopo.de/news/--22300004>; foto: picture-alliance/dpa; <https://www.gettyimages.nl/detail/nieuwsfoto's/adenauer-konrad-05-01-1876-politiker-cdu-brd-l%C3%A4sst-sich-nieuwsfotos/541063959>.

rond dat er met de nodige steekpenningen is gewerkt en een langdurig gang richting een Duits parlementair onderzoek begint. Paragraaf 15 verhaalt hoe Winsemius' radicale ommekeer naar de wapenindustrie eindigt in een *narrow escape*.

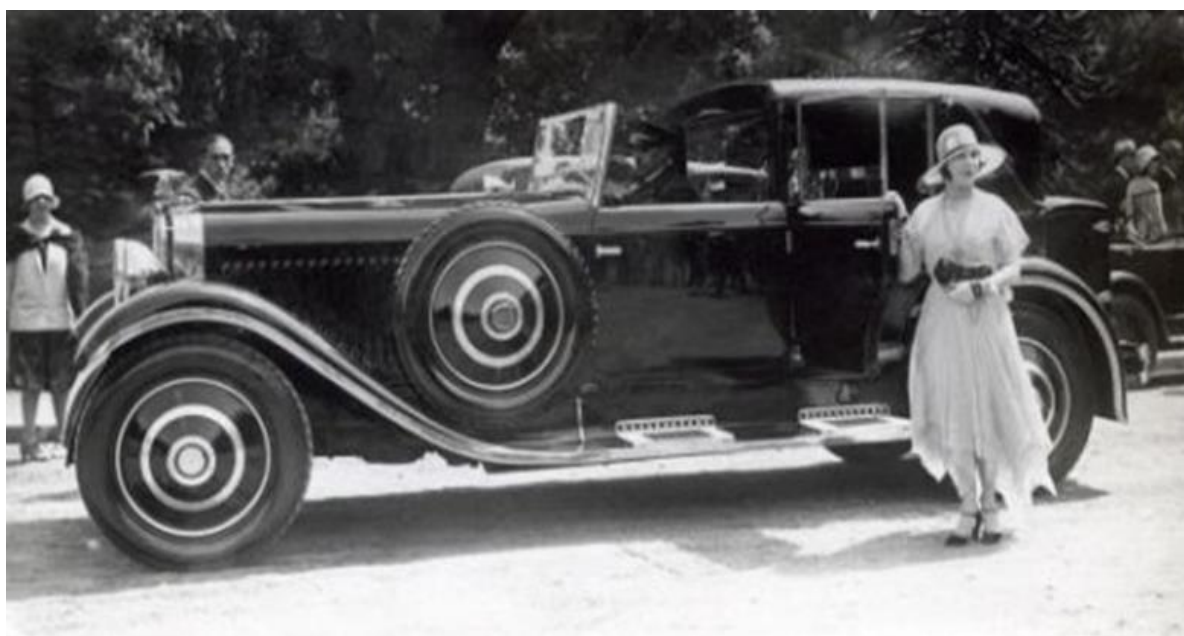
Deel II besluit met een kijkje in de geschiedenis van de Technische Assistentie, een van oorsprong Amerikaans fenomeen dat de wereld sterk beïnvloedt, waar Winsemius zijn volgende stap gaat zetten. Een wereld van ontwikkelingshulp, van economie en, wederom, van wapens. Nadat de geïnteresseerde lezer het boek van George Thayer *Een moordhandel: de internationale wapenhandel* gelezen heeft en de curieuze ontwikkelingsdeals van de Wereldbank en de Verenigde Naties aan bewapeningsinitiatieven gekoppeld weet, is het duidelijk dat de gang van economisch ontwikkelingsexpert en nu wapenlobbyist Winsemius spannender en niet eenvoudiger wordt.²⁹⁰

²⁹⁰ George Thayer, *The War Business: The International Trade in Armaments* (New York 1969) 382-383; Nederlandse vertaling: *Een moordhandel: de internationale wapenhandel* (Groningen 1971).

Hoofdstuk 4 Regeringsfunctionaris wordt wapenfabrikant

14 Inleiding tot Hispano-Suiza

De Spaans-Zwitserse onderneming Hispano-Suiza, Fabrica de Automoviles S.A., wordt in Barcelona in 1904 opgezet. Een samenwerking begint tussen de Spanjaarden Juan Jaime Castro, Francisco Seix Zaya, de Spaanse bankier Don Damià Mateu i Bisa en de Zwitserse ingenieur Marc Birkigt die technisch directeur en chef constructeur van de nieuwe constellatie wordt. De Spaanse koning Alfonso XIII is een van de aandeelhouders. De vanaf 1910 geproduceerde luxe en excentrieke automobielen zijn buitengewoon duur en met hulp van verkoopbureaus in Parijs en Genève wordt een exclusieve klantenkring opgebouwd.²⁹¹

In Frankrijk worden in 1912 twee fabrieken voor de fabricage van voertuigen en motoren geopend. Rond die tijd start ook de productie van kwalitatief hoogwaardige aandrijvingen voor jachtvliegtuigen die tot ver na de Tweede Wereldoorlog in veel landen een goede afzet krijgen, ook in Rusland en de latere Sovjet-Unie. In de oorlogsjaren 1914 - 1918 legt de firma zich toe op de vervaardiging van automatische wapens, van machinegeweren tot mitrailleurs. Naast Frankrijk worden samenwerkingsovereenkomsten afgesloten met Duitsland, Italië, Japan en diverse andere landen.

In Argentinië wordt in 1925 een Hispano-Suiza productie-unit opgezet waar zowel voertuigen als wapens geproduceerd worden. De relatie tussen Argentinië en Spanje wordt

²⁹¹ *Archief Spaarnestad*, Automobiel type: H.6. Foto Frankrijk, 1925 . 'Een jongedame staat op het punt om in een Hispano-Suiza met chauffeur te stappen'; <http://www.gahetna.nl/collectie/afbeeldingen/fotocollectie/zoeken/weergave/detail/start/0/tstart/0/q/zoekterm/Hispano%20Suiza/q/commentaar/1>, geraadpleegd 04-05-2018.

verstevigd als in 1927 de eerste gevlogen oversteeek van het zuidelijke deel van de Atlantische Oceaan met een Hispano-Suiza V12-motor tot een goed einde wordt gebracht. In september van dat jaar wordt de eerste gevlogen overtocht van Europa naar Amerika ook met een Hispano 12N-motor volbracht. In 1929, ten tijde van de Spaanse Burgeroorlog, start Hispano de productie van vliegtuigen in het Spaanse Guadalajara terwijl, op bevel van generaal Franco, het concern zich nog meer moet gaan toeleggen op de productie van oorlogsmaterieel.²⁹²

Eind jaren dertig start Hispano-Suiza onder leiding van Marc Birkigt de productie van wapens en munitie in Zwitserland. Hij ontwikkelt onder andere het Hispano-Suiza HS.404 20mm automatisch vliegtuigkanon, dat als wapen van de Britse *Royal Air Force* (RAF) vanaf 1941 van groot belang wordt tijdens de Tweede Wereldoorlog.²⁹³ Hispano-Suiza Genève levert in die tijdspanne ook aan nationaalsocialistisch Duitsland, wat door onderzoeker Peter Hug in wat gecompriëerde vorm als volgt verwoord wordt:

Die Schweiz führte 1939–1945 für über 1 Milliarde Franken Waffen, Munition, Zünder und Militäroptik aus, davon für rund 820 Millionen nach Deutschland, Italien und Rumänien. (...) Gemessen an den bewilligten Kriegsmaterialexporten entfielen 1940 bis 1944 52% auf Oerlikon Bührle, 11% auf Tavoro, 10% auf Dixi, 7% auf Hispano Suiza, 4% auf die Waffenfabrik Solothurn und 2% auf Wild Heerbrugg. (...) Insgesamt führte Deutschland 1940 bis 1944 etwa so viele 20-mm-Kanonen und –Bestandteile aus der Schweiz ein, wie es 1941 in sechs Monaten und 1944 in zwei Monaten selbst fertigte. (...). Die 14,3 Mio. Schuss 20-mm-Munition, die Oerlikon Bührle und Hispano im Krieg an die Achse lieferten, entsprachen ungefähr der Menge, die Deutschland zum Abschuss von 2200 bis 2850 alliierten Flugzeugen einsetzte.²⁹⁴

Na 1945 biedt de combinatie van ruimte- en luchtvaart samen met oorlogsmateriaal een variëteit aan lucratieve kernmarkten voor Hispano. Door overname van de Duitse

²⁹² Foto: Gaijin pls, a Nationalist Spanish Hispano-Suiza MC-36 with a T-26 turret as a German Rank I Premium or Event vehicle. 1936; <https://i.redd.it/lzang7bac2cz.jpg>; Hispano-Suiza Armored Car, Model 1935, 86. Spanish Civil War (SCW). Captured by the Nationalists Army. Ca. 1938. José Luis Castillo © <https://tanks-and-support-vehicles-1925to1950.blogspot.com/2012/01/hispano-suiza-armored-car-model-1935.html>.

²⁹³ https://en.wikipedia.org/wiki/Marc_Birkigt; <https://www.safran-group.com/media/marc-birkigt-journey-group-pioneer-20170726>.

²⁹⁴ Peter Hug, 'Schweizer Rüstungsindustrie und Kriegsmaterialhandel zur Zeit des Nationalsozialismus: Unternehmensstrategien – Marktentwicklung – politische Überwachung', *Unabhängige Expertenkommission Schweiz – Zweiter Weltkrieg* (UEK) band 11; Zusammenfassung, <https://www.uek.ch/de/schlussbericht/Publikationen/Zusammenfassungenpdf/11d.pdf>, geraadpleegd: 10-03-2019.

Messerschmittlicenties komt de bouw van gevechtsvliegtuigen en jachtbommenwerpers nog beter op stoom.²⁹⁵ Maar ook losse landingsgestellen en schietstoelen worden belangrijke producten. Vanaf eind jaren vijftig van de twintigste eeuw worden turbomotoren, reactoren en ander materieel voor de voortstuwing van raketten, vliegtuigen en helikopters in eigen beheer of onder licentie in vele landen geproduceerd. Talrijke fusies tussen Hispano-Suiza met diverse nationale en internationale firma's vinden na de Tweede Wereldoorlog oorlog plaats, zoals in 1968 met het Franse SNECMA, dat in 2005 opgaat in SAFRAN (in 2018 circa 60.000 werknemers en 20 miljard Euro omzet).

~

De instabiele wereld vraagt om ruime defensie-investeringen wat tot een formidabele groei van het militair industrieel complex leidt. De ontwikkeling van kernwapens houdt gelijke tred met de groei van de aantallen raketten, bommenwerpers, onderzeeërs en ander conventioneel wapentuig; veiligheid wordt gevonden in *mutual assured destruction*, de capaciteit om elkaar blijvend te kunnen vernietigen. Terwijl het communisme zich als een vlek verspreidt, gaan onafhankelijk wordende landen bij supermachten steun zoeken; communisten bij de Sovjet-Unie en China en de rest van de 'vrije en derde wereld' gaat naar Amerika, naar Europa, naar Winsemius' Hispano-Suiza. Odd Arne Westad verduidelijkt deze situatie met:

Aid to the Third World was one answer to all of these challenges. In the period 1956–60 – in spite of the fear of Soviet advances – only slightly less than 90 percent of all official aid to the Third World came from advanced capitalist countries, and between 60 and 70 percent of that percentage came from the United States.²⁹⁶

De Koude Oorlog, het communistische syndroom en de vraag naar wapens brengen Winsemius in 1953 naar Hispano, een carrièrewending die hij tot in 1960 volhoudt alvorens hij als ontwikkelingsexpert weer 'naar zijn oude liefde' terugkeert.²⁹⁷ Diverse dagbladen wijden artikelen aan zijn komende vertrek:

Dr. A. Winsemius, directeur-generaal voor de industrialisatie, heeft per 1 juli aanstaande ontslag uit zijn functie gevraagd. Met ingang van die datum zal hij adviserende commissariaten van industriële ondernemingen op zich nemen.²⁹⁸

Binnenkort is de benoeming te verwachten van Dr A. Winsemius tot gedelegeerd lid van de Raad van Bestuur van Hispano Suiza Nederland. Dr. Winsemius zal, naar men weet, binnenkort

²⁹⁵ Manuel Lage, S. J. Sanchez-Peredo en M. Viejo, 'Hispano-Suiza in Aeronautics: Men, Companies, Engines & Aircrafts', *Society of Automotive Engineers* (USA 2003) 11.

²⁹⁶ Westad, *The Global Cold War*, 32.

²⁹⁷ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

²⁹⁸ *Leeuwarder Courant*, 31-03-1953. Familieadvertenties tot 1970, Winsemius download. 1953; <https://www.delpher.nl/>, geraadpleegd vanaf 20-11-2013.

aftreden als Directeur-Generaal voor de Industrialisatie van het Ministerie van Economische Zaken.²⁹⁹

Regeringsfunctionaris wordt wapenfabrikant – Dr Winsemius naar „Hispano Suiza” – Dr A. Winsemius, directeur-generaal voor de industrialisatie van het Ministerie van Economische Zaken, zal binnenkort worden benoemd tot gedelegeerd lid van de raad van bestuur van de Hispano-Suiza wapenfabriek in Nederland. De toekomstige wapenfabrikant vertoeft thans met minister Zijlstra in de Verenigde Staten van Amerika. Als Nederlandse regeringsfunctionaris zou hij aldaar Nederlandse belangen behartigen.³⁰⁰

De nu 43-jarige Winsemius vindt zijn salaris als ambtenaar te laag. Hij neemt ontslag bij het Ministerie van Economische Zaken om een betere levensstandaard te bereiken met behulp van een goed betaalde lobbyfunctie in een andere omgeving, een baan die aansluit bij de contacten die hij heeft in het nationale en internationale bedrijfsleven en dito politiek. Hij gaat zijn relatienetwerk verzilveren; de rolwisseling van ambtenaar met voorkennis naar een commerciële lobbypraktijk roept binnen de toenmalige cultuur geen al te grote vragen op. De soepel draaiende deur tussen politiek en private belangen heeft slechts bij één kamerlid en één dagblad, het communistische blad *de Waarheid*, weerstand opgeroepen en de schijn van belangenverstrengeling is toen als volgt aangekaart:

Zoals men weet, heeft de directeur-generaal van de afdeling industrialisatie van het Ministerie van economische zaken, dr. Winsemius ontslag uit zijn functie genomen. Hij gaat, zoals gebruikelijk is, over naar het „bedrijfsleven”, waar hij zich „zal belasten” met het waarnemen van commissariaten in verschillende grote ondernemingen.

Maar voordat hij het regeren voor het zakendoen er aan geeft, maakt hij nog een reisje naar Amerika. Nederhorst van de PvdA heeft daarop aanmerkingen gemaakt in vragen aan de minister. Het is alleen jammer dat hij vragen stellen vergat, toen vooraanstaande PvdA-mensen van de regering in zaken gingen (of omgekeerd, hetgeen begrijpelijk is, omdat het verschil soms moeilijk uit elkaar is te houden is).

Enfin, Nederhorst heeft dus gevraagd, of de minister op zijn reis naar Amerika niet beter door een functionaris had kunnen laten begeleiden, die in de regering blijft.

Namens dr. Winsemius wensen wij tegen de insinuaties, die deze vraag inhoudt, fel te protesteren! Wat denkt Nederhorst dan wel! Meent hij soms, dat Winsemius deze officiële reis zal gebruiken voor de behartiging van de belangen der ondernemingen, waaraan hij zich verbonden heeft?! Foei!³⁰¹

Later doet Winsemius een vrij krasse uitspraak over zijn keuze om per 1 juli 1953 de ambtenarij te verlaten: het is een manier “om niet in armoede te hoeven overlijden”.³⁰² Deze maatstaf hanteert hij na een “financieel povere ambtelijke carrière” in Nederland, als hij een

²⁹⁹ *Nieuwsblad van het Noorden*, 06-05-1953.

³⁰⁰ *De Waarheid*, 07-05-1953.

³⁰¹ *Ibidem*, 25-04-1953.

³⁰² Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

baan elders zoekt die meer geld moet opleveren.³⁰³ Het is een soort standaard uitdrukking van Winsemius die hij straks hanteert voor de gehele bevolking van Singapore, ook in relatie tot overlijden en de rust van materiële welstand: “*as long as [they] can’t afford, to die without financial worries*”.³⁰⁴

15 Winsemius lobbyt, voor veel geld

In het Koude Oorlogsjaar 1953 is Winsemius op weg naar het kantoor van Hispano Suiza (Suisse) S.A. in Genève. Genève, waar ook het centrale hoofdkantoor van de Marshallhulp in Europa zetelt, waar de Verenigde Naties hun Europese hoofdkantoor hebben en waar de Wereldbank en het IMF al in 1951 zijn neergestreken, onder de hoede van een kartel van de drie grootste Zwitserse commerciële banken: *Swiss Bank Corporation*, *Crédit Suisse* en de *Union Bank of Switzerland*.

In een tijd waarin de Koreaanse oorlog tot een wapenstilstand leidt, Japan en West-Duitsland zich economisch weer op de kaart zetten, Polen en Hongarije tegen het communisme in opstand komen en het Warschaupact opgetuigd wordt als tegenhanger van de *North Atlantic Treaty Organization* (NATO), gaat Winsemius met zijn ervaring in talloze takken van industrie, economie, financiën en politiek een nieuw terrein betreden. Hij gaat zich bezighouden met de productie van en handel in Hispano-Suiza’s producten met verkoop aan landen zoals Groot-Brittannië, Israël, Griekenland, Turkije, Portugal, de Verenigde Staten, West-Duitsland, Libanon, maar ook aan Nederland. Kortom, aan die landen en regeringen die in de woelige jaren vijftig behoefte aan wapens en munitie hebben.³⁰⁵

Eerst gaat Hispano-Suiza *Executive Vicepresident* en *Managing Director* Winsemius een onderkomen zoeken waar hij samen met zijn vrouw gaat wonen; het wordt 1, rue Henri-Spiess, Genève.³⁰⁶ De twee oudste kinderen blijven thuis, Ankie is 14 jaar, Pieter is 11 en alleen Auke van 10 jaar gaat mee. Vader Albert gaat vanuit Zwitserland diverse Hispano-Suiza wapenfabrieken aan elkaar koppelen en lobbyen om de belangen, de producten van zijn nieuwe werkgever, aan de man te brengen. Via informatie, timing en een goed netwerk helpt hij zijn

³⁰³ Endt, ‘Wat Nederland nodig heeft is een tienjarenplan’, 8.

³⁰⁴ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 16.

³⁰⁵ *Nationaal Archief, Den Haag*, Ministerie van Justitie: Afdeling Politie, Bureaus Kabinet en Juridische Zaken, nummer toegang 2.09.107, inventarisnummer 480, A 064/53; Ministerie van Economische Zaken: Directoraat-generaal Industrialisatie en Energievoorziening (1944) 1958-1965 (1970), nummer toegang 2.06.100, inventarisnummer 378, - 1.864.5; Ministerie van Economische Zaken: Commissariaat voor de Militaire Productie, nummer toegang 2.06.096, inventarisnummers 215, 230; *Archives of the CIA*, Current Intelligence Bulletin, Document CIA-RDP79T00975A002500090001-4, Central Intelligence Agency (CIA), 5th April 1956.

³⁰⁶ *National Archives of Singapore, Australian High Commission Singapore*, Memo. No.: 566, 5th May, 1966, Curriculum Vitae – Albert Winsemius. Singapore, File, 222/2/7/1, 5th May, 1966.

nieuwe werkgever de besluitvorming rond mondiale wapenaankopen zo succesvol mogelijk te beïnvloeden, zowel psychologisch, politiek als commercieel. Als in 1954 de Conferenties van Genève, de *Geneva Summits* starten waar onderwerpen als de Koude Oorlog en Indochina de boventoon voeren, woont Winsemius al geruime tijd ‘om de hoek’.

Hij gaat opereren in de wereld van wapendeals tussen zakenlui en machthebbers, met miljoenen- en miljardencontracten, vaak onder beschutting van militaire veiligheids- annex inlichtingendiensten zoals de Amerikaanse *Central Intelligence Agency* (CIA) en het Britse M16. Niet vreemd voor Winsemius, gezien zijn ervaringen in Nederland van 1948-1952, waar eveneens een liaison aangegaan wordt tussen de Nederlandse overheid en de CIA. Waar de minister van Financiën Liefstinck, lang Winsemius’ direct leidinggevende, geen bezwaar maakt als er een geldstroom op gang komt tussen de in 1949 opgerichte Nederlandse Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) en de CIA. Liefstinck verwoordt een vrij algemeen gevoel: “Waarom zouden wij van de Amerikanen in onze strijd tegen de vijand wel tanks, kanonnen en marineschepen accepteren en geen geld om ons tegen subversieve activiteiten te beschermen?”.³⁰⁷ Het is de tijd dat, volgens het Nederlandse televisieprogramma *Andere Tijden*, wel zo’n 15 à 20 Russen als geheime agenten in Den Haag rondlopen.³⁰⁸

Winsemius werkt in een wereld waar smeergeldsluizen, georkestreerde coups, invasies en machtsmisbruik zonder schone handen nauwelijks tot stand komen. Waar volgens de voormalige Zuid-Afrikaanse politicus en publicist van *The Shadow World* Andrew Feinstein ontvoeringen, bloedbaden, bombardementen en executies tot één en hetzelfde pakket behoren.³⁰⁹ Leenes schrijft in zijn interview:

Wij praten met dr. A. Winsemius (50), thans organisatieman van de wapensmidse en machinefabriek Hispano Suiza. Hij woont in Genève, hij reist over de gehele wereld en geeft de grootste ondernemers van de wereld zijn adviezen.³¹⁰

Die adviezen lukken aardig, Winsemius dweept dat in zijn tweede jaar bij Hispano-Suiza, in 1954, zijn privé-jaarinkomen “al 420.000 gulden, belastingvrij [is]. Het leek wel vloeken in de kerk in die tijd van 1950, maar Hispano verdiende vijf maal zoveel”.³¹¹ Deze uitmuntende financiële situatie brengt hem ertoe om in augustus 1954 zijn in 1946 betrokken domicilie te kopen. Mechelsestraat 1 in Scheveningen wordt gekocht voor veertig duizend vijf honderd

³⁰⁷ Cees Wiebes, *Samen met de CIA: Operaties achter het IJzeren Gordijn* (Amsterdam 2016) 75.

³⁰⁸ Televisiefilm, NTR, *Andere Tijden*, *De (h)eerlijke jaren 50: Zaanstreek, communisme & consumenten*, 23-05-2019.

³⁰⁹ Een betoog over de verhouding tussen wereldpolitiek en wapenindustrie: documentaire van Johan Grimonprez, *Shadow World*, verfilming van Andrew Feinstein’s boek *Shadow World: Inside the Global Arms Trade*.

³¹⁰ Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’.

³¹¹ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

gulden van Cornelus Mulder, directeur van Hotel Kasteel Oud Wassenaar, het hotel waar in het achtergelegen tijdperk van de Marshallhulp Winsemius aan de bar met zijn Amerikaanse zakenvrienden graag geziene gasten zijn.³¹²

Winsemius komt echter in een fors conflict terecht, waar de komende verkiezingen in West-Duitsland en de Amerikaanse CIA, die zich intensief met de herbewapening en de politiek van dat land bezig houdt, belangrijke rollen in spelen.³¹³ Hierover schrijft onderzoeksjournalist Georg Hodel intrigerend:

Zu dieser Zeit, 1953, herrschte in der Bundesrepublik gerade Wahlkampf. Die Frage der Wiederbewaffnung Deutschlands hatte die politischen Parteien in einen tiefen Zwiespalt gestürzt. Und so hatte sich der amerikanische Geheimdienst dazu entschieden, wie der ehemalige Staatsminister im Auswärtigen Amt, Karl Moersch, erklärte, all diejenigen Parteigruppierungen finanziell zu unterstützen, die bereit waren, für die Wiederbewaffnung einzutreten.³¹⁴

Begin jaren vijftig van de vorige eeuw start Hispano-Suiza haar lobby om een grote legeropdracht van het *Bundesverteidigungs-ministerium* in Bonn, Duitsland, binnen te halen.³¹⁵

³¹² Leenes, 'Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius'.

³¹³ Udo Ulfkotte, *Der Krieg im Dunkeln: Die wahre Macht der Geheimdienste* (Altenau 2013) 307-309.

³¹⁴ Georg Hodel, 'Das "Oktogon"-Komplott', *Konkret Magazine*, Heft 03-2000, Hamburg; <http://www.konkret-verlage.de/kvv/txt.php?text=dasoktognkomplott&jahr=2000&mon=03>, geraadpleegd 06-10-2015.

³¹⁵ *Schriftlicher Bericht des 1. Untersuchungsausschusses zu dem Antrag der Fraktion der FDP auf Einsetzung eines parlamentarischen Untersuchungsausschusses gemäß Artikel 44 des Grundgesetzes*, - Drucksache V/1468 - A. Bericht des Abgeordneten Moersch. Deutscher Bundestag, 5; Wahlperiode, Drucksache V/4527 (Bonn, 26 Juni 1969); <http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/05/045/0504527.pdf>, geraadpleegd 06-10-2015.

Hispano ambieert de productie en levering van 10.680 pantservoertuigen ad circa DM 170.000 per stuk, die eventueel nog van een Hispano kanon, antiraket-installatie, dan wel van een Hispano granaatwerper voorzien kunnen worden.³¹⁶

In 1955, het jaar van de oprichting van het Warschaupact, wordt de ontwikkeling van dit voertuig door de Duitse regering aan Hispano-Suiza gegund en in januari 1957 wordt de volledige opdracht in schriftelijke vorm vastgelegd, “*Anfang Januar (1957) sei nun der Vertrag unmittelbar zwischen der Firma HS und dem Bundesverteidigungsministerium abgeschlossen worden*“.³¹⁷ Naast het eigen naoorlogse productenpallet komt het moderne pantservoertuig HS30 als een welkome aanvulling in het assortiment van Hispano terecht, ondanks dat de volledige productie uitbesteed wordt aan de Duitse firma's Hanomag en Henschel en de Britse firma's Leyland en Marc.³¹⁸ Het doen versmelten en het onderling samenwerken van Hispano's eigen en aanverwante fabrieken behoort tot een van de kerntaken van Winsemius, ook vanwege zijn talenkennis.³¹⁹

In de tweede helft van de jaren vijftig groeit het vermoeden dat Hispano-Suiza dit project van pantservoertuigen voor de Duitse strijdkrachten met een toenmalige totale waarde van circa 1,8 miljard Deutsche Mark (DM), in 2018 ongeveer 7 miljard Euro, verkregen heeft door tientallen miljoenen DM aan smeergeld te betalen. Smeergeld, volgens Hodel, verkregen vanuit een sinds de Tweede Wereldoorlog bestaande geheime nazi-oorlogskas, waarin een grote hoeveelheid zwartgeld bewaard is gebleven en waarover Hispano-Suiza middels zijn *Vertreter*, de voorheen nazi-agent Rudolf Rischeweyh, de beschikking heeft. Ook voor Dieter Kollmer, militair historicus en docent militaire geschiedenis aan de militaire officiersschool in Dresden, gepromoveerd op de verwikkelingen van de Hispano-Suiza's HS30³²⁰, komt de oorsprong van de HS30 geschiedenis naar alle waarschijnlijkheid uit nationaalsocialistische hoek:

Wie der erste Kontakt zwischen der Hispano Suiza-Gruppe und dem bundesdeutschen Verteidigungsministerium zustande gekommen ist, lässt sich heute nicht mehr genau nachvollziehen. Es ist sehr wahrscheinlich, dass es sich um Beziehungen des NS [National-

³¹⁶ Foto: HS-30, http://www.bredow-web.de/Panzer_und_Kanonen/HS_30_-BRD-Schützenpanzer/hs_30_-_brd-schützenpanzer.html; Tekst onder Copyright © Lexikon der Flugzeuge und Hubschrauber von Wolfgang Bredow - Berlin, Spandau.

³¹⁷ Schriftlicher Bericht des 1. Untersuchungsausschusses zu dem Antrag der Fraktion der FDP auf Einsetzung eines parlamentarischen Untersuchungsausschusses gemäß Artikel 44 des Grundgesetzes, 77.

³¹⁸ HS30, algemene info, <https://de.wikipedia.org/wiki/HS-30-Skandal>, geraadpleegd 18-05-2018; HS-30, Weaponsystems.net; <http://weaponsystems.net/weapon.php?weapon=CC03+-+HS-30>, geraadpleegd 07-10-2015; <https://www.uek.ch/de/schlussbericht/Publikationen/Zusammenfassungenpdf/11d.pdf>, geraadpleegd 05-10-2015; https://www.youtube.com/watch?time_continue=181&v=gXydNOV1TRQ, geraadpleegd 01-05-2018.

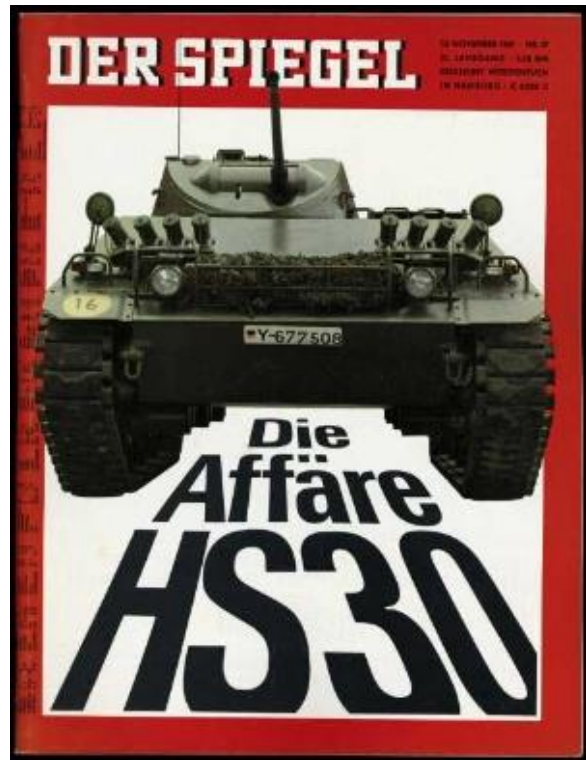
³¹⁹ Peter van Dijk, *NRC Handelsblad*, 06-06-1981.

³²⁰ Dieter H. Kollmer, *Rüstungsgüterbeschaffung in der Aufbauphase der Bundeswehr. Der Schützenpanzer HS 30 als Fallbeispiel (1953–1961)* (Stuttgart 2002).

Sozialistischen]-Deutschen Geheimdienstes aus dem Zweiten Weltkrieg über Liechtenstein in die Schweiz gehandelt hat.³²¹

De belangrijkste speler in dit corruptiedrama Otto Lenz, Adenauers *Chef des Bundeskanzleramtes*, tot zijn dood *Mitglied des Deutschen Bundestages*, blijkt via zijn persoonlijke advocatenkantoor een formele relatie met Hispano te onderhouden.³²²

Al in 1958 vertoont de Duitse politiek een ongerustheid over dit gigaproject maar uiteindelijk lukt het om negen jaar lang het deksel op de doofpot van dit potentiële politieke schandaal te houden.³²³ Pas in april 1967 begint een parlementair vooronderzoek dat in 1969 tot uitgebreide rapportage en grote publiciteit leidt. Dit vooronderzoek gaat na of:

Unentgeltliche Zuwendungen von der Firma Hispano-Suiza an im Bundestag vertretene Parteien, ihr nahestehende Personen, Firmen oder Organisationen direkt oder indirekt gezahlt wurden”. (...) Am 16. März 1967 wurde der 1. Untersuchungsausschuss eingesetzt, der auch als „HS-30-Untersuchungsausschuss“ bezeichnet wird. Zwischen dem 27. April 1967 und dem 26. Juni 1969 fanden 90 Sitzungen statt.³²⁴

Als de verdachte gebeurtenissen aan de kaak gesteld worden lijkt het, volgens diverse getuigenissen in het onderzoek en de verslaglegging in de pers, alsof vanaf 1953 burgers en ambtenaren van diverse ministeries maar ook derden die bij de gunning van dit project betrokken zijn, stelselmatig omgekocht zijn. Een van de vragen is of de *Christlich Demokratische Union Deutschlands*, de CDU-partij, die Franz Joseph Strauss als de toenmalige minister van Defensie in het kabinet heeft en een aantal privépersonen daar omheen, met wel vijftig miljoen DM aan steekpenningen gefinancierd is. Het blijkt bovendien dat na 1956, maar

³²¹ Dieter H. Kollmer, ‘Der Schützenpanzer HS 30; Dichtung und Wahrheit’, *Militärgeschichte, Zeitschrift für historische Bildung*, Heft 3/2004, 12-16, aldaar 14.

³²² Deutscher Bundestag, 5. Wahlperiode, 103; Hodel, ‘Das “Octogon”- Komplott’, 24; Film ‘Schwarze Kassen der CDU/CSU-Dokumentation der Machtkonstruktion’; Wolfgang Seibel, ‘Corruption in the Federal Republic of Germany before and in the wake of reunification’, in: Donatella Della Porta en Yves Mény (red.) *Democracy and Corruption in Europe* (Londen 1997) 85-103.

³²³ ‘Die Null-Serie - Panzerkauf’, *Der Spiegel*, 20-08-1958; Rudolf Augstein, ‘HS 30; Oder wie man einen Staat ruiniert’, *Der Spiegel*, 24-20-1966; <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/46414788>, geraadpleegd 05-05-2018.

³²⁴ Deutscher Bundestag, 5. Wahlperiode, Drucksache V/4527, 22-02-1967.

ook tijdens het vooronderzoek, diverse personen zelfmoord gepleegd hebben, verdwenen zijn of onder raadselachtige omstandigheden om het leven zijn gekomen. *Die Welt* bericht:

Unsichtbare Geister kamen zu Hilfe: Der Hauptzeuge Otto Lenz, ein sehr vermögender Leemann, verstarb schon im Mai 1957 plötzlich unter ungeklärten Umständen in einem Armenkrankenhaus Neapels. Seine Reisebegleiterin und Geliebte Maria Clerc, die sich aus Furcht im Ausland vernehmen ließ, beging danach Selbstmord, so hieß es. Wenige Tage nach seiner Aussage im Ausschuss verschwand der Zeuge Plappert – Jahre später wurde seine Leiche im Bodensee gefunden. Alle diese Tode wurden nie aufgeklärt. Der Untersuchungsausschuss verlief im Sand bzw. Sumpf. Die Staatsanwaltschaft ermittelte ergebnislos.³²⁵

Het weekblad *Der Spiegel* geeft een indruk wie er allemaal bij dit onderzoek betrokken zijn: “handelnde Personen sind rauschgiftsüchtige Waffenhändler und christdemokratische Staatssekretäre, ausländische Rüstungsfabrikanten und Bonner Minister, schneidige Generale und schmucke Damen”.³²⁶ In dit parlementaire vooronderzoek zijn 130 getuigen gehoord, generaals en beambten, zakenlui en politici, zo ook voornoemde minister van Defensie Franz Joseph Strauss. De meest direct betrokkene maar niet meer te horen bondskanselier Dr. Adenauer, in 1967 overleden, komt in het verslag hevig onder vuur. De SPD Bondsdagvertegenwoordiger Helmut Schmidt is eveneens als getuige gehoord en wordt in de rapportage dertig keer genoemd.³²⁷

Albert Winsemius is ook in dit parlementaire vooronderzoek terechtgekomen, in het onderzoeksrapport van 26 juni 1969 wordt de “*interimistischen Hispano-Vertreter in Bonn, Dr. Winsemius*” een aantal malen aangehaald. Hij heeft in 1958 en daarna diverse besprekingen en briefwisselingen gevoerd en blijkt van de Hispano-zaken op de hoogte te zijn.³²⁸ Halverwege 1958 is Winsemius als *Geschäftsführer* naar Hispano-Suiza’s kantoor in Bonn overgeplaatst om project HS30 rechtstreeks te kunnen ondersteunen. Maar ook om zijn collega, de Hispano-medewerker Jesko Hans Heinrich Max, Freiherr von Puttkamer te vervangen, die toentertijd kennelijk zijn mond voorbij heeft gepraat:

Der Verdacht von Geldzuwendungen ist aber auch von Personen geäußert worden, die bei der Firma HS tätig waren oder gewesen waren. Im Zusammenhang mit den aufgrund der Ergebnisse der Becker-Kommission im Sommer 1958 unmittelbar von Strauß geführten Verhandlungen mit der Firmenleitung von HS [Hispano-Suiza], äußerte der damalige Geschäftsführer der Bonner HS-Niederlassung v. Puttkamer im Vorzimmer des Ministers, es sei doch Geld geflossen. Strauß ließ daraufhin Herrn v. Puttkamer aus dem Hause weisen (...) und setzte bei der Genfer

³²⁵ Albrecht Müller, ‘Adenauers gekaufte Demokratie’, *die Welt*, 31-01-2018; Hodel, ‘Das “Octogon” Komplott’, 24; <http://welt.taibaweb.com/blog/2018/01/31/adenauers-gekaufte-demokratie-nachdenkseiten-die-kritische-website/>, geraadpleegd 18-05-2018.

³²⁶ *Der Spiegel*, 13-11-1967, AFFÄREN / HS 30: Die Unvollendete, 60-82; <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-46209459.html>, geraadpleegd 18-05-2018.

³²⁷ Thayer, *Een moordhandel*, 335-337; Deutscher Bundestag, 5. Wahlperiode, Drucksache V/4527, 75.

³²⁸ Deutscher Bundestag, 5. Wahlperiode, Drucksache V/4527, 65.

Konzernleitung durch, daß v. Puttkamer als Bonner Geschäftsführer von HS abgelöst wurde (Schreiben [Louis] Birkigt v. 10.7.1958 an Strauß). — Die Akten des ES-Referates enthalten keine Anhaltspunkte darüber, daß diese Behauptung damals überprüft worden ist.³²⁹

Volgens de Oost-Duitse partijkrant en het staatsorgaan *Neues Deutschland*, onder het hoofd *Neuer Lobbyist im Hauptquartier: Bonns Rüstungsgeschäft mit Schweizer Konzern füllt CDU-Kasse*, is er sprake dat Von Puttkamer een ‘hartaanval’ zou hebben gehad:

Der Schweizer Rüstungskonzern „Hispano-Suiza“ hat als Geschäftsführer seiner westdeutschen Tochtergesellschaft den früheren Direktor der holländischen Hispano-Suiza-Werke in Breda, Winsemius, als Hauptlobbyisten für Rüstungsgeschäfte nach Bonn entsandt. Der Rüstungskonzern ist mit der Lieferung von 2800 Schützenpanzern, die im Auftrag der „Hispano-Suiza“ in England produziert werden, an die Bundeswehr in Verzug geraten. Als das Bonner Kriegsministerium, das auf Befehl von Strauss alle Maßnahmen für eine forcierte Aufrüstung der Bundeswehr ergriffen hat, wegen des Lieferungsverzug energische Vorbehalte machte und mit Kündigung der Geschäftsverbindung drohte, wurde der bisherige Geschäftsführer der west-deutschen Tochtergesellschaft des Schweizer Rüstungskonzerns, Jesko Freiherr von Puttkammer, seines Postens enthoben, nachdem er angeblich eine ‚Herzattacke‘ erlitten hat.³³⁰

Het ligt voor de hand dat Winsemius, gezien tijdstip, duur en betrokkenheid als Hispano-Suiza’s gedelegeerd commissaris, naast zijn benoeming tot *Geschäftsführer* van Hispano-Suiza-Duitsland, getuigen en participanten bij dit schandaal persoonlijk kent. Hij kent de Zwitsers Marc Birkigt, eigenaar van Hispano-Suiza en zijn zoon en opvolger Louis Birkigt al vanaf 1950 als zij de onderhandelingen voor de nieuwe Hispano fabriek in Breda leiden. Zij hebben Winsemius in dienst genomen en Louis Birkigt is vanaf 1953 zijn directe leidinggevende, Marc Birkigt is 15 maart 1953 op 75-jarige leeftijd overleden. Winsemius kent Kurt Kraémer, in de jaren vijftig de *Generaldirektor*, *Generalbevollmächtigter* en verkoopdirecteur van Hispano-Suiza-Genève. Alle heren wonen in de jaren vijftig in Genève en staan centraal in het onderzoek van 1967.

Bovendien, de problematiek rondom het naar verluidt corrupte Hispano-Suiza is alleszins een publiek geheim. Aangenomen mag worden dat ‘hoofdlobbyist’ Winsemius, zoals hij in het proces genoemd wordt, zich gedetailleerd op de hoogte heeft gesteld.³³¹ Sterker, *Neues Deutschland* vermeldt dat de persoon Winsemius, in dezelfde mate als zijn voorganger Czarnecki, de betreffende ‘aanbieding’ aan de CDU-politici bevestigd heeft:

³²⁹ Ibidem, 101.

³³⁰ *Neues Deutschland*, ‘Organ des Zentralkomitees der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands’, 23-08-1958; ‘Rüstungsmillionen, Panzer, Schecks und Ehrenmänner’, *Stern*, 12-05-1968 en 02-06-1968.

³³¹ Deutscher Bundestag, 5. Wahlperiode, met Anlage 3, 139-140, “Folgende Veröffentlichungen befassen sich mit dem HS 30-Komplex“; *Der Spiegel*, van 09-09-1953 tot en met 26-05-1969. *Frankfurter Rundschau*, 13-02-1957 tot 16-12-1958. *Deutsches Panorama*, juni 1966 tot en met 13-04-1967, *Stern*, 26-05-1968 tot en met 02-08-1968.

In Bonn verlautet dass Winsemius vor allem CDU-Politikern aus dem sogenannten Verteidigungsausschuss des Bundestages bereits ein ähnliches Angebot gemacht hat wie seinerzeit der Hispano-Suiza-Vertreter Czarnecki dem inzwischen verstorbenen CDU-Staatssekretär Lenz. Über das Anwaltsbüro Lenz sind nämlich der Parteikasse der CDU als ‚Rabatt‘ vier Prozent (32 Millionen D-Mark) aller Gelder zugeflossen, die der ‚Hispano-Suiza‘ für Rüstungsaufträge des Kriegsministeriums von der Bonner Staatskasse überwiesen wurden.³³²

De betrokken onderzoekcommissies en het parlementaire vooronderzoek uit de jaren zestig van de vorige eeuw hebben de feiten waarop dit HS 30 schandaal betrekking heeft niet alleen aan het recht, maar ook aan de ‘billijkheid, zedelijkheid en het staatsbelang’ getoetst. Hierdoor worden de belangenverstrengelingen tussen politiek, economie en individuele personen uit de samenleving niet slechts op basis van streng juridische merites beoordeeld.³³³ Bovendien missen de onderzoekscommissies de bevoegdheid om verdachten te verplichten voor de rechtbank te verschijnen. Na vijftien jaar is door de afwezigheid van diverse vooral buitenlandse getuigenissen, het herinneringsvermogen, de dood van belangrijke getuigen en de opgelegde zwijgplicht aan ondergeschikte pionnen in dit proces, de bewijslast niet meer honderd procent.

Dit grote Duitse wapenschandaal, met Hispano-Suiza als inzet, heeft juridisch niet volledig kunnen verklaren waar het smeergeld in oorsprong vandaan komt, noch in welke richting het vloeide, in casu wie het allemaal gekregen heeft.³³⁴ Er zijn zelfs auteurs die er van uitgaan dat niemand er persoonlijk rijker van geworden is: “*The politicians who were corrupt or suspected of corruption were above all lured by contributions to their parties*”.³³⁵

Historicus Kollmer bevestigt auteur dat “*nicht nachgewiesen ist hingegen, dass für die Beschaffung des HS 30 illegales Geld aus fremden Quellen (Schweiz?!) geflossen ist*”.³³⁶ Het Duitse parlement neemt in 1967, bijna vijftien jaar na dato, de nota voor ‘kennisgeving’ aan en dat was dat. Veel zakenlui, industriëlen en politici zijn de dans ontsprongen; onderzoeksjournalist Hodel respectievelijk zijn onderzoeksrapport concludeert:

Woher die Millionen des „Octogon Trust“ eigentlich genau stammten und vor allem, wohin sie transferiert worden sind, konnte der Untersuchungsausschuss in Bonn nie wirklich klären. Zu viele wichtige Zeugen durften oder konnten nicht gehört werden. Seither wird „geschwiegen und verschwiegen“, wie CDU-Vorstandsmitglied Heiner Geissler unlängst sein Leid klagte.³³⁷

Es konnte nicht festgestellt werden, daß im Rahmen der Beschaffung des HS 30-Schützenpanzers für die Bundeswehr vom Hispano-Konzern an deutsche Angehörige des

³³² *Neues Deutschland*, voorpagina.

³³³ Omkoping en wapenhandel: Thayer, Een moordhandel, 127-131.

³³⁴ *Der Spiegel*, 13-11-1967.

³³⁵ Seibel, ‘Corruption in the Federal Republic of Germany before and in the wake of reunification’, 87.

³³⁶ Correspondentie van Dieter Kollmer aan auteur.

³³⁷ Hodel, ‘Das “Oktogon”- Komplott’, 24.

öffentlichen Dienstes Millionenbeträge als Bestechungsgelder gezahlt worden sind“ (XII/246).³³⁸

Hodel's uitgangspunt dat miljoenen DM waarschijnlijk verkregen zijn uit een bestaande geheime Nazi-oorlogskas, is een veronderstelling die niet hard gemaakt is. Historicus Dieter Kollmer schrijft auteur in december 2018 en februari 2020:

Der Fall des Schützenpanzer HS 30 hat die Öffentlichkeit in der Bundesrepublik Deutschland Ende der 1960er Jahre sehr aufgewühlt. Es gab hierzu sogar einen parlamentarischen Untersuchungsausschuss. (...) Inwiefern Teile des Geschäfts über eine möglicherweise bestehende Kasse in der Schweiz mitfinanziert wurde, lässt sich aufgrund der heute noch verfügbaren [und aus den mir zugänglichen Unterlagen] nicht nachweisen.

Interessant ist sicherlich die Tätigkeit von Herrn Winsemius, der in meinen Unterlagen aus dem Verteidigungsministerium als Geschäftsführer der Hispano Suiza Deutschland auftaucht. (...) Was Herrn Winsemius betrifft, habe ich den Eindruck, dass er sehr schnell erkannt hat, welches Spiel die Gesellschafter von Hispano Suiza spielen.

Grundsätzlich halte ich die Machenschaften der Hispano-Suiza in Bezug auf den HS 30-Schützenpanzer für kriminell.³³⁹

Het Duitstalige internetblad *Lexikon der Flugzeuge – Modelle, Technik, Daten, Fakten* – voegt in 2019 nog onderstaande details aan het HS30 schandaal toe:

Unter den Empfängern von Schmiergeldzahlungen war unter anderem der persönliche Referent des damaligen Verteidigungsministers Franz Josef Strauß, ein Oberst Repenning, gewesen, der 2.3 Millionen DM erhalten haben soll. Der 1957 verstorbene CDU-Politiker Otto Lenz soll 300.000 DM erhalten haben, die gleiche Summe soll der Arzt und mutmaßliche Waffenhändler Otto Praun erhalten haben. Dieser wurde 1960 ermordet; für den Mord wurden Prauns Erbin Vera Brühne und deren Bekannter Johann Ferbach zu lebenslanger Haft verurteilt; an deren Täterschaft bestehen aber erhebliche Zweifel.

Nach Aussagen eines Zeugen soll die CDU im Zusammenhang mit der HS 30-Beschaffung 50 Millionen DM für die Finanzierung des Bundestagswahlkampfes 1957 entgegengenommen haben.³⁴⁰

In deze zaak van het ‘corrupte Hispano-Suiza’ is de pers vanaf 1958 aan het woord. De dreiging van een grootschalig HS30 onderzoek en mogelijkerwijze een proces met onthullingen over gesuggereerde nazigelden, corruptie en erger wordt na 1958 volledig denkbaar. Het lijkt alsof Winsemius voor zichzelf nieuwe beslissingen moet nemen. Net als tijdens de Tweede Wereldoorlog kan het omgaan met ‘verkeerde’ mensen in ‘dubieuze’ situaties hem weer noodlottig worden.

³³⁸ Deutscher Bundestag, 5. Wahlperiode, Drucksache V/4527. 81.

³³⁹ Correspondentie van Dieter Kollmer aan auteur. Onderstreping door auteur.

³⁴⁰ http://www.bredow-web.de/Panzer_und_Kanonen/HS_30_-_BRD-Schutzenpanzer/hs_30_-_brd-schutzenpanzer.html, tekst onder Copyright © Lexikon der Flugzeuge und Hubschrauber von Wolfgang Bredow - Berlin, Spandau.

Zijn kennis van zaken en vooruitziende blik waarschuwt hem dat er een streep gezet moet worden onder zijn Zwitserse Hispano-dagen. Deze beslissing leidt ertoe dat de komende procesgang in het midden van de jaren zestig en de verdere beslommingen rond Hispano-Suiza hem publiekelijk niet raken; van ‘vuile handen’ en ‘illegale fondsen’ kan hij juridisch niet beticht worden. Wel is hij wederom meerdere ervaringen rijker die in de komende Singapore-jaren van nut kunnen zijn.³⁴¹ De Hispano fabriek in Breda wordt in procesjaar 1967 geliquideerd.

~

Bovendien, vanaf 1960 heeft Winsemius zijn handen financieel vrij. In 1953 heeft hij uitgerekend ten minste tien miljoen te moeten verdienen “in een baan die hem de weelde zou veroorloven dood te gaan”.³⁴² Die maatstaf is nu bereikt, de jaren bij Hispano-Suiza hebben hem op een uitzonderlijke manier geholpen om in zijn toekomstige levensonderhoud te voorzien. Zes jaar wapenindustrie heeft hem circa dertien miljoen belastingvrije Nederlandse guldens opgeleverd, in 2019 heeft dit bedrag een koopkracht van meer dan 40 miljoen euro’s.³⁴³ Werkgever Hispano-Suiza heeft daarvoor een vast commissiepercentage gehanteerd van 7,5% van de door de betreffende jaren heen bereikte overwinst, “geld als water”, vindt hijzelf.³⁴⁴

Delen van zijn vermogen worden met hulp van de Raad van Bestuur van de Nederlandsche Handel-Maatschappij N.V. (NHM) veilig gesteld.³⁴⁵ Zijn vriend en ex-minister van Economische Zaken Van den Brink, in maart 1954 benoemd tot lid van de Raad van Bestuur van de Amsterdamsche Bank en de Incasso-bank, heeft in de Nederlandse en internationale financiële wereld een aanmerkelijke invloed. De NHM onderzoekt en faciliteert hoe Winsemius zijn belastingvrije verdiensten zo gunstig mogelijk kan onderbrengen, zoals bijvoorbeeld in *safe-haven* Nederlandse Antillen. Tegenwoordig heet deze gevolgde gang van zaken ‘fiscale optimalisatie middels belastingefficiënte instrumenten’.³⁴⁶

In september 1960 richt Winsemius voor zijn in 1958 en 1959 bij de Scheepsbouwwerf voorheen De Groot en Van Vliet te Slikkerveer gebouwde coaster-schepen ‘Ank Winsemius’ en ‘Pieter Winsemius’ een tweetal scheepvaartmaatschappijen op, met een gezamenlijk kapitaal van 2,6 miljoen gulden. Als thuishaven voor zijn rederijen en schepen valt in 1960 de keuze niet op de Nederlandse Antillen, maar op Suriname, het land dat Winsemius kent van bezoeken

³⁴¹ *Der Spiegel*, 24-20-1966. ‘Unternehmer Hispano-Suiza; Pulver verschossen’; *Der Spiegel*, 12-10-1970.

³⁴² Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

³⁴³ Ibidem.

³⁴⁴ Ibidem.

³⁴⁵ Brieven Raad van Bestuur NHM 1960 in bezit auteur.

³⁴⁶ Joris Lyendijk, *Opinie en Debat*, *NRC Handelsblad*, 11-04-15.

in 1951 en 1953 en waar hij zijn eerste schreden op het pad van ontwikkelingshulp en de Wereldbank heeft gezet.³⁴⁷ In het betreffende interview stelt Leenes:

Als in Zwitserland wonende Nederlander kunnen zijn schepen de Zwitserse vlag niet krijgen (daarvoor moet je ingezetene én Zwitser zijn) en eigenlijk mogen ze de Nederlandse vlag niet voeren (want daarvoor moet je behalve Nederlander ook weer ingezetene zijn).³⁴⁸

De schepen blijven 12 jaar in het bezit van Winsemius.³⁴⁹ Als de ‘Ank Winsemius’ In 1960 vanwege het betwiste vervoer van een aantal kisten met geweren in Oran-Algiers aan de ketting wordt gelegd, lijkt het alsof dit Winsemius schip alsnog bij wapentransport betrokken is.³⁵⁰

16 Biezen pakken en terug naar oude liefde

Winsemius is in 1960 financieel onafhankelijk. Daarover verhaalt hij in Den Haag in 1982:

And in '59, I had collected some money enough really to return to my old love which is economic development. So in '59/'60, I returned to Economic Development, not in the Netherlands, but in Singapore, in Greece, in Portugal, in which all of them I have been on for years. And incidentally, for smaller periods, in other countries.³⁵¹

Terug naar ‘zijn oude liefde’, misschien wel als gevolg van de oproep aan ‘*The Pilgrims*’ in Londen op 5 mei 1959. Het is een oproep van Eugene Black, president van de Wereldbank en geen onbekende voor Winsemius, die voor de groeiende kloof tussen de ontwikkelde en de onderontwikkelde naties waarschuwt:

saying that it could lead the peoples of the underdeveloped world “into the lethargy of despair or roused to furies of envy, hatred and malice”. He said that the dominant political event of the era – which all considered to be the Cold War – could shrink to insignificance in the face of the effects of this growing economic disparity. “We ourselves must play a significant part in helping these countries to achieve the new standards of life to which they aspire. This is a common task we can undertake for the common good of mankind”.³⁵²

Op basis van zijn faam in politiek en diplomatiek Den Haag en vanwege zijn zesjarige internationale ervaring in de wapenwereld tijdens de Koude Oorlog kan Winsemius bij veel vrienden en connecties te rade. De diplomatie, het internationale bank- en bedrijfsleven met hun diverse belangensferen, zijn alle in Genève vertegenwoordigd, zoals ook het Europese

³⁴⁷ “Two seagoing vessels”, *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 04.

³⁴⁸ Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’.

³⁴⁹ *Nationaal Archief, Den Haag*, Parlementaire Enquêtecommissie Rijn-Schelde-Verolme (RSV), (1965) 1983-1987 (1989), nummer toegang 2.02.26, inventarisnummer 105, boek 13.

³⁵⁰ *Nationaal Archief, Den Haag*, Nederlandse Ambassade in Frankrijk te Parijs en Consulaten te Nice, La Rochelle en Straatsburg, nummer toegang 2.05.177, inventarisnummer 469.

³⁵¹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 01.

³⁵² Wereldbank, persbericht 05-05-1959.

hoofdkantoor van de Verenigde Naties. ‘Mentor’ Lieftinck is in 1959 een van de directeurs van de Wereldbank en onderhoudt dagelijks connecties met het IMF. Binnen deze twee laatstgenoemde instellingen heeft ook Winsemius kennis aan een keur van personen, die hem in de terugkeer naar zijn oude beroep van ontwikkelingseconoom *cum* bedrijfsadviseur behulpzaam zijn.

Het komt hem ter ore dat bij een van de ontwikkelingsbureaus van de Verenigde Naties een project klaar ligt, in 1959 aangevraagd door de nieuw aangetreden regering van Singapore. Eind 1959, begin 1960 voeren diverse vertegenwoordigers van adviesorganen voor technische bijstand programma’s gesprekken met Winsemius, zoals de door de Verenigde Naties in 1945 opgerichte *United Nations Technical Assistance Administration* (UNTAA), kortweg TAA.³⁵³ Vanzelfsprekend heeft ook Lieftinck zijn protégé Winsemius bijgepraat, Lieftinck die persoonlijk het eerste Technische Assistentieproject van de Wereldbank in Pakistan geleid heeft en daarna door deze bank in diverse andere landen ingezet is.

Om zijn dienstverband bij de Verenigde Naties te starten en om voor de komende missie nader geschoold te worden, vliegt Winsemius in september 1960 nog naar New York.³⁵⁴ Energie, dynamiek en kennis zijn persoonlijke troeven om zijn leven weer opnieuw en avontuurlijk in te richten. Hij is illustratief voor experts die door de Verenigde Naties aangetrokken worden om minder ontwikkelde landen te modelleren naar Westers voorbeeld: wetenschappelijk onderricht en uitgerust met een ervaringspakket van allerlei stadia van economische en politieke ontwikkeling.³⁵⁵ Gepokt en gemazeld weet hij hoe armoede en werkloosheid bestreden moeten worden, hoe je aan grondstoffen komt als die er niet zijn, hoe industrieën en overheden te paaien om winstgevende investeringen vrij te maken.

Door zijn Marshalltijdperk heeft Winsemius bovendien een verknochtheid met *the American way of life*, met de manier hoe ‘de Amerikaan’ denkt en functioneert. Door zijn tijd bij Hispano-Suiza weet hij hoe de wapenwedloop in elkaar steekt en hoe politieke leiders onder druk van communistische agitatie geholpen moeten worden. Hij is overtuigd dat de communistische wereld geen invloed mag krijgen in de economische ontwikkeling van een land. Kort, duidelijk en recht op de man af is zijn devies. Winsemius is qua karakter net zo gestructureerd als zijn nieuwe baas bij het TAA, Hugh Llewellyn Keenleyside, door de

³⁵³ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

³⁵⁴ Brieven RvB - NHM 1960 in bezit auteur; Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview; *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 01.

³⁵⁵ Interessante verslaglegging van de tweede tien jaar Verenigde Naties: Evan Luard, *A History of the United Nations; Volume 2: The Age of Decolonization, 1955-1965* (Londen 1989) 514-548.

Canadese journalist Walter O'Hearn als een '*brutally frank*' *no-nonsense executive*' benoemd.³⁵⁶

Winsemius' zoektocht naar verandering en ontwikkeling heeft nu binnen de invalshoek van de Verenigde Naties een nieuwe ideologische partner gevonden. De gevoerde besprekingen monden uit in een aanstelling voor drie maanden, waarna er kennismakingen volgen met Singapore's nieuwe minister van Financiën Goh Keng Swee en de beoogde directeur van Singapore's *Economic Development Board*, Hon Sui Sen.³⁵⁷ Naast het leiden van een onderzoeksteam voor Singapore is Winsemius ook gevraagd om in april 1961 een wereldseminar voor te zitten over de industriële ontwikkeling van derdewereldlanden, georganiseerd door het *European Productivity Agency* (EPA). De EPA, integraal onderdeel van de OEES, is op haar beurt uit de Marshallhulp voortgekomen, een sterk anticomunistische organisatie, gericht op productiviteit en tegen ontwikkelingsinitiatieven van de kant van de Sovjet-Unie.

Winsemius' volgende levensfase is beklonken. Hij is vijftig jaar oud, weg bij Hispano-Suiza, financieel onafhankelijk en kan volgens Leenes als ontwikkelingseconoom, als volleerd *development engineer*, gaan werken onder de paraplu van "wereldinstituten en wereldmachten".³⁵⁸ Midden september 1960, als hij vanuit Genève naar Scheveningen terugkeert, ligt een telexbericht op de mat van zijn kamer van hotel De Witte Brug in Scheveningen, waar hij op dat moment logeert. Het is de formele uitnodiging van de EPTA, een in 1946 opgerichte sub-organisatie van de TAA, om de industriële situatie van Singapore op zijn mogelijkheden te onderzoeken.³⁵⁹

³⁵⁶ Walter O'Hearn, 'Keenleyside Favored for Major Post at United Nations', *Montreal Daily Star*, 14-07-1950.

³⁵⁷ Lee Kuan Yew, Prime Minister's Tribute to the Late Mr Hon Sui Sen in Parliament on 20 December 1983; <http://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/lky19831220.pdf>, geraadpleegd 16-05-2018.

³⁵⁸ Leenes, 'Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius'.

³⁵⁹ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview; *The Straits Times*, 11-03-1984, 18.

Hoofdstuk 5 De wereld van de Technische Assistentie

17 Economie, ontwikkelingshulp en wapenhandel

De TAA, gesprekspartner van Winsemius in Genève en New York, heeft na de Tweede Wereldoorlog haar draagvlak gekregen als koloniale en imperialistische machtsverhoudingen eindigen in een troosteloze wereld vol economisch onbehagen, in een crisisperiode die tijdens de Grote Depressie tussen 1933 en 1936 is begonnen en op de eerste plaats bestreden wordt met de *New Deal* van de Amerikaanse president Roosevelt. De hervorming en stimulering van de Amerikaanse economie wordt echter niet alleen gedwarsboomd door machtsstrijd, werkloosheid en financiële crises, de economische opleving van de Verenigde Staten ontmoet nu ook het geweld van de Tweede Wereldoorlog in Europa en Azië.

Paragraaf 9 heeft een indruk gegeven hoe in juli 1944 Keynes' theorie in ere hersteld wordt en de Wereldbank en de Verenigde Naties in leven worden geroepen zodat de droom van een rijke, sociale en evenwichtige wereld opnieuw van start kan gaan. Beide organisaties hebben zich de wederopbouw en economische ontwikkeling in de naoorlogse vreedstijd tot doel gesteld. Het handvest van de Verenigde Naties richt zich op “*economic and social progress and development*”,³⁶⁰ terwijl de Wereldbank in haar handvest spreekt dat “*it should be noted that the Bank is established both for the reconstruction and for the development of the member countries, and these two objectives are to be pursued on a footing of equality*”.³⁶¹ Volgens de kroniekschrijver van de Wereldbank, Catherine Gwin, gaat de bank, naast het ondersteunen van de internationale politiek van de Verenigde Staten, niet voorbij aan het stimuleren van 's lands eigen economie:

On the one hand U.S. support for foreign aid generally and the Bank specifically has been guided by the view that promoting economic growth and development in other parts of the world is in the national interest and that multilateral cooperation is a particularly effective way of both leveraging and allocating resources for development. U.S. policy towards the Bank, led by the Treasury Department, has consistently emphasized these points. On the other hand the United States has viewed all multilateral organizations, including the World Bank, as instruments of foreign policy to be used in support of specific U.S. aims and objectives.³⁶²

³⁶⁰ *United Nations Archives*, Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice, signed at the United Nations conference on international organization, San Francisco, California, June 26, 1945, 37.

³⁶¹ *The World Bank Group Archives*, Report of Commission II to the Executive Plenary Session. IBRD, July 21, 1944, 3.

³⁶² Gwin, ‘U.S. Relations with The World Bank, 1945-1992’, 195.

In zijn inaugurele toespraak, januari 1949, roept de fervent anticomunistische president Harry Truman op tot ontplooiing van het technische ondersteuningsprogramma, nu ook voor onderontwikkelde gebieden in Azië en de rest van de wereld:

We must embark on a bold new program for making the benefits of our scientific advances and industrial progress available for the improvement and growth of underdeveloped areas. (...) We should make available (...) the benefits of our store of technical knowledge. (...) and (...) we should foster capital investment in areas needing development. (...) This program can greatly increase the industrial activity in other nations.³⁶³

De Wereldbank en het IMF zijn zich bewust van de nieuwe behoefte aan industriële investeringen in ontwikkelingslanden, maar in 1945 hebben beide instellingen nog niet voldoende fondsen. In maart 1950 besluiten zij het *International Development Corporation* (IDC) te stichten die komende projecten zelf gaat financieren.³⁶⁴ Ondertussen hebben de leden van de Verenigde Naties naar een wat snellere, minder bureaucratische en onpartijdige multilaterale organisatie gezocht, die technische en financiële bijstandsprogramma's moet gaan verlenen aan minder ontwikkelde gebieden. Zij richten in 1949 de *Technical Assistance Administration* (TAA) op, geschoeid op het geven van 'intellectuele producten': ideeën, informatie, assistentie bij institutionele opbouw en technische expertise. Volgens auteur David Webster betekent dit, als een bijna vanzelfsprekendheid, de politieke beïnvloeding van het beleid van de om assistentie vragende partijen:

One secretariat official asked what the UN's role in technical assistance should be. A passive role meant that 'the United Nations would act only at the request of a government, would undertake exactly what that government asks for, and have no voice or part in any final decision'. The preferred role was active: the UN, 'recognizing that inevitably its reputation will be involved in this question of technical assistance', would go beyond surveys of national economies, to coordinate and carry out the surveys' recommendations on its own authority.³⁶⁵

Advocates of technical assistance frequently presented it as divorced and disembodied from politics. The economist Milton Friedman defended technical advice to General Augusto Pinochet's regime in Chile as no more 'evil' than a medical doctor offering 'technical medical advice to the Chilean government to help end a medical plague'. Of course, the opposite was the case: even if they wished, technical advisors could not escape being embroiled in the politics of their host or home country or the international organization that they served. Technical assistance itself was inherently political.³⁶⁶

³⁶³ Inaugurele toespraak, Harry Truman, 20-01-1949;

https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/50yr_archive/inagural20jan1949.htm, geraadpleegd 18-05-2018.

³⁶⁴ Jonas Haralz, 'The International Finance Corporation' in: Devesh Kapur, John P. Lewis en Richard Webb (red.), *The World Bank: Its First Half Century*, Volume 2: Perspectives (Washington 1997) 805-905, aldaar 808.

³⁶⁵ David Webster, 'Development Advisors in a Time of Cold War and Decolonization: the United Nations Technical Assistance Administration, 1950-59', *Journal of Global History*, Volume 6, Issue 2, July 2011, 249-272, aldaar 255.

³⁶⁶ Ibidem, 271.

Tussen de twee organisaties TAA en de IDC is een verschil van aanpak, alhoewel beide organisaties vanaf hun oprichting de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties als grootste en invloedrijkste aandeelhouder hebben. In feite wil dat zeggen dat de Verenigde Staten begin jaren vijftig alle instellingen voor Technische Adviesverlening en Assistentie van zowel de Verenigde Naties, de Wereldbank als het IMF binnenboord hebben en dat, binnen het kader van het Amerikaanse anticommunistische beleid, al deze organisaties voor dergelijke doeleinden internationaal ingezet kunnen worden. Bovendien is er veel haast geboden, door het uitbreken van de Koreaanse Oorlog hebben de Verenigde Staten in december 1950 de nationale noodtoestand uitgeroepen, waarna ‘het Westen’ onder de vlag van de Verenigde Naties in Korea, een oorlog gaat voeren

~

De TAA is het meest geaccepteerde ontwikkelingsinstituut op het gebied van technische assistentie en industriële investeringen voornamelijk omdat haar moederorganisatie, de Verenigde Naties, voor het geven van technisch advies door veel ontwikkelingslanden als hun ‘eigen’ organisatie gezien wordt. Binnen vijf jaar na oprichting heeft de TAA 431 deskundigen uitgezonden naar negen Aziatische landen.³⁶⁷ De directeur-generaal van de TAA, Hugh Keenleyside, schrijft in 1955:

The TAA was a ‘busy shop’. A staff of somewhat under 200 serviced an annual average of more than 600 experts drawn from 55 countries and working in 65 other countries, producing some 1,000 final and 4,000 interim reports by experts. With less than one-fifteenth of the UN’s staff, it received almost one-third of the mail addressed to the world body (...) Total technical assistance funding climbed from US\$20 million in the initial period to around US\$51 million by 1964, when all UN development work was folded into the new United Nations Development Programme.³⁶⁸

Nu worden, zoals Trumans *Point Four Program* voorziet, “*hearts and minds*” van de derde wereld gewonnen. Niet als een “*relief agency*”, zoals de Marshallhulp die nationale economieën voor hun oorlogsschade geld voor herstel ter beschikking stelt.³⁶⁹ Ook niet als een initiatief tot gestructureerde “*give-aways*”, maar door “*sharing of know-how*” die zogenaamde derdewereldlanden helpt hun levensstandaard op het gebied van landbouw, industrie en gezondheidszorg te verbeteren.³⁷⁰ Een programma met het symbool van ‘partnerschap onder de

³⁶⁷ *United Nations Archives*, H.J. van Mook, ‘Memorandum addressed to TAA-officers’ en ‘Memorandum UN technical assistance in Asia and the far East 1950-1955’, UNA, S-0441-1416-02, 13-06-1955.

³⁶⁸ Hugh Keenleyside, *Memoirs, Volume 2: On the Bridge of Time* (Toronto 1982) 390.

³⁶⁹ Ibidem, 75; H.J. Keenleyside, ‘Administrative Problems of the United Nations Technical Assistance Administration’, *Public Administration*, No. 33, 3, 1955, 244 en 256.

³⁷⁰ *The Straits Times*, 29-12-1953.

vrije naties' zodat het communistische systeem ziet wat democratie en kapitalisme voor het welzijn van mensen betekenen. Of, zoals Webster dat verwoordt:

to assist the people of Asia and Africa to raise their living standards in similar ways, and thus remove one of the occasions for the spreading of this false doctrine of Communism.³⁷¹

Het uitruilen van kennis en het geven van technische assistentie wordt nu aangewend om naties én economisch én politiek blijvend te beïnvloeden. Het concept van humanitaire hulpverlening gekoppeld aan ontwikkeling en technische assistentie is niet alleen “*modish in the early 1950s*”,³⁷² het is vooral een zaak van “*Cold War diplomacy (...) one that was even more complex than traditional diplomacy*”. (...) “*International technical assistance is a new form of diplomacy*”.³⁷³

Winsemius, nu als ontwikkelingsdeskundige, heeft zes jaar ervaring opgedaan in de wapenindustrie die volgens Corinna Adam per definitie ‘onlosmakelijk met ontwikkelingshulp verbonden’ is; in dit verband noemt zij in haar boekbeschrijving van George Thayer *The War Business* de firma Hispano-Suiza, Winsemius’ vorige werkgever, bij naam:

If the paradox that aid and arms are inextricably linked were not enough, here is another. Arms manufacturers (mostly, now, not famous identifiable figures as in the Low cartoons, but sections of industrial firms better known for more innocent products – General Electric, General Motors, Hispano-Suiza, Remington) do not like war. They like ‘stability’ they like the trade in death to be carried on in good business conditions. The moment there was a hint of peace in Vietnam, last year, arms shares rebounded upwards from a slow decline. Long wars, being inflationary, worry armament manufacturers. They cannot be sure, if they would be if the Vietnam war came to an end, that the American government will concentrate hard enough on its arrangements for selling steadily, increasing amounts of arms to poor countries that are in peace. (...) Ninety five percent of all conflicts since the Second World War have been fought in the underdeveloped areas of the world, with imported weapons.³⁷⁴

Dit citaat wekt nieuwsgierigheid op, want ook Winsemius, met al zijn wapenkennis, gaat zich nu in de wereld van ontwikkelingshulp inzetten. Echter, de betreffende onderzoeksvraag: ‘hoe heeft Winsemius met zijn vergaarde kennis aan de opbouw van Singapore bijgedragen’, oftewel: in hoeverre is de rol van Winsemius maatgevend geweest voor het ‘wonder’ Singapore, wordt pas vanaf Deel IV uit de doeken gedaan. Eerst een stuk geschiedenis van Raffles en Lee Kuan Yew, personages met dezelfde ondernemende kwaliteiten als Winsemius.

³⁷¹ Webster, ‘Development Advisors in a Time of Cold War and Decolonization’, 252.

³⁷² Soe Saing, ‘United Nations Technical Aid in Burma: a Short Survey’, *Institute of Southeast Asian Studies* (Singapore 1990) 11.

³⁷³ Webster, ‘Development Advisors in a Time of Cold War and Decolonization’, 249-250.

³⁷⁴ Corinna Adam, ‘Guilty Men’.

376

Dit Deel geeft een bescheiden recapitulatie van de geschiedenis van Singapore. Alhoewel zijn ontwikkeling minimaal zo schokkend verloopt als de in Deel I en II omschreven levensjaren van Winsemius, is de beschrijving van Singapore minder uitvoerig: zijn geschiedenis is internationaal dermate bestudeerd en beschreven dat een veelomvattende historiografie op deze plek weinig toevoegt. Voor lezers die niet vertrouwd zijn met de omgeving van Singapore en Maleisië in Zuidoost-Azië is onderstaande geschiedenis een redelijk uitgangspunt.

Ook Nederland wordt nog even in dit Deel benoemd; de van oudsher op zowel Noord-Europese landen als op het Middellandse Zeegebied handel drijvende natie gaat vanaf begin zeventiende eeuw zelf het Aziatische avontuur aan. De Europese zeilende gemeenschap van Spanjaarden, Portugezen, Britten en Nederlanders is sterk gefocust op het beheer en de

³⁷⁵ Vooral voor cijfermatige informatie wordt in de paragrafen van DEEL III een beroep gedaan op auteurs masterscriptie, zonder expliciete bronvermelding; Frans Stoelinga, *Na het 1963-1965 huwelijk van Singapore en Maleisië: Een evaluatie van hun economische en sociale ontwikkeling, vijftig jaar later*. Masterscriptie (Amsterdam 2012).

³⁷⁶ Afbeelding en foto: Sir Thomas Stamford Raffles. Engraving by J. Thompson, from a miniature in the possession of Mrs O.M. Raffles. Published in 1824. From the collection of Dr W. Rushton Parker. Reproduced with the kind permission of the Director and the Board of Trustees, Royal Botanic Gardens, Kew); https://www.researchgate.net/figure/Sir-Thomas-Stamford-Raffles-Engraving-by-J-Thompson-from-a-miniature-in-the_fig1_337535782; Lee Kuan Yew, 1959, John Dominis—The LIFE Picture Collection/Getty Images; <https://time.com/3749975/lee-kuan-yew/>.

dominantie van Aziatische schatten. Geld, geloof en kanonnen doen hun werk in een landschap waar Singapore tussen de zestiende en begin negentiende eeuw nauwelijks enige rol speelt.

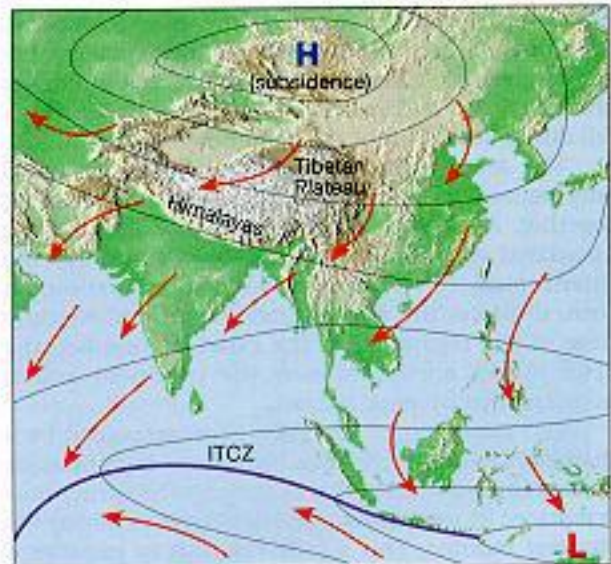
Pas eind jaren vijftig van de vorige eeuw wordt Singapore's ontwikkeling voor dit onderzoek van belang. Zijn handelseconomie krijgt dan te maken met een historische omslag, waarbij bewuster dan in de afgelopen jaren van Britse hegemonie, de weg naar industrie en nationale ontwikkeling wordt ingeslagen. Intussen is het eiland door een scala aan politici, internationale adviseurs en andere experts 'overvallen' om, voorafgaand aan de verzelfstandiging van Singapore, hun visie op zijn toekomstige ontwikkeling los te laten. Daarna, in 1960, komt Winsemius.

Hoofdstuk 6 De ontwikkeling van een maritiem handelscentrum

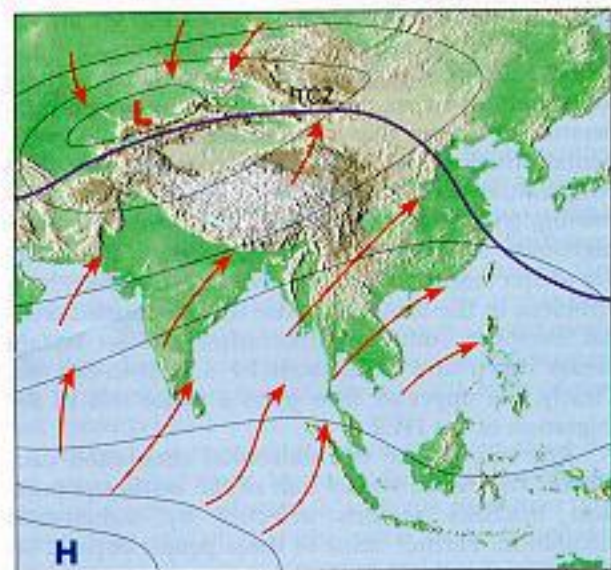
18 Singapore, ouder dan Malakka

Wisselende moesson- en passaatwinden hebben eeuwenlang zeilschepen, hun bemanning en ladingen gedwongen om rond ‘het keerpunt der winden’ over een veilige haven te beschikken. Van december tot maart stelt de noordoostmoesson de schepen uit de hoek van Arabië en India in staat de eilanden van Indonesië te bereiken om daarna, op dezelfde wind, weer de thuishaven te halen. Het alternatief is wachten tot de zuidwestmoesson tussen juni tot september voorbij is om daarna weer terug te zeilen.

Al eerder, rond januari, zakten de jonken uit China op de noordoostmoesson af naar het zuiden om vervolgens tussen mei en september, op de wind van de zuidoostmoesson met nieuwe lading uit Zuidoost-Azië terug te zeilen. Zoals J.J.P. de Jong, voormalig hoofd van het Bureau Indonesië en Azië-deskundige bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken in Nederland, in zijn overzichtswerk van de Nederlandse koloniale historiografie bevestigt:

(a) Winter monsoon

(b) Summer monsoon

377

De scheepsroutes in de Indonesische archipel zelf werden beheerst door de noordwestenwind die in het begin van het jaar Javaanse, Indiase en Chinese schepen mogelijk maakte de Javaanse kustplaatsen te bereiken en zelfs verder te varen naar de Molukken. Van mei tot september stelde vervolgens de zuidoostmoesson deze schepen weer in staat om terug te keren.³⁷⁸

³⁷⁷ Kaart winter en zomer monsoon; <https://earth.usc.edu/~stott/Catalina/Regionalcirc.html>.

³⁷⁸ J.J.P. de Jong, *De waaier van het fortuin: De Nederlanders in Azië en de Indonesische Archipel 1595-1950* (Zoetermeer 1998) 15-16.

Waterwegen en schepen gestuwd door moessonwinden leiden tot de opkomst van centra als Atjeh, Srivijaya en Palembang, Sumatraanse steden waar de Maleise taal en cultuur ontspruit. Scheepvaart en opbloeiende handel leiden tot stadjes als Jayakarta, het latere Jakarta en tot Javaanse kustplaatsen als Gresik en Banten. Net zoals de stad Malakka op het schiereiland Maleisië zich kan ontwikkelen door het samenvallen van natuur, zeevaart en handel. Stadjes worden gekiemd uit kleine nederzettingen en agglomeraties die binnen Azië en Eurazië eeuw na eeuw dynamische netwerken leggen, economisch, politiek en cultureel. Centra die, volgens de archeoloog en NUS-historicus John N. Miksic, in dit deel van Zuidoost-Azië niet ver liggen van een alomvattende schakel: de 965 kilometer zee-engte tussen Maleisië en Sumatra. “*If the Indian Ocean, the South China Sea, and the Java Sea are the arteries of Asian sea trade, the Straits of Melaka is its heart*”, aldus Miksic.³⁷⁹

380

De ontwikkeling van handelsroutes en culturen tussen de Perzische Golf, de Rode Zee en het Indiase subcontinent enerzijds en de havens van de Aziatische Archipel en China anderzijds gaat eeuwen terug. In feite veel verder terug dan welke Europese hegemonie in Zuidoost-Azië dan ook. Rond het eind van de elfde eeuw viert de maritieme handel in deze gebieden al een hoogtepunt, om drie eeuwen later, pas in de vijftiende eeuw, een mondiale

³⁷⁹ John N. Miksic, *Singapore & the Silk Road of the Sea: 1300-1800* (Singapore 2013) 1.

³⁸⁰ Kaart: Map of the Strait of Malacca, from a U.S. Department of Defense report. File: China Report 2006.pdf, 05/23/06.

uitstraling te krijgen in een handelsimperium van specerijen en andere Aziatische producten zoals zijde, kamfer, porselein en thee.

Ook Singapore, op de zuidpunt van de Straat van Malakka, ooit Temasek of Singapura genoemd, behoort tot de reeks van haven- en handelsgemeenschappen waar handelaren en zeelui hun waren en culturen aanbieden. Gevonden artefacten uit archeologische opgravingen bewijzen dat Singapore al eeuwen, zelfs al duizenden jaren bewoond is en diverse bezettingen van vreemde mogendheden heeft doorstaan.³⁸¹ In 1349 wordt in Chinese teksten al over Singapore als haven met een Chinese nederzetting gesproken, terwijl in de Maleise analen, de '*Sejarah Melayu*', het eerste veertiende-eeuwse boekwerk in de Maleise taal, Singapore aangehaald wordt als een Maleise handelshaven.³⁸² In die tijd resideert de uit Sumatra verdreven Maleise koninklijke familie daadwerkelijk op het eiland Singapore.

Miksic beschrijft Thaise en Javaanse aanvallen in de veertiende en vijftiende eeuw, als Java probeert Singapore als nieuwe haven aan zijn machtsgebied toe te voegen. Dit geeft een indicatie van het toenmalig belang van Singapore, zijn potentieel als Aziatisch, als kosmopolitisch imperium, maar ook zijn kwetsbaarheid.³⁸³ De conclusie van Miksic maakt duidelijk dat:

Archaeological excavations have shown that Singaporeans processed raw materials to make finished products. These local industries were not particularly large, but their existence is sufficient to prove that Singapore was not a primitive society of fishermen and pirates. It was a place where planning and technological skills combined to create business dependent on long-term planning and investment. The evidence of this is found in hundreds of thousands of artifacts excavated in seven Singaporean sites.³⁸⁴

De Javaanse dreiging leidt ertoe dat na 1400 de hoofdstad van het Maleise rijk, samen met de koninklijke familie, zich van Singapore naar een veiliger plek noordwaarts moet verplaatsen. Naar het vasteland van Maleisië waar aan de monding van de *Sungei Melaka*-rivier de nieuwe ankerplaats Malakka gesticht wordt, 250 kilometer noordwestelijk van Singapore. Malakka wordt de plek temidden van benedenwindse landen, de transithaven als vitale schakel in een keten van steden en stadjes die China via de Zuid-Chinese Zee met het Maleise schiereiland en vervolgens met het westerse achterland verbindt.

Deze infrastructuur van havens, scheepvaartverbindingen en handelsnetwerken brengt Malakka tot bloei. Vanaf de vijftiende eeuw kunnen vele scheepsvormen, van Indiase *dhow*s

³⁸¹ Ibidem, 218, 353.

³⁸² Ibidem, 3, 5, 169-179.

³⁸³ John N. Miksic, 'Heterogenetic Cities in Premodern Southeast Asia', *World Archaeology*, Vol. 32, No. 1, *Archaeology in Southeast Asia* (2000) 106-120, aldaar 112.

³⁸⁴ Miksic, *Singapore & the Silk Road of the Sea*, 266.

tot Chinese *jonken* tot de later arriverende Nederlandse *Oost-Indiëvaarders*, vanuit combinaties van winden via het nieuwe handelsknooppunt Malakka de havens in Indonesië, in China en noordelijker bezeilen. De handel en het in de regio syncretische mengsel van Indische, Islamitische en Chinese culturen centreren zich nu in Malakka, wat als consequentie het wegvallen van de stedelijke ontwikkeling van handelscentrum Singapore betekent. Alhoewel, als een kleinere havenplek blijft Singapore nog circa twee honderd jaar bestaan.

Als de geschiedenis wederom een omslag krijgt en de westerse overheersing gewapenderhand aan Azië wordt opgedrongen, zijn we aangeland in de zestiende eeuw, als de Portugezen als eerste Europeanen de stad Malakka vanaf 1511 gewapenderhand koloniseren. Volgens historicus Niels Steensgaard betekent het komende Europese overwicht evenwel dat:

when the Europeans arrived in Asia, there was virtually nothing to be discovered or constructed. They found an established network of trade routes and markets and an important part of the production was already directed towards the demands of the overseas merchant.³⁸⁵

De Portugese bezetting van Malakka leidt ertoe dat de Maleise hofhouding nu weer zuidwaarts moet vluchten en haar nieuwe domicilie vindt in het Johore-Riau-gebied, het zuidelijkste punt van het schiereiland Maleisië en een aantal eilandjes daaronder.

Er zijn bewijsstukken, zoals scherven uit de late Ming-periode, die bevestigen dat Singapore tot aan het begin van de zeventiende eeuw nog steeds als handelshaven functioneert. Hiernaast is een deel van een kaart van Singapore en zijn omgeving uit 1604 geprojecteerd, bijna honderd

jaar nadat Malakka door de Portugezen bezet is. Hier staat ‘het kantoor’ van de *xabandaria* van Singapore nog op, de *Shahbandar*, het Perzische woord voor havenmeester.³⁸⁶ Daarna is het

³⁸⁵ Niels Steensgaard, ‘The Companies as a Specific Institution in the History of European Expansion’ in: Leonard Blussé en Femme Gaastra (red.), *Companies and Trade: Essays on Overseas Trading Companies during the Ancient Regime* (Leiden 1981) 245-264, aldaar 253.

³⁸⁶ *Discripção chorographica dos estreitos de Sincapura e Sabbam. ano. 1604* (Chorographic Description of the Straits of Sincapura and Sabbam 1604 A.D.).

gedaan met Singapore: uit concurrentie-oogpunt vernietigen de in Malakka gevestigde Portugezen in 1612 de urbanisatie van Singapore volledig, inclusief alle handel, waarna het eiland twee eeuwen in obscuriteit verdwijnt.

In Malakka, ondertussen een belangrijk handelscentrum in Zuidoost-Azië, verandert de overheersing vanaf 1641 slechts van kleur als kooplui en militairen uit de Hollandse Republiek, onder het logo van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), de stad en zijn handelspositie met geweld van de Portugezen overnemen.³⁸⁷ De nieuwe meesters, die vorm geven aan de sterk monopolistische politiek van de VOC, zijn nu een doorn in het oog van de *Britse East India Company* (EIC), die voor haar lucratieve handel vice versa India en China, via de doorgang van de Straat van Malakka, een veilige vaste stapelplaats in de buurt van het Maleise schiereiland nodig hebben.

In dit verband maakt historicus Ryan een onderscheid tussen enerzijds de Britse EIC-handelspolitiek en anderzijds de vrije Britse handelaren:

The East India Company had an official monopoly of trade between England and the East, while trading ventures to South-East Asia from India were mainly in the hands of free-lance merchants based in India itself (...).³⁸⁸

Ook deze Britse *free-lance merchants*, *private country traders*, formeel niet gebonden aan de EIC, zijn op het kruispunt van handelswegen op zoek naar een onderkomen voor hun winstgevende intra-Aziatische handel. Malakka en Batavia komen niet in aanmerking, beide havensteden zijn tenslotte in handen van de Hollandse Republiek, van de VOC.³⁸⁹

³⁸⁷ Tussen 1588 en 1795 wordt Nederland de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in casu de Republiek der Zeven Provinciën genoemd, maar ook de Hollandse Republiek of de Verenigde Provinciën.

³⁸⁸ N.J. Ryan, *The Making of Modern Malaysia and Singapore: A History from the earliest Times to 1966* (Kuala Lumpur 1969) 80.

³⁸⁹ Nicholas Tarling, *Imperialism in Southeast Asia: 'a Fleeting, Passing Phase'* (Londen 2001) 35.

In eerste instantie wordt nu het oog gericht op het Indonesische Riau-eiland Bintan, met een nietige haven en onderkomen genaamd Tanjung Pinang, twintig mijl voor de zuidkust van het Maleise schiereiland. Vanuit dit havenstadje kunnen de handelaren, naast het belangrijke opium, ook andere producten uit de omringende eilanden overslaan, zoals gambiersap voor het verven van textiel en het looien van leer, katoen uit India, tin uit Maleisië en Banka, peper uit de gehele archipel en goud uit Borneo. Handel is vaak ruilhandel, *barter trade*, waar producten uit bijvoorbeeld de Molukse gebieden, uit Celebes en de Filippijnen geruild worden voor zijde en rijst uit Siam en Cambodja, voor porselein uit China of koper uit Japan. Dat geldt evenzeer voor wapens en andere goederen die frequent met opium betaald worden.³⁹⁰

Op haar beurt ziet de VOC de groeiende Britse handelsactiviteiten vanuit het eiland Bintan met lede ogen aan. Ten slotte, na strijd, listige politiek en geluk, verovert de VOC in 1784 ook Bintan en moeten de EIC als de Britse handelaren wederom op zoek gaan naar een andere havenplaats in de buurt van de ‘landen onder de wind’. In 1786 besluiten marineofficier en Brits koloniaal bestuurder Francis Light met zijn zakenpartner en handelaar James Scott een overslag te vestigen op het zo goed als onbewoonde eiland Penang, aan de westkust van Maleisië.³⁹¹ De ligging van Penang is echter ongunstig en brengt geen grootse opleving van de handel. De Britse zoektocht naar een centrale overslagplek start opnieuw.

Twee historische zaken zijn eind achttiende en begin negentiende eeuw van belang. Ten eerste komt in 1795 aan de ruim 150-jarige Nederlandse overheersing van Malakka abrupt een einde, waardoor een voor deze stad onfortuinlijke periode ingeluid wordt.³⁹² Deze historische omslag is beïnvloed door politieke gebeurtenissen en oorlogsbeslommingen aan het Europese thuisfront waardoor Malakka uit Nederlandse handen wordt genomen en onder Brits beheer wordt gesteld. Britten en Nederlanders betwisten al tientallen jaren elkaar de handel en opslag zodat nu, uit geopolitieke voorzorg, de nieuwe Britse eigenaren de vestingmuren van fort Malakka in 1807 alvast gaan slechten. De Britten staan de continuïteit van deze handelsstad niet voor en door het fort af te breken wordt Malakka, voorafgaande aan de terugkeer van de Nederlanders, als florerende handelsstad geofferd. De historici Anderson en Vorster noemen

³⁹⁰ Ewald Vanvugt, *Wettig opium: 350 jaar Nederlandse opiumhandel in de Indische archipel* (Haarlem 1985) 36, 53; C.W. Darbyshire, ‘Commerce and Currency’ in: Walter Makepeace, Gilbert Brooke en Roland St.J. Braddell (red.), *One Hundred Years of Singapore*, Volume II (Londen 1921) 11.

³⁹¹ Donald F. Lach en Edwin J. van Kley, *Asia in the Making of Europe: Volume III, A Century of Advance, Book three: Southeast Asia* (Chicago 1993) 1120; John R. Clammer, ‘The Ambiguity of Identity: Ethnicity Maintenance and Change among the Straits Chinese Community of Malaysia and Singapore’, *Occasional Paper 54, Institute of Southeast Asian Studies* (1979) 1-19, aldaar 4.

³⁹² Anthony Reid, *Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680. Volume Two: Expansion and Crisis* (New Haven 1993) 326-328.

deze afbraak ‘*the ultimate demise of the Malacca entrepôt*’, want in feite maken de Britten nu de weg vrij voor de (her)ontdekking van Singapore.³⁹³

Op de tweede plaats raakt de EIC in 1813 door de *Charter Act* haar commerciële monopoliepositie in de Engeland-India-Chinahandel kwijt. De befaamde Britse *Freedom of Trade* is in het Verenigd Koninkrijk ter discussie gesteld en wordt vervolgens omgebouwd naar ‘een imperialisme van de vrije handel’; meer partijen krijgen nu meer commerciële armslag.³⁹⁴ Dit tweede historische moment is voor de vrije handelaren van groot belang, zij kunnen nu meer druk op de autoriteiten uitoefenen om snel een geschikte plek voor hun ‘gouden’ handelswaar te vinden. Als in 1818 beschadigd Malakka, de stad zonder veilige muren, weer in Nederlandse handen komt gaat de Britse zoektocht naar een profitabel onderkomen zich nu richten op het uiterste zuidpuntje van het moederland Maleisië. Om zich ten slotte op één plek te focussen, het eilandje Singapore, in het zuidelijkste deel van de Straat van Malakka.

~

Singapore, een van de vele honderden eilanden van Zuidoost-Azië, wordt door historicus Anthony Reid omschreven als “*a region uniquely favourable to maritime activity, a boat was a normal part of household equipment*”.³⁹⁵ Het is een eiland, in 1819 niet meer dan een begroeide heuvel met daaromheen veel droog land, naast een kleine rivierdelta met drinkbaar water en diep zeewater tot vlak voor de kust: een perfecte anker- en bevoorradingsplek, geografisch in feite de meest aantrekkelijke locatie langs de handelsweg van Japan, China en Nederlands-Indië naar de rest van Azië en vandaar naar het Midden-Oosten en Europa.

In 1819 wordt het eiland bewoond door een paar honderd mensen, Maleise vissers en Chinese akkerbouwers van gambier en peper, naar alle waarschijnlijkheid is er ook een Chinese toko met wat etenswaar en textiel.³⁹⁶ Er staan wat huizen voor passanten, “*among them were the Javanese, Bugis and Balinese who were shrewd traders and merchants*”.³⁹⁷ Bugis, Boeginezen zijn vrijbuiters uit Celebes, die naast handelaren en kooplui ook smokkelaars in

³⁹³ James N. Anderson en Walter T. Vorster, ‘In Search of Melaka’s Hinterlands, Beyond the Entrepôt’, in Dilip K. Basu (red.), *The Rise and Growth of the Colonial Port Cities in Asia* (Berkeley 1985) 1-5, aldaar 5.

³⁹⁴ Jack Gallagher en R.E. Robinson, ‘The Imperialism of Free Trade’, *Economic History Review*, Second Series, Volume VI, No. 1 (1953) 1-15, aldaar 1.

³⁹⁵ Anthony Reid, *Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680. Volume One: The Lands below the Winds* (New Haven 1988) 2.

³⁹⁶ Wong Lin Ken, ‘Singapore: Its Growth as an Entrepot Port, 1819-1941’, *Journal of Southeast Asian Studies*, IX (I), 1978, 52.

³⁹⁷ Saw Swee Hock, *The Population of Singapore*, 3rd Edition (Singapore 2012) 9.

casu piraten zijn die de zeeën rondom Maleisië door hun rooftochten onveilig maken en het eiland Singapore als hun pleisterplek beschouwen.³⁹⁸

Daar sluit op 29 januari 1819 Thomas Stamford Raffles, *Chief Secretary* van de EIC in Benkoelen op Sumatra, een verdrag af. Niet met de sultan en gezaghebber van het Maleise sultanaat Johore-Riau waar Singapore onder valt, maar met diens oudere broer, zonder enige autoriteit. Het is een voor die tijd onwettig verdrag om de Britse vlag te mogen hijsen op dit nieuw te vormen protectoraat en er een factorij, een handelspost te vestigen als dependance van Raffles' EIC-nederzetting in Benkoelen. Interessant is het gegeven dat Raffles vanaf het begin van zijn missie op de hoogte is van Singapore's belang in vroeger tijden als dé oorspronkelijke Maleise handelshaven. Raffles is namelijk in het bezit van de oudste en van oorsprong meest betrouwbare versie van de *Sejarah Melayu*, de Maleise analen uit mei 1612. Bovendien is Raffles bedreven in de Maleise taal.³⁹⁹

Zoals historicus Reinout Vos terecht opmerkt, is Singapore in 1819 niet meer dan “het negentiende-eeuwse equivalent van de Maleise haven op Bintan, een lokale kleine haven op de zeeweg van Brits-India naar China”.⁴⁰⁰ Deze uitspraak staat in contrast tot de terminologie in het Britse dagblad *The Times* die deze *volte face* in de EIC-politiek onder een enigszins ander adagium brengt: Singapore moet gaan dienen als een “*fulcrum for the support of our Eastern and China trade, and from whence we can extend our commercial views and speculations*”.⁴⁰¹

Het onder Brits koloniaal gezag stellen van Singapore, het verdrag gepasseerd met onduidelijke Maleise bewindvoerders, leidt tot zowel Nederlandse als Britse politieke ontsteltenis. De officiële soeverein van het sultanaat Johore-Riau is formeel aan de VOC in Batavia ondergeschikt, maar de Maleise ondertekenaars hebben de Nederlandse autoriteiten over dit Britse ‘vriendschapsverdrag’ niet geconsulteerd. De Britten doen alsof de toe-eigening van Singapore voor hen eveneens een grote verrassing is. Zij hebben het annexeren, wat het territoriale gewin van Singapore in feite is, zelfs verboden. De Britse en EIC politiek in dit gebied beperkt zich tot het handhaven van een vrije doorvaart door de Straat van Malakka, zoals de *Freedom of Navigation*-clausule in het verdrag van de Vrede van Parijs, na het beëindigen van de vierde Engels-Nederlandse Oorlog in 1784, dit voorschrijft.

³⁹⁸ Alex Josey, *Lee Kuan Yew* (Singapore 1968) 4, 537, 539; Helen Hughes ‘From Entrepôt Trade to Manufacturing’, in: Helen Hughes en You Po Seng (red.) *Foreign Investment and Industrialisation in Singapore* (Canberra 1969) 2; Lee Soo Ann, *Industrialization in Singapore* (Camberwell 1973) 2-3.

³⁹⁹ *Sejarah Melayu*, Raffles' Manuscript 18 (Londen 1821); Miksic, *Singapore & the Silk Road of the Sea*, 147-148.

⁴⁰⁰ Reinout Vos, *Gentle Janus, Merchant Prince* (Leiden 1993) 205.

⁴⁰¹ *The Times*, 07-09-1819.

Deze geschiedenis van het stichten van een factorij op het nietige eilandje Singapore is ook door Zuidoost-Azië-expert en historicus Dianne Lewis als zodanig beschreven. Zij staat achter de stelling dat het achteraf fortuinlijke stichten van Singapore niet het resultaat is geweest van een bewust gevoerde EIC-politiek, gericht op het scheppen van een nieuw Brits territorium in de Maleise archipel.⁴⁰² Over deze annexatiepolitiek stelt historicus en diplomaat Van der Veen dat:

Van instemming [van regeringen in West-Europese hoofdsteden] was geen sprake, maar het leek ook weinig zin te hebben om te proberen dit proces tegen te houden. Stilzwijgend werd daarom vrijwel steeds de uitbreiding van het onder controle gebrachte grondbezit in Azië geaccepteerd, zodat een geleidelijke overgang ontstond van een informeel naar een formeel kolonialisme.⁴⁰³

De Britse excuses worden aanvaard waarna in 1824 het Traktaat van Londen, dat de invloedsferen van Nederland en Groot-Brittannië rond de Straat van Malakka beschrijft, getekend kan worden: Singapore blijft Brits en het Indonesische Benkoelen gaat naar Nederland. De arabist en journalist Maurice Blessing besluit zijn artikel over ‘Een klucht in Singapore’ met de woorden: “In 1824 ondertekende Nederland het Verdrag van Londen, waarmee het formeel afzag van elke aanspraak op Singapore – en onder meer een van God verlaten dorpje [Benkoelen] in ruil terugkreeg”.⁴⁰⁴ Een wat andere terminologie komt van de auteur en hoogleraar aan de Murdoch universiteit Garry Rodan, die in 1989 stelt dat “*The incorporation of Singapore into the British colonial empire arose out of a very specific historical struggle between imperial powers for access to and control over Oriental trade*”.⁴⁰⁵

Wat vergeten wordt, is dat door de Britse vestiging op Singapore het land Maleisië niet alleen zijn belang in de handelsplek Malakka verliest, maar dat het nu ook volledig gedaan is met de Maleise invloed op het eiland Singapore. Maleisië verliest op dat moment misschien wel de mogelijkheid om een van de meest ontwikkelde en rijkste landen ter wereld te worden. Zoals het geschiedschrijvende echtpaar Andaya bescheiden bevestigt: “*in terms of Malay history, Singapore signalled the end of the entrepôt under Malay rule (...)*”.⁴⁰⁶ Door de stichting van Singapore wordt binnen het Brits imperium een nieuw belang gecreëerd dat ook een politiek-militaire rol gaat spelen, meer dan 150 jaar lang. De Maleise Sultan Hussain en zijn

⁴⁰² Dianne Lewis, ‘British Policy in the Straits of Malacca to 1819 and the Collapse of the Traditional Malay State Structure’ in: Brook Barrington (red.), *Empires, Imperialism and Southeast Asia: Essays in Honour of Nicholas Tarling* (Clayton 1997) 11-24, aldaar 18.

⁴⁰³ Roel van der Veen, *Waarom Azië rijk en machtig wordt* (Amsterdam 2010) 82.

⁴⁰⁴ Maurice Blessing, ‘Een klucht in Singapore’, *Historisch Nieuwsblad*, december 2018, nr. 12, 38-44.

⁴⁰⁵ Garry Rodan, *The Political Economy of Singapore's Industrialization: National State and International Capital* (Londen 1989) 31.

⁴⁰⁶ Barbara Watson Andaya en Leonard Y. Andaya, *A History of Malaysia* (Honolulu 2001) 79-112.

hoofd van de openbare veiligheid, Temenggong Abdul Rahman, ontvangen voor hun malafide tussenkomst per jaar acht duizend Spaanse dollars plus de helft van alle te ontvangen invoerrechten.⁴⁰⁷ De Spaanse Dollar is in 1819 de standaard valuta in Zuidoost Azië en is dan 2,52 Hollandse guldens waard.

19 Opium helpt Raffles' nieuwe handelspost

In 1819 ontstaat Singapore, niet met internationale goedkeuring, maar wel na list en bedrog van de EIC en gedram van Britse handelsvrijbuiters die een grote interesse in opium hebben. Deze uitleg wordt ook onderschreven door de historicus John Wills jr. en de Amerikaanse 'opiumschrijver' van Singapore's geschiedenis, de historicus Carl Trocki:

Around 1800 (...) opium production in Bengal, a major source of revenue for the British, was stimulated by private traders' export to Dutch possessions and elsewhere in Southeast Asia and to China.⁴⁰⁸

We can best understand the British Empire East of Suez as of 1800 as essentially a drug cartel; - I believe that opium was more important than free trade; opium paid for free trade; - it was the growth of the opium economy of Asia that tied together the British and the Chinese at Singapore in 1819.⁴⁰⁹

Opium, onderweg van de Indiase provincies Bengalen en Bihar naar Portugees Macao en Chinees Kanton, in feite naar alle tussen India en China gelegen landen, is niet alleen een genotmiddel maar wordt, ook in Singapore, als betaalmiddel gebruikt en als dagprijs genoteerd.⁴¹⁰ Singapore kan vanaf zijn prille start als handelscentrum de doorvoer en distributie van opium direct op zich nemen, waardoor de concessies om gezuiverd opium te mogen verkopen vanaf dag één 40 tot 60% van 's-lands inkomsten opleveren.⁴¹¹ Als interessant vergelijkingsmateriaal: tussen 1860 en 1915 bedragen de opiuminkomsten in Nederlands Oost-Indië gemiddeld niet meer dan 15% van het jaarlijkse inkomen.⁴¹²

Helen Hughes, *Senior Fellow* aan de Australische Nationale Universiteit, heeft tijdens haar onderzoek een aantal interessante bedragen gevonden en de daarbij behorende

⁴⁰⁷ Carl A. Trocki, *Opium and Empire: Chinese Society in Colonial Singapore, 1800-1910* (New York 1991) 47.

⁴⁰⁸ John E. Wills Jr., 'European Consumption and Asian Production in the Seventeenth and Eighteenth Century' in: John Brewer en Roy Porter (red.), *Consumption and the World of Goods* (Londen 1993) 133-147, aldaar 146.

⁴⁰⁹ Trocki, *Opium and Empire*, 49-50, 225.

⁴¹⁰ *Singapore Trade by Major Commodities*, 1836; The Straits Calender and Directory (including Sarawak and Labuan) for the Years 1861-70.

⁴¹¹ Trocki, *Opium and Empire*, 50; Ichiro Sugimoto en Eu Chye Tan, 'Government fiscal Behavior and economic Growth of Singapore in the twentieth Century', *The Singapore Economic Review*, Vol. 56, No. 1 (2011) 19-40, aldaar 25.

⁴¹² James Robert Rush, 'Opium Farms in Nineteenth Century Java: Institutional Continuity and Change in a Colonial Society, 1860-1910'. A Dissertation presented to the Faculty of the Graduate School of Yale University (1977) 1.

hoeveelheden: “*Year ending 30 April 1836: Opium from Calcutta and Bombay, imports into Singapore: 1,083.000, exports from Singapore 795,000 Spanish Dollars*” en deze in- en uitvoer van opium betekent dat “[opium] import amounts to 23.6% of total imports, [opium] exports amount to 17.0% of total exports”.⁴¹³ Honderd jaar later ziet Ryan dat de invloed van opium in Singapore nog steeds indrukwekkend is:

It must be conceded that until almost 1930 the largest single revenue producing item (about half the total) was the opium monopoly with the result that the Government tended to be unenthusiastic about pressure to abolish the smoking of opium.⁴¹⁴

Vanuit vrijhaven Singapore, onder Brits beheer, wordt de scheepvaart nu beter dan voorheen tegen piraterij beschermd en alle goederenbewegingen worden onder aanwezigheid van Britse oorlogsbodems gecontroleerd. Dat levert bovenop de opium nog een redelijke hoeveelheid tol- en beschermgelden op: “*In the space of a few years during the 1840s, for example, Royal Navy and EIC ships received over £42,000 for actions against piracy*”.⁴¹⁵

Binnen enkele jaren na 1819 verhuizen een paar duizend Chinese kooplui uit de oorspronkelijke handelssteden Benkoelen, Malakka en Penang en vestigen hun bedrijven in het nieuwe handelskruispunt Singapore. Het eiland wordt de nieuwe centrale Aziatische overslaghaven waar Europese, Arabische, Chinese en Indonesische schepen een veelheid aan producten halen en brengen. Volgens historicus Schulte Nordholt is het “niet onredelijk om een continuïteit te zien van het oude Malakka naar het huidige Singapore, als schakel tussen Zuidoost-Azië en externe markten”.⁴¹⁶ Dit gezegde is aardig in cijfers te vervatten: als Malakka in 1825 nog \$2.5 miljoen overslaat en Penang zelfs \$8.5 miljoen aan overslaghandel pleegt, is Singapore al op \$22.2 miljoen aangeland.⁴¹⁷

Ook auteur Hughes en Wong Lin Ken, minister van Binnenlandse Zaken van Singapore in de jaren zeventig van de vorige eeuw, geven enige cijfers over de snelle mondialisering van Singapore:

By 1836 there were twenty mercantile houses in Singapore: seventeen were British-owned, two were European, and one was American. There were also a number of Chinese merchants and a few Arab and American ones, and they were included when the Chamber of Commerce was formed in 1837.⁴¹⁸

In 1842, the total tonnage of the archipelago trade [in Singapore] amounted to 109.387, of which 53.112 tons were carried by Malaysian *perahu*, and 56.275 tons were carried by square-rigged

⁴¹³ Hughes, ‘From Entrepôt Trade to Manufacturing’, 6-7, 10-11.

⁴¹⁴ Ryan, *The Making of Modern Malaysia and Singapore*, 186.

⁴¹⁵ Watson Andaya, *A History of Malaysia*, 135.

⁴¹⁶ Henk Schulte Nordholt, *Een geschiedenis van Zuidoost-Azië* (Amsterdam 2016) 15.

⁴¹⁷ Ryan, *The Making of Modern Malaysia and Singapore*, 110-111.

⁴¹⁸ Hughes, ‘From Entrepôt Trade to Manufacturing’, 5.

ships. By 1865-66, the total tonnage of the trade had increased to 233.465, of which 62.639 tons were carried in native vessels and 170.826 tons in square-rigged ships.⁴¹⁹

Singapore's vrijhandel groeit van £2,6 miljoen in 1825 naar £4 miljoen in 1830, £5,9 in 1840 en £10,4 miljoen in 1859. Als vergelijking: de VOC verhandelt in 1860 vanuit tol-heffend Nederlands-Indië 'slechts' £14 miljoen.⁴²⁰ In 1839, twintig jaar na de stichting van Singapore, is zijn handel een duidelijke versterking van het Brits-Aziatische koloniale systeem. Als zodanig draagt het bij aan de Eerste Opiumoorlog (1839-1842) waar de Britten de levering van opium en katoen uit Brits-India aan Chinese havensteden proberen op te dringen.

Ook Nederland heeft een pertinente rol gespeeld in de opiumontwikkeling van Singapore. Katrijn de Ronde, in 2015 verbonden aan de Nederlandse ambassade in Singapore en tekstschrijver van *'History of ABN AMRO Bank in Singapore'*, meldt hierover:

The agency [of the Netherlands Trading Society (NTS) – established 1858] originally was set up as a trading company, be it that due to local *usance* NTS also had to sell on credit, something that the Society had been avoiding as much as possible, elsewhere. The results during the first few years were less than expected but salvation came when the Dutch East Indies government placed an order with the Factorij to provide a shipment of opium. Previously, the Factorij [head office of NTS in Batavia (Jakarta)] had passed on such orders for opium from Bengal to its correspondents in Calcutta. Now however, the Singapore Agency was used. Soon the purchasing and shipment of opium became the main source of income to NTS in Singapore.⁴²¹

Na de opening van het Suezkanaal in 1869 kan Singapore van en naar Europa sneller bereikt worden, terwijl ook de uitvinding van de telegraaf in 1871 het mondiale zakenverkeer faciliteert; goederen- en kapitaalstromen worden eenvoudiger en efficiënter bediend. In deze jaren van expansie gaan Europese handelshuizen in de Maleise tinmijnbouw investeren en richten scheepvaartondernemingen op die op hun beurt andere, vooral financiële diensten aantrekken. Het aantal schepen dat de haven van Singapore aandoet loopt van zo'n 500 in 1869 op naar 2.000 tien jaar later.⁴²² In 1900 wordt Hagemeijer en Co's Handelmaatschappij NV, vanaf 1965 auteurs werkgever, in Soerabaja in Nederlands-Indië opgericht.

Singapore zelf heeft nagenoeg geen producten van eigen grond, in zijn achterlanden Maleisië en Nederlands-Indië groeien de inlandse gewassen en worden de delfstoffen geproduceerd, allemaal handelsgoederen ten gunste van de bedrijvigheid van haven Singapore.

⁴¹⁹ Wong Lin Ken, 'The Trade of Singapore, 1819-1869', *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society*, v. 33, pt. 4 (December 1960) 83-293, aldaar Appendix C, Table xxiii.

⁴²⁰ Ryan, *The Making of Modern Malaysia and Singapore*, 110-111.

⁴²¹ Katrijn de Ronde, *'History of ABN AMRO Bank in Singapore'*, Nederlandse Ambassade (Singapore 2015). J.C. Baud schrijft een omvangrijk overzicht van de VOC-opiumhandel: J.C. Baud, 'Proeve eener geschiedenis van den handel en het verbruik van opium in Ned. Indie', *Biro Klasifikatie Indonesia (BKI)* 1 (Batavia 1853) 79-220, in casu: 'Proeve van een geschiedenis van den handel en het gebruik van opium in Nederlandsch- Indie', in: *Bijdragen Koninklijk Instituut voor Taal-, and- en Volkenkunde*, 1 (1853).

⁴²² Ryan, *The Making of Modern Malaysia and Singapore*, 184.

Enige voorbeelden: buurland Maleisië, begin twintigste eeuw producent van 53% van 's werelds rubberconsumptie, laat alle rubberexport door Singapore verzorgen.⁴²³ Singapore is ook, na Hawaï, 's werelds grootste exporteur van in de omringende landen gekweekte ananas. In de jaren twintig van de vorige eeuw is de export vanuit Singapore 55.000 ton ingeblikte ananas per jaar, in 1939 loopt dit cijfer op naar 74.000 ton. Nederlands-Indië, de tweede belangrijke toeleverancier van Singapore, exporteert agrarische producten als latex en kopra, maar ook palmolie, thee, koffie, rijst, cacao, tabak, specerijen en het zo belangrijke tin en steenkool. Volgens Mills heeft roman- en reisboekenschrijver Jules Verne een ludieke uitspraak over handelend Singapore gebruikt:

Jules Verne described Singapore in *Celebrated Travels and Travellers* in 1881 as 'simply one large warehouse, to which Madras sent cotton cloth; Calcutta, opium; Sumatra, pepper; Java, arrack and spices; Manila, sugar and arrack; all forthwith dispatched to Europe, China, Siam, etc.'⁴²⁴

De overslag van goederen vereist veel handwerk en biedt een verklaring voor de komst van duizenden migranten naar Singapore. Het in China en andere Aziatische landen bijna op afroep 'voorradig zijn' van onbegrensde hoeveelheden arbeidskrachten wordt nu onafgebroken voor de ontwikkeling van het eiland ingezet. De groei van de stad stimuleert de bouw van huizen, van kantoren en wegen, van fabrieken, havens en pakhuizen, dat veelal met ongeschoolde mankracht gerealiseerd kan worden.

Naast de entrepôtfunctie is Singapore meer en meer de aanloophaven voor schepen om kolen te bunkeren, met als gevolg dat tussen 1870 en 1900 Singapore's in- en exporthandel zich meer dan verzesvoudigt, van een jaarlijks gemiddelde van S\$67 miljoen naar S\$431 miljoen,⁴²⁵ terwijl de bevolkingsgroei in diezelfde periode 'amper' verdrievoudigt, van 97.111 naar 229.900 inwoners.⁴²⁶ De exploderende groei van Singapore, vanaf de opening van het Suez kanaal tot het eind van de negentiende eeuw, toont zich door onderstaande teksten en getallen:

The US Treasury estimated the trade of Singapore at US\$210 million in 1898, more than Japan and the Dutch East Indies. Between 1873 and 1913, Singapore's volume of trade increased eightfold, making it the second busiest port in the world after Liverpool.⁴²⁷

⁴²³ Wong Lin Ken, 'The Trade of Singapore, 1819-1869', Table xiv.

⁴²⁴ Mills, 'Up the Creek with a Paddle', 6.

⁴²⁵ Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 11; S\$-bedragen zijn Straits Dollars, in 1906 geënt op de Britse Pond Sterling van 2s.4d.

⁴²⁶ Iain Buchanan, *Singapore in Southeast Asia: An Economic and Political Appraisal* (Londen 1972) 165; Jack Gallagher, 'The Imperialism of Free Trade', 23.

⁴²⁷ Mills, 'Up the Creek with a Paddle', 6.

The division between European and Chinese traders was reflected in the establishment of a separate Chinese Chamber of Commerce in 1906, and Chinese merchants and bankers were by and large merely able to fill the interstices of Singapore's entrepôt activities.⁴²⁸

Export vanuit Singapore (in tonnen): ⁴²⁹

	<u>1873</u>	<u>1886</u>	<u>1898</u>
tin	3.989	8.098	31.545
tropische producten	152.996	293.308	570.347

Waarde in- en export van verscheepte handelsgoederen (in S\$1000):

	<u>1873</u>	<u>1886</u>	<u>1898</u>
totaal	76.783	122.613	311.942

Voor het *upgraden*, het verrijken van sommige aangevoerde tropische producten zijn in Singapore ondertussen wel wat werkplaatsen en fabriekjes gebouwd, procesindustrieën voor het inblikken van ananas en voor de verwerking van latex, sago en kokosnotenolie.⁴³⁰ Lokale industriële metaalverwerking krijgt zijn eerste beslag met de productie van werktuigen en machines voor het baggeren naar tinerts en wat later bij het fabriceren van gereedschappen voor de productie van rubber. Deze eerste aanzet tot industrialisatie in Singapore impliceert de start van een aantal gieterijtjes en een werkplaats voor stoomketels, met steenkool als energiebron. Fabricatie van technische apparaten, hoogwaardige gereedschappen en instrumenten ontbreekt, deze industriële producten komen voornamelijk uit Europa.

20 Migratie kent veel gezichten

In Deel I is Winsemius' proefschrift met als thema 'migratie' aan de orde geweest. Zijn proefschrift beschrijft onder meer mondiale fenomenen zoals de correlatie tussen kapitaal en de migratie van arbeid en de invloed van werkgelegenheid en bevolkingsgroei op goederenbewegingen. In kleiner verband beoordeelt hij ook "De miljoenenuittocht van grote groepen Chinezen uit China" naar Indië en Malakka, waarbij Singapore voor de migrantenschepen als aanlegplaats functioneert van waaruit de stromen van emigranten over Zuidoost-Azië verdeeld worden.⁴³¹ In Malakka, schrijft Winsemius, moeten na 1930 zelfs maatregelen genomen worden om de toestroom van vooral Chinese migranten "ondanks de in Malakka heersende werkloosheid en de lagere lonen" te minderen, om het migratiesurplus terug te dringen.⁴³² Winsemius' theorieën over baten en lasten van migratie en over ambulante

⁴²⁸ Hughes, 'From Entrepôt Trade to Manufacturing', 9.

⁴²⁹ Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 378- 379.

⁴³⁰ Ibidem, 76-77.

⁴³¹ Winsemius, *Economische aspecten der internationale migratie*, 45, 50, 51, 59.

⁴³² Ibidem, 18-19.

productiefactoren geven hem straks de mogelijkheid om theorie en praktijk naast elkaar te leggen. Alhoewel, volgens historicus Nicholas Tarling, is Singapore een geval apart:

Colonisation of Singapore should be considered fundamentally different from other dominations and colonisations elsewhere in the world; in general the migrants came unencumbered by force from pauperized and meagre developed regions elsewhere; the escape from poverty, plagues, ethnical violence or nepotism on a grand scale.⁴³³

Singapore's handelskruispunt met Britse vrijhandel, overkoepelende wetgeving en militaire aanwezigheid dwingt een fysieke en geopolitieke rust af. In combinatie met de Britse open immigratiepolitiek schept dit voor honderdduizenden landverhuizers de mogelijkheid om het eiland te bereiken en er te gaan werken en wonen. De migranten komen uit vele windhoeken, uit China, India, Nederlands-Indië en in kleinere aantallen ook uit Europa; in 1901 wonen 4.000 Europeanen in Singapore.⁴³⁴ Veelal zijn migranten armoedzaaiers, gelukzoekers, vluchtelingen, al of niet vrijgekochte slaven en kooplui van allerlei oorsprong en kaliber.

In een essay in 1897 gepubliceerd in *The Straits Chinese Magazine*, bemerkt de Britse ambtenaar C.W.S. Kynnersley, dat de reden voor emigratie van in China geboren Chinezen “almost invariably want or political necessity” is, daaraan toevoegend dat de Chinezen naar de kolonie Singapore migreren “for the sole purpose of accumulating money”.⁴³⁵ Ook Ryan geeft een vrij nuchtere uitspraak over hun eenmalige doel van geld verdienen:

All had come to Singapore to make money, preferably in the fastest way possible so that they could return to their countries, Scotland, China or India (...) everyone hoping to make enough money to retire home before he died.⁴³⁶

Bij de eerste volkstelling in 1824, als Singapore gecedeerd wordt aan Groot-Brittannië en onder beheer wordt gesteld van de Britse gouverneur-generaal in India, is het oorspronkelijke inwoneraantal uitgegroeid naar ruim tienduizend personen.⁴³⁷ In 1850, op een totale bevolking van 52.900 zielen, worden circa 12.000 Maleisiërs, 2.000 Boeginezen en 39.000 Chinezen geteld. De frequente hongersnoden in China tussen 1849 en 1877 veroorzaakt door overstromingen, misoogsten en politiek geweld, met ruim drieëntwintig miljoen doden, doen wederom duizenden de sprong naar Singapore wagen. We weten dat Singapore in 1881 139.208

⁴³³ Tarling, *Imperialism in Southeast Asia*, 13.

⁴³⁴ Dudley Baines, *Emigration from Europe 1815-1930* (Cambridge 1995) 3; Carl A Trocki, *Prince of Pirates: the Temenggongs and the Development of Johor and Singapore 1784-1885* (Singapore 1979) 87.

⁴³⁵ C.W.S. Kynnersley, 'The Prevention and Repression of Crime' in *The Straits Chinese Magazine*, Vol. 1 No. 3, Sept. 1897, 74-77, aldaar 76.

⁴³⁶ Ryan, *The Making of Modern Malaysia and Singapore*, 185.

⁴³⁷ T.J. Newbold, *Political and Statistical Account of the British Settlements in the Straits of Malacca* (Londen 1839); Trocki, *Opium and Empire*. 44.

inwoners telt, 63% is Chinees, 9% Indiaas en 23% is van Maleise afkomst, 5% staat genoteerd als “*Others*”.⁴³⁸

~

Volgens Han Fook Kwang, voorheen ambtenaar bij de *Civil Service* van Singapore en daarna journalist bij *The Straits Times*, emigreert Lee Bok Boon, overgrootvader van Singapore's minister-president Lee Kuan Yew, in 1863 als zeventienjarige jongen vanuit het Chinese plaatsje Dabu in de provincie Guangdong naar Singapore. Hij keert in 1882 terug naar zijn land van herkomst, zijn vrouw Seow Huan Nio en drie kinderen in Singapore achterlatend. Seow is de dochter van een Chinese *towkay*, een winkelier, maar zij en haar drie kinderen zijn nog nooit in China geweest en blijven liever thuis.⁴³⁹

Een van Seow's kinderen, de in 1871 geboren zoon Lee Hoon Leong, huwt met het zestienjarige Chinese weesmeisje Ko Liem Nio uit het Nederlands-Indische Semarang. Zij is een zogenaamde *peranakan*, een kind geboren in de Indische Archipel uit de eerste generatie Chinese immigranten. Een van haar kinderen is Lee Chin Koon (1903-1997), magazijnmeester en depotmanager bij de *Shell Oil Company*, die uitgehuwelijkt wordt aan Chua Jim Neo. Op respectievelijk 20 en 16-jarige leeftijd worden zij vader en moeder van hun op 16 september 1923 geboren zoon Lee Kuan Yew, die straks de eerste ‘eigen’ minister-president van Singapore wordt.⁴⁴⁰

~

Door de groei van de tinindustrie in Maleisië en de migratiestop in de Verenigde Staten wordt aan het eind van de negentiende eeuw de aanwas van Chinese migranten nog explosiever. De stad wordt nu door de migranten merendeels als tussenstation gebruikt, waardoor alleen al in het jaar 1887 101.000 Chinezen arriveren.⁴⁴¹ In 1895 groeit dit getal naar 150.000, het overgrote deel van de migranten op doorreis naar de Maleise tinmijnen. Begin twintigste eeuw zijn volgens de auteur J. Ee de volksverhuizingen richting Maleisië volumineus:

Likewise as in Singapore, the economic development of Malaya in the late 19th and early 20th century put an immigration wave into operation, principally from China, India and the Netherlands East Indies. In 1839 the Chinese arrivals in Malaya accounted for 2,069 and for

⁴³⁸ Singapore, Department of Statistics, *Monthly Digest of Statistics*, Vol. 6, December 1967, 11.3; Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 165.

⁴³⁹ Han Fook Kwang, Warren Fernandez en Sumiko Tan, *Lee Kuan Yew: The Man and his Ideas* (Singapore 1998 2015) 23.

⁴⁴⁰ Josey, *Lee Kuan Yew*, 3, 44, 64, 623.

⁴⁴¹ Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 57, 153; Ryan, *The Making of Modern Malaysia and Singapore*, 181.

10,928 Chinese people in 1850. By 1911 there were 694,970 Chinese, constituting about 30 percent of the total population.⁴⁴²

Het gemiddelde jaarcijfer van 202.000 arriverende Chinese migranten, nu ook voor de opkomende Maleise rubberindustrie, groeit in de periode tussen 1926 en 1929 uit tot 324.000 per jaar. Van de nieuwkomers die als *indentured labourers* arriveren, contractarbeiders met een tijdelijk dienstverband, blijven de meesten echter voorgoed. Het percentage Chinezen dat tussen 1880 en 1940 de *Straits Settlements* weer verlaat, verzameldnaam voor de drie Britse koloniale centra: Penang, Malakka en Singapore, ligt tussen de 25 en 30%. Deze remigratie valt samen met de westerse industriële depressie van de jaren dertig, die een catastrofale daling van de rubber- en tinprijzen tot gevolg heeft.⁴⁴³

In de PhD-thesis van Lynn Ang Ling-yin, *A Question of 'Chineseness'*, geeft deze filosoof aan dat de economische groei eind negentiende, begin twintigste eeuw, naast migranten en goederen, naast kunst en drank, ook handel in slaven en koelies brengt.⁴⁴⁴ Ook Trocki schrijft hierover:

Singapore's economy was supported by the production and consumption of several hundred-thousand Chinese coolies who were locked in a perpetual cycle of indebtedness and opium addiction. Many of these resided in Singapore but the vast majority lived and worked in Johor, Riau, Sumatra, and other nearby settlements.⁴⁴⁵

Het overgrote deel van de migranten zijn mannen, niet ouder dan 25, 30 jaar die vrouw noch kinderen kunnen meenemen, waardoor in Singapore rond 1891 slechts 23% van de inwoners vrouw is.⁴⁴⁶ Dit tekort wordt nauwelijks verholpen door gemengde huwelijken met Maleise of andere niet-Chinese vrouwen. Wel worden, naast vrouwelijke koelies uit China, slavinnen en prostituees uit Japan, de Filippijnen, Borneo, Celebes, Sumatra en andere omliggende regio's 'ingevoerd'.⁴⁴⁷

These female victims were known as *mui tsais*, who were young girls sold to families as domestic servants. The girls would be taken to live into another family, with obligations on the part of the buyers to clothe and feed the girl. However, (...) these conditions often did not prevail in Malaya, and the poor child was virtually a slave. (...) These *mui tsais* were also commonly referred to as 'bondmaids'. During their stay in the diaspora, many of these *mui tsais* were

⁴⁴² J. Ee, 'Chinese Migration to Singapore, 1896-1941', *Journal of Southeast Asian History*, 2: 33-52, aldaar 41.

⁴⁴³ Ta Chen, 'Chinese Migrations, with Special Reference to Labor Conditions', *Bulletin of the United States, Bureau of Labor Statistics*, No. 340 (Washington 1923) 84.

⁴⁴⁴ Lynn Ang Ling-yin, *A Question of 'Chineseness': The Chinese Diaspora in Singapore 1819-1950s*. PhD thesis University of Stirling (Ann Harbor 2001) 45-50.

⁴⁴⁵ Trocki, *Opium and Empire*. 208.

⁴⁴⁶ Singapore, Department of Statistics, *1891 Census*; Hughes, 'From Entrepôt Trade to Manufacturing', 4, 15.

⁴⁴⁷ James Warren, *Pirates, Prostitutes and Pullers: Explorations in the Ethno- and Social History of Southeast Asia* (Crawley 2008) 27-31, 50.

known to suffer physical and sexual abuse. Some were also groomed to become concubines to their masters.⁴⁴⁸

Tijdens de laatste decennia van de negentiende eeuw verandert de man/vrouw-situatie, alhoewel ten tijde van de volkstelling in Singapore van 1911 er nog steeds tweeënhalve man staat voor iedere vrouw.⁴⁴⁹ In zijn proefschrift geeft Winsemius ook een beeld van deze toestand:

Blijkens gegevens van April 1931 (ontleend aan “Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich-1933”) was zowel in de Straits Settlements als in de Gefedereerde en niet-gefedereerde Maleische Staten, het percentage der mannelijke personen aanzienlijk hooger dan dat der vrouwelijke. Van de totale bevolking in de Maleische Staten ad 4.385.346, was het aantal mannen 2.589.023, het aantal vrouwen 1.787.323.⁴⁵⁰

Door het opheffen van de beperkingsquota's in 1933 kan de ratio tussen mannelijke en vrouwelijke immigranten langzaam genormaliseerd worden: van 14.642 mannen per 1.000 vrouwen in 1836 is in 1931 de verhouding respectievelijk 1.710 per 1.000 en in 1957 loopt de ratio bijna volledig glad: 1.200 mannen per 1.000 vrouwen. In 1980 zijn de getallen respectievelijk 1.015 om 1.000.⁴⁵¹

21 Demografie van een diaspora

Na de vestiging van overslag depôt Singapore in 1819 ontstaan binnen honderd jaar drie grotere etnische gemeenschappen: de Chinese, de Maleise en de Indiase. W.G. Huff, bekwaam historicus die de rol van de Singapore's overheid veelal vanuit economisch perspectief bestudeert, stelt dat in 1900 “*practically all Singapore's inhabitants lived in readily distinguishable racial and, in the case of the Chinese pang (dialect) groups, ethnic areas*”.⁴⁵² Bovendien, in de veronderstelling van het tijdelijke karakter van hun aanwezigheid, blijven Chinese en Indiase immigranten op ferme afstand van enige assimilatie of een gemeenschappelijke cultuur. In 1951 stelt de hoogleraar aardrijkskunde aan de Universiteit van Malaya in Singapore E.H.G. Dobby dat “*The races maintain their individual integrity and customs by tacit agreement without proselyting*”.⁴⁵³ Saxema, in zijn geschrift over openbare

⁴⁴⁸ Ang Ling-yin, *A Question of 'Chineseness'*, 48.

⁴⁴⁹ Singapore, Department of Statistics, 1911 Census; Lim Chong Yah, *Singapore's National Wages Council: An Insider's View* (Singapore 2013) 67.

⁴⁵⁰ Winsemius, *Economische aspecten der internationale migratie*, 18.

⁴⁵¹ Straits Settlements, Report of the Immigration Department 1933 (Singapore 1933); Singapore, Department of Statistics, 1931, 1956 en 1980 Census; Saw Swee Hock, *The Population of Singapore*, 34.

⁴⁵² Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 47.

⁴⁵³ E.H.G. Dobby, 'Singapore: Town and Country', *Geographical Review* 30, 1 (1940) 104; Alan J.A. Elliott, *Chinese Spirit-medium Cults in Singapore* (Londen 1990)16.

dienstverlening en goed bestuur in Singapore, bevestigt deze situatie met een vrij duidelijke uitspraak:

Singapore society was a synthetic creation, born not of the natural evolution of human settlement but artificially by the exigencies of a colonial economy that needed migrant labour. British administrative policies kept the Chinese, Malays and Indians apart in separate enclaves where they had different and virtually disconnected lives. They held different worldviews, closer to their countries of origin than the territory of their domicile.⁴⁵⁴

Nanyang Chinezen, vrij vertaald met ‘zij die overzee naar landen in Zuidoost-Azië gaan’, zijn de grootste groep. Zij gebruiken het eiland als motor om te overleven en, net zoals bijvoorbeeld de meeste Britse en andere ‘westerse’ inwoners, voor groei en voor winst. Gouverneur Francis Light, die in de achttiende eeuw in Penang gestationeerd is, schrijft in Brits koloniale terminologie over deze Chinese migranten:

The Chinese constitute the most valuable part of our inhabitants; they are the only people of the east from whom a revenue may be raised without expense and extraordinary efforts of government. They are a valuable acquisition, but speaking a language which no other people understand, they are able to form parties and combinations in the most secret manner against any regulations of government which they disapprove, and were they brave as intelligent they would be dangerous subjects, but their want of courage will make them bear many impositions before rebel. They are indefatigable in the pursuit of money, (...) they don't wait until they have acquired a large fortune to return to their native country, but send annually a part of their profits to their families.⁴⁵⁵

Singapore's nieuwe burgers van Chinese afkomst hebben hun clan, hun familie en andersoortige ‘eigen’ contacten die, zoals Winsemius in 1939 in zijn dissertatie vermeldt, met elkaar handel drijven en gewend zijn met geld te werken, met schulden en met onderling vertrouwen. Familiebanden zijn zeer belangrijk voor Chinezen. De Britse antropoloog Friedman voegt hieraan toe:

Shrewdness in handling money was an important part of the equipment which ordinary Chinese took with them when they went overseas in search of a livelihood. Their financial skill rested above all on three characteristics of the society in which they were raised: the respectability of the pursuit of richness, relative immunity of surplus wealth from confiscation of political superiors, and the legitimacy of careful and interested financial dealings between neighbours and even kinsmen.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ Saxena, ‘Virtuous cycles’, 8.

⁴⁵⁵ Francis Light, ‘Notices of Pinang’ in: J.R. Logan (red.), *The Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia*, Volume V (Singapore 1850) 9.

⁴⁵⁶ Maurice Freedman, ‘The Handling of Money: A Note on the Background of the Economic Sophistication of Overseas Chinese’ in: T.H. Silcock (red.), *Readings in Malayan Economics* (1961) 38-65, aldaar 42.

Met andere woorden, de Chinese cultuur in Singapore faciliteert (bank)functies die vaak geleid hebben tot het monopoliseren van goederenstromen. Rubber, rijst, gedroogde vis, kopra, sago, rotan en suiker, over het algemeen tropische producten en voedingsmiddelen, zijn een typische Chinese aangelegenheid. Zoals ook onderstaande foto laat zien hoe de Chinezen de infrastructuur voor deze handel verzorgen.

457

Ook de eerste industriële activiteiten in Singapore, zoals bijvoorbeeld het smelten van tin, zijn bijna volledig in Chinese handen. Vooral deze tinindustrie drijft op bankkrediet en ruilhandel, tin tegen levensmiddelen, maar ook kapitaalgoederen worden geleverd tegen een garantie van tin. Huff kent deze dualiteit tussen geld en goed:

Trust and social sanction in the Chinese community, backed up by legally enforceable contracts but also by abundant, and relatively easily found, surface tin deposits, combined to promote a smooth working of these credit arrangements.⁴⁵⁸

Industrie in binnenlands Singapore betekent begin jaren dertig niet meer dan veel Chinese familiebedrijfjes met weinig kapitaalgoed, in achterafstraatjes, gericht op reparatie en *service*

⁴⁵⁷ Foto: Tongkangs op overladen Singapore River in 1929, discussion paper 3/2016, *The Brenthurst Foundation* (Johannesburg February 2016); http://www.baum.com.au/Dr_J_Baum/archiv_foto/small/23/23067Singapur,_na_Singapore_River,_13.II,1929.jpg, geraadpleegd 14 december 2013.

⁴⁵⁸ Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 59.

units voor bijvoorbeeld in de bouw, die geen hoge productiviteit opleveren. De Britten, zoals we zullen zien, gaan zich uitgebreider op havengebied roeren.

De Chinese migranten houden lang, in feite tot na het einde van de Tweede Wereldoorlog, een patriottische houding ten opzichte van hun land van herkomst; zij beschouwen Singapore min of meer als een verlengstuk van hun ‘eigen’ China. Het Chinese onderlinge handelspatroon geldt daardoor niet alleen voor de regionale handel, maar ook voor de contacten met en leveringen vanuit vasteland China. Vandaar dat Chinese handelaren in Singapore nu ook scheepseigenaar worden en Chinese scheepvaartondernemingen en reparatie ook tot de groep van Singapore’s eerste technische ontwikkelaars gaan behoren.

~

Singapore blijft sinds Stamford Raffles geopolitiek maar ook economisch een anomalie in de rondom liggende Maleise wereld. Het eiland is uitgegroeid tot een idiosyncrasie, een eigenaardige entiteit van een Chinese ‘Confucius-metropool’ buiten China, omgeven door een ‘zee van Maleise moslim volkeren’.⁴⁵⁹ Geografisch ligt het ingeklemd in de oksel van het moederland Maleisië waarmee het fysiek bijna één land vormt, naast het buurland Nederlands-Indië, het land met bijna eenzelfde insteek als Maleisië.

Deze Maleise bevolking, de tweede bevolkingsgroep in Singapore is, zoals bevestigd in sectie 152 van de Constitutie van Singapore, de groep van autochtone oorsprong, ‘de rechthebbende en oorspronkelijke bevolking’, in het Maleis de *bumiputra*’s genaamd, de ‘zonen van eigen bodem’ en eigenaren van de grond. Deze groep beschouwt zich als deel van één volk, elk wonend op een eigen plek binnen hun uitgebreide *Nusantara*, in de uitgebreide Maleise archipel. Een wereld van meer dan 25.000 eilanden, waar ook het eiland Singapore deel van uitmaakt.⁴⁶⁰

De groep Maleisiërs die het eiland Singapore bevolkt, beschouwt zich niet als migranten, maar eerder als personen die binnen deze Maleise wereld zich vrijelijk kunnen bewegen. Die verenigd zijn door hun eigen Maleise taal, hun gemeenschappelijke moslimreligie en de *adat*, hun eigen cultuur en gewoontes. Dat geeft de specialist van zowel Singapore’s politiek als geschiedenis, de Australische historicus Michael D. Barr aanleiding te

⁴⁵⁹ Belangrijke insteek over dit onderwerp: Syed Hussein Alatas, *The Myth of the Lazy Native: A Study of the Image of the Malays, Filipinos and Javanese from the 16th to the 20th Century and Its Function in the Ideology of Colonial Capitalism* (Londen 1977).

⁴⁶⁰ Carl. A. Trocki, *Singapore: Wealth, Power and the Culture of Control* (Londen 2005) 8-9.

bevestigen dat: “*Singapore was a Malayan city, and was considered by all to be an intrinsic part of Malaya*”.⁴⁶¹

De Maleise bevolking is weliswaar ook naar Singapore gekomen en gebleven om te overleven en om een zekere welvaart te vergaren, maar hun levensinstelling is anders dan die van het Chinese deel van de bevolking. De antropoloog en auteur Judith Djamour zegt hierover:

Singapore Malays were acutely aware that they were an economically depressed group. (...) On the other hand, most Malays readily stated that their community was not a rich one, partly because Malays are not good businessmen and are not sufficiently industrious in accumulating capital and investing it profitably: ‘They do not like to work hard in order to acquire greater wealth, but prefer to spend what they earn, as they earn it.’ (...) Singapore Malays, on the other hand, attached great importance to easy and graceful living.⁴⁶²

Met andere woorden, de Maleisiërs in Singapore zijn in vergelijking met de robuuste Chinese meerderheid een achtergestelde groep, economisch verwaarloosd en ongeorganiseerd.⁴⁶³ Het echtpaar Andaya geeft een indruk hoe het Maleise volksgedeelte zich voelt en opstelt in bijvoorbeeld onderwijszaken, dat gemanipuleerd is door de ‘blanke’ indringer:

Throughout the Malay world, wherever educated Muslims gathered, study clubs were formed to discuss some of the issues facing Muslims and particularly why Malays had apparently failed to attain *tamadun*, the newly coined word for a technological civilization. Similar questions were debated by the vernacular press. Because of their failure to grasp *tamadun* and acquire *ilmu* (knowledge), said a modernist Islamic journal published in Singapore, *al-Imam* (1906-8) Malays had been subdued by an alien white race.⁴⁶⁴

Maleisiërs zijn van oorsprong landbouwers, vissers, ambachtslieden en redelijk wars van handel. Ten tijde van de Britse overheersing in Singapore zijn zij gerekruteerd in beroepen binnen de publieke sector, als ambtenaar, politieagent of als militair in het leger. Daarnaast zijn de Maleisiërs terug te vinden in ongeschoolde, veelal laagbetaalde beroepsgroepen, binnen de huishoudelijke verzorging als tuinman of chauffeur, als loopjongen of als bediende in de sterk groeiende kantooromgeving van Singapore.

Ook in de 21ste eeuw heeft de Maleise bevolkingsgroep nog steeds een relatief laag opleidingsniveau en is daardoor beroepsmatig nog steeds te vinden aan de onderkant van de maatschappelijke ladder, waardoor qua beroep en scholing een bijna vanzelfsprekend *perpetuum mobile* in werking blijft. In vergelijking met de jaren zestig van de vorige eeuw is er nu echter wel sprake van een betere Maleise bezetting in de hoek van winkeliers en

⁴⁶¹ Michael D. Barr en Zlatko Skrbiš, *Constructing Singapore: Elitism, Ethnicity and the Nation-Building Project* (Kopenhagen 2008) 24.

⁴⁶² Judith Djamour, *Malay Kinship and Marriage in Singapore* (Londen 1959) 10.

⁴⁶³ Chan Heng Chee, *Singapore: The Politics of Survival 1965-1967* (Singapore 1971) 16.

⁴⁶⁴ Watson Andaya, *A History of Malaysia*, 208.

administrateurs en veel jonge Maleise personen werken in fabrieken met grootschalige productie. De Singaporese wetenschapper en diplomate Chan Hengng Chee stelt dat ten tijde van Winsemius adviesperiode:

Around September 1967 it was revealed in the Singapore Sample Household Survey 1966, that approximately 33 per cent of the Malay working population were engaged in service, sport and recreation occupations, 21 per cent were craftsmen, production-process workers and labourers and about 17 per cent were workers in transport and communication occupations.⁴⁶⁵

Om haar Maleise bevolking economisch, sociaal en politiek tot een hoger niveau te inspireren, om een nog betere sprong naar de toekomst te maken en een passend ontwikkelingsniveau te bereiken, wacht de regering van Singapore complexe uitdagingen die niet alleen gericht moeten zijn om stereotype percepties te veranderen.

~

De derde etnische groep die vanaf het einde van de negentiende eeuw arriveert, komt in oorsprong uit India. Door stimulering van het Britse-Indische gouvernement arriveren grote groepen contractarbeiders in Singapore dat zelfs als werkkolonie gaat fungeren voor Indiase *convict labour*, gerechtelijk veroordeelden, die bij de aanzet van de Maleise plantagebouw en de stormachtige uitbreiding van de rubberindustrie ingezet worden.⁴⁶⁶ De ongeschoolde Indiase migranten zijn voorbestemd voor fysiek zwaar werk, voor handarbeid bij openbare projecten, voor gemeentelijke diensten, voor weg- en waterbouw, voor infrastructuur en als dokwerkers.

De etnische groep van Hindoe en moslim Tamils komen respectievelijk uit noordelijk en zuidelijk Brits-Indië en worden in Maleisië en naarmate de eeuw zich vordert ook in Singapore als postbodes, dagloners en kantoorhulp ingezet. Zij gaan als onderhoudspersoneel werken op de Britse militaire basis of zijn werkzaam als tuinman of plantsoenhulp. Hun bijna vanzelfsprekende beroepsgroepen van kappers en koks mogen in dit verband niet vergeten worden. De navolgers van de monotheïstische religie van het sikhisme, een specifieke subgroep van de sikhs uit de Indiase deelstaten Punjab en Bengalen, zijn nu in Singapore te vinden als onderwijzers, artsen en juristen. Sikhs verzorgen de veiligheid, zij zijn bewakers, maar zij werken ook als lagere ambtenaren bij politie en leger. Sunil Kukreja, hoogleraar *Comparative Sociology*, beschrijft de situatie van de sikhs in Maleisië op een bondige manier:

Jamit Singh was born in 1929 in Ipoh, the capital of the tin-mining state of Perak, to a relatively well-off and respected Sikh family. His father was a railway Station Master, and his brother a

⁴⁶⁵ Chan Heng Chee, *Singapore: The Politics of Survival*, 16.

⁴⁶⁶ Formal, Elliot en Agnieszka Wojtera, 'The Foreign Dimension of Singapore's Economic Growth: The Role of Foreign Multinationals and Labor on Singapore's economic Growth since the 1960s-1982'. Masterthesis Norges Handelshøyskole (Bergen 2013) 9.

professional soldier in the British military. He was part of the Punjabi diaspora descended from Sikhs who moved to Malaya in the 1870s to serve as policemen and soldiers for the British authorities.⁴⁶⁷

Misschien opereert tegenwoordig wel de helft van de Indiase bevolking in de kleinhandel, in kantoorboekhandels, in de catering van Indiaas eten en in de vele textielwinkels. Handel in Indiase katoenproducten zijn gaandeweg van de Britse EIC in Indiase, veelal Sikhs' familiehanden overgegaan. Indiërs uit Ceylon zijn klerken bij de koloniale Singaporese bureaucratie, terwijl geld lenen voor handels- en bankzaken tot het specifieke terrein van de Chettiar kaste uit de Indiase deelstaat Tamil Nadu behoort, die als geen andere beroepsgroep de oorspronkelijke Brits-Indiase negotie financieel heeft gefaciliteerd.

Het aantal immigranten in Singapore uit India en later ook uit Pakistan, heeft zich sterk uitgebreid, begin jaren vijftig van de vorige eeuw spreken we over 76.000 inwoners van Indiase oorsprong. In 1959 is Singapore's eerste minister voor Cultuur en daarna minister van Buitenlandse Zaken de van oorsprong journalist Sinnathamby Rajaratnam, in 1915 geboren in Ceylon uit Tamil ouders en opgegroeid in Maleisië.

~

Voorgaande groepen Chinezen, Maleisiërs, Indiërs en Pakistani vormen in 2018 96% van de bevolking van Singapore. Zij bleven omdat, zoals Cicero in het jaar 45 voor de christelijke jaartelling stelt: "*Ubi bene, ibi patri*", 'waar het mij goed gaat, is mijn vaderland'.⁴⁶⁸ Het Chinese deel van de bevolking neemt in 2018 74% voor hun rekening, het Maleise deel 13% en de Indiërs vormen met 9% de kleinste bevolkingsgroep. De overige 4% bestaat uit de zogenaamde *Other Ethnic Groups*: Euraziaten, Europeanen, Arabieren, Japanners, enzovoorts.⁴⁶⁹

Singapore is een multiraciale, multitalige en multireligieuze stad. Het is voor te stellen dat volgens Barr "*in the highly structured and micromanaged context of Singapore, race is a fundamental instrument of social engineering and the means for the organization of social complexity*".⁴⁷⁰ Deze zinsnede verwoordt het dominante thema binnen Singapore's divers samengestelde bevolking: de complexiteit van klasse gecombineerd met kaste, etniciteit en religie, soms als uitvloeisel van westerse hegemonie, vaak als uitvloeisel van migratie en de drang naar welvaart, fundamentele pijlers van de geschiedenis van 'model Singapore'.

⁴⁶⁷ Sunil Kukreja, 'The Political Economy of Ethnic Group Incorporation: The Case of Punjabis in Malaya', *Crossroads: An Interdisciplinary Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 11, No. 1 (1997) 25-49, aldaar 27.

⁴⁶⁸ Marcus Tullius Cicero, *Tusculanae Disputationes*, V (Rome 45 BC) 108.

⁴⁶⁹ Singapore, Department of Statistics, 2015 data.

⁴⁷⁰ Barr, *Constructing Singapore*, 50.

22 Groei, commercieel belang en kwetsbaarheid

De westerse wereld heeft meer en meer behoefte aan de producten die Singapore verscheept: tin voor de blik- en rubber voor de automobiellindustrie. De duizenden oliegestookte schepen die het eiland jaarlijks rond, leveren bovendien een aanvullende markt voor het volumeproduct olie.⁴⁷¹ In 1921 betekent petroleum slechts 10.000 ton, in 1926 415.000 ton en in 1939/1940, als twee/derde van alle scheepsmotoren olie gestookt is, wordt in Singapore voor 743.000 ton aan petroleum gebunkerd en geëxporteerd.⁴⁷² Gekoppeld aan de bestaande handel in tropische producten, uitgebreid met de startende Maleise en Indonesische palmolie-industrie, levert dit uitdijende productpallet tussen 1870 en 1939 Singapore jaarlijkse groeipercentages op van 3 tot 4%. Overigens houdt deze groei nauwelijks enige tred met de groei van de bevolking, die intussen verzesvoudigd is.

In 1913, bijna vijftig jaar voordat Winsemius zijn intrede in Singapore doet, resulteert de maritieme groei in het opzetten van een centrale havenorganisatie, de *Singapore Harbour Board* (SHB). De Britten willen, door voldoende havenruimte ter beschikking te stellen en over veel mankracht te beschikken, Singapore op scheepvaartgebied een concurrerende positie geven; de scheepvaart die Singapore aandoet moet op een snelle afwikkeling van lossen en laden kunnen rekenen. Bovendien, vrachtschepen en olietankers moeten regelmatig het dok in om gecontroleerd en gerepareerd te worden. Eind jaren dertig kan scheepsreparatie in Singapore plaatsvinden op een door de Britten gebouwde scheepswerf annex reparatiebedrijf, met meerdere scheepsdokken. Een neveneffect op deze zich ontwikkelende industriële activiteit van de SHB is het ontstaan van Chinese scheepswerven voor het bouwen van sleepboten, veerboten en soms een klein stoomschip. De ontwikkeling van de scheepvaartsector leidt in de jaren dertig tot het eerste rekruteren van lager technisch scheepvaartpersoneel.

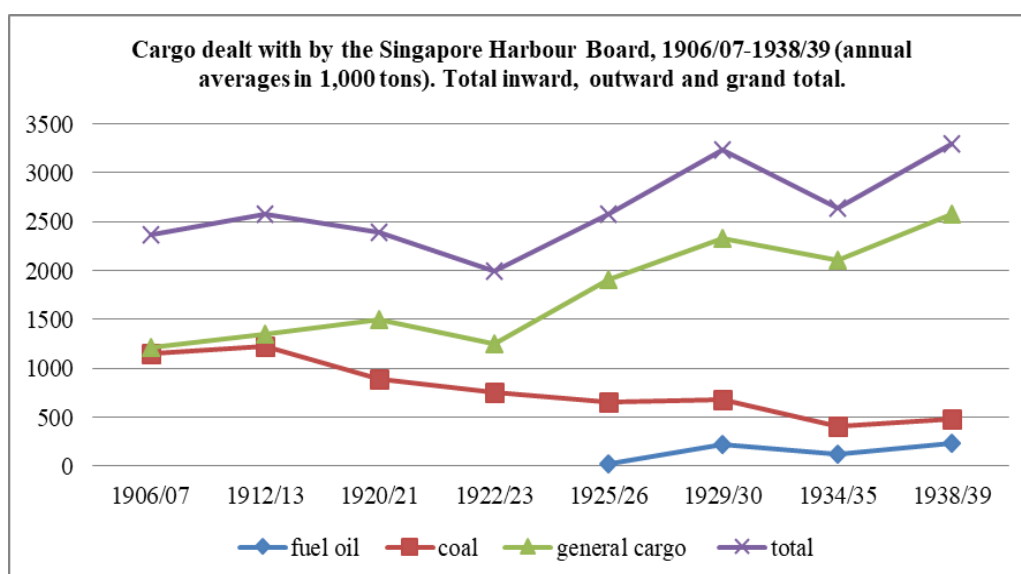
Onderstaande Grafiek 1 laat zien dat haven en scheepvaart het economische fundament van Singapore verstevigen.⁴⁷³ Wat deze grafiek ook zichtbaar maakt zijn de wispelturige veranderingen die de twintigste eeuw met zich meebrengt; de economische recessie in het Westen, tien jaar na de Eerste Wereldoorlog, doet afzetmarkten inzakken. Ook wordt duidelijk hoe na deze crisis Singapore's economie door de haven opnieuw groei laat zien.

⁴⁷¹ Ryan, *The Making of Modern Malaysia and Singapore*, 184.

⁴⁷² Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 77.

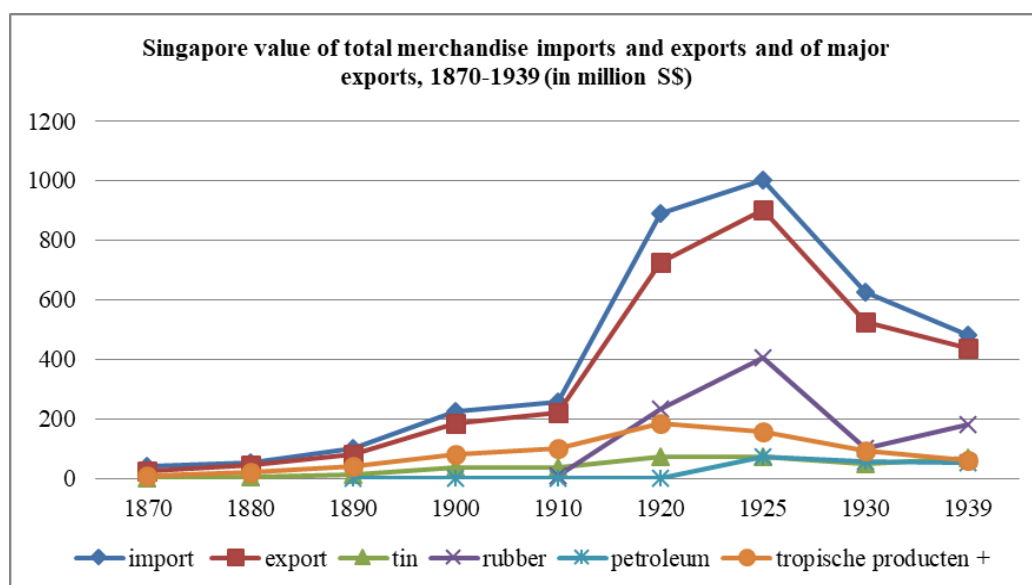
⁴⁷³ Ibidem, 135, 141.

Grafiek 1

Grafiek 2 geeft de financiële consequenties van de goederenbewegingen uit Grafiek 1 weer. De lijnen laten zien hoe door de malaise van een wereldwijde depressie, met als gevolg schokken in de rubbernoteringen en sterke schommelingen in valutaprijzen, Singapore's economie beïnvloed wordt. De grafiek maakt duidelijk dat Singapore's economisch belang, als land zonder grondstoffen, bij de handel ligt; in 1927 bestaat bijna 60% van de totale import in Singapore uit producten uit de regio's Maleisië, Noord-Borneo en Nederlands-Indië. Anderzijds maakt deze goederengroep 54% uit van wat Singapore in totaal exporteert.⁴⁷⁴

Grafiek 2

⁴⁷⁴ Ibidem, 83, 372-374.

Het vanuit omringende landen geïmporteerde tin en rubber, in combinatie met andere tropische producten, levert een labiel exportpallet op. En aangezien industrialisatie vooralsnog geen *hot item* is, verstevigt dit de conclusie van Singapore's kwetsbaarheid. Wat nu lokaal gefabriceerd, zeg geïndustrialiseerd wordt, komt voornamelijk uit de minst attractieve rubriek van 'etenswaren, drank, tabak en producten vervaardigd van hout en textiel', gefabriceerde producten die bovendien met een verwaarloosbaar percentage buiten de actieradius Zuidoost-Azië geëxporteerd worden.

Dat Huff in 1995 Singapore omschrijft als "*an island of 3.1 million people, the world's eighth largest exporter of machinery and transport equipment and ranks 12th in exports of services*" zou in 1930 alle verwachtingen te boven gaan.⁴⁷⁵ Industrialiseren is in de jaren dertig van de vorige eeuw in Singapore, buiten de SHB en de scheepsbouw/repairatie om, nog nauwelijks een serieuze optie naast de winstgevende handel in goederen.⁴⁷⁶ De Europese handelshuizen in Singapore hebben sowieso weinig financiële interesse in fabricage, in industrie, waardoor ook hun investeringen in deze sector minimaal blijven. Ryan meldt dat de Europese handelsgemeenschap zelfs enige tijd moedwillig de ontwikkeling van lokale industriële productie tegengehouden heeft:

In 1933 and 1934 the European mercantile community easily defeated Singapore's protectionist lobby of local Singapore manufacturers and European firms who had the distribution of imported manufactured goods as their main business.⁴⁷⁷

~

Niet alleen de talloze Europese handelaren en handelskantoren in Singapore hebben qua industriële ontwikkeling hun vrij negatieve invloed doen gelden. Op basis van de groeiende vraag naar Aziatische producten voor westerse afzetmarkten beïnvloeden deze handelshuizen, met hun snelle communicatie en veelal machtige achterban, ook de financiële ontwikkelingen in Singapore. De financiële afwikkeling van Singapore's handel met de omliggende regio's is, zoals eerder omschreven, in oorsprong op Chinese leest geschoeid. Nu doet de toegenomen export naar het Westen ook de financiële afwikkeling in Europese bankhanden overgaan die, gesteund door de centrale banken in de betreffende thuislanden, vooral Europese exporteurs gaan garanderen en financieren, respectievelijk bevoordelen. De Chinezen met hun onderlinge

⁴⁷⁵ W.G. Huff, 'The Developmental State, Government, and Singapore's Economic Development Since 1960', *World Development*, 1995, Vol. 23, No. 8, 1421-1438, aldaar 1421.

⁴⁷⁶ *International Trade Statistics 1993*, GATT (Genève 1993).

⁴⁷⁷ Ryan, *The Making of Modern Malaysia and Singapore*, 274-275.

financiële netwerk hebben voorlopig niet de steun van Europese noch van Amerikaanse financiële instellingen.

Dit werkt dubbel in hun nadeel omdat Singapore's Chinese ondernemers en hun banken enerzijds niet op een eigen centrale bank noch op een beurs kunnen terugvallen. Daarnaast creëren de opkomende West-Europese vraag en de veranderde financieringsmethodiek geen adequate tegenstroom. De geldcirculatie gaat in andere handen over terwijl bovendien 'nu er meer uit gaat dan er in', want ook de ontstane winsten worden nu naar die landen 'geëxporteerd' waar het kapitaal vandaan komt. Chinese herinvestering in Singapore wordt op deze manier een moeilijker zaak.⁴⁷⁸ Bovendien als de omzet sterk terugvalt, komt de financiële veiligheid in het geding, ondanks de zo vertrouwde ruilhandel. Zolang de financiële consequenties van export en import redelijk in evenwicht zijn, wat begin twintigste eeuw nog het geval is, is de afhankelijkheid voor deze Chinese ondernemers niet funest.

Met andere woorden, het toenmalige bilaterale systeem van de Aziatische ondernemer die tevens Aziatische inwoner van Singapore is, wordt ontkracht. De handelssector in koloniaal Singapore, koop en verkoop, de beurs van goederen, financiën en controle, gaan nu overwegend Europees gedomineerd worden. Dat laat zich vooral merken in de periode 1920-1930, recessiejaren in de westelijke wereld, die zich in Azië als een baken van onrustige factoren gaat manifesteren. Huff bevestigt deze voor de Chinese handel negatieve ontwikkeling:

Unlike the European agency houses and banks, which survived the 1930s slump without undue difficulty, several of the largest Chinese businesses were forced into amalgamation or liquidation, while bankruptcies among smaller Chinese firms multiplied.⁴⁷⁹

De verhoogde Europese financiële interesse is niet de enige factor die de draagkracht van Singapore's lokale ondernemerschap aantast. Ook typische Chinese marktsectoren zoals het reeds genoemde smelten en verkopen van tin en het prepareren en verkopen van rubber, in 1936 tot wel 80% van Singapore's export, gaan nu versterkt over in Europese handen.⁴⁸⁰ Daarnaast is de logische consequentie dat als de 'oosterse' handel op wat voedselproducties van koekjes, snoep en bakolie na niet wil industrialiseren, voornamelijk westerse initiatieven tot industrialisatie worden genomen.

Vandaar dat in de jaren dertig van de vorige eeuw in eerste instantie voornamelijk westerse fabrieken voor bouwmaterialen als vloertegels, draad, spijkers, verf, glas, triplex, dakpannen en asbest gesticht worden. Ford Automobielen zet een assemblagefabriek voor

⁴⁷⁸ Rodan, *The Political Economy of Singapore's Industrialization*, 41.

⁴⁷⁹ Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 89-92.

⁴⁸⁰ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 33.

auto's op en vanwege de rubberproductie start Bata uit Tsjechoslowakije een schoenenfabriek. Allemaal producten voor levering aan de lokale en regionale markt. In 1932 worden in Singapore ook twee bierbrouwerijen opgezet, die de merken Heineken en Amstel produceren en vermarkten onder de productnamen Tiger Beer en Anchor Beer.⁴⁸¹

Wel wordt de productie die voorheen in westerse thuislanden plaatsvindt nu uit kostenoverweging naar de oorspronglanden teruggebracht. Terug naar de landen waar de basisproducten vandaan komen, maar dan wel onder westerse penvoering, jurisdictie en financieel belang. Houtbewerking voor het vervaardigen van meubels wordt nu een nieuwe industrietak, met productie-eenheden voor textiel en kleding als goede tweede. Als gunstig neveneffect geldt dat er enigerlei vorm aan technisch onderwijs gegeven wordt en de ontwikkeling en productie op kleinere schaal van machines en werktuigen opgestart worden.

De bevolking van Singapore groeit ondertussen van 558.000 in 1931 naar 770.000 inwoners in 1941. Het fundament voor de toekomst is zich enigszins aan het verstevigen, maar de oorlog, die in 1942 begint, gooit veel in duigen.⁴⁸²

⁴⁸¹ Wong Lin Ken, 'Singapore: Its Growth as an Entrepot Port, 1819-1941', 76.

⁴⁸² Ibidem, 165; Ryan, *The Making of Modern Malaysia and Singapore*, 182.

Hoofdstuk 7 De doorstart van Singapore

Na de Tweede Wereldoorlog wordt Singapore langzaam maar zeker uit de resten en brokstukken van de Japanse terreur volledig op zichzelf teruggeworpen. Enerzijds omdat Groot-Brittannië als kolonisator voor het oplossen van zijn eigen problemen moet afhaken en anderzijds omdat Singapore een zo deerlijk gewenst samengaan met zijn buurland niet kan volbrengen.

Voor Singapore start de vaak onderhuidse ontworsteling uit de koloniale overheersing in 1946, als de Britten enerzijds de Maleise Unie instellen terwijl Singapore anderzijds zijn status van kroonkolonie behoudt; een vrijwel definitieve scheiding tussen Maleisië en Singapore. Daarna, in een tijdsbestek van vijftien jaar als Singapore deels door Groot-Brittannië geregeerd wordt en deels zelfregerend is, gaat het land zijn eigen plaats in een snel veranderende wereld vinden. In deze periode kijkt Indonesië, dat zelf ook uit een overheersing komt, argwanend naar dit Chinese eiland ‘om de hoek’ en ook Maleisië is niet zeker over de etnische harmonie en politieke interesses van zijn toekomstige levenspartner. Historicus Sikko Visscher omschrijft deze periode als:

The Chinese community made a transition from a migrant society with highly transitory characteristics to a stable, locally based community and was looking for a role in Singapore's political life on the uncertain road to self-rule and independence. (...) the Chinese in Singapore realized that their fate was tied to the island they lived on.⁴⁸³

De grote ommekeer wordt het indringende Japanse beleid in Singapore tijdens de Tweede Wereldoorlog dat de basis voor een scherper nationalistisch zelfbeeld verhoogt en voor de circa 800.000 inwoners nieuwe politieke aspiraties ten opzichte van de bijna vanzelfsprekende Britse overheersing schept. Singapore, gaat sterk op weg naar de openingszin in het Voorwoord van deze dissertatie: “Oorlogen, crises en chaos geven landen en overheden vaak de enige kans om een totaal nieuwe weg in te slaan.”

23 Oorlog luidt zelfstandigheid in

Als Japan in 1937 het zwakke China binnenvalt, hebben de Britten op een eilandje vlak voor de kust van Singapore voor miljoenen ponden aan verdedigingswerken geïnvesteerd. Tevergeefs, want de nieuwe overheerser Japan landt niet vanuit zee waarop Singapore's kanonnen gericht staan maar bereikt het eiland in de rug, via het vasteland van Maleisië, veelal

⁴⁸³ Sikko Visscher, *Business, Ethnicity and State: The Representational Relationship of the Singapore Chinese Chamber of Commerce and the State, 1945-1997* (Amsterdam 2002) 63-64.

lopend en op de fiets. Op 8 februari 1942 begint de invasie waarna op 15 februari de Britse Generaal Percival het 'onneembare' eiland Singapore aan de Japanners overgeeft. Singapore is gevallen en de Britten wordt zowel het bestuur van Singapore als het bestuur van Maleisië ontnomen. Singapore, door de Japanners nu *Syonan-To* 'Licht van het Zuiden' genoemd, wordt het Japanse regionale administratieve centrum, ook voor Maleisië en voor het Indonesische Sumatra.

484

De absolute legitimiteit en onaantastbare status van het Britse koloniale regime valt in duigen. De bevolking van Singapore voelt zich door de inadequate verdediging van het eiland verraden, de Japanse invasie bevestigt dat de koloniale bezetter hen niet heeft kunnen beschermen. De schade die deze desillusie in de imperiale 'weldoeners' van Singapore doet ontstaan, blijkt niet meer te repareren. Lee Kuan Yew verwoordt deze sterk veranderde situatie in zijn boek *The Battle for Merger*, waarin hij ook de oorlogsjaren beschrijft:

[The Europeans] were stripped literally naked as prisoners of war, and became ordinary people. It was the Japanese ten-cent store-man who, backed by Japanese military might, suddenly became the big boss who occupied a big house and had a better life.⁴⁸⁵

De handel komt bijna geheel tot stilstand, het geld wordt waardeloos, voedsel wordt schaars en de gezondheid abominabel. De Japanse militaire overheersing luidt een periode van oorlogsgeweld, afschuwelijke wreedheid en menselijke ellende in. Vooral het Chinese

⁴⁸⁴ Foto krant: *Japan Times & Advertiser*, 16-02-1942.

⁴⁸⁵ Lee Kuan Yew, *The Battle for Merger* (Singapore 1961) 10-11.

bevolkingsdeel wordt door de Japanners met veel achterdocht bejegend; de Chinezen zijn immers trouw gebleven aan de anti-Japanse bewegingen in thuisland China. Auteur Yong Ching Fatt herinnert ons aan deze banden van Singapore met het moederland China:

In addition, between 1937 and 1942, the Chinese nationals residing in Southeast Asia were thought to have donated a total of 400 million renminbi towards China's ailing economy. In Singapore, the loyalty of the China-born Chinese towards their natal land was apparent with the mobilisation of 30 affiliated local committees and over 300 branches to aid the collection of donations. This was a clear testimony (...) of the fierce loyalty of the China-borns towards their homeland.⁴⁸⁶

Overtuigd communistische Chinezen uit Singapore en Maleisië bestrijden de Japanners actief, in de ogen van de Japanners zijn zij de subversieve elementen. Naar verluidt worden in Singapore aan het begin van de oorlog zonder opgave van redenen voornamelijk Chinese inwoners verzameld en al of niet na ondervraging en foltering op brute wijze vermoord, vaak door standrechtelijke onthoofding. Hoeveel Chinezen door deze wrede acties zijn gedood is achteraf moeilijk vast te stellen. Na de oorlog geven de Japanners een getal van 5.000 getroffen op, een getal dat door Chinese bronnen sterk tegengesproken wordt, zij spreken over 50 tot wel 100.000 doden.⁴⁸⁷ Deze Japanse problematiek met het Chinese deel van de bevolking (met daarnaast de preferentiële behandeling van het Maleise bevolkingsdeel), leidt tot het accentueren van grotere onderlinge etnische tegenstellingen. Volgens de sociale priester-activist James Minchin "*a disaster for race relations*" en oorzaak van grootschalig etnisch geweld na de oorlog.⁴⁸⁸

Op 6 en 9 augustus 1945 vallen Amerikaanse atoombommen op Japans Hiroshima en Nagasaki waardoor de oorlog in Azië abrupt eindigt. De Japanse capitulatie in Singapore op 12 september 1945 betekent de terugkeer van de Britse regering en van haar strijdkrachten, alhoewel de bewoners van Singapore zich realiseren dat een teruggang naar de aloude Britse heerschappij geen optie is. De toekomst moet nu zelf ter hand genomen worden, de wens naar een natie zonder koloniale overheersing is sinds de Japanse bezetting niet meer te stoppen.

~

Net zoals Winsemius door de oorlog een ander mens is geworden, is Singapore door de oorlog een ander land geworden. Het wil, nu het de oorlogsmisère doorstaan heeft, een nieuw bestaan

⁴⁸⁶ Yong Ching Fatt, *Chinese Leadership and Power in Colonial Singapore* (Singapore 1992) 82-83.

⁴⁸⁷ Kevin Blackburn, "The Collective Memory of the Sook Ching Massacre and the Creation of the Civilian War Memorial of Singapore", *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, vol. 73 part 2, no. 279 (December 2000) 73; Lim Tin Seng, *Forgotten Promises: Constructing the Civilian War Memorial and Settling the 'Blood-Debt'*. Thesis submitted for the degree of Master of Arts, National University of Singapore (2005) 20; Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 502.

⁴⁸⁸ James Minchin, *No Man is an Island: A Study of Singapore's Lee Kuan Yew* (Sydney 1981) 32.

optuigen en gaat op zoek naar een nieuwe, eigen identiteit. Ook de komende premier Lee Kuan Yew is door de oorlog en de Japanse bezetting veranderd:

The three and a half years of Japanese occupation were the most important of my life. They gave me vivid insights into the behaviour of human beings and human societies, their motivations and impulses. My appreciation of governments, my understanding of power as the vehicle for revolutionary change, would not have been gained without this experience. (...) I learned more from the 3,5 years of Japanese occupation than any university could have taught me.⁴⁸⁹

In de ontstane anomie van september 1945 is het niet vanzelfsprekend hoe en waarop dit nieuwe Singapore gestoeld moet worden, maar dwingende voorwaarden openbaren zich snel. Binnen een week na 12 september is het Japanse geld waardeloos, de schaarste aan essentiële goederen is onhoudbaar en de Britse pogingen om de marktprijzen te reguleren mislukken volledig; geen geld, geen goed en geen bestuur. Fysiek is Singapore als stad niet overmatig zwaar geraakt, maar de inwoners zijn ondervoed, ziek, slecht gehuisvest, gezondheidszorg is er niet, laat staan ordentelijk onderwijs; een lethargische situatie.

De problematiek wordt groter dan gevolg van de blijvende economische stagnatie in de handelssector, Singapore's drijvende kracht. Daarnaast is er al jaren nauwelijks enige aanzet tot bouwactiviteit, zodat veel families in armoede in schamele hutjes in kampongs leven, broedplaatsen voor opstand en anarchie. In deze situatie, niet alleen in Singapore maar eigenlijk in grote delen van Azië, is de communistische ideologie het geijkte middel om herwonnen situaties revolutionair te verankeren. Het dagelijks leven wordt ontregeld en de aantrekkelijkheid van de communistische natie waar alles beter is, wordt aanlokkelijke materie.

Een van de eerste maatregelen van het Britse Militaire Bestuur in 1946 is het scheiden van Maleisië en Singapore in enerzijds de Maleise Unie (in 1948 wordt de formele naam de Federatie van Malaya) en anderzijds de kroonkolonie Singapore. Om meerdere redenen blijft Singapore een aparte Britse kroonkolonie in plaats van onderdeel, of zelfs de hoofdstad van de Maleise Unie. De Britse bases op Singapore zijn voor veel nationale en internationale partijen van groot belang; een explosie van communisme zou deze plek op de wereldkaart wel eens dramatisch kunnen veranderen. Het perspectief van een Chinees communistische invloedsfeer die mogelijkwijze Pan-Maleisië in casu geheel Zuidoost-Azië kan beïnvloeden is voor de internationale politiek niet aantrekkelijk. Tan Tai Yong, hoogleraar geschiedenis aan de NUS en president van het *Yale-NUS-college* schrijft hierover:

⁴⁸⁹ Lee Kuan Yew, *The Singapore Story: Memoirs of Lee Kuan Yew* (Singapore 1998) 74.

In explaining its decision to separate Singapore from Malaya in 1946, the British had stated that it had been no part of their policy "to preclude or prejudice in any way the fusion of Singapore and the Malayan Union in a wider union at a later date" (...) Although Singapore was separated from the other Straits Settlements and Malaya and established as a Crown Colony in its own right in April 1946, British officials and policy-makers were convinced that the island's long-term existence as a state on its own was hardly viable given the economic and trade dependence of the tiny resource-scarce island on the Malayan hinterland. Indeed, when the British decided to excise Singapore from the mainland, largely as a measure to ease the acceptance of the Malayan Union plan by the Malay politicians and the Sultans, the separation of the two territories was meant to be a temporary expedient; British officials actually foresaw their coming together again in the not distant future (...) it was stated that "in considering the need for a closer integration in Malaya, His Majesty's Government consider that, at least for the time being, Singapore requires separate treatment (...) It is recognised, however, that there were, and will be close ties between Singapore and the mainland".⁴⁹⁰

Zoals dit citaat aanroert is het gegeven van etnische onevenwichtigheid tussen de bevolkingsgroepen een gevoelig thema. Mocht het ooit in de richting gaan van een gemeenschappelijke natie van Maleisië inclusief Singapore, dan lijkt het grotere aandeel van de Chinese bevolkingsgroep voor het Maleise deel van de bevolking onacceptabel. Auteur Rodan verwoordt dit eufemistisch als "*a challenge to Malay political ascendancy*".⁴⁹¹ De Britse geschiedschrijver Daniel George Edward Hall geeft deze problematiek technisch een duidelijk gezicht:

By 1947, the Chinese represented [in a union of Singapore with Malaya] the largest ethnic group: some 45 percent of the total population. Indians and Pakistanis with 60.000 inhabitants made up for 10 percent. In that particular year the Malay part of the population carried 43 percent. However, without Singapore in the Union, the positions were reversed, with the Malays making up 49.5 per cent and the Chinese 38.4 per cent. In other words, the Malay indigenous population was in majority overruled at that moment, due to immigration.⁴⁹²

~

In dit kader is een opmerkelijk moment vermeldenswaardig. Omdat de Britten de Chinese guerrilla activiteiten tegen de Japanse overheersing hogelijk waarderen, wordt in Singapore op 6 januari 1946 een groots opgezette ceremonie gehouden, onder aanwezigheid van de *Supreme Allied Commander South East Asia*, schout-bij-nacht Lord Louis Mountbatten. Daarbij worden leden van de *Malayan People's Anti-Japanese Army* (MPAJA) en andere leden van de georganiseerde weerstand tegen de Japanners tot helden verklaard en onderscheiden. De heroïsche rol van deze groep Chinese communisten en nationalistten tijdens de oorlog en de

⁴⁹⁰ Tan Tai Yong, 'Creating "Greater Malaysia": Decolonization and the Politics of Merger (Singapore 2008) 26, 31, 59; *National Archives of Singapore*, White Paper on Detachment of Singapore from the Straits Settlements (January 1946), Cmd. 6724.

⁴⁹¹ Rodan, *The Political Economy of Singapore's Industrialization*, 53.

⁴⁹² D.G.E. Hall, *A History of South-East Asia* (New York 1968) 883.

publiekelijke beloning daarvan in 1946 staat in schril contrast tot de komende ‘jacht’ op elke vorm van communistische uiting, zowel in Maleisië als in Singapore.

~

Na het plotselinge einde van de Tweede Wereldoorlog verandert Singapore schoksgewijs, zowel economisch als politiek. Leiders en bevolking van totaal 938.000 personen gaan zich nu vechtend een beter bestaan verwerven.⁴⁹³ Historicus en politicoloog Van der Veen schrijft: “uit primaire overlevingsdrang”.⁴⁹⁴ Daarnaast, zoals Van der Veen een jaar later schrijft, “zoeken zij dezelfde rechten als de overheersende allochtone Britten en de elite van 1% Engelssprekende Chinezen”.⁴⁹⁵ Drie fenomenen geven een indruk hoe fragiel stabiliteit en sociale ontplooiing zich op dat moment in Singapore manifesteren en maken duidelijk hoe geforceerd de nakende ontwikkeling zich ontplooit.

Op de eerste plaats ontstaat een tegenstrijdigheid, want er moet gekozen worden tussen de communisten en de Britten, enerzijds moet het communistische terrorisme geminimaliseerd worden terwijl anderzijds de Britse overheersers, die constitutioneel land en goed beschermen, nu definitief buitenboord gezet moeten worden. Historicus P.J. Thum schrijft over deze gevoerde strijd die alle kenmerken van een *clash* van culturen kenmerkt en al vroegtijdig de onwil tot democratische besluitvorming openbaart. Hij geeft aan dat er zelden interactie geweest is tussen de Britse overheersers en de Chinees opgevoede, niet-Engels sprekende gemeenschap, “*Around 75% of the island was of Chinese ethnicity, of which approximately 90% spoke Chinese as their first language*”.⁴⁹⁶ Een van de redenen dat de koloniale regering niet in staat is de sterk in de Chinese maatschappij levende gevoelens te begrijpen komt volgens Thum omdat:

by governing the Chinese community through intermediaries, the colonial government was thus unable to comprehend the changes that swept the community below the elite level. Instead, they dealt with the manifestations of change on a regulatory basis, supported by repression of domestic opposition. As the most apparent manifestations of change were concentrated among students, teachers, and workers, the areas of education and labour became particular targets for colonial regulatory action.⁴⁹⁷

⁴⁹³ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 165; Singapore, Department of Statistics, *1947 Census*.

⁴⁹⁴ Pieterel Gruppen en Maurits Giesen, ‘Overlevingsdrang is de motor van de geschiedenis: Roel van der Veen verklaart succes van Aziatische landen’, *IS: Internationale Samenwerking*, 7 (2010) 14-17.

⁴⁹⁵ Roel van der Veen, *De engel van de vooruitgang*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Geschiedenis en Theorie van de Internationale Betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam (2011) 11-12.

⁴⁹⁶ Ping Tjin Thum, *Chinese Language Political Mobilisation in Singapore, 1953-63* (Michaelmas 2010) 4.

⁴⁹⁷ Ibidem, iii.

Op de tweede plaats is het rond 1950 belangrijk dat bijna 40% van het werkzame bevolkingsdeel in overheidsdienst is en daardoor verzekerd van een inkomen, zij het een schamel inkomen.⁴⁹⁸ Echter, de honorering van de veelal ongeschoolde handarbeid van de overige honderdduizenden Chinezen, Maleisiërs en Indiërs is vrij ongewis. Dan spreken we over koelies in de bouw of over havenarbeiders, over straatventers en huishoudelijk personeel zoals bewakers, tuinlui, huishoudsters, koks, kindermisjes en schoonmakers, beroepen waar de gevestigde macht van Europeanen en Amerikanen doorlopend op terugvallen. Het gaat ook over fietsriksja's, taxi- en buschauffeurs, winkelpersoneel, ijsverkopers, fabrieksarbeiders, dagloners en de dag-en-nacht vuilnisophalers. Iain Buchanan, auteur, wetenschapper en commercieel partner van diverse organisaties en firma's in Singapore, stelt dat begin jaren vijftig wel de helft van de werkzame bevolking zijn inkomen haalt uit de zogenaamde tertiaire sector, veelal notoir onveilig en vaak aan een werkgevers willekeur overgeleverd.⁴⁹⁹

Thum tekent deze situatie vanuit het perspectief van Chinese dagbladen uit die tijd, voor onderstaande quotes citeert hij de *Nanyang Shang Pao* van 24-07-1953, de *Sin Chew Jit Poh* van 25-07-1953 en de *Nanyang Evening Post* van 07-11-1953:

Singapore lacked any significant social welfare provisions. It had no minimum wage, little regulation of working hours or conditions. Some shop assistants received wages of only M\$15 to M\$28 per month; others worked 15 hour days.⁵⁰⁰

Bovendien:

Even a wage, however meagre, was beyond the reach of many, as there was widespread unemployment. Official statistics estimated unemployment at 5%, but this was achieved by counting anyone who averaged just 15 hours of work per week as being „economically active“. The „economically active“ included many temporary workers who were hired based on demand, including construction and dock workers. It also included those subsisting as hawkers, trishaw riders, small traders, and nominal employees of small shops, trading concerns, and eateries, who were considered „self-employed“.⁵⁰¹

Economisch overleven, laat staan welvaart, is in Singapore na de oorlog niet voor iedereen vanzelfsprekend. Zoals gezegd, niet ten onrechte vecht de armlastige bevolking tegen een eeuwenlange bevoogding en achterstand en niet alleen tegen de bevoogding van de Britse overheersing. In 1897 geeft G.T. Hare, *Assistant Chinese Protector in Singapore*, een lezing, die in *The Straits Chinese Magazine* gepubliceerd is:

⁴⁹⁸ *Annual Report 1947*, Colony of Singapore, 17.

⁴⁹⁹ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 59-60.

⁵⁰⁰ Thum, 'Chinese Language Political Mobilisation', 75.

⁵⁰¹ *Ibidem*, 76.

In China, as you know well, Chinese citizens do not exist. The Chinese people are constitutionally slaves. They have no political rights and very few privileges as citizens. (...) All the Chinese rich and poor, that come to this colony from China, have suffered from the effects of this system. (...) They cannot realise (till they have lived here many years) a different state of things.⁵⁰²

Interessant gegeven is dat het een van Hare's beroepsmatige werkzaamheden is om via het instellen van een getrapt systeem van officiële beloningen en erkenningen, de loyaliteit van de Chinese ingezetenen te verwerven.

De lang in Singapore residerende historicus, zakenman en publicist John Drysdale schrijft decennia later:

The average Singaporean family earned M\$332 annually and had to eat tapioca three times a day in the 1950s. The people of Chinatown lived in windowless cubicles, bare of toilet facilities, and crowded with 1,800 inhabitants to a city Block. More than half of the population of 1.6 million lived in huts made of discarded planks without water, sewage, or electrical facilities. Thirteen percent of the people could find no work at all, and the population grew at a disastrous rate of 3.6 percent a year.⁵⁰³

Ook Mills tekent het scherpe contrast tussen geld verdienen en het leven op het randje van bestaan met:

Two cities and societies: one driven by international finance, steam and the telegraph that enjoyed lifestyles of leisure; the other a rickshaw society, marginalised, violent, poor, disease- and drug-ridden, and for whom laws and justice did not equally apply.⁵⁰⁴

Het derde fenomeen is dat Singapore, om zich te ontwikkelen, veel geld nodig heeft, eigen geld, internationaal geld, Wereldbank-geld. Om ordentelijk op mogelijke toekomstige financiële sponsors over te komen, om aan de reeds ontwikkelde wereld de indruk te geven dat Singapore op westerse grondslag vooruitgang boekt, moet de onrust onderdrukt en de economische ontwikkeling voor de gehele maatschappij serieus aangepakt worden.

~

In de jaren vijftig van de vorige eeuw is het echter niet de rust die prevaleert, maar scandeert de kreet *ACTION* door de straten, zoals zo kenmerkend verwoord in de naam van de in 1954 opgerichte politieke *People's Action Party* (PAP). Veel opgekropte gevoelens, zoals de discriminatie rondom het onderwijs in Chinese talen zijn aanleiding tot veel onrust. Stakingen, geleid door de *Malaya Communist Party* (MCP), zijn aan de orde van de dag zijn. Het aantal

⁵⁰² G.T. Hare, 'The Straits-born Chinese', *The Straits Chinese Magazine*, Vol.1 No. 1, maart 1897, 3-8, aldaar 4.

⁵⁰³ Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 56-57; William Maxwell McCord, *The Dawn of the Pacific Century: Implications for Three Worlds of Development* (New Brunswick 1996) 45.

⁵⁰⁴ Mills, 'Up the Creek with a Paddle', 7.

recalcitrante vakbonden groeit sterk en in deze radicale tijd is het de 26-jarige progressieve advocaat Lee Kuan Yew, medeoprichter van de PAP, die politiek sterk betrokken raakt.

Vanaf augustus 1950 is hij terug van een vierjarige studie rechten aan de *London School of Economics* en de universiteit van Cambridge, waarna hij solidair wordt met de opstandige scholieren en stakers. Eerst wordt hij door de reactionairen als adviseur geraadpleegd om vervolgens de verdediger in de rechtbank voor meer dan honderd vakbonden te worden.⁵⁰⁵

Lee Kuan Yew speelt in de tweede helft van de jaren vijftig meerdere rollen tegelijkertijd en na elkaar. Enerzijds bekleedt hij zijn rol als vrijpleitende advocaat voor raddraaiende scholieren in het communistische veld; hij wordt door het lokale Chinese dagblad de *Nanyang Shang Pao* van 20 september 1954 zelfs “*a friend of Chinese education*” genoemd.⁵⁰⁶ Anderzijds voert hij een actieve rol bij het opzetten van een gemeenschappelijk front tegen het imperiale Groot-Brittannië. In zijn drang om zich van de Britse hegemonie te ontdoen en de macht in eigen handen te nemen is hij in 1954 en 1955 betrokken bij het installeren van opstandige Chinese en Indiase studenten op plaatsen binnen een aantal vooraanstaande vakbonden, hij noemt hen zijn luitenanten. Lee Kuan Yew bevestigt later dat hij inderdaad Sandrasegaran Woodhull als secretaris van de *Naval Base Labour Union* en Jamit Singh als secretaris van de *Singapore Harbour Board Staff Association* aangesteld heeft.⁵⁰⁷

Onder leiding van deze activistische vakbondsleiders worden vervolgens bases en havens platgelegd, acties die zonder twijfel ook de communistische invloed bij tienduizenden vakbondsleden versterkt hebben.⁵⁰⁸ Dezelfde communistisch sympathiserende vakbondsleiders, ondertussen veelal PAP partij- en kaderleden, veroorzaken nog tijdens de Britse overheersing in 1956 rellen met 13 doden, 123 gewonden en 1.000 arrestanten, inclusief 256 *secret society gangsters*.⁵⁰⁹ Het boek *Socialism That Works: ... the Singapore Way* van Devan Nair, vakbondsbestuurder, politicus en vriend van Winsemius, geeft een goede weergave van socialisme, vakbonden en communistische agitatie in Singapore in deze onstuimige jaren vijftig. Goh Keng Swee schrijft in dit boek over deze turbulente tijd:

There were extensive acts of violence, largely communist-inspired, in the course of this anti-imperialistic struggle. Apart from acts of terror on individuals, such as the execution of recalcitrant trade union and student leaders by underground terror gangs, three large-scale riots

⁵⁰⁵ Josey, *Lee Kuan Yew*, 47.

⁵⁰⁶ Thum, ‘*Chinese Language Political Mobilisation*’, 125.

⁵⁰⁷ Lee Kuan Yew, *The Singapore Story*, 124; Pang Cheng Lian, *Singapore’s People’s Action Party: Its History, Organization and Leadership* (Singapore 1971) 3.

⁵⁰⁸ Een interessant betoog rond de *Singapore Harbour Board*: Liew Kai Khiun, ‘The Anchor and the Voice of 10,000 Waterfront Workers: Jamit Singh in the Singapore Story (1954–63)’, *Journal of Southeast Asian Studies*, 35, 03, October 2004, 459–478.

⁵⁰⁹ Lee Kuan Yew, *The Singapore Story*, 157.

occurred between May 1954 and October 1956. Seventeen people lost their lives and seventy-eight were seriously injured. In addition, acts of arson caused serious loss of property.⁵¹⁰

Ook enige van Lee's 'luitenants' gaan de cel in, zoals de reeds eerder genoemde vakbondsleider Woodhull.⁵¹¹ Jaren later, op 3 februari 1963, wordt hij tijdens 'Operation Coldstore' nogmaals gearresteerd en gevangen gezet, nu door de *Internal Security Council of Singapore*, een veiligheidscoalitie tussen de regering van Singapore, vertegenwoordigers van Maleisië

en Groot-Brittannië, samen met nog 112 andere personen.⁵¹² Op de foto hierboven is Lee actief betrokken tijdens een PAP-verkiezingsrally in 1959.⁵¹³

In 1965, drie weken na de scheiding van Maleisië, verweert Lee Kuan Yew zich voor al zijn daden met de opmerking: "*and I joined up with the communists to get rid of them*".⁵¹⁴ Lee heeft begin jaren zestig, om zijn macht te installeren, een draai van 180° moeten maken om het communisme te bevechten. Een politiek die ook door Winsemius, na zijn komst in oktober 1960, om eigen pragmatische redenen aangemoedigd wordt. In dit verband is een zinsnede uit Winsemius' eerste rapportage eind 1960 over Singapore's industriële mogelijkheden interessant. Hij heeft het over de genoemde zeer inefficiënte *Singapore Harbour Board*.

The main reason for this unfavourable development is to be found in a dispute in 1957. At that time management – labour relations were not good. However, subsequent events have led to a

⁵¹⁰ Goh Keng Swee, 'A Socialist Economy that Works' in: C.V. Devan Nair (red.), *Socialism That Works: ... the Singapore Way* (Singapore 1976) 77.

⁵¹¹ Ibidem, 191.

⁵¹² Lim Tin Seng, *Forgotten Promises*, 125; Tham Dek Won, *Race and Class in the Anti-Colonial Movements of Postwar Singapore*, 125.

⁵¹³ Foto Lee Kuan Yew, online at National Archives of Singapore.

⁵¹⁴ George, *Lee Kuan Yew's Singapore*, 163.

weakening of management's position. Therefore organization has since then considerably weakened.⁵¹⁵

Een situatie waar Lee Kuan Yew eigenhandig debet aan is geweest.

Op deze plek vereist de dubbelrol van Lee geen nadere toelichting. Wel is te begrijpen dat door het grotendeels weglaten of frustreren van het verhaal over Singapore's sociale *soft side*-periode, zijn geschiedenis veelal tot een eenzijdige vertaling geleid heeft. Wetenschapper, auteur en onderzoeker aan de *University of Western Australia*, Loh Kah Seng maant in dit verband tot meer duidelijkheid: "*at the interface between social and political history [it] is important in setting the manifest politics in its full historical context*".⁵¹⁶

24 Plannen maken – instellingen komen en gaan

In deze rumoerige naoorlogse periode blijft economische groei en werkgelegenheid in Singapore marginaal en kwetsbaar. De werkloosheid in 1949 wordt geschat op minimaal 15% van de beroepsbevolking van circa 350.000 personen. Singapore en Maleisië samen hebben dat jaar een inkomen, door de econoom en auteur Frederic Benham geschat op US\$185 per persoon.⁵¹⁷ Het feitelijke BBP per land is in 1949 niet bekend, wat tot auteurs inschatting leidt om het BBP/persoon/jaar voor beide landen dat jaar op hetzelfde bedrag van US\$185 te fixeren. De basis voor deze suggestie ligt in 1960, als de individuele BBP bedragen per land wel bekend zijn: Singapore/Maleisië hebben dan tezamen een BBP van US\$ 695, waarvan Singapore zich US\$ 395 = 57% mag 'toe-eigenen' en Maleisië US\$ 300 = 43%.⁵¹⁸

Singapore's kwetsbaarheid veroorzaakt door werkloosheid en dit lage BBP-jaarinkomen van circa US\$185/persoon wordt nog duidelijker als we weten dat de handel met Maleisië een kwart of meer van Singapore's totale handelsvolume vertegenwoordigt: bijna driekwart van alle im- en export van Maleisië gaat via het eiland Singapore, wat beide landen sowieso als een te grote afhankelijkheid beschouwen.⁵¹⁹ Ook het recent onafhankelijke buurland Indonesië is een gewilde maar tevens riskante handelspartner van Singapore. En wat te denken van de handelsrelatie met de nog aanwezige kolonisator Groot-Brittannië, die samen

⁵¹⁵ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, xii.

⁵¹⁶ Loh Kah Seng, 'Kampong, Fire, Nation: Towards a Social History of Postwar Singapore', *Journal of Southeast Asian Studies*, Volume 40, Special Issue 03, October 2009, 613 - 643, aldaar 613.

⁵¹⁷ Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 293, 407; Frederic Benham, *The National Income of Malaya 1947-9* (Singapore 1951) 89, BBP op basis van nominale US\$.

⁵¹⁸ Wereldbank, BBP/inwoner in nominale US\$.

⁵¹⁹ *Annual Report 1949, 1950*, Colony of Singapore 52.

met Thailand, de Verenigde Staten en Australië meer dan 50% van het totale handelsvolume van Singapore afneemt?⁵²⁰

Met al deze cijfers in het achterhoofd realiseert de regering van Singapore zich dat nieuwe doelstellingen slechts met technische en financiële hulp van buitenaf bereikt kunnen worden, reden voor de leiding van Singapore om het land op allerlei manieren ‘te laten doorlichten’. In deze en de volgende paragraaf passeren nu een aantal publieke programma’s de revue van elkaar opvolgende adviescommissies en in te stellen instituties. De rij van initiatieven wordt ingeleid door Singapore’s *The Straits Times*, die in 1950 de noodklok luidt stellende dat:

There cannot be rehabilitation or progress without a considerable increase in investment, and it is evident that the resources of the countries of the region are stretched already almost to the limit (...) The warning is carried into 1950, with the accent again on investment, and with the firm conclusion that there can be no improvement in standards of living in Asia without effective mobilization of all domestic resources in addition to considerable investment from outside. The first is necessary for the second, for if full use is to be made of outside help there must be extensive changes in economic practices and even in social systems. There have to be new foundations.⁵²¹

Deze uitspraken vloeien voort uit een eerder verschenen rapport van *The Economic Commission for Asia and the Far East* (ECAFE), een door de Verenigde Naties opgericht instituut, dat in 1947 in Azië verschijnt om hulp te verlenen bij de naoorlogse wederopbouw, het verbeteren van de levensstandaard van landen in deze regio.⁵²² Allereerst richt de ECAFE zich op het oplossen van het voedseltekort, om daarna de problematiek van ontbrekende infrastructuur, communicatie en energievoorziening te analyseren. Het einddoel is de overwegend Aziatische landbouweconomieën een industriële suggestie te geven. ECAFE geeft overigens slechts adviezen en heeft zelf geen financiële middelen, maar de organisatie kan wel bepaalde projecten aan de Wereldbank aanbevelen, die dergelijke voorstellen wel kan financieren.

In 1951 is de volgende raadgever die naar Singapore komt Sir Gladwyn Jetob, die als *chief British delegate* de eerste overeenkomst tekent tussen het Verenigd Koninkrijk en de *United Nations Technical Administration Bureau*, de UNTAB, het organisatiebureau van de in Hoofdstuk 5 besproken TAA. Het gaat over het ontwikkelen van technische bijstand in territoria onder Brits bestuur, technische assistentie waar bijna elk ontwikkelingsland in Azië in de jaren vijftig van de vorige eeuw mee te maken krijgt.

⁵²⁰ Ibidem, 60-61.

⁵²¹ *The Straits Times*, 21-08-1950.

⁵²² Ibidem, 29-11-1948.

Twee jaar later, 1953, wordt een Britse commissie onder leiding van de diplomaat Sir George Rendel samengesteld die aanbevelingen doet voor Singapore's interne zelfbestuur en een nieuwe constitutie invult “*designed to enable Singapore to develop as a self-contained and autonomous unit in any larger organization with which it may ultimately become associated*”. De commissie Rendel adviseert Singapore's nog uit 1948 stammende electoraat van 76.000 personen naar 300.299 personen uit te breiden. Tevens wordt er een keuze gemaakt voor een diarchie: een regering met twee onafhankelijke autoriteiten, de Wetgevende Assemblee en de Ministerraad.⁵²³ De ondertoon van dit Rendel-rapport gaat duidelijk richting een toekomstig samengaan met buurland Maleisië.

In 1953 wordt bovendien een financiële hoeksteen aan werkzaam Singapore toegevoegd en tot wetgeving verheven: de pensioenregeling van het CPF, het *Central Provident Fund*, een door de Britten geïntroduceerd systeem, in de koloniale dagen exclusief opgezet voor ambtenaren, maar later omgezet voor alle inwoners van Singapore. Het fonds wordt gefinancierd door een methodiek van verplicht sparen (23% van het salaris van de werknemer en hetzelfde bedrag van de werkgever). In tegenstelling tot oudedagsregelingen waarbij gelden uit een gemeenschappelijk nationaal pensioenfonds getrokken worden, zoals de Nederlandse AOW-systematiek, ontvangen de gepensioneerden in Singapore slechts uitkeringen uit hun bij het CPF individueel opgebouwde vermogen. De officiële pensioenleeftijd staat gefixeerd op 55 jaar en het is werkende leden toegestaan een gedeelte van hun opgebouwde fonds al vóór hun pensionering aan te spreken. Voor de aanschaf van een HDB-appartement, voor betaling van hypotheekschulden of medische zorg, maar ook als een inkomenssteun, bijvoorbeeld ter vervanging van de oude taxi voor het eigen taxibedrijf. Ook mag de regering met het gespaarde CPF-vermogen investeringen doen in een verscheidenheid van nationale instrumenten en instituties.

Bovengenoemd financieel systeem werkt dermate goed dat zelfs na de volledige onafhankelijkheid van Singapore, in 1965, de CPF-regeling aangehouden wordt. Ngiam Tong Dow, in 1965 “*a young assistant secretary concurrently with the Economic Development Division and the Ministry of Commerce and Industry*”⁵²⁴, na 1970 toegevoegd als een van Winsemius' ambtelijke assistenten, heeft zo zijn ideeën over dit CPF:

So they started a Singapore Central Provident Fund. So all us civil servants had to save our own money for our pensions. So the British started this Central Provident Fund because they didn't

⁵²³ Report of the Constitutional Commission, Singapore (Sir George Rendel, Chairman). February 22, 1954, Singapore.

⁵²⁴ Tan Siok Sun, *Goh Keng Swee: A Portrait* (Singapore 2007) 91.

want to have the burden of caring for our old age, funding all our pensions. That was the start of the Central Provident Fund. The British imposed a Central Provident Fund on the colonies.⁵²⁵

Naast het CPF heeft Singapore voor zijn financiële controle al van voor de Tweede Wereldoorlog een eveneens van oorsprong Brits financieel systeem onder haar vleugels, de *Currency Board*. Ngiam Tong Dow:

And it all started when the British colonials, the chaps in Whitehall, were thinking, “Look, these chaps in the colonies, we should not trust them with the power to issue currency notes!” So they designed a Currency Board system. And with a Currency Board, before you can issue a [Singapore] dollar, you must have so many pounds banked with them as a reserve. Every dollar is fully backed by reserves. The system maintains its own stability. It is a beautiful system (...) What the British imposed on us turned out to be a great virtue!⁵²⁶

Rendel's rapportage inzake Singapore's politieke situatie leidt in 1954 tot de vestiging van nieuwe politieke partijen, zoals het progressieve *Labour Front* en de *People's Action Party* (PAP), “as a consciously radical and anti-colonial coalition of moderate democratic socialists and left-wing communist forces”, een radicale linkse partij onder leiding van Lee Kuan Yew.⁵²⁷ Een van de bestuursleden van de nieuwe PAP, Goh Keng Swee, spreekt over ‘zijn’ politieke partij als “a junior partner of the communist united front, against British imperialism”.⁵²⁸ De PAP, volgens de memoires van Lee Kuan Yew, “represent the workers and the dispossessed” en allereerst “show up the rottenness of the system and the present political parties”.⁵²⁹

Beide nieuwe partijen richten zich op zelfstandigheid zonder Groot-Brittannië en op een samengaan met Maleisië “To end colonialism and establish an independent national State of Malaya, comprising the territories now known as the Federation of Malaya and the Colony of Singapore”.⁵³⁰ Het PAP verkiezingspamflet *Manifesto* uit 1954 “[is] stressing the need for industrialization” als de sleutel tot moderniteit en welvaart en daarmee de economische strategie voor de komende decennia benadrukt.⁵³¹ Voorheen journalist en later diplomaat Pang Cheng Lian schrijft over de beginjaren en ethos van de PAP:

the PAP announced in its first press statement that it would fight “for a single Malayan nationality based on the principle of *jus soli* with equal citizenship rights for peoples of all races who give undivided loyalty”. This theme of acquiring independence through merger with Malaya was repeated at the Party's inauguration ceremony on 21 November 1954, which was attended by about 1,500 people. Significantly, among the invited speakers were Tengku Abdul Rahman [politiek leider van de Maleise politieke partij UMNO, eerste premier van de Federatie

⁵²⁵ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 44.

⁵²⁶ Ibidem.

⁵²⁷ Goh Keng Swee, ‘A Socialist Economy that Works’, 77.

⁵²⁸ Ibidem.

⁵²⁹ Lee Kuan Yew, *The Singapore Story*, 114.

⁵³⁰ ‘Freedom Now’ – New Party’, *The Straits Times*, 22-11-1954.

⁵³¹ Petir, *The Tasks Ahead, Manifesto PAP*, (Singapore 21-11-1954).

van Malaya en eerste premier van de Federatie van Maleisië] and Dato Seri Tan Cheng Lock [een Chinees-Maleise zakenman en politicus] – two distinguished politicians from across the Causeway.⁵³²

Om de benodigde macht en massa te verkrijgen, om binnen Singapore de Chinees opgevoede en Chinees sprekende bevolking te bereiken, profileert de PAP zich sterk in het linker spectrum van de kiezersschijf, waardoor tegenstrijdige problemen ontstaan. Want de PAP-bestuursleden zelf zijn volgens Buchanan merendeels liberalen, in de Engelse taal en vaak universitair opgevoede revolutionairen, geen socialisten en absoluut niet anti-Brits.⁵³³ Zij zijn enerzijds bezielde met het streven naar onafhankelijkheid van Groot-Brittannië terwijl anderzijds zij de Britse investeringen in Singapore binnenboord willen houden. Volgens zakenman Drysdale: “*about 70 per cent of commercial investment [in Singapore] are in British hands, securing for Britain a predominant economic control in Malaya’s rubber and tin industries, in trade, banking and industry*”.⁵³⁴

Een van de belangrijke campagne-strategieën van de PAP is de strijd tegen de corruptie. De Britse koloniale regering en de door haar in 1937 genomen maatregelen in de vorm van de *Anti-Corruption Branch* en in 1952 van de *Corrupt Practices Investigation Bureau* (CPIB), met beperkte bevoegdheden en onvoldoende mankracht middenin een wijdverspreide poel van corrupte Europese en lokale ambtenaren en ondernemers, zijn per consequentie beperkt succesvol.⁵³⁵ De PAP gaat vanaf haar oprichting in 1954 echter anders met het fenomeen corruptie om. Zij realiseert zich dat er politiek nog meer te winnen is als de lang bestaande interne notoire corrupte bureaucratie door hen fors aan de kaak wordt gesteld. Corruptie, meestal gevoerd om de macht te vestigen of te handhaven, wordt door de PAP bestreden en als middel, als een soort politiek ‘tegengif’ ingezet om aan de macht te komen; corruptiebestrijding *an sich* is nooit een notoir moreel uitgangspunt geweest.

Vandaar dat, voorafgaande aan de verkiezingen van 1959, de PAP belooft de *City Council*, het gemeentehuis, te zullen bevrijden van alle corrupte praktijken, waardoor ‘een

⁵³² Pang Cheng Lian, ‘The People’s Action Party, 1954-1963’, *Journal of Southeast Asian History*, 10 (1) 1969, 142-154, aldaar 143; *The Straits Times*, 28-10-1954; Tan Cheng Lock, oprichter van de *Malayan Chinese Association* (MCA), de politieke partij in Maleisië die de Maleis-Chinese etniciteit vertegenwoordigt. Hij is de vader van de ook in dit onderzoek genoemde Tan Siew Sin, minister van Financiën onder Tunku Abdul Rahman, minister-president van de Federatie van Malaya en de Federatie van Maleisië.

⁵³³ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 278.

⁵³⁴ Drysdale, *Singapore’s Struggle for Success*, 88.

⁵³⁵ Jon S.T. Quah (red.), ‘Curbing Corruption in Singapore: The Importance of Political Will, Expertise, Enforcement, and Context’, in idem: *Different Paths to Curbing Corruption: Lessons From Denmark, Finland, Hong Kong, New Zealand and Singapore. Research in Public Policy Analysis and Management*, Volume 23 (Bingley 2013) 137-167, aldaar 146; Jon S.T. Quah, ‘Combating Corruption Singapore-style: Lessons for other Asian countries’, *Maryland Series in Contemporary Asian Studies* – Number 2, 189 (Maryland 2007) 13-14.

betere *efficiency* bereikt wordt'.⁵³⁶ Vlak voor de verkiezingen wordt bij de rivaliserende *Labour Front* de minister van onderwijs Chew Swee Kee nog even door de PAP publiekelijk ontmaskerd als ontvanger van corrupte gelden, waarmee Lee Kuan Yew verstevigd de wind uit de zeilen van de concurrentie haalt.⁵³⁷

In het PAP-oprichtingsjaar 1954, in navolging van de eerste contacten met de Verenigde Naties uit 1951, heeft de Wereldbank nog een onderzoekscommissie gestuurd, dit maal op verzoek van Groot-Brittannië, Maleisië en Singapore samen:

The World Bank announces a three-month mission to study the general economic conditions in the Federation of Malaya and the Crown Colony of Singapore. The mission consisted of 13 members, including nationals of Australia, Canada, Italy, the Union of South Africa, Sweden, Switzerland, the United Kingdom, the United States, and one member who was stateless. This was the 11th general economic survey mission organized by the Bank.⁵³⁸

Het onderzoek resulteert in een rapport en voorstel om de Federatie van Malaya en de kroonkolonie Singapore een lening te verschaffen van US\$ 610 miljoen, bedoeld als verbetering van huisvesting, openbare voorzieningen en sociale diensten.⁵³⁹ Naar aanleiding van dit voorstel wordt in 1957 onder andere ook de *Singapore Industrial Promotion Board* (IPB) opgericht, de eerste formele fundering tot industrialisatie, vooralsnog op beperkte schaal met een budget van één miljoen M\$ en zonder al teveel macht.⁵⁴⁰ Dit IBRD-rapport wordt overigens, op de installatie van de IPB na, in een la gelegd en komt daar pas in 1959 weer uit.

Vanaf 1956 starten politieke besprekingen met de Britse regering in Londen over de mogelijke onafhankelijkheid van de twee gebiedsdelen Singapore en Maleisië van Groot-Brittannië, met als resultaat dat Maleisië in 1957 tot de onafhankelijke Federatie van Malaya verklaard wordt en het jaar daarop het Britse Parlement Singapore's status van kroonkolonie tot '*State of Singapore*' verheft. Singapore wordt niet volledig zelfstandig maar het krijgt intern wel de autonomie en controle over wat de Britten noemen: *trade and commerce*. Groot-Brittannië blijft vooralsnog verantwoordelijk voor het buitenlandse politieke beleid en de

⁵³⁶ Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 186-188.

⁵³⁷ Jon S.T. Quah, 'Curbing Corruption in a One-Party dominant System: Learning from Singapore' in: Ting Kong en Stephern K. Ma (red.), *Preventing Corruption in Asia: Institutional Design and Policy Capacity* (New York 2009) 131-148, aldaar 134; Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 88, 210.

⁵³⁸ *The World Bank Group Archives*, The World Bank Group Historical Chronology, 1-433, aldaar 52. https://nvardmanasian.files.wordpress.com/2011/02/wb_historical_chronology_1944_2005.pdf, geraadpleegd 14-03-2019.

⁵³⁹ *The World Bank Group Archives*, The economic Development of Malaya: Report of a Mission Organized by the International Bank for Reconstruction and Development at the request of The Governments of the Federation of Malaya, the Crown Colony of Singapore and the United Kingdom, 84-95, tevens bijgevoegd Technical Report 8, IBRD (1955) 301-316.

⁵⁴⁰ Cheng Siok-Hwa, 'Economic Change in Singapore, 1945-1977', *Southeast Asian Journal of Social Science*, Vol. 7, Nos 1-2 (1979) 86.

defensie. Volledige autonomie van het eiland zou dan na de komende algemene verkiezingen in 1959 bewerkstelligd moeten worden.

~

De uitwerking van alle nieuwe economische en politieke modellen wordt echter chronisch verstoord. Het langzame ontwaken van de ‘eigen’ stadstaat Singapore valt samen met buitenissige politieke en sociale onrust, met stakingen, rellen en *sit-ins* op Chinese middelbare scholen. Allerlei politiek georiënteerde partijen proberen, in onderlinge strijd, invloed in het komende zelfbestuur te verwerven. In deze tumultueuze tijd schrijft Singapore’s gemeentelijke *Committee on Minimum Standards of Livelihood* over Singapore’s interne situatie:

In 1957, 19% of Singapore households and 25% of individuals (over 360,000 people) were officially defined as in poverty. For a family of four, the poverty line was \$101.85 per month. Yet the modal (most common) wage of male workers in regular employment was about \$100-120 per month, as compared to Singapore’s mean (average) wage of \$1,200 per month.⁵⁴¹

Voorafgaand aan de verkiezingen van 1959 publiceert de PAP een manifest, het nieuwe economische basisplan van de PAP-partij, waarin geformuleerd staat hoe de komende PAP-regering deze acute en miserabele problematiek wil gaan aanpakken.⁵⁴² Het manifest bevestigt daarnaast enerzijds bestaande beleidslijnen zoals het nastreven van de onafhankelijkheid van Groot-Brittannië en het aangaan van een fusie met de Maleisië en focust versterkt op betere en goedkopere huisvesting, verbetering van het onderwijs, de ontwikkeling van industrieën en dus op een uitbreiding van de werkgelegenheid voor de gehele bevolking. Over het al jaren ontbreken van werkbare ontwikkelingsprogramma’s en daadkracht zegt Winsemius later: “*Before the PAP came into power, [the past governments] had hardly bothered to draw up an economic development programme*”.⁵⁴³

Dit is niet helemaal correct, want na alle voorgaande consultaties zijn in 1958 ook de eerste contacten gelegd met *The Colombo Plan for Cooperative Economic and Social Development in Asia and the Pacific* om een ontwikkelingsteam onder leiding van de Canadese kolonel en industriële ontwikkelingsingenieur F.J. Lyle te sturen. Op 15 januari 1959 worden in het parlement van Singapore de aanbevelingen van het Lylerapport behandeld, dat primair adviseert om, net zoals in de IBRD-rapportage van 1955, de werkeloosheid te keren door op industrialisatie over te schakelen, tezamen met Maleisië. Een gemeenschappelijke markt wordt

⁵⁴¹ *Report of the Committee on Minimum Standards of Livelihood*, Singapore Legislative Assembly Sessional Paper, Cmd. 5 (1957) 13-26.

⁵⁴² P.A.P.’s Five-Year Plan, 1959-1964, *Petir* (Singapore 1959) 8, 10, 19.

⁵⁴³ Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 7.

aanbevolen met in beide landen een identieke tarievenbescherming en fiscaal stimulerende maatregelen op basis van een ISI-strategie.⁵⁴⁴

Als dwingende suggestie voor Singapore's industrialisatie lanceert het rapport bovendien het oprichten van een efficiënte centrale organisatie, een divisie voor industriële ontwikkeling, binnen het ministerie van Handel en Industrie. Maar deze organisatie moet wel ver afstaan van de dagelijkse ministeriële beslommeringen en geïnstalleerd worden met een grote mate van onafhankelijkheid en initiatief. Lyle's combinatie van 'industrialisatie' en 'efficiënte centrale organisatie' doet denken aan het Nederlandse model dat het duo Van den Brink/Winsemius vanaf 1949 hanteert. Het Lyle-rapport stelt uitdrukkelijk voor om, in een woord- en denktrant die bijna van Winsemius zelf zou kunnen zijn, "*This organisation was to go out after the business, not sit at home and wait for it to come in*".⁵⁴⁵

Daarnaast stelt Lyle voor om een "*foreign consulting firm*" ter hand te nemen "*in dealing with foreign investors*".⁵⁴⁶ Buitenlandse investeerders worden geacht een belangrijke rol te gaan spelen in het proces van de industrialisatie. Fabrikanten die bijvoorbeeld al naar Singapore exporteren moeten worden overgehaald om nu in deze markt eigen fabrieken neer te zetten en lokaal te gaan produceren. Lyle benadrukt niet alleen het belang van investeringen door buitenlandse ondernemingen, ook binnenlandse initiatieven tot het opzetten van fabrieken moeten gehonoreerd en zo nodig financieel ondersteund worden, net zoals straks ook Winsemius zal propageren.⁵⁴⁷

Het advies van Lyle tot *foreign consulting* wordt Singapore's eerste aanzet tot een *foreigner* die hen moet komen helpen, zoals de *foreigner* Winsemius. De voorgestelde 'efficiënte centrale organisatie' die zich onder Lyle al in 1958 aftekent, is de eerste contour van de zo bewonderde en in 1961 formeel tot stand gekomen en onder leiding van Winsemius opgetuigde EDB, de *Economic Development Board*. Met andere woorden. Dat wil zeggen, dat voordat de UNTAB Winsemius vraagt om naar Singapore te gaan, zijn er rond het oprichten van een EDB al duidelijke plannen aanwezig.

Goh Keng Swee, namens de PAP, bevestigt Lyle's suggesties in een radioboodschap op dinsdag 12 mei 1959. Daarin belooft hij dat onder het komende vijfjarenplan een M\$100 miljoen "*Economic Development Board*", een "EDB", opgezet gaat worden, een soort departement verantwoordelijk voor de uitvoering van Singapore's industrialiseringsstrategieën,

⁵⁴⁴ F.J. Lyle, 'An Industrial Development Programme', *Singapore Legislative Assembly Sessional Paper*, No. 5 (Singapore 1959).

⁵⁴⁵ Ibidem, 18.

⁵⁴⁶ Ibidem.

⁵⁴⁷ Rodan, *The Political Economy of Singapore's Industrialization*, 47-48.

mits, vanzelfsprekend, bij de komende algemene verkiezingen ‘onze partij’ wint.⁵⁴⁸ Wat de komende PAP-regering van Singapore betreft kan de EDB voorlopig opgestart worden door de uitbouw van de al eerder opgerichte IPB. De ‘eigen man’ die voorzien is om de industriële groei te gaan leiden, de 35-jarige econoom, advocaat James Joseph Puthuchear, medeoprichter van de PAP, ex politiek gevangene, ex secretaris van de verbannen Singapore *Factory and Shop Workers Union*, in feite toegerust met een sterk *left-wing record*, wordt in de komende verpolitiseerde maand juni 1959 tot manager van deze IPB benoemd.⁵⁴⁹

~

De verkiezingen van 30 mei 1959 worden door de PAP gewonnen, die “*in the 1959 political spectrum of Singapore (...) was generally regarded as the extreme left*”.⁵⁵⁰ Singapore, in 1946 nog buitengesloten van de Maleise Unie, krijgt onder de nieuwe constitutie zijn eerste zelfgekozen regering. De weerbarstige linksgerichte, zich socialist noemende 35-jarige advocaat Lee Kuan Yew wordt ingezworen als eerste premier van de staat Singapore met een volledig zelfbestuur voor binnenlandse zaken. Defensie en buitenlandse zaken blijven nog door Groot-Brittannië verzorgd en Singapore’s binnenlandse veiligheid wordt nu een tripartiete zaak van de regeringen van Maleisië, de staat Singapore en van Groot-Brittannië, waarbij Maleisië de beslissende stem heeft.

Lee Kuan Yew zegt later hierover: “*On 5 June 1959, we formed the government. Few men took over with less euphoria. We knew we were in for a grim and gruelling battle*”.⁵⁵¹ Op dit politiek en economisch minder gunstig moment start Lee met een groep welwillende jongelingen, als een tweede Raffles, de nieuwe opmars van Singapore. De gemiddelde leeftijd van zijn eerste PAP-regering is zevenendertig jaar. Het op 5 juni 1959 ingezworen kabinet wordt gevormd door: Yong Nyuk Lin, minister voor onderwijs, Ong Eng Guan, minister voor nationale ontwikkeling, S. Rajaratnam, minister voor cultuur, Ahmad Ibrahim, minister voor gezondheid, Ong Pang Boon, minister voor binnenlandse zaken, dr. Goh Keng Swee, minister voor Financiën, dr. Toh Chin Chye, vicepremier, K. M. Byrne, minister voor arbeid en wetgeving en Lee Kuan Yew als premier.

Acht van de negen PAP-kabinetsleden zijn Engelstalig opgevoed en universitair afgestudeerd. Maleis wordt de nationale spreektaal, ook omdat de PAP een snel versmelten tot één Federatie van Maleisië voorstaat. Lee Kuan Yew bindt zijn oorspronkelijke anti Britse

⁵⁴⁸ *The Straits Times*, 13-05-1959.

⁵⁴⁹ C. M. Turnbull, *A History of Singapore: 1819-1988*, second edition (Singapore 1989) 242, 245, 258, 271, 311.

⁵⁵⁰ Pang Cheng Lian, ‘The People's Action Party, 1954-1963’, 147.

⁵⁵¹ Lee Kuan Yew, *People's Action Party, 1954-1979* (Singapore 1979) 34.

tactiek in, een 180° draai, en weet de belangen met Groot-Brittannië aan zich gebonden te houden. Simon S.C. Tay, chroniqueur van Ngiang Tong Dow, verwoordt de overwinning als volgt:

In May 1959, the People's Action Party (PAP) swept to power in Singapore's first General Elections, winning 43 out of 51 Parliamentary seats, with 53.4 per cent of the popular vote. The government, led by Prime Minister Lee Kuan Yew, was confronted with a stagnating economy, urban slums, high unemployment and municipal corruption. Bribes, otherwise known as "coffee money", had to be paid for taxi and hawker licenses, planning and building approvals, and a myriad of dispensations from the civil servant. Singapore was like any other third world country.⁵⁵²

Alle kandidaten voor het kabinet van de PAP dragen bij de inauguratie een opvallend kostuum van witte shirts en witte broeken die de 'schone handen' van de komende regeringsleiders moeten uitstralen.

When we took the oath of office at the ceremony in the city council chamber in June 1959, we all wore white shirts and white slacks to symbolise purity and honesty in our personal behaviour and our public life. (...) We made sure from the day we took office in June 1959 that every dollar in revenue would be properly accounted for and would reach the beneficiaries at the grass roots as one dollar, without being siphoned off along the way.⁵⁵³

De toegezegde belofte om corruptie uit te roeien resulteert in de eerste daad van de nieuwe regering: de schorsing van de zittende gemeenteraad en het overhevelen van diverse taken naar andere regeringsdepartementen, dat later tot een nieuw op te richten *Public Utilities Board* (PUB) gaat leiden. Om de belofte van een 'schone' en effectieve regering wettelijk gestand te doen, wordt door de nieuwe PAP-regering aan de Wetgevende Vergadering op 13 februari 1960 de *Prevention of Corruption Bill* aangeboden. Door de oorspronkelijk op politieke winst gerichte anticorruptie-invalshoek van de PAP-ideologie is Singapore onverwacht op weg om op wereldniveau een voorbeeldland voor het uitbannen van elke vorm van corruptie te worden.⁵⁵⁴

In oktober 1959, een jaar voor Winsemius' komst, wordt Singapore's *Housing and Development Board* (HDB) opgericht. Tijdens de PAP-verkiezingscampagne in 1959 is de belofte aan het armere volksdeel gedaan, dat sneller dan voorheen krotten door *low-cost housing* zullen worden vervangen. De koloniale voorganger van de HDB, de *Singapore Improvement Trust* (SIT) uit 1927, heeft tussen 1950 en 1959 gemiddeld minder dan 2.000 eenheden per jaar gebouwd. De HDB is van plan om vanaf 1959 gemiddeld zo'n 14.000 eenheden per jaar te

⁵⁵² Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 87.

⁵⁵³ Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 61.

⁵⁵⁴ <http://www.transparency.org/cpi2012/results>, geraadpleegd 03-12-2013; Transparency International 1960/1965; <https://www.transparency.org/research/cpi/overview>, geraadpleegd 11-09-2015.

bouwen.⁵⁵⁵ Het uiteindelijke resultaat is dat Singapore tussen 1962 en 1969 gemiddeld 12.500 units per jaar bouwt; in 1983 woont 80% van de bevolking in een HDB-appartement en 55% is daarvan de eigenaar.⁵⁵⁶

25 Voorafgaand aan de komst van Winsemius

Als Singapore in 1959 zijn nieuwe economische weg inslaat en inhaakt op reeds eerder genomen onderzoekresultaten, is het Goh Keng Swee die resoluut de opstartfase van de industriële ontwikkeling in de steigers zet. Hij wordt vaak genoemd als de man die “*masterminded Singapore’s industrialisation programme when he was Minister for Finance*”.⁵⁵⁷ Goh’s eerste strategie is om met fiscale prikkels lokaal en internationaal kapitaal te verleiden tot het opstarten of uitbreiden van industrieën in Singapore. Daartoe vaardigt hij in 1959 de *Pioneer Industries Ordinance* en de *Relief from Income Tax Act* uit, een gunstige stimuleringsregeling en een lucratief belastingprogramma voor startende fabrikanten, waarbij ondernemingen aan wie de status van de pionier-industrie verleend wordt, vrijgesteld zijn van het betalen van 40% vennootschapsbelasting voor een periode van maximaal 15 jaar.⁵⁵⁸ Naast het verstrekken van leningen en technische assistentie blijft de rol van de overheid vooralsnog beperkt tot het klaarmaken van industriële terreinen met de daarbij behorende infrastructuur, de elektriciteits- en watervoorziening.

De eerste twee firma’s die de pionier status aanvragen zijn de Japanse *Maruzen-Toyo Oil Company* en *Shell Eastern Petroleum*. *Shell*, in zijn prilste conceptie een kerosine-opslagpunt van de ‘Koninklijke Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch- Indië’, is vanaf

⁵⁵⁵ TODAY, special edition *The Straits Times*, Remembering Lee Kuan Yew; Thum, ‘Chinese Language Political Mobilisation’, 265, 275, 318; *National Archives of Singapore*, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 05-06.

⁵⁵⁶ Drysdale, *Singapore’s Struggle for Success*, 256; *National Archives of Singapore*, Singapore’s Exhibition: The Story of an Economic Miracle, ‘10 Years that shaped a Nation’, 2008; Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 31.

⁵⁵⁷ Nair, *Socialism That Works*, 268.

⁵⁵⁸ Linda Low, ‘From Entrepôt to a Newly Industrialising Economy’ in idem e.a. (red.), *Challenge and Response: Thirty Years of the Economic Development Board* (Singapore 1993) 27-59, aldaar 43.

1889 en formeel vanaf 1907 als *Royal Dutch Shell* in Singapore gevestigd. De Japanse olie-distributeur wil als #1 pionier op het eiland Pulau Bukom Singapore's eerste olieraffinaderij bouwen, maar het lijkt erop dat het initiatief van Maruzen-Toyo het Brits-Nederlandse concern Shell tot snelle besluitvorming forceert om nu ogenblikkelijk te starten met de bouw van een nieuwe raffinaderij. Na de plannen voor een Japanse raffinaderij vernomen te hebben, klopt de managing director van *Shell Eastern Petroleum* in Singapore gehaast bij de autoriteiten aan om daardoor, qua pionierstatus, in plaats van *Maruzen-Toyo* voor de allereerste pionier plek in aanmerking te komen.⁵⁵⁹

Al na dertien constructiemaanden volgt in 1960 de inauguratie van de eerste pionier onderneming, Shells eerste bescheiden raffinaderij in Singapore, met een investering van M\$30 miljoen.⁵⁶⁰ Naast Maruzen-Toyo volgen Esso en Mobil nu vrij snel.⁵⁶¹ Op een later moment is Winsemius hierover vol lof:

Shell invested hundred million dollars. Also in the meantime, we had the garments people, smaller firms not attracting international attention, but Shell invested a hundred million dollars. And the Esso project came up. The Esso, the Shell and Esso projects were really the first large projects with which our EDB representatives could say, well, if these firms with their experience all over the world have sufficient confidence in Singapore to invest such amounts of money, you can quite rely on them.⁵⁶²

Bij deze ontwikkeling van de oliesector moet niet vergeten worden dat Singapore, “[was already] the biggest oil storage, blending, packing and bunkering base in South-East Asia, and among the largest in the world, when oil refining operations were inaugurated at the port in 1960”.⁵⁶³ De *Australian Commission Singapore*, de officiële vertegenwoordiger van de Australische regering in Singapore, die op basis van vertrouwelijke en geheime documenten zorgvuldig door de Britse Ambassade geïnformeerd wordt, wijst in 1960 ook op deze positieve mondiale ontwikkelingen, die bijna alle automatisch ten voordele van Singapore uitvallen:

As oil companies are large international concerns whose operations outshadow the gross domestic product of small economies, the selection of Singapore as an oil centre probably had little to do with the government industrializing programme or incentives as such. It introduces the phenomenon of ‘outside’ factors favouring the economic growth of Singapore, in a way which could have been foreseen.⁵⁶⁴

⁵⁵⁹ Foto: Singapore's first oil refinery, built by Shell, received the “Pioneer Certificate No. 1”. It was completed in a record time of 13 months. The late Dr Goh Keng Swee, then Finance Minister, declared open the refinery; <https://www.shell.com.sg/>.

⁵⁶⁰ *The Straits Times*, 27-07-1961; Edgar H. Schein, *Strategic Pragmatism: The Culture of Singapore's Economic Development Board, first and second printing* (Singapore - Massachusetts 1996/1997) 60.

⁵⁶¹ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 211; *The Straits Times*, 23-09-1961.

⁵⁶² *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 09.

⁵⁶³ *Report of the Department of Commerce and Industry, 1960*, Singapore, 12.

⁵⁶⁴ *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore*, Memo: 1769, september/oktober 1960.

Goh Keng Swee zorgt voor een *Industrial Expansion Act* en een *Control of Manufacture Ordinance*, eveneens wetgeving om het industrieën attractief te maken zich in Singapore te vestigen.⁵⁶⁵ Daarnaast wil hij, voor zelffinanciering van deze industrialisatie, miljoenen dollars terughalen van door de regering in buitenlandse effecten geïnvesteerd vermogen: “*we shall channel back part of the \$300 million of Singapore’s capital now invested in foreign countries*”.⁵⁶⁶ Daarmee doelt hij op de gelden van het *Central Provident Fund*, de pensioenpot, die voor een deel internationaal belegd is.

In 1959 informeert Goh de Wereldbank dat hij op zoek is naar een management voor de aangekondigde EDB. Ook de Verenigde Naties vraagt hij “*for assistance in a technical study of investment possibilities in Singapore*”. De lokale krant *The Straits Times* schrijft over Goh’s visie op de functies en verantwoordelijkheden van dit nieuwe instituut:

The board will act, in the first instance, as an industrial bank and would make available to industrial concerns short and long term loans, said Dr. Goh. The Board will also be charged with certain executive powers in carrying out the Governments’ programme of industrialisation, particularly in regard to the planning and preparation of industrial sites. It will have a staff of economic planners and industrial technicians with which it will be equipped to discharge its functions within the framework of general Government policy. It will also be able to offer both industry and Government technical and expert advice and services.⁵⁶⁷

Een belangrijke zaak, voorafgaande aan de komst van Winsemius, is de wens van de Wereldbank om tot ingebruikstelling van het voorgestelde imports substitutie-plan te komen alvorens definitieve financiële toezeggingen gedaan worden. *Import substitution industrialisation* (ISI), waarbij lokaal nieuw te vestigen fabrieken in belangrijke mate goederen voor de eigen thuismarkt gaan produceren. Producten, die tot nu toe hoofdzakelijk geïmporteerd zijn waarvan de invoer nu beperkt wordt door middel van tarieven en quota’s.⁵⁶⁸ Voor deze *Made in Singapore* producten lonkt ook de export naar Maleise en omringende Aziatische markten, als een soort vergrote thuismarkt. Rodan bemerkt in dit verband dat “*The PAP’s ISI strategy was to a significant extent premised on access to Malaya’s markets and the PAP had coordinated the apparatus of the state to support this programme*”.⁵⁶⁹

Met de uitwerking van dit plan wil Singapore een bewuste stap richting industrialisatie en een vergrote markt zetten. De start ligt bij het opzetten van een arbeidsintensieve textielindustrie voor massafabricage van ondergoed, pyjama’s en shirts. Deze eigen fabricage

⁵⁶⁵ Hughes, ‘From Entrepôt Trade to Manufacturing’, 21.

⁵⁶⁶ *The Straits Times*, 21-07-1959.

⁵⁶⁷ ‘Aims of Singapore Economic Development Board’, *The Straits Times*, 26-11-1959; *The Singapore Free Press*, 26-11-1959.

⁵⁶⁸ Teck-Wong Soon, *The Lessons of East Asia*, xi.

⁵⁶⁹ Rodan, *The Political Economy of Singapore’s Industrialization*, 50;

moet als een lokale buffer de import vanuit lagere-lonen-landen voorkomen en proberen de export te stimuleren. Succes moet komen door het samenvoegen van een lage kostprijs met kwaliteit, gebundeld aan productiviteit en protectie aan de grens.

Binnen het ISI-plan worden vervolgens duizenden naaimachines naar Singapore verscheept en even zoveel naaiateliers opgezet.⁵⁷⁰ Bijna anekdotisch is de oorsprong van deze ‘naaimachine-start’, geleid door Shanghai-Chinezen die al eerder, midden jaren vijftig, een dergelijke textiel- en naaimachine-explosie begeleid hebben, van vasteland China naar de opgestarte thuiswerkende textielproductie in Hong Kong. Docenten Stephen W.K. Chiu, K.C. Ho van de Chinese Universiteit van Hong Kong en Tai-lok Lui van de NUS verhalen hierover in hun vergelijkende studie van de twee dynamische steden Hong Kong en Singapore:

For example, the communist victory in Shanghai led many Shanghainese textile firms to divert their production to Hong Kong (...) A number of large scale textile mills were set up with capital and machinery relocated from Shanghai, giving local (Hong Kong) a head start over those in other Asian cities.⁵⁷¹

De regering van Singapore vervolgt nu het ISI-textielprogramma successievelijk met lokale productie van speelgoed, spijkers, schoenen, verf, poloshirts, plastic bloemen, pruiken, et cetera. Tamboer verhaalt dat ook Winsemius deze eerste ISI-fase als belangrijk voor de economische ontwikkeling van Singapore heeft bestempeld:

The first step [Winsemius explains] was to set up low-value industries, such as the production of shirts and pyjamas in factories in which women could work. The contribution made by the women during the initial years of industrialization has never really been properly studied. This contribution can easily be underestimated. It was the only manufacturing activity then with sufficient experience. The sewing machines could be rented, and the girls and women had experience in working with them. Therefore a very quick start was possible in the field of shirts and underwear. This aspect of early industrial development deserves more attention than it has received so far.⁵⁷²

Achteraf gezien levert de importsubstitutiepolitiek waarmee de industrialisatie in 1959 start een positieve bijdrage, zet veel mensen aan het werk, maar heeft helaas weinig financiële impact. Singapore als afzetmarkt is te klein en de naast gelegen afzetmarkt Maleisië heft voor deze producten uit Singapore ogenblikkelijk invoerrechten. Bovendien komt ook de export naar andere Zuidoost-Aziatische landen niet profijtelijk van de grond; er zijn, volgens Winsemius, geen “comparatieve voordelen”.⁵⁷³ Hij bedoelt dat elk land datgene moet produceren waar het

⁵⁷⁰ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

⁵⁷¹ Chiu, *City-States in the Global Economy*, 32.

⁵⁷² Kees Tamboer, *IIAS Newsletter* 9, 1996, International Institute for Asian Studies; *The Straits Times*, 23-09-1996, ‘Dr Albert Winsemius- Singapore’s economic engineer’.

⁵⁷³ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

goed in is en in alle andere gevallen de benodigde goederen van buitenaf moet betrekken. Singapore is, in vergelijking met ander Zuidoost Aziatische landen, voor zijn ISI al wat aan de dure kant.

Een tweede reden voor het niet slagen van de ISI is dat er uit de private lokale hoek niet voldoende vermogen ter beschikking komt om een grotere industriële ISI-ontplooiing adequaat te financieren. Ondanks verwoede pogingen krijgt de regering van Singapore de handen niet op elkaar om binnenlands kapitaal ter beschikking te krijgen dat in allerlei ontwikkelingsprojecten geïnvesteerd kan worden. Binnenlands geld is wel ruimschoots aanwezig, maar ‘de handelaren’ zijn tot nu toe nog steeds niet enthousiast om geld in de industrie te pompen, met als gevolg dat de Wereldbank en Groot-Brittannië moeten bijspringen. Als Goh Keng Swee in 1960 echter naar Londen gaat om minstens een derde van een toegezegde \$968 miljoen lening op te halen, komt hij tot de conclusie dat het een verkeerd moment is; Groot-Brittannië heeft ook zijn financiële problemen en Singapore krijgt maar \$65 miljoen toebedeeld.⁵⁷⁴

Wel wordt intussen een nieuw industrieel megaproject opgezet, een staalfabriek. Voorafgaand aan de komst van het UNTAB-team van Winsemius heeft de UNTAB ook een Fransman benoemd, P. Scherechewsky, een expert op het gebied van het gieten van staal. Hij doet een haalbaarheidsstudie voor een staalfabriek in Singapore, een investering van M\$600 miljoen. In januari 1960 is dit plan door Lee Kuan Yew bij een bezoek aan potentieel leverancier Indonesië bekend gemaakt, Indonesië dat zowel voor de fabriek als voor de kolen kan zorgen. De Wereldbank schrijft hierover:

In March, Sir Alexander MacFarquhar, the Far East representative of the U.N. Technical Assistance Board flew in from Bangkok for preliminary talks on the mill. The forthcoming visit of Mr. Scherechewsky is a result of the talks which Sir Alexander had with the Singapore Government. The set-up of the steel mill will be the nucleus of an industrial complex spreading over Jurong new town and industrial estate.⁵⁷⁵

De *National Iron and Steel Mills* (NatSteel), een zogenaamde *re-rolling mill*, wordt 12 augustus 1961 een gecombineerde Japans-Singaporese investering, een organisatie met 80% privé vermogen van één plaatselijke en twee Indonesisch-Chinese investeerders, gekoppeld aan een 20% Singaporese overheidsparticipatie.⁵⁷⁶ De NatSteel smelt gebruikte scheepsplaten en balken om, giet ze tot zogenaamde *slabs* en walst deze terug naar betonstaven voor bijvoorbeeld de bouw van Singapore’s HDB-appartementen. Op 1 september 1962 wordt de eerste steen voor

⁵⁷⁴ Singapore, Ministry of Finance, *State of Singapore Development Plan, 1961-1964* (Singapore 1961) 16-19, 48; ‘Dr. Goh off in search of cash’, *The Straits Times*, 21-07-1960.

⁵⁷⁵ *The Straits Times*, 26-07-1960.

⁵⁷⁶ Faizal Bin Yahya, *Intraco: Blazing A Trail Overseas For Singapore?* (Singapore 2015) 50.

deze nieuwe fabriek gelegd en op 2 augustus een jaar later wordt de fabriek in bedrijf gesteld, de hoeksteen voor Goh's ambitieuze *Jurong Industrial Project*.

Rond Winsemius' afreizen naar Singapore komt Goh Keng Swee nog met een visie om de zo wispelturige vakbonden 'aan te lijnen'. *Free Press* schrijft hierover:

Lee's close associate, Finance Minister Goh Keng Swee, distributed a memorandum in October 1960 to all trade unions setting forth the government's philosophy on trade unions. The emphasis, the memorandum said, was to be on industrialization. The government wanted to attract capital by restraining unions through the establishment of wage norms. Workers should remember that capital went to Hong Kong and Malaya because of the uncertainty of wage norms and the danger of labour disputes in Singapore.⁵⁷⁷

Niet alleen Goh Keng Swee is overtuigd waar Singapore staat, ook Lee Kuan Yew is volop betrokken. Luisterend naar een stukje uit Lee's eerste *May Day Message* uit 1960, een jaar na de PAP-overwinning en vijf maanden voor de komst van Winsemius, is het duidelijk waarom:

But we are confronted with a freak situation in Singapore. Economically we are an entrepôt. There are no major factors of production to take over, no tin or iron mines or even rubber or coconut plantations. All we can take over are bits of light machinery and office furniture, equipment and stationery. Even if there were a few big factories worth nationalizing, it would still not be practicable to do so. For politically we are not a viable independent state. As socialists we are placed for the time being in the curious position of having to encourage investors to come to Singapore to build factories to create jobs for our growing population. But investors will not build factories unless they can get a profitable return for their investments. And they can get a profitable return only if there is a big enough market for the sale of their goods, and industrial peace in which to produce the goods, and wages at a level which leaves them a profit margin. This is the basic problem of the Government. Not only must we ensure that existing employers are giving their workers a fair share of the fruits of their labour, but we must also ensure that a reasonable margin of profit is left for the employer so that he will find it worthwhile to re-invest and expand. And at the same time other capital must be attracted to come in and build factories.⁵⁷⁸

~

Lee Kuan Yew weet dat het eiland veel andere dan alleen Britse investeerders moet aantrekken. Lee moet een liberale politiek gaan voeren en hulp van buitenaf vragen. Het is Winsemius die dit, vijf maanden na Lee's speech, gaat bewerkstelligen, puttende uit kennis en ervaring in zaken die hem na aankomst in Singapore een *déjà vu* opleveren. Zijn meervoudige achtergronden, economisch, politiek en militair, naast zijn nuchtere koopmansgeest, gaan dit Aziatische land een handreiking brengen, waarbij vooral vele gelijkenissen tussen Nederland en Singapore het komende 'Winsemius-proces' gaan faciliteren.

⁵⁷⁷ *Free Press* Singapore, 31-10-1960; Chan Heng Chee, 'The PAP and the Structuring of the Political System' in: Kernial Singh Sandhu en Paul Wheatley (red.), *Management of Success: the Moulding of Modern Singapore* (Singapore 1989) 70-90.

⁵⁷⁸ *National Archives of Singapore*, Lee Kuan Yew. Tekst van de rede tijdens de May Day Rally van 1 mei 1960, m.c.ap.109/60/tts.

Deel IV Winsemius en Singapore sluiten een pact

De voorgaande drie Delen hebben dit onderzoek veel ingrediënten opgeleverd om de achtergronden van Winsemius en Singapore nu met elkaar te laten versmelten. Winsemius heeft in zijn eerste vijftig levensjaren als het ware een handboek, een masterplan, kunnen schrijven hoe landen, hoe Singapore, aan te zetten tot actieve en versnelde stimulering van industrialisatie en op welke manier de overheid zich moet inzetten om hun land tot een welvaartstaat om te bouwen. Desondanks dreigen tientallen gevaren bij de vele stappen die gezet worden tijdens Winsemius' komende tocht naar Singapore's welvaart.

Problemen duiken op, zoals de bijna-overvleugeling door de communisten en een handelsembargo opgelegd door één van Singapore's grootste afnemers en leveranciers, de zogenaamde *Konfrontasi*-politiek van Indonesië. Er gebeuren rampen, zoals het mislukte samengaan met Maleisië en Singapore's verlies van de Britse militaire basis in 1971, waardoor Winsemius jaarlijks nog eens duizenden extra banen moet zien te vinden. Daarnaast krijgen Winsemius en Singapore in 1973 en 1979 hun handen vol aan oliecrises en de verschrompeling van de US dollar, met recessies links en rechts.

Winsemius weet dat economische uitzichtloosheid en schokkende situaties een grote rol spelen bij het vormgeven van staat en persoon. Maar hij weet ook uit ervaring dat als het echt moeilijk wordt er dikwijls nieuwe en positieve krachten loskomen. Hij is zich bewust van zijn eigen aanpak; niet alleen de kaarten schudden en de oplossingen voorleggen maar ook het complete traject van begin tot einde vervolgen en de uitvoering consciëntieus controleren en eventueel bijsturen.

Wordt hij daardoor niet een soort excuus, een *stranger-king*, een kapstok, de buitenstaander die Singapore's politiek nodig heeft om objectief te lijken of te worden? Winsemius, die bijvoorbeeld in 1965 op stel en sprong naar Singapore teruggeroepen wordt om 'de boel' op orde te brengen, als volgens Lee Kuan Yew en vele anderen politici het eiland bijna 'ophoudt te bestaan'? Singapore dat, zoals Lee Kuan Yew het in 2000 omschrijft, op dat moment zijn toekomst tegemoet ziet met "*great trepidation*", in een mix van onzekerheid.⁵⁷⁹ Is Winsemius de geadopteerde koning, een buitenstaander, een voor Singapore onpartijdige heerser zonder formele positie, zo wezenlijk anders dan de rest van Lee Kuan Yew's onderdanen?⁵⁸⁰ Is Winsemius een soort voortzetting van de achterhaalde *colonial rule*, het

⁵⁷⁹ Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 25.

⁵⁸⁰ David Henley en Ian Caldwell, 'Kings and Covenants: Stranger-kings and Social Contract in Sulawesi, Indonesia and the Malay World', Vol. 36, No. 105 July 2008, 269-291, aldaar 279, 282.

excuus voor de nieuwe PAP-leiding, die volgens de democratische weg het recht en de autoriteit hebben verkregen om buitenlanders te consulteren en naar binnen te halen?⁵⁸¹

Of is Winsemius eigenlijk meer de hardwerkende neocalvinist annex kapitalist, die werkt voor geld, voor winst? Wat zijn zijn drijfveren voor dit project Singapore? Macht, ego, wegduiken voor vervolging? Een behoefte om goed te maken, een *Wiedergutmachung*, uit schuldgevoel en compensatiedrang na zoveel jaren van groot financieel gewin? Of zet de rode draad van de vorige drie delen, de avonturier op gevaarlijk terrein, het buiten de norm willen vallen, zich ook in Singapore voort? Winsemius zelf blijft bij de bemerking dat hij de periode Singapore als één van de drie meest prettige momenten in zijn leven beschouwt.⁵⁸²

Voorafgaande aan dit Deel IV zijn twee aspecten vermeldenswaardig. Ten eerste: voor velen, zo ook voor geschiedschrijver Edwin Lee Siew Cheng, is de keuze voor een buitenstaander als belangrijkste adviseur van Singapore verbazingwekkend: “*Anyone familiar with the history of the region will find it ironically that the champion of Singapore’s survival some one-hundred-and-fifty years after Raffles should have come in the guise of a Dutchman*”.⁵⁸³ Daarnaast klinkt rondom de snelle ontwikkeling van Singapore vrij regelmatig de kreet van de ‘vooruitziende blik’ van Singapore’s regering of de ongekende ‘voorspelbaarheid’ die de EDB heeft kunnen inzetten. Schein, hoogleraar aan de *MIT Sloan School of Management*, is bijvoorbeeld verbaasd over Singapore’s planmatigheid en hij noemt anderzijds de politieke stabiliteit van dat moment de grote steunpilaar: “*the striking thing is that it was all part of a master plan of economic development that hinged on political stability*”.⁵⁸⁴

Als echter de *Dutchman* Winsemius aan Schein’s *part of a master plan* gekoppeld wordt, vallen terugkerende bewoordingen in de geschiedenis van Singapore als ‘planmatigheid’ en ‘voorzienigheid’, ‘vooruitziende blik’ en ‘voorspelbaarheid’, ‘pragmatisme’ op hun plaats. Het is de combinatie van Winsemius, zijn masterplan en de ontvankelijkheid van Singapore die dit woordgebruik tot stand heeft gebracht.

Ter ondersteuning van deze stelling worden in Hoofdstuk 9 van dit Deel opmerkelijke vergelijkingen gemaakt. De daar gegeven grote verscheidenheid aan invalshoeken geven dit onderzoek een aanvullende en een op momenten volledig andere lading dan *sec* een economisch-historische. In de eerste paragraaf ligt de focus bij de vergelijking van een Chinees systeem annex cultuur en het protestante geloof dat Winsemius’ jeugd bepaald heeft. Hebben

⁵⁸¹ Ian Caldwell en David Henley, ‘Introduction; the Stranger who would be king: Magic, logic, polemic’, *Indonesia and the Malay World*, Vol. 36, No. 105 July 2008, 163-175, aldaar 166, 169.

⁵⁸² *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 18.

⁵⁸³ Edwin Lee, *Singapore: The Unexpected Nation* (Singapore 2008) 269

⁵⁸⁴ Schein, *Strategic Pragmatism*, 43.

deze twee ideologische structuren elkaar kunnen ondersteunen in de jaren van Singapore's welvaartsontwikkeling? Kan een zekere mate van congruentie gesuggereerd worden als toegevoegde waarde in de ontplooiing van 'model Singapore'? Daarna volgt een paragraaf over de karakters van Lee Kuan Yew en Winsemius, beladen met indringende eigenschappen, die niet direct tot een hechte onderlinge vriendschap leidt maar zeker tot een sterke waardering voor elkaar. Om doelen te bereiken hebben zij elkaar nodig en dat heeft de wederzijdse acceptatiegraad beïnvloed als een '*means to an end*'; Lee Kuan Yew en Albert Winsemius, beiden *men of action*.

De reeks vergelijkingen eindigt met een paragraaf over treffende overeenkomsten tussen Nederlandse in casu mondiale situaties en de ontwikkeling van de stadstaat Singapore. Het referentiekader dat ontstaat, leidt tot het uitgangspunt dat Singapore's economische revolutie in veel opzichten gebouwd is op herkenbare structuren uit Winsemius' Nederlandse en internationale verleden. Vanaf het moment dat Winsemius in Singapore ten tonele verschijnt, kan hij zich ogenblikkelijk een sterk dirigistische rol aanmeten, puttend uit zijn ervaringen opgedaan aan de Nederlandse ministeries, uit de tijd van het Marshallplan, tijdens de Koude Oorlog en voortspruitend uit zijn wapenperiode binnen het Zwitserse Hispano-Suiza.

Het pact tussen Singapore en Winsemius wordt gesloten. De daaruit ontstane ontwikkelingen die Singapore's loop van de geschiedenis gaan bepalen, kunnen met de komende paragrafen nu nog beter beoordeeld worden.

Hoofdstuk 8 Winsemius erin, communisten eruit

26 Een turbulente, volatiele en onrustige tijd

You name it: Singapore had it then – riots, strikes, pickets, protests, demonstrations, squalor, poverty, joblessness, corruption, vice, crime, fires, floods, diseases.⁵⁸⁵

Deze opsomming van een aantal *The Straits Times*' journalisten wordt begrijpelijk als de consequenties van drie hieronder vermelde percentages met elkaar verbonden zijn. Op de eerste plaats bestaat de bevolking van Singapore in januari 1960 uit 1.634.100 personen, 40% zijn jongeren niet ouder dan vijftien jaar. Op de tweede plaats woont en leeft 64% van Singapore's bevolking in “*attap [bladeren] and zinc-roofed houses*”, overvol en onder onhygiënische omstandigheden.⁵⁸⁶ Dit nijpende tekort aan leefbare onderkomens is op de derde plaats te combineren met Singapore's gemiddelde jaarlijkse bevolkingsgroei tussen 1947 en 1957 van 4,4%, een van de hoogste groeicijfers ter wereld.⁵⁸⁷ Dit cijfer wordt gevormd door enerzijds een daling van het sterfte- en de stijging van het geboortecijfer en anderzijds door een forse toename van de migratie uit buurland Maleisië, circa een kwart van genoemde bevolkingsgroei.

Winsemius treft in Singapore in 1960 in feite situaties aan die bedroevender zijn dan in Leeuwarden rond zijn geboortjaar 1910 en miserabeler dan in Nederland direct na de Tweede Wereldoorlog. Voor Singapore's historicus P.J. Thum is dit armoede-aspect eveneens een stuitend fenomeen:

Within the municipal area, multiple families crammed into spaces in subdivided houses measuring only a few feet across, taking turns to rest and work (...) Two-fifth of municipal residents lived in houses of 21 inhabitants or more, and the average number of inhabitants in those houses was 34. (...) In 1957, there were still over 313,000 people – a third of the island's population – crammed into subdivided houses. (...) They lived in squalor, stalked by tuberculosis, rickets, typhoid, and beriberi, suffering from malnutrition, diarrhoea, and tropical sores.⁵⁸⁸

De economie helpt in die periode niet mee om de zaken voortvarend aan te pakken. De entrepôthandel, Singapore's belangrijkste economische steunpunt, staat onder druk en industrieel lopen de zaken zelfs achteruit; sinds 1957 is er sprake van afnemende industriële werkgelegenheid; percentages van meer dan 20% worden genoemd.⁵⁸⁹ Het Lyle-rapport heeft in 1959, in verband met een mogelijke trend van Singapore's fabrikanten om naar de Federatie

⁵⁸⁵ Sonny Yap, Richard Lim en Weng Kam Leong (red.), *Men in White: the Untold Story of Singapore's Ruling Political Party* (Singapore 2009) 555.

⁵⁸⁶ Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 32.

⁵⁸⁷ You Poh Seng, 'The Population Growth of Singapore', *Malayan Economic Review*, Vol. 4, October 1959, 56-57; Singapore, Ministry of Finance, *State of Singapore Development Plan, 1961-1964*, 1.

⁵⁸⁸ Thum, *Chinese Language Political Mobilisation*, 73-75, 177-179.

⁵⁸⁹ *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore, Memo: 121, 25-01-1961.*

van Malaya te verhuizen, al verontrust de waarschuwendende vinger opgeheven. Lyle spreekt over de acht, naar westerse standaard, meest moderne en efficiënte fabrieken in Singapore die:

Have decided or are considering the question of moving entirely to the Federation or the question of establishing a branch factory in the Federation. This movement of industry, if it continues, will have very detrimental effects on the future of Singapore because it is setting a bad example to other Singapore firms and to foreign and local capital which might invest in Malaya.⁵⁹⁰

Bovendien heeft in de tweede helft van de jaren vijftig menig overzeese investeerder Singapore aan zich voorbij laten gaan om voor Hong Kong of een ander Aziatische plek te kiezen.⁵⁹¹ Deze dreiging is een van de eerste zaken, waar ook Winsemius op wijst.⁵⁹²

Volgens topambtenaar Ngiam Tong Dow is in die tijd, vanwege de opstelling van de Singaporese vakbonden, de sterk groeiende Amerikaanse producent Motorola ook naar Maleisië uitgeweken.⁵⁹³ Singapore is zeer instabiel; door stakingen en werkonderbrekingen, communistische agitatie genaamd, gaan jaarlijks honderdduizenden werkdagen verloren. Om precies te zijn: tussen 1955 en 1958 zijn dat respectievelijk 946.354, 454.455 en 109.349 werkdagen. In 1958 is dit cijfer 78.000 om daarna van 27.000 in 1959 weer naar 45 stakingen en 152.000 verloren werkdagen op te lopen in 1960.⁵⁹⁴ Allemaal niet erg aantrekkelijk voor nieuwe industriële investeringen en vestigingen.

De 1959-verkiezingswinst van de PAP geeft Singapore's nieuw benoemde regering de politieke macht om het land met onorthodoxe strategieën van economische en sociale signatuur op te gaan tuigen. De corruptie wordt teniet gedaan en de vakbonden worden gedwongen lonen aan productiviteit te koppelen, maar ook onderwijs en gezondheidszorg worden flink uitgebouwd. De PAP-regering ontwikkelt een dynamische politiek, die alle maatschappelijke sectoren omvat en opgehangen wordt aan drie belangrijke doelstellingen: banen, huisvesting en continuïteit van de macht. Een politieke beproeving die vooralsnog economisch onderbouwd moet worden door vergroting van de industriële basis, door creatief te zoeken naar internationale producenten en naar in- en verkoopmarkten voor massaproducten.

Het creëren van een vergrote interne *Common Market* door het samengaan met buurland Maleisië en de twee staten Sabah en Sarawak in Noord Borneo, is een van Singapore's *reasons d'être*.⁵⁹⁵ De inschatting is dat de gemeenschappelijke markt een 50% grotere markt voor

⁵⁹⁰ Lyle, 'An Industrial Development Programme', 9.

⁵⁹¹ Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 318; *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, iii.

⁵⁹² *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, iv.

⁵⁹³ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 64.

⁵⁹⁴ *Annual Reports 1949, 1959-1964*, Ministry of Labour, State of Singapore.

⁵⁹⁵ *The Straits Times*, 26-08-1959.

Maleisië betekent en voor Singapore een verviervoudiging van de eigen markt. Voor de twee gebieden in Noord Borneo betekent het aansluiten aan de *Common Market* dat hun eigen markt zelfs elf maal groter zal worden.⁵⁹⁶

597

De nieuwe dynamische politiek die nu noodzakelijk is heeft wel een extra handicap meegekregen: het komen tot een nationale interrassiale harmonie, een non-communalisme, zonder prioriteiten voor enige etnische groepering: het verschaffen van een gezamenlijke identiteit aan heterogene multirassiale en meertalige groepen bewoners.⁵⁹⁸ Volgens Winsemius speelt bij al deze zaken het communisme de rol van overmatig heet hangijzer; het is de gevaarlijkste schakel om tot economische ontwikkeling te komen.

Van dit proces wordt hij, met zijn dertigjarige ervaring als ambtenaar, organisator, zakenman, ontwikkelingseconoom, kenner van wapenzaken en vertrouwensman van bedrijven en instellingen in de Verenigde Staten, Singapore's *Economic Advisor*. Adviseur van Singapore's vrij autoritaire premier Lee Kuan Yew en diens kabinet, politici die diegenen die hun macht tegenspreken of willen inperken, in casu het lot van Singapore bedreigen, vrij eenvoudig achter slot en grendel doen verdwijnen; overigens net zo gemakkelijk als in de voorgaande jaren onder Brits bewind.⁵⁹⁹ Vanaf moment één past deze Nederlandse adviseur door zijn persoonlijke invalshoek apert in dit patroon:

⁵⁹⁶ John C. Beyer, *Economic Intergration among Underdeveloped Countries with special Reference to the Less-Developed Member: A Case Study of the Federation of Malaysia*. Ph.D.Thesis, Fletcher School of Law and Diplomacy, 1966, 125.

⁵⁹⁷ Kaart Maleisie en Singapore; <http://www.malaysiamaps.com/images/map-malaysia600.gif>, geraadpleegd augustus 2011.

⁵⁹⁸ Michael Hill en Lian Kwen Fee, *The Politics of Nation Building and Citizenship in Singapore* (London 1995). 12-39, aldaar 31.

⁵⁹⁹ Ping Tjin Thum, 'Independence: The Further Stage of Colonialism in Singapore', in: Lily Zubaidah Rahim en Michael D. Barr (red.), *The Limits of Authoritarian Governance in Singapore's Developmental State* (Singapore 2019) 49-71, aldaar 51, 53-55.

Winsemius die zich a-politiek noemde, adviseerde ook de destijds totalitaire regeringen van Portugal en Griekenland. “Het democratisch gehalte van een regering heeft me nooit zo veel kunnen schelen. Om de doodeenvoudige reden dat het criterium in mijn vak is: kunnen ze welvaart en werkgelegenheid maken?”⁶⁰⁰

Met deze uitspraak voegt Winsemius zich op één lijn met Lee Kuan Yew, die hij gaat ontmoeten en die dit uitgangspunt meerdere malen heeft herhaald: “*To develop, a country needs discipline more than democracy in the Western sense.*”⁶⁰¹

27 Het Winsemius moment – 4 oktober 1960

De PAP-ministersploeg heeft de UNTAB, een hulporganisatie bij de Verenigde Naties, gevraagd om experts te sturen die een *blueprint* voor de komende industrialisatie van Singapore kunnen maken en advies kunnen geven met welke soort industrieën Singapore het beste voorzien of uitgebreid kan worden. De minister van Financiën, Goh Keng Swee, bevestigt in augustus 1960 dat hij een aanvraag neergelegd heeft bij de Verenigde Naties “*to send a team of experts who had been involved in their own countries’ industrialisation efforts*”⁶⁰² In casu is er volgens de Verenigde Naties gevraagd naar

technical assistance in the form of three experts to advice on the spending of \$20,000,000 allocated to the Board (of the EDB) for the current year. No agreement has yet been reached on suitable candidates.⁶⁰³

In het Douw/Visscher interview van 1993 wijdt Winsemius de keuze voor zijn persoon aan de contacten die hij bij de Wereldbank en de Verenigde Naties heeft, waar zijn faam als ervaren, praktisch ingestelde topambtenaar met organisatietalent bekend is.⁶⁰⁴ Een andere uitspraak van Winsemius, opgetekend door historicus en auteur Desker is:

In late 1960, I was personally chosen by Dr. Goh Keng Swee to become the Economic Advisor to the Singapore government after they had rejected two candidates recommended by the United Nations. I knew very little about Singapore and being appointed the Economic Advisor for the country was my first major assignment.⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ Trouw, 07-12-1996, Albert Winsemius 1910-1996,

⁶⁰¹ Lee Kuan Yew, Manila, november 1992, zoals bevestigd in William McGurn, ‘Asian Dilemmas’, *National Review*, 29 november 1993.

⁶⁰² Chan Chin Bock, ‘The Birth of the EDB’ in: Chan Chin Bock e.a. (red.) *Heart Work* (Singapore 2002) 14-18, aldaar 16.

⁶⁰³ *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore*, Memo: 1769, september/oktober 1960; *United Nations Archives*, United Nations S-0175-1798-05 Industrial Survey Singapore Sing (1-2), Press Release, 3 October 1960; <https://search.archives.un.org/industrial-survey-in-singapore-sing-1-2>, geraadpleegd 10-08-2018.

⁶⁰⁴ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

⁶⁰⁵ Desker, Goh Keng Swee: *A Public Career Remembered*, 48.

Volgens bronnen binnen de Verenigde Naties zijn in het keuzetraject wel tien kandidaten de revue gepasseerd.⁶⁰⁶ Zelfs de regering van Singapore heeft een suggestie gelanceerd in de vorm van de Amerikaan Eugene Staley, *Research Director International Industrial Development Center* van het *Stanford Research Institute* in Californië, die echter door de Verenigde Naties is afgewezen.⁶⁰⁷ Overigens, deze Staley ontmoet Winsemius bij het door Winsemius voorgezeten *Second Study Conference on Problems of Economic Development*, georganiseerd door het *European Productivity Agency* van de O.E.E.C in Madrid in april 1961, waar de Amerikaan een van de inleiders is. Alle voorgedragen kandidaten zijn of niet beschikbaar of ongeschikt; zijn mentor Liefstinck bij de Wereldbank kan midden 1960 tevreden zijn: Winsemius krijgt de zo gewenste benoeming. De Verenigde Naties gaan akkoord met het uitstellen van de startdatum van het komende onderzoek tot 1 oktober 1960, het moment dat de leider van het team, Winsemius, al zijn Hispano- en andere privé zaken heeft afgerond en volledig ter beschikking komt.⁶⁰⁸

Op 4 oktober 1960 komen de twee partijen van dit onderzoek bij elkaar: Winsemius en Singapore, de twee fundamenten voor de toekomstige welvaartstaat, 4 oktober 1960 wordt het startpunt voor een periode van onwaarschijnlijke groei. Enerzijds, volgens politicoloog Huntington, wordt het eiland een anomalie in Azië “*The anomaly remains Singapore*”,⁶⁰⁹ en anderzijds beschrijft *The Straits Times* dit Winsemius-moment in 1960 als:

He came as a UN expert, one of a breed who could be counted upon to be coldly objective and usually distant.⁶¹⁰

Vanaf nu komen de antwoorden binnen op vragen als: hoe verkrijgt Winsemius zijn invloed in Singapore en wie zijn ontvankelijk voor zijn ideeën? Vanaf de eerste kennismaking wordt het Singapore duidelijk, wie Winsemius is: de man die niet wijkt voor data, noch voor personen. Hij neemt iedereen serieus, zolang zijn inzichten serieus genomen en opgevolgd worden. Hij kiest zijn eigen vrienden en personeel; sterke geesten zijn zijn beste opposanten. Deze constatering leidt ook tot antwoorden op de vraag: waarom wordt juist Winsemius tot de belangrijke functie van economisch adviseur van dat land benoemd en dat voor een periode van bijna 25 jaar? Deze vragen worden in de loop van de komende Delen IV, V en VI beantwoord. De regering van Singapore zelf heeft minder dan een jaar nodig gehad om tot een

⁶⁰⁶ *United Nations Archives*, United Nations S-0175-1798-05 Industrial Survey Singapore Sing (1-2), Status Report – Singapore Requests, 20 June 1960: Status Report – Singapore Requests, 8 July 1960.

⁶⁰⁷ *Ibidem*.

⁶⁰⁸ *Ibidem*, Memo from Wu to Alexander, 30 June 1960.

⁶⁰⁹ S.P. Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* (Oklahoma 1993) 38.

⁶¹⁰ *The Straits Times*, 10-03-1984.

beantwoording van deze drie vragen te komen, dan is de langjarige aanstelling van Winsemius als hun private *Economic Advisor* rond.

611

Buiten Winsemius bestaat het team uit de heren: I.F. Tang, die in 1960 als politiek econoom voor de *United Nations Economic Commission for Asia and the Far East* (ECAFE) in New York werkt, Gunnar Wahlgren uit Zweden, adviseur op het gebied van elektrotechnische apparatuur, Juan Gaztambide uit de Verenigde Staten, specialist op het gebied van industriële terreinen en gebouwen met ervaringen uit Puerto Rico, Jean A.L. Barlin, ook uit Zweden, expert op het gebied van bulkproducten zoals kustmest, Gastone Legnaioli uit Italië, een militair engineer op het gebied van scheepsnieuwbouw en Nils Herman Nilsson, eveneens uit Zweden en adviseur op het gebied van *Metal and Engineering Industries*.

De *Deputy*-teamleider en de tot secretaris van het team benoemde I. Fang Tang (1924 – 2013), op voorgaande foto derde van links, start in Singapore met een interessante ervaring. De familie Tang komt oorspronkelijk uit de Chinese provincie Anhui, niet ver van Shanghai. In 1945 behaalt I. F. Tang zijn bachelorsgraad in *Mechanical Engineering* in Taiwan en vertrekt

⁶¹¹ Foto 1^e UNDP-team, United Nations Industrial Survey Mission onder leiding van A. Winsemius, midden op de foto, *The Straits Times* © Singapore Press Holdings Limited.

hij naar de Verenigde Staten waar hij in 1948 op de Harvard Business School *Corporate Strategies and Business Motivation* studeert en zijn MBA behaalt.⁶¹² Volgens onbevestigde berichten is hij na zijn studie in Birma betrokken bij de Kuomintang troepen (KMT) van Chiang Kai-Shek, waar hij wapenleveranties vanuit Birma naar Taiwan via Thailand verzorgt, de bekende *Hump*-route. Met andere woorden: net als Winsemius bij Hispano-Suiza lijkt het erop dat I. F. Tang als Taiwanees KMT-*liaison officer* in de jaren vijftig aan een wapenprogramma heeft meegewerkt.

~

Wat wordt er van het pact Winsemius/Singapore verwacht? De UNTAB-commissie waarschuwt dat om te beginnen door de sterke bevolkingsgroei de huidige groep van werkzoekenden aan het eind van de jaren zestig, als er niets gebeurt, uitgroeit tot zo'n 163.000 werklozen. Met andere woorden, dit is de eerste groep die in een arbeidsproces opgenomen moet worden.⁶¹³ In 1960 betreft het 12% van een geschatte arbeidzame groep van 498.000 personen, plus of min 63.000 werklozen.⁶¹⁴ UNTAB secretaris I. Fang Tan heeft het echter al vrij snel over een werkloosheidspercentage van "meer dan 14 percent", maar ook dat is nog niet het correcte plaatje.⁶¹⁵

UNTAB verwijst naar cijfers uit een in 1957 gehouden bevolkingsonderzoek. Deze *census* heeft op de eerste plaats geconcludeerd dat tussen economisch actieven en economisch inactieven in Singapore een lage ratio bestaat:

The problem is accentuated by the fact that the ratio of economically active to total population is by comparative standards very low. The latest figure available (from the 1957 census) shows the percentage to be only 33.2.⁶¹⁶

Op de tweede plaats blijkt uit de *census* van 1957 dat de totale werkzame groep van toen 471.000 personen niet alleen uit een groep van 10 tot 12% werklozen bestaat, maar dat er ook sprake is van een 'restgroep' van 37.000 straatventers en 24.000 niet-betaalde maar wel meewerkende gezinsleden, een groep die zich in de afgelopen jaren fors uitgebreid heeft.⁶¹⁷ Vandaar dat Winsemius, als hij de frictiewerkloosheid, de improductieve uren en andere niet geregistreerde arbeidssituaties, inclusief straatventers en niet gesalarieerde meewerkende

⁶¹² Ibidem; Schein, *Strategic Pragmatism*, 72.

⁶¹³ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, ii.

⁶¹⁴ Ibidem, 6.

⁶¹⁵ I.F. Tang, 'A Lemon or a Rolls-Royce' in: Chan Chin Bock (red.), *Heart Work* (Singapore 2002) 18-23, aldaar 19.

⁶¹⁶ *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore*, Memorandum No. 1968, 20-10-1960; Singapore, Ministry of Finance, *State of Singapore Development Plan, 1961-1964*, 8-13.

⁶¹⁷ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, ii, 6.

familieleden meerekent, het werkloosheidpercentage in 1960 eerder op 30 tot wel 35% inschat.⁶¹⁸

Het antwoord op de vraag wat er van Winsemius verwacht wordt luidt in feite: er moet werkgelegenheid gecreëerd worden voor een verwachte 50% groei van de beroepsbevolking, 412 werkplekken per week, 214.000 personen in totaal, een getal exclusief de 24.000 frictiewerklozen, exclusief de 12.000 personen die door verbetering van productiviteit op straat komen te staan en exclusief de jaarlijkse 10.000 personen die vanuit Maleisië naar Singapore migreren.⁶¹⁹ Interessant gegeven is dat Winsemius voor de komende tien jaar meteen 78.000 personen bestemt voor de internationale markt, voor industrie gericht op de export, waarvoor alsnog buitenlandse fabrieken binnengehaald moeten worden.⁶²⁰

Heel even laat de auteur Buchanan zijn licht schijnen over een naderend onheil: speciaal verwijzende naar de ‘restgroep’ van de onderbezette en onderbetaalde niet of nauwelijks geregistreerde arbeiders:

But underemployment is everywhere, amongst all manner of people – it is the hawker, car-washer, backyard mechanic, domestic servant, ‘pirate taxi’ driver, trishaw-peddler, pavement tout, and petty trader all rolled into one nebulous mass of humanity whose jobs are marginally productive to the economy and marginally profitable to themselves.

en daar nog voorzichtig aan toevoegt “*and it is amongst such people, inevitably, that poverty and social discontent are the strongest*”.⁶²¹

~

De leden van het 1960 UNTAB-team onderzoeken de mogelijkheden voor uitbreiding van de bestaande engineering, het opzetten van industrieën voor de productie van metaalwaren, de ontwikkeling van chemische bedrijven voor plastic en andere synthetische producten, het professioneler uitvoeren van scheepsbouw en scheepsreparatie, de ontwikkeling van een metaalverwerkende en een elektrotechnische industrie en een industrietak, gericht op de fabricage van elektrische huishoudelijke apparatuur. Het team presenteert een overzicht van te creëren bedrijventerreinen en geeft advies over de navenant te nemen economische, organisatorische en operationele maatregelen.

Midden december 1960 worden de ervaringen van de commissie in een rapport verwerkt, het zogenaamde *Preliminary Report*, bestemd voor de leiders van Singapore en de

⁶¹⁸ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 2; Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.*

⁶¹⁹ *Ibidem*, 6-9.

⁶²⁰ *Ibidem*, 7.

⁶²¹ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 60.

bevoegde autoriteit van de Verenigde Naties. Dit voorlopige rapport wordt, voorafgaand aan het aanstaande vertrek van het team, door Winsemius persoonlijk met Singapore's Britse politieke partners, de *British High Commission*, op 12 en 13 december 1960 doorgesproken, "in two two-hour sessions". Bij deze besprekingen met een exclusieve Winsemius-signatuur, verrast hij Britse en later Australische politici met zijn uitspraak betreffende de huidige werkloosheid:

If everything goes well, we expect that by 1965 this [UNDP] maximum industrial programme, together with the acceleration of all the building and construction schemes, as [the government] outlined in [its] Four-Year Development Plan, could help to reduce real unemployment to a negligible portion.⁶²²

De leden van de *British High Commission* realiseren zich dat Winsemius benadrukt, als een soort garantie voor deze komende periode, dat bij de uitwerking van 'zijn' UNTAB-plan niets terzijde gelaten noch veranderd mag worden:

Provided that Singapore accepted the U.N.T.A.B. recommendations in toto, there was a reasonable hope that, despite the natural increase in the working population, the overall unemployment figure could be reduced by 2,000 by the end of 1961; that overall significant unemployment could be eliminated by the end of 1965; and that thereafter expansion of the economy would keep pace with the population increase.⁶²³

Deze gesprekken tussen leden van de Britse Ambassade en Winsemius worden, onder de nodige wederzijdse geheimhouding, doorgegeven aan de *Australian Commission Singapore*, die op 22 december 1960 hun regeringsleiders aan het Australische thuisfront in Canberra informeren.⁶²⁴ Dit tien-pagina's tellende verslag van met Winsemius gevoerde gesprekken zijn een indrukwekkende weergave van denkbeelden voor de herindustrialisatie van Singapore na 1960, met duidelijk politieke en culturele connotaties. De teneur van dit *Preliminary Report* uit december 1960, zoals verwoord in het hieronder geannoteerde 'Note of Conversations with Dr. A. Winsemius at the U.K. Commission on the 12th/13th December 1960', kan als volgt omschreven worden (soms aangevuld met de *letterlijke citaten* uit het betreffende rapport en commentaar van de Britse Ambassade):

- Singapore is niet geschikt voor zware industrieën, slechts voor 'lichte' industrieën, "notably metal working and electrical appliances". Winsemius gaat er kennelijk vanuit dat de komende staalindustrie en scheepsbouw in Singapore nog onder een lichtere vorm van

⁶²² *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore*, Memo: 121, 25-01-1961, vergezeld van het 'United Nations Technical Assistance Board: General Industrial Survey Of Singapore. Note of Conversations with Dr. A. Winsemius at the U.K. Commission on the 12th/13th December 1960', gedateerd 22-12-1960.

⁶²³ *Ibidem*, punt 6.

⁶²⁴ *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore*, Memo: 121, 25-01-1961.

metaalindustrie geschaard kan worden, of hij houdt die twee sectoren volledig buiten zijn eerste verslag;

- te vestigen of uit te breiden industrieën: bouwmaterialen, cementindustrie, industrieën voor metaalbewerking (pijpen, gereedschappen, bouten en moeren) en huishoudelijke elektrische apparatuur. Hagemeijer Trading Co. (Singapore) Ltd., vanaf 1965 auteurs werkgever in Singapore, is een van de eerste firma's die namens het Japanse Matsushita Electric de bouw van fabrieken begeleid voor de productie van batterijen, televisietoestellen en elektrische huishoudelijke apparaten zoals fans, strijkijzers, ijskasten en rijstkokers;
- geprobeerd moet worden om Goh Keng Swee's idee van een gemeenschappelijke interne markt met de Federatie van Malaya te blijven volgen, alhoewel deze *Common Market* naar de visie van de UNTAB-commissie nog wel tien jaar op zich kan laten wachten;
- het door de UNTAB voorgestelde programma kan sowieso uitgevoerd worden, onafhankelijk van welke gemeenschappelijke markt dan ook, zelfs onafhankelijk van mogelijk verbeterde economische betrekkingen met de Federatie van Malaya, "*reliance on which would be unrealistic*". Dit impliceert dat, in tegenstelling tot voorgaande rapporten die alle een samenwerking met de Federatie voorstaan, Winsemius' UNTAB uitgaat van een economische ontwikkeling van Singapore als een "*stand alone*", een zelfstandige eenheid, niet gebaseerd op uitsluitend een gemeenschappelijke markt, maar denkend vanuit een *export-led* economie;
- verbazingwekkend is de bemerking: "*Singapore must, accordingly, industrialize on her own, and, to accomplish this, she would have to establish her own tariff system*". Overigens wordt het imago van 'tarief-vrij'-Singapore niet al te ernstig aangetast, omdat het slechts een beperkt aantal producten betreft, "*a maximum of 30 or 40 products*".
- Winsemius denkt vanaf zijn eerste aantreden dat deze vergrote markt met buurland Maleisië sowieso meer een echte gemeenschappelijke markt dan een politieke unie moet worden;
- de regering van Singapore moet de vakbonden beter in het gareel houden. Centreer alle vakbondsmacht in de centrale vakbond *Trade Union Congress* (TUC) en laat met name "*trade unions concentrate their attacks on employers paying low wages*". Laat zowel de regering als de TUC het UNTAB-plan omarmen;
- crashprogramma's moeten opgezet worden, zoals het slopen van schepen en het zoeken naar meer werkgelegenheid voor scheepsbemanningen;
- het investeringsklimaat kan verbeterd worden door het bouwrijp maken van fabrieksterreinen en het op een andere leest schoeien van de al opgerichte *Economic Development Board*, met een private en geen publieke directie;
- een groot aantal eigenaar-directeuren, fabrikanten en managers moet voor de komende industrialisering aangetrokken worden, waarvoor de bestaande immigratiewetgeving versoepeld moet worden;
- een aantal financiële en fiscale stimuleringsmaatregelen moet geïntroduceerd worden, zoals geen dubbel belastingregime voor buitenlandse personen of organisaties;
- Singapore's entrepôthandel moet zo goed mogelijk blijven bestaan, echter "*greatly expand her industry*";
- de eigen binnenlandse markt, naar Aziatische standaard, is weliswaar klein, maar niet zonder meer te verwaarlozen. Singapore's mogelijkheden tot export zijn redelijk, zelfs naar Brits-Borneo en, via een nieuw uit te werken handelsverdrag, naar Indonesië;
- de kwaliteit en de potentie van de lokale arbeidskrachten zijn positief bevonden. "*The Singaporean worker is industrious and can be trained to master the necessary skill in a comparatively short time. This is indeed one of the great assets for the programme of industrialization in Singapore*";

- de efficiency van de *Harbour Board* en haar plaatselijke dok- en scheepsbouwmaatschappij, gefinancierd met publiek kapitaal, moet verbeterd worden. Haal de overdadige *overhead* bij die organisaties weg en geef private scheepsbouwmaatschappijen betere mogelijkheden, introduceer concurrentie. De leden van de Britse Ambassade voegen hier zelf aan toe: “*There appears to be no real reason why his [Winsemius] recommendations (full-time shift work, revised procedures, et.) on this point should not be adopted*”;
- extra zorg voor industriële harmonie moet nauwlettend betracht worden; laat de regering een goed klimaat voor investeringen scheppen, stop de reactionaire, archaïsche groep van [lokale] werkgevers die, “*as Dr. Winsemius put it, [live] in the world of the 1890’s*”;
- Lonen dienen aan productiviteit gekoppeld te worden, vooral bij de grotere bedrijven.

~

Op 14 december 1960, de dag na de twee besprekingen met de Britse delegatie en de dag van vertrek van de UNTAB-missie, wordt dit voorontwerp-plan van de eerste 2½ maand onderzoek door Winsemius persoonlijk aan premier Lee Kuan Yew overhandigd. Zoals Winsemius op 20 oktober 1960 bevestigt heeft: “*pertinent recommendations with political connotations could be made in a confidential memorandum to the Government which would accompany the report*”, voegt hij aan dit voorontwerp-plan een handgeschreven eigen confidentiële slotparagraaf toe, met een duidelijk politieke strekking.⁶²⁵

Volgens Winsemius, in het Douw/Visscher-interview uit 1993, is deze paragraaf gesteld in een vrij sarcastische toonzetting, met een venijnig slot, geschreven in geval Singapore uiteindelijk toch “communistisch zou worden”.⁶²⁶ Volgens Tamboer is deze paragraaf uitgemond “in een emotionele oproep tot eenheid en een hartstochtelijke waarschuwing dat er nog maar erg weinig tijd over was om te voorkomen dat Singapore diep in het moeras zou wegzakken”.⁶²⁷ In het Douw/Visscher interview stelt Winsemius dat dit addendum naar het Hon Sui Sen-archief in Singapore verhuisd is, echter tot op dit moment ‘onvindbaar’, zeg ontoegankelijk. Ook Winsemius’ toenmalige assistent Ngiam Tong Dow heeft auteur op 31 maart 2015 het bestaan van dit *confidential memorandum* bevestigd.

Het is uiteindelijk duidelijk geworden dat Winsemius in deze confidentiële paragraaf inhoudelijk een mogelijke maar niet met zekerheid toekomstige gebeurtenis voorspelt en uitlegt dat communistische agitatie en etnische spanningen antagonistisch zijn voor elke aanzet tot industrialisatie. Vandaar: de communistische macht in Singapore moet geëlimineerd worden. Winsemius detailleert in 1982 zijn omineuze aanbeveling als Lee Kuan Yew in 1960 over het voorontwerp-rapport aan hem vraagt “*now what does it boil down to?*”

⁶²⁵ *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore, Memo: 2004, 22-10-1960, 2.*

⁶²⁶ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

⁶²⁷ Tamboer, ‘Albert Winsemius bouwde Nederland en Singapore op’.

I looked at him. You can forget everything, Mr. Prime Minister, unless two preliminary things are being done. You eliminate the Communists, eliminate them in government, in the unions, industries, off the streets. If you don't do it forget about economic development. They will try to destroy anything which can promote Singapore because they have other intentions than you have (...) I added to it, as an economist, I'm not interested what you do with them. You can throw them in jail, you can throw them out of the country, *you can even kill them*. As an economist it does not interest me, but I have to tell you, if you don't eliminate them in government, in unions, in the streets, forget about economic development.⁶²⁸

Winsemius' expliciete uitspraak doet enigszins denken aan doelstellingen die de OPC zich stelt, de *Office of Policy Coordination*, een speciale tak binnen de CIA, die geheime anticommunistische operaties uitvoert, zoals:

Any covert activities related to propaganda, *economic warfare; preventive direct action*, including sabotage, antisabotage, demolition and evacuation measures; subversion against hostile states, including assistance to underground resistance groups, and support of indigenous anti-Communist elements in threatened countries of the free world.⁶²⁹

Ter verduidelijking: de PAP-partij van Lee Kuan Yew *cum suis* is in belangrijke mate door steun uit vakbondskringen aan de macht gekomen. Steun uit de communistische arbeidersklasse met uitdrukkelijke sympathie van en voor de strijdende radicale studenten, de jonge generatie van het Chinees opgeleide deel van de bevolking. De strategie van de PAP om deze volumineuze achterban politiek te veroveren is in eerste instantie gevoerd door het kopiëren van communistische methodes, door een beroep te doen op de *working class* en politiek links, tot en met het omarmen van enige communistische beginselen aan toe.

En nu, eind 1960, suggereert UNTAB-adviseur mijnheer Winsemius dat een 180° politieke draai moet worden ondernomen, waardoor de PAP de met moeite binnengehaalde achterban en meerderheid in het parlement op zijn best een soort van heropvoeding moet laten ondergaan en in het uiterste geval haar leden, vrij vertaald, dan maar 'tegen de muur gezet moeten worden'. De impact van deze uitspraak op Lee Kuan Yew is voor te stellen:

To tell me in 1961 that I should eliminate the communists when the Communist United Front was at the height of its power and pulverising the PAP government day after day flabbergasted me. I gave a mirthless laugh. He [Winsemius] knew only too well how tough the communist unions were.⁶³⁰

Het *Preliminary Report* wordt door Winsemius samen met de overige leden van het UNTAB-team vlak voor Kerstmis 1960 mee naar Europa genomen en in Den Haag tot "*a final draft*" verwerkt.⁶³¹

⁶²⁸ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 02. Corsief van auteur.*

⁶²⁹ Wiebes, *Samen met de CIA: Operaties achter het IJzeren Gordijn*, 20, 25. Corsief van auteur.

⁶³⁰ *The Straits Times*, 06-12-1996, 'Singapore is indebted to Winsemius.'

⁶³¹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 03.*

Inderdaad, Winsemius is bikkelaar in zijn uitspraken en zijn adviezen zijn broodnuchter. Hij kan zonder blikken of blozen met personen en zaken schuiven en koersen dramatisch verleggen, zodanig “dat hij bij collega’s op het Departement door zijn karakter niet bijzonder populair was”.⁶³² Ook een lid van de Raad van State heeft in 1947 bevestigd dat “in ambtelijke kringen [Winsemius] verre van populair was”.⁶³³ Dat heeft hem tijdens de Tweede Wereldoorlog bij Economische Zaken een negatieve naam gegeven, waar hij zich trouwens weinig van aantrekt.⁶³⁴ Nu wordt ook Lee Kuan Yew’s politieke overlevingsdwang zodanig door Winsemius bewerkt, wat Lee uiteindelijk in staat stelt om een 180° politieke draai te maken; hij gaat door de knieën en maakt de broodnodige draai richting een PAP, vrij van communisten.

Deze 180° wendingen toont Lee Kuan Yew al geruime tijd in zijn nog vrij ondergeschikte politieke rol als lid van het parlement, maar dan wel van de oppositie. In de jaren van politieke repressie door een Brits koloniaal afgestemde regering, in een debat in de *Legislative Assembly* op 4 oktober 1956 probeert Lee zijn opponent onderuit te halen met:

Repression, Sir is a habit that grows, I am told it is like making love — it is always easier the second time! The first time there may be pangs of conscience, a sense of guilt. But once embarked on this course with constant repetition you get more and more brazen in the attack. All you have to do is to dissolve organizations and societies and banish and detain the key political workers in these societies. Then miraculously everything is tranquil on the surface. Then an intimidated press and the government-controlled radio together can regularly sing your praises, and slowly and steadily the people are made to forget the evil things that have already been done, or if these things are referred to again they’re conveniently distorted and distorted with impunity, because there will be no opposition to contradict.

In bovengenoemde uitspraak beschuldigt Lee Kuan Yew Singapore’s *Chief Minister* David Marshall (1955-1956). Lee zet deze aanval in als hij de arrestaties van vakbond- en andere maatschappelijke leiders, op last van David Marshall, bekritiseert en simplificeert. Lee’s actie is begrijpelijk omdat de gearresteerde linkse ‘oproerkrakers’ op dat moment in sommige gevallen Lee’s eigen protegés zijn. Na 1960 is het echter Lee Kuan Yew zelf, die de jacht op links open gooit, waarna zijn transformatie van 180° voltooid is.

Bovenstaande uitspraak versterkt de overtuiging dat Winsemius het politieke draaien van Lee Kuan Yew en de PAP als een ideologische bondgenoot ondersteunt. Winsemius’ visie is daardoor niet alleen Lee Kuan Yew’s stok achter de deur, maar vooral Lee’s excuus tot voortzetting van de draai die een verder autocratisch en anticommunistisch bestuur mogelijk

⁶³² NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, brief Hirschfeld aan Zuiveringscommissie, 18 september 1945.

⁶³³ Ibidem, brief van het lid van de Raad van State, de heer J. Kan, 06-03-1947.

⁶³⁴ Tamboer, ‘De wilde jaren van de wederopbouw’, *Het Parool*, 21-10-1992.

maakt. Sociaallhistorisch onderzoeker Loh Kah Seng stelt: “*It is difficult to say who influenced whom: more helpful perhaps would be to note that Winsemius’ approach reinforced the PAP leaders’ ethos and methods*”.⁶³⁵ Lee ontmoet bij Winsemius, en vice versa, een gelijk denkpatroon en daar waar mogelijkwijze sprake is van ongelijke smaak, kan de ervaring en Amerikaanse scholing van Winsemius aan Lee Kuan Yew overduidelijke richting en onderbouwing geven.

Winsemius vertelt Lee niet alleen dat de communisten uitgeroeid moeten worden, maar hij legt Lee in het *Preliminary Report* nog een tweede, vrij ludiek en politiek doorwongen voorstel voor. Het gaat over het standbeeld van Raffles, de koloniaal bij uitstek:

Let Raffles stand where he stands. You probably will be the only former Colony where a statue of the imperialist is still standing. Let him stand. It’s your presentation to the outside world that you accept the heritage of the British. Sometime in the future we will need the British and the Americans and the Germans and whoever we will need with their knowhow. We will show them they are welcome. You can show it through Raffles. So let him stand, don’t tear him off his socket one Saturday morning and drag him through the streets, like they did in Jakarta, like they do all over the world. Let him stand. If you do that I think you are all set for an industrial development.⁶³⁶

~

Lee Kuan Yew heeft zijn op de PAP en Singapore’s geschiedenis neergeslagen denken en handelen vooral tijdens zijn naoorlogse academische jaren in Groot-Brittannië kunnen vormen. Verbazingwekkend echter is dat Lee *cum suis* in dit verband ook richting Oswald Mosley en op de uitstraling van diens *British Union of Fascists* (BUF) gekeken hebben. Uit die hoek komt waarschijnlijk de PAP vlag met bliksemschicht. *Financial Times* journalist John Burton schrijft in 2006 over de omstreden vlag van de PAP:

The PAP party symbol of a lightning flash in a circle points up one of the city-state’s little political oddities. It bears a close resemblance to that of Oswald Mosley’s 1930s-era British Union of Fascists. As does the PAP party slogan, “Action within social/racial unity”, with the BUF’s more snappy “Action within unity”.

Observer once asked Lee, who took a law degree at Cambridge University in the late 1940s, about the similarity. He acknowledged a design influence from the BUF symbol but added that the colour scheme had been changed for the PAP logo. Lee never explained why the PAP adopted such a symbol and slogan at its founding in 1954, when the party’s leadership professed to be Fabian socialists. But the PAP has drawn one stylistic distinction with the BUF, whose uniform gave them the name “Blackshirts”. PAP candidates dress in white to denote incorruptibility.⁶³⁷

⁶³⁵ Loh Kah Seng, *Albert Winsemius, Transnational Expertise and High Modernist Governance in Singapore*, niet gepubliceert werkstuk (Singapore 2017) 6.

⁶³⁶ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 02.

⁶³⁷ John Burton, ‘Observer: Flash in the PAP’, *The Financial Times*, 07-05-2006.

Lee Kuan Yew, in dezelfde *Financial Times*, stelt dat: “I was aware of it, it was a decision made at a time when we were all young revolutionaries and were greatly influenced by the thinking and the mood of the time”. Echter, in Lee’s studietijd in het Verenigde ⁶³⁸

Koninkrijk van 1948 en daarna is Mosely, te vergelijken met een soort Nederlandse NSB-er in de jaren in en rondom de Tweede Wereldoorlog, al volledig in diskrediet. Vandaar dat het verbazingwekkend blijft dat Mosely op Lee Kuan Yew na de oorlog toch nog zo’n degelijke indruk heeft gemaakt.

Bovendien, aangenomen mag worden dat Lee uit de Europese geschiedenis heeft kunnen concluderen dat democratie zich slecht kan verweren tegen politieke partijideologieën die als doel hebben diezelfde democratie te minimaliseren: het langs democratische weg aan de macht komen om de democratie vervolgens af te schaffen. Misschien zit de verklaring in het feit dat beide politieke groeperingen van BUF en PAP, naar eigen zeggen anticomunistische socialistische politiek bedrijven. We weten namelijk ook dat Lee tijdens zijn studietijd eveneens campagne gevoerd heeft voor de British Labour Party.⁶³⁹ Zoals *The Straits Times*, na overlijden van Lee Kuan Yew, bevestigt dat:

Early on, he decided the Fabian school of socialism – a style of governance he had been so enamoured with during his university days in Britain that he subscribed to the society’s magazines for years after his return. He saw that the ideals would not work in reality. “We have to live with the world as it is, not as we wish it should be,” he once famously said.⁶⁴⁰

Om uiteindelijk, als socialisme inderdaad niet werkt, een ontwikkeling te faciliteren die volgens een middenvorm geschiedt, een democratie met een autocratische uitvoering en praktijk. Voor

⁶³⁸ PAP-logo op partijvlag, Copyright© Mediacorp 2020, Channel News Agency, 09-10-2018; <https://www.channelnewsasia.com/news/singapore/singapore-prime-minister-pap-cec-central-executive-committee-10803390>.

⁶³⁹ British Labour Party en Lee Kuan Yew: <https://www.straitstimes.com/singapore/mr-lee-kuan-yew-had-close-ties-with-britain-but-was-never-a-colonial-nostalgic>; <https://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/11437131/Lee-Kuan-Yew-Asian-statesman-obituary>; <http://onthehill.info/2016/11/david-widdicombe/>.

⁶⁴⁰ TODAY, special edition *The Straits Times*, Remembering Lee Kuan Yew, 14.

Winsemius is de socialistische politiek die Singapore aanhangt inderdaad van een zeldzaam karakter:

The PAP (People's Action Party) almost certainly became the only socialist party in the world pursuing a capitalist policy of free enterprise on the economic plane, for the purpose of spending the money thus earned according to its socialist principles".⁶⁴¹

Vrijheid en democratische mensenrechten staan niet hoog in het vaandel van Singapore's PAP. Op 18 maart 1967, bij het diner van de Singapore's *Advocates and Solicitors' Society*, zegt Lee Kuan Yew over sociale rechtvaardigheid in een stijl die een Confucius-leerling betaamt:

We have departed in quite a number of material aspects, in very material fields, from the principles of justice, and the liberty of the individual (...) We have had to adjust, to temporarily deviate from ideas and norms. This is a heavy price. We have over a hundred political detainees, men against whom we are unable to prove anything in a court of law (...) So let us always remember that the price we have had to pay in order to maintain normal standards in the relationship between man and man, man and authority, citizen and citizen, citizen and authority is the detention of these men and women under the Criminal Law Temporary Provisions Ordinance. But it is an expression of an idea when we say Temporary Provisions.⁶⁴²

In de periode 1972-2018 heeft *Freedom House* Singapore consequent als "Partly Free" beoordeeld, dat beperkingen in politieke en burgerlijke vrijheid betekent, met scores van 5 en 4 (1 is hoogste vrijheid, 7 betekent minste vrijheid), waarbij met name de persvrijheid als 'niet-vrij' bestempeld wordt.⁶⁴³

~

Gezien Winsemius' uitspraak omtrent het democratische gehalte van een regering, vermeld in paragraaf 26, is gevoegelijk aan te nemen dat dit gehalte nauwelijks verstoord wordt als de *United Nations Industrial Survey Mission* onder leiding van Winsemius in 1960 arriveert, misschien is er zelfs sprake van een soort morele equivalentie.⁶⁴⁴ Voor Winsemius is het economisch gezien vanzelfsprekend dat investeerders dan pas komen als er sprake is van politieke stabiliteit. Stabiliteit en rust die de PAP-regering, na de verovering van de macht in 1959, aan Singapore heeft opgelegd, waarbij Winsemius begeleiding geeft om deze macht om te zetten in ontwikkeling en economische vooruitgang, zonder bovenmatige democratische tegenspraak.

⁶⁴¹ Teck-Wong Soon, 'The lessons of East Asia', ix.

⁶⁴² Josey, *Lee Kuan Yew*, 42-43.

⁶⁴³ *Freedom House*; <https://freedomhouse.org/>, geraadpleegd 20-02-2019.

⁶⁴⁴ Albert Winsemius 1910-1996, *Trouw*, 07-12-1996.

Een relatie ontstaat tussen Winsemius en Lee, met ontzag voor elkaars persoon en achtergrond, waarbij Winsemius tot op zekere hoogte een kapstok wordt voor Lee's standpunten, voor wat uiteindelijk 'model Singapore' wordt. Dit wordt in 1998 door Lee Kuan Yew enigszins eufemistisch omschreven als:

We placed our hopes on a United Nations Technical Assistance Board team that arrived in October [1960] to survey a proposed industrial site at Jurong and advice on the types of industry suitable for it. We were fortunate in the choice of the leader, Dr. Albert Winsemius. A Dutch industrialist, he spent three months in Singapore and made the first of his contributions that were to be crucial to Singapore's development. He was a practical, hard-headed businessman with a grasp of the economics of post-World War II Europe and America. He was to play a major role in our later economic planning.⁶⁴⁵

In 1960 bevroeden Lee, Goh en andere PAP-functionarissen nog niet dat deze stoïcijnse en rechtlijnige Nederlandse Fries met zijn gamma aan ervaringen, hen en Singapore 23 jaar trouw zal blijven.

28 De compilatie van *Winsemius' Mission Report*

Al in november 1960, een maand na aankomst, blijkt dat Winsemius niet tevreden is over de kwaliteit en de expertise van de door de Verenigde Naties samengestelde groep van specialisten; in het team zitten volgens hem een aantal verkeerde deskundologen die, of niet voor hun taak berekend zijn of sowieso niet over het juiste *curriculum vitae* beschikken noodzakelijk voor de door hen te bestuderen specifieke onderzoekstrajecten. Winsemius wil vervolgens deze personen vervangen en een nieuw team voor het restant van het onderzoek samenstellen. Hij geeft Goh Keng Swee de verzekering dat het tweede team, onder zijn persoonlijke verantwoordelijkheid, succesvol zal zijn.

Dat het eerste team volgens hem niet in alle opzichten competent is, heeft hij diezelfde maand november al aan de Verenigde Naties gemeld.⁶⁴⁶ Hij meldt New York dat de betreffende leden niet de adequate kennis op hun onderzoeksgebied hebben of dat ze specialist zijn op een niet ter zake doend onderwerp. In New York is men in eerste instantie niet erg gelukkig met deze gang van Winsemius' vrij eigenmachtig optreden. Begin januari 1961 benadrukt de missiesecretaris I. F. Tang bij de autoriteiten van de Verenigde Naties in New York nogmaals dat de door Winsemius ingeslagen weg blijvend vervolgd moet worden.⁶⁴⁷

⁶⁴⁵ Lee Kuan Yew, *The Singapore Story*, 347. *The Straits Times*, 10-12-1996.

⁶⁴⁶ *United Nations Archives*, United Nations S-0175-1798-05 Industrial Survey Singapore Sing (1-2), Letter from Winsemius to Wu, 9 November 1960.

⁶⁴⁷ *Ibidem*, brief I.F. Tang, januari 1961.

Ondanks dat de regering van Singapore een vertraging in de uitvoering van het economische ontwikkelingsprogramma vreest en verlate Wereldbankbetalingen voorziet, wint Winsemius het zowel van de regering van Singapore als van het *Bureau of Technical Assistance Operations* van de Verenigde Naties.⁶⁴⁸ Zijn voorstel om een tweede onderzoeksperiode te nemen en een tweede team met wel de gewenste expertise aan te stellen, wordt geacordeerd en door Singapore gefinancierd.⁶⁴⁹ Na bestudering van de rapportages van de zogenaamde incompetente teamleden neemt ‘New York’ het besluit de betwiste onderzoeksonderwerpen “*secondary chemicals, mechanical industries and shipyards*” vooralsnog tot “*irrelevant*” te bestempelen en af te wachten wat het tweede team over deze onderwerpen zal rapporteren.⁶⁵⁰

Winsemius heeft dit varkentje op een gewiekste manier gewassen. Door eerst met Goh kort te sluiten en zijn akkoord te krijgen voor het nieuwe team, blijft er voor de Verenigde Naties die, “*might have caused an uproar of course in New York*”, weinig te kiezen over: “*I’d done it and they have to do it*”, zegt Winsemius.⁶⁵¹ Tot op zekere hoogte is deze actie te vergelijken met het vrij eigenzinnig en solitair optreden van Winsemius in 1942 ten opzichte van de autoriteit van de Duitse overheerser, autoriteit is Winsemius sowieso niet welgevallig.⁶⁵² Vanuit zijn psychotechnisch onderzoek uit 1946 concluderend is deze karaktertrek duidelijk; door geheel zijn carrière heen leidt deze eigenschap tot zekere consequenties.⁶⁵³

Voordat het tweede team naar Singapore komt, heeft Winsemius nog een andere missie te vervullen. Hij heeft in 1960 ook een verzoek van de EPA, de *European Productivity Agency*, geaccepteerd om tussen 10 en 15 april 1961 een congres van internationale ontwikkelings-experts in Madrid voor te zitten. Het congres moet inzichten verschaffen en oplossingen aandragen voor specifieke probleemgebieden binnen ontwikkelingslanden. Uit de rapportage van dit congres blijkt welke uitgangspunten gehanteerd worden bij het betreden van het terrein van industriële ontwikkeling. Het zijn thema’s als organisatie van adviesdiensten, planning en research, locatie van bedrijventerreinen, opleidingen voor ondernemers, managers en technici, in- en verkoopmarkten, technologie, bevordering van ondernemersinitiatief, marketing-

⁶⁴⁸ *United Nations Archives*, UNDP and the Making of Singapore’s Public Service: Lessons from Albert Winsemius, UNDP Global Centre for Public Service Excellence (Singapore 2015) 36.

⁶⁴⁹ *United Nations Archives*, United Nations S-0175-1798-05, Confidential Field Trip Report of Mr. Jang Bir Singh; *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 04.

⁶⁵⁰ *United Nations Archives*, United Nations S-0175-1798-05 Industrial Survey Singapore Sing (1-2), Confidential Field Trip Report of Mr. Jang Bir Singh, 1 & 2 December 1960.

⁶⁵¹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 04; Desker, *Goh Keng Swee: A Public Career Remembered*, 49.

⁶⁵² NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300.

⁶⁵³ *Ibidem*.

hulpmiddelen, hulp bij financiering, belastingen, sociale factoren met de nadruk op arbeidsverhoudingen en de taak van de overkoepelende hulpverlenende organisaties.⁶⁵⁴

In Madrid komen veelvuldig situaties voorbij en worden oplossingen aangedragen die voor Winsemius' 'project Singapore' meer dan oppervlakkig van toepassing zijn. Onderwerpen zoals: "*large industrial projects, the role of tariff protection, the role of the foreign expert*", net zoals het frequent benadrukte feit dat de leiding van ontwikkelingsstudie in handen moet zijn van een onafhankelijke organisatie en niet van regeringswege.⁶⁵⁵ Winsemius' organisatie-kwaliteiten, zoals hij die voor Nederlandse regeringsinstanties na de Tweede Wereldoorlog heeft kunnen hanteren en nu in Singapore opnieuw wil toepassen bij het organiseren van de EDB, de *Economic Development Board* en de *Singapore Harbour Board*, de SHB, worden ook in Madrid benoemd:

Mr. Winsemius indicated the importance of establishing clear policies and setting up an organisation which can carry them out. In this connection he pointed out that the foreign adviser can have only a limited function; what is needed is the staff to carry out the day-to-day operations. Mr. Winsemius stressed the need to establish an overall development plan rather than a series of fragmented sectoral programmes. The various factors of the national plan can be drawn up by ministries or other responsible executive agencies; however the preparation of the integrated and coordinated national plan must be the responsibility of a single organisation such as a Central Planning Board. This organisation should not have executive powers. Programme execution should be the responsibility of specialised departments and agencies. Final ratification of the plan must be at the cabinet level in order to ensure definition of responsibilities for programme execution.⁶⁵⁶

Het door Winsemius geaccordeerde Madrileense EPA-rapport is zeer duidelijk: de regering van het ontwikkelingsland dat hulp vraagt moet op de eerste plaats als één blok achter het volledige ontwikkelingsplan staan en twee: de politiek-economische maatregelen voor haar beleid vooraf duidelijk maken, maar als derde beslissende conditie het plan in zijn geheel uitvoeren. Met daarnaast de wetmatigheid dat het industriële deel van het plan slechts een onderdeel van het grotere geheel is, een nationale economische ontwikkeling, die voor elk land weer anders is. Ten gunste van de verbetering van de levensstandaard van een land dienen alle aspecten van de economie betrokken te worden; ook scholing en opleidingen zijn dragende onderdelen die uit het industriële plan voortkomen. De rapportage van deze studieconferentie in Madrid is eigenlijk een verbluffende beschrijving van hoe Winsemius straks in Singapore

⁶⁵⁴ Albert Winsemius en John A. Pincus (red.), 'Methods of industrial Development with special Reference to less developed Areas. Papers and Proceedings of the Second Study Conference on Problems of Economic Development organised by the European Productivity Agency of O.E.E.C', *Organisation for Economic Co-operation and Development* (Madrid 1962).

⁶⁵⁵ Ibidem, 79-82.

⁶⁵⁶ Ibidem, 22.

blijvend zal opereren.⁶⁵⁷ Anderzijds heeft Winsemius, door zijn recente ervaringen in Singapore, zich goed op deze conferentie in Madrid kunnen voorbereiden.

~

Winsemius heeft ondertussen Goh Keng Swee's plan voor de industriële aanpak van Singapore van vijf naar tien jaar gebracht. Deze 10 jaar is tegendraads aan de oorspronkelijke opdracht van de Verenigde Naties om slechts een industrieel advies uit te brengen voor de periode tussen 1961 en 1965, de tijdspanne gelijk aan Singapore's eigen vijfjarige ontwikkelingsplan.⁶⁵⁸ Winsemius vindt vijf jaar te kort voor zijn aanpak en richt zich, net als in de Nederlandse situatie van 1948, net als in de twee ontwikkelingscommissies van Jamaica en Suriname waar hij zitting in heeft gehad, op een industrialisatie met tien jaar als ultieme uitwerkperiode. Hier toont hij wederom het volledige geloof in eigen persoon, een karaktersituatie die op diverse momenten in zijn leven overduidelijk aanwezig is.⁶⁵⁹

Nog voor Winsemius naar Madrid afreist, gaat hij eigenhandig het nieuwe vijf-mansterke tweede UNTAB-team samenstellen, dat voor de follow-up missie van 30 april 1961 in Singapore present moet zijn. Om, opnieuw en nu nog gericht, Singapore's mogelijkheden te onderzoeken voor de sectoren scheepsbouw en scheepsreparatie, richtlijnen op te stellen voor de metaalindustrie en de engineering en voor het opzetten van een industrie voor afgeleide chemische producten. Alles in aanvulling op het eerste team, maar nu volledig volgens de Winsemius-uitgangspunten.

Een interessant gegeven is dat Winsemius het laatste lid van dit tweede team in Israël vindt. Binnen zijn functie bij het wapenbedrijf Hispano-Suiza is hij in de jaren vijftig ook in Israël actief geweest, zodanig zelfs dat de Israëlische regering aan hem verplicht is. Dit bevestigt Winsemius met: *"Once, when I worked in private industry, I had done a considerable service to the Israeli Government. And the Minister of Foreign Affairs had written me, 'whatever we can do for you in future, don't hesitate to call on us'".*⁶⁶⁰

Mogelijkerwijze vloeit deze Israëlische belofte voort uit contacten die vanaf 1958 zijn gelegd tussen scheepswerf Koninklijke Maatschappij de Schelde (KMS) in Vlissingen en de *Israel Shipyards Limited* in Haifa met betrekking tot de aanleg van een haven, een scheepswerf en de bouw van een drijvend dok. Ook de marine-scheepsbouw, tijdens de Marshallhulp aan de Schelde gegund en door de directeur-generaal voor de Industrialisatie Winsemius begeleid,

⁶⁵⁷ Ibidem, 83-92.

⁶⁵⁸ *United Nations Archives*, United Nations S-0175-1798-05 Industrial Survey Singapore Sing (1-2), Memo, Application by the Government of Singapore for an Industrial Survey Team of Preferably 5 Members, undated.

⁶⁵⁹ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300; Paragraaf 4.

⁶⁶⁰ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 04.

wordt eind jaren vijftig door de scheepswerf in Haifa opgestart.⁶⁶¹ Anderzijds is het een gegronde mogelijkheid dat Hispano-Suiza tijdens de Suez-crisis wapen- en munitieleveranties heeft gepleegd, waarmee Israël in oktober/november 1956 Egypte aanvalt. Nederland heeft tijdens deze Suez-crisis de kant van Israël gekozen, hand in hand met Groot-Brittannië en Frankrijk.

Voorgaande ontboezeming van Winsemius' *considerable service* in de jaren vijftig kan ook gerelateerd worden aan het bezoek van Goh Keng Swee aan Israël eind 1958 en daarna, na zijn overstap dat jaar van Singapore's *Social Welfare Department* naar de politiek van de PAP. Goh vraagt Israël om advies voor een toekomstig onafhankelijk en industrieel-geïnteresseerd Singapore.⁶⁶² In 1958 gaat de regering van Singapore ervan uit dat Israël op veel fronten een vergelijkbaar land is: Singapore als nietig Chinees eilandje in een 'zee' van omringende moslimlanden en Israël dat zich idem dito in een ambivalente toestand met zijn Arabische burens probeert te handhaven. Daarnaast is ook Israël geografisch een relatief klein land waar de economische ontwikkeling op een redelijk vergelijkbaar niveau staat. Israël heeft bovendien leiders en politiek met socialistische uitgangspunten en in grote mate, net als Singapore, is het afhankelijk van grootmachten. Israël is ook op zoek naar zelfstandigheid en erkenning.

Israël heeft in 1958 een beoordelingssysteem ontworpen hoe om te gaan met investeringen en wat voor soort technologie voor eigen industriële ontwikkeling noodzakelijk is, Israël heeft kennis in huis voor het maken van keuzes voor eindbestemmingen: gaan we hier landbouw plegen of industrielocaties vestigen, gaan we hier militair oefenterrein installeren of een vliegveld aanleggen? Keuzes maken in het bestemmen en installeren van woon- en werkomgeving, een ideale leerschool voor Singapore. Israël weet deze ontwikkeling bovendien te verbinden met sterke promotiecampagnes richting het buitenland.

In Israël zijn Goh's gesprekspartners de toenmalige directeur van het *Planning Department* van Israëls *Ministry of Commerce and Industry* Eric J. Mayer, van oorsprong een agrarisch econoom en professor J. F. Cahen die Winsemius in 1946 ontmoet heeft en nog steeds goed kent. Cahen doceert in 1958 *Industrial Management* aan het Haifa Technologisch Instituut (Technion).⁶⁶³ Cahen is in 's-Hertogenbosch op 2 oktober 1899 geboren en heeft in Nederland werktuigbouwkunde gestudeerd. Mayer en Cahen worden in dit stadium door Goh gepolst om binnen Singapore's EDB belangrijke rollen te vervullen.⁶⁶⁴

⁶⁶¹ *Jewish Telegraphic Agency – Daily News Bulletin*, Haifa 29-01-1961, New York, 30-01-1961.

⁶⁶² Tan Siok Sun, *Goh Keng Swee*, 126.

⁶⁶³ Schein, *Strategic Pragmatism*, 34; *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore*, Memo: 121, 25-01-1961.

⁶⁶⁴ Michael Leifer, *Singapore's Foreign Policy: Coping with Vulnerability* (Londen 2000) 65.

Van deze Israëlische geste, de reciprociteit van de *considerable service* uit de jaren vijftig, maakt Winsemius in 1961 gebruik bij het zoeken naar de laatste man van het tweede Singapore-team. In maart 1961 schrijft hij aan de Verenigde Naties hoe zijn contacten met Cahen en Israël in elkaar zitten en waartoe een en ander geleid heeft:

Apart from that I contacted Prof. Cahen from the Technion in Haifa, asking him to give his co-operation in Israel to find this expert. Prof. Cahen has been asked by the Singapore Government to organize the Economic Development Board and to be its executive secretary for a period of two years. I know Mr. Cahen since 1946 as a very capable person. For that reason I recommended him strongly. Because the Economic Development Board has to do the follow up of the work of the Industrial Survey Team I kept in close contact with him, and it seemed reasonable to ask his co-operation.⁶⁶⁵

Het is intrigerend dat Winsemius' bekentenissen over professor Cahen slaan op een periode vlak na de Tweede Wereldoorlog, als Winsemius' rechts- en eerherstel nog in een dramatisch gevecht met Nederlandse autoriteiten verwickeld is. In die tijd, 1946-1947, heeft Winsemius interesse getoond om 'een baan op niveau' te zoeken en is hij mogelijkwerwijze in dit verband door ir. J.F. Cahen, woonachtig in Zeist en de hoogste administratieve medewerker bij de NS, geconsulteerd. Daarnaast kent hij Cahen uit de jaren van het Nederlandsch Instituut voor Efficiency, waaraan beide heren als auteurs verbonden zijn.

Winsemius' contacten leiden ertoe dat Israël Dr. Ernst A. Markowicz uit Haifa als vijfde lid van het tweede team aanbeveelt, de man die alles weet over afgeleide chemische producten zoals lucifers, zeep, wasmiddelen, sojamelk en drogisterijmedicijnen, allemaal artikelen die Singapore wil gaan produceren.

As a result of this action I had yesterday a discussion with the Israeli ambassador, who had received a cable from New York. Israel recommends Dr. Ernst Markowicz. Dr. Markowicz is sixty years, has a long experience, has been in charge of drawing up plans for new factories in the Ministry of Economic Affairs, and has done this work in Burma. However more important is that he is strongly recommended both by the ministry and Mr. Cahen.⁶⁶⁶

~

Het tweede UNTAB-team, waarin Barlin en Legnaioli uit het eerste team vervangen zijn door Erwin S. Malone (metaalindustrie en engineering), Ernst A. Markowicz (chemische producten) en Karl Franz (scheepsbouw en scheepsreparatie), begint zijn taak op 30 april 1961 en rondt het tweetraps UNTAB-onderzoek in Singapore verder af, waarna het complete rapport eind mei 1961 ter goedkeuring aan de Verenigde Naties wordt aangeboden. Het definitieve rapport, dat

⁶⁶⁵ *United Nations Archives*, United Nations S-0175-1798-05, Winsemius' brief van 24 maart 1961 aan Mr. Chi-Yuen-Wu, Chief Section for Asia and the Far East, Bureau of Technical Assistance Operations, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York.

⁶⁶⁶ Ibidem.

naar *communis opinio* de naam ‘Winsemius-rapport’ krijgt, is het op 13 juni 1961 door de *United Nations, (Bureau of Technical Assistance Operations, Department of Economic and Social Affairs)* gepubliceerde ‘*A Proposed Industrialisation Programme for the State of Singapore*’.

Nog even worden de autoriteit en het karakter van Winsemius op de proef gesteld als een van de leden van het tweede team, Erwin Malone, een socioloog en demograaf, die zich niet beperkt tot een gedetailleerd technisch rapport over ‘*metals and engineering industries*’, buiten zijn boekje gaat. Het verslag van Malone doorkruist de rol van Winsemius, als de socioloog uitgebreide aanbevelingen doet voor de te volgen industriële politiek inzake promotie en betrekkingen met derden, tot toekomstige gezinsplanning aan toe.⁶⁶⁷ Daarenboven probeert hij zijn eigen rapport persoonlijk aan de eerste minister Lee Kuan Yew te overhandigen.⁶⁶⁸ Winsemius’ visie prevaleert wederom en het eindrapport van het Winsemius-rapport bevat slechts de uitkomsten van Malone’s technisch onderzoek.

De UNTAB, die rond deze tijd een naamsverandering naar *United Nations Development Programme* (UNDP)⁶⁶⁹ heeft ondergaan spreekt in eigen terminologie over:

On the advice of Economic Advisor Albert Winsemius, the UNDP and other international bodies, the new government formulated a series of sweeping and often unconventional policy solutions to the most pressing developmental challenges of the Independence era: the economy and employment, investment and savings, housing, education and basic healthcare.⁶⁷⁰

Winsemius zelf concludeert met een bijna ketters optimisme:

(...) after having investigated the various problems in a realistic way, we do not see any reason why Singapore would not be able to industrialize and so to give employment to its growing population, if it determines to do so.⁶⁷¹

~

De kern van Winsemius’ nu complete UNDP-rapport bestaat uit een aantal structurele zakelijke marktconforme adviezen, een betoog met specifiek technische voorstellen. Daarnaast herhaalt

⁶⁶⁷ *United Nations Archives*, United Nations S-0175-1800-01 Industrial Survey Singapore SING (130-1) Part A, Industrial Report: Metals and Engineering Industries, by Erwin L. Malone, June 1961; <https://search.archives.un.org/industrial-survey-singapore-sing-130-1-part>, geraadpleegd 10-04-2018.

⁶⁶⁸ Ibidem, Letter from Winsemius to Coates, 4 September 1961.

⁶⁶⁹ UNDP-logo, <https://www.press.et/english/?p=916#>.

⁶⁷⁰ Saxena, ‘Virtuous cycles’, 20.

⁶⁷¹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 05; *From a Distance*. National Exhibition Singapore, Ministry of Education, 1984, 43.

het rapport ook wat in de voorbije jaren door allerlei commissies gerapporteerd is. Dan is het meer een derivaat of een herhaling van voorstellen, rapportages en planologie uit de tijd van de *British Administration* en de eerste PAP-jaren. Hiervoor zijn de piketpalen al ruim voor de aankomst van Winsemius geslagen en zijn diverse activiteiten al opgestart.⁶⁷² Schein bevestigt dat het rapport inderdaad een bevestiging is van:

much of what he [Goh] already knew. Singapore had formed an Industrial Promotion Board five years earlier and had accumulated important experience of its own. In addition, the economic development division of the ministry of finance had been working on a five-year plan that emphasized industry development.⁶⁷³

Voorafgaande aan de publicatie van het UNDP-rapport hebben de twee *Commissions*, de *British High Commission* en *The Australian Commission*, in juni 1960 onderhands ook Goh's nationale vijfjarenplan, zijn visie op toekomstig industrieel Singapore, ter inzage gekregen. Dat wil zeggen dat, voordat Winsemius aan zijn UNDP-rapport begint, Goh zijn strategie klaar heeft en dit aan Singapore's politieke omgeving verspreid en duidelijk maakt. Geparafraseerd verwoordt het voorstel van Goh onder meer dat:

- the Government will rely primarily on private investment. Main hopes in this field are at the moment centred upon Japan. Creation of Industrial estates. Establishment of an Economic Development Board to operate as an industrial bank and to provide technical advisory services;
- to maintain and develop Singapore's entrepôt trade and services, to build four additional berths in the harbour. Dredging the Singapore river. Development of the international airport;
- to provide social services at at least the existing level for the expanding population. Accelerated development of roads, trains, telephone communications, post offices, gas, electricity, etc. expanded building programme: 52.000 housing units in five years, schools and hospitals;
- to establish a 'limited common market' with the Federation, trading and political associations with the Borneo Territories, special consideration to trading relationship with Indonesia;
- estimated cost for five years: M\$968 million [against M\$550 million for the preceding period 1955-60], of which M\$685 million from local resources, M\$100 from the IBRD, M\$42 million from the UK in loans and M\$22 million in grants;
- to provide nearly full employment by the end of 1964 (+ 84.000 people).⁶⁷⁴

Alle plannen van Goh zullen volgens het Britse dagblad *The Times* “no doubt be incorporated in a five-year development plan which has yet to be published. (...) “Total estimated cost four years: 101.2 million pound sterling”. Daarvan gaat 58% naar de economie, 40% naar sociale ontwikkeling en 2% is bestemd voor “Public Administration”.⁶⁷⁵ Interessant is dat het betreffende 1960-jaarverslag van de staat Singapore niet alleen Goh's strategieën

⁶⁷² Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 253-255.

⁶⁷³ Schein, *Strategic Pragmatism*, 33.

⁶⁷⁴ Excerpt vijfjarenplan, *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore*, F-07-1960, Memo: 1968, 20-10-1960.

⁶⁷⁵ Zinsnede uit *The Times*, 13-03-1961, die het 1960-jaarverslag van Singapore publiceert.

meldt, maar ook stelt dat naast al deze toekomstige ontwikkelingen het plan bestaat om “*trade and information offices are to be established in London, Djakarta, and Kuala Lumpur*”.⁶⁷⁶ Dit idee lijkt eveneens sprekend op de marketing- en acquisitiefilosofie van Winsemius’ Nederlandse directoraat-generaal uit 1949, die ook met de hulp van liaisonkantoren zich internationaal manifesteert. Ook het Lyle-rapport propageert buitenlandse ondersteunende organisaties. Singapore luidt deze tactiek in juni 1960 in en Tokyo is in maart 1962 de eerste EDB-vertegenwoordiging van Singapore’s EDB.

Goh heeft zijn vijfjaren-ontwikkelingsplan voorafgaand aan Singapore’s algemene verkiezingen van 1959 geschreven en aan de Wereldbank voorgelegd. Daarna heeft de bank als voorwaarde gesteld, dat Goh’s vijfjarenplan nader uitgewerkt moet worden, als straks Singapore de gevraagde financiële dekking en ondersteuning wil krijgen.⁶⁷⁷ Vandaar dat het voor Singapore belangrijk is dat, aanvullend aan zijn eigen rapportage richting Wereldbank, zijn economische en financiële proposities door een extra, tweede rapport ondersteund wordt. Mitchell Wigdor, die een proefschrift over Singapore’s internationale zakentransacties en economische ontwikkeling schrijft, bevestigt de tweeledigheid van de nieuwe industriële aanpak van Singapore:

In the run up to the 1959 legislative elections, the PAP set out a series of detailed policies to address Singapore’s challenges which were collected and published as a comprehensive platform titled: *The Tasks Ahead: PAP’s Five Year Action Plan, 1959–1964*. Elements of *The Tasks Ahead* bear a striking resemblance to the recommendations set forth in a report published subsequently by a United Nations study team headed by Albert Winsemius, a Dutch economist and successful businessman with shipping interests. The Winsemius Report, as it is commonly known, eventually formed the blueprint for Singapore’s development efforts. Both *The Tasks Ahead* and the Winsemius Report, for example, recommended the creation of an Economic Development Board (EDB) to be provided with SG\$100 million in funding to oversee industrialization. More than money, however, the PAP recognized that the development of a manufacturing sector would require technology and human capital, both of which were in short supply in Singapore. Technology could be acquired from FDI, but investors would only establish operations with more advanced technology if there was a sufficiently skilled labour force. Education and training levels would have to be improved.⁶⁷⁸

Met andere woorden: het Winsemius-rapport heeft de Wereldbank dekking gegeven voor Goh’s eigen vijfjarenplan.⁶⁷⁹ De twee UNTAB-teams zijn dan ook van meet af aan op de hoogte geweest van zowel het Wereldbank-standpunt als van Goh’s plan.⁶⁸⁰ Lee Soo Ann,

⁶⁷⁶ State of Singapore Annual Report 1960; Schein, *Strategic Pragmatism*, 83.

⁶⁷⁷ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 34; M.H. Toh en L. Low, ‘Economic Planning and Policymaking in Singapore’, *Economic Bulletin for Asia and the Pacific*, 39 (3), 22-32, aldaar 23.

⁶⁷⁸ Mitchell Wigdor, *No Miracle: What Asia Can Teach All Countries About Growth* (Burlington 2012) 143.

⁶⁷⁹ *United Nations Archives*, United Nations S-0175-1798-05, Industrial Survey Singapore (1-2); *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore*, Memo: 1968, 20-10-1960.

⁶⁸⁰ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 34; *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore*, Memo: 1185, 09-07-1960.

economieprofessor aan de NUS, schrijft in 1971 in zijn boek over regeringsbeleid en industriële groei:

There was undoubtedly much consultation between the U.N. Mission members and the ministry of Finance planners so that what emerged would be a concerted drive in the Singapore economy for long-term growth centred around industrialization.⁶⁸¹

Maar ook omgekeerd, vanaf pagina één van het rapport *A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore*, wordt verwezen naar het plan van Goh Keng Swee: Winsemius heeft dit UNTAB-rapport zodanig geschreven dat het gelijkgerichte invalshoeken vertoont met datgene wat door Goh, als minister van Financiën, al tot industrieel beleid voor Singapore is gekozen. Met andere woorden, zoals Lee Soo Ann bevestigt, de mix van twee plannen vormt vanaf begin 1961 het uitgangspunt voor de eerste tien jaren van het industrieel en bouwkundig project Singapore.⁶⁸²

Niet alleen de eisen van de Wereldbank maar zelfs mogelijke Sino-Soviet politiek-economische belangen zijn op dat moment in het geding. De voortdurende communistische agitatie in Singapore heeft Groot-Brittannië in mei 1960 doen besluiten mogelijkerwijze een veto uit te vaardigen over financiële bijstand van de Sovjet Unie of van China aan Singapore. Dit komt uit geheime correspondentie tussen de twee *Commissions* en hun beider thuislanden naar voren:

If in the event, however, of stagnation in industrial development, a Russian offer should be made (e.g. provision of a factory or hospitals), the U.K. Commission consider the Singapore Government would undoubtedly be disciplined to turn it down and the subsequent veto by the U.K. could lead to serious tension.⁶⁸³

Gezien dit soort consequenties, in de mêlee van de heersende Koude Oorlog, is het voor Singapore in deze eerste jaren van zelfstandigheid van groot belang om door diverse buitenlandse politieke, financiële en economische instellingen positief beoordeeld te worden en te blijven. Het UNTAB-team heeft een constructief verslag geschreven waardoor niet alleen publiek maar ook privaat vertrouwen gestimuleerd wordt. De uiterst levendige haven, de entrepôtfunctie en nu de weloverwogen plannen voor industriële ontwikkeling moeten, ondanks de luidruchtige protesten uit linkse hoek, een overtuiging oproepen dat de toekomst van dit eiland goed afdekt.

⁶⁸¹ Lee Soo Ann, *Industrialization in Singapore*, 35, financiële uiteenzetting pagina's 37-45.

⁶⁸² Ibidem, 53- 58.

⁶⁸³ *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore, Memorandum No. 1968, 20-10-1960.*

Pas nadat het tweede UNTAB-team zijn werk afrondend besproken heeft wordt Goh's ontwikkelingsplan, nu als het M\$870 miljoen vierjarenplan, op 12 en 13 april 1961 gepubliceerd en in het parlement van Singapore besproken.⁶⁸⁴ In Goh's plan is er sprake van dat “*a United Nations expert has estimated the maximum possible additional new jobs in industry at only 30,000 in the period 1960-1964*”.⁶⁸⁵ Ondanks de discrepantie van een kleine 60.000 personen die per eind 1964 buiten Goh's doel van volledige werkgelegenheid vallen, heeft de regering van Singapore zich ogenblikkelijk en volledig achter de UNTAB en Winsemius geschaard; het vertrouwen in Winsemius en zijn visie krijgt duidelijke vormen.

In dit kader dringt zich wederom het beeld op van Winsemius en de minister van Economische Zaken Van den Brink, die in de Nederlandse setting in 1948 op identieke wijze belangrijke industriële plannen hebben gecomponeerd, uitgedragen en gerealiseerd. Winsemius, met de hulp van diverse voorrapportages, met eigen koopmansgeest en organisatorische gaven, levert ervaring, expertise en ideeën aan, terwijl de politicus Goh Keng Swee, die de materie door en door kent en veelal zelf de suggesties heeft aangedragen in casu opgestart, de te volgen strategie politiek intern en extern ‘verkoopt’. Met als extra component dat Goh in de persoon van Winsemius een ‘zwaargewicht’ in de ring heeft.

Idealiter komen de stijl van werken en het karakter van Winsemius niet beter terecht: niet in de dagelijkse publieke *spotlight* staan, zo anoniem mogelijk blijven, maar met de grootst mogelijke impact. Winsemius komt zelf met de droogstoppelige bevestiging dat: “*Together Dr. Goh and I came up with a report on the organisation and policies for Singapore's economic development, which the United Nations accepted*”.⁶⁸⁶

~

Het Winsemius-rapport recapituleert de voorstellen, die al opgenomen zijn in zijn *Preliminary*, zijn eind 1960 voorontwerp-plan, maar detailleert nu ook specifieke industrietypes. Ook zijn een aantal punten toegevoegd, die noch door de Britten noch door de Australiërs in hun rapportages over het voorontwerp-plan vermeld zijn:⁶⁸⁷

- primary jobs in the manufacture of quality products (...) serving mainly foreign markets;
- no basic chemical industries, only secondary [chemical] industries” [like: matches, soaps, detergents, sugar, cement, soya milk];
- that in the Government building programs preference be given as far as possible to locally manufactured goods;

⁶⁸⁴ Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 460.

⁶⁸⁵ Singapore, Ministry of Finance, *State of Singapore Development Plan, 1961-1964*, 8-13.

⁶⁸⁶ Droogstoppelig: Batavus Droogstoppel is de fictieve auteur van de raamvertelling van Multatuli's (Eduard Douwes Dekker) meesterwerk *Max Havelaar: of De koffij-veilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij* (Amsterdam 1860); Desker, *Goh Keng Swee: A Public Career Remembered*, 48.

⁶⁸⁷ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, iii-v.

- a study initiated on the request of the two countries [Singapore en de Federatie van Malaya], in order to advise of the advantages and disadvantages of an economic co-operation, and to make recommendations on how to start such a co-operation, seems highly desirable;
- in view of the fact that even present imperial preference advantages for Singapore will diminish as a result of EFTA [European Free Trade Association], we recommend that the Government investigate seriously the advantages and disadvantages of joining the EFTA;⁶⁸⁸
- we recommend that the Singapore Polytechnic School be expanded to raise its level of education to include a full course for professional engineers and to strengthen its vocational training with greater emphasis on workshop practices;
- thus, all told, the total capital needs for the next ten years would amount to some M\$ 813 million, of which M\$150 million are required for working capital, M\$ 382 million for machinery, and M\$ 281million for land and buildings. (...) However this considerable supply of capital, both from domestic and foreign sources will come, only if the investment climate will be improved;
- finally in case of a breach of law by trade union leaders or members, the Government should enforce the law regardless of persons”.⁶⁸⁹ (...) Finally if either in affiliated or in non-affiliated unions there are destructive goals, Government will have to take these into account in defining its attitude towards the leaders of such unions.⁶⁹⁰

Vanaf de allereerste pagina ligt de nadruk van het 1961-rapport expliciet bij industriële productie en export; “*particularly export industries*” stelt het letterlijk. Het is ook duidelijk dat, “*the success of an important industrial programme will depend on the expansion of the domestic market and, what is even more important, on an intensive export drive in the overseas markets*”.⁶⁹¹ Om later voor de zoveelste keer te herhalen dat “*the unemployment of Singapore cannot be solved by industries manufacturing for the home market. The solution lies mainly in the establishment and expansion of export industries*’ (...).⁶⁹² Gedetailleerde aanbevelingen worden gegeven voor het ontwikkelen van diverse exportmarkten in Maleisië, Indonesië, de rest van Zuidoost-Azië, Europa, de Verenigde Staten, het Midden Oosten en Afrika.

De UNTAB van Winsemius komt met een totaalplan dat ook geënt is op voorstellen die tussen 1954 en 1960 door de Wereldbank, het Colombo Plan, het PAP-partijprogramma en andere experts zijn gelanceerd. Een tienjarenplan dat qua aanzet en resultaat weinig verschilt met Goh’s vijfjarenplan dan de tijdsduur, de aantallen werklozen die aan een baan geholpen moeten worden en Goh die zich meer dan Winsemius richt op particuliere investeerders. Winsemius’ programma vol expertise van westerse allure uit de jaren veertig en vijftig valt begin 1961 samen met het nu geheten *Four-Year Development Plan* (1961-1964); samen vormen zij het fundament voor Singapore’s *drive to the future*.

⁶⁸⁸ Ibidem, 12.

⁶⁸⁹ Ibidem, 91.

⁶⁹⁰ Ibidem, 108.

⁶⁹¹ Ibidem, 1–46.

⁶⁹² Ibidem, 103.

Winsemius maant de regeringsleiders van Singapore om inzake export naar Maleisië zich actiever op te stellen. Het rapport onderstreept het belang van economische samenwerking tussen de twee regeringen, de PAP moet gaan praten met haar tegenvoeter, de politieke Alliantie-partij in de Federatie, over een meer coöperatieve relatie op industriegebied. Want niet alleen Singapore wil industrialiseren; hetzelfde geldt ook voor de burens in de Federatie. Het betreffende Federatie-plan maakt duidelijk: *“for the future, the importance of manufacturing to the Federation’s long run development and economic diversification can hardly be over-emphasized”*.⁶⁹³

Dat betekent in feite dat zonder afspraken, Maleisië en Singapore elkaar in de toekomst heftig zullen beconcurreren. Met in het achterhoofd dat de Maleisië al eerder dan Singapore, al vanaf 1958, expliciete industrialisatie-stappen heeft gezet. Op basis van het toen afgegeven Wereldbank/IBRD-rapport, geeft de Federatie vanaf dat moment al belastingverlichting aan pionier industrieën, waardoor de Maleisië in feite al een jaar of twee voorloopt op Singapore’s eerste industriële stappen.⁶⁹⁴

Maar nu is ook Singapore klaar, het rapport is geschreven en de uitvoering kan beginnen; Winsemius gaat al zijn krachten inzetten bij de uitwerking van een miraculeuze opzet binnen een klein eiland met alleen geest- en mankracht, ondanks het feit dat hij het momentum niet onmiddellijk mee heeft. Want niet iedereen staat te springen om aan de slag te gaan waardoor, ondanks Winsemius’ pertinente stelligheid en overtuiging en de consequente aanvaarding door de Singaporese politiek, toch nog veel tijd verloren gaat. Het UNDP-rapport verwijst bij herhaling naar factoren uit de afgelopen jaren, die de verwachtingen voor de komende jaren kunnen gaan beïnvloeden:

During the last few years there has been a declining trend in the existing manufacturing activities. The reasons were: political uncertainty, the industrial promotion policy in the Federation, the instability of the Indonesian market, concern of investors over long-term political stability, and unfavourable industrial relations.⁶⁹⁵

In some quarters expectations are high for the rapid development of modern manufacturing industries. But existing manufacturing industries decreased during the last few years by some 20 per cent, partly due to contraction of export markets for Singapore, but by far the greater part due to unfavourable industrial relations, and consequently a weakening of their competitive position through union demands.⁶⁹⁶

⁶⁹³ *Second Five-Year Plan, 1961-5*, Federation of Malaya, (Kuala Lumpur 1960) 19.

⁶⁹⁴ *The World Bank Group Archives*, The economic Development of Malaya, IBRD (1955) 84-95.

⁶⁹⁵ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, iii.

⁶⁹⁶ *Ibidem*, xxii.

29 Waarom juist Winsemius?

Voluit luidt de onderzoeksvraag: waarom is Winsemius tot de belangrijke functie van economisch adviseur van Singapore benoemd en blijft hij dat voor bijna 25 jaar? Sinds begin jaren vijftig van de vorige eeuw zijn er al zoveel experts en hun instellingen in Singapore de revue gepasseerd dat het logisch zou zijn geweest, gezien de affiniteit van Singapore met het Verenigd Koninkrijk, dat een Brit deze taak op zich zou nemen. Waarom wordt deze unieke positie van vertrouwensman aan de Nederlander Winsemius gegund?

Bij het zoeken naar antwoorden op het hoe en waarom van de keuze voor Winsemius spelen ook samenlopen van omstandigheden een belangrijke rol. Uitgangspunt is dat politiek en economisch Singapore zich vanaf het midden van de jaren vijftig in moeilijk vaarwater bevindt. De Britten in hun naoorlogse bestieren van Singapore en vanaf 1959 de PAP onder de nieuwe regeringsleider Lee Kuan Yew gaan zonder antiwesterse problematiek ‘buitengaats’, bij de Wereldbank, bij de Verenigde Naties, in Israël en elders, op zoek naar getalenteerde personen.⁶⁹⁷ De leden van de nieuwe regering van Singapore zijn op zoek naar doeners en niet naar praters, naar experts met praktische ervaring en niet naar vage wonderdokters.

In die mêlee van onrust en verwachting, als Groot-Brittannië zijn exit-strategie uit Singapore voorbereid, in de aanloop naar een éénwording met Maleisië en de zo belangrijk geachte grote gemeenschappelijke markt, staat een sterke autoriteit op met ervaring op allerlei gevaarfronten. Winsemius kent geen angst voor communisten, hij heeft ruime industriële en commerciële kennis, met als extra een op regeringsniveau internationale ervaring van wapentuig. Een bewezen ontwikkelingsdeskundige, die autonoom en ongebonden in Singapore zijn oordeel durft te geven. Het gaat om op de eerste plaats om het gemak, de helder overkomende taal waarmee Winsemius de lokale omstandigheden begrijpt, benoemt en durft aan te pakken. Het is de snelheid en stelligheid waarmee hij categorische keuzes maakt en niet twijfelt.

Het is interessant te zien hoe Winsemius’ exposé wordt ontvangen: Britse politici in Singapore bestempelen zijn voordracht met uitdrukkingen als “*tirade*”, “*robust exposition*”, en “*Dr. Winsemius sided firmly*”. En de Australiërs, die de Britse overtuiging naar hun landgenoten in Canberra hebben gestuurd, voegen daar aan toe:

⁶⁹⁷ Lee Kuan Yew, ‘The Search for Talent’ in: S. Jayakumar (red.), *Our Heritage and Beyond: A Collection of Essays on Singapore, its Past, Present and Future* (Singapore 1982) 12-26, aldaar 12.

It may be said, however, that Dr. Winsemius conveyed an impression of great shrewdness and that he spoke throughout with a conviction and authority which seemed to spring from deep study and balanced judgement.⁶⁹⁸

Wat duidelijk maakt dat Winsemius op zijn gebruikelijke uitgesproken manier voorstellen voorlegt en niet de zachte hand van de politieke aanpak hanteert. Winsemius duldt geen tegenstand, volgens hem is Singapore een patiënt die nu en niet morgen geopereerd moet worden.

Net zoals in de jaren veertig en vijftig de Amerikaanse ondernemers Winsemius als één van hen beschouwen: met deze man, een soort Europese Amerikaan, kunnen we praten.⁶⁹⁹ Hij legt ingewikkelde zaken op eenvoudige, vanzelfsprekende en dwingende manier uit, met in het achterhoofd de resultaten van zijn in Nederland en internationaal uitgevoerde projecten, die meer wel dan niet gewerkt hebben. En: het eerste UNDP-rapport dat Winsemius voor de regering van Singapore schrijft bevat meerdere elementen, die stuk voor stuk terugslaan op situaties in Nederland uit de veertiger en vijftiger jaren van de vorige eeuw.⁷⁰⁰ Dit wordt nader uit de doeken gedaan in het volgende hoofdstuk en specifiek in paragraaf 33, ‘Nederland gidsland’.

Hij durft, ondanks al het vakbondsgeweld, duidelijk positie te kiezen als hij negatief adviseert over het opzetten van een voor Singapore te zwaar op te tuigen sociale zekerheid, die luiheid en ziekteverzuim kan aanmoedigen. In 2015 wordt in de lokale krant in Singapore hierover nog hogelijk geschreven:

From his experience in the economic recovery of the Netherlands, he selected positive elements up to 1960 that had worked, which could be implemented in Singapore, and after 1960, harmful elements which Singapore should avoid, such as creating an excessively strong social security system that encouraged sloth and absenteeism from work.⁷⁰¹

Deze Winsemius-invalshoek, al vanaf zijn eerste dagen in Singapore aanwezig en verwoord in zijn eerste rapportage, is voor de regering een welkome treffer in hun dagelijkse strijd tot overleven:

Adapt your ideas to world markets. (...) These customers are not interested in the number of days of paid sick leave in Singapore, nor in a sheltered position for Singapore entrepreneurs – or the inborn resistance of Singapore labour towards incentive wage systems. Nor in the wish of Singaporean entrepreneur to have high profits and a quick turn-over like in many sheltered activities. The international customer is only interested in price and quality, only in what he gets

⁶⁹⁸ *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore, Memo: 121, 25-01-1961.*

⁶⁹⁹ Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius.’

⁷⁰⁰ *United Nations Archives, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, 98-101.*

⁷⁰¹ *The Straits Times, 24-03-2015, “Why is public welfare kept to a minimum? So as to encourage self-reliance and hard work”;* *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 16.*

for his money. If Singapore tries to get more than the international market thinks her services are worth, she will outprice herself, as has happened during the last few years.⁷⁰²

Tamboer herkent zijn advies in “de harde, directe, eerlijke toon” als eenzelfde kenmerkende stijl zoals Winsemius “eind jaren veertig, begin jaren vijftig ook als topambtenaar op het ministerie van Economische Zaken had geopereerd”.⁷⁰³

Winsemius onderbouwt zijn retoriek met goed doorwrochte statistische gegevens; hij is vaardig in het omvormen van cijfers tot een werkzaam plan. Op zijn aangeven worden de statistieken in Singapore, in vergelijking met voorgaande jaren, nu beter gecompileerd en geïnterpreteerd. Lee Kuan Yew zegt in zijn memoires dat Winsemius “*had a pragmatic, hands-on approach, a good head for figures, and a knack for getting grips with the basic issues, ignoring the mass of details*”.⁷⁰⁴ Organisatieadviseur Winsemius, die als geen ander de benodigde administratieve en bureaucratische departementen rondom zijn ontwikkelingsplan bestemt, van het juiste personeel voorziet en bovenal efficiënt laat functioneren. Niet alleen de organisatie van de nieuwe EDB wordt door Winsemius in korte tijd uiterst efficiënt neergezet. Winsemius verwaardigt zich zelfs om, na enige interne verwikkelingen in het tweede UNTAB-team, de Verenigde Naties te adviseren hoe zij in de toekomst hun teams moeten gaan inrichten en met welke consignes de experts geïnstrueerd moeten zijn voordat zij de wereld ingestuurd worden.⁷⁰⁵

Aan deze kwaliteiten is toe te voegen dat de komende Winsemius’ operaties geleid worden met zijn instinctief koopmansgevoel, dat zonder twijfel in goede (Chinese) aarde valt.⁷⁰⁶ Een van de pioniers van de EDB, Chan Chin Bock, bundelt laatstgenoemde twee vaardigheden van de inmiddels overleden Albert Winsemius met: “*Apart from being a macro-planner, (...) Dr Winsemius also had a very “astute appreciation of the importance of salesmanship and marketing skills in the development of an economy”*”.⁷⁰⁷

Bovendien, Winsemius’ persoonlijkheid, aanpak, kennis en *drive* vormen in de omgeving van de universitair geschoolde machthebbers een intellectuele *match* van gelijkgestemden met eenzelfde niveau, dat vervolgens tot een werkzame verstandhouding leidt.⁷⁰⁸ Of, zoals in 2015 sociaal wetenschapper Loh Kah Seng expliciet schrijft:

⁷⁰² *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, xxiii.

⁷⁰³ Tamboer, ‘Albert Winsemius bouwde Nederland en Singapore op’.

⁷⁰⁴ Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 79.

⁷⁰⁵ *United Nations Archives*, United Nations S-0175-1800-01 Industrial Survey Singapore SING (130-1) Part A, Some Suggestions for Organising Survey Teams by Albert Winsemius, 3 July 1961.

⁷⁰⁶ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

⁷⁰⁷ Chan Chin Bock ‘He believed in Singapore’s future’, *AsiaOne*, *The Straits Times*, December 7, 1996.

⁷⁰⁸ *Ibidem*.

Similarly, this paper approaches Winsemius' work in Singapore historically as a subject in its own right. It sees Winsemius as influenced by dominant contemporary trends and ideas about development, but also departing somewhat in his methods and accomplishments. The differences may have been due to the personality of Winsemius, the character of the PAP government and the context of Singapore, or the specific relationship formed between adviser and the advised. Through such an approach, we can not only understand why and how Winsemius was more successful than most experts, but also how he contributed to high modernist governance in Singapore.⁷⁰⁹

Met zijn zeer overtuigende uitleg, met bewijsvoering uit zijn 'vorige levens', met zijn kennis van hoe met oppositie en tegenwerking om te gaan, durft hij de ommekeer van de heersende werkeloosheid te voorspellen en te staven. Niet alleen de regering wordt duidelijk gemaakt hoe Singapore's industrialisatie eruit moet zien, ook werknemers- en werkgeversbonden krijgen, zelfs al na luttele weken, uitdrukkelijke waarschuwingen en schrobberingen om de interne strijd te staken, om noch een status-quo te voorkomen noch te smeden en sneller tot actie te komen om energieke Winsemius-suggesties uit te voeren. Als het tweede team in mei 1961 in Singapore begint om de UNTAB-studie te voltooien wordt aan het definitieve rapport al een alinea over de traagheid van actie en het gevaar van de bonden toegevoegd, een goed voorbeeld van het politieke karakter van Winsemius' aanbevelingen:

When we arrived in May [1961] the 'stable industry plan' was, if not temporally forgotten, at least side-tracked. Even the proposed crash programme which we consider to be the 'easiest' part of the expansion policy is already in certain points endangered. If the above analysis of the trade unions' policy is correct – it seems to be confirmed by facts – there have been in the past aspects of union actions which, if continued, will seriously affect the industrialisation programme.⁷¹⁰

Dit deel van het UNDP-rapport geeft niet alleen een versterkte vrijbrief aan Lee Kuan Yew om de bonden strenger aan te pakken, het wordt in eindeffect ook een bijna persoonlijke oproep van Winsemius. Leg elkaars tegenstellingen bij en zet gezamenlijk de schouders onder de economische ontwikkeling van Singapore, werknemers, werkgevers en 'de politiek':

In this Section of the Report we have gone into sufficient details. We will not repeat them. We do not think that employers and union leaders are ideal. But they are there, and stuck with each other. We are extremely grateful to many of them for giving their views and for their open mind. But why don't they show that to each other in at least a degree that enables normal industrial relations? Both groups will need adaptation. But why should we allow ourselves to be trained in modern relations so slowly? Why must it take may be 5 years to do what could be done in a year? At the expense of 50 more unemployed for every day we are learning to adapt ourselves to new circumstances. If three-quarters of the 'stable industries plan' could be really carried out, and if the employers were given a chance to make their contribution, we would dare to say that

⁷⁰⁹ Loh Kah Seng, *Albert Winsemius, Transnational Expertise and High Modernist Governance in Singapore*, niet gepubliceerd werkstuk (Singapore 2017) verwoord in Loh Kah Seng, 'Rupture and Adaptation: British Technical Expertise to the Singapore Polytechnic and the Transition to a Nation-state', *History of Education*, 44 (5), 2015: 575-594.

⁷¹⁰ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, 82.

there was a starting point, not ideal, but firm enough to get moving. If not, we repeat: ‘everything else is a waste of time and waste of money’.⁷¹¹

~

De vraagstelling over het bijna spontaan accepteren van de superioriteit van Winsemius is beantwoord door een aantal van zijn ervaringen en vaardigheden te accentueren en te plaatsen binnen de onrust van de geboorte van een natie. Maar de acceptatieschets is pas volledig als we ons realiseren wat er in Singapore gebeurt als Winsemius er niet is. De behoefte aan ‘een Winsemius’, aan een rots in de branding die met kop en schouders boven alle contradicties uit torent, wordt volumineus als hij twee weken na de presentatie van zijn rapport in juni 1961 naar New York en naar huis vertrekt.

Als, door het weglopen van 43 van de 130 vakbonden in juli 1961, binnen de PAP zich een enorme politieke strijd culmineert, als bijna de helft van het Lee Kuan Yew’s PAP-kabinet overloopt naar de oppositie en een nieuwe politieke partij sticht, de *Barisan Sosialis* – het Socialistisch Front - in feite Singapore’s afdeling van de *Communist Party of Malaya*, is Winsemius tot ieders schrik afwezig. Hij, die door zijn uitgesproken opstelling over de vernietiging van de communisten in Singapore mede oorzakelijk voor deze Barisan-afsplitsing geweest is.

Historicus Bloodworth begrijpt dat Singapore’s eerste stappen richting rust en verstandige aanpak op het punt staan vernietigd te worden:

Almost within hours of the split, 35 branch committees out of 51 had gone over to the enemy, and 19 of the 23 paid organising secretaries of the PAP – recruited specifically to stop the rot and carefully screened by Lee, Toh and Ong Pang Boon – had defected. All over the island rebels voted to change sides, took over PAP premises, and scratched out the party symbol of a lightening flash to paste that of the Barisan in its place.⁷¹²

Winsemius is dan wel geen politicus *pur sang* maar, teruggrijpend naar de eerder vermelde kwalificaties van zijn dochter Ankie, die haar vader omschrijft als een chirurg, een kunstenaar en een wegwacht die alles kan maken wat kapot is, is voor te stellen dat op zo’n moment de fysieke aanwezigheid van Winsemius node gemist wordt.⁷¹³ Hij weet hoe politici te beïnvloeden zijn, hij kent de klappen van de vakbondsstreken, hij weet hoe macht te breken is, eigenschappen die Singapore frequent van Winsemius ‘leent’, maar nu door zijn afwezigheid helaas even niet. Voor Singapore is het moment aangebroken om Winsemius in vaste dienst te

⁷¹¹ Ibidem, 117.

⁷¹² Bloodworth, *The Tiger and the Trojan Horse*, 243; Singapore Elections: Index, <http://www.singapore-elections.com> en Elections Department Singapore: Past Parliamentary Election Results, http://www.elections.gov.sg/past_parliamentary.htm, geraadpleegd 30-12-2019.

⁷¹³ Gesprek met Ankie Averink-Winsemius, 26-10-2013.

nemen. Hij heeft kopstukken van de regering van Singapore geaccepteerd, net zoals hij ten tijde van zijn deelname aan de Nederlandse ministeries regeringsleiders als Lieftinck en Van den Brink accepteert en zich door hen laat leiden.

~

Winsemius, in het verdiepend interview van 1993 op de vraag ‘hoe doe je dat’, dat wegwerken van de werkloosheid, snoeft 32 jaar later dat het niets te maken heeft met economie, maar met werken volgens een eigen plan, waarbij hij zich persoonlijk overal mee mag bemoeien, zoals hij dat in Nederland ook heeft gedaan, door veel te luisteren en te praten met iedereen in zijn omgeving, soms op het hinderlijke af. In Singapore is dat ook niet zo moeilijk, “want er was geen uitgangspunt, geen startpunt. Ze hadden handel, maar die liep terug en scheepvaart, die jaar op jaar minder werd door stakingen”.

Zijn aanpak werkt echter niet als het onderbouwd wordt door allerlei economische theorieën: “de econometrische kant, dat vind ik een vrij waardeloze zaak, terwijl ik het kladje op de puntzak van de kruidenier, met enige overschatting, een waardevolle zaak vind”.⁷¹⁴ Een desastreuze 35% werkloosheid opruimen, hoeveel jaar duurt dat? “Ik zei toen 10 jaar”. Waarom? “Dat weet ik ook niet”, zegt Winsemius. “Het heeft te maken met het idee dat als mensen het willen, je opeens ongelooflijk veel kan doen. Dus lukte het in negen jaar”.⁷¹⁵ Met andere woorden: de politieke wil om dingen gedaan te krijgen is voor Winsemius het allerbelangrijkste uitgangspunt. Het gaat niet om de details van de plannen, zelfs niet om de efficiëntie van de instellingen, maar eerder over de prioriteiten en de wilskracht, de vastberadenheid van de leiders. Zonder dat Winsemius het misschien zelf bevroedt, verwoordt hij de Nederlandse context uit 1948:

Wij waren ervan overtuigd dat duizenden ondernemers in actie zouden komen als we die sfeer van pessimisme niet konden doorbreken. Daarvoor was nodig dat het gevoel ontstond dat industrialisatie alleen kon slagen als iedereen zou meedoen – de confessionele partijen en de PvdA moesten erachter staan, maar ook de vakbeweging en de werkgevers.⁷¹⁶

Over deze uitspraken wordt in paragraaf 34 verder uitgeweid.

~

In het parlement van Singapore loopt ook James Puthuchearry van de PAP naar de *Barisan*-oppositie over. Hij wordt op 19 september 1961 van zijn aanstelling tot manager van de IPB ontheven, om straks in februari 1963 tijdens *Operation Coldstore* niet alleen gevangen gezet

⁷¹⁴ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

⁷¹⁵ Ibidem.

⁷¹⁶ Ibidem.

maar daaropvolgend tot 1990 uit Singapore verbannen wordt.⁷¹⁷ Dezelfde maand september nog gromt de eerste regeringsbulldozer het *Jurong*-gebied binnen, een heuvelachtig stuk tropisch regenwoud met stukken moeras, dat het grootste industriepark annex de grootste industriestad van Zuidoost-Azië gaat worden.

30 Winsemius en de EDB

Voor het opzetten van industrieën in Singapore, voor het aantrekken van investeringen uit binnen- en buitenland, is in de eerste plaats een zelfstandige sterke centrale organisatie nodig. Dit instituut moet passende publiciteit creëren, technische informatie verstrekken en nog honderden andere belangrijke zaken opstarten om potentiële klanten te vinden in geïndustrialiseerde landen als Japan, West-Europa, de Verenigde Staten. Naast deze toekomstige industriële partijen wordt ook de eigen overheid als potentiële investeerder betrokken om fabrieken op te zetten c.q. te financieren, al dan niet zelfstandig of samen met particulier kapitaal. Ten behoeve van deze centrale organisatie schrijft het Winsemius-rapport:

In our preliminary report [December 1960] we gave some recommendations on the proposed Economic Development Board. They were mainly 1) that the Economic Development Board should be a non-political body; 2) that it should be many sided, having on the board representatives of all economic sectors of Singapore. The reason for these recommendations was that economic expansion should be a common goal of everybody, regardless of political attachments. These recommendations were accepted. We further recommend the establishment of the following divisions: financial, industrial facilities, projects, technical consulting service and promotion. (...)

On the operation of each of these departments we recommend 1) that eventually the board delegates the responsibility for financing to the Singapore Industrial Development Bank which will enable the bank at a later stage to attract capital from others; 2) that the department of industrial facilities which has to coordinate the expansion programs for such facilities delegate its work as much as possible to existing governmental organizations; 3) that the projects division especially concentrates on preparing a set of brochures on specific possibilities in Singapore, which can serve as a basis for the work of the promotion division; 4) that the most important part of the Economic Development Board is the promotion division.⁷¹⁸

Dit geciteerde deel van het rapport is duidelijk over wat er van deze centrale organisatie verlangd wordt. Het rapport is bovendien van heldere organisatieschema's voorzien, in dezelfde lijn en stijl als waarmee Winsemius na de Tweede Wereldoorlog zijn eigen boeken en handleidingen heeft opgetuigd.⁷¹⁹ Winsemius baseert de uitgangspunten van Singapore's industrialisatiepolitiek op eigen ervaringen uit de naoorlogse Marshalljaren en het Nederlandse

⁷¹⁷ Turnbull, *A History of Singapore: 1819-1988*, 272-275, 318.

⁷¹⁸ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, deel 3, Organization, section 6.2, Operations.

⁷¹⁹ Ibidem. Table 2.1, 6, 7 en 10.

industrialisatiebeleid van toen. In feite formuleert hij de Singapore-EDB grotendeels op basis van zijn voormalige ‘Nederlandse EDB’, Winsemius’ eigen directoraat-generaal voor de Industrialisatie uit 1949. Toenmalig minister van Economische Zaken Van den Brink schrijft over de combinatie van centrale organisatie en haar leider:

Er zal een klein en beweeglijk apparaat worden gecreëerd dat het beleid voorbereidt en uitvoert, maar dat tevens tot taak heeft als servicebureau voor industrialiserend Nederland te dienen: het Directoraat-generaal voor de Industrialisatie. Deze organisatie zal niet met de zorg voor de lopende industrieproblemen worden belast; zij zal zich geheel aan de kwantitatieve en kwalitatieve versterking en structurele ontwikkeling van de Nederlandse industrie kunnen wijden.⁷²⁰

[Plus] een uiterst ervaren, zeer praktisch ingesteld topambtenaar, direct onder de Minister van Economische Zaken (...) onmisbaar om het gecompliceerde samenspel tussen de Minister van Economische Zaken, zijn collega’s, het – meerdere ministeries omvattende – ambtelijke apparaat en de vakbonden, werkgeversorganisaties enz. optimaal te doen functioneren.⁷²¹

Paragraaf 5 en 12 beschrijven hoe Winsemius vanaf 1943 aan het ontwerp van een ambtelijk bestuursapparaat heeft gewerkt, gecompleteerd en uitgegeven op 15 juni 1945.⁷²² In zijn boek verwoordt hij hoe een georganiseerd bestuursapparaat structureel ingevuld moet worden. Trefwoorden zijn: efficiënte en doelmatige opbouw van een ambtelijke organisatie, kloek en slagvaardig, specialisten, leidinggevende kwaliteiten. Winsemius spoort aan tot een “bevoegde en verantwoordelijke leiding die een beleid uitstippelt en uitvoert, een getrapst stelsel van delegatie, gedragen door capabele ondergeschikten”.⁷²³ Zijn directoraat-generaal is daarvan een afspiegeling, “een kleine stoottroep, een Gideonsbende” die efficiënt en snel op de goed georganiseerde ambtelijke achterban terug kan vallen, zonder eindeloos en vruchteloos te vergaderen.⁷²⁴

Op 1 augustus 1994 schrijft Winsemius aan EDB-onderzoeker Edgar Schein, dat hij in 1949 een stichting voor de promotie van buitenlandse investeringen in Nederland heeft opgezet die hem in staat stelde “*to act relatively freely without the cumbersome procedures and regulations of the bureaucracy. It was quite successful; in 5 years’ time [1948-1953] we attracted some 400 foreign companies*”.⁷²⁵ Een cijfer, dat Winsemius in 1992 ook aan economisch redacteur Tamboer meegeeft: “hij haalde in de periode 1948-1953 ongeveer

⁷²⁰ Van den Brink, *Zoeken naar een ‘Heilstaat’*, 442.

⁷²¹ Ibidem, 486.

⁷²² A. Winsemius, *De opbouw van het bestuursapparaat* (Amsterdam 15 juni 1945).

⁷²³ Ibidem, 77.

⁷²⁴ Tamboer, ‘Opkomst en ondergang van de Nederlandse industriepolitiek, *Het Parool*, 21-10-1992.

⁷²⁵ Schein, *Strategic Pragmatism*, 32.

vierhonderd Amerikaanse bedrijven naar Nederland. De beste ambtenaar die Nederland ooit heeft gehad”.⁷²⁶

Voor Winsemius is Singapore een herhaling van zetten en daardoor kan hij niet alleen aangever zijn, maar ook uitvoerder van Singapore's nieuwe beleid. Met andere woorden hij is imperatief voor de organisatievorm van de EDB en voor de aanpak en uitwerking van haar activiteiten. Hij instrueert hoe de initiële promotie gevoerd moet worden via de Kamers van Koophandel, de handelsattachés en andere overzeese overheidsinstellingen, hoe Singapore's reizende diplomaten en ambtenaren voorzien moeten zijn van onderbouwende brochures, vol gegevens over de nieuwe en aantrekkelijke productieplek Singapore, die het slagen van de toekomstige investeerders op thuis- en buitenlandse exportmarkten voortreffelijk faciliteert. Volgens zijn plan voert Winsemius bovendien het opzetten van EDB-kantoren in Zürich, Parijs, Osaka en Houston door; aan het einde van het Winsemius-tijdperk beschikt de EDB over totaal 22 overzeese kantoren.⁷²⁷

Winsemius presenteert zijn eigen uitvinding van de *One-Stop-Agency*, in Nederland in de jaren vijftig geïntroduceerd en nu in Singapore een puur Winsemius-fenomeen.⁷²⁸ In 1954 verhaalt het *Nieuwsblad van het Noorden* over dit functionele initiatief:

Het vooraanstaande Amerikaanse financiële blad The Wall Street Journal schonk dezer dagen op de voorpagina in een artikel uit Amsterdam uitvoerig aandacht aan het succes dat men in Nederland heeft met het aantrekken van buitenlandse investeringen. Het streven naar vestiging van Amerikaanse industrieën in Nederland is „even spectaculair als de tulpenvelden” (...)

Als voorbeeld noemt het artikel de Aramco Overseas Co. Die onderneming wilde een inkoopbureau voor Europa vestigen in Nederland. Op zekere ochtend belegde de directeur-generaal voor de industrialisatie, destijds dr. Winsemius, een bijeenkomst van vertegenwoordigers van genoemde Amerikaanse maatschappij en 14 Nederlandse functionarissen. Omstreeks de lunchtijd was de Aramco Overseas Co. in het bezit van de vestigingsvergunning en alle vereiste concessies!⁷²⁹

Eind 1961 confirmeert Singapore's EDB in haar '*Report on its operations*' dat alle aanbevelingen van haar *Investment Promotion Division* om investeerders aan te trekken bijna woordelijk zijn overgenomen uit het Winsemius UNDP-rapport.⁷³⁰ Het is duidelijk, de EDB qua organisatie en methodiek vanaf fase één à la Winsemius werkt, volgens de normen en ervaringen van het 'masterplan Nederland'. Dat betekent dat voor Singapore, net als toen voor

⁷²⁶ Kees Tamboer, Humanistisch Verbond, 65 jaar: van Praagprijs 2011, 41-43; <http://www.humanistischverbond.nl/doc/actueel/bundelvpp2011.pdf>, geraadpleegd, 3 september 2013.

⁷²⁷ Teck-Wong Soon, 'The Lessons of East Asia', xi.

⁷²⁸ Tamboer, 'De wilde jaren van de wederopbouw', *Het Parool*, 21-10-1992.

⁷²⁹ *Nieuwsblad van het Noorden*, 01-05-1954, Amerikaanse voorkeur voor Nederland; *De Telegraaf*, 29-11-1952.

⁷³⁰ Singapore, Economic Development Board, *Annual Report, 1961*, 4-5; *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, 124.

het directoraat-generaal voor de Industrialisatie, zonder barrières van ambtelijke procedures en bureaucratische obstakels, slechts één centraal snel-meedenkend en snelwerkend fiatteringspunt de MNC's gaan binnenhalen. Schein bevestigt:

The EDB proved to be a “one-stop service” for foreign firms, by serving as the point agency in dealing with other Singaporean agencies, and displaying a “can-do attitude” by helping to solve all challenges and problems for foreign firms thinking of investing in Singapore.⁷³¹

~

Per 1 augustus 1961 wordt de EDB bij wet geformaliseerd en onderbouwd met de toegezegde lening van M\$100 miljoen. Het ontwikkelen, het industrialisatiewerk, kan nu serieus en volop aangepakt worden. De binnen het Ministerie van Financiën in 1959 met vier personeelsleden opgezette *Economic Development Division* (EDD)⁷³² wordt aan de EDB toegevoegd, waardoor de professionele set-up uitdijt tot een kleine honderd *senior and junior officers* en *staff*.⁷³³ De centrale EDB-zetel gaat alle strategische randvoorwaarden voor een van de belangrijkste onderdelen van het model Singapore herbergen, grotendeels door Winsemius gemodelleerd.

De eerste *managing director* wordt de Israëliër Eric J. Mayer, die Goh Keng Swee ontmoet heeft bij zijn bezoek aan Israël in 1959. Net als Winsemius is ook hij een *foreigner*, een *stranger-king*.⁷³⁴ Over deze benoeming zegt Winsemius in april 1961, in Madrid, als hij de *Second Study Conference on Problems of Economic Development* voorzigt:

The State of Singapore appointed a foreigner for a period of two years as executive secretary of the economic development board, thus realistically demonstrating that the necessity for an all-out economic development is more important than the demands of national prestige.⁷³⁵

De benodigde personages die verantwoordelijkheid gaan krijgen, worden nu aangelijnd en Winsemius helpt tot juni 1961 het personeelsbeleid en de organisatie klaar te stomen.⁷³⁶ Binnen een paar maanden na zijn aanstelling durft de Israëliër Mayer al de vrij tegenstrijdige stelling aan dat Singapore eigenlijk helemaal niet zo onderontwikkeld is:

It is completely wrong to think of Singapore as an underdeveloped country, yet this belief is very prevalent both in Singapore and abroad. It has probably arisen from the fact that the surrounding countries are comparatively under-developed – but what may apply to nearby states

⁷³¹ Schein, *Strategic Pragmatism*, 42; Helen Hughes, ‘An External View’ in: Linda Low, e.a. (red.), *Challenge and Response: Thirty Years of the Economic Development Board* (Singapore 1993) 1-26, aldaar 18; Gavin Peebles, *Economic Growth and Development in Singapore* (Cheltenham 2002) 5.

⁷³² Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 58.

⁷³³ Ibidem Tay, 33, 58; Schein, *Strategic Pragmatism*, 42-43.

⁷³⁴ Josey, *Lee Kuan Yew*, 157-159.

⁷³⁵ Winsemius, *Methods of Industrial Development*, 90.

⁷³⁶ Douw/Visscher, *Business, ethnicity and state*, 217.

certainly does not apply to Singapore. In almost every respect this is a highly developed country.⁷³⁷

Mayer oreert in die dagen van 1961 enigszins overdreven, de Wereldbank deelt Singapore in 1961 nog in als onderontwikkeld land. In 1975 zegt een verbaasde Lee Kuan Yew:

When we borrow from the World Bank or from the Asian Development Bank, there are no more soft loans. We are classified now as an intermediate country – not developed, not developing, but intermediate – and we pay the going market interest rate.⁷³⁸

en pas in 1995 besluit de *Organization of Economic Cooperation and Development* (OECD) Singapore niet meer als ontwikkelingsland te classificeren. In 1997 deelt de Wereldbank Singapore in onder het hoofd van *high income economy*, samen met landen als de Verenigde Staten en Japan. Ook in 1997 bevestigt het *International Monetary Fund* dat Singapore bij de “group traditionally known as industrial countries” behoort.⁷³⁹

Volgens de invloedrijke schrijver van ‘*The Comparative Political Economy of Development*’ in Zuidoost-Azië Kunio Yoshihara wordt de EDB als het ware een Ministerie van Industrie, terwijl de docent in *Business Policy, National University of Singapore*, Linda Low de EDB ‘het pseudoministerie van Buitenlandse Zaken’ noemt.⁷⁴⁰ Het is in ieder geval veel meer dan een heroriëntatie van de in 1957 opgezette *Industrial Promotion Board*, de IPB waarvoor de afgezette James Puthuchearly met zijn uitgangsbudget van slechts M\$1 miljoen de handen niet op elkaar krijgt.

Winsemius noemt Puthuchearly in 1982 “een van de intelligentste communisten” die hij in de periode 1960/1961 ontmoet heeft: “we never agreed, but I could reasonably talk about practical things” en “the most likeable union member”.⁷⁴¹ Anderzijds herinnert Puthuchearly in zijn *Oral History Interview* dat hij het vaak niet met Winsemius eens is: “he was very much a private enterprise man”. Puthuchearly gaat in zijn filosofie ervan uit dat de staat zelf de strategische zware industrie moet bezitten, terwijl Winsemius echter dezelfde en uiteindelijk maatgevende mening van Goh Keng Swee deelt.⁷⁴² Deze situatie lijkt op Nederland in het eerste naoorlogse kabinet waar de sociaaldemocratische politicus Hein Vos, die al in 1935 het Plan

⁷³⁷ Kunio Yoshihara, *Foreign Investment and Domestic Response: A Study of Singapore's Industrialization* (Singapore 1976) 18.

⁷³⁸ Lee Kuan Yew, National Day Rally Speech, 1975.

⁷³⁹ Peebles, *Economic Growth and Development in Singapore*, 153.

⁷⁴⁰ Ibidem, 20; Linda Low, ‘The Economic Development Board’ in idem e.a. (red.), *Challenge and Response: Thirty Years of the Economic Development Board* (Singapore 1993) 61-121, aldaar 63.

⁷⁴¹ Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 275-276.

⁷⁴² *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, J. J. Puthuchearly, band 10; J.J. Puthuchearly, ‘Problems that the S'pore 4-Year Old Plan seeks to Solve’, *Petir*, 4 (1), 17 June 1961, 4; Zijn uitgangspunten worden benadrukt in: J.J. Puthuchearly, *Ownership and Control in the Malayan Economy* (1960).

van de Arbeid voor de SDAP heeft samengesteld, in 1945 als minister zijn tien jaar oude idealen wil gaan verzilveren, wat eveneens niet lukt.

Voor de aan te trekken industrieën en de bouw van een aanpalende stad detailleert het Winsemius-rapport een kleine 2.024 hectares en met de vestiging van een Japanse ijzer- en staalfabriek erbij is er zelfs sprake van 3.644 hectares. Het uiteindelijke doel is binnen tien jaar industrielocaties te creëren waar 80.000 personen emplooi moeten vinden en waar woonruimte aanwezig is voor 200.000 personen. Voor het belangrijkste fysieke industrialisatieproject, de plek waar het allemaal gerealiseerd moet gaan worden, is de tijd van hard werken aangebroken. Onderstaande foto gedateerd 27 oktober 1962 toont de ambitieuze ambtelijke technocraat Dhanabalan, met de eerste minister Lee Kuan Yew, Hon Sui Sen als de directeur van de EDB en de minister van Financiën Goh Keng Swee. Zij overzien een vrij leeg terrein dat straks als *Jurong Industrial Estate* de toekomst zal ingaan.

743

Vijf jaar later, in 1967, zijn op deze plek 108 fabrieken in volle productie, van de totaal 212 fabrieken die dan gebouwd worden. De ontwikkeling van *Jurong Industrial Estate* en de

⁷⁴³ 1962, v.l.n.r: technocraat Dhanabalan, eerste minister Lee Kuan Yew, directeur van de EDB Hon Sui Sen en de minister van Financiën Goh Keng Swee. Zij overzien een vrij leeg terrein dat straks als *Jurong Industrial Estate* de toekomst zal ingaan; *ROOTS*, Jurong New Town and Jurong Industrial Estate; <https://www.roots.sg/learn/stories/jurong-industrial-estate/story>.

uitvoering van huisvesting en infrastructuur heeft auteur vanaf midden jaren zestig persoonlijk frequent kunnen aanschouwen. Als lid van de *Hash House Harriers* (HHH) wordt elke maandagavond op diverse plekken in Singapore's (ontginnende) buitengebieden en in de nog aanwezige jungle langeafstand hardgelopen. Deze sportbeoefening geven de circa zestig leden van de HHH een prima *on the spot*-indruk van de ontwikkeling van industrieel Singapore, van de ontwikkeling van Goh's grootste fabrieksstad van Zuidoost-Azië.

Hoofdstuk 9 Frappante analogieën

De komende vier paragrafen geven dit onderzoek een volledig ander dan historisch fundament. De te beantwoorden vraag uit het vorige hoofdstuk en paragraaf 28 luidde: waarom wordt juist Winsemius tot de belangrijke functie van economisch adviseur aangesteld, waarom wordt hij als meer voortreffelijk beschouwd dan alle voorgaande experts uit Singapore's geschiedenis? De komende paragraaf 31 geeft op die vraag misschien wel het belangrijkste antwoord: de bijzondere verhouding, een mate van gelijkvormigheid, die gegroeid is tussen Chinees confuciaans Singapore en de protestant Winsemius, waardoor een klassiek en rigide onderscheid tussen Oost en West wegvalt. Drieëntwintig jaar samenwerking tussen deze polen heeft zich ten dienste gesteld van een economische bedrijfsvoering, van inspanningen om met politieke middelen de stadstaat bewust van haar linkse krachten te ontdoen, ten dienste gesteld van het opzetten van een eigen beschermingsmuur na 1965 en van vele andere belangen.

Na deze paragraaf van ondersteunende culturele periferie, wordt vervolgens een voorzichtige blik op de karakters van Lee Kuan Yew en Winsemius gericht. Om daarna te ervaren dat in Singapore een traject loopt dat op hoofdpunten identiek is aan een ontwikkeling die al eens elders plaats gevonden heeft. Deze laatste ervaring leidt naar antwoorden op de onderzoeksvraag of Nederland inderdaad gidsland voor Singapore is geweest. Sowieso treffend is de analogie tussen Winsemius' achtergrond, van crisis en armoede, gevolgd door werken en studeren, leidend tot zijn werkzaamheden binnen Nederlandse overheidsinstellingen, als deze vergeleken worden met de route van Singapore's ontwikkeling na de start van Lee Kuan Yew's politieke PAP-partij: van crises en armoede, gevolgd door werken en studeren, leidend tot werkzaamheden vanuit een eveneens duidelijke overheid.

31 Confucius en Calvijn – congruentie en contrast

De prominente Amerikaanse wetenschapper David Landes verklaart in zijn hoofdwerk *The Wealth and Poverty of Nations* mogelijke redenen waarom sommige landen en regio's van de wereld bijna wonderbaarlijke perioden van explosieve groei beleven, terwijl de rest van de wereld stagneert. Met Landes' onderstaande intrigerende opmerking over de werkethiek van de uit China geëmigreerde Nanyang Chinezen roept hij vragen op over de werkethiek tussen twee ogenschijnlijk tegenstrijdige ideologieën:

Ethnic connections also count, particularly among expatriate (overseas) Chinese. The Chinese, middleman minority par excellence, are the leaves and lubricant of Southeast Asian trade, and from there around the world. They cherish a work ethic that would make a Weberian Calvinist

envious, and they somehow pass it on through richer and poorer from one generation to the next.⁷⁴⁴

Hoe is die werkverhouding van Nanyang Chinezen in Singapore geweest ten tijde van Winsemius? Heeft Winsemius zijn calvinistische achtergrond en instelling kunnen koppelen aan de eeuwenoude maatschappelijke tradities en normen van Lee Kuan Yew en vele andere Chinese leiders? In de aanloop naar antwoorden allereerst een ontboezeming van Lee Kuan Yew zelf waarom hij en Hon Sui Sen, de eerste voorzitter van de EDB, zo'n opmerkelijke affiniteit van Winsemius toebedeeld krijgen:

He once told me he could not explain why he felt a great affinity with [Hon] Sui Sen and me and could only conclude that there was a "congruence of the Calvinistic and Confucian philosophy of life". Whatever the reason, it was Singapore's good fortune that he enjoyed working with us.⁷⁴⁵

Overigens, deze uitspraak van Lee Kuan Yew over Winsemius en Hon Sui Sen is niet geheel zonder enige humor, want Hon Sui Sen is al zijn leven lang een devoot rooms-katholiek.

Ook Winsemius heeft zich afgevraagd waar de verbinding ligt tussen zijn calvinistische opvoeding en Singapore's culturele achtergrond van Confucianisme. In 1982, als een reflectie op zijn tijd in Singapore, geeft hij zijn persoonlijke interpretatie over de verbinding tussen de twee richtingen:

The reason maybe that I think I've told you, I am by education... (no more but by education) I am a Calvinist. And it is striking that Calvinism like Confucianism in their view on how should people live, and live together in this world – I would not say exactly the same but to quite an extent, the same. The centre in Calvinist thinking is the family.

Now there are of course a few antiquated elements that a Confucianist must have, say, respect for your elder brother; you don't find it in Calvinism. And the reason is very clear. At that time when Confucius formulated his ideas, people lived a very short life. They died early. So that, the father who died so early that the children needed another boss – fatherly boss, which automatically had to be the oldest son, therefore that respect.

Nowadays, we grow old and there's no reason. So Calvinism which came up, say three, four hundred years ago, did not need that aspect. On the other hand, say, what Confucius says: You have to have respect and obey the magistrate, unless they disregard their heavenly responsibility by corruption, etc. You have the same in Calvinism. Calvinism you have to obey your government generally speaking, everybody who is higher in rank than you are. But you have the right of revolt when a government misbehaves, the right of revolt (...).

And I have often wondered if the reason why I ... I fit reasonably well in the Singapore picture, in the Singapore mentality. Could that be the reason why?⁷⁴⁶

⁷⁴⁴ David S. Landes, *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some are so Rich and Some so Poor* (Londen 1998) 477.

⁷⁴⁵ Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 61. *The Straits Times*, 06-12-1996.

⁷⁴⁶ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 16.

Nieuwsgierigheid zoekt naar antwoorden op de individuele bijdrage van beide ideologieën en de mogelijke waarde van hun combinatie voor de spectaculaire welvaartsontplooiing van Singapore. Is het Confucianisme een nadeel geweest voor Singapore's economische ontwikkeling of is het toch een katalysator voor economische bedrijvigheid gebleken? Kan het Confucianisme in Singapore's economische ontwikkeling van inconsequentie beticht worden: dan weer productief dan weer improductief? Of zijn er parallellen tussen Calvin en Confucius aan te wijzen, tussen het in oorsprong Europees protestantisme en een Aziatische 'bijna-geloofsbevinding'? Wat zijn de mogelijke consequenties als Winsemius 23 jaar lang ook op dit geestelijke gebied zijn invloed laat gelden? Een binding van Winsemius aan Singapore dat bijvoorbeeld na zijn afscheid in 1983 door een plaatselijke krant omschreven wordt met "*Dr. Winsemius, drawn to Singapore and its people, by an affinity even he cannot fully explain, was soon a fixed part of the furniture here*".⁷⁴⁷

Bij het zoeken naar antwoorden luidt de eerste stelling dat het calvinisme en confucianisme niet slechts een virtuele rol in de stadstaat Singapore gespeeld hebben: het confucianisme is minimaal ontvankelijk geweest voor het protestantse kapitalisme. Hoe anders was het gelopen als het confucianisme, waarbinnen het begrip harmonie centraal staat, Winsemius niet de welkome hand had toegestoken? Voor het niet eenvoudige antwoord op deze *if-question* moeten eerst de twee hoofdbegrippen van deze paragraaf ontrafeld worden.

~

Kong Fu Ze, een hoge ambtenaar in China die bezoekende jezuïeten missionarissen Confucius zijn gaan noemen, leefde van 551 tot 479 vóór het begin van de christelijke jaartelling, net tachtig jaar voor de Griekse filosoof Socrates. Confucius heeft geprobeerd de onderlinge betrekkingen tussen mensen te codificeren op basis van een reeks pragmatische regels, van praktische ethiek. Hij deed dit binnen belangrijke relatiefenomenen als tussen heerser en onderdaan, tussen vader en zoon, man en vrouw, tussen oudste zoon en jongere broer. Het gaat over harmonie tussen relaties en niveaus en hoe dit te bereiken is. Voorbeeld: als tussen jongeren en ouderen de junior respect heeft voor en gehoorzaamheid toont aan de senior en de senior beantwoordt dit met bescherming en gunstige afwegingen, dan is hun relatie in harmonie.

Alle relatiepatronen zijn belangrijk, waardoor, als de leer van Confucius correct gevolgd wordt, elk onderdeel van de maatschappij als geheel in harmonie leeft. Volgens organisatie-antropoloog en docent in internationale betrekkingen aan de universiteit van Maastricht Geert

⁷⁴⁷ *Singapore Monitor*, 26-02-1984, 16;
<http://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/Digitised/Article/singmonitor19840226-1.2.18.3>, geraadpleegd 14-03-2019.

Hofstede gaat het over ethische gedragsregels zoals: de familie is het prototype van alle sociale organisaties, behandel iedereen zoals je zelf behandeld wilt worden, verwerf vaardigheden, geef onderwijs, werk hard, wees spaarzaam, geduldig en volhardend.⁷⁴⁸

Binnen de ethiek van het confucianisme staan machtsrelaties centraal en voeren veel mechanismes naar stabiliteit, harmonie en controle. De grootste nadruk van de zich ontwikkelende confuciaanse cultuur ligt op orde en hiërarchie, waar macht en autoriteit onscheidbaar zijn. Met gehoorzaamheid aan de autoriteit van de ouders, de ouderen en de lokale politieke heersers. Een cultuur die vooral bedoeld is om de machthebber zijn doelstellingen te laten bereiken en bovendien dermate pragmatisch is dat per heerser een andere interpretatie aan de ethiek gegeven kan worden. Confucianisme zou daarom, binnen de interpretatie van de beroemde Duitse politiek econoom, geschiedkundige, rechtsgeleerde en een van de grondleggers van de sociologie Max Weber (1864-1920), smorend werken op een mentaliteit van innovatie en jeugdige energie, waardoor in bepaalde opzichten het calvinisme een gunstiger voedingsbodem voor het kapitalisme is dan het confucianisme.⁷⁴⁹

In tegenstelling tot het calvinisme heeft het confucianisme bovendien een overheersende thematiek van ‘*divine presence*’, een goddelijke, zelfs animistische aanwezigheid in bijna alle facetten van de maatschappij. De mens ‘in Confucius’ bezit eigenschappen als bijna kinderlijke vroomheid, inbegrepen respect en verering van voorouders, eigenschappen als broederschap, loyaliteit en eerlijkheid. Grote delen van Azië krijgen dit baken, deze waarden van Confucius binnen gezins- en familieverhoudingen structureel onderlegd, wat tot gehoorzaamheid, tot een harmonie van de burger moet leiden.

Lee Kuan Yew schermt op een latere wat meer nostalgische leeftijd zo graag met deze waarden, vooral ten overstaan van westerse critici. In 2012 geeft *The Economist* uitleg over ‘*state capitalism*’ zoals door Lee Kuan Yew bedoeld wordt. In dit stuk wordt hij “*a tireless advocate of ‘Asian values’*” genoemd, waarmee de Amerikanen een mengsel van familiewaarden en autoritarisme bedoelen.⁷⁵⁰ *Time Magazine* schildert in 2015 bij het overlijden van Lee Kuan Yew een bijzonder portret van hem, dat eveneens teruggrijpt op zijn *Asian values*:

Lee also embodies a uniquely Asian approach to governance that has often been at odds with the democratic principles espoused by many Western politicians. For decades, he has spoken in

⁷⁴⁸ Geert Hofstede en Michael Harris Bond, ‘The Confucius Connection: From Cultural Roots To Economic Growth’, *Organizational Dynamics*, Vol.16, uitgave 4, Voorjaar 1988, 5-21, aldaar 8.

⁷⁴⁹ Hans H. Gerth, *Max Weber, The Religion of China, Confucianism and Taoism* (New York, Toronto 1951) 248-249.

⁷⁵⁰ *The Economist*, 21-01-2012.

favor of what has come to be termed “Asian values” (he prefers “Confucian values”), a political philosophy that might be loosely summed up as respect for authority and order, while putting the good of society above that of the individual. His criticisms have focused on the excesses of unfettered democracy – particularly freedom of speech – and the impact they have on the search for economic growth.⁷⁵¹

De onderstaande voor dit onderzoek interessante uitspraak van Lee Kuan Yew sluit aan bij bovengenoemde opmerking over het ‘mengsel van familiewaarden en autoritarisme’, maar is in relatie tot Confucius en zijn leer in feite tegenstrijdig.

I do not believe in telling university researchers where they go wrong. They write all kinds of spurious silly articles or books. They get MAs and PhDs for them (...) I laugh away. But I never tell them why they are wrong. Because I am an Asian. I am not a Westerner. This is an Asian situation and do not be clever (...) be modest. Just keep quiet. If they want to be wrong headed, wish them luck.⁷⁵²

Enerzijds toont hij respect voor tradities van Oosterse menselijkheid en waardigheid wat hij anderzijds in dit citaat laat botsen met Confuciaanse deugdzaamheden als wijsheid en kennis. Lee lijkt in 1977 wat slordig met wat nu wel en niet binnen de School van Confucius hoort. Heeft hij de openhartigheid van andere culturen en tradities nog niet kunnen verwerken of wordt het begrip *Confucian values* door Lee zoals vaker slechts voor politieke doeleinden gebruikt?⁷⁵³

Toevallig komt in januari 2020, binnen de handelsoorlog tussen Trump en Xi, een eensluidende invalshoek voorbij. De Chinese president Xi Jinping is net zoals Lee Kuan Yew in de traditie van het Confucianisme opgevoed. Ook Xi gaat de confrontatie met het opdringerige Westen van de Amerikaanse president Trump aan. In dit verband stelt de vrij liberale journalist Deng Yuwe, die in de Verenigde Staten woont, dat China werkt aan nieuwe vormen van ‘barbaren-management’: terugslaan zonder de relatie kapot te maken.

Wat we de VS kunnen toegeven geven we, om ze zo lang mogelijk tevreden te houden. We matigen onze toon richting het Westen en bedekken ons beleid voor de lange termijn met extra sluiers van geheimhouding.⁷⁵⁴

~

Calvin (1509-1564) die bijna tweeduizend jaar na Confucius leeft, is tijdens de reformatie een belangrijke christelijke theoloog naar wie het calvinisme is vernoemd, een protestants-christelijke stroming met een ontstaansgeschiedenis in Noordwest-Europa. Bij het voorstellen van de calvinistische kant van de zaak in relatie tot kapitalisme en Azië, ligt de nadruk vrijwel

⁷⁵¹ Simon Elegant en Michael Elliott, ‘The Man Who Saw It All’, *Time Magazine*, 12-12-2005.

⁷⁵² *National Archives of Singapore*, Lee Kuan Yew, *Parlementaire toespraak*, Singapore, 23 februari 1977.

⁷⁵³ Koen Rutten, *Confucian Capitalism: An Inquiry into the Relationship between East Asian Thought and Firm Performance*, Masterthesis Erasmus Universiteit (Rotterdam 2009) 8.

⁷⁵⁴ *De Volkskrant*, 18-01-2020, Economie, 15.

geheel bij religie en speelt macht noch autoriteit een beslissende rol. In tegenstelling tot het confucianisme is de calvinistische gelovige volledig op zichzelf aangewezen en staat hij moederziel alleen tegenover God, die niet rechtstreeks aan de menselijke wereld deelneemt.

Op de tweede plaats vertoont het calvinistische gedachtengoed slechts objectieve doelstellingen en rationeel gedrag, zijn ethiek motiveert waarden zoals ijver en het productief gebruik maken van de tijd.⁷⁵⁵ Bovenop dit calvinistische paradigma regeert het dogma van de predestinatie dat leert dat je eigenlijk, hoezeer je ook je best doet, niets kunt veranderen aan het ‘Goddelijk Raadsbesluit’ dat al sinds het begin der tijden vaststaat. Deze doctrine heeft tot veel wanhoop geleid onder de gelovigen, maar ook tot zeer hard werken in de hoop dat succes in het werk een aanwijzing zou kunnen zijn van een gunstige goddelijke beslissing.

Een van de gevolgen is dat calvinistische ondernemers leren om niet zo eenvoudig iemand anders te vertrouwen. Je kunt de verantwoordelijkheid niet delegeren, afschuiven op iemand anders; *at the end of the day* sta je er altijd zelf alleen voor. In de godsdienstsociologie is vaak opgemerkt dat dit het calvinisme ook iets anti-autoritairs geeft: je moet doen wat je goeddunkt, ook al zegt je vader dat dat verkeerd is, ook al zegt je baas dat dat verkeerd is, ook al zeggen de heilige boeken dat dat verkeerd is; volg je eigen inzicht.

Max Weber heeft rond 1905 de hypothese opgesteld over het causale verband tussen de protestantse ethiek en de geest van het kapitalisme, stellingen die na zijn dood door zijn vrouw Marianne Weber in verzamelde werken zijn uitgegeven.⁷⁵⁶ In tegenstelling tot het confucianisme, dat volgens Weber meer als een oosterse belemmering voor de ontwikkeling van kapitalisme te boek staat, stelt hij dat de Europese opkomst van het calvinisme en van het kapitalisme geleid heeft tot:

[die] radikale Konzentration auf gottgewollte Zwecke, der rücksichtslose praktische Rationalismus der asketischen Ethik, die methodische Konzeption sachlicher Betriebsführung, der Abscheu gegen den illegalen politischen, kolonialen, auf dem Buhlen um Fürsten- und Menschengunst ruhenden, Raub- und Monopolkapitalismus, im Gegensatz dazu die nüchterne strenge Legalität und die gebändigte rationale Energie des Alltagsbetriebs, die rationalistische Schätzung des technisch besten Weges und der praktischen Solidität und Zweckmäßigkeit statt der traditionalistischen Freude an der überkommenen Fertigkeit und der Schönheit des Produkts beim alten Handwerker, – alle diese unentbehrlichen »ethischen« Qualitäten des spezifisch modernen kapitalistischen Unternehmers und: die spezifische Arbeitswilligkeit des frommen Arbeiters: – dieser rücksichtslose, religiös systematisierte, in der jeder rationalisierten Askese eigentümlichen Art »in« der Welt und doch nicht »von« der Welt lebende Utilitarismus hat jene überlegenen rationalen Fähigkeiten und damit jenen »Geist« des Berufsmenschentums schaffen helfen, welche dem Konfuzianismus und seiner weltangepaßten, das bedeutet aber: zwar

⁷⁵⁵ S. Gordon Redding, *The Spirit of Chinese Capitalism* (Berlijn 1993) 10.

⁷⁵⁶ Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie: Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (Tübingen 1920-1934).

rational, aber von außen nach innen, nicht, wie beim Puritanismus, von innen nach außen determinierten Lebensführung letztlich verschlossen blieb.⁷⁵⁷

Weber stipuleert hier de ethische kwaliteiten van de kapitalistische ondernemer, zijn verafschuwen van corruptie, ook in elitaire kringen, en de waardering voor techniek, zoals dat zich bijvoorbeeld in oude ambachten toont. Een van de bewerkers van Webers bloemlezing over oosterse religies Hans H. Gerth, geeft een goede Engelse vertaling van de laatste zinsneden uit het vorige citaat:

This must be added to the pious worker's special will for work. The relentlessly and religiously systematized utilitarianism peculiar to rational asceticism, to live 'in' the world and yet not be 'of' it, has helped to produce superior rational aptitudes and therewith the spirit of the vocational man which, in the last analysis, was denied to Confucianism.⁷⁵⁸

De theorie van Weber krijgt een nog duidelijker uitleg als Gerth zijn stelling uitbreidt met de volgende uitspraak:

That is to say, the Confucian way of life was rational but was determined, unlike Puritanism, from without rather than from within. The contrast can teach us that mere sobriety and thriftiness combined with acquisitiveness and regard for wealth were far from representing and far from releasing the 'capitalist spirit', in the sense that this is found in the vocational man of the modern economy.⁷⁵⁹

Volgens Weber gaat met andere woorden het economisch actief worden van protestanten niet samen met een harmonieus samenleven van statische maatschappijgeledingen van traditie en orde, zoals dat zichzelf toont in de economisch stagnerende Chinese gebiedsdelen. Betekent dit dat beide uitingen dus toch onverenigbaar, inherent antagonistisch zijn? Dient zich hier toch een contrast aan? Is de aangekondigde analogie een mythe?

~

Voor het vinden van overeenkomsten tussen Confucius en Calvijn geven twee groepen van personen het verhaal van tegenstrijdigheden een interessante wending. Enerzijds baseert Weber voor zijn theorieën zich onder andere op de actieve arbeidsethiek van de groep van zeventiende-eeuwse Britse Puriteinen die hun levensethos ook naar Nederland overgebracht hebben.⁷⁶⁰ Kenmerken binnen hun reformistische grondhouding zijn plichtsgetrouwheid, soberheid, nuchtere berekening en spaarzaamheid. Als gunstige consequentie helpt deze instelling de

⁷⁵⁷ Max Weber, *Schriften zur Religionssoziologie: Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen, Konfuzianismus und Taoismus*, VIII. Resultat: Konfuzianismus und Puritanismus (Tübingen 1920-1934) 532-533.

⁷⁵⁸ Gerth, Max Weber, *The Religion of China*, 247.

⁷⁵⁹ Ibidem.

⁷⁶⁰ Weber, *Die protestantische Ethik*, 125, 169.

protestantse confessionelen bij de accumulatie van particulier kapitaal, beschikbaar voor investeringen en voor industriële uitbreiding van de productie.

Deze geloofspuriteinen groeperen zich in reactie op de Anglicaanse kerk, die volgens hen te Rooms blijft. De Puriteinen met hun religieuze beleving en godsvruchtige overtuiging, zijn per wetgeving en onder druk van Koning Jacobus I van Engeland buiten de politiek gesloten en zijn hoofdzakelijk aangewezen op handel en industrie. Zij verlaten Groot-Brittannië, nemen de wijk naar Leiden en na zo'n 10 jaar zeilt een deel van hen in 1620 vanuit Delfshaven naar Amerika, waar zij bekendheid krijgen als de *Pilgrim Fathers*. Ook de in Zuidoost-Azië gespecialiseerde Nederlandse socioloog W.F. Wertheim (1907-1998) vindt de moraliteit van de protestantse ethiek in deze Britse invalshoek:

Without their Spartan sobriety and their strict devotion to their cause, the builders of modern industrial states in the East would never have been able to build a counter-part of the imposing edifice of British eighteenth-century industrial society, which, according to Max Weber, was based on the Protestant ethic.⁷⁶¹

Naast het zoeken van overeenkomsten bij de Britse Puriteinen, zeer zeker te vergelijken met de migrerende Nanyang Chinezen, is het essentieel om op de tweede plaats een Nederlands-calvinistische invalshoek in de Pan-Maleise gebieden aan deze tekst toe te voegen. En wel de 17^e-eeuwse protestantse inbreng van de Heren XVII, het centrale bestuur van de VOC, die in Maleisië begint met de verovering van Malakka op de katholieke Portugezen in 1641; de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden verkeert op dat moment in oorlog met Spanje, in casu met Portugal. Deze 'Heren Bewindhebbers', hardvochtige protestantse kooplieden, zijn slechts geïnteresseerd in grote handelswinsten, nadat zij zelf een grote hoeveelheid geld als risicovolle investering in de waagschaal hebben gelegd. In feite alles wat zich niet met dit principe in overeenstemming laat brengen, moet zich distantiëren van hun calvinistische geest: oorlog, kapingen, wetenschap en cultuur, zelfs kerstening van de lokale bevolking van Azië, alles wordt pas interessant als er veel geld mee verdiend kan worden.

Omdat de VOC een typisch voorbeeld van protestantse regeringsinterventie is in privé kapitalistische ondernemingen, is deze interventie in theorie vergelijkbaar met de confuciaanse invalshoek, waar 'van hogerhand' gedreven, de heerser zijn achterban dwingend bespeelt en binnen zijn arbeidzame omgeving brengt.⁷⁶² Het heeft volgens Wertheim als zodanig niet alleen een economische, noch alleen een politieke, maar ook een geestelijke connotatie:

⁷⁶¹ W.F. Wertheim, *East-West Parallels: Sociological Approaches to Modern Asia* (Den Haag 1964) 163.

⁷⁶² Ibidem, 155.

If state intervention is a decisive element in producing economic growth in the world of today, it may well be that past development in the Western world were much less occasions by ‘private’ capitalism than has been generally assumed by Western observers grown up in a world which considered private initiative the decisive key to economic growth.⁷⁶³

Concluderend zou je kunnen zeggen dat waar de protestantse VOC Azië aanzet tot volgzzaamheid en onderdanigheid uit een puur egoïstisch winstoogmerk, de protestant Winsemius in 1961 op zijn beurt heerser Lee Kuan Yew *cum suis* ondersteunt tot interventie binnen Singapore’s private kapitalistische ondernemingen en groepen van personen. De overheidssteun binnen particulier lokaal en internationaal kapitaal waar het Winsemius-rapport, het ontwikkelingsplan voor Singapore, toe aanzet kan in dit kader als aanmoediging tot analogie tussen calvinisme en confucianisme gepresenteerd worden, zoals dat bevestigd wordt door de betreffende aantekening van de *Australian Commission* in 1961: “Winsemius also added that the PAP government should intervene on certain levels in the details of development, and not to leave the matter solely to local businessmen and investors”.⁷⁶⁴

~

Met andere woorden, (1) de functie van de staat, van de machthebber, is in beide systemen aanwezig en schept een eerste analogie. Volgens Philippe Régnier, in 2018 werkzaam aan de *School of International Development and Global Studies* van de universiteit van Ottawa:

For Singaporeans of Chinese descent, Lee is a symbolic leader and guide in the loyalist and Confucianist sense of personifying the philosophy of good government, and any functional sense of his position as prime minister and now senior minister has only a secondary ranking in the Chinese collective mentality.⁷⁶⁵

Als volgende handreiking tussen beide uitingen, wat als fenomeen van ‘schuivende panelen’ omschreven wordt, geeft historicus Van der Veen nog een geografische oorzaak. Het land van herkomst van Chinees Singapore is Fujian:

Qua culturele bagage konden zij moeilijk worden gerekend tot de confuciaanse kern van de Chinese samenleving, maar eerder tot de vrijgevochten rand daarvan. Juist dit wordt wel als een oorzaak van hun succes in de handel genoemd. De belangrijkste kenmerken van het confucianisme voor ontwikkeling – hard werken en discipline, het tonen van initiatief, spaarzin en drang tot leren – kunnen dus ook op een andere manier uitgelegd worden.⁷⁶⁶

Anderzijds stelt Van der Veen: “Zonder twijfel legt het confucianisme van de modernisering andere accenten dan het confucianisme van de premoderne tijd, ook al zijn de culturele wortels

⁷⁶³ Ibidem, 153.

⁷⁶⁴ *National Archives of Singapore*, Australian Commission, Memo: 121, 25-01-1961.

⁷⁶⁵ Philippe Régnier, *Singapore: City-State in South-East Asia* (Londen 1992) 63.

⁷⁶⁶ Van der Veen, *Waarom Azië rijk en machtig wordt*, 224.

dezelfde”.⁷⁶⁷ Met andere woorden: (2) ook migraties geven een nieuwe richting aan die tot het oplossen van de tegenstrijdigheden tussen Confucius en Calvin kunnen leiden. Het is voor te stellen dat Singapore, als enclave voor de Confucius-gematigde Fujian Chinezen, een vruchtbare nieuwe voedingsbodem biedt; de mate van omslag en de snelheid tot verandering van samenleving en cultuur zal een ander mens scheppen. Bij deze toelichting, waarbij de scherp omrande grenzen van Calvin en Confucius verdwijnen, hoort ook Lee Kuan Yew’s verhaal van ‘de nieuwe mens’.

Lee verhaalt over de periode vanaf 1819 tot 1959 als Singapore een onderdeel van het Brits imperium is, waar tot vóór de Tweede Wereldoorlog een nationalistisch gevoel grotendeels ontbreekt. Politiek bewustzijn is dan nog gericht op de oorspronkelijke thuislanden, China, India, Indonesië en Maleisië.⁷⁶⁸ Na 1946 wordt het Lee Kuan Yew duidelijk dat zich een nieuw soort Chinezen in Singapore heeft gevormd, Chinezen die als het ware een conversie hebben doorgemaakt, anders dan in hun land van herkomst en onder dwingende koloniale overheersing:

(...) when you have left the ancestral home and are no longer governed by mandarins trained in the Analects, but by British administrators trained on General Orders which enjoin them to hold the ring fairly and honestly for all who live under their dispensation, it is that much easier to break out of the barren confines of the past.⁷⁶⁹

De Chinezen die sinds het begin van de negentiende eeuw naar Zuidoost-Azie en het eiland Singapore zijn getrokken hebben primair een sterk ontwikkeld gevoel tot overleven meegenomen; het ontsnappen aan armoede, ziektes, etnische twisten en grootschalig nepotisme. Door creatief gebruik te maken van de door de EIC en Raffles opgezette vrijhandel, een uiting van westers kapitalisme, zetten zij zelf aan tot een verhoging van hun levensstandaard en de mogelijkheid om zich, meer dan elders, tot een ander soort confucianisten te ontwikkelen.

Naast deze aantekeningen over het elimineren van culturele tegenstellingen zijn er economische data zoals bijvoorbeeld grote mondiale technologische innovaties in de 20ste en 21ste eeuw. Technologische verbeteringen die de productiviteit hebben bevorderd, waardoor het Chinese confucianisme net zoals de thesis van Weber, grote veranderingen ondergaan. En niet alleen in confuciaans Singapore; de industriële revoluties in diverse andere Aziatische en westerse landen kunnen ook als treffend argument dienen. (3) Technologische innovaties zijn

⁷⁶⁷ Ibidem, 225.

⁷⁶⁸ Lau Teik Soon, ‘Singapore in South-East Asia’ in: Ernest C.T. Chew en Edwin Lee (red.), *A History of Singapore* (Singapore 1991) 371-385, aldaar 371.

⁷⁶⁹ Josey, *Lee Kuan Yew*, 554.

met andere woorden het derde argument dat Calvijn en Confucius elkaar in Singapore op een gunstig moment hebben kunnen treffen.

In dit verband bestaat er een toevalligheid in de internationale conjuncturele groei die Nederland meekrijgt na de Tweede Wereldoorlog en een identieke situatie in Singapore, waar de groei van de wereldeconomie in de tweede helft van de jaren zestig ook zonder slag of stoot Singapore komt binnenrollen. In beide landen is er dan sprake van een versterkte technologische vooruitgang. Toevallig is de verandering door technologische vooruitgang soms geïnitieerd door overheersing, door revoluties en andere schoksgewijze veranderingen. De eerste regel van het Voorwoord van deze dissertatie stelt dat:

Oorlogen, crises en chaos geven landen en overheden vaak de enige kans om een totaal nieuwe weg in te slaan. Ook bij natuurlijke personen kunnen dergelijke traumatische gebeurtenissen momenten van waarheid opleveren en een volledig nieuwe invalshoek aanbieden.

Het afsluitende vierde argument tot het versmelten van Confucius en Calvijn is een tweede analogie. Opmerkelijk is namelijk de uitleg van Weber op pagina 234 over het verafschuwen van corruptie. Deze uitspraak projecteert tussen beide culturen een interessant harmonieus pluspunt: enerzijds de genoemde afschuw - zoals op pagina 229 ook door Winsemius verwoord is met: “(...) *unless they disregard their heavenly responsibility by corruption, etc. You have the same in Calvinism*” - en Lee Kuan Yew's succesvolle strijd tegen de corruptie. Hofstede noemt deze strijd tegen de corruptie als een van de redenen dat Singapore, beter dan menig ander Aziatisch land, een belangrijke en snelle sprong voorwaarts heeft kunnen maken.⁷⁷⁰

~

Is de ogenschijnlijke tegenstrijdigheid tussen westers en oosters ook intuïtief op te lossen? Het volgende scenario heeft zich hoogstwaarschijnlijk afgespeeld: Lee *cum suis* en Winsemius hebben vanaf hun kennismaking in 1960 wederzijds een persoonlijke herkenning vastgesteld. Macht is voor beiden een bekend thema, kennis en onderwijs staan in beider programma's, controle is in beider perspectief een eerste vereiste. Grote waarde wordt toegedicht aan opvoeding; arbeid adelt in Singapore en in Nederland. En voornoemde plichtsgetrouwheid samen met soberheid en nuchtere berekening zijn in beider culturen kernwaarden, net zoals het geloof in familierelaties, een hoog besef voor spaarzaamheid en het niet vanzelfsprekend zijn van welzijn in beide culturen verweven is.

⁷⁷⁰ Geert Hofstede, *Cultures and Organizations: Software of the mind* (Londen 1991) hoofdstuk 7; Hofstede, 'The Confucius Connection: From Cultural Roots To Economic Growth', 5-21.

Weber doet zijn uitspraken in de vroege fase van ontwikkeling van het kapitalisme, dat daarna ‘vleugels krijgt’ en langzaam maar zeker de bouwstenen van het calvinisme niet meer nodig heeft. In de tweede helft van de twintigste eeuw kan het kapitalistische model, hoewel met enige discussie, overal omarmd worden, wat je ideële of religieuze overtuiging ook is. De wereld is zodanig anders geworden dat ook het confucianisme in zijn aloude betekenis *overruled* wordt. Vooral de door de Chinese Nanyang migranten gestichte enclaves hebben zich aan een meer wereldse, materiële vorm aangepast. Zoals dat in onze tijd ook blijkt uit de explosie van economische bedrijvigheid in China, ook hier heeft het confucianisme een vliegwieltje voor ontwikkeling gekregen.

Je zou kunnen concluderen dat de theoretische ideële en religieuze verschillen uiteindelijk niet zo veel effect hebben gehad op de economische *Wirtschaftsethik* van de kapitalistenklasse, in casu op de cultuur van Singapore tot en met zijn eigen ‘kleine Chinese lieden’ aan toe.⁷⁷¹ Confuciaans Singapore heeft door Winsemius als het ware een extra protestantse *boost* ontvangen dat de herordening en ontwikkeling heeft gefaciliteerd. Congruentie tussen Confucius en Calvijn is geconstrueerd door demografische en technologische veranderingen, geholpen door overheersing en door de aanwezigheid van een krachtvolle staat.

32 Twee karakters – Lee Kuan Yew en Winsemius

De Chinese premier en minister van Buitenlandse Zaken Zhou Enlai geeft op de Afrika-Azië conferentie in Bandung-Indonesië in april 1955 een karakterpersiflage van Lee Kuan Yew: “*Lee Kuan Yew Lee is like a banana – yellow of skin, white underneath*”.⁷⁷² Deze uitspraak is een kreet in een tijd van eindigend kolonialisme, waarbij, om uit de koloniale omgeving weg te komen, de Britten in Singapore naar een zo pijnloos mogelijke terugtrekking zoeken, het liefst onder behoud van hun aanwezige militaire interesses en controle op Singapore’s buitenlands beleid.

De vraag luidt nu, ruim zestig jaar later, of deze Chinese uitroep wel een correcte weergave vertegenwoordigt. Heeft Lee, waar hij van beticht wordt, een blanke (Britse) persoonlijkheid? Is hij, om onafhankelijkheid van Britse overheersers te bereiken, onoprecht zoals in feite de Chinese leider suggereert? Is Lee zoals Zhou bedekt stelt eigenlijk een

⁷⁷¹ Een verwijzing naar Abraham Kuypers ‘gewone volk’, ‘de kleine luyden’.

⁷⁷² TODAY, special edition *The Straits Times*, Remembering Lee Kuan Yew.

collaborateur? Of is er sprake van een karaktertrek, die opportuun is voor het moment? Wat is het ware karakter, het ware gezicht van Lee?

Winsemius heeft, met zijn zelf bevestigde ‘*Calvinistic education*’, eveneens op meerdere momenten van zijn leven aantijgingen en stereotypie moeten incasseren.⁷⁷³ Zoals van zijn *Deutschfreundlichkeit* in Nederland voor en tijdens de oorlogsjaren, zoals de bedreigende problematiek in 1946 waarbij de Nederlandse pers hem forceert zijn communicatie naar buiten flink in te dammen. Is zijn anticommunistische ‘zet ze tegen de muur’-houding uit 1960 oprecht, of kan er sprake zijn, net als bij Lee Kuan Yew, van een karaktertrek opportuun voor het moment? Wat is het ware karakter van Albertus Winsemius? Heeft zijn avontuurlijkheid een duistere kant gebracht? Rebelleert hij tegen bestaande verwachtingen en hardvochtige problematiek die met zijn afkomst uit Leeuwarden te maken hebben, ooit ingeleid door armoede?⁷⁷⁴ Is het de angst om door het verleden ingehaald te worden?

In zijn bundel aforismen getiteld *Reserves* schrijft emeritus hoogleraar sociologie J. Goudsblom: “Je slechte ik, dat is niet per se je ware ik, maar wel die kant die zich het liefst in het donker ophoudt en daarom, als er eens iets van aan het licht treedt, een sensatie van ‘waarheid’ geeft”.⁷⁷⁵ Als deze beschrijving ook bij Winsemius past is dan ‘de sensatie van waarheid’ zijn bruuske uiten van anti-communisme? Of zijn rancuneus optreden als departementale partijen tijdens de Tweede Wereldoorlog hem tegenwerken? Of tijdens de Nederlandse herindustrialisatie als een groep ambtenaren en andere tegenstanders het niet met hem eens zijn? Of bij zijn ontslagname tijdens het CDU/HS30-corruptieschandaal eind jaren vijftig? Winsemius is inderdaad bekwaam in het onderhandelen vanuit een dekking, vanuit schemerzones, die de mogelijke slechtheid van de persoon niet benadrukken, maar die de onaangename kanten van de persoon ook niet volledig verstoppen.

Dit deel van het onderzoek naar karakters zou kunnen beginnen met de constatering dat zowel Lee’s als Winsemius’ opvoeding in een krachtige cultuur- en geloofsomgeving heeft plaats gevonden. Maar als niet in de vorige paragraaf orde op zaken gesteld is tussen congruentie en contrast, tussen Confucius en Calvijn, kan ‘cultuur- en geloofsomgeving’ bij de analyse van karakters tot traditionele opsommingen leiden. Met termen als dominante arbeidsethos, ingetogenheid, bescheidenheid, dogmatische rechtlijnigheid, soberheid en spaarzin, schuld- en zondebesef voor wat het calvinisme betreft. Afgezien van rechtvaardigheid,

⁷⁷³ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 04.*

⁷⁷⁴ *Ibidem, band 16.*

⁷⁷⁵ Johan Goudsblom, *Reserves* (Amsterdam 1998) 106; Recensie Arnon Grunberg, *de Volkskrant*, Sir Edmund Boeken, 17-12-2016.

bescheidenheid, koppigheid en eerlijkheid, nuchterheid en vasthoudendheid, solidariteit en plichtsgetrouwheid en de kreet van zelftucht. Uit het voorgaande deel van dit onderzoek blijkt dat de mens Winsemeius slechts ten dele aan deze stereotypie beantwoordt. Lee Kuan Yew krijgt bij een dergelijke toedeling eveneens stereotypen aan zijn confuciaanse persoon toegedicht die maar gedeeltelijk kloppen of volledig misplaatst zijn. Kwaliteiten als: niet industrieel gericht, moreel verplicht, technocraat, dictator, moralist, volgzzaam, loyaal, harmonieus, traditioneel, radicaal optimisme, rust en evenwicht.

Als er echter qua karakter en persoonlijkheid wat genuanceerder naar de geschiedenis wordt gekeken dan is Lee Kuan Yew, volgens Josey in zijn politieke biografie over Lee uit 1968, geen religieus mens maar een materialist, met respect voor religie: *“though himself a materialist, Lee Kuan Yew has always understood, politically, the advantage of a tolerant religion among people to whom some form of religion is necessary”*.⁷⁷⁶ De materialist Lee Kuan Yew is degene, die de salarissen van hemzelf en zijn politici koppelt aan de topverdieners uit de particuliere sector, ervan uitgaande dat niet alleen geld talent en loyaliteit kan kopen, maar ook met de idee dat corruptie in ’s lands bureaucratische en politieke segment daarmee kleiner gemaakt wordt. Docent maatschappijleer Jan Buevink, voorheen redacteur van het opinieblad Forum stelt:

Dat de Singaporese overheid het zo goed doet, komt volgens ambassadeur Jansing zeker ook doordat het land zijn bestuurders en ambtenaren fors betaalt. Dit is zelfs expliciet beleid. De premier verdient tien keer zoveel als de Nederlandse en komt uit op dik twee miljoen euro. Topambtenaren hebben jaarinkomens van net iets meer dan een miljoen en zelfs beleidsmedewerkers van halverwege de dertig kunnen salarissen van twee ton ontvangen. Via een ingewikkeld systeem is de hoogte van de ambtenarenbeloning gekoppeld aan de inkomens in het bedrijfsleven, niet alleen in Singapore zelf, ook aan die in omliggende landen. Dat stelt de overheid in staat om voor het beste personeel te kunnen concurreren met het bedrijfsleven.⁷⁷⁷

Bewust of niet, het nastreven van geld verdienen heeft naast Lee Kuan Yew ook het centrale thema van overleven van Singapore’s inwoners versterkt, een thema dat nog verder aangestipt wordt in paragraaf 55 met de vraag of het Bruto Nationaal Geluk (BNG) de maat der dingen wordt.

Geld verdienen is ook voor de calvinistisch opgevoede Winsemeius een belangrijk doel in zijn leven. Dit blijkt uit zijn van jongsaf aan zoeken naar materiële welvaart, uit zijn salarissprongen tijdens de oorlog, zijn strijd voor positie en inkomen tussen 1945 en 1948 en de explosie van zijn inkomen in de Hispano-Suiza tijd; het materialistische aspect en de

⁷⁷⁶ Josey, *Lee Kuan Yew*, 303.

⁷⁷⁷ Jan Buevink, ‘Het geheim van Singapore’, *Forum, Opinieblad VNO NCW Ondernemers, politiek en maatschappij*, # 16, 02-09-10, 10-14, aldaar 14.

daarmee samenhangende status vindt Winsemius belangrijk. Deze redenering wordt ook geïllustreerd door historicus Cees Fasseur's wat cynische uitspraak in 2014. Fasseur, door auteur gevraagd naar zijn herinneringen aan Winsemius, vertelt de anekdote dat Albert Winsemius in een vergadering waar ook Fasseur aanwezig is, zijn portemonnee op tafel leggende, aan de aanwezigen duidelijk maakt dat de wereld slechts draait om geld, dat geld in alles voorop loopt.⁷⁷⁸

Daarom verschijnt in dit onderzoek nu de vraag waarom Winsemius, volgens zeggen, vanaf 1960 "*as a regular private consultant to the Singapore Government until his retirement in 1983*" mogelijk niet financieel gemotiveerd is.⁷⁷⁹ Volgens visiting-professor John Richardson van de Lee Kuan Yew School of Public Policy doet Winsemius zijn werk 'om niet', op een "*pro-bono basis for 23 years*".⁷⁸⁰ "*All his trips here were totally out of [his] pocket and pilgrimages of love,*" volgens de Howe Yoon Chong, directeur van Singapore's HDB. Ook Lee Kuan Yew vertelt een nauwelijks te bevatten verhaal: "*We paid for his air tickets and his hotel bills in Singapore but for nothing else*".⁷⁸¹ In het 1982 interview zegt ook Winsemius zelf iets over zijn renummeratie gedurende al die jaren:

As a matter of fact, to be very frank, I don't even know what I'm being paid. I just cash and then forget about it. That again, and I must say, I like it. That again, it's something which just developed and grew like that. Government is picking up my hotel bill. I see to it that I don't buy presents for my wife, or for my grandchildren which are put on the hotel bill, but for the rest, the hotel bill is for the government. I get paid something, I don't know how much, I don't know how to calculate it. I sign a paper and get some money.⁷⁸²

Is Winsemius honorering beperkt gebleven tot declaraties voor reis- en verblijfkosten met nog wat extra? Het is begrijpelijk dat er nooit een contract geweest is want *mutual trust* bestaat, maar een intensieve inzet voor een periode van 23 jaar met een honorering op basis van kostenvergoeding is voor een man met Winsemius's karakter, geestelijke instelling en achterliggende geschiedenis moeilijk te vatten. Maar ook de instelling van 'materialist' Lee Kuan Yew, die zeer goed voor zichzelf en de top van Singapore's ambtenarij gezorgd heeft, is nauwelijks met deze 'pro-Deo-uitspraken' te rijmen.

~

⁷⁷⁸ Ontmoeting auteur met Cees Fasseur op 17-12-2014 in Leiden bij afscheid historicus Thomas Lindblad.

⁷⁷⁹ Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 255.

⁷⁸⁰ John Richardson, *Prospects for Post Conflict Reconciliation and Development in Sri Lanka: Can Singapore be used as a Model?* Text of a presentation given on 27 April 2010 as part of the Global Asia Institute Speaker Series, National University of Singapore.

⁷⁸¹ Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 60.

⁷⁸² *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 17.*

Terug naar Lee Kuan Yew en zijn karakter, die in *Time Magazine* in 2005 een internationaal gezicht krijgt als “*the man best known for his cold-eyed pragmatism*” (...) “*sharp intelligence allied with an unsentimental, almost clinical rationality and supreme confidence in his own judgment*”.⁷⁸³ Met andere woorden: de gelijkenis tussen Winsemius en Lee komt als niet de verwachtingen, maar eerder de uitstraling van karakters en fundamentele persoonlijkheden van beide heren aan het licht komen. Vandaar dat een wat uitgebreidere karakteromschrijving van Lee door voornoemde Josey opportuun is:

Lee is a supremely confident person, whose confidence causes his enemies to brand him as arrogant (...) If arrogance means conceit, Lee is not arrogant, but his confidence is realistically based upon his belief that he is cleverer than most, and this has been proved in scholastic examinations and political tussles, to which Lee, in his early political days, did not hesitate publicly to refer (...) Lee's confidence, essential to Asian leadership, his sureness, his highly developed critical faculty, his impatience with less than what he feels entitled to expect, tend to make him unfair (...) Yet there are probably few men in Asia capable of matching Lee in presenting an argument, forcefully, reasonably, lucidly.⁷⁸⁴

Dit statement wordt nu vervolgd met een 1983-recapitulatie van Winsemius' karakter door zijn toenmalige kompaan en later leidinggevende minister Van der Brink, die eveneens zijn moeilijke karakter typeert en die sterk lijkt op de karakterschrijving van Winsemius' hoogste baas in de Tweede Wereldoorlog Hirschfeld.⁷⁸⁵

Voor de benoeming van Winsemius was een knuppel in het hoenderhok: 'een rustverstoorder in de ambtelijke wereld van – soms te veel op hun hiërarchische positie en ritueel gesteld – mensen die moeilijkheden en risico's liever vermijden. Deze hoekige Fries, die ook toen al gewoon was de dingen bij de naam te noemen (...) heeft zeker weerstanden opgeroepen, niet alleen binnen maar ook buiten het departement. Maar door zijn medewerkers werd hij op handen gedragen. Hij was een onmisbare factor in de opzet en *take off* van mijn industrialisatiepolitiek. Een bewuste keuze, met alle risico's van dien.⁷⁸⁶

Winsemius' indringende optreden in 1948 is ook door onderzoeker De Liagre Böhl verwoord:

Winsemius was begin 1948 door Van den Brink aangesteld als Raadsadviseur in algemene dienst. Zijn officiële taakomschrijving was: 'behandeling van organisatorische vraagstukken'. Een inhoudelijk betere omschrijving gaven de afdelingschefs van het departement, toen zij in het verslag van hun vergadering van 15 maart 1948 lieten opnemen dat Winsemius 'blijkbaar onder meer de bevoegdheid heeft gekregen elke ambtenaar over diens werkzaamheden aan te schieten en zich in het algemeen met de organisatie van het departement bezig te houden'.⁷⁸⁷

⁷⁸³ *Time Magazine*, 12-12-2005.

⁷⁸⁴ Josey, *Lee Kuan Yew*, 27, 28.

⁷⁸⁵ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, brief Hirschfeld aan Zuiveringscommissie, 18 september 1945.

⁷⁸⁶ van den Brink, *Zoeken naar een 'Heilstaat'*, 499-500.

⁷⁸⁷ De Liagre Böhl, *Nederland industrialiseert!* 222.

Ondertussen weten we ook hoe Winsemius' *Curriculum Vitae* uit 1949 eruit ziet (paragraaf 6), dat duidelijk maakt dat het niet eenvoudig is om een man als Winsemius in een team te laten opereren.⁷⁸⁸ Zijn karakter staat hem in de weg als hij zijn ideeën politiek moet vermarkten. Zijn handicap is niet zijn apolitieke kennis van zaken, integendeel zoals eerder bemerkt weet hij vaak beter dan wie ook hoe politiek gezien 'de hazen lopen', maar het slim uitdragen van een politieke ideologie zit niet in zijn ransel, niet in zijn karakter.

Dat Lee Kuan Yew ook soms geen groot politicus is wordt duidelijk in 1965, als hij Singapore's 'huwelijk' met de Federatie van Maleisië verprutst. Lee is, zoals zijn vroegere perssecretaris Josey vaak persoonlijk ervaren heeft, meer een geduldig revolutionair.⁷⁸⁹ Net als Winsemius heeft Lee een scherpe intelligentie en een snelle geest en ook hij is behept met een ongevoelige, bijna klinische rationaliteit, die samengaat met een opperst vertrouwen in eigen oordeel en kunnen. Waar de Singaporese schrijfster en sociale criticaster Catherine Lim aan toevoegt: "*an authoritarian, no-nonsense manner which has little use for sentiment*".⁷⁹⁰

Josey komt in zijn 657 pagina's tellende biografie van Lee Kuan Yew met nog een extra reeks van Lee's eigenschappen: van wetenschapper tot "*a bit of a thug*", zoals een bekend Brits diplomaat Lee ooit heeft getypeerd. Van: 'hij is humorloos, de demagoog van de linker vleugel' tot 'niet makkelijk in het maken van vrienden' of "*emphatic realist*", wat niet staat voor een overdaad aan natuurlijke empathie.⁷⁹¹ En beter dan wie ook geeft Josey zijn vroegere baas nog een aantal andere bijzondere kenmerken mee, zoals:

Lee Kuan Yew is of Hakka stock. The Hakkas are men from the north [China]; tough invaders, the aggressors. Lee (...) believes strongly in the need for a high standard of public and private morals (...) In short, Lee is an essentially decent man: impatient, perhaps, of man's weakness, intolerant of slipshod work, angered by dereliction of duty, abuse of trust, and misuse of the public's confidence.⁷⁹²

Net als Lee Kuan Yew's *no-nonsense*-karakter zijn dergelijke 'grondwortels' ook bij Winsemius terug te vinden, afgezien van Winsemius' evenzo noordelijke, Friese, wortels die in dit onderzoek al eerder genoemd zijn. Behalve zijn niet eenvoudige karakter is Winsemius intelligent, stug en, net als Lee, heeft hij een overdadig geloof in eigen kunnen; hij had het al een keer eerder geklaard, dus Hij is eierzuchtig en niet te beroerd om initiatief te tonen. Zelfs

⁷⁸⁸ NL-HaNA, Huysmans, 2.21.090, inv.nr. 111; Tamboer, 'Opkomst en ondergang van de Nederlandse industriepolitiek, *Het Parool*, 21-10-1992.

⁷⁸⁹ Josey, *Lee Kuan Yew*, 57.

⁷⁹⁰ *The Straits Times*, 10-09-1994 en 20-11-1994, Catherine Lim, "The PAP and the people – A great affective Divide" en "One government, two styles"; *Time Magazine*, 12-12-2005.

⁷⁹¹ Josey, *Lee Kuan Yew*, 1-2.

⁷⁹² *Ibidem*, 24.

na zijn terugtreden uit Singapore's dienst in 1983 staat de 74-jarige Winsemius zijn mannetje in een politieke discussie over arbeidstijdverkorting:

Met een nuchterheid die zeker niet vreemd is aan zijn Friese afkomst, geeft dr. Albert Winsemius zijn vernietigend oordeel over arbeidstijdverkorting als middel om in ons land orde op zaken te stellen (...) „Dat is capituleren voor de werkloosheid. In feite geef je toe dat het probleem niet meer is op te lossen. Het geloof in méér werk is verdwenen; dus in arren moede verdeel je wat je hebt”.⁷⁹³

Daarnaast komen veel karaktertekeningen boven water als Winsemius in Den Haag in 1982 geïnterviewd wordt door Tan Kay Chee van het *Oral History Centre* van de NAS. Hij doet haar bijvoorbeeld de volgende bekentenis:

You know, a person is very fortunate if he or she finds in his life things where you can look back on it with satisfaction and even occasional with some pride. I have been lucky enough to have three periods of my life where that was a case. One of them is Singapore. Not the most important but nevertheless useful and pleasant (...) You work for people you don't know, for people who even don't exist today. People who will never know what you did or tried to do (...) Singapore is the most pleasant.⁷⁹⁴

Winsemius brengt hier indirect verslag uit van zijn inspanningen en gevolgde methodiek: werken vanuit de achtergrond, zonder persoonlijke nadrukken, waarbij publiciteit geen enkel doel dient. Zijn uitspraak lijkt erop dat 'men' niet hoeft te weten wie er feitelijk achter de gordijnen aan de touwtjes trekt. Hij is wars van openbare aandacht: “*in 1946 it started that I wanted to stay out of publicity*”.⁷⁹⁵ Sinds 1946 is een open relatie tussen hem en de pers uit den boze, het jaar van zijn eerherstel, het jaar waarin hij de toenmalige NS-kopstukken, de latere professor Cahen en de gewezen president-directeur van de N.S. professor J. Goudriaan ontmoet. Goudriaan lijkt in opspraak en is in een fors proces verwickeld, waar de pers volop verslag van doet. Winsemius en Goudriaan die beide in 1946/47 adviseur zijn van de minister van Financiën Liefstinck.

Toevallig heeft ook Lee Kuan Yew, als hij in 1959 de macht heeft verworven, niet veel op met de vrije pers die hem te vaak en te direct het vuur na aan de schenen legt.⁷⁹⁶ In dit kader is het waarschijnlijk een hardnekkige mythe te noemen, opgetekend door een niet al te Lee-vriendelijke redacteur George, dat Lee Kuan Yew in de oorlog als een soort dubbelspion werkt: “*while in employment of the Japanese, perhaps Lee was also in contact with the British.*”, zich daarom in de *Cameron Highlands* in Maleisië kan verbergen en een van de eersten is die met

⁷⁹³ *De Telegraaf*, 24-03-1984.

⁷⁹⁴ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 18.

⁷⁹⁵ *Ibidem*, band 17.

⁷⁹⁶ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 112.

een militair troepenschip naar het Verenigd Koninkrijk kan gaan, voor “*services rendered*”.⁷⁹⁷ In 2015 vermeldt ook NRC Handelsblad dit verhaal dat “[Lee Kuan Yew] toen ook spionage voor de Britten zou hebben bedreven”.⁷⁹⁸ Laten we het er voorlopig maar op houden dat de mythe machtiger is dan de waarheid en de realiteit.

In een later interview stelt Winsemius dat hij, voor opdrachten van de Verenigde Naties en de Wereldbank, zijn rapporten slechts voor de betreffende regering en voor intern gebruik schrijft. De Wereldbank *cum suis* hebben niet zijn vertrouwen, de bank staat volgens hem bovendien bekend voor “uitlekken en kritiek”.⁷⁹⁹ Ook Lee Kuan Yew lijkt met een dergelijke karaktertrek behept, een soort natuurlijke achterdocht, die Josey zelfs paart aan een latent minderwaardigheidscomplex:

Hakka Lee is an admixture of aggression and wary defence (...) To some this fighting spirit, always apparent, is a symptom of latent inferiority, or basic insecurity. Lee’s aggressive personality is noticeable. Lee is a supremely confident person. Confidence is realistically based upon his belief that he is cleverer than most (...) His impatience. Lee does not rank as an outstanding organizer. Treats everybody as equal. Good listener. Ruthless. Believes in elite.⁸⁰⁰

Om verandering te kunnen klaren, om welvaart te creëren daar waar armoede troef is, moet Winsemius naast een koelbloedig analyticus ook over een intuïtieve en vooruitziende blik beschikken en een radicaal karakter kunnen exploiteren. Niet alleen zegt zijn zoon Pieter dit, maar in dit onderzoek is ook gebleken dat zijn maatregelen en adviezen voor de ontwikkeling van Singapore van het soort zijn van *you take or leave it*, een tussenweg is er meestal niet.⁸⁰¹ Ook volgens Tamboer is Winsemius streng en doortastend.⁸⁰²

Vanwege deze eigenschappen schaaft Winsemius zich bij een groep Nederlandse persoonlijkheden met een sterk eigenzinnig karakter, die bewust acteren om de wereld naar eigen inzicht te veranderen, naar eigen hand te zetten. Journalist Leenes geeft Winsemius een aura mee van een groot, misschien wel van een VOC-handelaar:

Maar was hij en is hij [in 1960] niet veeleer het prototype van de Nederlandse koopman, zoals dit beeld ons tegemoet straalt van de doeken van onze grote schilders of uit de historieboeken van onze wereldwijde scheepvaart?⁸⁰³

Maar nog meer is Winsemius te vergelijken met de scheepsbouwer Cornelis Verolme of de minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns die door historicus, journalist en publicist Robert

⁷⁹⁷ George, *Lee Kuan Yew’s Singapore*, 23.

⁷⁹⁸ NRC Handelsblad, 23-03-2015.

⁷⁹⁹ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

⁸⁰⁰ Josey, *Lee Kuan Yew*, 25-28 en 40-41.

⁸⁰¹ Pieter Winsemius, *Trouw*, 19-05-2012.

⁸⁰² Tamboer, *Het Parool*, 06-12-1996.

⁸⁰³ Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius.

Hartman, als hij Martin Bossenbroeks ‘Fout in de Koude Oorlog: Nederland in tweestrijd 1945-1989’ recenseert, op duidelijke wijze in 36 woorden omschreven wordt:

Joseph Luns daarentegen was volledig doordrongen van het misdadige karakter van de communistische regimes, maar had in zijn jeugd met fascisme geflirt, toonde veel begrip voor extreemrechtse militaire dictaturen en verdedigde het Amerikaanse optreden in Vietnam.⁸⁰⁴

Alhoewel Winsemius zelf zich publiekelijk nooit als politicus heeft benoemd, vertoont hij op veel fronten een gelijkenis met de orthodoxe protestante, militair, politicus en zakenman Hendrikus Colijn.⁸⁰⁵ Afgezien van beider geloofsrichting en niet alleen omdat Winsemius, net als Colijn, in korte tijd een vermogen verworven heeft, tonen beiden vooral een grenzeloze zelfverzekerdheid, de afwezigheid van iedere twijfel aan de juistheid van eigen inzichten en een vrij autoritair optreden: Colijn ziet zichzelf als de ‘schipper naast God’. Beide persoonlijkheden tonen een onbegrensde gehoorzaamheid om, vanwege de hen opgelegde verantwoordelijkheid, vrij eenvoudig tot advies inzake dood en verderf over te kunnen gaan, Colijn in Nederlands-Indië, in Lombok in 1894 en Winsemius in zijn adviezen aan Singapore, na 1960.

In de hierboven opgevoerde galerij van personages belichaamt de een meer dan de ander de menselijke zucht naar roem, fortuin en avontuur, iets dat te maken heeft met een behoefte aan eer en faam, kwaliteiten voor een tweeslachtige uitleg.⁸⁰⁶ Voor Winsemius krijgen eer en faam publiekelijk gestalte bij zijn ontmoetingen en onderhandelingen met Amerikaanse zakenlui in de jaren vijftig. Hij laat bij hen een goede en betrouwbare indruk achter; kwaliteiten die resultaat opleveren. Meer dan Lee Kuan Yew bezit Winsemius de gave om personen commercieel in te palmen en hen beminnelijk op het slagveld tegemoet te treden. Een voorbeeld van hoe Winsemius’ ‘discussiecultuur’ zich manifesteert, wederom door Leenes verwoord:

In 1950 ging hij [Winsemius] voor het eerst naar New York. Hunter, het vroegere hoofd van de Amerikaanse Marshallhulpmissie, had zijn reisprogram voor driekwart in elkaar gespijkerd. Hij ging om een organisatie-opzet te kunnen maken voor vestiging van Amerikaanse bedrijven in Nederland. Achter zich liet hij een Nederland, dat in die na-oorlogse jaren met een minderwaardigheidscomplex was behept. Winsemius had er geen last van; hij was zichzelf. Hij ging als Nederlands koopman. De voorzitter van de Amerikaanse Kamer van Koophandel bracht hem in contact met een paar Amerikaanse zakenlieden. Niet dat er iets voor Winsemius inzat, want de heren hadden al tot een vestiging in Engeland besloten. Het was meer om zich te oriënteren. Iedereen, die hem kent, weet dat Winsemius, een goed verteller, maar beslist niet een groot spreker is. Maar als Winsemius praat, dan kletst hij niet. Dat zit ook een beetje in zijn Friese aard. Dat ligt de Amerikaanse zakenman. En tijdens dat verkennings-gesprek vertelde Winsemius — meer voor zichzelf fantaserend — hoe dat zou gaan, wanneer de heren met een goed project naar Nederland kwamen: alle medewerking, alle vergunningen in een paar uur

⁸⁰⁴ Rob Hartmans, ‘De Libris Geschiedenis Prijs 2017’, *Historisch Nieuwsblad*, oktober 2017, nr. 10, 57-58. Martin Bossenbroek, *Fout in de Koude Oorlog: Nederland in tweestrijd, 1945-1989* (Amsterdam 2016) 42-45.

⁸⁰⁵ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 15.

⁸⁰⁶ Roelof van Gelder, *NRC Weekend*, 30 mei 2015, 33.

klaar; de winst zou in dollars mogen worden overgemaakt, vrije invoer van onderdelen uit de VS, ten laste van de Nederlandse deviezenpot. Als je het nu nog hoort vertellen, sta je weer versteld van wat — tegen alle dwarsdrijverij in — toen mogelijk werd gemaakt in ons om deviezen schreeuwende en onder vergunningenstelsels begraven land. „Wij brachten het lef op”, zegt Winsemius, „toen anderen nog niet durfden”. „Wij redeneerden: Laten wij ze toch vooral toestaan hun winst in dollars te mogen uitvoeren. In de eerste plaats duurt het even voordat er winst is gemaakt. In de tweede plaats: als we dan al winst-dollars moeten overmaken duurt het weer zolang voordat men ‘quitte’ is met het in Nederland geïnvesteerde dollar-kapitaal, dat niemand dan meer over een deviezen-vraagstuk spreekt.”⁸⁰⁷

Uit dit citaat blijkt dat Winsemius zonder schroom aan elke conversatie kan aanzitten, niet als groot spreker, maar wel als een goed verteller. Hij heeft veel op met de Amerikaanse cultuur van denken en zaken doen, terwijl Lee Kuan Yew meer de Britse kant kent en volgt. Lee vindt dat als Groot-Brittannië ooit als militair partner mocht wegvallen, de Amerikanen er sowieso niet voor in de plaats mogen komen.⁸⁰⁸ Volgens Lee zijn de Amerikanen een wat inferieur volk, hij ziet liever Australiërs en Nieuw-Zeelanders als de toekomstige verdedigers van Singapore’s vrede.⁸⁰⁹

Na 1965 verandert Lee Kuan Yew echter van standpunt en gaat hij, op advies en aan de hand van Winsemius, mee om de Amerikaanse zakenwereld voor zich te winnen.⁸¹⁰ Zoals George dit omschrijft met: “*Curiously enough, within a few years both his ardour for Afro-Asia and his hatred of America would be reversed*”. Zelf zegt Lee hierover: “*My meetings [with the Americans] were productive because Winsemius had told me how their minds worked*”.⁸¹¹

Lee Kuan Yew en Winsemius bezoeken samen China in 1980, waar Lee Winsemius voorstelt om ook voor China te gaan werken, een verzoek dat Winsemius terzijde legt: de ‘prominente politieke leider’ Deng Xiaoping vindt hem sowieso te oud en Winsemius’ vrouw vindt het ook geen goed idee. Interessant is het feit dat de positie van *Economic Advisor* voor de Chinese regering rond 1985 naar Goh Keng Swee gaat, die op dat moment zijn actieve politieke carrière in Singapore heeft beëindigd.⁸¹²

Qua karakterovereenkomst tussen Winsemius en Lee Kuan Yew kan ook nog de volgende analogie genoemd worden: hun argumenteren, hun tekst en uitleg geven van wat er in hun land gebeurt en wat er moet gebeuren. Lee oreert om de groep van divers geschakeerde arbeiders, Chinees, Maleis, Indiaas dan wel anders, aan zijn kant te krijgen maar ook

⁸⁰⁷ Ibidem.

⁸⁰⁸ George, *Lee Kuan Yew’s Singapore*, 91.

⁸⁰⁹ Ibidem; Josey, *Lee Kuan Yew*, 564, 565.

⁸¹⁰ Peter Ho, ‘Reasonable Men Adapt, Unreasonable Men Change the World’, in: Shashi Jayakumar en Rahul Sagar (red.), *The Big Ideas of Lee Kuan Yew* (Singapore 2014) 88-102, aldaar 93; Lee Kuan Yew, tribute to Dr Albert Winsemius: “Singapore is indebted to Winsemius: SM”, *The Straits Times*, 10-12-1996.

⁸¹¹ Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 56.

⁸¹² Desker, *Goh Keng Swee: A Public Career Remembered*, 152.

businessstycoons, ambtenaren of journalisten. Lee gaat de straat op om de doelstellingen en de gevaren nader te verklaren en met dwingende dictie en vervaarlijke overtuigingskracht de inwoners van zijn land weet te boeien en aan zich weet te binden. Ook Winsemius heeft tijdens en na de Tweede Wereldoorlog frequent Nederland moeten bereizen om tekst en uitleg te geven over de door Economische Zaken uitgevaardigde maatregelen en duidelijkheid te scheppen in de te volgen politiek. In eerste instantie meer als uitleg gevend organisatieadviseur dan als groot en begenadigd spreker met een boodschap, zijn retoriek is van een andere stijl dan die van Lee Kuan Yew.

Een treffende tegenstrijdigheid tussen beide hoofdrolspelers is dat Lee zichzelf een socialist noemt en Winsemius dat over zichzelf nooit zou willen zeggen. Lee's 'socialisme' ontlokt redacteur George echter de uitspraak:

Often, however, he has made statements which underline his faith in capitalism and his lack of faith in socialism. His insistence on still calling himself a socialist may indicate an ideological schizophrenia".⁸¹³

Ngiam Tong Dow komt over de politieke opstelling van Lee iets genuanceerder naar buiten, alhoewel zijn boodschap onderhuids ook het tegenovergestelde van de socialistenmythe van Lee Kuan Yew bevestigt:

I would stick my neck out and say that Singapore's founding fathers are pragmatic socialists. I believe that Mr. Deng Xiaoping and his political colleagues are also pragmatic socialists.⁸¹⁴

Winsemius, in zijn gesprek met Drysdale in 1981, vindt ook dat Lee Kuan Yew niet het typische voorbeeld van een socialist is:

I took the stand that if you want to be a socialist, you have to be a businessman first. You have to plan the income before being a socialist. So, in the economic policy, free competition, incentives, the best man, well let him win. The moment we have everybody moving, earning a decent living, let's then in the social field become socialists. We have a financial basis.⁸¹⁵

In 1982 herhaalt hij dit nogmaals met zijn stelling dat:

So very early I said, "Look here, what we need is an economic policy on a capitalistic basis – let's earn it first. Once we have earned it, we have the second step of our social policy. There we can distribute what we have earned."⁸¹⁶

⁸¹³ George, *Lee Kuan Yew's Singapore*, 188.

⁸¹⁴ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 88.

⁸¹⁵ Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 252.

⁸¹⁶ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 05.

Hieruit volgt het feit dat Winsemius' politiek in eindeffect niet ver van die van Lee's politieke ideeën verwijderd ligt. Ook komen de uitspraken over het 'socialistische aspect' van beide persoonlijkheden min of meer overeen, omdat zowel Winsemius als Lee beide *developmentalists* zijn waarbij de ontwikkeling voorop staat en de rest van lagere orde is, wat wel een beetje op socialisme lijkt.

~

Nu deze politieke overeenkomst benoemd is kan, ter afsluiting van de karakterschetsen en ter voorbereiding van de volgende paragraaf, het kaliber van de twee ter discussie staande personen aan een vrij apert criterium getoetst worden: de mate van democratische gedragslijnen. Dan valt op dat het democratisch gehalte van het Nederlandse politieke klimaat uit de jaren zestig van de vorige eeuw aan Singapore voorbij gaat, Winsemius neemt dit politieke uitgangspunt, dit basismodel uit Nederland niet mee. Integendeel, politiek gezien is het duidelijk dat Lee en Winsemius de moderne westerse democratische tradities van na 1960 weinig kans tot ontplooiing geven. Ondersteund door Winsemius heeft Singapore politiek de democratie langere tijd *on hold* gezet, waarbij Winsemius wel raad weet met onwelgevallige opposenten als hij Lee Kuan Yew het omineuze voorstel doet om communisten indien noodzakelijk 'maar tegen de muur te zetten'.⁸¹⁷

Winsemius weet met tegenstanders om te gaan die de ontwikkeling dwarsbomen, zoals de zwarthandelaren in de Tweede Wereldoorlog die zijn systeem van prijsbeheersing corrumperen en, vaak na een vrij dubieuze berechting, opgesloten worden.⁸¹⁸ Volgens redacteur Tamboer is radicaal ingrijpen Winsemius niet vreemd als hij auteur in 2013 schrijft: "Winsemius was geen ambtenaar in de gewone zin des woords, maar een ondernemer in overheidsdienst. Dat impliceerde ook dat hij waarschijnlijk vond dat al te veel 'democratie' de verwerkelijking van zijn ideaal (armoedebestrijding!) in de weg stond".⁸¹⁹ Over dergelijke onderwerpen, meer in de richting van welvaartsontwikkeling, ondernemerschap en honorering, heeft Winsemius in 1960 zelf een bijna vanzelfsprekende mening. Het krantenartikel van journalist Leenes uit 1960 geeft hierover duidelijkheid:

Als we vragen welke gedachten-lijn achter dit leven van goed koopmanschap heeft gestaan, gaat dr. *Winsemius* er niet voor verzitten. Hij is zo vertrouwd met zijn levensfilosofie, dat hij ze weergeeft alsof hij een goede anecdote vertelt. „Ik hoor bij het grote publiek,” zegt hij „en al ben ik nu in m'n baan over die streep heen, ik weet dat ik aan de andere kant van de lijn thuis ben. Als ondernemer heb ik de betrekkelijkheid van het ondernemer-zijn wel begrepen. Uiteindelijk is het doel van de sociaal-ekonomische politiek de verhoging van de welvaart.

⁸¹⁷ Paragraaf 27.

⁸¹⁸ Paragraaf 4.

⁸¹⁹ Tamboer schrijft auteur deze uitspraak in 2013.

Aangezien de massa wordt gevormd door de gewone man, komt de bevordering van zijn welvaart op de eerste plaats. Zijn levensstandaard te verhogen, heeft hij voor een groot deel in zijn eigen hand. Evenwel is hiervoor ook de ondernemer nodig. Diens bestaan is middel, geen doel op zichzelf. De bijzondere prestaties van de ondernemers dienen er voor om onze levensstandaard — meestal via een groot aantal kleinigheden — te verhogen. Hiervoor komt de ondernemer een extraatje toe. Maar niet meer en niet langer als nodig is.⁸²⁰

Dit is Winsemius' eigen explicatie op het moment, in 1960, als hij naar Singapore afreist. Waarschijnlijk heeft hij niet geheel de liefdadige inzet van armoedebestrijding zoals redacteur Tamboer hem toedicht uit hun toenmalige ontmoetingen. In verband met een prijs die zoon Pieter in 2011 krijgt, schrijft Tamboer namelijk in termen van: "bijna twintig jaar geleden heb ik vele uren ademloos naar Albert Winsemius zitten luisteren: de beste armoedebestrijder die Nederland ooit heeft gehad. Zo'n man als vader, ja, dan ben je een geluksvogel".⁸²¹ Misschien dat deze gewaarwording en conclusie van Tamboer, als hij dergelijke lofwaardige principes aan Albert Winsemius toedicht, hier enigszins de grens 'tussen droom en daad' overstijgt?⁸²²

Lee Kuan Yew's arrestaties van politieke tegenstanders, het onderwerpen van de vakbonden, het bedwingen van de pers in kranten, radio en tv, de overname van het onderwijs, alle deel van eenzelfde niet-aflatende *drive* tot een 'monolithische autoriteit', zijn volgens redacteur George redenen om Lee zelfs voor een soort van dictator uit te maken.⁸²³ Lee heeft duidelijk vrede en voorspoed gebracht in Singapore, maar volgens George "*his methods were tyrannical. The ultimate weakness of his government was that it got caught in a situation where continuous tyranny became imperative for the normal functioning of the state*".⁸²⁴ Lee Kuan Yew heeft volgens hem een politiek doel, waar bijna alles voor moet wijken:

(...) Lee was not going to think twice about abridging democratic rights, and of his reasons for doing so. He has never taken such actions for his personal advantage, but always because of his conviction that his plans for Singapore were valid and that Western-style democracy would only interfere with their implementations (...) From the outset he believed in assuming all the power necessary to translate his ideals into reality.⁸²⁵

Twee openbaringen, beide gepubliceerd in *The Straits Times* de dag na Lee's verscheiden, stemmen in dit verband ook tot nadenken:

Meanwhile, London-based political exile Tan Wah Piao said in a Facebook post that Mr Lee would be "remembered as an accomplished dictator who maintained a veneer of democracy".

⁸²⁰ Leenes, 'Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius'.

⁸²¹ Tamboer, *Humanistisch Verbond*, 41-43.

⁸²² Willem Elschot, *Het Huwelijk* (Rotterdam 1910).

⁸²³ George, *Lee Kuan Yew's Singapore*, 145-148, 153.

⁸²⁴ *Ibidem*, 155.

⁸²⁵ George, *Lee Kuan Yew's Singapore*, 53.

Mr Tan also said that with Mr Lee's death, people would be free of the "fear of political persecution" that "crippled the citizens and residents in Singapore like no other country in the developed world to the extent that even the very rich, the very clever, and those in high political office shy away from expressing dissent".⁸²⁶

Dezelfde krant, op 31 maart 2015, een week na de vorige uitspraak en acht dagen na Lee's overlijden, schrijft Pei Minxin over Lee Kuan Yew:

During his 31 years as Prime Minister, Mr. Lee crafted a unique system of government, intricately balancing authoritarianism with democracy, and state capitalism with the free market. Known as "Singapore model, Mr. Lee's brand of governance is often mis-characterised as a one-party dictatorship superimposed on a free-market economy."⁸²⁷

Winsemius heeft deze Lee Kuan Yew-methode versterkt en Lee heeft datgene uit Winsemius gehaald wat hij optimaal binnen zijn politiek heeft kunnen gebruiken, Lee is met andere woorden erg selectief geweest. De twee gelijkgestemden zijn voor de ontwikkeling van Singapore naar elkaar toegroeid, waarbij beiden de toekomst nauwlettend in het oog houden, beide spelers willen aanspraak maken op de gave van 'vooruitzien', omdat beide de toekomst met hun persoonlijke inzet willen bepalen en verzegelen. Wederom, zoals beschreven in de Inleiding, heeft het volgens Winsemius niet veel met 'geluk' of met een 'wonder' te maken:

Luck, it has played a role. Not too much in my opinion. I mentioned the fortunate and the less fortunate unexpected things. They balance each other somewhat (...) "Look here, never be satisfied with what you have. It's dangerous. It means you don't progress. And never forget that the Goddess of Fortune is always wandering around. The moment you see her, grab her". And that Singapore has been doing. We did not miss many chances.⁸²⁸

Singapore heeft enerzijds profijt gehad bij de zekere eensluidendheid van beider karaktertrekken, terwijl in geval van tegenstrijdigheid tussen beider inborst dat waarschijnlijk niet ten voordele voor het land geweest is. Vandaar resumerend de vraag: is Lee's karakter te vergelijken met de eigenschappen van Winsemius'? Wat is het ware karakter van Lee in casu van Winsemius als er niet weggedoken wordt in stereotypie? Vijf antwoorden:

- Beide hebben een materialistische inslag: geld verdienen is voor hen het loon van hun exclusieve participatie waarbij een adequate renummeratie moet volgen op 's-mans succesvolle inzet;
- Beide mannen beschikken over een briljante intelligentie, Lee is daar bekend mee en derhalve vaak meer dan 'confident', terwijl Winsemius het moet hebben van een opperste eigenwijsheid, hij is een crack in apert optreden en onderschat de sensitiviteit tussen personen;

⁸²⁶ *The Straits Times*, 24-03-2015, 12.

⁸²⁷ *Ibidem*, 31-03-2015, Opinion A29.

⁸²⁸ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 15.

- Daarnaast overstijgt bij beide de *no-nonsense* mentaliteit. Sterker, beide mannen zijn in confrontatie met dwarsliggers bedreigend en zonder schroom gericht op hun ondergang, zij elimineren elke vorm van tegenstand. Lee heeft deze mentaliteit jaren geleden vertolkt, in het parlement, als hij de oppositiepoliticus J.B. Jeyaretnam beschimpt, onder verwijzing naar zijn scherpe bijltje:

If you are a troublemaker ... it's our job to politically destroy you. Put it this way. As long as J.B. Jeyaretnam stands for what he stands for — a thoroughly destructive force — we will knock him. Everybody knows that in my bag I have a hatchet, and a very sharp one. You take me on, I take my hatchet, we meet in the cul-de-sac. That's the way I had to survive in the past. That's the way the communists tackled me.⁸²⁹

en bij de grootschalige arrestaties (*Operation Coldstore*) voorafgaande aan het samengaan van Singapore met Maleisië.⁸³⁰ Winsemius' *Rücksichtslosigkeit* toont zich tijdens de Tweede Wereldoorlog “door een straf en doelbewust beleid. Hij was veeleischend, verlangde een krachtig, doelmatig werktempo, zag niet tegen hindernissen op en slaagde vaak op bewonderenswaardige wijze om obstakels uit den weg te ruimen”.⁸³¹ Maar ook bijvoorbeeld bij de bestrijding van de zwarte markt, zoals in paragraaf 4 geciteerd is:

Dr. Winsemius kondigde aan dat tegen prijsopdrijving nog strenger zal worden opgetreden. ‘Blijken tonnen boete géén remedie, dan zullen we zo nodig met halve miljoenen gaan werken. Knoeiende firma's en zakenlieden, die niet willen luisteren, zullen we desnoods zo zwaar beboeten, dat zij niet meer kunnen bestaan.’⁸³²

en in Singapore geldt dat voor de aanpak van de tegenstanders van zijn beleid: de communisten.

- Belangrijk is dat beide personen het politiek eens zijn en, in tegenstelling tot beider verlicht despotisme, commercieel een vrij rechtsgeordend liberaal denkpatroon innemen; het bedrijfsleven van Singapore en de MNC's van buiten ontmoeten weinig weerstand om hun commerciële doelstellingen snel te realiseren.

- Voor beide ‘roergangers’ is de aanpassing van Singapore's burgers tot efficiënte werknemers van uitermate groot belang. De bewerkstelling hiervan in de jaren na 1959 staan voor Lee in het teken van een machtsstrijd tussen de PAP-regering en protesterende groepen scholieren, arbeiders en politici. Lee Kuan Yew's antipathie tegen stakingen kan bij Winsemius ontsproten, in casu door hem zijn versterkt.

Misschien komt deze dadendrang van Winsemius wel voort uit het gedachtegoed van de Nederlandse calvinistische politieke leider Dr. Abraham Kuyper (1837-1920). De predikant

⁸²⁹ Han Fook Kwang, *Lee Kuan Yew, The Man and his Ideas*, 146; *The Straits Times*, 24-03-2015, 22.

⁸³⁰ Zie o.a. paragraaf 48.

⁸³¹ NL-HaNA, EZ/Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300, verklaring van L. v.d. Giessen.

⁸³² *Het Volk*, 07-10-1941.

en protestants staatsman Kuiper, net als Winsemius en Lee Kuan Yew een man van grote tegenstellingen, is in 1878 de stichter van de Anti-Revolutionaire Partij (ARP) en de beslissende voorganger voor de Gereformeerde kerk van Nederland. Hij wordt bestempeld als leider voor de kern van de natie, ‘de kleine luyden’, de hechte geloofsgemeenschap van eenvoudige christelijk gereformeerde mensen: middenstanders, boeren en ambtenaren. In de negentiende eeuw is Kuiper, ook voor de ouders van Albert Winsemius en hun omgeving, in oorsprong hun kerkelijk en politiek leider die ten tijde van zijn premierschap stakingen zeer vastberaden aanpakt.

Kuipers uitgangspunten zijn maatgevend voor calvinistisch Nederland: de onderlinge sociale verhoudingen zijn gebaseerd op gezag en de arbeiders moeten met weinig tevreden zijn en geen overvloedige eisen stellen - staken is anarchistisch. Het lijkt ook alsof Winsemius, die ‘van gewone komaf’ is en in zijn oorspronkelijke thuisomgeving buiten een elite-milieu valt, deze gedachtegang van Kuiper en de lagere klassen in de maatschappij goed begrijpt.

In dit verband is ook het verhaal van de grondlegger van de moderne Chinese literatuur Lu Hsun (1881-1936) over de sociale stijging uit de boerenlaag naar de elite interessant, het verschijnsel van opwaartse mobiliteit. Het behoort tot de mogelijkheden van de premoderne Chinese maatschappij, hoewel dit nog als uitzonderlijk te bestempelen is. Historicus en diplomaat Van der Veen citeert de navolgende kenmerkende zin:

Zijn beeld van de studerende zoon die ’s avonds na de arbeid op het land, vermoeid maar gedreven, zittend aan het open raam bij kaarslicht voor het examen studeert, is onuitwisbaar. Door studie kon je hogerop komen, je familie vooruithelpen.⁸³³

De beschreven situatie levert een vergelijking op met de geschiedenis en het karakter van de jonge Winsemius in Nederland in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw en typeert hoe hij op dat moment tegen de wereld aankijkt. Als zoon van een kaashandelaar is studie zijn enige mogelijkheid uit de bestaande omgeving los te breken, alhoewel zijn afkomst in contrast staat tot zijn wil om in de macht omhoog te klimmen.

Winsemius’ *coming out* is in vergelijking met China wel wat beter gefaciliteerd, maar is niet minder imperatief geweest voor zijn latere ontwikkeling. Het heeft Winsemius’ acceptatie in Singapore vereenvoudigd: de westerse zoon van een kaashandelaar die niet meteen in de maatschappijvisie van het hereditaire straatje van Confucius past, is door zijn culturele aanpassing een belangrijke troef geworden. Hij kan Lee Kuan Yew en andere bestuurders van

⁸³³ *Selected stories of Lu Hsun*. Peking: Foreign Languages Press. 1972, geciteerd in Van der Veen’s *Waarom Azië rijk en machtig wordt*, 50-51.

Singapore eerlijk en direct uitleggen wat de wensen ‘van de straat’ zijn. Lee Kuan Yew moet respect hebben gehad voor deze gang van zaken.

33 Nederland gidsland

In 2014 schrijft *De Volkskrant* over de toenmalige aanloop naar de Nederlandse industrialisatie:

Noodgedwongen dacht men aan het begin van de Tweede Wereldoorlog in Nederland dat succesvolle industrialisatiepolitiek verkregen kon worden door eerst slim na te denken, waarna een overheidsbeleid gecreëerd kon worden dat, het liefst bijna autocratisch, de bestaande economie binnengeleid kan worden. (...) Politieke belangen en de toenmalige zuilenstructuur konden in en na de oorlogsjaren echter nooit tot een sluitende eensgezindheid komen. Er werd rond 1947 gezocht naar stugge doeners, die Nederland weer op de kaart konden zetten. Albert Winsemius, een van de gangmakers van het naoorlogse industriebeleid in Nederland, was zo’n slimme denker, zonder politiek belang, die niet praktiserend door een religie gehandicapt werd en menselijk kon ingrijpen.⁸³⁴

De ‘stugge doener’ en ‘slimme denker’ Winsemius, die al een keer eerder een (her)industrialisatie geklaard heeft, wordt door de Verenigde Naties gevraagd om het zo geslaagde industrialisatie-stramien van naoorlogs Nederland in de stadstaat Singapore te implanteren. Winsemius zegt in 1984 over zijn uitverkiezing om in Singapore te mogen adviseren:

Omdat het Nederland van na de oorlog en het Singapore van de jaren zestig nogal wat overeenkomsten vertoonden, werd ik door de Verenigde Naties benaderd om de jonge staat economisch te adviseren en mijn droom om er een welvarend land van te maken, is uitgekomen.⁸³⁵

Onderzoeker Schein, die persoonlijk met Winsemius hierover gecorrespondeerd heeft, gaat ook van deze veronderstelling uit:

It was speculated that the UN asked him to be the leader of the mission because it recognized this similarity of circumstances that Singapore and the Netherlands shared.⁸³⁶

In 1997, als Winsemius postuum voor zijn belangrijke bijdragen aan de economische ontwikkeling van Singapore met een hoogleraarschap aan Singapore’s *Nanyang Technological University* geëerd wordt, lezen de studenten eveneens dit uitgangspunt in een van hun bladen: “Singapore had quietly borrowed ideas and strategies which had worked for the Netherlands and other developed countries”.⁸³⁷

⁸³⁴ *De Volkskrant*, 23-12-2014; NL-HaNA, Huysmans, 2.21.090, inv.nr. 111.

⁸³⁵ *De Telegraaf*, 24-03-1984.

⁸³⁶ Schein, *Strategic Pragmatism*, 32.

⁸³⁷ *The Story of Dr Albert Winsemius*. NTU Link (Nanyang Technological University), No. 21 June 1997, 28-29.

Om deze aannames een onderbouwing te geven start deze paragraaf een zoektocht naar de analogie, de verwantschap tussen Nederland na 1945 en Singapore na 1960 waar de onderzoeksvraag of Nederland inderdaad gidsland voor Singapore geweest is zich mee bezig houdt. De ontrafeling van veel analoge feiten wordt vooraf gegaan door drie invalshoeken:

(1) Nederland na de Tweede Wereldoorlog met groepen van mensen die *tomeloos* willen werken, willen *overleven* en een zekere *welvaart* willen bereiken en Singapore in een postkoloniale setting, met groepen van mensen die eveneens *tomeloos* willen werken, willen *overleven* en ook een zekere *welvaart* willen bereiken. Parallellen, die bijvoorbeeld onderwerpen raken als arbeidsverhoudingen en politieke radicalisering, ongelijkheid in inkomensverdeling, sociale tegenstellingen, autocratische tendensen, externe bedreigingen, arbeidsmentaliteit, werkethiek, handelstradities en globalisering. Winsemius gaat in zijn nieuwe werkomgeving Singapore zaken herkennen die hij geruime tijd daarvoor ook heeft ontmoet, beoordeeld en vaak eigenhandig in de economische ontwikkelingen van Nederland heeft verwerkt.

Zoals Winsemius enigszins laconiek bevestigt: “(...) *my advice ... what to do, was to quite an extent based on Dutch experience till '60. And my advice what not to do, was based on Dutch experience after '60*”.⁸³⁸ Daaraan toevoegend “*And the unsuccessful development after '60 [in the Netherlands] has, I hope at least, contributed considerably to eliminate the risk that Singapore would fall in the same pitfalls*”.⁸³⁹

In 1981 geeft Winsemius over deze *pitfalls* meer duidelijkheid, hij wijst dan naar het Nederlandse proces van loonsverhogingen dat aan het einde van de jaren vijftig niet door gaat, want “Tevreden over de dikke winsten en makkelijke lonen hebben werkgevers en werknemers in Nederland echter alles bij het oude gelaten, met als resultaat dat ze nu niet meer mee kunnen op de internationale markt”.⁸⁴⁰ Het gaat ook over de les in moderniseringstrategie die Singapore uit Nederland heeft geleerd:

In schrille tegenstelling tot Nederland waar Joop den Uyl eens voorgesteld heeft bedrijven die automatiseren extra te belasten geeft de Singaporese regering belastingvoordelen aan bedrijven die machines aanschaffen.⁸⁴¹

⁸³⁸ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 16.*

⁸³⁹ *Ibidem.*

⁸⁴⁰ Peter van Dijk, *NRC Handelsblad*, 06-06-1981.

⁸⁴¹ *Ibidem.*

Ook is Winsemius bepaaldelijk niet gecharmeerd van het Nederlandse sociaalezekerheidsbeleid van na 1960, dat volgens hem vooral ‘luiheid en ziekteverzuim op het werk stimuleerde’.⁸⁴²

(2) Voorbeelden van gelijkenissen tussen Nederland en Singapore zijn ook te vinden in beiderzijds aanloop naar industrialisatie via allerlei reeds aanwezige voorstudies en aanzetten van de hand van initiatiefrijke politici en hoogstaande experts. Enerzijds wordt in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar vooral na 1945, intensief naar een ‘Grondplan voor de Industrialisatie’ gezocht. Onder minister Vos, minister in diverse functies van 1945 tot 1947, blijft het vooralsnog bij het op papier zetten van een industrialisatiebeleid met een sterk socialistische invalshoek en een overgrote rol voor de overheid. Dit plansocialisme leidt tot politieke en ideologische conflicten en wordt door daaropvolgende ministers en kabinetten grotendeels losgelaten.⁸⁴³

De nieuwe minister voor Economische Zaken Huysmans geeft, volgens oud-minister Van den Brink, in 1947 opdracht “bij toewijzing van grondstoffen en de afgifte van invoervergunningen prioriteit te geven aan export bevorderende activiteiten”, terwijl voordien de binnenlandse consumptie voorop heeft gestaan.⁸⁴⁴ Dezelfde Huysmans start een actieve industrialisatiepolitiek, ondersteund door onderwijs en vakopleidingen voor de jeugd, waarbij de nadruk ligt op technisch precisiewerk. Als Van den Brink en Winsemius in 1948 voor de eerstkomende vijf jaar hun industrialisatie-ideeën op papier zetten en uitvoeren kunnen zij hun ideeën enten op diverse plannen van voorgaande politici en politieke partijen, waarbij de overheidspolitiek voor het oplossen van het Nederlandse werkgelegenheidsvraagstuk nadrukkelijk wordt gelegd bij het opvoeren van particulier initiatief, de verbetering van productiviteit, gerichte loon- en prijspolitiek en bij de export.⁸⁴⁵

Anderzijds, analoog aan de situatie van Winsemius en Van den Brink in 1948, kan ook Singapore zich baseren op een gamma aan ideeën ontwikkeld in de koloniale tijd. In Deel III en IV zijn diverse naoorlogse initiatieven voor de ontwikkeling van Singapore beschreven, geïnitieerd door Groot-Brittannië, Canada, de Verenigde Staten en Singapore zelf. Met andere woorden, internationale instellingen zijn intensief geraadpleegd waardoor politieke, economische en sociale doelstellingen, ‘grondplannen voor Singapore’, eveneens vooraf onderzocht, verwoord maar nog niet getoetst zijn, maar er is in Singapore nog geen eenduidig plan van aanpak. Tot 1960 zijn de politieke en economische belangen van het moment de

⁸⁴² *The Straits Times*, 24-03-2015, “Why is public welfare kept to a minimum? So as to encourage self-reliance and hard work”; *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 16.

⁸⁴³ De Liagre Böhl, *Nederland industrialiseert!* 121.

⁸⁴⁴ van den Brink, *Zoeken naar een ‘Heilstaat’*, 441.

⁸⁴⁵ *Ibidem*; Paragraaf 11 Het duo Van den Brink en Winsemius.

pragmatische leidende factor; slechts de zich ontwikkelende dekolonisatie, als de Britten Singapore op zelfbestuur voorbereiden, lijkt *à la carte* te geschieden.⁸⁴⁶

(3) Het derde vertrekpunt van de analogie met Singapore is de materieel erbarmelijke situatie van Nederland na de Tweede Wereldoorlog. Nederland bevindt zich in een mêlee van oorlogsschade, massale werkloosheid, armoede en maatschappelijke ellende, met daarnaast het verschijnsel van een sterke bevolkingsgroei. Onder het Japanse oorlogsbewind heeft ook het eiland Singapore, vooral in menselijk opzicht, hevig geleden. Een van de bibliothecarissen van de *National Library* van Singapore, schrijft over deze periode:

For instance, from March through November 1942, each person was rationed 20 katis per month. [1 kati is 617 gram]. By the end of 1943, it was cut down to 12 katis for male, 9 for female, and 10 for children per month. In 1944, rice rationing was further reduced to 8 katis for male, 6 for female, and 4 for children. By the end of 1944, each household was only getting 1 kati of rice.⁸⁴⁷

Toch benadrukt Huff dat het in 1945 als “*less developed economy*” geklasseerde Singapore, sec economisch, minder gruwelijk uit de oorlog is gekomen: “*World War II and the Japanese occupation made surprisingly little difference in a strictly economic sense*”.⁸⁴⁸ Na de bevrijding beginnen de Britten en andere koloniale in Singapore met de doorstart van hun beproefde *free trade*-traditie, wat hun veelal westerse ‘landen van oorsprong’ en de in Singapore verblijvende allochtone bevolking weer vrij snel een redelijk inkomen oplevert.

Daardoor lijkt het alsof de start van Nederland in 1945 en de start van Singapore in 1960 zoals door Huff beschreven slechts ten dele synchroon loopt, in casu mank gaat. Huff’s vrij theoretische uitgangspunt moet daarom nader geanalyseerd worden, vooral als Pingtjin Thum over de periode rond 1950 onder het hoofd: *Inequalities* onderstaande tekst lanceert, geschreven met een ruime, evenwel sterk onderdrukte ironie:

By 1950, Singapore was once again the glittering economic capital of Southeast Asia, one of the most prosperous cities in the British Empire. It had shrugged off the economic effects of the occupation and was largely back to where it had been in 1939.¹⁶⁸ As a result of the concerted British policy to discipline labour and prevent the rise of an independent trade union movement dating back to before the war, Singapore’s rapid development had produced sharp inequalities and „an economic dualism, not in an urban-rural sense but in the division of the tertiary sector between modern and traditional services“. ¹⁶⁹

For European and local elites, Singapore was easily the most important commercial, transportation, and communications centre in the Far East, the biggest market in the world for natural rubber and tin, a specialized commodities futures market, and a major world oil distribution centre.¹⁷⁰ This rich, wealthy metropolis had a per capita income of about [M]\$1,200, roughly a third of Britain’s, higher than nearly any other country in Asia.¹⁷¹ It was „almost

⁸⁴⁶ John Jansen van Galen, *NRC Handelsblad*, 13-02-2013.

⁸⁴⁷ Lim Tin Seng, *Forgotten Promises*, 41.

⁸⁴⁸ Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 277-278.

certainly the only place in Asia where there is really a substantial middle class“ and conspicuously wealthy: it had 30 people per private motorcar. The Federation had 70, and no other country in Asia had under 120.¹⁷² Travellers from all over the world marvelled at the clean and orderly city, experiencing exotic tropical Asia while living in the luxury and partaking of all the comforts of civilisation. Most remarkable was the sheer breadth of its cosmopolitanism. More than New York, London or Calcutta, it was the twentieth century’s first truly global city, ‘a city of infinite ethnic fractions’.¹⁷³ The world came to Singapore for trade and for pleasure. A thriving cultural and entertainment scene catered to all tastes, no matter how high or low. With good reason, Singapore was compared to the legendary Italian renaissance port cities of Venice and Florence.¹⁷⁴ ⁸⁴⁹

Als we ons echter strikt op de Aziatische huishoudens van het eiland Singapore focussen, dan zien we dat maar een klein deel van de nationale koek en het na-oorlogse economische herstel hier terechtkomt. Voor het grootste deel van de bevolking is er midden jaren vijftig tot ruim in de jaren zestig nog steeds sprake van maatschappelijke chaos en armoede. In het begin van de jaren vijftig doet de toekomstige minister van Financiële Zaken, Goh Keng Swee, toen nog als jonge wetenschapper bij de koloniale civiele dienst en *Assistant Director* van de afdeling *Social Welfare*, onderzoek naar de sociale verhoudingen in zijn stad.⁸⁵⁰ Een van zijn conclusies is: op elke 454 huishoudens van vier personen zijn er slechts drie huishoudens met een toilet, bad en keuken. Bij de arme bevolking staat ‘de emmer’ op dezelfde plek als waar er gekookt wordt. Officieel leeft een kwart van Singapore’s bevolking in armoede.⁸⁵¹

De marxistische historicus Jan Romein en zijn zoon omschrijven Singapore in het begin van de jaren vijftig van de vorige eeuw met “het financiële belang, de zakelijke dienstverlening nam grote vormen aan; Singapore werd voor de Britten het Gibraltar van Azië”.⁸⁵² Helaas is de GINI-berekening in de jaren vijftig van de vorige eeuw nog geen frequent gehanteerde statistische maatstaf van ongelijkheid, anders zouden vader en zoon Romein aan hun uitspraak toegevoegd hebben dat zeker tot 1960 de economische groei in Singapore, circa 1,4% per jaar,

⁸⁴⁹ Thum, *Chinese Language Political Mobilisation*, 73, onderbouwd met de navolgende noten: “¹⁶⁸ Huff, *Economic Growth of Singapore*, p. 277-8. ¹⁶⁹ Ibid., p. 367. ¹⁷⁰ *Annual Report 1950*, Colony of Singapore 140; J.W.F. Rowe, *Primary Commodities and International Trade* (Cambridge, 1965), p. 47. ¹⁷¹ Frederic Benham, *The National Income of Singapore 1956* (Oxford, 1959), p. 1-9; Huff, *Economic Growth of Singapore*, p. 1-2, 32-33. ¹⁷² T.H. Silcock, *The Commonwealth Economy in Southeast Asia* (Durham, NC, 1959), p. 43, 158. ¹⁷³ Christopher Bayly and Tim Harper, *Forgotten Armies: Britain's Asian Empire and the War with Japan* (London, 2005), p. 51. ¹⁷⁴ SCJP 8 Dec 1959; Ursula K. Hicks, 'The Finance of the City State', *Malayan Economic Review*, 5/2 (1960), p. 1-9; John Hicks, *A Theory of Economic History* (Oxford, 1969), p. 42-59”.

⁸⁵⁰ Goh Keng Swee, ‘Urban Incomes & Housing: A Report on the Social Survey of Singapore, 1953–54’, *Singapore Department of Social Welfare* (Singapore 1956) 131; *The Straits Times*, 15-12-1951; E. Shailaja, ‘Goh Keng Swee: The Master Sculptor’ in: Leong Ching (red.), *Great Singapore Stories – The Founding Fathers* (Singapore 2008).

⁸⁵¹ Over sociale mistoestanden in Singapore in die tijd: Kaye Barrington, *Upper Nankin Street Singapore: A sociological Study of Chinese Households living in a densely populated Area* (Singapore 1960) 26-85.

⁸⁵² Jan Romein en Jan Erik Romein, *De eeuw van Azië. Opkomst, ontwikkeling en overwinning van het modern-aziatische nationalisme* (Leiden 1956) 221.

onevenredig verdeeld wordt tussen de lokale bewoners en de ‘overheersing’.⁸⁵³ Paragraaf 46 gaat uitgebreider in op Singapore’s dispariteit tussen verschillende inkomensgroepen, maar kan helaas geen betrouwbare cijfers over de periode vóór 1960 produceren. De inschatting van experts valt echter niet uit ten voordele van Singapore.

De economische vooruitgang gaat in die tijd duidelijk hand in hand met grote sociale ellende. In 2015 is binnen Singapore’s universitaire wereld het besef van de toenmalige economische tweeslachtigheid levendiger, zoals blijkt uit de bemerking van schrijver en redacteur Wong Shu Yun naar aanleiding van Lee Kuan Yew’s, *From Third World to First*: dat zij betitelt als een retorische “*form of myth-making*”:

However, it is important to note that both the Third and First Worlds did exist in Singapore in the fifties and sixties, the time when Lee entered politics. But it was the European and local elite who enjoyed First World status, while locals in the lower rungs of society (a third of the island’s population) were crammed into subdivided houses and suffered under poor living conditions. Lee and the PAP did want to offer a better life – in other words, the First World – to the locals living in squalor. (...) Thus, Lee’s myth of Singapore’s modern beginnings as a Third World is not completely untrue: rather, it is an exaggeration of the social conditions of those times.⁸⁵⁴

Echter, pas na 1959, na de overwinning van de PAP-partij, worden de belangrijkste doelstellingen als banen, huisvesting en de gemeenschappelijke markt met Maleisië dwingend doorgezet ten behoeve van de gehele bevolking. Met andere woorden, als de ‘frappante vergelijking’ met Nederland zich op het overgrote deel van Singapore’s ‘autochtone’ bevolkingsgroep richt, wordt het duidelijk dat Winsemius een herkenbaar veld gaat betreden, met een in het Nederland van toen vergelijkbaar armoede-aspect.

~

Als volgende analogie is de geestelijk verzuilde maatschappij een bijzonder vergelijkingselement. In Singapore is er sprake van drie vrij prominente, heterogene zuilen, voornamelijk gelieerd aan etniciteit. Drie culturen gekoppeld aan drie pluriforme godsdiensten, het boeddhisme, de islam en het hindoeïsme, publiekelijk niet allemaal even actief geïmplementeerd. De drie culturen hebben hun eigen waarden die binnen Singapore gezamenlijk een syncretische mix en een politieke cohesie moeten bereiken. Daarnaast is er sprake van andere ‘geïmporteerde’ cultuurstromen met bijvoorbeeld joods-christelijke religie en traditie.

De geestelijke structuur in Singapore is te spiegelen aan de naoorlogse maatschappelijk verzuilde structuur in Nederland. Met dien verstande dat al tijdens de oorlog in kamp St.

⁸⁵³ Harry T. Oshima, ‘East Asia’s high Growth’, *Singapore Economic Review* 31, 2 (1986) 4, 9, 11 I; Sugimoto, ‘Economic Growth of Singapore in the Twentieth Century’, 14;

⁸⁵⁴ Wong Shu Yun, *A Heart without a Body: Post Human Politics in Singaporean Texts*. Thesis submitted for the Degree of Master of Arts, National University of Singapore (2015) 24.

Michielsgestel vanuit een politiek-religieus dilemma al een aftrap gegeven is voor het Nederlandse ‘polderen’. In paragraaf 8 is deze ontwikkeling reeds aan de orde geweest, echter nu nog aangevuld met de ‘polder’-vraag van voormalig senator Alexander Rinnooy Kan, tussen 2006 en 2012 voorzitter van Nederlands Sociaal Economische Raad, de SER:

Ook in St. Michielsgestel is er sterk sprake van de heersende Nederlandse verzuiling. Nederland zat voor de oorlog nog in de hoogtij van het verzuilde politieke bestel, dat in feite vanuit St. Michielsgestel getracht werd over de oorlog heen te tillen om daarna weer gecontinueerd te kunnen worden. Het tot elkaar veroordeeld en op elkaar aangewezen zijn in een gemeenschappelijke gevangen houding leidde aldus of tot permanente ruzie of tot bereidheid er samen dan maar het beste van te maken. Binnen de levensbeschouwelijke invalshoeken en de politieke compromissen in deze Brabantse discussiegroepen zou wel eens de basis voor het Nederlandse begrip ‘polderen’ gelegd kunnen zijn.⁸⁵⁵

Straks, in 1974, wordt ‘het Nederlandse polderen’ ook aan politiek Singapore aangeboden. Nu is de voorlopige conclusie dat de zuilenstructuur in Nederland en Singapore’s geestelijke structuren een *match* hebben.

~

De verwantschap tussen de Nederlandse vrij autocratisch geleide burgerlijke cultuur na 1945, inclusief de suggesties vanuit kamp St. Michielsgestel om een aantal grondrechten tijdelijk uit te schakelen ten dienste van het ‘goede doel’, levert qua vorm van democratie eveneens een op elkaar gelijkend thema met Singapore’s ontwikkelende politiek op. Historicus en schrijfster Madelon de Keizer schrijft over Nederlands politieke vorming tijdens de oorlogsjaren die zich richt op een na de oorlog uit te voeren overrompingsstrategie:

Dit vergt tijd en een organisatie, die bereid was om langs diverse wegen het volk rijp te maken voor een zuivere keuze en een juiste beslissing ten aanzien van zijn toekomst.⁸⁵⁶

Van den Brink duidt deze periode in Nederland aan als een ‘mini-democratisch tijdperk’.⁸⁵⁷

Onder de vlag van de PAP-ideologie kan qua vorm van democratie van verlicht despotisme, van een ‘zachte’ dictatuur gesproken worden. In Singapore, door de gevolgen van de vele verkiezingen wijzer geworden (tussen 1955 en 1964 zijn er vijf verkiezingen in casu referenda gehouden) hebben de nieuwe leiders nog maar weinig vertrouwen in democratische instellingen en “*yield to pressure, to adopt autocratic methods, or to achieve one’s goal by political persuasion, backed by the powers of government*”.⁸⁵⁸ De reactie van Lee Kuan Yew op de vraag van Tommy Koh Thong Bee, in 2010 Singapore’s permanente vertegenwoordiger

⁸⁵⁵ Alexander Rinnooy Kan, *NRC Handelsblad*, 10-10-2014.

⁸⁵⁶ de Keizer, *De gijzelaars van Sint Michielsgestel*, 161.

⁸⁵⁷ Van den Brink, *Zoeken naar een ‘Heilstaat’*, 438.

⁸⁵⁸ Drysdale, *Singapore’s Struggle for Success*, 249.

bij de Verenigde Naties, of het schema van de bouw en distributie van HDB-appartementen als een goed geslaagd experiment beschouwd wordt, is in deze context niet verwonderlijk:

No, it was not an experiment ... It was force majeure. We inflicted it on the people, we knew it would work, we knew it would be uncomfortable. ... if we did not do this, we would remain separate communities and never integrate.⁸⁵⁹

De politieke situatie aan het eind van het Nederlandse interbellum en daarna tijdens de wederopbouw, de jaren waarin Winsemius zijn ervaringen opdoet, en Singapore's autoritair getinte regeringsvorm na 1960, staan daarom niet haaks op elkaar. Volgens Buchanan weet Winsemius in 1960 nauwgezet dat het makkelijker is om vergaande hervormingsvoorstellen en andere maatregelen door te voeren als de politieke basis sterk genoeg is:

In Singapore, however, the People's Action Party Government has retained the veneer of a peculiar form of 'democratic socialism' – a unique blend of one-party authoritarianism, bourgeois liberalism, devout anti-Communism, state welfareism, unbridled free enterprise, and Chinese chauvinism.⁸⁶⁰

Overigens, de van autocratie betichte regering van Singapore kan alleen blijven functioneren zolang deze vorm van bestuur door de bevolking getolereerd wordt, een draagvlak heeft en daardoor een mate van reciprociteit ontmoet (wat in feite ook een vorm van democratisering-van-onderaf is). Net zoals de mediëvist Wim Blockmans in een interview uit 2019 stelt dat: "zolang het regime in staat is economische groei te garanderen, lijkt de bevolking daar weinig problemen mee te hebben".⁸⁶¹ Régnier bevestigt ook deze theorie dat de verantwoordelijkheid voor de machtsuitoefening getolereerd wordt zolang progressie voor de in oorsprong arme Nanyang Chinezen blijvende welvaartsontwikkeling betekent:

The authority of the virtuous government depends on the willingness of its citizens (the majority of whom are Chinese) to give their collective support to those who provide them with stability, employment, housing, and social services, and these citizens might feel less attracted to individual freedoms as these are understood in parliamentary democracies.⁸⁶²

~

Ook de bedreigingen van buitenaf zijn in menig opzicht vergelijkbaar. In Nederland van na 1945 gaat het over het ontbreken van motor Duitsland als economisch stimulerende factor en, enige tijd later, over het wegvallen van de extra inkomsten uit Indonesië. Nederland is dan niet wars van westerse, zeg Amerikaanse, inmenging en hulp; wereldhandel is er nauwelijks en 'de

⁸⁵⁹ *The Straits Times*, 28-01- 2010.

⁸⁶⁰ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 19.

⁸⁶¹ Rob Hartmans interviewt Wim Blockmans over zijn komende boek 'Medezeggenschap. Politieke participatie in Europa voor 1800', *Historisch Nieuwsblad* – januari 2020, nr. 01, 67-71.

⁸⁶² Régnier, *Singapore: City-State in South-East Asia*, 64.

vijand' Duitsland wordt economisch weer snel binnenboord gehaald. Singapore heeft enerzijds zijn grote afhankelijkheid van Maleisië en Indonesië, door hoogleraar geschiedenis Cheng Siok-Hwa voor de jaren 1949 en 1959 als volgt bevestigd:

The interdependency of Singapore and Malaysia after World War II was exceptional; in 1949 Singapore handled approximately 71 percent of Malaya's imports and 63 percent of her total exports; a value that amounted to more than a quarter of Singapore's total trade. Ten years later, in 1959 Singapore's import countries in order of importance did only slightly differ: Indonesia had overtaken Malaysia, the third place was for the United Kingdom, followed by Japan and Thailand.⁸⁶³

Zoals Nederland zich opstelt ten opzichte van Duitsland, zo is Japan na 1945 door Singapore eveneens slechts kort als 'de vijand' beschouwd. Dezelfde praktijk wordt ook gehanteerd in de zaak Indonesië, na de economische 'handelsoorlog' – de *Konfrontasi* – tussen 1963 en 1966. Indonesië is wel even bedreigend geweest voor de ontwikkeling van Singapore, maar in feite als handelspartner nooit uit het vizier geraakt. Dit geldt ook voor de relaties met Maleisië na de geforceerde breuk in 1965.

Singapore, afhankelijk van een open-markt situatie, zorgt snel voor pragmatische oplossingen als de eigen economie gevaar loopt. Tot dergelijke hersteloperaties wordt ook Winsemius ingezet; vanaf 1960 is herhaalde malen sprake van zijn (handels)reizen naar Maleisië zoals op 29 en 30 september 1965 naar o.a. Tun Razak, de Maleise vice-premier en minister van Defensie en de toenmalige minister van Financiën, Tan Siew Sin.⁸⁶⁴ En tijdens zijn vier weken durende aanwezigheid in Singapore begin 1970 gaat hij op 13 februari 1970 op diplomatieke reis naar Indonesië. Ook hier heeft Winsemius zijn kennis en ervaring kunnen uitspelen en Singapore's vaak navrante situatie kunnen verbeteren.

~

Op financieel gebied zijn beide landen na de start van hun economische wederopbouw afhankelijk van financiële en technische bronnen. Zoals Nederland na de oorlog een beroep doet op financiën van de Wereldbank en van de Verenigde Naties en meer dan een financieel en economisch 'zetje' krijgt door het Marshallplan, zo kijkt Singapore reikhalzend uit naar technische en daaraan gelieerde financiële assistentie van buitenlandse kapitaalkrachtige conglomeraten, van de Wereldbank, van Groot-Brittannië tot de grote vermogens van de eigen inwoners aan toe.

~

⁸⁶³ Cheng Siok-Hwa, 'Economic change in Singapore, 1945-1977', 82, 85.

⁸⁶⁴ Tan Siew Sin, zoon van de in dit onderzoek genoemde Tan Cheng Lock, oprichter van de *Malayan Chinese Association* (MCA).

Als economisch adviseur van Singapore weet Winsemius bovendien dat de economische opleving in Nederland niet alleen beïnvloed is door tastbare buitenlandse hulp. Het succes van de industrialisatie in Nederland is mede geëntameerd door niet-kwantificeerbare zaken, zoals de eigen volksaard, noeste werkzaamheid, het eigen arbeidsethos en de alom aanwezige spaarzin. De *Leeuwarder Courant* in 1951, uit de tijd van Winsemius' directoraat-generaal, schrijft:

Ook over de menselijke factor bij de industrialisatie zijn vaak pessimistische voorspelingen geuit. Dr. Winsemius constateerde, dat dit pessimisme door de feiten achterhaald is. Wat de kwaliteit van onze arbeiders betreft, wees hij op de gunstige ervaringen van buitenlandse ondernemers met hun vestigingen hier te lande.⁸⁶⁵

En, zoals de Eerste Industrialisatienota van Winsemius vermeldt:

Met nadruk dient er op te worden gewezen, dat het bereiken van bedoeld resultaat zeker niet de vrucht van een automatische ontwikkeling zal zijn, doch dat hiervoor grote inspanning en zelfbeheersing van het gehele volk nodig is. Daarbij komt, dat deze prestaties worden gevraagd onder omstandigheden, die helaas onvermijdelijk niet de meest gunstige voor maximale inspanning kunnen zijn.⁸⁶⁶

Immateriële zaken als wilskracht, passie, doorzettingsvermogen, hard werken en zuinigheid, de zo geprezen geest achter de Nederlandse wederopbouw, vindt Winsemius ook terug in Singapore. Vandaar dat Winsemius' visie, na drie maanden observatie, door de Chinese werkcultuur gedragen wordt. Hij heeft bijvoorbeeld scenario's ontmoet van kleinschalige metaalbewerking, zoals op onderstaande foto weergegeven. Winsemius zegt hierover:

I saw them working in the streets, repairing things, making two bicycles from three old ones which were not complete; repairing axles from motor cars, a tricky thing, with very, very limited machinery, in Kalang Basin(...) So I came to the conclusion that they can do it, they have a high aptitude for manufacturing.⁸⁶⁷

Voor de Chinese cultuur van werkzaamheid heeft een dominante rol gespeeld in de economische ontwikkeling van Singapore, wat ontwikkelingseconoom Peter Thomas Bauer aanleiding geeft tot een vrij essentialistische en directe uitspraak:

It is inherently implausible to believe, that Singapore would be what it is today if it were populated, not by a majority of Chinese, but by Brazilians or Bengalis – or, for that matter, by a majority of ethnic Malays.⁸⁶⁸

⁸⁶⁵ *Leeuwarder Courant*, 16-06-1951.

⁸⁶⁶ *Nota inzake de Industrialisatie in Nederland*, 1948.

⁸⁶⁷ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 02.

⁸⁶⁸ Peter T. Bauer, *Reality and Rhetoric: Studies in the Economics of Development* (Cambridge 1984) 166.

869

~

Als Winsemius zich een beeld vormt van de toekomst van Singapore, schrikt hij allesbehalve terug van Singapore's sterke bevolkingsgroei, Nederland is tenslotte van 6 miljoen in 1910 naar 12 miljoen inwoners in 1960 gegroeid. Met deze groei in het achterhoofd passeert dan vanzelfsprekend ook het thema grondstofschaarste de revue. Alhoewel het ene land wat gefortuneerder is dan het andere, hebben beide landen relatief weinig uit eigen bodem te bieden. Nederland heeft na de oorlog een redelijke land- en tuinbouw en als energiebron wat eigen steenkool, van aardgas is men eind jaren '40 zich nog slechts beperkt bewust.⁸⁷⁰ Singapore heeft evenmin veel natuurlijke hulpbronnen, op tropische warmte na en wat tuinbouw op kleinere schaal.

~

Een opvallend vergelijkingselement tussen Nederland en Singapore zit in de gemeenschappelijke handelsgeest, Nederlanders handelen met iedereen en zijn vrij schrande met geld, zo ook de inwoners van Singapore. De gunstige ligging en de vrij riant zeehavenposities van beide landen met de daaraan verbonden internationale bedrijvigheid is

⁸⁶⁹ Ambachtelijk, doortastend en inventief. Penang 2015, foto auteur.

⁸⁷⁰ *Nota inzake de Industrialisatie in Nederland*, 1948, 29.

dan aan de orde. In deze vergelijking is de verwoesting van de Rotterdamse haven voor bijna 40% tijdens de Tweede Wereldoorlog ook te betrekken. Het bombardement van de stad in mei 1940 is vier jaar later, in september 1944, gevolgd door een grootschalige vernieling van kaden, gebouwen en overslagmaterieel, waardoor de haven, deels door gelden uit de Marshallhulp, feitelijk opnieuw moest worden opgebouwd. Winsemius heeft in die tijd veel ervaring bij de wederopbouw en de uitbreiding van de Rotterdamse haven opgedaan.

Deze situatie is te vergelijken met de oorlog in de Pacific en de Japanse bezetting van Singapore vanaf 1942, die de haven zware schade toebrengt:

(...) about 70% of the warehouses in Keppel Harbour suffered damage from bombing raids and much of the machinery and equipment in the dockyards fell into a state of disrepair. Port waters became encumbered with sunken craft and maintenance of port installations and ancillary facilities came to a standstill.⁸⁷¹

Pas tussen 1953 en 1956 krijgt de *Singapore Harbour Board*, de SHB, financiële ondersteuning via het *Colonial Development and Welfare Fund* om de vernielde haven en dokken te herstellen.

~

In de vergelijking tussen Nederland en Singapore in respectievelijk de jaren '40 en '60 van de vorige eeuw past ook het thema van het bestrijden van het communisme. Hoogleraar geschiedenis der internationale betrekkingen Duco Hellema schrijft dat eind jaren veertig er “een grimmige politieke sfeer” ontstaat tegen de Nederlandse communisten.⁸⁷² Het isoleren van deze groep sluit aan bij het Nederlandse naoorlogse streven naar een discipline, die noodzakelijk wordt geacht voor de snelle wederopbouw van de economische situatie.

Voor wat het anticommunisme betreft ontstaan zelfs innige banden tussen enerzijds het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV) met de *American Federation of Labor* (AFL) en anderzijds van leden van de linkse Partij van de Arbeid (PvdA) met de Amerikaanse Ambassade in Den Haag.⁸⁷³ Het is niet verbazingwekkend als in april 1948 blijkt, zoals ook in paragraaf 9 geconstateerd, dat na een onderzoek van het Nederlands Instituut voor de Publieke Opinie (NIPO) 79% van het Nederlandse publiek vindt dat het communisme bestreden moet worden.⁸⁷⁴ Minister-president Drees, die tussen 1948 en 1958 leiding geeft aan een reeks rooms-rode (KVP/PvdA) kabinetten, is “overtuigd dat economische groei, werkgelegenheid en de opbouw van de welvaartsstaat in de strijd tegen het communisme van groter belang zijn dan

⁸⁷¹ *History 1819-1963, Singapore*, Maritime Museum Singapore - Port of Singapore Authority (2002).

⁸⁷² Duco Hellema, ‘Een fijne tijd’, *Historisch Nieuwsblad*, juni 2011, nr. 5, 30-41.

⁸⁷³ Ibidem.

⁸⁷⁴ *Algemeen Handelsblad*, 17-04-1948.

militaire machtsmiddelen. De dreiging van het communisme moet daarom niet alleen met repressie worden bestreden, maar vooral met sociaaleconomische vooruitgang”.⁸⁷⁵

In de jaren voorafgaand aan 1960 kan op het gebied van bestrijding van het communisme in Singapore, waar nog een beduidende politieke en maatschappelijke band met het communisme bestaat, van een contrast met Nederland gesproken worden. Winsemius, middels zijn politieke uitspraken over communisme in Singapore, benadrukt echter vrij snel een methodologie die uiteindelijk veel verder doorschiet dan in Nederland:

Especially in Singapore, with its large ethnic Chinese population – in 1960, 76% of the total population –, Chairman Mao’s “big leap forward” and his ultimate Utopia, strongly appealed to the younger generation. (...) However, upon studying the prospects in 1960 and 1961, it was obvious, that the Communist influence had to be eliminated, if Singapore was to come to economic development at all.⁸⁷⁶

Hij kan dit zeggen omdat hij op de eerste plaats de anarchistische politiek uit het Europese interbellum kent en op de tweede plaats door de Tweede Wereldoorlog, de Koude Oorlog en door kennis van zaken verkregen bij de wapenindustrie extra moreel gepokt en gemazeld is. Hij heeft gedurende zijn loopbaan enerzijds geleerd hoe je de communisten op een afstandelijke manier als vijand moet zien. Hij weet bovendien hoe het communisme beteugeld moet worden, niet alleen met militair geweld, maar ook door uitvoering van het devies dat door economisch succes veel communistische weerstanden te overwinnen zijn.

Anderzijds heeft hij ook de Amerikaanse aanpak meegekregen die het communisme rigoureuus tracht te vernietigen, de communisten, die op hun beurt de westerse kapitalistische wereld willen overnemen in casu willen verdelgen. Als Winsemius in Nederland na 1948 aan de Nederlandse economische touwtjes meetrekt, is het de Amerikaanse president Truman die het communisme tot doodsvijand #1 verklaart, waarna, in de hoogtijdagen van de Koude Oorlog, de Amerikaanse senator Joe McCarthy een ongeremde en naar later blijkt hysterische ‘heksenjacht’ op al of niet vermeende communistische infiltranten in eigen land opent. Winsemius’ regelmatige bezoeken aan de Verenigde Staten in deze periode geven hem niet alleen een rante kennis van de Amerikaanse bedrijfsleven-rechtse-flank, maar doen tevens zijn ideeën over communisme veramerikaniseren.

Deze achtergronden vormen Winsemius tot anticommunist en als hij tien jaar later in 1960 de felle communistische strijd in de straten van Singapore ontmoet, heeft hij het plan van aanpak klaar. Hij neemt zwaar geschut mee en kan daarom op het gebied van het communisme

⁸⁷⁵ Hellema, ‘Een fijne tijd’, *Historisch Nieuwsblad*, 30-41.

⁸⁷⁶ Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 3.

de regering van Singapore duidelijk zijn persoonlijke invalshoek laten zien. Deze kennis heeft politiek Singapore uiteindelijk gebruikt om communistische onrust niet alleen te vuur en te zwaard te bestrijden maar ook door economische groei krachtig te stimuleren, door rust en orde te verkrijgen.

Het is waarschijnlijk puur toeval maar Singapore's '*Operation Coldstore*' uit 1963, de reeds enige malen aangehaalde politieke zuiveringsactie van Singapore, doet zowel inhoudelijk als qua codenaam denken aan de Nederlandse '*Operatie Diepvries*' uit 1952. Deze operatie is gevoerd ten tijde van genoemd Amerikaans wantrouwen ten opzichte van Rusland en de bestrijding van de communisten door de demagogische McCarthy. De toen opgemaakte lijst van een mogelijk bedreigende en staatsgevaarlijke Nederlandse vijfde colonne van vooral communisten telt, na uitgebreid antecedentenonderzoek, 8.000 namen van personen die bij een eventuele oorlog in kampen geïnterneerd zullen worden.⁸⁷⁷

~

Een andere toevalligheid in deze parallele vergelijkingsreeks is de internationale conjuncturele groei na de Tweede Wereldoorlog die Nederlands economie begunstigd heeft. Met andere woorden, de economische opleving in Nederland tussen 1945 en 1955 is niet slechts door zaken als Marshallhulp in combinatie met een van regeringswege geïnstigeerd industrialisatieproject beïnvloed. De economische groei binnen Nederland blijkt ook duidelijk in een Pan-West-Europees patroon te passen met identieke groei-elementen in diverse landen. Vandaar de navolgende inhoudelijke vraag die een maatstaf tot vergelijking oplevert: wanneer is in diverse industriële Europese landen na de oorlog de productie weer op het oude, vooroorlogse niveau gekomen? Met als interessante constatering dat als eerste de Britse, Franse en Nederlandse producties in 1948 weer op het vooroorlogse niveau zijn, zelfs voordat het Marshallplan vorm gaat krijgen. Italië en België volgen eind 1948 begin 1949.⁸⁷⁸

Een identieke situatie doet zich voor in Singapore waar de groei van de wereldeconomie zijn ontwikkelende welvaart zonder slag of stoot komt binnenrollen. Conjuncturele meevallers doen zich vanaf 1967 in Singapore voor en leiden tot een 'dubbele economische voortstuwing', niet alleen door acties van nationale bodem maar ook gevoed door internationale oorzaken, die tot een exuberante groei leiden. Verschillende auteurs schrijven over de resultaten van dit fenomeen:

⁸⁷⁷ NTR, Andere Tijden, *De (h)eerlijke jaren 50*, 23-05-2019.

⁸⁷⁸ https://nl.wikipedia.org/wiki/Marshallplan#cite_note-zanden-1.

Tussen 1965 en 1972 loopt de *industrial employment* op van 46.000 naar 121.000, waardoor het werkloosheidspercentage van ruim 11 naar 6.7% in 1970 naar 4,9% in '71 terugloopt.⁸⁷⁹

De *industrial value added*, de groei binnen de BBP, loopt op van 349 miljoen dollars in 1965 naar 1.094 in 1970, terwijl het percentage van *distribution of sales between the Singapore and foreign markets* in die jaren gematigd in percentage oploopt van 33 naar 40%, maar grotesk in volume; m.a.w. de nieuwe startende industrieën vinden op de eerste plaats vooralsnog hun groei binnen afzetmarkt Singapore. Tussen 1965 en 1970 loopt de *industrial census employment* op van 47.000 naar 121.000.⁸⁸⁰

Het percentage werkgelegenheid in *Manufacturing* in Singapore staat in 1960 op 15.7%, in 1969 is dat gestegen naar 22%. (In 1979 komt dit percentage uit op 28.9% uit.).⁸⁸¹

Als Lee Kuan Yew in 1975 de jaarlijkse *National Day Speech* houdt is hij er zelf ook nog steeds verbaasd over dat, sinds de scheiding van Maleisië in 1965, alle angsten gelogenstraft zijn. Niet alleen zijn eigen politiek, niet alleen Winsemius, maar ook 'de wereldeconomie' heeft Singapore toen extra geholpen.

The past decade was probably the most spectacular of all the ten years of Singapore's history. There had never been such rapid transformation in any ten years. The physical landscape changed with new buildings, new roads, fly-overs, traffic jams, homes, new factories. Our GDP went up, at factor cost, nearly three times, between 1965 and 1975.⁸⁸²

~

Er zijn nog talloze andere vergelijkingen te maken tussen Nederland en Singapore. Zoals het gegeven dat ook Nederland door de eeuwen heen functioneert als stapelplaats, aan de monding van de Rijn en de Maas, voor doorvoer van en naar het Duitse achterland en via de zee voor handel met onder meer Groot-Brittannië, Scandinavië, Spanje en de Baltische Staten. Net als Singapore is Nederland een 'hub', een spil tussen landen, een internationale logistieke draaischijf voor schepen, vrachtauto's en vliegtuigen. Zoals ook door zijn ligging Singapore zijn entrepôtfunctie als een automatisme heeft meegekregen, aan de Straat van Malakka, met een groot-Aziatisch achterland, met vlieg- en zeeverbindingen met de rest van de wereld.

~

Het droogleggen van delen van Nederland en Singapore is ook een herkenningspunt tussen de twee landen. In Nederland zijn polders drooggemalen en in Singapore is land uit zee verkregen, voor industrie, voor woonruimte, voor kantoren, strand en groen. In vergelijking met 1967 is het eiland in 2017 al 25% - 130 vierkante kilometer – groter 'gebaggerd'. Zoals de haven van

⁸⁷⁹ Singapore, Department of Statistics, *Census of Industrial Production, 1965-1970*; Rodan, *The Political Economy of Singapore's Industrialization*, 99; Lim Chong Yah, *Singapore's National Wages Council*, 12.

⁸⁸⁰ Lee Soo Ann, *Industrialization in Singapore*, 79-82.

⁸⁸¹ Huff, 'The Developmental State, Government, and Singapore's Economic Development Since 1960', 1423.

⁸⁸² Lee Kuan Yew, National Day Rally Speech, 1975.

Rotterdam zijn Maasvlaktes kreeg, zo heeft Singapore ook door land uit zee te winnen gigantische havencomplexen en een internationaal grote luchthaven kunnen toevoegen aan de omvang van zijn eiland. Tussen nu en 2030 komt daar overigens nog ruim 150 km² bij, nog eens 20%, onder andere voor een 12 kilometer lang toeristeneiland, de Singapore-versie van Miami-Beach.

~

Zelfs het aantal na de oorlog nieuw te creëren arbeidsplaatsen is, vergeleken met Singapore, vrij identiek. In Nederland stellen Van den Brink en Winsemius zich ten doel om in de periode van de eerste industrialisatiefase 1948-1953 in de industrie 215.000 nieuwe arbeidsplaatsen te creëren, eventueel 155.000 bij het instellen van een meerploegendienst, in de tweede industrialisatienota aangepast tot 165.000.⁸⁸³ Dat betekent dat de Nederlands Industrialisatie na 1948 elk jaar voor 50.000 Nederlanders extra werk moet verschaffen. Het Winsemius-UNDP-rapport schat het in Singapore tussen 1961 en 1970 nieuw in te vullen aantal banen op 214.000, een verhoging van 50% van het totale arbeidspotentieel.

~

De op 17 augustus 1945 uitgeroepen onafhankelijkheid van Indonesië, die Nederland op 27 december 1949 erkent, brengt een ander verbazingwekkend fenomeen. De groei van het aantal werklozen na de algehele demobilisatie van het Nederlandse leger in Indonesië vraagt binnen de Industrialisatie van Nederland om een extra invulling van 50.000 banen. Dit is te vergelijken met Singapore's militaire invalshoek, als het Britse leger vanaf begin 1971 zich uit Azië terugtrekt en er minstens 12.000 personen, direct of indirect betrokken bij de Britse militaire basis van Singapore, eveneens aan een nieuwe baan geholpen moeten worden. Winsemius heeft dit al eens een keer meegemaakt.⁸⁸⁴

~

Deze paragraaf wordt afgesloten met enige minder positieve aspecten in de vergelijking tussen Singapore en Nederland, zoals de kleine binnenlandse markt en het na de Tweede Wereldoorlog te kampen krijgen met een tekort aan kennis, na 1945 een Nederlandse premisse, waardoor Winsemius ook betrokken raakt bij onderwijs en het rekruteren van een nieuwe groep industriëlen. Het chronische verschijnsel van de naoorlogse woningnood, vooral in het westen van Nederland, moet dan ten slotte in deze vergelijkingscyclus richting Singapore ook benoemd worden.

⁸⁸³ *Nota inzake de Industrialisatie in Nederland*, 11,15. Van de Brink, *Zoeken naar een 'Heilstaat'*, 486, "Tóen ging het erom ca. 250.000 banen te creëren in vijf jaar".

⁸⁸⁴ Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*, 7.

34 Singapore's kristallen bol

In industrialiserend Nederland na de Tweede Wereldoorlog lukt uitzonderlijk veel. Vooral in de periode van de Marshallhulp, mede door de inzet van Winsemius, directeur-generaal voor de Industrialisatie. Diverse Nederlandse dagbladen bespreken op 16 juni 1951 Winsemius' rede "De industrialisatie sinds de bevrijding" uitgesproken voor de 'Commerciële Club' te Groningen. Hieronder een wat uitgebreidere recapitulatie van deze toespraak uit de *Leeuwarder Courant*, die voor Winsemius' 1960-Singapore-start zoveel herkenbare facetten toont:

'Geen rem op industrialisatie. Dr. Winsemius is niet pessimistisch ten aanzien der toekomst'

Spreker achtte het in de eerste plaats van groot belang, dat hier *een concurrerend loon- en prijspeil* wordt gehandhaafd. Daarnaast is een *opvoering van productiviteit* nodig. Ook de zorg voor de *vakbekwaamheid* van de arbeider achtte hij van groot belang.

Men voert vaak aan, aldus dr. Winsemius, dat onze industrialisatie geremd moet worden doordat ons land over zo *weinig grondstoffen* beschikt. Dr. Winsemius is geneigd de waarde van dit argument in twijfel te trekken. De afhankelijkheid van de invoer van grondstoffen is in het verleden geen beletsel geweest voor het ontstaan van belangrijke levensvatbare industrieën.

Dr. Winsemius verwacht, dat als de politieke spanningen afnemen weer een meer normale toestand op de *grondstoffenmarkt* zal ontstaan.

'Investeren en de menselijke factor'

Hoewel spreker de moeilijkheden van *het financieringsvraagstuk* niet ontkent, wees hij er op, dat onze economie vaak tot veel meer in staat blijkt te zijn dan zelfs deskundigen verwachten. Zo werd van deskundige zijde een paar jaar geleden ernstig betwijfeld of ons land voor de financiering van de industrie-uitbreidingen een bedrag van *f* 320 miljoen per jaar zou kunnen opbrengen. In werkelijkheid is gedurende 1950 het tweevoudige van dat bedrag, n.l. bijna *f* 700 miljoen geïnvesteerd in nieuwe bedrijven en uitbreidingen.

Ook over *de menselijke factor* bij de industrialisatie zijn vaak pessimistische voorspelingen geuit. Dr. Winsemius constateerde, dat dit pessimisme door de feiten achterhaald is. Wat de *kwaliteit van onze arbeiders* betreft, wees hij op de gunstige ervaringen van buitenlandse ondernemers met hun vestigingen hier te lande.

'Afzetmogelijkheden'

Hierna ging dr. Winsemius nog in op de vraag, of onze industrialisatie niet geremd zal worden door een tekort aan *afzetmogelijkheden op de buitenlandse markt*. Hij wees er op, dat onze industriële export al sinds tientallen jaren in stijgende lijn gaat (afgezien uiteraard van conjunctuurstoringen). Van 1921 tot 1950 steeg het volume van de industriële uitvoer met 150%. Ook onder de tegenwoordige zeker niet gunstige handelspolitieke omstandigheden loopt onze industriële export bevredigend.

Tot slot zei de spreker, dat uit de recente ontwikkeling lering kan worden getrokken voor de toekomst. Ten eerste Nederland is, nu *oude welvaartsbronnen* wegvallen, hard bezig nieuwe aan te boren. Het aandeel van de industrie in het nationale inkomen nam sinds 1938 toe van 30 tot 42 %. Ten tweede, nu zich op het ogenblik *nieuwe tegenslagen op economisch gebied* voor Nederland voordoen, moeten wij niet te gauw denken, dat wij deze niet te boven zullen komen. Omstreeks 1840 achtte men Nederland *overbevolkt*, sindsdien is de bevolking verdrievoudigd en de welvaart enige malen gestegen.

Sinds het door pessimisten niet uitvoerbaar geachte industrialisatieschema werd opgesteld, werd in de industrie voor ca. *f* 4.200 miljoen geïnvesteerd, de industriële productie nam toe met *f* 6½ miljard en ondanks een stijging van de *arbeidsproductiviteit* met ruim 20% werden in de industrie ca. 130.000 arbeiders geplaatst.⁸⁸⁵

⁸⁸⁵ *Leeuwarder Courant*, 16 juni 1951. Cursieven van auteur.

Winsemius heeft zijn hoeveelheid kennis van ambtelijke organisaties, van grensoverschrijdende in- en verkoop, van prijscontrole en tientallen andere vrij primaire en ingewikkelde economische zaken naar Singapore meegenomen. En bovendien deze kennis van Nederlandse industrialisatie en economische ontwikkeling verrijkt met zijn ervaringen binnen het Amerikaanse bedrijfsleven, met zijn kennis van vakbonden en niet te vergeten de menselijke factor die hij op al deze terreinen heeft ontmoet. Hieraan heeft hij nog jaren kennis aan wapenproductie toegevoegd.

Winsemius krijgt door al deze persoonlijk vergaarde informatie als het ware een zekere mate van voorzienigheid. Het leidt dan ook niet tot verbazing dat als tien jaren later Singapore's industriële problematiek van een vergelijkbare orde is als hierboven op 16 juni 1951 omschreven, de door hem aangedragen oplossingen een hoog slagingspercentage vertonen; de uitkomsten staan tot op zekere hoogte al vast. Deze extra dimensie is moeilijk in termen van cijfers, in harde één-op-één-bewijsvoering te vertalen. Noch de uitkomsten noch de oorspronkelijke sociaaleconomische parameters kunnen naast elkaar gezet en spijkerhard met elkaar vergeleken worden. Relevante factoren als de internationale conjunctuur, de culturen, de ontwikkelingen in de buurlanden, et cetera zijn qua tijdsmoment en omgeving anders.

Eén zaak verdient hierop een zekere uitzondering: de 'kristallen bol' van Singapore's *Economic Development Board*, de organisatie die de meeste gelijkenis met de Winsemius-aanpak van na 1948 in Nederland vertoont. In deze EDB wordt Singapore's centrale aanpak geposteerd voor de eerste tien, vijftien Winsemius' jaren aldaar. Het persoonlijk inrichten van de EDB is van meet af aan een van de bases van vertrouwen geworden tussen hem en de regering van de B.V. Singapore. Daar ontstaat een stuk van Winsemius' macht om een ongekende autoriteit te worden, daar ontstaat de kristallen bol.

Want, zoals eerder in de Inleiding gesteld, vooral de EDB wordt door de jaren heen frequent beticht van deze gave van voorzienigheid.⁸⁸⁶ Schein bijvoorbeeld spreekt zijn verwondering uit over de vooruitziende blik van de EDB:

One of the striking themes that surfaces in the analysis is Singapore's constant ability to take a longer-range point of view. Although Singapore faced an immediate crisis with the arrival of independence, the economic strategies that emerged all had in common a longer-range component leading ultimately to a very different kind of society than that of the other Asian NIC's (newly-industrialising countries). And as I will argue repeatedly, one of the most salient characteristics of the EDB in particular and Singapore in general is this 'strategic pragmatism', the ability to simultaneously solve immediate problems and to fit the solutions into a longer-range plan.⁸⁸⁷

⁸⁸⁶ Hughes, *Challenge and Response*, 23; Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 64-66.

⁸⁸⁷ Schein, *Strategic Pragmatism*, 46.

Het *United Nations Development Programme* (UNDP) in 2011 stelt dat:

The experience of Singapore also reveals that political history, geographic location, party politics, macroeconomic considerations, adaptability of the civil service, and farsightedness of political leaders are critical factors in determining outcomes, the type of change, and the scope of reform initiatives.⁸⁸⁸

Net zoals *The Straits Times* erkent dat Lee Kuan Yew met westerse voorkennis de juiste beslissingen heeft kunnen nemen:

‘When you are able to see something slightly ahead of others, it gives us a certain edge in being prepared.’ (...) Lee Kuan Yew’s description for the transformation of the island boiled down to three elements: Lee Kuan Yew’s view of the problem, his analysis of how it could be solved and his assessment of Singapore society and what was needed for it to grow (...) ‘We had the advantage of knowing what the end result should be by looking at the West and later, Japan. We knew where we were, and we knew where we had to go. We said to ourselves, let’s hasten, let’s see if we can get there faster’.⁸⁸⁹

En als Winsemius naar zijn aanbevelingen voor Singapore op basis van zijn Nederlandse ervaring gevraagd wordt, weidt hij hierover als volgt uit:

Say, EDB as promotional organization, was 1, 2, 3 ... the 4th promotional organisation of this type which I recommended. The first, I learned myself in the early ‘50s in the United States. The second was for Greece. Also good. Third was for Portugal, didn’t work well. Number four was Singapore. Singapore was the best of the four, and with that the best promotional organisation for economic development in the whole world. By far the best. It is an amazing organisation, but it was built on the basis of my Dutch experience. But I made of course, a number of mistakes. But if you do it a few years, you know exactly, how it would be done and adapt to Singapore yourself. That became EDB.⁸⁹⁰

De profetische gaven van de EDB zijn nu, na Hoofdstuk 9 van ‘Frappante analogieën’ en bovenstaande uitleg, geen vraagtekens meer. De synchronie tussen de start van Winsemius’ Nederland na 1945 en het begin van Lee Kuan Yew’s Singapore na 1960 hoeven niet meer tot herhaalde verwondering over de zogenaamde vooruitziende blik van Singapore’s politici en instellingen als de EDB te leiden.

⁸⁸⁸ Saxena, ‘Virtuous cycles’, vi.

⁸⁸⁹ *TODAY*, special edition *The Straits Times*, Remembering Lee Kuan Yew, 42.

⁸⁹⁰ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 16.

Deel V De Nederlander achter de BV Singapore

Twee onderzoeksvragen in relatie tot enerzijds de oorsprong van Winsemius en anderzijds de origine van Singapore zijn in de eerste drie Delen beantwoord. Vervolgens heeft Deel IV niet alleen inzicht gegeven in wat Singapore te wachten staat, maar laat al snel de eerste resultaten van Winsemius' inspanningen zien; de ontboezeming van de vraag wat Winsemius wel en wat hij niet heeft kunnen bewerkstelligen, is daar gestart.

In dit Deel V worden Winsemius' schreden in Singapore zo chronologisch mogelijk gevolgd; wat soms tot een detaillering van reeds eerder aangeroerde onderwerpen leidt. Het doel is om nog indringender antwoorden te krijgen op de vraag hoe Winsemius zijn invloed in Singapore doet gelden en wie ontvankelijk zijn voor zijn ideeën. Zoals deze dissertatie begint gaat ook dit Deel door met het zoveel mogelijk proberen om 'Winsemius-feiten' te achterhalen: het rechtstreeks verbinden van economische en andere ontwikkelingen met traceerbare Winsemius-initiatieven. Maar Singapore, volgens velen de stad met de best gedocumenteerde en geregistreerde archivering, laat het veelal afweten als naar Westers perspectief en standaard een open blik op zijn verleden gericht wordt.

Winsemius ervaart vanaf zijn eerste stappen op Singapore dat de nieuw aangetreden PAP-politici er stellig van overtuigd zijn dat het samengaan met Maleisië, in casu het gaan werken binnen één grote gemeenschappelijke thuismarkt, voor Singapore's overleven als dwingend wordt gezien.⁸⁹¹ Twee totaal verschillende politieke en twee tegenstrijdige economische doelen van twee zeer contrasterende landen moeten versmelten, wat niet of nauwelijks lukt. Hij ziet bovendien dat 'zijn' industriële project gedwarsboemd wordt door roerige communisten die economische vooruitgang in de weg staan. Singapore's linkse vakbondsleiders zijn econoom Winsemius' meest ultieme tegenstanders die volgens hem zelfs niet eens in hun primaire taak - het verbeteren van arbeidsomstandigheden - geïnteresseerd zijn. Hij noemt zijn besprekingen met de communistische leiders 'intellectueel vuurwerk, qua thema interessant, maar uiteindelijk vruchteloos om industriële relaties te verbeteren'.⁸⁹²

In 1965, vijf jaar na Winsmeius' eerste optreden in Singapore, moet zijn plan weer zo goed als opnieuw herschreven worden en politiek Singapore moet zichzelf weer gaan uitvinden. Singapore wordt evenwel bijna tastbaar geholpen door een opleving van de wereldeconomie; er is sprake van een conjunctuursprong.

⁸⁹¹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 03.*

⁸⁹² *Ibidem.*

Hoofdstuk 10 Vijf verloren jaren

35 Aanloop naar een fusie, zonder Winsemius' zegen

Na het einde van de Tweede Wereldoorlog zoeken Singapore en Maleisië naar een vorm van samenwerking binnen één gemeenschappelijke markt. Helen Hughes, *Professor of Economics* aan de *Australian National University* schrijft over deze ogenschijnlijk zo vanzelfsprekende gang van zaken in termen van:

Singapore's political and social ties with Malaya were so close that their unification seemed only a matter of time in spite of Malay fears of Chinese preponderance. For economic reasons it seemed clear that Singapore needed Malaya and Malaya needed Singapore. Both needed each other for the creation of a common market to make the development of secondary industry viable.⁸⁹³

Van Singapore's belangrijke politici tot en met de dagelijkse lokale krant komen frequent tekst en uitleg over de noodzaak tot vereniging met het Maleise schiereiland, over het creëren van extra afzetmarkten voor Singapore's industriële expansie:

- Yusof bin Ishak, in 1965 de eerste president van Singapore, maar in 1956 nog redacteur van het Maleise dagblad *Utusan Melayu* verklaart dat “*the future of Singapore lies ultimately in re-uniting with the Federation of Malaya as a state in an independent country*”.⁸⁹⁴
- voor de secretaris van Singapore's *People's Action Party* (PAP) Rajaratnan is in 1959 een gemeenschappelijke natie “*a historical necessity*”.⁸⁹⁵
- de premier van Singapore Lee Kuan Yew waarschuwt dat “*without this economic base, Singapore would not survive*”.⁸⁹⁶
- zoals ook Singapore's minister van Financiën Goh Keng Swee als commentaar geeft dat “*whatever we do, (...) major changes in our economy are only possible if Singapore and the Federation are integrated as one economy. The political reason for merger has a strong economic basis*”.⁸⁹⁷
- maar, hoe het verschil tussen droom nu en daad zich straks gaat voordoen wordt ingeleid door een zinsnede uit David Marshalls indrukwekkende presentatie bij de Verenigde Naties te New York in augustus 1962: “*We believe that through independence, one that is in our hands, that in a short period there will grow a mutual respect between the two basic races which should enable us to come together as equals in mutual respect and not as persons fearing each other and one seeking to contain the other*”.⁸⁹⁸

Economisch, politiek en sociaal proberen twee volkomen verschillend ingerichte naties een *modus operandi* tot samengaan te vinden. De belangrijkste diplomatieke omstanders, de

⁸⁹³ Hughes, 'From Entrepôt Trade to Manufacturing', 13.

⁸⁹⁴ *The Straits Times*, 19-08-1956.

⁸⁹⁵ *Singapore Bulletin*, 07-1959.

⁸⁹⁶ *The Socialist Solution: Analyses of Current Political Forces in Singapore*, Singapore Ministry of Culture (Singapore 1960) 8.

⁸⁹⁷ Turnbull, *A History of Singapore*, 274.

⁸⁹⁸ *The Straits Times*, 01 en 02-08-1962; Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 306; Willem Elschot, *Het Huwelijk* (Rotterdam 1910).

Amerikanen, de Britten en de Australiërs, bemoeien zich volop met de ontwikkeling van dit voorgenomen ‘huwelijk’, ieder vanuit zijn eigen perspectief. De ‘rest van Azië’ lijkt zich vooralsnog slechts beperkt bewust van wat er tussen Singapore en Maleisië te gebeuren staat.

November 1959, een paar maanden na de verkiezingsoverwinning van de PAP, wordt geprobeerd de leden van Singapore’s Europees georiënteerde Internationale Kamer van Koophandel (ISCC) voor de komende *merger* warm te laten lopen; zij worden door Lee Kuan Yew en Goh Keng Swee voor een diner uitgenodigd. En aangezien het thema van de komende versmelting van de twee staten voor politiek Singapore een *all hands on deck*-situatie is, moet niet alleen in Singapore maar ook in Maleisië de internationale zakenwereld tot instemming en activiteit overgehaald worden. Vandaar Lee Kuan Yew’s bemerking tijdens dit diner, dat de aanwezige zakenlui moeten proberen hun collega’s in Maleisië, de komende partner van Singapore, voor het idee van een gemeenschappelijke markt te winnen. De *Australian Commission Singapore* verwoordt dit met:

One request the Prime Minister did make of the mercantile community was that they would bring all possible pressure to bear on their compatriots in the Federation to persuade the Government there to agree to the setting up of a Common Market.⁸⁹⁹

De periode na 1959 wordt dagelijks politiek sterker geladen omdat het project ‘samenvoeging-Singapore-en-Maleisië’, door beide landen richting een besluitvormende fase geforceerd wordt. Veel energie gaat richting de organisatie van dit komende, dwangmatige samengaan, waardoor initiatief en uitvoering van Singapore’s eigen prille industrialisatieplannen bemoeilijkt en vertraagd worden. De Verenigde Staten, volgens auteur Barbara Leitch Lepoer in haar *Country Study*, geven in 1989 een historische bevestiging dat: “*the struggle for survival in the post-war period deeply affected the economic decision making of Singapore's first generation leaders*”.⁹⁰⁰

Voormalig grootmacht Groot-Brittannië wil in dit politieke spel er voor zorgen dat *coûte-que-coûte* controle gehouden wordt op dat onrustige, frequent als communistisch bestempelde Singapore, zelfs met inzet van Maleise politie- en legeronderdelen. De Maleise academicus Mohammad Noordin Sopiee, *chairman and chief executive officer of the Institute of Strategic and International Studies (ISIS)*, een vooraanstaande denktank in Maleisië, legt in 1974 ook de nadruk op deze ‘veiligheidsvariant’ die ontstaat uit een ingeboren angst voor

⁸⁹⁹ *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore, Inward-Savingram 16, 30-11-1959.*

⁹⁰⁰ Leitch Lepoer, *Singapore: A Country Study: Patterns of Development*;
<http://countrystudies.us/singapore/28.htm>, geraadpleegd 12-06-2018.

rebellie en onstuimig communisme bij buurman Singapore.⁹⁰¹ Volgens Sopiee slaat dit aspect van veiligheid ook op de twee noordelijke Borneogebieden Sabah en Sarawak die straks eveneens binnen de toekomstige Federatie van Maleisië opgenomen worden, waar recent nog terroristische infiltraties uit de Filipijnen zijn voorgevallen.

In maart 1960 houdt Goh wederom een aanmoedigingspeech, dit maal voor de prominente leden van de Chinese Kamer van Koophandel (SCCC). De groep is de verpersoonlijking van Singapore's handelsgeest die al anderhalve eeuw tot de belangrijkste drager van 's-lands economie gerekend wordt. Goh maakt duidelijk dat er stappen tot investering van hen verwacht worden. Interessant is Goh's dreigement om naar het buitenland te gaan, als de eigen achterban niet reageert:

If you do not avail yourself of this opportunity, then you cannot blame the government if we ask people from abroad to start on these ventures and receive the reward from the government. But we wish, as far as possible, to give preference to local businessmen, whenever they are willing to move into these ventures.⁹⁰²

Maar ook Goh's verzoek aan de SCCC krijgt geen gewillig oor, de particuliere handelssector van Singapore loopt nog steeds niet warm om de investeringsportemonnee te trekken. De KNAW-wetenschapper en historicus Visscher, in zijn dissertatie die hij in Singapore heeft voorbereid, ziet dat ook de zakenlui van de SCCC van de nieuwe economische industrialisatieplannen nauwelijks willen profiteren. Zij blijven hun entrepôthandel trouw die hen met 'rubber en rijst' een fortuin heeft opgeleverd. Volgens Lim Tin Seng, bibliothecaris van de *National Library of Singapore*, zijn de lokale handelaren zeer machtig. Vanuit hun perspectief moeten zij macht (en geld) inleveren als zij de nieuwe minister Goh Keng Swee volgen.⁹⁰³

The reason why the businessmen in the SCCC were not interested was because they were not convinced that they would benefit from the new economic plan adopted by the PAP government to industrialize Singapore. Instead, these businessmen wanted Singapore to follow the old practice of encouraging entrepot trade. This was because the entrepot trade had always been the economic direction of the SCCC, as most of its past and present leaders and members were local traders that had made their fortunes through regional trading of products such as rubber and rice. Furthermore, because of entrepot trade, the SCCC had gained a dominant hold on the Singapore economy. Therefore, if the Chamber chose to follow and adopt what Goh Keng Swee had suggested, it would be giving up its economic influence.⁹⁰⁴

~

⁹⁰¹ Mohammad Noordin Sopiee, *From Malayan Union to Singapore Separation: Political Unification in the Malaysian Region 1945-65* (Kuala Lumpur 1974) 125.

⁹⁰² *The Sunday Times*, 20-03-1960.

⁹⁰³ Visscher, *Business, Ethnicity and State*, 150-151.

⁹⁰⁴ Lim Tin Seng, *Forgotten Promises*, 93-94.

Het industriële proces blijft verstoord door gespannen interne politieke verhoudingen en, volgens *The Straits Times*-redacteur en Singapore-insider Drysdale, door doorlopend straatgeweld, “*the orgy of strikes, go-slows, sit-downs, etc. which are currently called ‘industrial unrest’*”.⁹⁰⁵ Dit wordt enigszins begrijpelijker als we weten dat in 1961 ‘strijdbaar’ Singapore bestaat uit 130 vakbonden met 144.770 leden die nu gezamenlijk een record gaan vestigen van 116 werkonderbrekingen in één jaar, waarbij 43.584 werknemers betrokken zijn.⁹⁰⁶

Ondanks alles krijgt het momentum tot fusie de definitieve impuls als Tunku Abdul Rahman, minister-president van de Federatie van Malaya, op 27 mei 1961 het concept van een nieuwe staat Maleisië voorstelt. Dit moment valt samen met het verschijnen van Winsemius’ rapport, dat eind mei 1961 ook bij alle daartoe bestemde partijen voorligt. In zijn speech voor de *Foreign Correspondents’ Association* in Singapore is Tunku Abdul Rahman duidelijk dat:

sooner or later she [Malaya] should have an understanding with Britain and the peoples of Singapore, North Borneo, Brunei and Sarawak. It is premature for me to say how this closer understanding can be brought about, but it is inevitable that we should look ahead to see this objective and think of a plan whereby these territories can be brought closer together in political and economic co-operation”.⁹⁰⁷

~

Op dit *moment suprême* moet Winsemius enige afstand van Singapore nemen.⁹⁰⁸ Alvorens het definitieve proces van samengaan van Maleisië en Singapore start, moet hij namens de OECD voor langere periode ook het nieuwe regime van Turkije gaan adviseren, dat na de militaire staatsgreep in mei 1960 aangetreden is. Turkije is tijdens de Koude Oorlog een cruciale hoeksteen en buffer van het Atlantische defensiebeleid en vertegenwoordigt voor de Verenigde Staten en het ‘vrije westen’ een sterk militair belang. De politieke instabiliteit en de onzekerheid over de toekomst van Turkije doet Winsemius’ economisch ontwikkelingsplan daar echter niet slagen.

Naast totalitair Turkije staan ook Portugal en Griekenland op Winsemius’ rol, landen met eveneens minder stabiele regeringen. Voor Portugal wordt hij namens de OECD voor een vijfjarig adviestermijn van 1960 tot 1965 aangetrokken. Noch minister-president annex minister van Defensie Salazar noch de machtige 300 à 400 Portugese familiedynastieën voelen echter voor Winsemius’ voorgestelde economische veranderingen, zij zijn niet bereid Winsemius’

⁹⁰⁵ Drysdale, *Singapore’s Struggle for Success*, 300.

⁹⁰⁶ Hughes, ‘From Entrepôt Trade to Manufacturing’, 34-35.

⁹⁰⁷ *The Sunday Times*, 28-05-1961.

⁹⁰⁸ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 08.

programma naar letter en woord uit te voeren. Zelfs na het ‘bewerken’ van een aantal staatssecretarissen, zoals hij later omfloerst laat weten, levert het resultaat weinig effect.⁹⁰⁹

In 1964 adviseert Winsemius, nog steeds onder de vlag van de OECD, de Griekse politici Karamanlis en Papa Papandreou; er zijn slechts twee series van besprekingen nodig om elkaars wegen dan te doen scheiden. In 1967, als na dreiging van een verkiezingsoverwinning van linkse socialisten de kolonels een staatsgreep plegen, is Winsemius wederom enige tijd in Griekenland, echter wederom zonder positief effect, want “de kolonelsjunta minacht alles wat niet militair is”; er wordt niet naar Winsemius geluisterd.⁹¹⁰

~

Voordat Winsemius eind juni 1961 voor *debriefing* van zijn Singapore-UNDP-missie en overleg over zijn komende *assignments* naar New York vliegt, stelt hij de Singaporese autoriteiten voor om samen met Maleisië, op voorspraak van Groot-Brittannië, de Verenigde Naties te vragen assistentie te verlenen bij de voorbereidingen van het samengaan met de Maleisië. Hij adviseert om zo snel mogelijk twee experts in te zetten: de Franse diplomaat en politicus Jean Monnet, een van de geestelijke vaders van de Europese eenwording en Winsemius’ vroegere Rotterdamse hoogleraar wiskundige economie en econometrie Jan Tinbergen, de eerste directeur van het in 1945 opgerichte Nederlandse Centraal Plan Bureau (CPB) en latere Nobelprijswinnaar.⁹¹¹

Een uitzonderlijk gegeven is dat jaren later duidelijk wordt dat ook Winsemius door de Verenigde Naties aangeboden is deze *Common-market-mission* te leiden, wat door hem met een negatief antwoord terzijde is geschoven.⁹¹² Winsemius gaat niet zelf met de totstandkoming van de komende Federatie van Maleisië bemoeien, ondanks zijn kennis over marktbewegingen en internationale samenwerking opgedaan in de oorlogsjaren en daarna. Zijn uitgangspunt is: “*that I could not be involved because I would have a negative effect most probably on the cooperation, because I was a Singapore man by that time*”⁹¹³ en “*I should never be in that team because that would from the beginning have at least created the risk of resistance from the Federation side*”.⁹¹⁴ Wel spreekt hij zelf nog met Monnet en Tinbergen, die beiden met zijn voordracht akkoord gaan.⁹¹⁵ Maar, zoals we in paragraaf 49 zullen zien, heeft deze Winsemius-aanbeveling geen positief vervolg voor de ontwikkeling van Singapore.

⁹⁰⁹ Ibidem; Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

⁹¹⁰ Ibidem.

⁹¹¹ *Singapore Monitor*, 26-02-1984.

⁹¹² Ibidem; *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 06.

⁹¹³ Ibidem, band 06.

⁹¹⁴ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, Summary Transcript.

⁹¹⁵ Ibidem, band 08;

Ook de tweede man van het UNTAB-team, secretaris I. Fang Tang, heeft in opdracht van de Verenigde Naties tot in 1963 verplichtingen in de Filipijnen en Birma te vervullen en is net als Winsemius tijdelijk afwezig van toneel Singapore. Tang gaat terug naar bekend terrein Birma, waarmee hij tijdens zijn Kuomintang- en ECAFE-jaren in contact stond. In Birma vindt nog geen jaar later, op 2 maart 1962, een militaire coup plaats, met daaraan voorafgaande uitgebreide wapenaankopen van Birma in Israël. Uitgaande van de voor de geschiedenis van Singapore in 1965 nieuw ontstane militaire situatie is deze Birma-geschiedenis eveneens een interessante ontwikkeling. Maar daarover later meer.⁹¹⁶

Vanaf midden 1961 gaat Singapore zonder Winsemius' en Tang's directe aanwezigheid verder. De EDB staat onder leiding van Hon Sui Sen, die in 1960 een aantal maanden een opleiding bij de Wereldbank heeft gevolgd en daar met Winsemius kennis heeft gemaakt, een kennismaking die tot een jarenlange vriendschap zal leiden. Daarnaast is de Israëliër Mayer aangetrokken, die, zowel "*on secondment from the United Nations*"⁹¹⁷ als op voordracht van de Wereldbank, de EDB als manager gaat leiden.⁹¹⁸ Het Winsemius-plan en het plan Goh Keng Swee, met nagenoeg eenzelfde intentie en uitstraling, gaan hun eerste jaar in. Winsemius blijft *in touch* maar is nu ook door andere landen als adviseur aangetrokken.

~

Goh Keng Swee heeft in 1961 zijn rapportage voor de Wereldbank ingediend, waarna een wet door het parlement wordt geloodst die de beloofde *Development Loan* van 100 miljoen dollar reserveert. Dit is de financiële aanzet voor de al in 1958 beloofde EDB, de centrale organisatie die tot doel heeft Singapore's nieuw op te zetten industriële producties te assisteren. M\$40 miljoen voor 1961 en M\$20 miljoen voor elk van de daarop volgende drie jaren. Winsemius' UNTAB-onderzoek is afgerond, hij instrueert ter plaatse nog hoe regeringsdepartementen georganiseerd moeten worden en screent personeel voor de op te tuigen EDB. Singapore houdt zich op dat moment nog volop bezig met de in 1959 opgestarte *Import Substitution Industrialization* (ISI), lokale productie van met name primaire producten, gekoppeld aan beschermende maatregelen die de invoer van deze artikelen van buitenaf moet beperken.

De ISI-politiek die kleinschalige industrieën voor onder andere bouwmaterialen opzet en bijvoorbeeld de fabricage van levensmiddelen en leerproducten bevordert, gaat nu samen vallen met het door Winsemius geadviseerde industriële *crash programme*, dat banen moet gaan scheppen met het slopen van zeeschepen, het aanleggen van infrastructuur op het eiland

⁹¹⁶ Mary P. Callahan, *Making Enemies: War and State building in Burma* (Ithaca 2005) 176-181.

⁹¹⁷ Tan Siok Sun, *Goh Keng Swee*, 91.

⁹¹⁸ *The Straits Times*, 02-11-1961.

en de versnelde bouw van huizen. Deze projecten gezamenlijk zullen volgens de voorspellingen het werkloosheidsgetal met 21.000 personen reduceren.⁹¹⁹ Het zijn de eerste aanzetten om Singapore's aloude (entrepôt)-economie middels industriële activiteiten een meer solide basis te geven.

Wetenschapper en auteur Thum is in 2010 vrij positief over wat in dit vroege stadium van industrialisatie bereikt is. Vooral omdat terzelfder tijd het zo belangrijke onderdeel van de bouw van duizenden appartementen voor de plaatselijke bevolking van start gaat:

Finally, the government's planning and legislation began to pay off. From 1961 to 1962, employment rose by over 5,000 jobs, average hourly earnings leapt from \$0.80 to \$0.88, and perhaps most importantly, a massive 19,550 new housing units were completed by the HDB [Housing and Development Board]. The latter achievement was so critical that a new highest national honour, the *Darjah Utama Temasek*, was created and awarded to the Housing and Development Board Chairman Lim Kim San in June 1962. (...) Lee Kuan Yew later credited his 1963 re-election to the HDB flats built in his constituency.⁹²⁰

De oorspronkelijke promotietaak van de EDB: informatie verstrekken en potentiële beleggers hulpvaardig tegemoet treden, ontwikkelt zich vrij snel richting financiering en de mogelijkheid om eigen EDB-gelden in nieuwe, lokale, industrieën te steken. Niet zozeer met de overheid als enige eigenaar en uitvoerder, maar meer als een additionele investeringshulp en partnerschap voor particulieren en privé-organisaties.⁹²¹ Zoals de EDB-directie dit uitlegt met:

The aims of the Board are expected to be two-fold:

- As a financial corporation the board will make short and long term loans to local entrepreneurs with suitable industrial projects but lack the necessary capital.
- As an industrial corporation, the board may take a direct part in the setting up of factories. Managers may be appointed by the board to run factories which it wishes to set up.
- Alternatively the board may subscribe some of the capital needed for a local project and operate it jointly with private capital.⁹²²

Deze uitgangspunten zijn in lijn met wat Goh Keng Swee al in 1954 voor ogen staat:

The PAP profoundly disagrees that the survival of Singapore depends on foreign capital and foreign capitalists. (...) Foreign business concerns which wish to establish factories in Singapore will be given all the courage and assistance they need. (...) But it would be foolish to imagine that, whatever we do, foreign capital will come in on the scale needed to solve our problems. Our salvation lies in our own hands. There are no benevolent foreigners knocking around the world, anxious to discharge these duties and responsibilities which are rightly our own. Let us not face the economic problems in the era of freedom with the mental attitudes appropriate to colonial servitude.⁹²³

⁹¹⁹ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, xvii.

⁹²⁰ Thum, *Chinese Language Political Mobilisation*, 150-152.

⁹²¹ *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore*, Memo: 2193, 22-10-1963.

⁹²² Singapore, Economic Development Board, *Annual Report, 1961*.

⁹²³ *The Tasks Ahead, Manifesto PAP*, Petir (Singapore 21-11-1954), 25.

Goh gaat er dan nog van uit dat het merendeel van de investeringen voor de uitbreiding van het plaatselijke industriële potentieel uit eigen private bronnen moet komen, buitenlandse firma's spelen in zijn optiek nog geen overheersende rol. Het buitenlandse aspect aan Singapore is in 1954 slechts de technische expertise van internationale hulporganisaties als Colombo Plan, de Wereldbank en nu de Verenigde Naties.

~

Singapore blijft intussen hard doorwerken aan het bouwrijp maken van Goh Keng Swee's *Jurong Industrial Estate* en nog vier andere industriële locaties, die binnen drie jaar opgeleverd moeten worden. In *Jurong* wordt de eerste steen gelegd voor de *National Iron & Steel Mills* en nieuwe industriële ontwikkelingsactiviteiten worden opgetuigd: houtzagerijen, houtbewerking en de fabricage van metalen onderdelen voor booreilanden, voor scheepsbouw- en voor de scheepsreparatiesector. Ook wordt er een nieuwe stad gebouwd, *Jurong Industrial Town*, de eerste satellietstad in Azië die voor een nog niet bestaande groep van fabrieksarbeiders, kantoorpersoneel en managers gepland en gebouwd wordt.⁹²⁴

In tegenstelling tot Goh's prille verwachtingen doen vele buitenlandse missies met industriële bouwinteresses hun opwachting. Zij komen uit België, Japan, Australië, Tasmanië, Verenigde Staten, Taiwan, uit alle Scandinavische landen en Finland.⁹²⁵ Vooral de interesse van de Japanse industrie is toonaangevend, binnen twee jaar zijn de eerste inauguraties te vieren van oliegigant Maruzen-Toyo Oil Company en van een *joint venture* van de firma's Onoda Cement en Mitsui samen met een cementfabriek uit Singapore.⁹²⁶ Japan gaat in ongeken- de versnelling: per juli 1963 zijn er 53 Japanse productiebedrijven in Singapore werkzaam en het aantal aanvragen in 1964 van potentiële investeerders bedraagt 300.⁹²⁷

~

Het proces van *merger* tussen Singapore en Maleisië gaat ook versneld verder. In november 1961 wordt door de autoriteiten van beide landen het *Memorandum, Setting out Heads of Agreement for a Merger between the Federation of Malaya and Singapore* getekend, dat zaken aankaart als de vrijhaven van Singapore, het onderwijs en de arbeidsvoorziening. Maar er is over al deze zaken geen overeenstemming. Doorlopend blijken de twee partnerlanden geen gemeenschappelijke oplossingen te kunnen of willen vinden voor dilemma's als invoerrechten

⁹²⁴ Eunice Seng, *Habitation and the Invention of a Nation, Singapore 1936-1979*. Dissertation, Columbia University, 2014, 252-255.

⁹²⁵ Lee Soo Ann, *Industrialization in Singapore*, 62-63.

⁹²⁶ Ibidem.

⁹²⁷ Hiroshi Shimizu en Hitoshi Hirakawa, *Singapore in the World Economy: Japan's Economic Advance into Singapore, 1870-1965* (London 1999) 192.

en andere tarieven en helemaal niet voor nieuwe wetgeving in relatie tot de te ‘annexeren’ Borneo territoria.⁹²⁸ Winsemius heeft al meerdere keren gewaarschuwd dat een samengaan slechts zal uitmonden in een funeste situatie als de maatregelen voor beide landen in concurrentie tot elkaar blijven bestaan. Hij is sowieso tegen elke vorm van beschermende bepalingen bij in- en uitvoer, maar minimaal moeten er voor een toekomstige samenwerking met Maleisië goede afspraken gemaakt worden.

De goed geïnformeerde *Australian Commission Singapore* heeft eveneens een hard hoofd in de uitgangspunten van betrokken partijen: “*it is our view, that the marrying of Singapore’s traditional free trade policy with the full customs union preferred by the Federation, will prove extremely complicated*”.⁹²⁹ Vooralsnog is de oplossing dat vragen over protectie, over al of niet heffingen aan de grenzen en voor antidumping, vooruitgeschoven worden in de handen van een *Tariff Advisory Board*. Volgens Winsemius, in zijn interview uit 1981 met Drysdale, hadden de twee partijen vooraf akkoord moeten gaan om:

To reduce import duties progressively over a stated number of years until goods and services were moving freely to both markets. The creation of committees with an intention only of liberalising trade does not make a common market.⁹³⁰

De *Tariff Advisory Board* heeft anderhalf jaar later, drie maanden voor de voorgenomen samenvoeging, zelfs nog geen voorzitter benoemt die heikele thema’s tijdig naar een kundige oplossing gaat brengen. Financiële regelingen, zoals het restant van Singapore’s gereserveerde EDB-vermogen van 100 miljoen en toekomstige belastingafdrachten, zijn onopgeloste irritatiepunten voorafgaande aan de aanstaande versmelting van de twee landen. Het is een gemiste kans dat Winsemius, met al zijn kennis over het samengaan van tegenstrijdige economische belangen, op dat moment te weinig overwicht op de politieke constellatie van Singapore noch van Maleisië kan uitoefenen.

~

In februari 1962 komt Winsemius nog wel langs om de ceremonie van het ondertekenen van de eerste contracten voor pionierstatus bij te wonen, aan diverse internationale industrieën verleend voor de productie van:

⁹²⁸ *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore, Memo: First Quarter, 1962, File 3024/4/1, May 1962.*

⁹²⁹ *Ibidem, Memo: 2236, 14-11-1962.*

⁹³⁰ *Drysdale, Singapore’s Struggle for Success, 404.*

plastic goods, naphthalene balls and tablets, and steel bitumen containers, and, provisionally, to brake fluids, switchgears, cables, prefabricated steel building frames, rubberised coir sheet, glutamic acid sand hydrochloride, and yeast.⁹³¹

Alsnog probeert Goh in maart 1962 de SCCC-leden warm te laten lopen voor diverse industriële projecten:

We must not be too dependent on overseas manufacturers to establish industries here. Our own capitalists should make a contribution and the government will give them every assistance to embark on new industries.⁹³²

Maar ook deze keer gaan de machtige potentiële investeerders niet harder lopen. Eerst moet de komende uitbreiding naar de Federatie van Maleisië een feit zijn en daarna wil men opnieuw gaan nadenken.

Ondertussen is ook duidelijk dat het niet Monnet noch Tinbergen maar de Fransman Jacques Rueff wordt die een zes man sterke delegatie gaat aanvoeren, door de Wereldbank op 5 oktober 1962 aangekondigd met:

[a mission] to study the economic implications of the proposed merger of the Federation of Malaya, Singapore, and the Borneo Territories to form Malaysia. Mission is headed by Professor Jacques L. Rueff, French Inspector General of Finance, and includes Leonard Rist, John A. Edelman, E. Bevan Waide, and others.⁹³³

Een week van voorbereiding volgt tussen 23 oktober en 1 november 1962, waarbij Rueff en zijn assistent ter kennismaking naar Kuala Lumpur vliegt en vier dagen later naar Singapore. Drie maanden later, vanaf 7 februari 1963, doet een team van zeven man haar onderzoek ter plaatse en op 16 april 1963 heeft de missie haar taak volbracht en keert huiswaarts. Haar rapport verschijnt in gedrukte vorm op 3 juli 1963.⁹³⁴ Het is nog slechts één maand voor de geplande samenvoeging van de twee landen.

Het Rueff-rapport staat positief ten opzichte van de komende integratie van Maleisië en Singapore. Maar het rapport staat ook vol met zorgelijke zinsneden over de aperte verschillen in ontwikkeling van de betreffende landen (zoals het 1962 BBP/jaar per capita in US\$ aangeeft: Singapore \$1.300, Maleisië \$800, Sabah \$700, Sarawak \$550), de verschillen in de politieke stelsels van de twee landen en de nog steeds intensief doorgaande getouwtrek voor één en

⁹³¹ *National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore, Memo: First Quarter, 1962, File 3024/4/1, May 1962.*

⁹³² *The Sunday Times*, 18-03-1962.

⁹³³ *The World Bank Group Archives, The World Bank Group Historical Chronology*; https://nvardmanasian.files.wordpress.com/2011/02/wb_historical_chronology_1944_2005.pdf, geraadpleegd 14-03-2019.

⁹³⁴ *Report on the Economic Aspects of Malaysia by a Mission of the International Bank for Reconstruction and Development, under the Chairmanship of Mr. Jacques Rueff*, International Bank for Reconstruction and Development (Washington 1963).

hetzelfde industriële project.⁹³⁵ Daarnaast zoekt Maleisië qua invoer bovenal protectie en Singapore vindt het vanzelfsprekend dat alle tarieven of andere obstakels tussen de landen onderling volledig verdwijnen. Rueff legt zich ten slotte neer bij de dan heersende situatie en stelt voor dat Singapore en Maleisië voor minstens twee jaar zich op hun oude eigen ontwikkelingsprogramma's moeten blijven oriënteren; voor velen een teken van onvermogen. Rueff's flexibele en voorzichtige opstellingen worden niet de basis voor samenwerking. Feitelijk staat een paar weken voor de versmelting van beide landen - voor 'Malaysia Day' - nog steeds weinig concreets op papier.⁹³⁶ De nu gepromoveerde Mitchell Wigdor schrijft in zijn proefschrift uit 2013:

A second World Bank Report (the Rueff Report), released in 1963 to coincide with Singapore, Sabah and Sarawak's union with Malaya to form Malaysia, foresaw bright prospects for manufacturing in the combined state. Guided by import substitution theories of growth, the enlarged national market presented a 'golden opportunity' to expand the sector. It noted that both Thailand and the Philippines, with roughly half Malaysia's per capita income, supported substantially larger manufacturing sectors. The Rueff Report recommended that Malaysia raise its comparatively low tariffs, but only to the extent that it did not threaten the entrepôt trade. As a counter-balance, it proposed the creation of free trade zones and bonded warehouses, suggestions which when first acted upon towards the end of the decade would have a profound impact upon Malaysia's economic growth. The creation of a Federal Industrial Development Authority (FIDA) to coordinate federal support for industrial site development and lending was urged. The specific recommendations in the Rueff Report to FIDA mirror those in the Winsemius Report describing the initial functions of Singapore's EDB.⁹³⁷

~

Als het Rueff rapport in mei 1963 bij Goh bekend is vraagt hij Winsemius om raad. Tussen zijn andere missies door arriveert hij op 6 juni 1963 in Singapore, voor een tweeweeks bezoek. Op 8 juni is hij wederom aanwezig bij een certificaatuitreiking voor pionierstatus, op 9 juni helpt hij de EDB een breed scala aan organisatorische problemen oplossen, om vervolgens op 12 juni 1963 een aanbevelingsbrief af te geven met zijn duidelijke visie op de komende samenvoeging van de twee landen, de feitelijke reden voor zijn terugroepen en aanwezigheid in Singapore.⁹³⁸

Deze brief van Winsemius is tot nu toe niet vrijgegeven, maar de *crux* van Winsemius' aanbeveling wordt duidelijk op basis van een ander Winsemius-document dat in 1966 via de Brits/Australische *routing* bekend wordt.⁹³⁹ Winsemius zegt daarin:

⁹³⁵ Ibidem, 26.

⁹³⁶ Ibidem, 22.

⁹³⁷ Wigdor, *No Miracle: What Asia can Teach all Countries about Growth*, 175-176.

⁹³⁸ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 07.

⁹³⁹ *National Archives of Singapore, Australian High Commission Singapore*, 3024/10/1, 9th May, 1966; *National Archives of Singapore, PREM, Britain, Prime Minister's Office*, Dr. A. Winsemius, Memorandum (Revised) to the Government of Singapore on the Economic Situation after Singapore Day, 1965 4.

In the summer of 1963 I had to inform you [the government of Singapore] that in my opinion the concept included in the Malaysia Agreement on the one side, and the organisations and the techniques in the Rueff Report on the other side, would never lead to a common market. There was no strategy in the Rueff proposals and everything was left to tactics. Thus it was an invitation for friction and suspicions. Experience in Europe has shown that international common markets can only be established if the treaty includes from the very beginning:

- (i) A method for the automatic establishment of this market;
- (ii) A key for the distribution of the external import duties; and
- (iii) A method for a fair distribution of the new industries resulting from the common market.

The Rueff Report neglected especially the conditions (i) and (iii). It thus differed completely from what I had in mind when I recommended in 1961 to contact the Government of the Federation of Malaya in order to get on the basis of a joint request through the United Nations expert advice on this project based on experience with the Benelux and with the European Common Market.⁹⁴⁰

Zijn advies aan Singapore is helder: ga het huwelijk met Maleisië niet aan op andere gronden dan die ik in 1961 heb voorgesteld. Met andere woorden, onderbouw de komende gemeenschappelijke markt niet anders dan vanuit het Europese gedachtengoed van de Benelux en de Europese Economische Gemeenschap (EEG), organisatievormen die na de Tweede Wereldoorlog in mijn, in Winsemius' bijzijn gezet zijn en tot volle tevredenheid functioneren.

Winsemius' zes pagina's lange brief aan Goh gedateerd 12 juni 1963 komt helaas te laat, de politieke kaarten tussen de Maleisië en Singapore zijn **geschud** en gedeeld. Groot-Brittannië en de landen in kwestie, nu nauwlettender in de gaten gehouden door de rest van Azië, zijn te vergaand gevorderd om nog grote veranderingen aan te brengen. Achteraf gesproken vindt Winsemius dat de Federatie was blijven bestaan als hij eerder de kans had gehad om zijn *Common Market* rapport ten uitvoer te brengen. Singapore en Maleisië zouden zich dan sterk, maar anders ontwikkeld hebben.⁹⁴¹

~

Toch, ondanks dat hij weinig geloof heeft in het komende *fait accompli*, geeft Winsemius een week later, tijdens een televisie-interview in Singapore op 19 juni 1963, minder dan twee maanden voor de komende samenvoeging, enige van zijn ideeën over deze gemeenschappelijke markt. Het is meer een explicatie en een geruststelling ter ondersteuning van de politici en ondernemers van Singapore. De transcript van dit optreden vermeldt:

This television forum discusses the issue of a common market in Malaysia. Dutch industrialist Dr. Albert Winsemius who led the United Nations industrial survey mission to Singapore in 1960 and 1961 defines the common market in Malaysia as a single economic unit in which goods produced in one state or imported into it can move freely to other states without import duties and other hindrances. Singapore will benefit from this in the manufacturing sector where the enlarged common market will result in new opportunities for manufacturers. Dr. Winsemius

⁹⁴⁰ Ibidem, 4-5.

⁹⁴¹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 08.*

feels that the common market will create 50,000 direct jobs in ten years time. While the cost of living for the average income group will rise by about 1 to 3 %, this will be offset by an increase in the number of jobs in the common market. He does not think that Singapore will lose its free port status if it forms bonded warehouses where imported goods can be stored without paying duties. These will be paid only when the goods leave the warehouse for export. The formation of free zones in the harbour area will also help in maintaining Singapore's free port status.⁹⁴²

Hij spreekt gedetailleerd, met zijn karakteristieke sonore harde stem, zijn kenmerkende dictie, over de grotere thuismarkt, over meer banen, meer industrie en over de slechts geringe terugval van Singapore's belangrijke entrepôthandel en hij zegt dat ook de toeristenindustrie er niet onder zal lijden.⁹⁴³ Hij verwijst tijdens dit TV-forum over de politiek-economische integratie naar genoemde statencompilatie van Duitsland, naar de Benelux en de Europese gemeenschappelijke markten van EFTA en EEG.

Volgens Winsemius, in deze televisie-uitzending, zal de komende gemeenschappelijke markt met Maleisië zonder twijfel ook tegenreacties vanuit de omringende Zuidoost-Aziatische markten oproepen, concurrerende initiatieven van landen die eveneens hun markten willen verdedigen en uitbreiden, een *counterbalance* tegen de in Singapore te nemen maatregelen. Met deze visie loopt Winsemius in feite vier jaar vooruit op de in 1967 op te richten *Association of Southeast Asian Nations*, de ASEAN, die dergelijke onderlinge beschermende maatregelen voor afzonderlijke lidstaten probeert te coördineren. Winsemius maakt ter afronding van de televisie-uitzending duidelijk dat “*Singapore is a well-balanced power and a nucleus of a SEA common market*”.⁹⁴⁴

~

Tussendoor is er nog wel een pluspunt: op 16 mei 1963 kondigt de Wereldbank haar eerste lening aan Singapore aan:

First funding for Singapore: Loan 0337 – Power Distribution Project. The project was for the Construction of a 120,000 kilowatt thermal power station, to be constructed next to the existing Pasir Panjang Station, about five miles southwest of the City of Singapore. Power from the plant was fed into a transmission and distribution network covering most of Singapore Island. The Bank loaned \$15 million (of the total \$21.58 estimated cost), for a loan of twenty years at 5.5% interest.⁹⁴⁵

~

⁹⁴² Synopsis TV-Forum, 19-06-1963, *Singapore Press Holdings*, Information Resource Centre, DID: 6319 1594 (Singapore 1963).

⁹⁴³ *The Straits Times*, 21-06-1963, “A common market will create more jobs”, 4.

⁹⁴⁴ Synopsis TV-Forum, 19-06-1963.

⁹⁴⁵ *The World Bank Group Archives*, The World Bank Group Historical Chronology; https://nvardmanasian.files.wordpress.com/2011/02/wb_historical_chronology_1944_2005.pdf, geraadpleegd 14-03-2019.

De gebeurtenissen gaan nu snel, veel te snel en te overhaast waardoor problemen en onafgemaakte, vaak tegenstrijdige activiteiten niet op tijd geklaard zijn. Op 8 juli 1963 wordt in Londen de overeenkomst tussen de vier partijen Maleisië, Singapore en de Borneo-staten Sabah en Sarawak getekend, die erin voorziet dat de Federatie van Maleisië per 31 augustus 1963 zal ingaan, waarna deze datum nog doorgeschoven wordt naar 16 september 1963.

Tenslotte, te midden van interne spanningen en externe vijandigheid met de republiek Indonesië die een niet-officieel verklaarde handelsoorlog met Singapore, Maleisië en het sultanaat Brunei begint, de zo geheten *Konfrontasi*-politiek, wordt Singapore een deel van de Federatie van Maleisië. Wel met eigen besluitvorming voor binnenlandse zaken, onderwijs en arbeidszaken, echter exclusief defensie, buitenlandse zaken en aangelegenheden die de interne veiligheid betreffen. De nieuwe Federatie van Maleisië moet Singapore van ‘een kader voor een nieuwe stabiliteit voorzien, zowel intern als extern’.⁹⁴⁶

Lee Kuan Yew, vanaf het prille begin van zijn politieke rol in Singapore bevlogen over dit samengaan met de Federatie, blijft Singapore’s minister-president. Volgens Josey is hij tot diep in zijn ziel ervan overtuigd dat dit moest gebeuren; in volle overtuiging zegt Lee in 1962: “*that only David Marshall [Singapore’s eerste Chief Minister (1955-1956)] had ever suggested that Singapore should be independent by itself. It is a political, economic and geographical absurdity*”.⁹⁴⁷ Achteraf, in 1998, geeft Lee aan waarom Malaya en Singapore in feite onafscheidelijk zijn:

Everyone knows the reasons why the Federation is important to Singapore. It is the hinterland which produces the rubber and tin that keeps our shop-window economy going. It is the base that made Singapore the capital city. Without this economic base, Singapore would not survive. Without merger, without a reunification of our two governments and an integration of our two economies, our economic position will slowly and steadily get worse. Your livelihood will get worse. Instead of there being one unified economic development for Malaya, there will be two. The Federation, instead of cooperating with Singapore, will compete against Singapore for industrial capital and industrial expansion. In this competition, both will suffer.⁹⁴⁸

Ondanks dat de eerste internationale fabrieken in aanbouw zijn, heerst er volgens de China-expert en voorheen *The Times* correspondent David Bonavia in 1963 nog geen al te optimistische kijk op de industriële ontwikkeling in Singapore: “*It is depressing to tour the windswept empty acres of site-land in Jurong today, and reflect on what it might have been*”.⁹⁴⁹

⁹⁴⁶ Philippe Régnier, ‘Singapore, a Global City-State into Twenty-First Century’ in: Holger Henke en Ian Boxill (red.), *The End of the ‘Asian Model’* (Amsterdam 2000) 51-79, aldaar 57.

⁹⁴⁷ Mindy Huimin Tan, ‘David Marshall; The legal Eagle’, in: Leong Ching (ed.) *Great Singapore Stories - The Founding Fathers* (Singapore 2008); Josey, *Lee Kuan Yew*, 233-234.

⁹⁴⁸ Lee Kuan Yew, *The Singapore Story*, 243.

⁹⁴⁹ David Bonavia in: *Far Eastern Economic Review*, 23 februari 1963, gememoreerd door Goh Chok Tong in ‘People’s Action Party 1954-1979’, *PETIR*, 25th Anniversary Issue, 65.

Deze constateringën staan in contrast met de invalshoek van de Britse historicus Constance Mary Turnbull, voormalig geschiedenishoogleraar aan de Universiteit van Hong Kong, die vrij positief schrijft over september 1963: “*the four-year development plan was ahead of schedule, the housing programme was up to the target set, and considerable strides had been made in education*”. Turnbull spreekt zich niet specifiek over de industrialisatie van Singapore uit.⁹⁵⁰ Turnbull richt zich op de *building boom* van de afgelopen twee jaar met in totaal 5.000 nieuw gebouwde HDB-appartementen, 200 winkels en een groot aantal kantoorgebouwen. Het door de regering van Singapore in 1963 ingestelde *Home Ownership Scheme* is erop gericht dat binnen dertig jaar circa 90% van al de toekomstige HDB-bewoners volledig eigenaar van hun huizen zullen zijn.⁹⁵¹

952

Ook de verslaglegging van Lee Kuan Yew's perssecretaris Alex Josey over de periode 1962-1964 is vrij optimistisch. Hij oordeelt: ‘Er wordt aanzienlijke vooruitgang geboekt in het *Jurong Industrial Project* en in *Jurong Industrial Town*. In september 1961 zijn deze projecten van start gegaan en nu verschijnen er overal nieuwe fabrieken, terwijl elders op het eiland de skyline verandert door het verschijnen van grote appartementen-complexen. Tegen het eind van 1963 wonen er al 45.000 inwoners in de door de PAP-regering gebouwde nieuwe onderkomens’.⁹⁵³

⁹⁵⁰ Turnbull, *A History of Singapore*, 277; State of Singapore First Development Plan 1961-64, Review of Progress for the three Years ending 31-12-1963, Ministry of Finance (Singapore 1964).

⁹⁵¹ *The Straits Times*, 23-12-1964.

⁹⁵² Foto: HDB- en andere appartementen, zestig jaar later: 2018.

⁹⁵³ Josey, *Lee Kuan Yew*, 132, 133.

Bovendien, ondanks de confrontatiepolitiek van Indonesië, die bedoeld is om een verlamme invloed op de handel met zowel Maleisië en Singapore te hebben, blijft in 1963 het handelsvolume in Singapore nog steeds stijgen en beginnen de werkzaamheden aan de tweede haven, *Jurong Port*. Er wordt in dat jaar aan een twintigtal nieuwe scholen gebouwd, ook voor technisch onderwijs, en op de Maleise middelbare scholen in Singapore is het aantal inschrijvingen met 75% toegenomen.⁹⁵⁴ Toch gaat het volledig mis met de versmelting van de betreffende staten; er ontwikkelt zich een *debâcle*.

36 Een tweejarig vechthuwelijk

Het verhaal van de totstandkoming van de Federatie van Maleisië, vanaf september 1963 een samenbundeling van de Federatie van Malaya met Singapore en twee staten uit Noord-Borneo, staatsrechtelijk een volledig nieuwe entiteit in Zuidoost-Azië, is in allerlei variaties tientallen malen geschreven. De scheiding, het binnen twee jaar falen van de partners, overschaduwde dit aantal. Het samengaan, bedoeld als een feestelijk moment, kan vrij kort omschreven worden als een geforceerd fuseren van een sterk wederzijds wantrouwen. Door telkens hoger oplopende frustraties leidt het bedoelde feest in korte tijd tot een bijna wederzijdse oorlogsverklaring, waardoor Singapore ten slotte per augustus 1965 uit de Federatie van Maleisië gezet wordt en er twee expliciet individuele staten ontstaan.

Er zijn slechts drieëntwintig maanden van samenzijn nodig geweest om achter de waarheid te komen. Ngiam Tong Dow erkent dat het niet meer dan een droom is geweest:

We had hoped and believed that our chances of survival would be better by being part of a larger whole. It was a dream in vain however. Irreconcilable differences of ideology and beliefs tore us apart. Singapore was forced to separate from Malaysia to become the independent State of Singapore on 9 August 1965.⁹⁵⁵

De fusie heeft weinig hoogtijdagen gekend en een moment voor compromis is nauwelijks aanwezig geweest. Als dit echec kort geresumeerd wordt, zijn er onverkwikkelijkheden aan te wijzen binnen een drietal kernen, die de scheiding van dit ontluisterend tweejarig vechthuwelijk hebben beïnvloed: politieke ambiguïteit, individualiteit gekoppeld aan etnisch antagonisme en een grote mate van economische problematiek.

1. Politieke ambiguïteit:

Onder dit chapter valt het niet goed afspreken in hoeverre Singapore, na de samenbundeling van de staten, in verband met zijn getalssterkte en financiële inbreng meer politieke macht had

⁹⁵⁴ Ibidem, 242b.

⁹⁵⁵ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 193.

moeten krijgen. Volgens Lee Kuan Yew gaat het mis omdat er chronisch met verschillende maten wordt gemeten. Enerzijds moet Singapore zich opstellen als een van de provinciale leden van de Federatie van Maleisië, terwijl anderzijds er geen waardering is voor zijn buitenproportionele inbreng:

The more control the government in KL [Kuala Lumpur] exercised the more it must expect Singapore to participate in the politics of Malaysia in order to influence its policies towards Singapore (...) this was a fundamental problem that was never resolved before or after Singapore joined Malaysia.⁹⁵⁶

Aan beide kanten heeft de overheidspolitiek gefaald om de juiste processen in werking te zetten voor een betere verdeling van het aantal parlementszetels per deelnemend gebied. De PAP-regering van Singapore heeft in feite toegestemd in niet meer dan 15 zetels in het Federale Parlement, hoewel Singapore op basis van evenredige vertegenwoordiging voor minstens 25 zetels in aanmerking komt. Vandaar het besluit van de PAP om bij de lokale verkiezingen van 1964 in de belangrijkste Maleise steden zelf campagne te gaan voeren en daar haar eigen kantoren op te zetten.

Singapore heeft geprobeerd, op basis van gelijkheid “*to start a social revolution in Malaysia to break down the communal walls in this country*”.⁹⁵⁷ Die revolutie lukt, in die zin dat de politieke inzet van Singapore op 21 juni en 2 september 1964 tot grootschalige rellen leidt, waarbij tientallen doden en honderden gewonden vallen.

2. Individualiteit en etnisch antagonisme:

De grote verschillen in stijl en persoon tussen de leiders Lee Kuan Yew en Tunku Abdul Rahman zijn de basis voor bovenmatig wederzijds wantrouwen. Deze twee vooraanstaande politici zijn, volgens de Australische historicus Barr, beide voor de scheiding verantwoordelijk hoewel Barrs pijlen voornamelijk op Lee Kuan Yew gericht zijn.

The events of 1963-65, which culminated in Singapore's separation from Malaysia are still contested, but it appears that they were substantially a clash of temperaments and worldviews, with consequent misunderstandings among the key players.⁹⁵⁸

Barr benadrukt Lee's onvermogen om de Maleise mentaliteit te begrijpen en te accepteren, waardoor Lee deze cultuur geringschattend benadert; “*the most serious error of his political career*”. Bovendien vindt Barr dat de beslissing van Lee om zich te mengen in de

⁹⁵⁶ Lee Kuan Yew, *The Singapore Story*, 477.

⁹⁵⁷ Seth King, *The New York Times*, 19 april 1964.

⁹⁵⁸ Barr, *Constructing Singapore*, 29.

Maleise verkiezingen van 1964 “*a serious error of judgment*”.⁹⁵⁹ Jaren later, in 1999, zet Barr in een artikel waarin hij gedetailleerd het racistische karakter van Lee Kuan Yew beschrijft nog eens duidelijk uiteen, “*substantially using his own words as evidence*”, dat Lee nu inderdaad zijn ware ‘ik’ heeft laten zien:

Lee has finally spoken openly, revealing himself as doctrinaire racist. Yet it would be a mistake to condemn Lee as a hard line racist in every sense of the word. Such a characterisation of his views would be a distortion of both his logic and his natural disposition. There can be no doubt that Lee is a racist in the sense that he believes that some races and some ethnically-based cultures are inherently superior to others. His own words leave no doubt about his assertion, though it should be recognised that this in itself hardly makes him remarkable in Asisa.⁹⁶⁰

Met andere woorden: vooral etnische, zeg racistische ondertonen, voorafgaande aan en tijdens de tweejarige relatie, leiden tot dramatische uitkomsten. Ondanks, of misschien zelfs dankzij, dat Lee Kuan Yew’s PAP vanaf de oprichting in 1954, in haar eerste persverklaring, al duidelijk maakt dat een samengaan met Maleisië voor hen een gevecht wordt “*for a single Malayan nationality based on the principle of ‘jus soli’ with equal citizenship rights for peoples of all races who give undivided loyalty*”.⁹⁶¹ Zelfs bij de inauguratie van de PAP op 21 november 1954, is dit thema herhaald in aanwezigheid van 1.500 personen waaronder de genoemde Tunku Abdul Rahman en Tan Cheng Lock, twee vooraanstaande politici uit het toenmalige Maleisië.

~

Vanuit de Maleise kant start het proces van éénwording met een volledig ander uitgangspunt: dat de komende Federatie onomstotelijk slechts van en voor de inwoners van Maleisië is en moet blijven. Een heldere uitleg over deze discrepantie enerzijds en Maleise vanzelfsprekendheid anderzijds wordt gegeven door de filosoof Lynn Ang Ling-yin. Zij trekt namelijk de vergelijking met april 1946, het na-oorlogse moment dat de Britten Maleisië en Singapore van elkaar scheiden met de etnische onevenwichtigheid tussen de bevolkingsgroepen als belangrijkste motief:

The merger, however, proved to be short-lived. The reasons for this are similar to those for Singapore's exclusion in the Malayan Union in 1946. For one, the large Chinese population in Singapore made it difficult to preserve Malay political hegemony. For another, the dominant political party in Malaysia, the conservative Alliance party, insisted on special rights for Malays, and on a Malay national identity. This clearly did not go down well with the Chinese in Singapore who made up the majority of the island's population. Conflict reached a point where

⁹⁵⁹ Michael D. Barr, ‘Lee Kuan Yew in Malaysia: A Reappraisal of Lee Kuan Yew’s Role in the Separation of Singapore from Malaysia’ in *Asian Studies Review*, Vol. 21, No. 1, 1-17, aldaar 16.

⁹⁶⁰ Michael D. Barr, ‘Lee Kuan Yew: Race, Culture and Genes’, *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 29, No. 2, (Manila 1999) 145-166, aldaar 162.

⁹⁶¹ *The Straits Times*, 28-10-1954.

politicians from the Alliance's Malay section demanded the arrest of Lee Kuan Yew for treason, as he was deemed a threat to the national dominance of the Malays. For these reasons, Singapore was excluded from the Federation of Malaysia in 1965.⁹⁶²

Bij zijn intentieverklaring tot alliantie in 1961 geeft ook Tunku Abdul Rahman aan dat hij het etnische conflict als het grootste probleem voor de nieuw te vormen Federatie van Maleisië ziet:

[We should] think of a plan whereby these territories can be brought together in political and economic cooperation. This will not be possible if the Chinese start to think and talk of everything Chinese. The Malays will be made to think nervous, if they do, of their presence as Chinese and not as Malaysians. The Chinese are a practical people and as such must think clearly ahead. Above all Malaysia must be made the sole object of their loyalty.⁹⁶³

Auteur Bedlington, voormalig officier in *British Colonial Service* met geschiedkundige, antropologische en sociaalpolitieke belangstelling is de mening toegedaan dat:

this speech made it appear that the impetus for Malaysia came from the Malaysians themselves, but my impression, based on conversations with senior British officials at the time, suggests that it is more probable that the British government persuaded the Tunku to promote the idea of Malaysia, first because of the possibility of a takeover in Singapore by the allegedly pro-Communist Barisan Sosialis, and second because of the British desires to withdraw, gracefully as ever, from direct colonial rule in Southeast Asia.⁹⁶⁴

Lee Kuan Yew's PAP-uitgangspunt van evenredige vertegenwoordiging, een *power sharing equilibrium* voor alle etnische identiteiten, is met andere woorden voor de conservatieve Maleise leiders in feite vanaf dag één onacceptabel.

Auteur Nancy McHenry Fletcher's monografie bevestigt dat alle economische, politieke en ideologische kwesties tijdens de fusie verstrikt zijn in een "*racial embroilment: the conflict and the split itself are incomprehensible without a consideration of the most explosive and perhaps the most basic factor involved - that of race*".⁹⁶⁵ Zij geeft aan waar de angst allemaal vandaan komt: het getal van de meerderheid. Zij wijst naar Lee, die op 4 juni 1965, twee maanden voor de scheiding, cijfers presenteert die erop duiden dat de Chinezen de meerderheid hebben in de combinatie van beide landen: "*he made frighteningly clear to the Malays the fact that they were outnumbered by the Chinese, and openly challenged the basis of the Malay claim to special status and special privileges*".⁹⁶⁶ Het historisch besef van de Maleise bevolking en hun perceptie van Maleisië als een Maleise natie krijgt door deze uitspraak een gevoelige tik te verwerken. Tabel 3 geeft inzicht in de betreffende cijfers en uitgangspunten:

⁹⁶² Ang Ling-yin, 'A Question of 'Chineseness'', 24.

⁹⁶³ *The Straits Times*, 28-05-1961.

⁹⁶⁴ Stanley S. Bedlington, *Malaysia and Singapore: The Building of New States* (New York 1978) 103-104.

⁹⁶⁵ Nancy McHenry Fletcher, *The Separation of Singapore from Malaysia* (Ithaca 1969) 56.

⁹⁶⁶ *Ibidem*, 62.

TABEL 3

Bevolkingscompositie Federatie van Maleisië in 1965

1965	Chinees	Maleis	Oorspronkelijke Borneo volkeren	Indiërs en Pakistani	Anderen	Totaal
Singapore*	1.426.000	266.000		152.000	57.000	1.901.000
% van totaal	75	14		8	3	100
Maleisië**	4.078.000	4.370.000	694.000	963.000	235.000	10.340.000
% van totaal	40	42	7	9	2	100
Federatie van Maleisië	5.504.000	4.636.000	694.000	1.115.000	292.000	12.241.000
% van totaal	45	38	6	9	2	100

⁹⁶⁷

Belangrijke percentages in deze tabel zijn de 75 procent Chinezen in Singapore, het kleine percentageverschil tussen de Maleise en Chinese bevolking in Maleisië en het overwicht van Chinezen, Indiërs en de Borneo volkeren in de Federatie van circa 60 procent.⁹⁶⁸

Lee Kuan Yew biecht later op dat *“to this day, what never ceases to astonish me was that I never anticipated the terrifying hate and irrational fears generated by blind prejudices over race, religion and language”*.⁹⁶⁹ In deze ene zin geeft de eerste minister van Singapore zijn ultieme frustraties weer over het falen om binnen de Federatie van Maleisië te blijven. Lee Kuan Yew heeft, volgens de masterthesis uit 1967 van de Singaporese wetenschapper en diplomaat Chan Heng Chee, niet kunnen accepteren dat de Maleise politiek:

is accustomed to bargaining and balancing the interests of one racial group with the other. Especially, it is used to back-room bargains where communal demands are given private airing rather than public expression since the leaders believe that open discussion of communal issues will only inflame racial feelings. In dealing with a heterogeneous society policy changes are a necessity gradual and slow.⁹⁷⁰

3. Economische problematiek:

Vanaf 1963 is een van de belangen van Singapore het samen met Maleisië optuigen van één overkoepelende thuismarkt. Alhoewel een overeenkomst daartoe wordt ondertekend is in

⁹⁶⁷ Bronnen: *Sumitro Djojohadikusomo e.a., *Trade and Aid in South-East Asia: Volume 1 Malaysia and Singapore* (Melbourne 1968) 58, eind 1964 gepubliceerd door de *Malay Mail*. **Gepubliceerd door Singapore's *The Straits Times*, 4 juni 1965, 22.

⁹⁶⁸ *The Straits Times*, 24-03-2015, 21.

⁹⁶⁹ Lee Kuan Yew, speech by the Prime Minister, at the PAP 25th Anniversary Rally, held at the National Theatre on 20 Jan. 1980; <http://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/lky19800120.pdf>, geraadpleegd 05-10-2017.

⁹⁷⁰ Chan Heng Chee, *Singapore: The Politics of Survival*, 10.

de twee jaren van fusie geen noemenswaardige invulling aan dit gemeenschappelijke thema gegeven, vooral omdat Maleisië al jaren zijn eigen industriële ambities probeert te verwezenlijken.⁹⁷¹ Deze kwestie verergert dusdanig dat zelfs twee weken voor de scheiding in 1965 Lee Kuan Yew fulmineert: "*and if the common market is not set-up as laid down in the Malaysia Agreement, then Malaysia is meaningless*".

Met andere woorden: de hoofdrolspelers van de nieuwe Federatie van Maleisië blijven voor eigen belangen gaan en steunen slechts de eigen ontwikkeling en welvaart. Veel politici in de twee partnergebieden ruziën hoe om te gaan met de relatieve bijdrage aan en de verdeling van de fiscale inkomsten en bij welke personen en instanties het geld terecht moet komen. Er blijven hiaten in de besluitvorming inzake investeringsperikelen en andere financiële zaken in Oost-Maleisië, de zogenaamde Borneo-lening. Waar moeten de pionier industrieën opgezet worden en hoe verder te gaan met de industrialisatie? Hoe verder te gaan met de federale begroting voor 1965 waar Maleisië, zonder consultatie van betreffende partijen, Singapore sowieso nieuwe invoerrechten wil opleggen? Maleisië tracht bovendien de sluiting van de *Bank of China* in Singapore verwoed te forceren, voor Maleisië de openbare en blijvende link van Singapore met het communisme.

~

Lee Kuan Yew's radioboodschap op 9 augustus 1965, tien uur in de ochtend, maakt duidelijk dat de breuk tussen Maleisië en Singapore niet meer gelijmd kan worden. Beide landen realiseren zich echter wel dat, om erger te voorkomen en een economische terugval te vermijden, men op een aantal gebieden tot elkaar veroordeeld blijft. Enerzijds heeft Maleisië de haven en de financiële mores van Singapore nodig en anderzijds ziet Singapore dat het om vele redenen, entrepôthandel, afzetgebied, basis grondstoffen voor industrie, et cetera gebaat blijft bij een handelsrelatie met het bevolkingsdichte en productrijke Maleise buurland. Tenslotte komt eind 1964 nog steeds 28% van Singapore's import uit Maleisië en gaat 37% van zijn export naar Maleisië.⁹⁷² Singapore zit met de angst dat het nu helemaal alleen staat in een voor Chinezen vrij onvriendelijke omgeving, in een Aziatische wereld met een sterk antiwesterse attitude. Veel van de hulp die Singapore nodig heeft om te moderniseren zal uit het Westen moeten komen dat in Azië anno 1965 nog landen en volkeren knecht en militair bestrijdt.

⁹⁷¹ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, 17; *The Straits Times*, 10-08-1965.

⁹⁷² *Economic Review of Malaysia, Singapore and Brunei*, *EIU Quarterly Economic Review*, August 1965, No. 51, 6-10.

Op de persconferentie die gehouden wordt direct na de aankondiging van de breuk benadrukt Singapore's minister-president Lee Kuan Yew:

In the years ahead the Singapore and Malaysian Governments must work with the closest co-operation, not just in defense and security, but also in commerce and industry. I would like as little changes as possible with this separation, such as in the movement of goods, people and currency.⁹⁷³

Ook de Maleise minister-president Tunku Abdul Rahman bevestigt op 9 augustus dat “*in matters of defence, trade and commerce, there will be close links between the two states*”.⁹⁷⁴

Daarnaast bevestigt Abdul Rahman na de afscheiding ook zijn teleurstelling dat “*Singapore leaders have done nothing but talk politics, dream politics, and eat politics*”.⁹⁷⁵

976

De bestaande open grens tussen Maleisië en Singapore wordt door beide regeringen middels nieuwe pakketten van beschermende maatregelen gaandeweg gesloten. De consequentie is dat er vanaf nu in beide landen chronisch in termen van dubbele werkzaamheden gedacht moet worden, economisch zeer inefficiënt. Elk land moet nu een eigen vestiging voor eenzelfde firma opzetten die alleen plaatselijk mag produceren en distribueren. Het bedrijf BIC uit Frankrijk (balpen, aanstekers) moet twee fabrieken neerzetten, een in Maleisië en een in Singapore met in elke fabriek een volledige set machines en matrijzen om in elk land dezelfde producten te kunnen maken. Dat geldt niet alleen voor BIC, maar ook voor tientallen producenten van huishoudelijke artikelen, van papier voor verpakkingsmateriaal,

⁹⁷³ Separation: Singapore's Independence on 9th August 1965, Ministry of Culture Publication (Singapore 1965) 27.

⁹⁷⁴ The Straits Times, 09-08-1965.

⁹⁷⁵ Ibidem, 10-08-1965.

⁹⁷⁶ The Straits Times, 10-08-1965.

olieproducten, et cetera, het inefficiënte dubbele produceren geldt in feite voor honderden fabrieken. Militair moeten nu twee legers in stand gehouden worden, twee keer zoveel ambtenaren zijn er nodig die bureaucratische richtlijnen moeten uitzetten en controleren, al met al een kapitaalvernietiging van de eerste orde.

Teveel op te korte termijn te realiseren ideeën, teveel conflictueuze denkbeelden over wat beide gebieden in de Federatie moeten gaan doen en teveel angst voor elkaars eigenheid zijn de oorzaken. Tan Tai Yong komt met de uitspraak: “*Malaysia was thus an artificial political creation, the outcome of a concatenation of interests and motives of a number of political actors in Southeast Asia in the early 1960s*”.⁹⁷⁷ De Maleise gemeenschappelijke markt, het meest overduidelijke argument tot samengaan, zoals twee jaar eerder in het *Malaysia Agreement* overeengekomen, is nooit van de grond gekomen.

Singapore's EDB wordt van de kant van Kuala Lumpur twee jaar lang slechts tegengewerkt. Volgens Schein, die voor zijn onderzoek in 1992-1994 dicht op de EDB heeft gezeten, heeft de federale regering geweigerd om gedurende de twee jaren binnen de Federatie van Maleisië enig certificaat voor pionierstatus ten behoeve van Singapore uit te geven.⁹⁷⁸ Eind 1962, een jaar voor het samengaan en twee jaar na de eerster uitgave, heeft Singapore al 58 certificaten uitgegeven en in principe een akkoord bereikt met nog eens 25 investeerders.⁹⁷⁹ Daarnaast heeft de *British High Commission* in Singapore in januari 1963 geconstateerd dat van de nieuwe industrieën die op dat moment pionier status hebben ontvangen er al meer dan veertig in productie zijn en 26 bedrijven fysiek bezig zijn hun fabriek te bouwen.⁹⁸⁰

Goh Keng Swee heeft op 14 september 1963, op de valreep van het samengaan van de twee landen, met voorbedachten rade, nog snel aan 43 firma's een pionier status voor exclusieve productie in Singapore afgegeven, waardoor de productie van deze ondernemingen straks op geen enkele manier ten gunste van de Federatie van Maleisië kan komen.⁹⁸¹

~

Volgens journalist Drysdale heeft Winsemius hem in 1981 toevertrouwd dat hij al sinds 1962 het vertrouwen in een gemeenschappelijke markt met Maleisië kwijt is en de regering van Singapore geadviseerd heeft een andere, meer Europese weg te bewandelen. Ook

⁹⁷⁷ Tan Tai Yong, *Creating "Greater Malaysia"*, 3.

⁹⁷⁸ Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 6. Schein, *Strategic Pragmatism*, 69. Desker, Goh Keng Swee: *A Public Career Remembered*, 163.

⁹⁷⁹ Ibidem Schein; *Parliament of Singapore, Annual Budget Statement, December 5, 1966*; Rueff Report on the Economic Aspects of Malaysia, 28.

⁹⁸⁰ *National Archives of Singapore*, Australian Commission, Memo: 727, 12-05-1964.

⁹⁸¹ S. Dhanabalan, 'I was a "Rookie" at EDB' in: Chan Chin Bock e.a. (red.), *Heart Work* (Singapore 2002) 23-31, aldaar 26.

regeringsfunctionaris en *insider* Ngiam Tong Dow noemt Winsemius en zijn rechterhand I.F. Tang als mannen die “(...) *in their heart of hearts never believed in a Malaysian Common Market*”.⁹⁸²

Winsemius noemt als een van de belangrijkste oorzaken het te laat verschijnen en rapporteren van de adviesmissie die uiteindelijk pas na twee jaar, in juli 1963, met haar verslag komt. Hij zegt hierover aan Drysdale: “*A United Nations mission had taken so long to produce its [Rueff] report that insuperable problems had arisen, mainly from vested interests*”.⁹⁸³ In het *Oral History Centre-interview* uit 1982 wijt Winsemius de breuk ook aan ‘de verschillen in politieke en economische imperatieven van de twee landen’. Hij stelt dat ‘de angst voor de Chinese macht in Singapore de Federale regering terughoudend heeft gemaakt om de industrialisatiecampagne van het eiland te ondersteunen’.⁹⁸⁴

Achteraf blijken, naast Winsemius en I.F. Tang, veel beleidsmakers in Singapore minder enthousiast voor het samengaan te zijn geweest. Volgens Ngiam was ook Goh Keng Swee niet voor *merger* met de Federatie.⁹⁸⁵ Goh houdt al vanaf december 1964 geheime besprekingen met Maleise politieke leiders, zoals Tun Razak en Dr. Ismail, om het mogelijkerwijze wederzijds terugkeren naar de eigen nationale uitgangspunten en eigen politieke identiteit te begeleiden.⁹⁸⁶ Door deze acties krijgt de scheiding in feite nog een vrij ordentelijk verloop.

De dag na de separatie in 1965 verwoordt *The Sydney Morning Herald* Singapore’s zorgen op een treffende manier:

If now there is any threat of mass unemployment - and it is difficult to see how this can be avoided - Singapore could become what it has been often called: an outpost of Peking. An Independent Singapore was not regarded as viable three years ago. Nothing in current situation suggests that it is any more viable today.⁹⁸⁷

It is doubtful whether an independent Singapore can survive as a viable state even in a form of confederation: it is certain that the strong Chinese Communist elements in Singapore will now be encouraged to seek control.⁹⁸⁸

Drie maanden na de scheiding schrijft de Australische *The Atlantic Monthly* nog steeds in eenzelfde weifelende toonzetting:

Singapore is now isolated in Malaysia, and economically confined and conscribed. Whether that isolation can be effectively broken down, or broken down sufficiently to invalidate the reasons

⁹⁸² Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 66.

⁹⁸³ Drysdale, *Singapore’s Struggle for Success*, 404.

⁹⁸⁴ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 08.

⁹⁸⁵ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 35.

⁹⁸⁶ Tan Siok Sun, Goh Keng Swee, 116-123.

⁹⁸⁷ *The Sydney Morning Herald*, 10-08-1965, “*Separation Poses Grave Problems for Island*”.

⁹⁸⁸ Ibidem, “*Dark Outlook in Malaysia*”.

that lay behind Lee's argument, is doubtful. The political trend in Kuala Lumpur, the continual hostility between principal figures in the federal government and Lee himself, the inhibition of foreign capital to invest in Singapore, which lacks the much broader base that Malaysia afforded, the Indonesian confrontation, the reorientation of regional trade, the nature and size of Singapore's population, the total lack of indigenous resources other than labor, Lee's own uncertainties coupled with the long-range British uncertainty over the military base all suggest that difficult and dangerous times are ahead.⁹⁸⁹

⁹⁸⁹ *The Atlantic Monthly*, november 1965, "Rough Times Ahead".

Hoofdstuk 11 Radicale kentering van de koers van Singapore

Tot in de jaren negentig van de vorige eeuw is Winsemius triest over het niet navolgen van zijn visie inzake de gemeenschappelijke markt met Maleisië. Sinds zijn tijdelijke vertrek uit Singapore, sinds Maleisië, Groot-Brittannië samen met de Verenigde Naties een andere route gekozen hebben dan zijn voorstel van Monnet en Tinbergen, sinds politiek het van ervaring heeft overgenomen, is dit deel van Winsemius' Singapore-levenswerk niet gerealiseerd.

Hij had al zo gedetailleerd aangegeven hoe deze gemeenschappelijke markt met Maleisië zich in de basis moet gaan ontwikkelen: “*I therefore recommend that either in the Constitution or in some other way be introduced, permanent safeguards to ensure inside [the Federation of] Malaysia a free flow of all goods and services*”.⁹⁹⁰ Dit doel van vrije doorgang van kapitaal, goederen en personen, een kopie van het Europese Gemeenschapsprincipe, maar ook de basis van de Verenigde Staten en de statencompilatie van Duitsland uit 1860, had in zijn optiek binnen drie tot vier jaar gerealiseerd moeten en kunnen worden. Helaas, het is anders gelopen dan Winsemius voor ogen had.

Als de fusie tussen Singapore en Maleisië in 1965 volledig uit de hand gelopen is, lijkt het alsof de regering van Singapore voor honderd procent op Winsemius voorzienigheid en zijn voorspellende gaven wil terugvallen. De interne vraag luidt: heeft Singapore sowieso enig bestaansrecht zonder Maleisië? Het komende Winsemius' *Memorandum* uit 1965 en de gecorrigeerde versie *Memorandum (Revised)* uit 1966 wordt misschien wel meer dan zijn eerste UNDP-rapportage uit 1961 doorslaggevend voor de welvaartsapotheose die Singapore te wachten staat.

Vanaf eind 1965 is Winsemius' regelmatige aanwezigheid in Singapore van groot belang. Hij wordt betrokken bij defensie, de EDB, op financieel gebied, bij het professionaliseren van toerisme en het leiden van vakbonden van werknemers en werkgevers tot een samenwerkend geheel. Ngiam vertaalt deze ‘toegeworpen reddingsboei’, op het moment dat weinigen nog geloof hebben in de positieve voortgang van Singapore, met:

We regained our freedom of action, and under the guidance of Dr. Winsemius and Mr. I.F. Tang, lost no time switching to an export-oriented industrialization policy.⁹⁹¹

⁹⁹⁰ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 07.*

⁹⁹¹ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 63.

37 Winsemius' 1965-Memorandum

Rond 1965 gebeuren in Azië de meest weerzinwekkende zaken. Naast de oorlog in Vietnam (1965-1973) wordt in Indonesië een bloedbad aangericht onder het van communistische sympathieën verdachte deel van de bevolking, met meer dan een half miljoen doden. In China is intussen de 'Grote Sprong Voorwaarts' tot rust gekomen, maar er zijn wel tientallen miljoenen dodelijke slachtoffers te betreuren. China heeft nu nog een andersoortige terreurcampagne tegen 'klasse-vijanden' in voorbereiding, die tot de gewelddadige 'Culturele Revolutie' leidt en wederom miljoenen slachtoffers eist.

In datzelfde jaar 1965 is Lee Kuan Yew's droom van een gemeenschappelijke Federatie van Maleisië inclusief Singapore uiteen gespat. De vergrote thuismarkt met dit Maleise land gaat niet door. Singapore blijft alleen achter met een verbouwvereerde regering die zich geconfronteerd ziet met een zware taak om de nu zelfstandige staat blijvend te laten ontwikkelen. Meer dan ooit is men zich er van bewust hoe kwetsbaar Singapore is als de buurlanden Indonesië en Maleisië zich tegen je keren. Singapore is dan wel onafhankelijk, maar tot nu toe niet onscheidbaar van zijn natuurlijke achterland gebleken. Het is en blijft een kleine Chinese enclave in het hart van een grote moslimwereld. Het lijkt alsof de toekomst van Singapore nu beëindigd is, afgesneden van de 'moederlanden' China en Maleisië en zonder eigen middelen van bestaan dan menselijke bronnen als inventiviteit en zelfwerkzaamheid, volgens de metafoor van Lee Kuan Yew: *a heart without a body*.⁹⁹²

Intussen is het overduidelijk dat Singapore's industriële groei vanaf 1961 niet voldaan heeft aan de door Winsemius en Goh Keng Swee gestelde doelen. Het industriële aandeel in het BBP is volgens formele Singapore cijfers in vijf jaar tijd slechts met 2% gestegen, van 11% in 1960 naar 13% eind 1964.⁹⁹³ De groei van het BBP/capita is dan nog wel gemiddeld 5,7% per jaar geweest, maar in de jaren 1963 en 1964, de jaren van Singapore binnen de Federatie van Maleisië, is de gemiddelde groei slechts 1,5% met zelfs een negatief groeicijfer van -2,9% in 1964.⁹⁹⁴

Het opstarten van industriële activiteiten in het nieuwe industriegebied *Jurong* lukt maar moeizaam; van de oorspronkelijk voor de vestiging van industrie gereserveerde 2041 hectares is per eind 1965 pas 364 hectare toegewezen.⁹⁹⁵ In de door Winsemius voorspelde tien jaar van

⁹⁹² Lee Kuan Yew, *The Singapore Story*, 23; Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 3.

⁹⁹³ *Parliament of Singapore, Annual Budget Statement*, December 13, 1965.

⁹⁹⁴ Singapore, Economic Development Board, *Annual Reports, 1963 en 1964*; Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 66, Table 6.

⁹⁹⁵ Lee Soo Ann, *Industrialization in Singapore*, 56.

industriële ontwikkeling, tussen 1960 en 1970, zou de groeiende industrie in meer dan 80.000 extra banen moeten voorzien, terwijl eind 1965 pas 19.000 banen zijn ingevuld; minder dan een kwart van de oorspronkelijke doelstelling is maar bereikt.

De werkloosheid blijft te hoog en de economische consequenties van de Indonesische *Konfrontasi*-politiek lijken onaangenaam. Alhoewel, over *Konfrontasi* en de gevolgen daarvan hoeft Singapore zich niet al te druk maken. Clandestien is de Indonesische aanvoer in gematigde vorm doorgestaan, men spreekt zelfs over 60 tot wel 70% van het 1962-niveau.⁹⁹⁶ Buchanan noemt 14% terugval, maar neemt dat getal zelf ook niet helemaal serieus:

According to official statistics, the value of foreign trade declined by 14 percent from \$7.3 million in 1959 to 6,3 million in 1964. As those figures do not take into account Indonesian trade figures, not included in Singapore's official statistics since the year of the confrontation, the actual value would not have fallen as much as the above. Nevertheless one cannot deny that Singapore's foreign trade was in recession.⁹⁹⁷

~

Winsemius lijkt op dit kruispunt van 'reddeloos, radeloos en redeloos' de enige te zijn die een ander Nederlands gezegde laat uitkomen, dat 'als de nood het hoogst is, is de redding nabij'. Winsemius neemt de leidsels in eigen hand, omdat:

To my amazement, a discussion had started: can Singapore survive? (...) Almost the whole of Singapore was behaving like a beaten dog, as if they had no future. That is the only time I got angry in Singapore. I said: "Now you have your hands free – use them!" It was the best thing that happened during the whole period from 1960 till today'.⁹⁹⁸

I have always considered that day – August 9th, 1965 – as the most important day in the, however short-lived history of Singapore.⁹⁹⁹

Winsemius, die sinds zijn vertrek in 1961 regelmatig rapporten van Singapore's *Permanent Secretary of the Ministry of Trade and Industry* en kopieën van de lokale *The Straits Times* thuisgestuurd krijgt, weet niet alleen exact wat zich op dat moment in de Federatie en in Singapore afspeelt, maar ook dat hij nu elk moment door de PAP-regering van Singapore opgeroepen gaat worden.¹⁰⁰⁰ Hij weet ook dat zijn rechtstreekse *link* met politiek Singapore, Goh Keng Swee, intussen als minister van Financiën naar Defensie verhuisd is. Volgens Drysdale, met een zinsnede die *mutatis mutandis* ook op Winsemius kan slaan, geldt voor Goh dat:

⁹⁹⁶ *National Archives of Singapore, Australian High Commission Singapore, Memo: No.: 727, 12-05-1964.*

⁹⁹⁷ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 66-67.

⁹⁹⁸ Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 396.

⁹⁹⁹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 09; Winsemius, The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 11.

¹⁰⁰⁰ Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 404; *The Straits Times*, 26-02-1984.

His incisive mind, his ability to tackle complex economic and administrative problems at home, his grasp of regional affairs, his skill and firmness in previous controversies with Kuala Lumpur, market him out as the ideal choice for the appointment of a Minister for Defence and Security.¹⁰⁰¹

Inderdaad, binnen een week na de scheiding van 9 augustus krijgt Winsemius het verzoek om zo snel mogelijk naar Singapore te komen, te helpen bij het uitwerken van nieuwe strategieën en om de vinger aan Singapore's snel kloppende pols te houden.

Op 15 september 1965 is hij terug, nu niet onder auspiciën en verantwoordelijkheid van de Verenigde Naties, maar als de persoonlijke gast van de nu nieuwe minister van Defensie Goh Keng Swee en de voorzitter van de EDB Hon Sui Sen.¹⁰⁰² Binnen twee en een halve week schrijft Winsemius een rapport, geassisteerd door I. F. Tang die uit Birma teruggeroepen is, hoe verder te gaan na de zo als pijnlijk ervaren scheiding. Zoals Winsemius zich in 1982 nog herinnert: “*We just locked ourselves in. And then we made the new programme for the next ten years, which incidentally was for the next five or six years only*”.¹⁰⁰³ Het lijkt wel op Nederland anno 1948, als Winsemius, samen met Van den Brink, zich heeft teruggetrokken op het Jachtslot Sint Hubertus op de Hoge Veluwe.

Voordat Winsemius voor andere zaken weer naar elders vertrekt, wordt het voorontwerp van zijn aanbevelingen onder de naam “*Memorandum on the Economic Situation after Singapore Day, 1965*”, gedateerd 2 oktober 1965, aan Lee Kuan Yew overhandigd, met als belangrijkste stelling dat, wil Singapore overleven, het ‘de mondiale markt moet gaan zoeken’. Het is een zinsnede die rechtstreeks uit Winsemius’ *Eerste Industriële Nota* uit 1948 zou kunnen komen, waar primair ook de nadruk ligt op “voortbrenging van goederen, welke in het buitenland afzet kunnen vinden”.¹⁰⁰⁴ De basis van dit nieuwe programma is volgens Winsemius vrij simpel, op punt 3 na waar de medewerking van de vakbonden nodig is:

1. In order to find and conquer world market we need
 - a) A programme of trade promotion
 - b) Trade concessions based on markets
 - c) To attract firms with international marketing know-how and if possible with export markets
2. Because our own supply of entrepreneurs, managers and technicians is too small, we need to attract them from abroad by
 - a) Competitive taxes
 - b) Suitable immigration policy and
 - c) A promotional campaign

¹⁰⁰¹ Ibidem, Drysdale 396.

¹⁰⁰² Memorandum directeur EDB, 01-10-1965 op pagina 306.

¹⁰⁰³ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 08.

¹⁰⁰⁴ *Eerste Nota inzake de Industrialisatie in Nederland*, 5.

3. If our wage costs are some 25-30% too high, we need time to put this in line but we should take up directly a policy aiming at
 - a) Keeping fixed wages largely on the same level.¹⁰⁰⁵

Winsemius is ondertussen benaderd om middels “*special arrangements*” zijn adviseurschap opnieuw onder de auspiciën van de Verenigde Naties te stellen. Het op de volgende pagina vertoonde memorandum van de directeur van de EDB aan Lee Kuan Yew van 01-10-1965 is daarover duidelijk, het verhaalt belangrijke aspecten rond Winsemius’ terugkeer. Het geeft ook aan dat Winsemius politiek op het allerhoogste niveau ingezet wordt en bevestigt zijn belangrijke link met de Verenigde Naties en haar uitvoerende organen in Azië.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰⁵ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, transcript band 09.

¹⁰⁰⁶ Memorandum directeur EDB aan premier Lee Kuan Yew, 01-10-1965, National Archives of Singapore, Singapore’s Exhibition: The Story of an Economic Miracle, ‘10 Years that shaped a Nation’, 2008; <http://www.nas.gov.sg/1stCab/highlights1.htm>, geraadpleegd vanaf 20-08-2018.

MEMORANDUM.

1st October, 1965

Director,
ECONOMIC DEVELOPMENT BOARD
FULLERTON BUILDING
P. O. BOX 2692
SINGAPORE, 1.

To Personal Assistant to
Prime Minister, *RM*

Visit of Dr. Albert Winsemius

Dr. Winsemius is a retired industrialist and a wellknown development policy adviser for the World Bank and also for several countries including Jamaica, Portugal, Spain, Greece and Turkey, and formerly he was instrumental for the industrialisation of Holland as its Director-General of Industrialization. He visited Singapore in 1960 and 1961 as Leader of U.N. Mission to assist in formulating our industrial development policy and programmes. At Dr. Goh Keng Swee's invitation, he paid a short visit in 1962 and again in 1963 in connection with our industrial development programmes. In his current visit, Dr. Winsemius comes in a personal capacity as a guest of Dr. Goh and Mr. Hon Sui Sen.

2. Dr. Winsemius had discussions with Dr. Goh on the present economic situation in Singapore and ~~on~~ various ways and means of solving the urgent unemployment problem.

3. Following his discussion with Dr. Goh, it was agreed that it might be useful for Dr. Winsemius to have a private discussion with Tun Hasek especially on the possibility of restoring what could be saved in the Common Market arrangements. Dr. Winsemius, accompanied by Mr. I.P. Tang, Dy. Director of the Board, visited Kuala Lumpur on the 29th and 30th September. Dr. Goh arranged for this appointment. Dr. Winsemius had a private discussion with the Deputy Prime Minister of Malaysia for an hour. The discussion centered primarily on economic co-operation between Singapore and Malaysia. Dr. Winsemius would report to the Prime Minister personally tonight on the details of the discussion.

4. During their stay in Kuala Lumpur, Dr. Winsemius and Mr. I.P. Tang also had an informal discussion with Mr. David Blickenstaff, United Nations representative in Kuala Lumpur, on the U.N. technical programme. It appears that the United Nations is keenly interested in promoting economic co-operation between the two countries. Suggestion was made that it might be useful to request Dr. Winsemius to return in January and February for two months, not as a guest of the Singapore Government but under special arrangements under the United Nations. Mr. Blickenstaff is very keen in obtaining Dr. Winsemius for this important assignment.

5. Enclosed herewith for the Prime Minister's advance information is a draft Report (in sealed envelope) dictated by Dr. Winsemius for transmission to Dr. Goh. Although the Report is not yet in its final form, he would like to submit to the Prime Minister in advance before he completes this report by Saturday. Dr. Winsemius will be leaving Singapore on Sunday.

Lim Ho Hup

(LIM HO HUP)
Ag. Director,
ECONOMIC DEVELOPMENT BOARD

OWC

Desgevraagd komt Winsemius drie maanden later weer naar Singapore terug, reviseert voornoemde concept-memorandum dat daarna op 3 februari 1966 als *Memorandum (Revised) to the Government of Singapore on the Economic Situation after Singapore Day, 1965* aan de autoriteiten wordt overhandigd.¹⁰⁰⁷ Het *Memorandum (Revised)*, het derde gestructureerde plan dat Winsemius voor Singapore schrijft, schetst een grimmig maar niet hopeloos beeld. Singapore's economische vooruitzichten zoals door Winsemius geschilderd zijn hoe dan ook goed, mits dit keer de 'Winsemius-adviezen' nauwgezet opgevolgd worden. Zonder de confrontatie met Indonesië en zonder het echec met Maleisië aldus Winsemius "*Singapore would have passed the 'taking-off' state of its economic and industrial development by now*".¹⁰⁰⁸

Tussen de regels van het *Memorandum (Revised)* door hoor je Winsemius zeggen: 'hadden jullie maar meer druk gezet op mijn 'Monnet/Tinbergen idee' van 1961 en op mijn brief uit juni 1963 dan was de huidige situatie met Maleisië en Indonesië nooit ontstaan'. De aanpak van de te vormen gemeenschappelijke markt met daaraan gekoppeld politiek onacceptabele compromissen, het niet krachtig doorzetten van internationale marktontwikkelingen, het nauwelijks ontwikkelen van privé kapitaal voor industriële doeleinden, het niet exportgericht opereren; het had allemaal niet Winsemius' zegen. De gemeenschappelijke markt met buurland Maleisië had hoogstens een bonus voor de economische ontwikkeling van Singapore moeten zijn, maar het heilige doel van politiek samengaan heeft dermate vormen aangenomen, dat het slechts tot een verhoging van het werkloosheidspeil heeft geleid.¹⁰⁰⁹

Alhoewel er in de afgelopen twee jaren 1964 en 1965 binnen Winsemius' sector *Industry* een aanwas van 16.000 banen geweest is en ondanks dat 'hij' op de dag van scheiding van Maleisië toch nog 80% van de doelstelling van 'zijn' industrialisatie bereikt heeft, heeft de confrontatiepolitiek van Indonesië werkgelegenheid gekost. Singapore's entrepôthandel en de rubber processing heb een gevoelige tik gekregen, waardoor volgens het *Memorandum (Revised)* de formele werkloosheid nu nog steeds 11% van de economisch actieve bevolking bedraagt.¹⁰¹⁰ Als het falen van de versmelting tussen de twee staten niet was gebeurd, dan "*the excess unemployment would have been reduced to almost nil*".¹⁰¹¹

Volgens Winsemius' *Memorandum (Revised)* van 1966 gaat de oplossing van het politiek-economische echec van 1963/1965 nu richting drie zaken. Ten eerste moet geprobeerd

¹⁰⁰⁷ *National Archives of Singapore, PREM, Britain, Dr. A. Winsemius, Memorandum (Revised).*

¹⁰⁰⁸ *Ibidem.* 2.

¹⁰⁰⁹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 05, 07.*

¹⁰¹⁰ *National Archives of Singapore, PREM, Britain, Dr. A. Winsemius, Memorandum (Revised).*

¹⁰¹¹ *Ibidem.*

worden opnieuw leven te blazen in het idee van een gemeenschappelijke markt met Maleisië, waardoor de handel met dit land voor de toekomst verzekerd blijft.¹⁰¹² De overtuiging van Winsemius is en blijft dat “*the separation (...) does in no way change the fact that by nature the two countries should be one*”. Onder dit punt valt ook de handel met Indonesië, die weer op het pré-Konfrontasi-niveau gebracht worden, te beginnen met het oppakken van de onderlinge ruilhandel. (Voor deze *barter trade* wordt een havenenclave aangelegd, voor de deur van Hagemeyer Handelmaatschappij, auteurs werkgever aan de Robinson Road in Singapore.)

Ten tweede wordt alle aandacht gevestigd op het behouden van de Britse defensiepoot, in casu de Britse bases, waardoor deze inkomstenbron voor het eiland behouden blijft. Het derde en belangrijkste aspect ligt bij de groei van het aantal nieuw aan te trekken grote buitenlandse *multinational corporations*, MNC's.

Winsemius benadrukt daarnaast dat de regeringen van Groot-Brittannië, de Verenigde Staten, Australië en Nieuw Zeeland geconsulteerd moeten worden teneinde samenwerkingsvormen met deze landen te bespreken; een vrij stellig en overduidelijk politiek uitgangspunt. Deze landen moeten zich realiseren dat, mocht Singapore economisch onderuit gaan, in Zuidoost-Azië een nieuw militair/strategisch probleem geboren is waarbij “*Singapore could still lurch leftward or sink into disorder. So paralyzing the [British] military bases there*”.¹⁰¹³

Een belangrijke insteek van de nieuwe Winsemius' leidraad is dus: laten de grote bevriende westerse mogendheden, ook in de context van de heersende Koude Oorlog, aan Singapore handelsconcessies doen zodat zijn producten onder bevoorrechte positie naar deze bevriende landen geëxporteerd kunnen worden. Japan, Korea en Taiwan hebben dergelijke voorstellen in die tijd ook gedaan. Dat kan tienduizenden banen schelen, zodat in 1970 nog slechts een kleinere restgroep van werklozen én minder ontevredenheid resteert.

Winsemius wijst in het *Memorandum (Revised)* voor deze “*emergency measures*” op mogelijke parallellen met internationale ontwikkelingsverdragen die na de Tweede Wereldoorlog in Europa en daarbuiten tot stand zijn gebracht. Het zijn de lagere invoerrechten binnen de EEG voor niet-lidstaat Griekenland, de Marshall-opdrachten van na 1947 die in Berlijn geplaatst zijn, de defensieopdrachten door West-Duitsland geplaatst in het Verenigd

¹⁰¹² Ibidem.

¹⁰¹³ Karl Hack, *Defence and Decolonisation in Southeast Asia: Britain, Malaya and Singapore 1941-1968* (Richmond 2001) 273.

Koninkrijk (zoals ook de Hispano-Suiza *tender* voor HS30 pantservoertuigen) en Zuid-Korea die speciale handelsconcessies gegund kreeg van de Verenigde Staten.¹⁰¹⁴

Het *Memorandum (Revised)* legt speciale nadruk op genoemd ‘derde aspect’, de door de EDB te ontwikkelen promotionele activiteiten om acht tot tien grote MNC’s aan te trekken “*ranging from investments between M\$25 and M\$100 million per project*”.¹⁰¹⁵ Bij deze laatste invalshoek lijkt Winsemius Singapore te willen spiegelen aan de Marshalltijd, waar na 1950 petrochemische fabrieken en raffinaderijen van Standard Oil (Esso), Gulf en Caltex door Nederland aangetrokken zijn en aan projecten zoals het Nederlandse Breedband-project, de Amercentrale en de sodafabriek in Delfzijl.

Winsemius schrijft Lee Kuan Yew in zijn *Memorandum (Revised)* over zijn te volgen strategie:

Singapore could concentrate part of its promotional activities to attract a limited number of very large international projects like the Shell Refinery, which is being studied now [1966] and the Esso Steel Plant, which has been under review. These eight to ten projects should be attracted to Singapore in the first place to show the world the confidence in Singapore. This is more a political strategy than economic tactic. Nevertheless, the contribution from eight to ten of this type of projects to bridge the employment gap could be considerable. The two projects just mentioned, for instance, would have an annual investment during the construction phase of some M\$50 million a year ... [and] would mean work for some 5,000 people during a period of three years. The above programme all together could provide in 1966 some 16,000 new jobs, out of which some 6,000 – 7,000 would be used for reducing the large number of unemployment accumulated during the past two years.¹⁰¹⁶

Voor Singapore zijn degelijke grote MNC’s nodig omdat zij hun eigen exportmarkten al hebben in casu vanuit Singapore een nieuw exporttraject kunnen ontwikkelen. Het rapport zegt terecht dat dergelijke grote potentiële gegadigden bovendien de indruk geven aan derden hoeveel vertrouwen er al in Singapore bestaat.

Winsemius, met de pretentie apolitiek te zijn, gebruikt in dit *Memorandum (Revised)*, eigenlijk net zoals in ‘zijn’ UNDP-rapport van 1961, volop politieke voetnoten, nu verlucht met connotaties van militaire aard. Geparafraseerd en soms voorzien van originele citaten stelt Winsemius:

- het is een labiel moment, dat nog erger gaat worden als vanaf 1968 nog meer jongeren de arbeidsmarkt opkomen;
- werkloosheid en dus sociale onrust maakt dat de communisten weer kunnen toeslaan, ondanks de verreikende maatregelen die tot nu toe getroffen zijn, “*thus Singapore’s economic trouble (which is for the greater part a heritage of its temporary participation in Malaysia) would become a political problem in Malaya and a strategic/military problem in South East Asia*”;

¹⁰¹⁴ National Archives of Singapore, PREM, Britain ,Dr. A. Winsemius, Memorandum (Revised) 7.

¹⁰¹⁵ Ibidem.

¹⁰¹⁶ The National Archives of Singapore, Singapore’s Exhibition: The Story of an Economic Miracle.

- een kettingreactie met opstanden en militaire consequenties is niet te stoppen: “ (...) *in a full-fledged world war no number of police or army would be able to stop this fatal development without creating a complete anarchy*”.

Het lijkt alsof je ‘vadertje Drees’, vanaf 1948 de Nederlandse premier, hardop hoort mopperen als Winsemius in 1966 in politieke terminologie schrijft dat:

(...) politically, Singapore is walking on the razor’s edge. (...) An increase in excess unemployment, even from 25,000 to 30,000 people will directly be exploited by the communists and with an almost guaranteed success. (...) Only a Socialist Government like yours or a similar Government could have been and will be in the near future able to keep the situation in hand. (...) If Singapore became a stronghold of communism, the non-communist strategic defence zone from Japan to New Zealand would be broken. Not only Malaysia and Great Britain, but also Australia, New Zealand and the United States would then be drawn into the strategic sphere around Singapore.¹⁰¹⁷

~

Enige vertrouwelijke reacties van de *Australian High Commission* op dit *Memorandum (Revised)* zijn de moeite van het bestuderen waard. Om te beginnen bevestigen de Australiërs Winsemius’ in juni 1963 geschreven, nooit gepubliceerde, hartenkreet om de fusie van Singapore en Malaya niet aan te gaan op basis van het toenmalige Rueff-rapport:

Subsequently Winsemius evidently advised the Singapore Government that in his view there were serious incompatibilities between the concept of a common market as set out in the Malaysia Agreement, and the organisation and techniques recommended in the Rueff (World Bank) report on the Pan-Malaysian economy (1963). What influence this had on the subsequent actions of the Singapore Government is not known.¹⁰¹⁸

Daarnaast worden in twee addenda belangrijke stellingen uit Winsemius’ advies beoordeeld.¹⁰¹⁹ Onderstaande parafrasering is soms gecombineerd met de *letterlijke citaten* uit het betreffende rapport:

- dat eind 1965 er nog steeds 58.000 personen werkloos zijn, een getal dat mogelijkерwijze doorgroeit naar zo’n 80 tot 100.000 in 1970. Door samen te gaan met Maleisië kwamen er feitelijk in 1964-1965 nog eens 10.000 werklozen bij. Wat de Australiërs betreft zijn de cijfers waarmee Winsemius zijn rapport onderbouwt aan de hoge kant;
- dat Winsemius eigenlijk alle schuld van het economische terugvallen legt bij het samengaan met en de scheiding van Singapore en Maleisië. De conclusies over de confrontatiepolitiek van Indonesië en de uitkomsten daarvan op de economische ontwikkeling en op de werkloosheid van Singapore zijn voor de Australiërs onduidelijk;
- dat, “*The other side of this coin, not mentioned by Winsemius, is that Singapore’s fate is equally dependent on the course which Malaysia will take; and it is of great importance*”

¹⁰¹⁷ *National Archives of Singapore, PREM, Britain*, Dr. A. Winsemius, Memorandum (Revised) 2-3.

¹⁰¹⁸ *National Archives of Singapore, Australian High Commission Singapore*, 3024/10/1, 9th May, 1966, ‘The Winsemius Report’.

¹⁰¹⁹ Ibidem, ‘Winsemius’s Report on Unemployment in Singapore’ en ‘Comments on Winsemius’ Report’, 11th May, 1966.

politically to the Alliance, on which Malaysian stability depends, that Singapore not be seen to gain advantage from the ejection from Malaysia”;

- dat, om een oplossing te vinden voor Singapore's werkloosheid, de *Commonwealth* en de Verenigde Staten voor Singapore's producten speciale concessies moeten doen. *“the proposal seems, in fact, designed less to provide a palliative pending more rational economic arrangements, than to establish the principle of concessional markets as the continuing solution to the unemployment problem”;*
- dat *“the discussions on this co-operation should be held not merely on a trade level but primarily on a military/political level. The necessary measures on the side of the importing countries can be considered as an extremely low premium for the insurance of their military/strategic interests in South East Asia, in which Singapore has a key position”;*
- dat Australië betwijfelt of het Winsemius' plan uit 1961 inzake de industrialisatie wel de juiste visie heeft verwoord. De industrialisatie heeft het in de jaren van 1963-1965 in feite duidelijk beter gedaan dan de entrepôt-handelsfunctie in die jaren.

Australië twijfelt er bovendien sterk aan of het *Memorandum (Revised)* slechts de objectieve en persoonlijke ideeën van Winsemius vertolkt. Hij wordt ervan verdacht (als de *stranger-king*) door de autoriteiten in Singapore gebruikt of zelfs misbruikt te worden:

What is not made clear is whether this is or is not Winsemius' own idea. He [Winsemius] also develops various other arguments which are identical, even in the way they are phrased, with the arguments advanced over the last six months by PAP leaders as regards the relationship between the political and economic situations in Singapore and the West's military position in Southeast Asia. Though the document is signed by Winsemius the evidence of direct Singaporean participation in the authorship is striking. One of many examples which include the use of the first person pronoun is: “No country owes Singapore a living Nor do we owe other countries a living. However”. This is unfortunate as it casts doubt on the reliability of the report as the product of an unbiased and independent observer.¹⁰²⁰

~

Het lijkt alsof Winsemius met dit *Memorandum (Revised)* Singapore de ruimte geeft om versterkt Singapore's eigen militaire kaart te trekken, om aldus enerzijds mogelijke militaire bedreigingen teniet te doen en anderzijds een extra oplossing voor de werkloosheid dichterbij te halen. Winsemius schrijft, wederom met politieke nadruk, navolgende sleutelquote:

Thus, unless a way can be found quickly to restore the possibilities for the limited increase in employment needed in Singapore (some 7,000 primary jobs a year), Singapore will certainly become a major problem for these countries in world politics in Asia and the Far-East, if not a problem of global consequence. This fatal sequence should be made clear to the Government of every country which may at some phase be affected by the Singapore development. It is hoped that Malaysia will soon come to the conclusion that politically and military/strategically its fate is completely dependent on the course which Singapore will take. (...) As mentioned earlier, the fight for industrial development is not a struggle with an economic but ultimately with a political goal, namely to win the battle on the labour front in Singapore.¹⁰²¹

¹⁰²⁰ Ibidem, 'The Winsemius Report'. Onderstreping naar origineel.

¹⁰²¹ Ibidem, 3-4.

De jaarlijkse terugkerende ‘restgroep’ van 7.000 werkloze jongeren waar het *Memorandum (Revised)* over schrijft, wordt voor het behoud van Singapore’s vrijheid ingezet. Enerzijds kunnen de gelieerde westerse staten door handelsbeperkingen op te heffen meehelpen de werkloosheid te verlagen, maar anderzijds lijkt het erop alsof het opzetten van een nationaal leger, een eigen land-, lucht- en zeemacht, de verplichte militaire dienst, de *recruitment for national service*, de extra inzet tegen de werkloosheid, als redmiddel nu geboren is.¹⁰²² Voordat nieuwe baanbrekende veranderingen op economisch gebied tot stand gebracht worden, gaat Singapore als meest urgente actiepoint nu ’s-lands verdediging op poten zetten.

Zoals al geschreven, onmiddellijk na de scheiding wordt Goh Keng Swee binnen twee maal 24 uur van minister van Financiën tot minister van Defensie gebombardeerd. Hij wordt de belangrijkste man om Singapore militair te vernieuwen, waarbij hij een betrouwbare internationaal militair expert en partner aan Winsemius heeft. Singapore wil zich militair wapenen en Lee Kuan Yew is de grootste pleitbezorger van een eigen sterk verdedigingsleger:

We must now calculate how we can consolidate our economic advance. And, what is most important, defend it, because many people think, ‘Ah, Singapore is a nice place; one day I will swipe it.’ That is not our idea of a good future.¹⁰²³

Het is begrijpelijk dat Lee de onderdelen van het *Memorandum (Revised)* c.q. het weer opgetuigde communistische gevaar en de militaire strategie inzet ten gunste van Singapore’s toekomst. Met Winsemius’ internationale kennis over militair-politieke constellaties kan Lee de kaart van Singapore’s militair/strategische positie ferm uitspelen. Op 1 april 1966 stuurt Lee een brief aan de Britse premier Harold Wilson met bijgesloten drie kopieën van het Winsemius *Memorandum (Revised)*:

I have waited eight months since separation from Malaysia to write to you about the future of Britain’s defence arrangements with Singapore, the relative permanence of which will depend upon the economic viability of Singapore. (...) It is the economic concomitant of a defence treaty without which it will be impossible for long to underpin the military defence arrangements of the West in South-east Asia.¹⁰²⁴

Lee beklemtoont dat de toekomst van het Brits militaire garnizoen in Singapore afhangt van Singapore’s economisch overleven en dat dat overleven weer afhankelijk is van Britse hulp bij het vinden van exportmarkten voor zijn industrieën. Deze brief, met als uitgangspunt dat op een totale arbeidzame groep van 500.000 personen over een paar jaar, in 1968, 90.000 personen

¹⁰²² Ibidem, 3, 8, The Economic, Political And Military-Strategical Position Of Singapore.

¹⁰²³ Josey, Lee Kuan Yew, 445.

¹⁰²⁴ *National Archives of Singapore, PREM, Britain*, brief Lee Kuan Yew aan Prime Minister Wilson, 1 april 1966, inclusief Dr. A. Winsemius, *Memorandum (Revised)*.

werkloos zullen zijn, gaat vooraf aan Lee's ontmoeting met de Britse premier in Londen op 25 april 1966.¹⁰²⁵ Ook gaat een brief en een kopie van Winsemius' *Memorandum (Revised)* naar de Australische premier Holt, onder de kop van "*Singapore's request for economic aid*". Daarbij gaat Australië ervan uit dat Winsemius' *Memorandum (Revised)* "*develops the case for special Commonwealth economic concessions to Singapore in order to ensure its security as a western base*".¹⁰²⁶

In aanwezigheid van de *Secretary of State for Commonwealth Relations* F. da Costa wordt op 25 april 1966 te Downing Street 10 om 12.30 uur over een mogelijk defensieakkoord tussen Singapore en Maleisië gesproken. Onderwerpen voor deze ontmoeting zijn de mogelijkheid van een inval vanuit China, de oorlog in Vietnam, de invloed van communisten in Maleisië, aanvallen vanuit het zuiden, uit Indonesië, veel onderwerpen die voor een leek in de 21ste eeuw een wat paranoïde invalshoek lijken te hebben.¹⁰²⁷ Onderwerpen die, volgens Lee, onlosmakelijk met economische maatregelen verbonden zijn. Het gesprek met de premier duurt veertig minuten en wordt gevolgd door een lunch waarbij over deze en andere zaken nader doorgesproken wordt.

Vooraf en tijdens het bezoek van Lee aan Wilson wordt er lovend over Winsemius gesproken:

I have invited an eminent industrialist, Dr. A. Winsemius of Holland, who was the head of the U.N. Industrial Mission to Singapore in October 1960, to revisit Singapore and assess the size of the problem and to recommend what our policies should be. It was his policy recommendations on industrial development made in 1960 which we had found most useful in the past. His assessment and findings are that in the absence of market opportunities in friendly overseas countries, industrial growth cannot be achieved to absorb our school leavers and prevent massive unemployment. I enclose herewith three copies of Dr. Winsemius' report for your professional advisers.¹⁰²⁸

Wat betreft de aanwezigheid van de Britten op de diverse bases in Singapore "*Mr. Lee said that he wanted Britain to stay as long as we [Britain] could afford to do so*".¹⁰²⁹ Deze nexus tussen defensie en economie verkoopt Lee zeer kundig, alhoewel achteraf blijkt dat de ontmanteling van de Britse militaire basis in Singapore al vrij lang vaststaat: uit Wilson's besprekingsverslag met een (*very secret*) persoon blijkt dat ogenblikkelijk na de scheiding van Maleisië, in

¹⁰²⁵ Ibidem, 2.

¹⁰²⁶ *National Archives of Singapore, Australian High Commission Singapore, Memo: 566, 05-05-1966.*

¹⁰²⁷ Josey, Lee Kuan Yew, 564-565.

¹⁰²⁸ *National Archives of Singapore, PREM, Britain, Brief van Lee aan Wilson, 01-04-1966.*

¹⁰²⁹ Ibidem, Record of a conversation between the Prime Minister and the Prime Minister of Singapore at no. 10 Downing Street on April 25, at 12.30 p.m., 26-04-1966, 4.

september 1965, in Groot-Brittannië het besluit tot opheffing van de basis per 1969-1970 al genomen is.¹⁰³⁰

Lee Kuan Yew heeft, voorafgaande aan het Wilson-gesprek, ook een ontmoeting met ‘de Amerikanen’ gehad, in de persoon van *Assistant Secretary of State* William Bundy, *intelligence expert* en *analist* bij de CIA. Lee gebruikt de Amerikanen enerzijds als lokmiddel om de Britten vooralsnog de *Naval Base* niet te laten ontmantelen, anderzijds “*that if there was not some support for the Americans in the area their position would become untenable and they would be tempted to withdraw into their shell*”.¹⁰³¹

~

Als we in de afgelopen jaren naar Lee Kuan Yew’s positie ten opzichte van de Amerikanen kijken, is deze recente ontmoeting van Lee en de nieuwe militair-politieke situaties die straks ontstaan, weer een interessante 180° draai. Tot voor kort is Lee’s visie dat, mochten de Britten wegvallen, de Amerikanen sowieso daar niet voor in de plaats mogen komen.¹⁰³² Hij ziet liever Australiërs en Nieuw-Zeelanders als de vervangende verdedigers van Singapore.¹⁰³³ Lee, in zijn “*genetic, environmental determinism*”¹⁰³⁴, vindt dat Amerikanen een soort “*inferior people*” zijn.¹⁰³⁵ Maar waarschijnlijk heeft Winsemius, als een oprecht Amerika-vriend, de visie van Lee over de Amerikanen doen kantelen.¹⁰³⁶ Vijfentwintig jaar later, bij het overlijden van Lee Kuan Yew, wijst een journalist van de *The Straits Times* Winsemius aan als de veroorzaker van Lee’s 180°draai:

Mr. Lee – acting on the advice of the Republic’s Dutch economic guru Albert Winsemius – actively courted foreign investors with a liberal economic policy which included attractive tax and fiscal incentives. (...) Dr. Winsemius’ “practical lessons on how European and American companies operated” showed Mr. Lee how “Singapore could plug into the global economic system of trade and investments by using their desire for profits”. LKY explained: th¹⁰³⁷

Winsemius heeft Lee uitgelegd dat Amerikanen het niet waarderen als je komt en je hand ophoudt. Amerikaanse bestuurders zoeken naar landen met politieke, economische en financiële stabiliteit en een rustige arbeidsmarkt. Lee leert van Winsemius hoe je het Amerikaanse bedrijfsleven moet bespelen, bijvoorbeeld vanuit de romantische invalshoek van

¹⁰³⁰ Ibidem, 13/1833: “Repercussions of British Policy in South East Asia of the Separation of Singapore from Malaysia”, 21-09-1965.

¹⁰³¹ Ibidem, Record of a conversation, 5.

¹⁰³² *The Straits Times*, 01-09-1965.

¹⁰³³ George, *Lee Kuan Yew’s Singapore*, 91; Josey, *Lee Kuan Yew*, 564, 565.

¹⁰³⁴ Barr, *Lee Kuan Yew*, 191.

¹⁰³⁵ George, *Lee Kuan Yew’s Singapore*, 160.

¹⁰³⁶ Ow Chin Hock, ‘Development Strategies, Economic Performance, and Relations with the United States: Singapore’s Experience’, *Journal of Asian Economics*, Vol. 1, No. 1, 1990, 61-85, aldaar 80-82.

¹⁰³⁷ TODAY, special edition *The Straits Times*, Remembering Lee Kuan Yew.

het verhaal van Stamford Raffles, die het klaart om zijn droom van Singapore als nieuwe Aziatische metropool weet waar te maken; Singapore, als interessante nieuwe Amerikaanse apotheose.¹⁰³⁸

Het *Memorandum (Revised)* eindigt vrij prozaïsch met een typisch voorbeeld van Winsemius' werk- en denkwijze; de beperking van de werkloosheid en de nationale verdedigingsstrategie als slotakkoord:

I would recommend that the consultations that will be required to carry out the recommendations which I have made in this memorandum, be carried out with these facts in mind. This is not a question of trade negotiations which are subject to alternative considerations, since there are no alternatives. Nor is it a question of asking for foreign aid. The problem involved is much more critical. It is one to discuss with friends and countries concerned, a situation which may become extremely disagreeable for every one of them, if it becomes too late to save it. Yet, it can be saved in time with a little effort by all concerned. It is amazing that an additional employment of some 7,000 a year during a limited period can influence global military strategy and that the creation of this very limited number of jobs can be considered as a premium – a very low premium – for assuring the political stability and peace in South-East Asia.¹⁰³⁹

Bijzonder is bovendien dat dit *Memorandum* wederom getuigt van een 'pragmatisme', van een 'voorzienigheid' en 'vooruitziende blik' die zo kenmerkend is voor Singapore's optreden na 1960. Waarden, slechts geënt op Winsemius' aanwezigheid en optreden? Loh Kah Seng's bemerking schept enige duidelijkheid:

What was striking in the memorandum was its ultimate pragmatism: there was no talk of any revolutionary switch to export-led industrialisation. Winsemius simply continued to explore substantive options to develop Singapore's export markets as he had done in the UN report. He compiled a list of emergency measures to expand manufacturing, such as to provide further incentives and trade concessions to private capital and to carry out promotional activities to attract multinationals to Singapore.¹⁰⁴⁰

38 Defensiestrategie Singapore – Israël – Winsemius

Singapore's nieuwe soevereine onafhankelijkheid zonder daadkrachtige nationale politie noch professionele militaire strijdkrachten is kwetsbaar. Het eiland heeft slechts twee infanterie bataljons met totaal 1.000 manschappen onder leiding van 50 officieren plus een klein vrijwilligersleger en twee oude slagschepen. De autoriteiten weten dat in geval van nood, zonder luchtmacht geen adequaat optreden verwacht kan worden.¹⁰⁴¹ Singapore voelt zich bovendien bedreigd, in juli 1964 zijn er nog grootschalige rassenspanningen geweest die dertien

¹⁰³⁸ Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 56.

¹⁰³⁹ *National Archives of Singapore, PREM, Britain*, Dr. A. Winsemius, *Memorandum (Revised)* 7-8.

¹⁰⁴⁰ Loh Kah Seng, 'Albert Winsemius and the Transnational Origins of High Modernist Governance in Singapore', in: Lily Zubaidah Rahim en Michael D. Barr (red.), *The Limits of Authoritarian Governance in Singapore's Developmental State* (Singapore 2019) 71-93, aldaar 83.

¹⁰⁴¹ *The National Archives of Singapore, Singapore's Exhibition's: The Story of an Economic Miracle*.

dagen duurden en begin 1965 hebben Indonesische militante groepen diverse bomaanslagen gepleegd met dodelijke afloop en veel gewonden, vanwege Singapore's samengaan met de Federatie en de daaraan verbonden overname van twee staten op Borneo. Lee Kuan Yew, naar Josey, heeft zich al eerder bezorgd afgevraagd, hoe het zonder de Britten verder moet:

Let us suppose the British decide to pull out from Southeast Asia and from Singapore (...) What will happen to us then, with our present defence capacity? The Indonesian have an army of 400,000 and other neighbouring countries are much more powerful than us. We must calculate carefully, taking everything into consideration. All must understand that this is no longer a matter of survival of the individual, but a matter of the survival of a large Group of people – of millions! What are the prospects of survival? (...) If you want a Chinese chauvinistic society, failure is assured. Singapore will surely be isolated. (...) We must firmly hold on to our corner of Southeast Asia. It is not negotiable. But we must also try our best to establish a model, multiracial society based on the principles of equality.¹⁰⁴²

Het lijkt een logische stap om in 1965, na de scheiding, een eigen defensiesysteem op te bouwen met als uitgangspunt dat Singapore een kleine populatie heeft en dat de kwaliteit van de gewapende macht dus van het grootste belang is. Volgens Lee Kuan Yew heeft Singapore een studie gemaakt van hoe kleinere landen met een identiek kwetsbare positie, omringd door grote buurlanden met veel bevolking, hun voortbestaan, hun overleven zeker kunnen stellen. Deze studie heeft drie landen opgeleverd die veel met Singapore gemeen hebben: Zwitserland, Finland en Israël.¹⁰⁴³ Singapore kiest uiteindelijk voor het Israëlische model van dienstplicht met een klein paraat leger en een grote burgerreserve.

~

In augustus 1965, enkele dagen na het begin van Singapore's volledige zelfstandigheid, overkomt Singapore drie opmerkelijke zaken. Ten eerste knoopt Israël diplomatieke betrekkingen aan met de (formeel pas op 12 december 1965 gevormde) nieuwe republiek Singapore, een verhouding die de komende dertig jaar vrij *low profile* wordt gehouden, volgens Jacob Abadi, hoogleraar in Midden-Oosten en Islam geschiedenis aan de *US Air Force Academy*, gezien Singapore's gespannen en bedreigende relaties met de moslim buurlanden Maleisië en Indonesië.¹⁰⁴⁴ Ten tweede roept Goh Keng Swee, minister van Financiën af en nu de nieuwe minister van het *Ministry of Interior and Defence* (MID), zijn vertrouwensman Winsemius op om per omgaand in Singapore zijn adviesrol weer op te nemen.¹⁰⁴⁵ Goh, ten derde, vliegt daarna naar Bangkok om daar de Israëlische ambassadeur in Thailand

¹⁰⁴² Josey, *Lee Kuan Yew*, 307-308.

¹⁰⁴³ Lee's voordracht tijdens de oktober 1967 vergadering van de Socialistische Internationale in Zürich. *Eastern Sun*, 21-10-1967.

¹⁰⁴⁴ Jacob Abadi, *Israel's Quest for Recognition and Acceptance in Asia: Garrison State Diplomacy* (Londen 2004) 174-175.

¹⁰⁴⁵ Tan Siok Sun, *Goh Keng Swee*, 128.

dr. Mordechai Kidron te ontmoeten, met het doel om advies, training en hulp te krijgen bij het opzetten van de *Singapore Armed Forces* (SAF).¹⁰⁴⁶

Goh Keng Swee is al tijdens zijn wereldrondreis voor de PAP in 1959 onder de indruk van de organisatie van Israëls strijdkrachten en hun discipline.¹⁰⁴⁷ Interessant is wat Goh Keng Swee's schoondochter Tan Siok Sun in haar boek over Goh in het hoofdstuk '*Building Singapore's Defence*' hierover zegt:

How does a non-military man go about the daunting task of building a large and efficient defence force? On most matters GKS's guiding principle was "to seek good advice" from those who had trodden the path. But he also realized that the defence of small states had to be approached in a particular way, with essential basics to be implemented right at the start.¹⁰⁴⁸

Zij geeft correct weer dat haar schoonvader leunt op het advies van derden, in tegenstelling tot veel auteurs en politici in Singapore die het pragmatisme, maar vooral de vooruitziende blik en het gezonde verstand van de eigen regering prijzen als iets zeer opmerkelijks. In onderstaand citaat uit de dissertatie van historicus David Shaw komt dat eigene, dat pragmatisme, eveneens tot uitdrukking:

In a move demonstrating both farsightedness and sound common sense they therefore sought the advice of the United Nations Programme of Technical Assistance. The pragmatism displayed on this occasion (like that in seeking Israeli assistance with military training) has remained a major feature of government actions right up to the present time.¹⁰⁴⁹

Genoemde Israëlische assistentie wijst in eerste instantie naar Mordechai Kidron, in de jaren vijftig actief betrokken bij Israëls veiligheid. In 1956 is hij *deputy chairman* van de Israëlische delegatie bij de Verenigde Naties.¹⁰⁵⁰ Winsemius heeft vanuit zijn wapenwereld bij Hispano de nodige relaties met Israël opgebouwd en kent Kidron uit de tijd dat hij minister van Buitenlandse Zaken van Israël is. Ook Lee Kuan Yew heeft Kidron tussen 1961 en 1963 meerdere malen in het kader van de vestiging van een Israëlisch consulaat in Singapore gesproken.¹⁰⁵¹ Het is vanzelfsprekend dat op dat moment in 1965 de drie belangrijkste spelers voor de toekomstige defensie van Singapore, Lee, Goh en Winsemius, met hun persoonlijke Israël-relaties en kennis, de keuze voor Israël ruimhartig samen nemen en opvolgen.

¹⁰⁴⁶ Yaakov Katz en Amir Bohbot, *The Weapon Wizards: How Israel became a High-Tech Military Superpower* (New York 2017) 233; Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 14-15; Schein, *Strategic Pragmatism*, 34.

¹⁰⁴⁷ John Gee, 'Islam and the Middle East in the Far East, Singapore, "Gandhi" and the Mexicans', *Washington Report*, September/October 2007 (Washington 2007) 40-41, 60; <https://www.wrmea.org/007-september-october/singapore-gandhi%C2%9D-and-the-mexicans.html>.

¹⁰⁴⁸ Tan Siok Sun, *Goh Keng Swee*, 128.

¹⁰⁴⁹ David Shaw, *Positioning Singapore in the Global Economy: A Study of Political and Economic Processes*. Thesis at the University of Leicester, October 2002, 192.

¹⁰⁵⁰ *Jewish Telegraphic Agency*, No. 181, 21-09-1956.

¹⁰⁵¹ Abadi, *Israel's Quest for Recognition and Acceptance in Asia*, 173.

Na Goh's verzoek raadpleegt Kidron zijn regering en komt binnen een paar dagen met Hezi Carmel van de Mossad, de CIA van Israël, voor een strikt geheim bezoek naar Singapore. Daarna worden drie experts aangesteld die Singapore's leger gaan opleiden en een compleet nieuw ministerie van Defensie ontwerpen. Het zijn *major general* Rehavam Ze'evi, met algemene verantwoordelijkheid voor het defensieproject, *colonel* Ya'akov (Jack) Elazari, die aangesteld is om het nieuwe ministerie op te tuigen en *lieutenant colonel* Yehuda Golan, oud-tankdivisiecommandant, die met andere *Israeli Defence Forces* (IDF) officieren de individuele legeronderdelen gaat trainen. Als eerste stap wordt voorgesteld een cadet-corps van 480 man te vormen, waarvan de helft een driejarige officiersopleiding gaat volgen.

Het opzetten van een nationaal leger in Singapore is geschoeid op de stelregel dat iedere agressor buiten de deur gehouden moet kunnen worden. Een van de maatregelen, ingaande per februari 1967, is de verplichte militaire dienstvoering. Oorspronkelijk heeft Singapore volgens Lee gekozen "*for the Israeli fashion, for in our situation we think it might be necessary not only to train every boy but also every girl to be disciplined and effective digit in defence of their own country*".¹⁰⁵² Uiteindelijk wordt besloten dat iedere jongeman van achttien jaar twee jaar zijn land helpt verdedigen en tot zijn 45ste verjaardag als reservist aanblijft. Zo is ook vele jaren de militaire dienstplicht in Nederland gehanteerd, totdat in 1997 de opkomstplicht afgeschaft is. Het uiteindelijke doel van Singapore's regering is het mobiliseren van alle gezonde mannelijke burgers in enigerlei vorm van militaire en paramilitaire organisatie, met Israëlische richtlijnen als uitgangspunt. Singapore wil in totaal zeven infanterie bataljons opzetten, de basiselementen voor twee infanterie brigades, voldoende om het land 'in normale tijden' te beschermen.¹⁰⁵³

Het gewenste samenwerkingsverband wordt in Israël in oktober 1965 door een militaire delegatie uit Singapore beklonken. Op Kerstavond 1965, nog geen vijf maanden na Singapore's onafhankelijkheid, vertrekken de eerste zes van de te verwachten zeven IDF-officieren en hun families uit Israël voor een missie met onbekende bestemming.

De IDF-instructeurs die de *Singapore Armed Forces* (SAF) gaan trainen worden, om pers en publiek op het verkeerde been te zetten, tijdens hun verblijf in Singapore 'Mexicaanse landbouwadviseurs' genoemd. In februari 1966 wordt de *Jurong Military School* opgezet en in juni van dat jaar is de eerste groep Singaporese mannen met officiersaspiraties aan een

¹⁰⁵² *Eastern Sun*, 21-10-1967.

¹⁰⁵³ Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*, 30.

cadetopleiding begonnen. Op 6 augustus 1966 wordt de eerste nationale feestdag in Singapore opgeluisterd met een jong maar beloftevol eigen leger.¹⁰⁵⁴

1055

De verdediging van Singapore wordt vanaf het moment dat Winsemius in 1965 in Singapore terugkomt voor een periode van tien jaar volledig op Israëlsche leest geschoeid. De combinatie Singapore/Israël komt niet in de openbaarheid, ook Winsemius uit zich hier niet over. Zelfs de beschikbare documenten over de Londen-conferentie van Lee Kuan Yew en Wilson in 1966 maken geen gewag van deze al genomen gang richting Israël. Lee Kuan Yew houdt de relatie met Israël tot in 2000 voor zich en openbaart Singapore's geheim van 35 jaar bij de uitgave van zijn nieuwe boek.¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵⁴ Emrys Chew en Kwa Chon Guan (red.), *Goh Keng Swee, a Legacy of Public Service* (Singapore 2012)134; Amnon Barzilai, 'A Deep, Dark, Secret Love Affair', *Haaretz*, 16-07-2004; <https://www.haaretz.com/1.4758973>; <http://www.haaretz.com/a-deep-dark-secret-love-affair-1.128671>, geraadpleegd 18-07-2018; Lee Hsien Loong, 'A Friend In Need', *The Straits Times*, 20-04-2016; Gee, *Report on Middle East Affairs*, 40-41; *The Hebrew University of Jerusalem*, 19/04/2016; <http://new.huji.ac.il/en/article/30479>, geraadpleegd 12-11-2017; Herb Keinon, 'Malaysia's Impact on Singapore-Israel Ties', *Jerusalem Post*, 21-02-2017.

¹⁰⁵⁵ Singapore Ministry of Defence. Show of strength – the 1969 National Day Parade featured Singapore's first-ever procession of tanks and armoured vehicles; <https://www.mindef.gov.sg/web/portal/mindef/home>; http://www.mindef.gov.sg/imindef/publications/pointer/supplements/saf_prl2008/_jcr_content/imindefPars/0012/file.res/PRLSCPunclassified.pdf.

¹⁰⁵⁶ Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 14.

Achteraf blijkt dat Goh Keng Swee op 16 juli 1967, vlak na de Israëlsche 6-daagse oorlog van 5-10 juni 1967, bij de beëdiging en *commissioning parade* van de eerste 117 officieren van eigen bodem zich over de Israëlsche kant van de zaak toch *en plein publique* heeft uitgesproken met: “*You have heard of the Six-Day War which commenced on 5 June. Seated here with me today are part of the Israeli mission which has been advising us on how to build an army*”.¹⁰⁵⁷ Goh voegt hieraan nog toe: “*In retrospect, it’s a minor miracle that we ever got off the ground ... without the Israelis, we could not have done it. We will always be grateful that Israel helped us and stood by us at our time of great need*”.¹⁰⁵⁸ Op het hoogtepunt van de Israëlsche aanwezigheid, in 1969, zijn er in Singapore 45 Israëliërs in actieve dienst.¹⁰⁵⁹

Bovenstaande Israëlsche assistentie heeft voor auteur ook een persoonlijke kant. In 1967 krijgt hij op een van de Britse bases op Singapore, samen met commando’s van het Gurkha-contingent die daar gestationeerd zijn, een parachutistenopleiding van de *British Parachute Association* (BPA). Het parachutespringen zelf, met toestemming van het sultanaat Johore, gebeurt bij het Maleise dorpje Kluang, 150 kilometer ten noorden van Singapore. In het oerwoud en de rubberplantages van Johore wordt in die tijd in *jungle combat* geoefend, de gevechtsgeluiden daarvan zijn naar eigen waarneming. De verbazing is aanwezig als vervolgens de bewoners ter plaatse naar ‘de Israëliërs’ verwijzen. De Israëlsche journalist Amnon Barzilai verhaalt in het Israëlsche dagblad *Haaretz* wel van de Israëlsche *jungle combat*, hij is echter onduidelijk over locaties en deelnemers:

The jungle combat manual

The Singaporeans took the Israelis by surprise when they insisted on getting a course on jungle combat. Singapore has a tiny natural jungle of no more than five or six square kilometres, but the neighbouring states have larger jungles. Yehuda Golan: “I told them they were right but that I wasn’t the right guy, because I knew nothing about jungles”. Nevertheless, the Israeli team began to find out how to cope with the subject. It was decided to send two Singapore officers as guests of the Malaysian army for a course on jungle combat.

Three months later, the two officers returned with the knowledge they acquired in Malaysia, and we decided to conduct a course in jungle combat,” Golan continues. “Out of curiosity, I decided to join. It looked very bad - it was clear that they had taught them British methods from the Second World War period. I decided to take a group of 10 officers. We entered the jungle and started to engage in war games. We trained in navigation, deploying forces, search and assault. We went through the American training manuals on combat in Vietnam. We developed methods of night navigation. We learned how to function with a fighting company in the dense

¹⁰⁵⁷ Tan Siok Sun, *Goh Keng Swee*, 138.

¹⁰⁵⁸ Ibidem.

¹⁰⁵⁹ Benjamin Beit-Hallahmi, *The Israel Connection: Whom Israel arms and why* (Londen 1988) 26.

undergrowth. After a few weeks of training, I wrote the training manual of the Singapore Armed Forces for jungle combat.¹⁰⁶⁰

Israël assisteert Singapore vanaf midden 1969 bovendien bij de opbouw van zijn wapenarsenaal en voorziet dit land uit eigen overvloedige voorraad van militaire *hardware*, om te beginnen met de eerste 72 van de 350 te leveren AMX-13 tanks, voor zover na te gaan voorzien van Hispano vuurmonden en de eerste van 170 V200 pantservoertuigen.¹⁰⁶¹ Heeft Winsemius eigenhandig de aankoop van deze tanks kunnen begeleiden? Denkende aan zijn contacten uit de Hispano-Suiza tijd, waar AMX-13 tanks “*von vielen NATO-Ländern und vielen Sachverständigen gelobt . . . und durchaus im Gespräch oder in der Konkurrenz zu Hispano Suiza (...) [der direkte] Gegenspieler*” is van de Hispano HS30.¹⁰⁶² De AMX-13 tanks zijn zo goed dat Hispano zelfs overwogen heeft toentertijd de HS30 in de AMX-13-fabrieken in Frankrijk te laten bouwen.¹⁰⁶³

Winsemius, in 1952 nog gevraagd om Nederlands nieuwe minister van Oorlog te worden, zijn bekwaamheid op het gebied van veiligheidsbeleid inclusief gerelateerde wapen- en munitieproductie en internationale militaire verbanden, waarbij auteur ervan uitgaat dat Singapore daarvan volop gebruik heeft gemaakt, is een nog onvoldoende geëxploreerd onderwerp.¹⁰⁶⁴ Aan dit aspect van veiligheid is Winsemius’ Hispano-Suiza tijdperk verbonden waaraan eveneens de rol van de CIA kan worden opgehangen. Er zou dan uitgebreider ingegaan moeten worden op de relatie van Israël versus Singapore, ook voor wat de productie van wapens betreft, als wel de defensiestrategieën van beide landen. Een mooi onderwerp voor een ondernemend onderzoeker.

39 Winsemius helpt Singapore overstag, vaak eigenhandig

Vanuit bestuurlijk oogpunt is in Singapore eind 1965 sprake van een bijzondere situatie: er is van regeringswege geen tweede ontwikkelingsplan voor de periode na 1965 gepubliceerd. Alhoewel het *Second Development Plan* voor de jaren 1966-1970 in feite wel geschreven en gedrukt is, heeft het nooit het publieke licht aanschouwd.¹⁰⁶⁵ Singapore vaart, na zijn scheiding van Maleisië, een nieuwe vijfjarenperiode in op Winsemius’ *Memorandum (Revised)* dat het

¹⁰⁶⁰ Barzilai, *Haaretz*, ‘A Deep, Dark, Secret Love Affair’, 16-07-2004; Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, hoofdstuk 2.

¹⁰⁶¹ Beit-Hallahmi, *The Israel Connection*, 26; Abadi, *Israel’s Quest for Recognition and Acceptance in Asia*, 179.

¹⁰⁶² *Deutscher Bundestag*, 5. Wahlperiode, Drucksache V/4527, AMX-13, 26.

¹⁰⁶³ *Ibidem*, 26-50.

¹⁰⁶⁴ Ankie Winsemius, 26-10-2013.

¹⁰⁶⁵ Jonathan Rigg, *Unplanned Development: Tracking Change in South-East Asia* (Londen 2012) 20. Lee Soo Ann, *Industrialization in Singapore*, 45-46.

vacuüm van het ontbreken van het tweede *Development Plan* moet gaan invullen. Gelukkig is de auteur van het plan, Winsemius, voor de toekomstige transformatie van een handelseconomie naar een moderne exporterende industriële natie vaak zelf ter plekke aanwezig. Hij geeft vanaf september 1965 ‘eigenhandig’ aanwijzingen tot een resolute 180° draai in Singapore’s industriële denken en doen: de omslag van de nog steeds heersende politiek van importsubstitutie - met invoer beschermende maatregelen - naar *export oriented industrialization* (EOI).

De scheiding van Maleisië en de nieuwe industriële aanpak leidt tot een stroom van maatregelen. Om te beginnen moet een groep van ondernemers geholpen worden, die begin jaren zestig toch geloof hebben gegeven aan Singapore’s industriële aanpak, maar hun inspanningen nu in rook zien opgaan; zij moeten hun producties anders gaan inrichten. Hun recent opgestarte productiebedrijven met de gemeenschappelijke markt als lonkende horizon moeten geforceerd omschakelen. Na 9 augustus 1965 zijn er voor veel *Made in Singapore*-producten geen open grenzen meer met Maleisië, terwijl voor een rendabel productieproces de thuismarkt Singapore alleen te klein is.

De ommezwaai naar EOI geeft niet alleen veel frustratie en extra werk voor deze producenten maar ook de ambtelijke begeleiding moet meer en gestructureerd aan de slag. Alle onder directie van de Federatie van Maleisië ingestelde quota’s worden ontmanteld en/of geleidelijk door beschermende invoertarieven vervangen. Niet alleen de grensoverschrijdende situatie van materiaal en goederen noopt tot snelle veranderingen want, nu de grens met Maleisië na de scheiding nog net niet compleet dicht is, is er een stroom Maleise migranten richting Singapore op gang gekomen, gemiddeld 2.000 personen per maand. Winsemius’ belofte van volledige werkgelegenheid in 1970 is bij dit soort tegenslagen geen sinecure.

Gelukkig kan Singapore in deze nieuwe periode na 1965 wel meeliften op een mondiaal economisch verschijnsel: midden jaren zestig verbetert de wereldconjunctuur zich sterk, wat ook ten gunste van ontwikkelingslanden komt. Ook deze ontwikkeling, zoals in paragraaf 12 beschreven, is een nog niet eerder genoemde parallel tussen Nederland in 1951 en Singapore in 1965. Doordat de westerse geïndustrialiseerde economieën en Japan een lange en duurzame economische opleving inzetten gaat nu, net zoals in Nederland in de naoorlogse jaren, de wereldeconomie zich ook in het voordeel van Singapore keren. Nieuwe industrieën met nieuwe elektronische technologieën veroveren de wereld, een revolutie die van de transistor naar de geïntegreerde schakeling leidt en voor een reeks nieuwe producten zorgt: transistorradio’s op batterijen, bandrecorders, televisieapparaten, stereo muziek installaties, elektronische computers en satelliet communicatie.

Dit leidt naar de mondiale ontwikkeling van andersoortige groei-industrieën, zoals de productie van raketaandrijving en straalmotoren die het vervoer en het mondiale toerisme aanwakkert. Er is ook een spectaculaire groei in de petrochemische industrie van producten als naphtha en ethyleen, die de vervaardiging van allerlei soorten kunststof en synthetische vezels in de hand werken. Net zoals hij de link tussen de Singaporese scheepsbouw en Japan heeft gelegd, is het Hon Swee Sen die samen met het Japanse *Sumitomo Chemicals* en de overheid van Singapore de *Petrochemical Corporation of Singapore* (PCS) gaat opstarten. Op de achtergrond bij al deze mutaties is en blijft Winsemius de belangrijkste *sparring partner*.

Geïndustrialiseerde naties bereiken *en masse* volledige werkgelegenheid en multinationale ondernemingen bereizen de wereld op zoek naar goedkope menskracht, goedkopere productie- en vestigingsplaatsen, technologische kennis en financiële faciliteiten. Massaal wordt door het bedrijfsleven buiten de eigen nationale grenzen gezocht wat voor partijen in Singapore een fortuinlijke bijkomstigheid is. De economische opleving is tot eind 1965 matig geweest, maar nu staat er wereldwijd een stormachtige ontwikkeling aan te komen. Winsemius is realistisch genoeg om, naast zijn eigen ervaring en de krachtdadige inbreng van de regering van Singapore, de radicale omslag in de economische ontwikkeling van het land ook te verbinden met deze ‘conjunctuurjump’ uit de jaren ‘60, een duurzame economische opleving van de rijke landen.¹⁰⁶⁶ Door dit verschijnsel kan het economische ontwikkelingskompas van Singapore versterkt gericht worden op de nu vergrote mondiale buitenmarkt.

Naast deze conjuncturele handreiking is een tweede prettige bijkomstigheid dat Goh Keng Swee, ook in de jaren samen met Maleisië, de voor de industrie gereserveerde gelden ordentelijk heeft uitgeleend en geïnvesteerd; van de 100 miljoen dollar is per eind 1965 52,3 miljoen voor leningen en participaties in aandelenkapitalen aangewend. Overigens, separaat daaraan heeft de regering 71,2 miljoen aan de ontwikkeling van industrieterreinen, infrastructuur en woon- en winkelwijken gespendeerd.¹⁰⁶⁷

De EDB heeft uitgebreide volmachten gekregen om lokale en nu vooral buitenlandse ondernemers in Singapore te laten produceren en de relaties tussen deze bedrijven en de overheidsdiensten in Singapore te vergemakkelijken. Zij gaat nog resoluter dan voorheen bij de internationale industrie aankloppen om hen naar ‘industriële paradijs’ Singapore te lokken, nog actiever buitenlandse MNC’s aan te trekken, waaronder veel industrieën uit Japan. De EDB helpt bij het zoeken naar een geschikte productielocatie en denkt mee over hoe nieuwe

¹⁰⁶⁶ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 14.*

¹⁰⁶⁷ Lee Soo Ann, *Industrialization in Singapore*, 52-54.

exportmarkten veroverd kunnen worden. De hectische situatie die dat op de thuismarkt Singapore teweegbrengt, vereist het zorgvuldig lokaal optuigen van nieuwe financiële instellingen, het aanleggen van een nog groter infrastructureel netwerk, met inbegrip van gestroomlijnde internationale telecommunicatie en het snel ter beschikking stellen van kant en klare fabriekshallen of maagdelijke industriële locaties.

Volgens onderzoeker Schein bevestigt de EDB dat Singapore “*turns out to be a genuine East-West hybrid*”,¹⁰⁶⁸ een samenvoegen van “*Asian understandings of authority with Western management theory [that] accounts for this efficient and flexible pursuit of the strategic plan*”. De EDB, volgens Schein “*successfully blends seemingly contradictory understandings of ‘individualistic groupism,’ ‘modulated openness,’ ‘and non-hierarchical hierarchy’ to achieve a modern nation with high standard of living*”.¹⁰⁶⁹

Daarmee wordt de binnenlandse werkgelegenheid weer vergroot en de export van ‘*made in Singapore*’, van eigen geproduceerde artikelen, gaat vanaf nu een belangrijkere rol spelen. De MNC’s zetten daarnaast vaak hun eigen industriële trainingscentra op; begin jaren zeventig nemen het Nederlandse Philips, het Duitse Rollei, Tata uit India en de Japanse Seiko en Yokogawa Electric-fabrieken hun eigen opleidingsscholen mee.¹⁰⁷⁰ Naast de groei van technische kennis levert de vestiging van deze MNC’s een schat aan informatie op over hun thuismarkten en hun uitvoer naar lang bestaande en gevestigde markten elders in de wereld.

Vanaf nu komt Winsemius regelmatig naar Singapore, waarbij hij alle strategische beslissingen begeleidt om de EDB na de teloorgang van Maleisië te reconstitueren. Met grote regelmaat worden hem de voorstellen van de *Board* van de EDB en de voorgenomen projecten op grond van ministeriële haalbaarheidsstudies aangereikt. Tamboer verwoordt deze gang van zaken met: “*Twice a year Winsemius flew to Singapore to spend about a fortnight there - one time it was to help drafting the plans for the coming year, the other time for checking and steering*”.¹⁰⁷¹ Zelf schat Winsemius zelf dat hij door de jaren heen Singapore in totaal zo’n 50 tot 60 keer bezocht heeft.¹⁰⁷²

Hon Sui Sen, de voorzitter van de EDB, is samen met Winsemius vanaf dag één na de scheiding zeer actief. Hij moet persoonlijk de bevordering van de industrialisatie van Singapore op een zwaardere leest schoeien en buitenlandse regeringen en handelsorganisaties benaderen

¹⁰⁶⁸ Schein, *Strategic Pragmatism*, 1.

¹⁰⁶⁹ Ibidem, 235-251.

¹⁰⁷⁰ EDB History, *Online publicaties*.

¹⁰⁷¹ Tamboer, *IIAS Newsletter* 9, 1996; *Singapore Monitor*, 26-02-1984.

¹⁰⁷² *The Straits Times*, 11-03-1984.

met het primaire doel zich in Singapore te vestigen.¹⁰⁷³ Vroegtijdig, in september 1965, worden door hem contacten met Australië gelegd met vragen voor preferentiële tarieven, speciale handelsmissies, industriële ondersteuning voor de scheepsbouw, tot aan het opzetten van een *Vocational Institute*.¹⁰⁷⁴ Daaropvolgend onderzoekt een Australisch team in januari 1966 de mogelijkheden of het Singapore met een dergelijk onderwijsinstituut kan helpen, te vestigen in industriepark *Jurong*. Op dat moment kijkt het Australische Departement voor werkgelegenheid terloops ook naar de voortgang van Goh's vierjarenplan, *The State of Singapore Development Plan 1961-4*. De conclusies zijn:

The percentage of the economic, social and public targets reached were respectively 74.9%: 71.3% and 95.3%. Reasonable progress was made in the development of industrial estates (see below), and in the construction of dwellings and schools. (...) The Singapore government claims that ... "the Plan has more than succeeded in its objective of providing ... for an increase in national income equal to the growth in population. It compares quite favourably with the rate of growth attained in the same period in several countries in Asia".¹⁰⁷⁵

Intussen zijn handelsmissies georganiseerd naar Australië, de Verenigde Staten, India, Japan, Thailand en Groot-Brittannië en in februari 1966 onderneemt de republiek Singapore zijn eerste grote eigen handelsmissie naar Afrika. Ook komen diverse handelsmissies naar Singapore, uit Nieuw-Zeeland, Egypte, Pakistan en West-Europa, die Winsemius' nieuw opgetuigde marketingstrategie nieuwsgierig onder hun loupe nemen, met als resultaat dat met bijvoorbeeld Rusland, Bulgarije en Polen handelsovereenkomsten getekend worden. Het door de EDB aangelegde netwerk van overzeese vertegenwoordigingen geeft Singapore een cruciale basis voor het aantrekken van geïnteresseerde producenten.¹⁰⁷⁶

Het 'produceren voor de wereldmarkt' geschiedt volgens Winsemius' veelvuldig genoemde 'eigen' economische wet: zijn persoonlijke *credo* dat zich richt op de 'comparatieve voordelen van het betreffende land', waarmee hij zegt dat je je moet specialiseren in producten die jouw land relatief goed en goedkoop kan produceren en de rest laat je over aan de import. Het betreffende land is dan volgens hem volledig betrokken bij de gunstige kant van de mondiale arbeidsverdeling.¹⁰⁷⁷

~

¹⁰⁷³ *National Archives of Singapore*, Brief van Hon Sui Sen aan de Australian High Commission, 06-04-1966.

¹⁰⁷⁴ *National Archives of Singapore*, *Australian High Commission Singapore*, Memo: 1472, 22-10-1965; Minute Paper 21-01-66, Singapore: Request for Economic Assistance. Brief Minister for Trade and Industry, 07-02-1966.

¹⁰⁷⁵ *National Archives of Singapore*, *Australian High Commission Singapore*, J.B. O'Hara, Report of Investigation into the Singapore's Government's Request for Australian Aid in the Establishment of a Vocational Institute at Jurong, 9-28 January 1966. Department of Labour & National Service.

¹⁰⁷⁶ Singapore, Economic Development Board, *Annual Reports, 1962 en 1964*.

¹⁰⁷⁷ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

Zoals in de aanhef van deze paragraaf aangegeven, beïnvloedt Winsemius op vele fronten ‘eigenhandig’ de besluitvaardigheid. Als de EDB in september 1966 beslist om een tweede buitenlands kantoor te openen onder leiding van de door Winsemius geprezen Chan Chin Bock, adviseert Winsemius niet alleen dat dit kantoor vanwege de toegang tot de multinationals in New York moet worden gevestigd, maar ook dat Joe P. Bourdrez als eerste directeur wordt aangesteld.¹⁰⁷⁸ Bourdrez heeft bij de internationalisering van Winsemius’ directoraat-generaal in 1952 geholpen en is nu werkzaam in New York bij het Instituut voor Nederlands-Amerikaanse Industriële Samenwerking. Hij kan als mentor van Chan meer dan relevante ervaringen met hem delen.¹⁰⁷⁹

Het vaak aangehaalde voorbeeld dat Winsemius het Nederlandse Philips naar Singapore probeert over te halen, is inderdaad ook een ‘eigenhandig’ juweel:

In the beginning it was quite a difficult job for me to convince people at the top of the big Dutch electronics company Philips to set up production plants in Singapore. I went to Eindhoven, where the headquarters of Philips are situated, to warn them: you have to hurry, I told them, otherwise there is a very real danger you will be too late and then you will be sure to miss the boat in the growing market of Southeast Asia. The result is that Philips is now one of the big investors in Singapore and is doing a very fine job there.¹⁰⁸⁰

Met het als resultaat dat in 1973 zo’n 1.900 mensen werkzaam zijn binnen Philips Singapore.¹⁰⁸¹ (Een en ander gaat in de jaren zeventig wel ten koste voor fabrieksonderdelen van Philips-Australia, waar in 1970 al 13.000 werknemers actief zijn.¹⁰⁸²)

‘Eigenhandig’ is de aanschaf van de 350 te leveren AMX-13 tanks in de vorige paragraaf 38 als suggestie genoteerd. Evenwel, Winsemius’ assistentie bij het inbrengen van oplossingen worden dan pas interessant als we naar zijn reizen en persoonlijke invloed kijken, die hij voor de scheepsbouw van Singapore heeft ondernomen. Met andere woorden, het ‘eigenhandig’ optreden van Winsemius krijgt een vervolg in de navolgende paragrafen als bijvoorbeeld ook de mutatie van de Esso-raffinaderij op Singapore, mede door de persoonlijke inzet van Winsemius, ordentelijk tot stand wordt gebracht.

Een plezierige ontmoeting is ondertussen het bezoek aan Singapore op 16 november 1966 van Eugene Black, sinds 1948 een oude bekende van Winsemius uit hun beider dagen bij de Wereldbank en UNDP. Black, nu als *Advisor to the President on Southeast Asia Economic*

¹⁰⁷⁸ Schein, *Strategic Pragmatism*, 34.

¹⁰⁷⁹ Winsemius, Rede uitgesproken door Dr. A. Winsemius, Directeur-Generaal van de Industrialisatie, op een persconferentie gegeven op 28 oktober 1952; Lee Kuan Yew, *The Singapore Story*, 270–271.

¹⁰⁸⁰ *History Blog*, Dr Albert Winsemius, 30-08-2007; <http://historyof07.blogspot.com/>.

¹⁰⁸¹ *The Ministry of Communications and Information* - Singapore

¹⁰⁸² Pierre van der Eng, ‘European Integration and Australian Manufacturing Industry: the Case of Philips Electronics, 1960s–1970s’, *Australian Economic History Review*, Vol. 57, No. 2, juli 2017, 217–238, aldaar 217.

and Social Development, en zijn team zijn onderweg naar Maleisië en Jakarta en houden besprekingen met:

Singapore's prime minister, defence and finance ministers, the Economic Development Board (EDB) and the Port of Singapore Authority (PSA) to explore areas where the United States could assist Singapore.¹⁰⁸³

Wat er in november 1966 en daarna met de Amerikanen besproken is, blijft onbekend. Maar de “*clarity and realism of thinking*” van de Singapore leiders en hun voorbeeldfunctie voor de rest van Azië, met name met betrekking tot scheepsreparatie voor de Amerikaanse vloot in Zuidoost-Azië, worden vier maanden later in de *New York Times* geprezen.¹⁰⁸⁴ De uitdrukkingen van deze krant zijn door ervaren buitenlandexperts vertaald als dat de Verenigde Staten Singapore, daar waar noodzakelijk, ook militaire hulp willen gaan bieden.

In dezelfde maand maart 1967, op een vergadering van socialistische politici in Japan, geeft Lee Kuan Yew publiekelijk ondersteuning aan de aanwezigheid van de Verenigde Staten in Vietnam. Naast het verkrijgen van militaire assistentie is Lee op dat moment zich er van bewust dat Singapore voor US\$300 miljoen orders voor olieproducten uit Zuid-Vietnam krijgt en de Amerikaanse militairen uit Vietnam voor een *Rest & Recreation* (R&R)-programma, naast Bangkok, nu ook naar Singapore komen.¹⁰⁸⁵ Hagemeyer Trading Co., in die tijd auteurs werkgever in Singapore, kan in de gigantische vraag naar ijskasten voor verscheeping naar Vietnam helaas onvoldoende voorzien.

Singapore heeft intussen Winsemius gehuldigd. Hij is in de afgelopen jaren van dermate groot belang voor de stadstaat geweest dat hij eind 1966 gelauwerd wordt met de *Distinguished Service Medal*, de ‘*Pingat Bakti Cemerlang*’ wegens “*valuable contributions to the formulation and adoption of a wide range of matters of economic policy*”. De uitreiking van deze onderscheiding volgt in maart 1967, waarna de *Leeuwarder Courant* trots is op zijn stadgenoot en de *The Straits Times* meldt dat:

184 men and women who have rendered exceptional service to the Republic were honoured last night by President Yusof bin Ishak, at a colourful investiture ceremony at the Singapore Conference Hall. Topping the list of 184 recipients was Dr. A. Winsemius, 56, a Dutch economist. (...) Dr. Winsemius was not present to receive his award as he has left Singapore.¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸³ Daniel Wei Boon Chua, *US-Singapore Relations, 1965-1975: Strategic Non-Alignment in the Cold War* (Singapore 2017) 168-169.

¹⁰⁸⁴ *New York Times*, 29-03-1967.

¹⁰⁸⁵ Chan Heng Chee, *Singapore: The Politics of Survival*, 45-46. Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*. Text of Speech by the Minister for Finance at the Budget Session to the Legislative Assembly on 5th December, 1967, 1, Parliamentary Debates, Singapore, Vol. 26, 1967, 6.

¹⁰⁸⁶ *The Straits Times*, 04-03-1967; *Leeuwarder Courant*, 03-03-1967, “Dr. A. Winsemius krijgt onderscheiding Singapore”.

Op 29 juni 1967 is Winsemius weer terug.¹⁰⁸⁷ Volgens de krant blijft hij nu vier weken “to review the current industrial position”. Wederom gaan zijn bemoeienissen veel verder dan alleen de genoemde *industrial position* van Singapore. Ook politiek-financiële ontwikkelingen met buurland Indonesië zijn onderwerp van zijn programma, zelfs de switch terug van Goh Keng Swee van Defensie naar het Ministerie van Financiën op 17 augustus 1967 heeft, volgens de schoondochter van Goh, de hand van Winsemius:

Part of the reason of the switch, Goh Keng Swee once commented to this author, was that Dr. Albert Winsemius, the Dutch economist hired by Singapore, had wanted his expertise for some specific problem areas; and that Lim [Lim Kim San, de in 1965 benoemde minister van Financiën], no doubt an extremely capable individual in his own right, had a somewhat different approach to foreign investors. (...) Mr. Lim had not supported a number of such claims in the capacity of Finance Minister.¹⁰⁸⁸

Laatstgenoemde *problem areas* hebben te maken met kapitaalstromen uit Indonesië voor nieuwe investeringen en het toezeggen van *claims*, waarschijnlijk te interpreteren als financiële ‘tegemoetkomingen’ aan Indonesische industrieën en industriëlen. Financiële zaken, die gedaan moeten worden met een land, waar de Nederlandse taal en zakelijkheid waarschijnlijk nog steeds veel deuren opent. Zaken die Buchanan omschrijft met het woord *strategic*, dat in vele gevallen naar het optreden van Winsemius verwijst:

Singapore was strategic to the flow of [Indonesian] investments, and from 1968 onwards assumed the role of servicing and distribution centre for the growing body of foreign investors opening up Indonesia’s vast reserves of oil, minerals, and timber.¹⁰⁸⁹

40 Omslagpunt 1967

Winsemius bestempelt het tijdperk van eind 1960 tot eind 1965, nadat de versmelting van twee landen en de gemeenschappelijke markt met Maleisië teniet is gedaan, als ‘vijf verloren jaren’; drie jaren van economische ontwrichting door de ondermijnende invloed van de communisten en twee jaren door het vruchteloze samengaan van Singapore binnen de Federatie van Maleisië.¹⁰⁹⁰ Hij noemt de inspanning van het samengaan met Maleisië ‘een moedeloze actie’, die slechts verlies voor het draagvlak van zijn plannen heeft opgeleverd.¹⁰⁹¹ Voor hem was de Maleise markt niet het einddoel van industrieel Singapore, maar slechts een tussenfase, iets extra’s richting het centrale doel: de internationale exportmarkt.

¹⁰⁸⁷ “UN Survey Mission Chief Back”, *The Straits Times*, 29-06-1967.

¹⁰⁸⁸ Tan Siok Sun, *Goh Keng Swee*, 140.

¹⁰⁸⁹ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 22.

¹⁰⁹⁰ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 01. Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 28.

¹⁰⁹¹ *Ibidem*, Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 28.

We had tried to make a start in a sort of intermediate period through the way of a Malaysian Common Market. That turned out to be a failure. Therefore we could only choose the way of going directly into world markets where we would meet competition from well-established industries all over the world. It would have been impossible to do that without the co-operation of international firms, the multi-nationals who had more guts, who had experience, who had capital, et cetera.¹⁰⁹²

De inspanningen na 1965 blijken echter niet tevergeefs; de economie van het nu alleenstaande Singapore is in 1966 dermate op dreef dat in dat jaar alleen al de import met 6,5% toeneemt en de export met 13% stijgt.¹⁰⁹³ Tegen Winsemius' verwachting in is de ruilhandel met Indonesië redelijk op gang gekomen en niet alleen gaan Singapore en Maleisië op commercieel gebied weer blijvend samenwerken, op 7 september 1966 worden zelfs de handelsbetrekkingen met Indonesië formeel hersteld; binnen drie jaar is de handel met dit land boven het *pré-Konfrontasi* niveau uitgestegen.¹⁰⁹⁴ Bovendien is er intussen vanuit Singapore een 'exploderende' export richting het in oorlog zijnde Zuid-Vietnam opgestart en wordt er in Zuidoost-Aziatische wateren volop naar olie geboord en gevonden.

Met de economische sector *Manufacturing* en het industriepark *Jurong* lijkt het echter nog steeds niet al te voorspoedig te gaan. In vergelijking met de start in februari 1963 is de gemiddelde groei van het aantal industriële productiebedrijven tot 1966 slechts 16%, terwijl er rekening is gehouden met een groei van meer dan twee keer zo groot.¹⁰⁹⁵ Het commentaar van onderzoeker en statisticus Harry T. Oshima in dit verband luidt:

after half a decade of vigorous and concentrated attempts to attract industries to the Jurong Industrial Estate, the total number of workers employed there amounts to no more than 2% of the labour force, with what appears hardly any degree of backward and forward linkages.¹⁰⁹⁶

Goh Keng Swee bevestigt dat de werkgelegenheid in Singapore's *Manufacturing Sector* tussen 1963 en 1966 jaarlijks slechts 5.000 tot 6.000 nieuwe banen heeft opgeleverd, die veel minder dan de groei van 40% opleveren, zoals oorspronkelijk gepland.¹⁰⁹⁷ Volgens Ngiam Tong Dow lijkt het alsof per 1967 nog steeds een lichte paniek in Singapore heerst, geweten aan het feit dat "*we always tend to be too extreme, black and white*":

Well, Dr. Albert Winsemius, a Dutch economist who used to be Singapore's economic advisor, used to tell me, you Singaporeans are remarkably unbalanced people because you stand in a very small pond. When the water is just below your nose and the sun is shining, you think

¹⁰⁹² *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 09.*

¹⁰⁹³ Singapore, Department of Statistics, *Economic and Social Statistics, 1965-1990.*

¹⁰⁹⁴ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 22.

¹⁰⁹⁵ Lee, 'Some Basic Problems of Industrialization in Singapore', 186.

¹⁰⁹⁶ Harry T. Oshima, 'Growth and Unemployment in Singapore', *Malayan Economic Review*, Vol. XII, No. 2, October 1967, 42.

¹⁰⁹⁷ Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*, 64; Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 64.

everything is well and good, and you're filled with euphoria. But the moment the water rises by an inch and suffocates you, you think that's the end of the world.¹⁰⁹⁸

Niet geheel naar waarheid overigens. Alleen al in 1966 krijgen 26 nieuw in Singapore aangemelde firma's het stempel van pionier-industrie, met een belastingvrije status van vijf jaar. Het gegeven dat deze industrieën, als hun productie volledig op gang komt aan 19.000 arbeiders werk zullen leveren, is op dat moment bekend.¹⁰⁹⁹

Echter, vanaf 1967, naast de zich snel herstellende handelsfuncties, gaat ook de industriële groei voor een forse herstart. Dat leidt er toe dat Goh Keng Swee de EDB aanzet om ook hulpverlenend te worden voor Singapore's in- en verkoop van eigen producten:

We must establish in the not-so-distant future, an international trading agency of some kind which will relieve manufacturers in Singapore of much of the problems connected with the export of their products in overseas markets. This subject is receiving very close attention in the Ministry of Finance and in the Economic Development Board, and the implementation of this policy may well result in far reaching re-arrangements in the structure and pattern of our international trade today.¹¹⁰⁰

Het *Export Promotion Centre* (EPC) wordt opgezet, een van de eerste maatregelen om gericht de verkoop van *made-in-Singapore* producten overzee te bevorderen en om in het buitenland grondstoffen en industrieproducten in bulk niet alleen te kopen maar ook te financieren.¹¹⁰¹

Het wordt duidelijker dat ontwikkelend Singapore sterk in beweging komt en de vruchten gaat plukken van zowel de eigen op export gerichte aanpak als de zich internationaal verbeterende conjunctuur, het jaar 1967 wordt een industrieel kantelpunt. Grotere investeringen worden gedaan door firma's uit Japan, de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Hong Kong gaat versneld met meer dan 300 miljoen dollar in Singapore's industriepark *Jurong* investeren. De EDB-vertegenwoordiger in New York, Chan Chin Bock, geeft aan waarom Hong Kong als vestigingslocatie voor veel fabrikanten niet meer interessant is: in 1967 is de Chinese Culturele Revolutie daar de doorslaggevende factor:

Hundreds of indigenous Hong Kong companies were relocating their operations to Singapore to get away from the strikes, the bombs and general chaos the Red Guards had unleashed in Hong Kong's industrial catchments.¹¹⁰²

¹⁰⁹⁸ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 27.

¹⁰⁹⁹ EDB Annual Report 1967.

¹¹⁰⁰ Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*, 26.

¹¹⁰¹ You Poh Seng en Lim Chong Yah, *The Singapore Economy* (Singapore 1971) 242; Lee, 'Some Basic Problems of Industrialization in Singapore', 202.

¹¹⁰² Chan Chin Bock, 'Romancing the American MNCs' in: Chan Chin Bock e.a. (red.), *Heart Work* (Singapore 2002) 32-53, aldaar 44.

Om aan de eisen van Hong Kong te voldoen moet er zelfs een nieuw *crash programme* opgezet worden om razendsnel meer fabrieken ter beschikking te krijgen.¹¹⁰³ Gavin Peebles en Peter Wilson van de NUS voegen ook dit Hongkong-verschijnsel toe aan de ommekeer van 1967 in de groei van Singapore. Volgens hen is de komst van deze bedrijven grotendeels toe te schrijven aan de factor geluk, omdat de aanhoudende chaos op het Chinese vasteland Singapore de meest logische keuze maakt.¹¹⁰⁴ Een interessante vraag terzijde is dan: gaan de huidige (2019/2020) onlusten in Hong Kong en Trumps handelsoorlog met China wederom de vlucht van honderden bedrijven richting Singapore veroorzaken? Of verdwijnen zij naar goedkoopste landen als Vietnam?

Het nieuwe kantoor van de EDB in New York, in 1967 net vier maanden tijd operationeel, heeft intussen honderd aanvragen van Amerikaanse industriëlen ontvangen voor vestiging van hun productie-eenheden in Singapore. Het betreffen veelal producenten van halfgeleiders zoals *National Semiconductors*, *Hewlett Packard*, *General Electrics*, *Fairchild* en *Texas Instruments*, waarvan *Texas Instruments*, 's-werelds grootste producent van semiconductors, bij haar officiële fabrieksopening in Singapore op 4 juli 1969 al duizend werknemers in dienst heeft. *Hitachi*, *Toshiba* en *Sanyo* volgen vanuit Japan en *Philips*, *Siemens* en *Thomson* uit Europa.¹¹⁰⁵ (De groei in deze *productrange* is dermate dat in 1975 91 elektronicafirma's in Singapore opereren, die aan 46.247 werknemers emplooi geven, meer dan een vijfde van de totale industriële beroepsbevolking. Overigens, in 1980 zijn er 185 elektronica firma's, die 71.727 werknemers in dienst hebben met liefst een kwart van de industriële beroepsbevolking, waarvan 80% vrouwen. In 2000 heeft de elektronische producten en componentensector meer dan 100 000 werknemers in dienst die voor een waarde van 82 miljard Singapore dollar produceren.¹¹⁰⁶)

In deze hectische periode groeit het aantal aanvragen van potentiële investeerders in Singapore's industriële proposities van 1.174 in 1967 naar 1.300 in 1968.¹¹⁰⁷ Goh Keng Swee is eind 1967 euforisch over de sinds de scheiding bereikte doelen:

Trade figures show an overall growth of 8 per cent. In the period January to September 1966, the total of imports and exports was \$5,513 million. (...) The total amount of cargo discharged and handled this year compared with last year shows an increase of no less than 15.3 per cent. (...) The number of ships using our harbour shows an increase of 8.8 per cent over last year. In

¹¹⁰³ Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*, 4.

¹¹⁰⁴ Peebles, *Economic Growth and Development in Singapore*, 49.

¹¹⁰⁵ Linda Lim, *Trade, Employment and Industrialization in Singapore* (Geneve 1986) 87.

¹¹⁰⁶ Carl Alexander Häntzschel, *Culture and Communication, News Flows in Singapore*, "From Third World to First": The Development of Disseminating News Towards a "More Just and More Efficient Information Order". Dissertation ingereicht an der Philosophischen Fakultät III der Humboldt-Universität zu Berlin, 117-118.

¹¹⁰⁷ Lee Soo Ann, *Industrialization in Singapore*, 63.

terms of tonnage, the increase is 11.5 per cent. (...) For instance, the volume of bank deposits for the first ten months of 1967 shows an increase of 29 per cent from \$1,312 million at the beginning of this year to \$1,697 million at the end of October. (...) Construction of 5,096 units commenced in the first six months of last year compared with 8,461 units for the same period this year. Private construction has been particularly active, showing a 94.5 per cent increase.¹¹⁰⁸

Dit zijn dermate grote sprongen dat het EDB als het ware overwerkt raakt en een *burn-out* krijgt, zodanig dat de organisatie anders moet gaan functioneren waarbij de EDB de gelegenheid krijgt om een aantal van haar taken af te splitsen.¹¹⁰⁹ In 1968 worden de *Development Bank of Singapore* (DBS) en de *Jurong Town Corporation* (JTC) opgericht. Enerzijds om als industriebank de financiering van export, respectievelijk de activiteiten voor het ontwikkelen van nieuwe fabrieken en industrieterreinen van de EDB over te nemen. Anderzijds om de JTC te doen uitgroeien tot een organisatie van planning, ontwikkeling en beheer van alle industriële *sites*, zij begeleidt vanaf dan de ontwikkeling van Goh's *Jurong* naar meer *hightech* en meer kapitaalintensieve bedrijven.¹¹¹⁰

De helft van het eigen vermogen van DBS en JTC wordt beheerd door de regering, terwijl de andere helft in handen van commerciële banken is. Met als bedoeling dat enerzijds de toegang tot bancaire accommodatie, leningen, financiën en fiscale stimulansen in handen van experts wordt gelegd en anderzijds de regering de controle in eigen hand kan houden. Als in november 1968 het *Export Promotion Center* van de EDB naar de *International Trading Company Ltd.* (INTRACO) wordt overgeheveld, wordt de formule zelfs nog iets 'zwaarder', het eigen vermogen wordt nu langs drie wegen ingebracht: door de regering, door de DBS en door particuliere ondernemingen.

Het omslagpunt 1967 kent ook een bijzondere start als Singapore met ingang van 12 juni 1967, na veel gekrakeel met Maleisië, een eigen afzonderlijke munt introduceert, voorsnog met dezelfde pariteit als de Maleise *ringgit*. Winsemius komt dat jaar opnieuw naar Singapore en betuigt zijn vertrouwen in de nieuwe munt. Ooit in 1899 als gezamenlijke Maleise munt opgestart gaan beide valuta's op 8 mei 1973 uit elkaar en elk hun eigen weg. Catherine R. Schenk, professor economische en sociale geschiedenis aan *St. Hilda's College*, geeft achtergrond over de tussenliggende jaren 1967 tot 1973:

Between the issue of the new currencies in June 1967 and the monetary break with Singapore in May 1973 the Malaysian political system underwent considerable upheaval. Riots in 1969 led to the suspension of the government and the launch of a much more aggressive development policy based on ethnic and racial identity. Meanwhile, Singapore began to promote its offshore market, eliminating withholding tax on deposit interest earned by non-residents in August 1968

¹¹⁰⁸ Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*, 1.

¹¹⁰⁹ Goh Keng Swee, 'A Socialist Economy that Works', 83.

¹¹¹⁰ Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 405.

and launching the Asia dollar market through the First National City Bank in March 1969. At the same time, Lee Kuan Yew solicited FDI to enhance Singapore's manufacturing base and absorb labour. These developments pulled the two economies further apart while the global context of the pegged exchange rate regime crumbled and the benefits of greater exchange rate flexibility for monetary independence gained credence among policymakers.¹¹¹¹

Niet alleen wordt de munteenheid opgesplitst maar ook de gezamenlijke luchtvaartmaatschappij en de gezamenlijke beurs; waar achterdocht, rivaliteit en andere sociaalpolitieke vijandigheid tussen echtelijke partijen zoal toe kunnen leiden.

Hoe dan ook, omslagpunt 1967 is genomen en stuwt Singapore's economische welvaart op. Als het de private sector óf aan expertise ontbreekt óf als de sector het benodigde kapitaal niet heeft wordt economische groei geëntameerd door directe financiële deelname in *government linked companies* (GLC's).¹¹¹² Zoals bekend uit zijn Marshalljaren is ook Winsemius voorstander van dergelijke adequate staatsinterventie c.q. -participatie, die daardoor bovendien een gerichtere controle op het gehele arbeidsgebeuren kan houden.

De meeste van deze Singapore's staats- en semi-staatsbedrijven worden in de periode 1968-1972 opgericht; bij Winsemius' afscheid in 1983 zijn er 505 GLC's in Singapore, die binnen drie Holdings ondergebracht zijn: *Temasek Holdings*, *Sheng-Li Holdings* en *MND Holdings*.¹¹¹³ Hun activiteiten zijn breed en divers in de sectoren industrie, petrochemie, handel, scheepsreparatie en scheepsnieuwbouw, rederij, luchtvaart, bouw en vastgoed. Met namen als: *Hitachi Electronic Devices*, *National Iron & Steel Mills*, *Singapore Textiles Industries*, *United Industries Corporation*, en *Chartered Industries of Singapore - Ethylene Glycols (S) Pte Ltd*, *Petroleum Corporation of Singapore*, *Phillips Petroleum S'pore Chemicals*, *The Polyolefin Company(s) Pte Ltd - Fullerton (Pte) Ltd*, *Intraco Ltd.*; *Van Ommeren Terminal (S) Pte Ltd.* - *DBS Bank*, *Export Credit Insurance Corporation of Singapore - Jurong Holding*, *Jurong Shipyard*, *Keppel Shipyards*, *Mitsubishi Singapore Heavy Industries*, *Sembawang Holdings*, *Singapore Shipbuilding & Engineering - Neptune Orient Lines - Singapore Airlines - Raffles Holdings*, *Singapore Treasury Building*, *Loyang Valley - Development & Construction Co.*, *Urban Development & Management Co.*

De nieuwe nationale scheepvaartmaatschappij *Neptune Orient Lines* (NOL) wordt in december 1968 door staatsdeelname tot GLC verklaard; Singapore wil om de export van eigen lokale producten voor zijn groeiende lokale industrie nog aantrekkelijker te maken, zich van

¹¹¹¹ Catherine R. Schenk, 'The Dissolution of a Monetary Union: The Case of Malaysia and Singapore 1963–1974', *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 41:3, 2013, 496-522, aldaar 514, 515.

¹¹¹² Rodan, *The Political Economy of Singapore's Industrialization*, 64; Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

¹¹¹³ Parliamentary Debates Official Report, Volume 43, No. 1, 1983. Columns 90-96.

lage vrachttarieven verzekeren. De NOL die met vijf schepen start, staat bijna veertig jaar later, met een omzet van 7,3 miljard US\$, bekend als 100% staatseigendom en als grootste scheepvaart- en transportorganisatie van de beurs van Singapore.¹¹¹⁴ Wat was ook weer de relatie tussen Winsemius, scheepsbouw en rederijen?

~

Op alle fronten zit het tij mee en ondertussen, het is 1969, is *Jurong Industrial Estate* de thuisplek voor 181 fabrieken met een personeelsbestand van meer dan 20.000 personen en ziet de *site* er uit zoals hieronder geprojecteerd.

1115

In keurige politieke terminologie zegt de eerste voorzitter van Singapore's National Wages Council Lim Chong Yah over de draai van het communistisch bestookte Singapore naar een 'bulderende' economisch groei:

events that shook the foundations of the island's economy and posed serious problems of political and economic stability. Nevertheless, with able leadership the population of Singapore, through industry and resourcefulness have managed to weather the storms. 1116

Genoemde *able leadership* betekent ook dat het beroep op Winsemius' hulp nu versterkt zijn vruchten afwerpt. De Winsemius-invalshoek wordt nog duidelijker als straks de stellingen weer

¹¹¹⁴ The *National Archives of Singapore*, Singapore's Exhibition: The Story of an Economic Miracle.

¹¹¹⁵ 1969, 181 fabrieken in plaats van moeras; Roots, <https://roots.sg/learn/stories/jurong-industrial-estate/story>
Photo obtained with permission from Alex Tan Tiong Hee.

¹¹¹⁶ Lim Chong Yah e.a., *Economic Structure and Organization*, 26, 27.

ingenomen moeten worden en de economie van Singapore wederom onder vuur komt te liggen, als de volgende hindernis zich aandient. Na het echec Maleisië, moet Singapore namelijk nog een tweede grote tegenvaller incasseren: het wegvallen van de totale bezetting van alle Britse bases op Singapore.

41 De Britse militaire macht trekt zich terug

Tussen 1923 en 1939 heeft de Britse regering aan de bouw van *Her Majesty's Military Bases in Singapore*, qua manschappen, oorlogsschepen, raketbewapening en een imposant militair depôt met een oppervlakte van 22 *square miles*, een tiende van Singapore's landoppervlakte, meer dan 60 miljoen pond sterling gespendeerd (in 2019 een waarde van drie tot vier miljard pond sterling): Singapore is de belangrijkste hoeksteen van de Britse defensiepolitiek in Zuidoost-Azië.¹¹¹⁷

Nu, 18 juli 1967, terwijl Winsemius zijn best doet Singapore-na-Maleisië nog beter op het pad van industrialisatie te positioneren, maakt de regering van Groot-Brittannië bekend dat het zijn militaire macht 'East of Suez' per eind 1971 sterk moet inkrimpen. Het Britse imperium kan de kosten niet meer opbrengen waardoor de Britse overzeese troepenmacht met een derde teruggebracht moet worden. De Britse *armed services in casu* Singapore's strategische waarde voor het Britse rijk gaat binnen drie, vier jaar in zijn geheel verdwijnen.

De Londense krant *The Observer* uit al jaren zware kritiek dat de: “*current cost of British Far Eastern operations, based on Singapore, is reckoned at 350 million pound sterling a year*” en vraagt zich vervolgens af of “*we can afford this [...] when our economy is fighting for its life?*” In 1967 stelt *The Guardian*, ook een Londense krant, dat het onacceptabel is dat de regering 600.000 pond sterling per dag aan de troepen in Singapore uitgeeft terwijl 600.000 personen in Groot-Brittannië werkloos zijn. “*Britain should not be asked to make economic sacrifices at home in order to maintain Singapore as a costly alternative to [the British garrisons at] Aldershot or Catterick*”.¹¹¹⁸

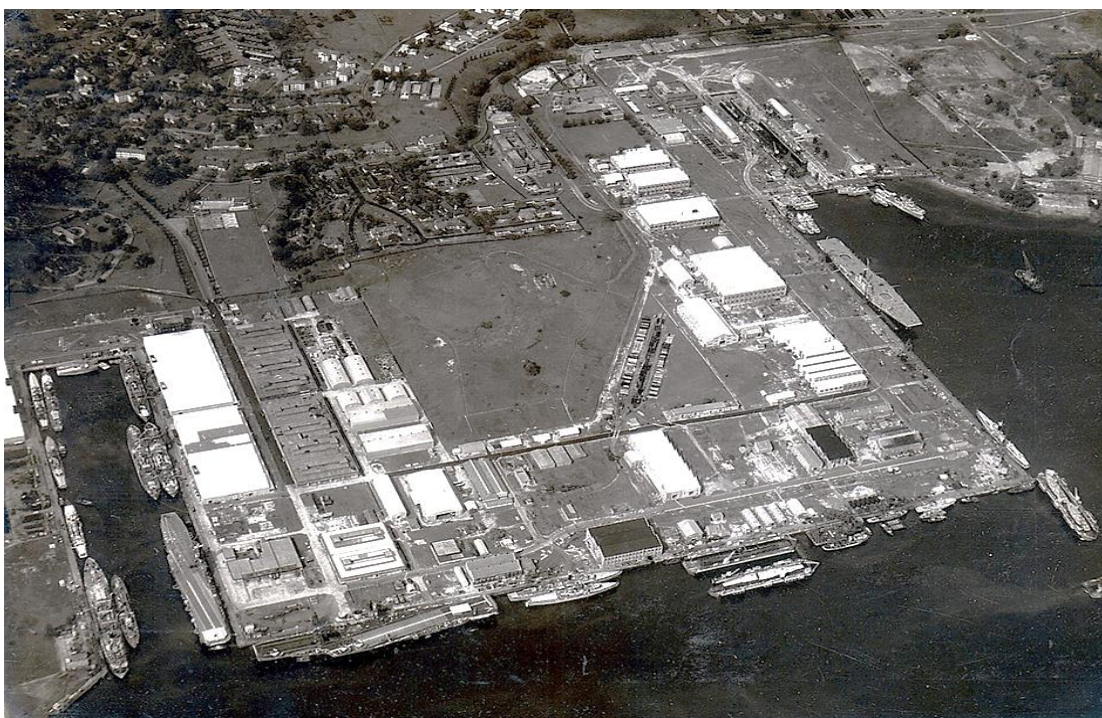
Op de diverse bases in Singapore, onderstaande foto uit 1962 laat een deel van de de Britse marinebasis zien, zijn eind jaren zestig circa 43.000 personen gelegd: 33.000 Britten en 10.000 Gurkhas, militaire vechtersbazen uit Nepal, die allemaal voor eind 1971 terug naar huis gaan. Daarnaast zijn er 28.000 Singapore-burgers op de bases werkzaam. Voor deze direct betrokkenen maar ook voor het indirecte personeel betekent dat als de basis verdwijnt, voor

¹¹¹⁷ Ryan, *The Making of Modern Malaysia and Singapore*, 188, 216.

¹¹¹⁸ *The Observer*, 15-08-1965; *The Guardian*, 07-02-1967 en 21-04-1967.

ongeveer eenzesde van de totale beroepsbevolking van Singapore nieuwe werkgelegenheid gevonden moet worden en velen een omscholing nodig hebben.¹¹¹⁹ Zoals ook de 8.000 vrouwen die als *amah*'s, als hulp in de huishouding bij de Britse families werken, opnieuw elders aan de slag moeten. Winsemius heeft in 1965 het belang van de Britse basis versimplificeerd tot:

Roughly speaking, one quarter of the employment and income of Singapore is derived from the British Naval Base; another quarter from trade with Malaysia, and a third quarter – temporally

lost – from trade with Indonesia. The remainder comes from other sources – mainly manufacturing industry. This structure is vulnerable.¹¹²⁰

1121

Over het uitgavepatroon van het Britse contingent, respectievelijk het inkomstenniveau van Singapore dat verloren zal gaan, heerst een percentuele kakafonie van 12 tot 25% van het BBP. Om te beginnen noemt Goh in 1966 een bedrag van M\$450 miljoen, terwijl in 1970 de minister van Financiën Hon Sui Sen in zijn *Budget Speech* spreekt over M\$550 miljoen per jaar, zijnde bijna 17% van Singapore's BBP.¹¹²² Het aanstaande gat in de begroting is volgens historicus Rodan 12%, plus “a further 11-12 per cent of GNP [that] was attributed to the

¹¹¹⁹ E.A.M. Aeyelts Averink, *Singapore en het 'diamond' model*. Doctoraalscriptie (Rotterdam 1992) 55; George, *Lee Kuan Yew's Singapore*, 158; Dhanabalan, 'I was a "Rookie" at EDB', 29; Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*, 6; *Singapore Parliamentary Debates*, 7 September 1967, 173-4.

¹¹²⁰ *National Archives of Singapore, PREM, Britain*, Dr. A. Winsemius, Memorandum (Revised) 3.

¹¹²¹ Aerial of the Singapore naval base at Sembawang with HMAS MELBOURNE left. Near her on the outer dock is the larger HMS VICTORIOUS with her V deck letter. The RN carrier upper right is the commando carrier HMS BULWARK on her 1961-62 Far East commission. - Collection of Ashley Moore.

¹¹²² Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*, 7.

indirect effects of the bases”. Achteraf, in 1976, spreekt Goh Keng Swee over 14%, terwijl in 1967 ‘ongeveer 20%’ wordt genoemd door Chua Soo Tian, hoofd van de *Metals Industries Development Centre* (MIDC), een onderdeel van de EDB. 22% wordt door een kleinzoon van Winsemius in zijn economisch doctoraalstudie over Singapore aangehaald en tenslotte het percentage van Winsemius zelf: 25%.¹¹²³

Niet alleen over de economische gevolgen van de komende terugtrekking moet de regering van Singapore zich zorgen maken, maar vanaf nu moet elk jaar sowieso 80 miljoen Singapore dollar extra gegenereerd worden ter compensatie voor de opbouw van de eigen strijdmachten, die al vanaf augustus 1965 met het nodige *élan* begonnen is.¹¹²⁴ Bij de afbouw van de Britse bases in Singapore komen vanaf 1968 jaarlijks ongeveer 12.000 inwoners zonder werk die bij de groep van circa 52.000 werklozen geteld moeten worden en qua werkzoekenden bovenop de jaarlijks terugkerende 25.000 banen komen die voor schoolverlaters bestemd zijn.¹¹²⁵ Al met al vormt zich het getal van 90.000 nieuw te creëren banen die, als volledige werkgelegenheid in 1971 het ultieme doel is, vanaf nu binnen drie, vier jaar gerealiseerd moeten worden. Terwijl, ook na de scheiding met Maleisië, er nog steeds sprake is van een toegenomen bevolkingsgroei en de sinds 1960 formeel geregistreerde werkloosheid volgens het *Ministry of Labour* slechts met een paar procentpunten gedaald is, van 12 naar 10% in 1965.¹¹²⁶ De druk op de autoriteiten, op Winsemius, voor banen, onderwijs, gezondheidszorg en huisvesting wordt de terugtrekking van de Britten fors groter.

Ook deze militaire problematiek in Singapore tussen 1969 en 1971 heeft een parallel met Nederland: de terugkomst van de Nederlandse beroeps- en dienstplichtige militairen uit Indonesië tussen 1949 en 1951. Wederom duikt een voor Winsemius herkenbare situatie op als deze twee militaire invalshoeken in elkaars perspectief worden gezet. In Nederland is 1949 de tijd van het Marshallplan en de Industriële Nota's, met Winsemius als directeur-generaal voor de Industrialisatie; de tijd van de wederopbouw. Tienduizenden personen, al of niet met hun gezin, keren als werkzoekenden uit Indonesië naar hun vaderland Nederland terug en moeten in het arbeidsproces opgenomen worden. Een op elkaar gelijkend scenario; een extra groep werklozen, waarmee nauwelijks rekening gehouden is en die op stel en sprong arbeidsplekken nodig heeft, waarbij Winsemius in beide situaties sterk betrokken is.

¹¹²³ Ibidem; Rodan, *The political Economy of Singapore's Industrialization*, 87; *National Archives of Singapore*, Budget Speech voor het jaar 1970; Aeyelts Averink, *Singapore en het 'diamond' model*, 55; Chua Soo Tian, 'How MNCs helped Start-Up SMEs' in: Chan Chin Bock e.a. (red.), *Heart Work* (Singapore 2002) 54-59, aldaar 55.

¹¹²⁴ Ibidem Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*, 13.

¹¹²⁵ Ibidem.

¹¹²⁶ *Annual Reports*, 1949, 1959-1964, Singapore, Commissioner for Labour - Ministry of Labour, State of Singapore; Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 226.

In tegenstelling tot Lee Kuan Yew, die de aankondiging in januari 1968 van de terugtrekking geschokt over zich heen laat komen: “*Mr Lee appeared stunned and took some time to adjust himself*”,¹¹²⁷ is Winsemius niet zo bezorgd, hoogstens wat teleurgesteld. Zijn vertrouwen in de voortgang en het succes van zijn programma blijft ondanks deze nieuwe *set-back* ongeschonden. Hij ziet en rekent dat er door de Britten twee, drie jaar tijd gegeven wordt om deze economische aderlating op te vangen. In 1982 verklaart hij: “*our problem will be how we can quickly take over what the British are prepared to hand over and use it for other purposes, either military, economic, or social purposes*”. Hij besluit met de zinsnede die zijn opportunisme kenmerkt: “*it [the withdrawal] was not even a storm ... [but merely] a ripple in the water*”.¹¹²⁸

~

Om na de scheiding met Maleisië een oplossing te forceren heeft het autocratische bestuur van Singapore een diverse initiatieven genomen. Yusof bin Ishak, nu de president van Singapore, heeft al vroegtijdig gewaarschuwd dat, om grootschalige investeringen aan te trekken, de regering handelend moet gaan optreden want “*the excesses of irresponsible trade unions (...) are luxuries which we can no longer afford*”.¹¹²⁹ Dit citaat van de president van Singapore, zoals vermeld in de Amerikaanse *Country Study*, wordt vervolgd met de stelling dat de regering van Singapore in 1966 inderdaad kordaat heeft kunnen optreden:

The government called an election for April [1966] in order to gain a new mandate for facing the crisis. Unopposed in all but seven constituencies, the PAP made a clean sweep, winning all fifty-eight parliamentary seats. With the new mandate, the government passed in August new labor laws that were tough on workers and employers alike. The new legislation permitted longer working hours, reduced holidays, and gave employers more power over hiring, firing, and promoting workers. Workers could appeal actions they considered unjust to the Ministry of Labour, and employers were obligated to increase their contributions to the Central Provident Fund (CPF). (...) As a result of the new legislation, productivity increased, and there were no strikes in 1969.¹¹³⁰

Met hetzelfde mandaat wordt nu ook de militaire dienstplicht geïntroduceerd en wordt M\$900 miljoen aan publieke werken gereserveerd voor infrastructuur en huisbouw. De aanpassingen in 1967 van de *Industrial Relations Act* uit 1960 en de in 1968 geïntroduceerde *Employment Act* bieden de mogelijkheden tot enerzijds een verdere disciplinerende van de beroepsbevolking en anderzijds tot de beperking van stijging van de loonkosten. De

¹¹²⁷ Loh Kah Seng, ‘The British Military Withdrawal from Singapore and the Anatomy of a Catalyst’, in: Derek Heng and Syed Muhd Khairudin Aljunied (red.), *Singapore in Global History* (Amsterdam 2011) 195-215, aldaar 199.

¹¹²⁸ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 11.

¹¹²⁹ Lepoer, *Singapore: A Country Study*; <http://countrystudies.us/singapore/>, geraadpleegd 13-02-2020.

¹¹³⁰ *Ibidem*.

loonbeheersingspolitiek in deze fase van het industrialisatiebeleid moet tenslotte tot de komst van vele MNC's en tot volledige werkgelegenheid leiden. Met name de werkgevers krijgen meer verantwoordelijkheid in werknemerszaken als promotie en ontslag, bezuinigingen en andere mutaties binnen het bedrijfsleven.¹¹³¹

Rodan zet de belangrijkste facetten van de *Employment Act* op een rijtje:

Under the Act: the standard weekly working hours were increased from 39 to 44; public holidays were reduced from 15 to 11 per year; rest days and sick leave were also reduced; annual paid leave was restricted to seven days for workers with less than ten years' continuous service and 14 for those with more than ten years'; retrenchment benefits only applied to workers of three years' continuous service; and bonus or ex-gratia payments were substantially limited.¹¹³²

De regeringsmaatregelen ontmoeten een zekere mate van acceptatie, van onderwerping. Ze leiden enerzijds tot een verhoging van de productiviteit en het aantal verloren werkdagen, door werkonderbrekingen en politieke stakingen, loopt van de laatste 4 stakingen in 1968 (met 19.959 verloren dagen) naar 0 in 1969; sinds 1961, het jaar dat nog 116 stakingen met 411.000 verloren dagen telt, is er wel wat gebeurd.¹¹³³ Anderzijds zullen we zien dat de regering en Winsemius met hun stevige verzet tegen loon- en salarisverhogingen zich later nog behoorlijk in de vingers zullen snijden.

Om de schok van de aanstaande terugtrekking van de Britse strijdkrachten op te vangen komt, na de vrij repressieve handreikingen van de regering van Singapore vervolgens een deeloplossing uit 'vrijgevig' Groot-Brittannië. Er is een toezegging van 50 miljoen pond sterling, 25% als gift en 75% als lening te besteden aan Britse goederen en diensten, waarbij de nadruk op de aanschaf van wapens ligt. Dit geeft Singapore de aanzet tot het inrichten van een moderne eigen luchtmacht, vanaf 1968 onder adviseurschap van de Israëliër Adam Tzivoni, een gepensioneerd kolonel die ooit hoofd planning van de wapenafdeling van Israël's *Air Force* is geweest. Volgens de *Haaretz-reporter* Barzilai is het Tzivoni die de wapenaankoop van 50 miljoen pond moet beoordelen en tot de conclusie komt dat:

"As compensation for the hasty departure of the British army, the British government gave Singapore a grant of 50 million pounds to acquire British-made aerial systems: planes, helicopters and surface-to-air missiles," Tzivoni relates. "The British didn't like me at all. My first task was to approve the deals. It turned out that the English tried to sell Singapore junk. Apart from a deal for Hunters, I vetoed all the deals."¹¹³⁴

¹¹³¹ *The National Archives of Singapore*, Singapore's Exhibition: The Story of an Economic Miracle.

¹¹³² Rodan, *The political Economy of Singapore's Industrialization*, 92.

¹¹³³ *National Archives of Singapore*, the Prime Minister's National Day Broadcast – 1969, 19; Singapore's Exhibition: The Story of an Economic Miracle.

¹¹³⁴ Barzilai, *Haaretz*, 'A Deep, Dark, Secret Love Affair', 16-07-2004.

Onder toezicht van Tzivoni worden in Singapore ook een vliegopleiding en een technische luchtvaartschool opgezet, een squadron van Alouette 3 helikopters aangekocht en wordt 40 mm luchtafweergeschut verworven.¹¹³⁵

Daarnaast schenken de Britten alle militaire opstallen, al het in Singapore aanwezige Brits militair onroerend goed, gebouwen, dokken, havens en de respectievelijke inrichtingen voor het symbolische bedrag van één Singapore dollar. Dit blijkt essentieel vastgoed te zijn voor een snelle ontwikkeling van zowel publiek als particulier initiatief, voor werven, fabrieken en nieuwe woonwijken. Loh Kah Seng geeft deze Britse geste een interessante benaming: “*While the official terms describing the event, namely, ‘withdrawal’, ‘pull-out’ and ‘run-down’, implied a contraction, it really prompted the opposite: development, conversion and mobilisation*”.¹¹³⁶ Ook Winsemius, zoals eerder genoteerd, ziet deze manoeuvre als een unieke mogelijkheid om de huidige installaties te transformeren ten gunste van commerciële en industriële toepassingen.

Als de militaire basis in december 1968 formeel voor conversie naar civiele toepassing overhandigd wordt, ontstaan interessante nieuwe taken voor maritiem expert Winsemius en de EDB: de vercommercialisering van de oorspronkelijke *Royal Naval Dockyard*, van militaire reparatiewerf tot de *Sembawang Shipyard Pte Ltd.*, een particuliere vennootschap met 75% regeringsdeelname. De oude Britse vlootbasis wordt vanaf nu gemodificeerd tot reparatie- en ombouwwerf van tankers, booreilanden, marine kustvaartuigen en voor schepen van de *US Navy military presence in Asia*, die in Thailand, Zuid-Vietnam en de Filipijnen gestationeerd zijn. De Britse scheepsbouwonderneming *Swan Hunter* wordt in eerste instantie met een vijfjaarcontract de beheerder van deze Britse handreiking.¹¹³⁷ De *Country Study* stelt:

The government turned to advantage the British pull-out by converting some of the military facilities to commercial and industrial purposes and retraining laid-off workers for new jobs. The former King George VI Graving Dock was converted to the Sembawang Shipyard, employing 3,000 former naval base workers in ship building and ship repair. (...) A container complex built in 1972 made the country the container transshipment centre of Southeast Asia. By 1975 Singapore was the world's third busiest port behind Rotterdam and New York.¹¹³⁸

Ondanks dat veelal de *credits* naar de regering van Singapore gaan, is het Winsemius die de aanzet heeft gegeven voor bovenstaande overname door *Swan & Hunter*. Om dit uitgangspunt te onderbouwen gaan we in de volgende paragraaf een sprong van vijf jaar terug in de tijd

¹¹³⁵ Ibidem.

¹¹³⁶ Loh Kah Seng, ‘The British Military Withdrawal from Singapore and the Anatomy of a Catalyst’, 197.

¹¹³⁷ Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 54.

¹¹³⁸ Lepoer, Singapore: A Country Study; <http://countrystudies.us/singapore/28.htm>, geraadpleegd 12-06-2018.

maken, namelijk als Winsemius in 1963 de *Singapore Harbour Board*, de SHB en met name de scheepswerf in het district Keppel aanpakt, een scheepswerf in eigendom van de regering van Singapore. In dit kader past wederom het woord ‘eigenhandig’, zoals in de titel van paragraaf 39 gehanteerd. Want Winsemius maakt niet alleen plannen, hij helpt ook persoonlijk deze plannen te verwezenlijken en naderhand controleert hij of de aanpak succesvol bijdraagt aan de economische ontwikkeling.

42 Winsemius bestemt dokken en scheepsbouw

Na zijn UNDP-onderzoek in 1960/1961 heeft Winsemius geopperd dat de SHB scheepswerf gedepolitiseerd en gereorganiseerd moet worden.¹¹³⁹ De SHB is voor rederijen die lopend werven en reparatiedokken voor hun vrachtschepen zoeken geen aantrekkelijke commerciële propositie. Met andere woorden: de SHB is te duur. Door bureaucratie, inefficiency en machtsmisbruik van de kant van de vakbonden is men voor scheepsreparatie, laat staan voor scheepsbouw, al tijden niet meer concurrerend. De betreffende vakbondsacties tegen het management, in feite tegen de koloniale regering en de dubbelrol die Lee Kuan Yew eind jaren vijftig van de vorige eeuw bij deze werf gespeeld heeft, zijn in paragraaf 23 beschreven. Lee’s recalcitrante inbreng wordt door Winsemius, in zijn in 1982 aan de *National Archives of Singapore* gegeven interview, terloops aangestipt met: “*the inefficiency of the Harbour Board dockyard was one of the by-products of his [Lee Kuan Yew’s own] act ... anti-British activities in the Harbour Board*”.¹¹⁴⁰

Op voorstel van Winsemius moet in 1963 een buitenlandse firma aangetrokken worden om de werven op een ordentelijke manier te managen en daardoor niet alleen winstgevend te maken, maar Singapore moet ook een baken in de wereld van de scheepsreparatie worden.¹¹⁴¹ Tijdens dit onderzoek is duidelijk geworden dat de affiniteit, kennis en het vakmanschap van Winsemius op het gebied van scheepsbouw en scheepsreparatie vrij uitgebreid is. De Nederlandse scheepsbouw en aanverwante industrieën hebben hem in deze sectoren sinds het tijdperk Marshall en sinds het optuigen van zijn eigen rederijen vele professionele raakvlakken gegeven. Nu, in 1963, gaat hij met Hon Sui Sen Europa rond om een partij te vinden die de Keppelwerf efficiënt kan gaan managen. Uitgangspunt is de scheepswerf een tiental jaren in een soort verhuur uit te besteden, waarna de huurder het recht tot koop heeft.

¹¹³⁹ *United Nations Archives, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore*, xii.

¹¹⁴⁰ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 11; Josey, *Lee Kuan Yew*, 570.

¹¹⁴¹ *Ibidem*, band 4 en 11.

Winsemius en Hon bezoeken ook de werven van de Nederlandse scheepsbouwer Cornelis Verolme, een oude bekende van Winsemius uit 1948, toen nog met zijn Scheepsinstallatiebedrijf Nederland. Verolme is echter niet geïnteresseerd. Bij een tweede bezoek aan Nederland en een vervolgbezoek aan Israël wil de Koninklijke Maatschappij de Schelde uit Vlissingen in eerste instantie wel meedenken. Maar de Zeeuwse scheepsbouwer is na de tijd van de Marshallhulp al connecties aangegaan met *Israel Shipyards* in Haifa en voor een tweede avontuur in Singapore heeft de Schelde niet voldoende mankracht.¹¹⁴²

De Britse scheepsbouwonderneming *Swan Hunter* in Londen gaat wel overstag en neemt de *Keppel Shipyard Ltd.* van de SHB onder zijn hoede. Het bedrijf mag over tien jaar een bod uitbrengen op de door hem bestuurde werven en begint ondertussen veel nieuwe door Groot-Brittannië ontwikkelde expertise naar lokaal personeel van Singapore's *Harbour Board* te transfereren. In 1963 wordt door Hon Sui Sen, om de commerciële scheepsbouw in Singapore scherp en concurrerend te houden, naast de *Keppel Shipyard Ltd.* nog een extra scheepsbouwcontract met het Japanse Ishikawajima-Harima (IHI) afgesloten. IHI gaat samen met de regering van Singapore de nieuwe *Jurong Shipyard Limited* exploiteren, dat het grootste droogdok ten zuiden van Japan in gebruik neemt.¹¹⁴³ In 1964 wordt voor de combinatie van havens en werven een nieuwe naam gekozen: de *Port of Singapore Authority* (PSA). Auteur heeft in 1967 een complete *NATIONAL* telefooninstallatie (merknaam van *Matsushita Electric* – Japan) voor de nieuwe Keppelhaven verzorgd.

Het loopt tegen het einde van de jaren zestig en terwijl de Vietnamoorlog voortwoedt zijn Singapore's werven door hun variëteit aan grootte cruciaal voor Zuidoost-Azië geworden. Geografisch gelegen op het zuidelijkste puntje van het Aziatische continent, op het kruispunt van de Indische en de Stille Oceaan wordt Singapore's maritieme industrie vanaf nu klaargestoomd om straks supertankers te ontvangen, olieplatformen te construeren, tot en met stoomketels te fabriceren voor elektriciteitscentrales. Winsemius' inspanningen leiden mede tot het moment in 1969 als er in Singapore 45 scheepswerven van allerlei grootte opereren, die aan 12.000 personen werk verschaffen, bijna twee keer zoveel als een jaar daarvoor. De hysterie rond de komende terugtrekking van de Britse militaire basis uit Singapore wordt door deze manoeuvres bij voorbaat al getemperd.¹¹⁴⁴

¹¹⁴² *Jewish Telegraphic Agency – Daily News Bulletin*, New York, 30-01-1961, Haifa 29-01-1961.

¹¹⁴³ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 12; Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 130; Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*, 22.

¹¹⁴⁴ *National Archives of Singapore, Singapore's Exhibition: The Story of an Economic Miracle*.

Tamboer, economisch redacteur van het Nederlandse dagblad *Het Parool*, door een uitspraak van Winsemius te citeren, herinnert Singapore in 1996 aan deze ‘eigenhandige’ participatie als de Keppel-haven vanaf 1972 volledig als containerterminal ingericht is en dienst gaat doen als hét centrum van *container transshipment* in Zuidoost-Azië:

In the same vein, we started to construct a big container harbour. In Holland I had been chairman of a committee to advise the Dutch government on the problems to do with shipbuilding, so I had some knowledge about what was going on in that world. I saw the enormous growth of container transport between the United States and Europe, concentrated initially in the harbour of Rotterdam. So I advised the construction of a big container terminal in the harbour of Singapore, taking the risk of overcapacity and occupancy during the first years for granted. The advantage was evident: Singapore would be the only harbour in the region with container facilities. Nevertheless it was a hard job to convince the harbour authorities. Only after a small conversation with the minister the decision could no longer be postponed. Nowadays Singapore, after Rotterdam, has the second largest container harbour in the world. That surely is something of which to be proud.¹¹⁴⁵

De foto hieronder, genomen in 2016, geeft een indruk van de containerterminal in de Keppel-haven. De *Port of Singapore Authority* heeft volgens David Shaw een geweldig aura:

1146

Apart from the romance of its historical development, the port today may be regarded as the focal point of Singapore's hub status within Southeast Asia. It also has an immense physical presence close to the city's financial and business districts.¹¹⁴⁷

¹¹⁴⁵ Tamboer, *IIAS Newsletter* 9, 1996.

¹¹⁴⁶ Foto: Containerterminal Keppel Harbour: <https://www.dutchwatersector.com/news-events/news/18352-singapore-and-rotterdam-ports-discuss-future-port-strategies-at-round-table.html>.

¹¹⁴⁷ Shaw, *Positioning Singapore in the Global Economy*, 5.

Keppel Harbour krijgt nog een vervolg als de in 1957 in Nederland gestarte Verolme-werf in 2002 een werkmaatschappij wordt van *Keppel Corporation Ltd.* uit Singapore en verder gaat als Keppel Verolme B.V. Per 1 juli 2017 wordt Keppel Verolme B.V. een onderdeel van Damen Shipyards uit Gorinchem, die de naam verandert in Damen Verolme Rotterdam.

Na dit verhaal over de *Keppel Harbour*, op veel onderdelen een blauwdruk van de containerhaven van Rotterdam, keren we terug naar het moment van de ombouw van de bestaande marinehaven *Royal Naval Dockyard* tot een commerciële dok- en scheepsbouwmaatschappij onder de naam van *Sembawang Shipyard Ltd.* Als namelijk in 1968 blijkt dat dezelfde Swan Hunter nu ook in aanmerking komt voor de ombouw en het beheer van deze oorspronkelijke Britse marinebasis en de daar aanwezige dokken, zijn de eerste stappen die Winsemius met Hon Sui Sen in 1963 gezet hebben, meer dan goud waard: ook de voetafdruk van de nieuwe *Sembawang Shipyard Ltd.* vertoont dezelfde Winsemius' maat en vorm.

~

Er kan nu een tweede, meer geografische sprong gemaakt worden, want Winsemius' nieuwe haven- en scheepsbouwactiviteiten in Singapore rond 1970 verdienen een vergelijking met zijn duale scheepsbouwinspanningen in Nederland. Een sprong naar het moment dat de Britten de oude marinehaven overdragen en op dat moment een nieuwe scheepsbouwfaciliteit aan Singapore toevoegen. In Nederland zijn dit de jaren van ernstige scheepsbouwproblematiek, die Winsemius tot in de kleinste details kent. Winsemius' bemerking "*I had been chairman of a committee to advise the Dutch government on the problems to do with shipbuilding*" uit Tamboer's, *IIAS Newsletter* 9, 1996, is interessant genoeg om nader toe te lichten.

Nu kan ook het 'RSV'-verhaal, het Rijn-Schelde-Verolme-verhaal uit 1970 ingelast worden, waardoor niet alleen weer een nieuwe parallel tussen de twee landen Nederland en Singapore duidelijk wordt, maar ook dat het Winsemius zelf is die, beladen met westerse expertise, de scheepsbouw in Singapore zeer verdienstelijk assisteert. Op de achtergrond van dit Nederlandse verhaal lopen namelijk de positieve scheepvaart-ontwikkelingen in Singapore mee, die door de expert Winsemius van veel nuttige informatie voorzien kunnen worden.

~

Het is 10 januari 1970 en Winsemius heeft een moeilijke taak op zich genomen. Op voorspraak van zijn vriend Van den Brink, bankier, oud minister van Economische Zaken en commissaris van de scheepsbouwcombinatie Rijn-Schelde, wordt Winsemius benoemd tot voorzitter van een door de Tweede Kamer ingestelde commissie met als invalshoek "dat het in het belang van de Nederlandse scheepsbouw en de handhaving van de daarmee verbonden werkgelegenheid gewenst is het voortbestaan van de bedrijven van het Verolme-concern zoveel mogelijk te

verzekeren”. Deze stelling draait al snel naar een ander uitgangspunt, waardoor het Winsemius-onderzoek zich meer focust op een fusie van twee scheepsbouwconcerns: Rijn-Schelde en Verolme.¹¹⁴⁸

Het gaat over de goed draaiende Rijn-Schelde Machinefabrieken en Scheepswerven NV en de Verolme Verenigde Scheepswerven NV, die werven bezit in Nederland, Brazilië en Ierland en financieel met de rug tegen de muur staat. De algemene achtergrond is dat in de jaren zestig van de vorige eeuw de befaamde Nederlandse scheepsbouw jarenlang de technische uitrusting van de werven noch uitgebreid noch gemoderniseerd heeft. De buitenlandse werven, ook in Europa, werken sneller en goedkoper in een tijdperk waarbij de wereldhandel sterk stijgt.

De fusie is voor de commissie-Winsemius een bijna onmogelijke opgave, omdat beide partijen niets voor een fusie voelen. Toch wordt op 5 juni 1971, nadat in 1970 alle vermeende verliezen weggewerkt zijn, een overeenstemming op regeringsniveau bereikt ten koste van de scheepsbouwer Cornelis Verolme, die aan het kortste eind trekt en moet opstappen. Het lijkt er op dat de fusie gaat lukken en dat de integratiecommissie “onder leiding van voormalig topambtenaar Albert Winsemius, een van de architecten van de naoorlogse wederopbouw” de vlag kan gaan uithangen: het Rijn-Schelde-Verolme concern komt tegen alle verwachting in toch tot stand.¹¹⁴⁹ De commissie heeft anderhalf jaar nodig gehad om op 15 april 1971 tot deze unanieme slotconclusie te komen.

Winsemius’ RSV-geschiedenis wordt een tiental jaren later dramatisch afgerond. Het blijkt namelijk dat, om meerdere redenen, de fusie een gigantisch schijnsucces is. Op de eerste plaats zijn de verliezen van het Verolme-concern veel groter dan oorspronkelijk aangenomen, er zaten grotere fouten in het eindrapport. Daarnaast stort, ten gevolge van de oliecrisis, de scheepsbouwmarkt vanaf 1973 volledig in. Orders voor scheepsbouw worden nu met verlies ‘gekocht’ en de verliescijfers culminereren naar gigantische hoogtes. In diverse lagen van de Nederlandse politiek kijkt men liever weg van de werkelijkheid en de hoogst verantwoordelijken van de RSV weten het sprookje van de Nederlandse scheepsbouw lang vol te houden.¹¹⁵⁰ Vanaf midden jaren zeventig laat de Nederlandse scheepsbouw echter het moede hoofd hangen en Azië, na Japan en Korea ook Singapore, neemt deze industriële markt over.

¹¹⁴⁸ *Nationaal Archief, Den Haag*, Parlementaire Enquêtecommissie Rijn-Schelde-Verolme (RSV), (1965) 1983-1987 (1989), nummer toegang 2.02.26, inventarisnummers 103-105.

¹¹⁴⁹ Pieter Bastiaan van der Heiden en Johan van Zuthem 'Het gaat tenslotte om de centen: staatssteun aan zwakke economische regio's en sectoren' in: Johan van Merriënboer en Carla van Baalen (red.), *Polarisatie en hoogconjunctuur: het kabinet-De Jong 1967-1971*, 2013, Hoofdstuk xiv, 550-557, aldaar 557.

¹¹⁵⁰ Robert J. Blom, 'RSV: een financiële scheepsramp', *Centrum voor Parlementaire Geschiedenis* (Utrecht 1984) 20, 23, 34-35.

Bovendien gaat in het kader van een wereldwijde recessie ook de Nederlandse economie in 1978 onderuit.

In 1982, na twaalf jaar, is het einde van de te optimistische Winsemius' RSV-constructie nabij; de Nederlandse regering wil stoppen met geld te storten in een financieel bodemloze put, waar sinds 1967 2,7 miljard gulden aan overheidssteun gestort en verbrast is; na het faillissement blijft er zelfs nog een restschuld van 2,25 miljard gulden over. De RSV gaat in 1983 failliet en wordt ontbonden, in totaal gaan er 32.000 arbeidsplaatsen verloren.¹¹⁵¹ Als midden 1983 diverse topambtenaren aan de bel trekken lijkt een parlementair onderzoek de enige oplossing om alle feiten boven tafel te krijgen. Het vooronderzoek en de verhoren nemen twee jaar in beslag. In dit parlementair onderzoek is Winsemius op 5 oktober 1983 als deskundige en potentiële getuige opgetreden en op 28 maart 1984 als getuige gehoord. Achteraf, tijdens de parlementaire enquête verhoren zegt Winsemius uiteindelijk toch meer van een zelfstandig Verolme gecharmeerd te zijn geweest, maar dat de minister zijn commissie in 1970 tot een fusie heeft gedwongen.¹¹⁵²

~

Dit interval over de scheepsbouwstappen van Winsemius tussen Europa en Singapore kenmerkt twee curieuze zaken: (1) Winsemius adviseert in de jaren van de scheepsbouwafbraak in Nederland (1970-1980) tegelijkertijd Singapore's sterk opkomende scheepsbouwbelangen. Hij kent de technische en financiële kanten van de Nederlandse scheepswerven zeer goed, wat nooit ten nadele van Singapore geweest is. Winsemius heeft dit 'duplo' werken overigens vaker in zijn leven gehanteerd, wat hem volgens dochter Ankie, goed afgaat.¹¹⁵³ (2) Curieus is ook dat Winsemius voor de tweede maal in een parlementair onderzoek terechtkomt om direct daarna, ook voor de tweede maal, afscheid te nemen van zijn werkomgeving.¹¹⁵⁴ Winsemius gaat in 1983 weer richting Nederland waar hij onder anderen toetreedt tot de Raad van Commissarissen van Zwolsmans EMS (Exploitatie Maatschappij Scheveningen).

~

Dit onderzoek naar de ontwikkeling van de scheepsbouw en Singapore heeft bovenstaand intermezzo, deze zijsprong naar Winsemius en het Rijn-Schelde Verolme-verhaal over scheepsbouw in Nederland, opgestart als Singapore aan het eind van de jaren zestig aangeland is. Nu moeten we weer terug in de tijd. Terug naar de om te bouwen *Royal Naval Dockyard*, de

¹¹⁵¹ Ibidem, 31.

¹¹⁵² Ibidem.

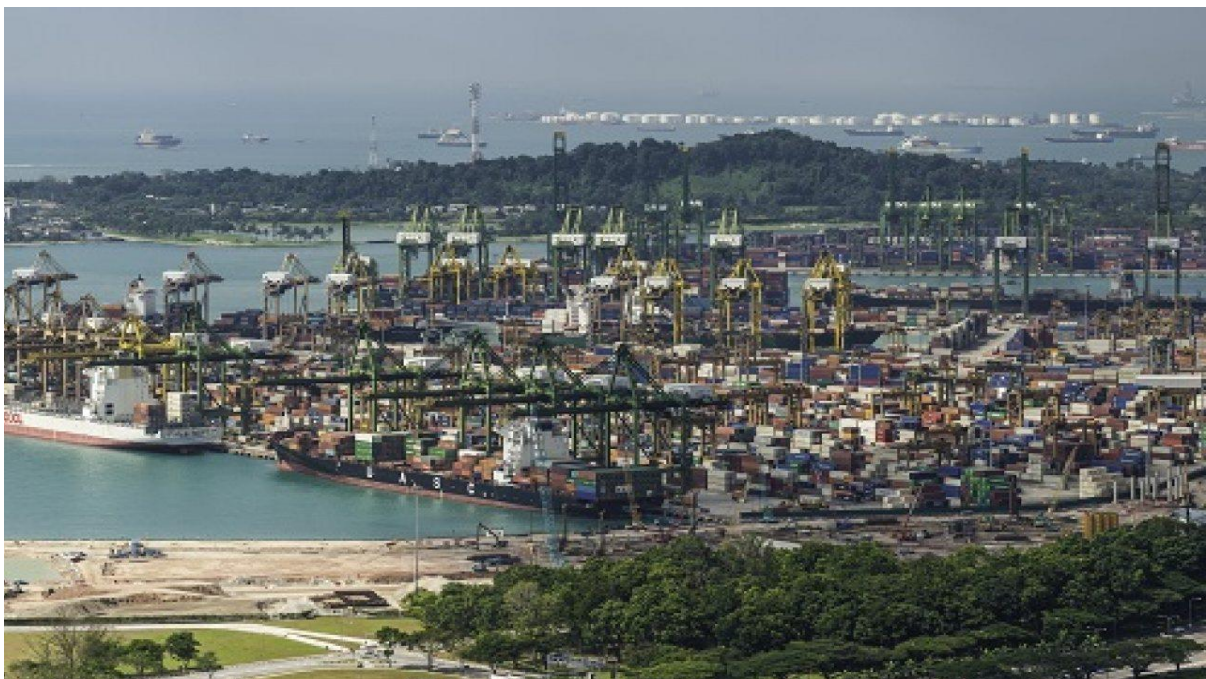
¹¹⁵³ Gesprek auteur met Ankie Averink-Winsemius, dochter van Albert Winsemius, Krimpen aan den IJssel 26-10-2013;

¹¹⁵⁴ NL-HaNA, Enquetecie. RSV, 2.02.26, inv.nr. 103-105.

Britse militaire reparatiewerf die nu als het commerciële scheepsconcern *Sembawang Shipyard Ltd.* al bij voorbaat de typering van ‘de voetafdruk van Winsemius’ meekrijgt.

Deze nieuwe scheepswerf in Singapore wordt nu ook krachtig gefaciliteerd door ‘de Amerikanen’ die het onderhoud voor hun oorlogsbodems in Singapore willen laten doen, om te beginnen met een contract van 4 tot 5 miljoen M\$ in 1968 en 7,4 miljoen in 1970.¹¹⁵⁵ Als blijkt dat Groot-Brittannië op militair gebied in 1969 nog slechts 8,6% van Singapore’s BBP spendeert, 143 miljoen US\$, dan kan geconcludeerd worden dat de afmars van de Britten flink begonnen is.¹¹⁵⁶ Daartegenover staat dat het Amerikaanse gebruik van de oorspronkelijke Britse *Naval Base* alleen maar groeit:

That year [1971], the number of ship-visits reached 90 and dropped slightly to 86 visits in 1972. In the first quarter of 1973, the US Seventh Fleet made 35 visits to the Singapore Naval Dockyard and signed contracts indicated that US ship visits would exceed 100 that year. From 1969, Singapore supplied US\$200 million petroleum products annually to American military vessels repaired in Singapore, or to those that have stopped for refuelling.¹¹⁵⁷

Amerikaanse oorlogsschepen komen ter reparatie naar Singapore en geven zijn economie op meerdere vlakken extra impulsen. De groeiende aanwezigheid van de Amerikaanse Zevende Vloot heeft een belangrijke consequentie: het draagt bij aan het vertrouwen in Singapore van

¹¹⁵⁵ Wei Boon Chua, *US-Singapore Relations*, 168-177; Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 54.

¹¹⁵⁶ Ibidem Wei Boon Chua.

¹¹⁵⁷ Ibidem, 176-177.

Amerikaanse en andere investeerders. Daarnaast zijn het duizenden Amerikaanse militairen die, in de wacht van de reparatie aan hun schepen, de kassa's van de toerismesector doen rinkelen.

Maar niet alleen scheepswerven als *Sembawang Shipyard Ltd.* profiteren in de vroege jaren 1970 van de Britse *pull-out* en van Winsemius' activiteiten; de omgebouwde Britse militaire bases helpen de oprichting of uitbreiding van verschillende grote industrieën: de Britse vliegbasis Changi wordt eerst een recreatieoord en later een internationale luchthaven; een deel van de militaire faciliteit op de Britse vliegbasis Seletar wordt in gebruik genomen door *Singapore Electronic and Engineering Limited* voor het repareren en reviseren van elektrische en elektronische apparatuur; het eilandje *Blakang Mati* wordt een toeristische badplaats, omgedoopt tot *Sentosa* (paragraaf 43). De regering van Singapore kan nu ook de oprichting van een offshore olieboorlocatie bij *Sembawang* in gang zetten, ondersteunende activiteiten ondernemen in Loyang en industrieterreinen opzetten in *Ayer Rajah* en *Telok Blangah* en de verhuizing van de Universiteit van Singapore van *Bukit Timah* naar *Kent Ridge*.¹¹⁵⁸

¹¹⁵⁸ *Foreign & Commonwealth Office* - GOV.UK. FCO 24/114, Negotiations on Aid with Malaysia and Singapore, 8 March 1968; Loh Kah Seng, 'The British Military Withdrawal from Singapore and the Anatomy of a Catalyst', 202.

Hoofdstuk 12 Nieuwe invloedgebieden van Winsemius

Een situatie vanuit een commerciële invalshoek benaderen, een organisatorisch probleem oplossen, een advies aanleveren voor de nationale jaarplanning, of een suggestie lanceren wat voor legertanks aan te schaffen, Winsemius kan over al deze onderwerpen inhoudelijk meepraten en de besluitvorming in Singapore gericht beïnvloeden. In de vorige paragraaf is beschreven hoe de scheepsbouw hier duidelijk van geprofiteerd heeft. Dit bevestigt dat de maritieme geschiedenis van Singapore niet alleen Winsemius en de Britse *Swan Hunter* aangereikt krijgt, maar dat havenstad Singapore transnationaal door Winsemius' acties ook een versteviging met de rest van de wereld krijgt waar zijn economie weer lang van profiteert. Winsemius draagt met andere woorden indirect en op lange termijn sterk bij aan de ontwikkeling van de nieuwe staat Singapore, tot en met het volledige beheer van zijn eigen veiligheid aan toe.

De tweede bijzondere gewaarwording uit de afgelopen Hoofdstukken is dat de acties van Winsemius de grote invloed van Nederland op de ontwikkeling van Singapore tonen. De NRC in 1981 schrijft over deze gelijkenissen, waardoor je bijna laconiek over een soort van economisch plagiaat kan spreken:

Beide landen moesten hun industrie uit het niets opbouwen, ze hadden geen van beide een industriële traditie, hun elite wist van handel en rente, maar niets van investeren en marktwerking. Beide landen lagen gunstig, Nederland aan de mond van de Rijn en Singapore aan de Straat van Malakka, Nederland met zijn Duitse achterland en Singapore met het grote Aziatische en vooral opkomende Japanse achterland. Geen van beide was gezegend met grondstoffen, ze hadden eigenlijk alleen maar de handen en hoofden van de werkende minimaal geschoolde bevolking. Tenslotte hadden zowel Nederland als Singapore een vakbeweging die bereid bleek offers te brengen en looneisen uit te stellen tot het fundament van welvaart was gelegd.¹¹⁵⁹

Singapore is dan wel een relatief kleine stad, maar het kan zich in de jaren na de Tweede Wereldoorlog onder steden en landen scharen met een identieke variëteit aan problemen, die stuk voor stuk opgelost zouden moeten worden. Wetenschapper en research analyticus Li Jie Sheng schrijft terecht dat:¹¹⁶⁰

Singapore faced similar problems in the 1950s and 60s that other newly-independent countries face. These included high unemployment, stagnated trade, housing shortages, union strikes and

¹¹⁵⁹ Peter van Dijk, *NRC Handelsblad*, 06-06-1981.

¹¹⁶⁰ Li Jie Sheng, 'Successful Technical Advisers: Albert Winsemius as a Case Study', in *The Head Foundation, Human Capital & Education for Asian Development*, 23-06-2017, <http://headfoundation.org/2017/06/23/successful-technical-advisers-albert-winsemius-as-a-case-study/>, geraadpleegd 14-07-2019.

tense ethnic relations. In light of this, Winsemius was facing a country, however small, that was characteristic of a developing country in need of advice.

Dit Hoofdstuk 12 en het komende Deel VI verhalen over Singapore's en Winsemius' acties om, naast industriële productie, nu ook deeloplossingen voor de bestaande werkloosheid te vinden binnen het cultiveren van Singapore's eigen natuurlijke omgeving. Bovendien legt dit duo een link met de herstructurering van het onderwijs in Singapore dat in 1970 start met de nadruk op technisch onderwijs.¹¹⁶¹ Zes nieuwe scholen voor beroepsonderwijs worden gevestigd (er was er slechts één) en in ongeveer één jaar tijd stijgt het aantal studenten van technische cursussen van een paar honderd naar 2.151.¹¹⁶² In dezelfde periode worden zowel de faculteiten voor techniek, boekhouding en bedrijfsbeheer, als voor bouwnijverheid en architectuur aan de Universiteit van Singapore toegevoegd.¹¹⁶³

Na het bereiken van volledige werkgelegenheid is Winsemius binnen het belang van Singapore na het begin van de jaren zeventig nauwelijks af te stoppen. Het is anderzijds maar goed dat Winsemius aanblijft want de wereldeconomie krijgt nog enige heikele thema's te verwerken en voor Singapore is de aanwezigheid van een ervaren deskundige zeer wenselijk. We zien in de komende paragrafen echter niet alleen dat Singapore met behulp van Winsemius twee oliecrises weet te bedwingen, maar dat de komende periode ook leidt tot een van Winsemius' weinige uitglijders.

Winsemius heeft er een fase van ruim tien jaar op zitten en de tweede fase neemt ook ongeveer evenveel tijd in beslag, de groei van Singapore's BBP na de breuk met Maleisië is tussen 1966 en 1973 opgelopen naar 13% per jaar. Maar nu wordt het weer serieus: wereldwijd verschijnen problemen als inflatie en recessie die dergelijke hoge economische prestaties tot stilstand brengen. Vooruitlopend verradt auteur dat, in tegenstelling tot de meeste ontwikkelde of zich ontwikkelende landen, Singapore aan de crises ontsnapt met slechts kleine krasjes. Het slaagt erin om de gemiddelde groei tussen de jaren 1973 en 1979, als er een einde komt aan de groei met dubbele cijfers, op 7.3% te houden.¹¹⁶⁴

43 Singapore: *entrepôt for tourists*

Deze Winsemius-slogan dekt het toerisme in Singapore volledig.¹¹⁶⁵ Het eiland wordt als '*hub*', als tussenstop, gebruikt waarbij toeristen komen, een paar dagen blijven en verder trekken. Ook

¹¹⁶¹ Aeyelts Averink, *Singapore en het 'diamond' model*, 57, 59.

¹¹⁶² Goh Keng Swee, *The Economics of Modernization* (Singapore 1972) 10.

¹¹⁶³ Rodan, *The Political Economy of Singapore's Industrialization*, 96.

¹¹⁶⁴ Wereldbank.

¹¹⁶⁵ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius*, band 12.

wat toerisme betreft zijn er parallellen tussen Nederland en Singapore te vinden, alhoewel Nederland misschien wat minder als ‘hub’ aangemerkt kan worden. In paragraaf 33, vol analoge zaken tussen de twee landen, is de toeristensector bewust niet meegenomen, wat onverlet laat dat Winsemius redelijk veel ervaring met het stimuleren van toerisme in diverse landen heeft opgedaan en ook die ervaring naar Zuidoost-Azië meeneemt.

Hij doet deze ervaring op in Nederland van 1948 waar voor de besteding van het binnen de Marshallhulp gereserveerde tegenwaardegeld een verdeelsleutel van vijf investeringsmodules bestaat: “wederopbouw, industrialisatie, landbouw, toerisme en onderzoek”.¹¹⁶⁶ Behalve voor wat betreft landbouw zijn dit exact de sectoren die twintig jaar later ook in Singapore spelen. Als daarnaast blijkt dat vanaf 1949 jaarlijks tienduizenden Amerikanen naar Europa en Nederland komen, verschijnt bijna als vanzelf de roep om de bouw van meer en betere hotels; verspreid over geheel Nederland wordt zeven miljoen gulden aan Marshallhulp-dollars voor achttien hotelprojecten aangewend.¹¹⁶⁷ De wetenschappers Per Lundin van de Uppsala universiteit en Thomas Kaiserfeld van de Lund universiteit, eveneens in Zweden, verhalen kernachtig over de tijd van toen:

As a result, in 1951, the Dutch government selected – from 200 applications – the twenty hotels to receive U.S. Marshall aid. Predictably, these hotels served foreign *and* Dutch visitors who were middle-class and travelled primarily by aeroplane. In July of 1951, Dutch parliament ratified the law on construction and modernization of the hotel sector. Two key officials emphasized that modern hotels (those meeting U.S. Standards) would attract foreign revenues and tourists – particularly Americans. (...) After the Dutch law passed, the Dutch Hotel Association acquiesced to the construction of “Marshall Hotels”. After all, the nation’s transnational tourism policy had shifted definitely from rationing to modernistic refurbishment.¹¹⁶⁸

Daarnaast is voor Winsemius, na zijn bezoek als economisch adviseur aan Jamaica in 1952, de aanpak van toerisme als economisch fenomeen binnen een ontwikkelingsmodel een bekend thema. Binnen het onderzoek van de Wereldbank naar de industriële mogelijkheden van Jamaica wordt toerisme met veel égarde als inkomstenbron geponeerd en is in die tijd zeker meer dan een modekreet. De verslaggeving over Jamaica, die vrij direct aan de persoon Winsemius gelinkt is, schenkt veel aandacht aan de ontwikkeling van deze zogenaamde ‘tak van industrie’ en rapporteert in detail over: “*Tourist industry, Direct and Indirect Employment, Tourist Board, Airports and Number of Hotels*”.¹¹⁶⁹

¹¹⁶⁶ Van der Hoeven, *Hoed af voor Marshall*, 96.

¹¹⁶⁷ *Algemeen Handelsblad*, 19-07-1949.

¹¹⁶⁸ Per Lundin en Thomas Kaiserfeld (red.), *The Making of European Consumption: Facing the American Challenge* (New York 2015) 60.

¹¹⁶⁹ *The World Bank Group Archives, The Economic Development of Jamaica*.

Ook Winsemius' Madrid-conferentie in 1961 draagt een sterke koppeling met het ontwikkelen van de toeristenindustrie. Met andere woorden, Winsemius heeft voor zijn komende toeristische escapades een goede vooropleiding genoten en heeft die, zoals we zullen zien, naar Singapore's toekomst kunnen vertalen.

~

Tot midden jaren zestig van de vorige eeuw groeit de industriesector in Singapore slechts mondjesmaat met netto vier- tot vijfduizend banen per jaar, terwijl men gerekend heeft met drie tot vier keer zoveel. Als oplossing voor dit probleem worden nu bestaande, natuurlijke en eigen elementen geactiveerd, zoals de tropen, de haven, het kruispunt van zeewegen en intensieve ontmoetingen met een diversiteit aan Aziatische culturen. Ingebracht als toeristische attracties, in combinatie met belastingvrij shoppen en het ontspannen genieten van de zon, zonder enige hectische atmosfeer. Dit vangnet voor het oplossen van een stuk van Singapore's tekort aan werkgelegenheid is een kleine maar welkome pijler van Singapore's ontwikkeling en inkomen.

In 1961 roert Winsemius-rapport de optie van het ontwikkelen van het toerisme al aan: *we further recommend, that the potentiality of the tourist industry (...) should be immediately examined.*¹¹⁷⁰ Maar Singapore, zonder stranden en nauwelijks historische gebouwen, zonder de uitstraling van zwoele tropische atmosferen, noch voorzien van een mooie en begaanbare natuur, biedt in de ogen van ontwikkelaars geen grote toekomstverwachtingen. Zij vinden dat Singapore in vergelijking met steden als Hong Kong, Bangkok en Taipei, maar ook vergeleken met de grote Japanse steden weinig te bieden heeft. Niets is in de jaren zestig voor mannelijke winkeliers uit Singapore aangenamer om, of als bonus voor hun commerciële inspanningen of voor een vakantie, een weekje naar laatstgenoemde plaatsen te reizen die alles hebben wat Singapore ontbeert, inclusief een ongerept nachtleven.

Singapore heeft van oudsher wel een vermakelijk 'ondergronds' nachtleven voor zeelui en wat aangeschoten vakantiegangers; na de PAP-overwinning van 1959 verandert er echter weinig en blijft Singapore politiek gezien langere tijd nog vrij puriteins. Geen lichtzinnig gedrag en geen grote sociale vrijheden; de inspanningen van de regering liggen voornamelijk bij corruptie- en drugsbestrijding, bij gezinsplanning en bij antirookcampagnes. Pas in de 21ste eeuw is er sprake van een vrijere hand richting *entertainment*. Bovendien is 'men' in Singapore niet zo op toeristen gesteld, 'men' zit niet te wachten op vreemdelingen, pottenkijkers staan niet hoog in het vaandel van bewoners en ondernemers van Singapore. Met andere woorden, het lijkt dat ook op het gebied van toerisme de lokale entrepreneurs een soort van heropvoeding

¹¹⁷⁰ *United Nations Archives, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore*, xvii.

moeten genieten om te leren dat door van toeristen te houden je er financieel op vooruit kunt gaan.

In 1964 wordt de *Singapore Tourist Promotion Board* (STPB) opgezet, maar zij kan haar activiteiten niet adequaat uitbreiden vanwege het vliegveld *Paya Lebar*. Dit uit 1955 stammende *Singapore International Airport* met slechts één start- en landingsbaan en een kleine *passenger terminal building* is niet opgewassen tegen grootschalige groei. In de stad zelf zijn er maar 1.134 hotelkamers ter beschikking en er zijn voor de toeristen slechts 170 gekwalificeerde gidsen. In 1965 komen er niet meer dan 98.481 toeristen naar Singapore.¹¹⁷¹

Daarnaast is Singapore in de jaren zestig nog steeds een vrij verpauperde locatie. De regering van Singapore zet diverse schoonmaakcampagnes in, waarvan de ‘*Keep Singapore Clean*’- campagne uit 1968 het meest bekende voorbeeld is.

RETURNS OF ROOMS AVAILABLE AT TOURIST HOTELS
AS REPORTED ON 31ST DECEMBER, 1965

	Hotel	No. of Rooms
1.	Adelphi Hotel ...	70
2.	Cathay Hotel ...	165
3.	Chequers Hotel ...	28
4.	Cockpit Hotel ...	56
5.	Goodwood Hotel ...	165
6.	Hotel Ambassador ...	63
7.	Hotel Biltmore ...	42
8.	Hotel Singapura ...	191
9.	Mayfair Hotel ...	25
10.	Mui Fong Hotel ...	15
11.	Ocean Park Hotel ...	61
12.	Orchard Hotel ...	34
13.	Prince's Hotel Garni ...	35
14.	Raffles Hotel ...	130
15.	Singapore Hotel ...	26
16.	Strand Hotel ...	28
	Total ...	1,134

Hierop volgen nog meer campagnes, zoals *Keep Singapore Clean and Mosquito-Free* (1970), *Keep Singapore Clean and Pollution-Free* (1970) en *Keep Singapore Pollution-Free* (1971). Geen loslopende dieren op straat en eetstalletjes mogen geen afval op straat deponeren. De boetes voor het op straat weggooien van gebruikte buskaartjes, kauwgum of ander afval bedragen tussen de M\$500 (in 1965 circa 560 gulden) per weggegooid item voor eerste overtreders, tot M\$1.000 voor herhalingen. Singapore moet niet alleen groen worden, maar alles wat er in de publieke ruimte onaantrekkelijk uit ziet wordt opgefrist. Zoals Lee Kuan Yew in zijn 1970-jaarrede bevestigt:

Our beaches will be cleaned up. Open drains now running into the sea will go into underground sewers, and end up in treatment plants. A clean seaside is a recreational asset. Oil pollution, whether by ship repairers or ships passing through, will be countered by heavy fines. The air we breathe will be kept clean. New legislation will require all vehicles and industries to reduce pollution.¹¹⁷²

~

¹¹⁷¹ *The National Archives of Singapore*, Singapore's Exhibition: The Story of an Economic Miracle.

¹¹⁷² *The National Archives of Singapore*, Prime Minister's National Day Broadcast, 1970.

Sinds Singapore's intraregionale conflicten met Maleisië en Indonesië achter de rug zijn, kan de ontwikkeling van een toeristenindustrie met meer vaart en elan ter hand genomen worden. Winsemius geeft aan dat hij in 1966/1967 persoonlijk het eerste toeristische plan voor Singapore geschreven heeft, een plan dat in 1967 door het parlement is goedgekeurd.¹¹⁷³ Achteraf geeft hij over zijn toeristische invalshoek van toen een enigszins duidelijker beeld:

Tourism... at that time I think it was already developing somewhat. I developed the theory which turned out to be true that Singapore, because it has little to show the tourists, should find a sort of niche in increasing tourism in the world by being an entrepot for tourists. I suggested, let's make and give some incentives and have good hotels in every price group.¹¹⁷⁴

I developed the theory that ... (again based more or less on my theory: you need only to have one eye because in the land of the blind, the man with one eye is king) we could develop Singapore into a sort of entrepot for tourism. We don't have enough interesting things for tourism - to have them a week or two weeks. (...).¹¹⁷⁵

As long as we have that set-up – hotels, good water, safe food, shopping, plus a runway long enough to get any plane, which needs long runway. We will be the entrepot for tourists. Like the entrepot for a lot of other products.¹¹⁷⁶

Ook in dit (nooit formeel gepubliceerde) Winsemius-toeristenplan, staat het creëren van banen voorop; per eind 1971 moeten uit de nieuwe aanpak van de toeristenindustrie minstens 25.000 extra banen komen.¹¹⁷⁷ Zelfs Harold Wilson, Brits premier in de jaren zestig en zeventig jaren van de vorige eeuw, wordt door Lee Kuan Yew van deze belangrijke stap op de hoogte gebracht: “*We are developing tourism as rapidly as we can with the widest possible publicity and promotion*”.¹¹⁷⁸ Goh Keng Swee draagt als vanzelfsprekend ook aan deze promotie zijn steentje bij:

The first and most obvious [broadening of service and export base] is tourism, and that is providing services to tourists from Europe and America who want to see the Orient. So our Tourist Promotion Board promises tourists who come to Singapore an experience of what they call the “Instant Orient”. There seems to be a good future in this, and no less than five first-class tourist hotels are now under construction which, when completed will provide tourists with more than 1,300 rooms and employment for several thousand citizens.¹¹⁷⁹

De consequentie is dat de toeristensector in Singapore in 1966 een groei van 30% naar 129.000 toeristen doormaakt en deze branche als inkomensbron van buitenlandse deviezen dat

¹¹⁷³ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

¹¹⁷⁴ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 11, 12, 14.

¹¹⁷⁵ Ibidem.

¹¹⁷⁶ Ibidem.

¹¹⁷⁷ Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*, 18.

¹¹⁷⁸ *National Archives of Singapore*, PREM, Brief van Lee aan Wilson, 01-04-1966.

¹¹⁷⁹ Goh Keng Swee, Speech delivered at the Inauguration of the World Assembly of Youth (WAY) Asian regional Seminar on ‘Urbanization’ at the National Trades Union Congress Hall on 16 April 1967; Goh Keng Swee, *The Economics of Modernization* (Singapore 1972) 20.

jaar op de vierde plaats staat. Om daarna, in 1967, nog eens met 60% aan bezoekende toeristen te stijgen. Naast de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Australië, de grootste landen qua toeristische instroom, zijn het ook veel Chinezen uit het door rellen geteisterde Hong Kong, die naar Singapore komen. Eigenlijk zijn deze gasten uit Hong Kong in meerderheid geen toeristen, maar veelal zakenlieden die op onderzoek uit zijn om hun bedrijven vanuit Hong Kong naar Singapore te verhuizen. Over deze samenloop van omstandigheden zegt Goh Keng Swee:

Curiously, the Great Cultural Revolution commencing in 1966, and in full swing in 1968, proved beneficial in the young Republic, as it induced multinational corporations to look *beyond* their traditional investment areas on the periphery of the People's Republic of China.¹¹⁸⁰

Zoals in het begin van deze paragraaf al bevestigd, sinds Indonesië de schermutselingen van de *Konfrontasi*-politiek beëindigd heeft, stijgt ook vanuit dat land het aantal Chinese 'toeristen' die in Singapore fabrieken willen bouwen. Volgens Ngiam Tong Dow, Singapore's belangrijke en aan de universiteit van Harvard opgeleide ambtenaar "*they all came under the immigration scheme. If they put down half a million dollars or hundred thousand dollars, I can't remember the figure, they were given permanent residence. So they started all these small factories*".¹¹⁸¹

~

Winsemius' inzet op dit toeristisch gebied levert hem een nog fraaie aura op. Een concreet voorbeeld van zijn opportunisme, vindingrijkheid en doorzettingsvermogen geeft hij namelijk in 1967 als hij, enigszins verrassend, bezwaar maakt tegen reeds gedane toezeggingen aan de Amerikaanse oliegi-gigant Esso om een raffinaderij op *Blakang Mati* te mogen bouwen, een eilandje vlak voor de kust van Singapore dat door het Britse leger ontruimd is. Er staat nog wel een klein Maleis huizencomplex op, een kampong, plus wat vervallen barakken. Tijdens de oorlog is het eiland een berucht Japans krijgsgevangenkamp geweest.

Winsemius voert het argument op dat de inwoners van Singapore een recreatieve uitlaatklep nodig hebben, zodat ze bij tijd en wijle aan het stadsleven en hun dagelijkse werk kunnen ontsnappen. Samen met Alan Choe van de *Urban Renewal Authority* (URA) lukt het Winsemius om het eiland niet voor olieraffinage, maar als recreatief en toeristisch gebied te bestemmen. Winsemius weet daarnaast 'eigenhandig' Esso te bewegen haar raffinaderij en de te bouwen petrochemische fabrieken niet op *Blakang Mati* maar in de *Jurong Industrial Estate* op te zetten.¹¹⁸²

¹¹⁸⁰ Goh Keng Swee, 'A Socialist Economy that Works', 80.

¹¹⁸¹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Ngiam Tong Dow, band 02.

¹¹⁸² *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 06.

De oorspronkelijke Maleise naam *Blakang Mati* - Achter de Dood - wordt al op zeventiende-eeuwse landkaarten gebruikt en verwijst naar een op dit eiland gelegen begraafplaats. In 1970 wordt de naam omgezet in *Sentosa* - Vrede en Rust. Een toepasselijke naam als we ons realiseren dat Winsemius dit eilandje niet alleen voor toeristische doeleinden heeft gered, maar ook voor de Amerikaanse president Donald Trump, die in 2018 op *Sentosa* verpoost als hij enige dagen in Singapore verblijft, dat op dat moment het episch onderhandelingscentrum is voor vredesbesprekingen tussen de Verenigde Staten en Noord-Korea, met hun leider Kim Jong-Un.

~

Eind jaren zestig blijven de toeristische voorzieningen zich uitbreiden. In tegenstelling tot enige jaren daarvoor wordt nu zelfs M\$500 miljoen aan privé lokaal vermogen gecommitteerd, samen met een forse financiële regeringsparticipatie. Privé handelsvermogen gaat toch aan de ontwikkeling van Singapore meedoen als duidelijk wordt dat bij een hotelbezetting van 70% een winstratio van 18 tot 26% gemaakt kan worden.¹¹⁸³ Met name de Amerikaanse hotelketens gaan volop bouwen; alleen al in 1968 en 1969 komen een twaalfstal luxe hotels van de grond, goed voor 9.000 nieuwe banen. Eind 1969 heeft Singapore in totaal 60 toeristenhotels en staan er nog eens 27 hotels in de steigers.

Met de spectaculaire opkomst van de toeristenindustrie gaat Singapore intensief investeren in de bouw van aantrekkelijke ontspanningsmogelijkheden voor toeristen, van de *Jurong Golf Course*, het *Jurong Bird Park*, tot een aquarium en een dierentuin. De bouw van boven- en ondergrondse *shopping malls*, restaurants, cabarets, nachtclubs en andere toeristische attracties krijgen een vliegende start.¹¹⁸⁴ Onderstaande uitspraak van Winsemius geeft terzijde aan dat zijn adviezen op velerlei gebieden zijn ingezet en uitgevoerd.

I also advised Dr. Goh on the problems of a common market with Malaysia, the short lifespan of the merger with Malaysia and the need to develop an international airport for Singapore. On these issues, Dr Goh fully agreed with me (...) We could go through a long list of Dr. Goh's ideas which he carried through with great success. It often started with some form of fantasy and imagination, such as Jurong Town, the Symphony Orchestra and the Chinese Garden. The list goes on. Worthy of mention, however, is the development of Jurong Town which to me from the start was heading for success due to Singapore's economic development.¹¹⁸⁵

Singapore ligt bovendien op weg naar Bali, op weg naar Australië en Nieuw-Zeeland en fungeert bij lange afstand reizen uitstekend als extra vakantietussenstop, als rustpunt. Een

¹¹⁸³ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 144.

¹¹⁸⁴ Ibidem, 70.

¹¹⁸⁵ National Archives?

belangrijk argument in deze is dat de toerist in Singapore nauwelijks gevaar loopt, met andere woorden het is er veilig op straat.

De passagiersaantallen lopen nu schoksgewijze op met wel 1 miljoen passagiers per jaar; in Singapore landen in 1975 maar liefst 4 miljoen personen. Het is begrijpelijk dat het niet meegegroeide *Paya Lebar Airport* onmogelijk dit stijgende aantal toeristen in casu het groeiende luchtverkeer aan kan. De eigen *Singapore Airlines*, nu onafhankelijk van de gezamenlijke *Malaysian Singapore Airlines* (MSA), wordt in 1972 opgestart en op de tekentafel wordt hard gewerkt aan een nieuw vliegveld op de locatie waar tot voor kort de Britse militaire *Changi Airbase* gestationeerd is.

Ook Winsemius ondersteunt de PAP-regering met adviezen om een nieuw, internationaal vliegveld aan te leggen:

And the fifth and last phase was that we transformed Singapore into a centre of international traffic and transport. My advice was: build an airport where the biggest aeroplanes can land and let everyone know that they are welcome to land there. In other words, do not use landing-rights to protect your own Singapore Airlines. They followed this advice and it became a success. And thanks to this initiative Singapore has become a tourist centre too, especially for short stays.¹¹⁸⁶

Howe Yoon Chong, vele jaren parlamentslid, een man met eenzelfde daadkrachtige insteek als Winsemius, klaart deze bouwklus. Het vliegveld *Changi* wordt voor S\$1 miljard gebouwd en komt na zes jaar voorbereiding in 1975 gereed. Middels een (Nederlands) proces van landaanwinning in zee is *Changi Airport* in 2016 uitgegroeid tot een luchthaven met vier terminals en een passagiersaantal van 57 miljoen per jaar waarvan zo'n zestien miljoen toeristen.

Onderstaande Tabel 4 laat zien hoe indrukwekkend de ontwikkeling van de toeristenstroom al in de Winsemius' periode is geweest: van negentig duizend naar ruim drie miljoen in 1984. De eenentwintigste eeuw echter laat cijfers zien die vergelijkbaar zijn met het toeristisch bezoek aan Nederland: beide landen scoren in 2018 bijna negentien miljoen toeristen.

Tabel 4

Jaar	Aantal toeristen	Omzet in miljoen US\$	% van het BBP
1960	90.000		1,2 (1959)
1970	522.000	280	4,8
1980	2.562.000	3.068	12,7
1990	5.323.000	8.428	11,5
2000	7.691.000	9.950	10,3

¹¹⁸⁶ Tamboer, *IIAS Newsletter* 9, 1996; *The Straits Times*, 21-09-1997.

2010	11.639.000	18.800	9,8
2015	15.231.000	21.800	9,6
2017	17.415.000	26.800	10,2
2018	18.500.000		

¹¹⁸⁷

De toeristenindustrie heeft tot op de dag van vandaag een gigantische impact op Singapore's leven en welvaart. De groei van deze sector van 1,2% naar ruim 10% van het nationale BBP valt als uitzonderlijk te kwalificeren, maar deze bijdrage betekent meer dan dit cijfer alleen. De sector is extra aantrekkelijk vanwege haar arbeidsintensieve omgeving: er zijn koks nodig, kamermeisjes, obers, taxichauffeurs, schoonmakers, was- en stomerijhulpen, stadsgidsen en ambachtelijke souvenirmakers, beroepen die veelal buiten het industrieel pakket vallen.¹¹⁸⁸

44 De Asian Dollar Market

De *Asian Dollar Market* is een begrip.¹¹⁸⁹ Het is een woordcombinatie die ontstaat in de tijd dat Winsemius een financieel plan uitwerkt (volgens sommigen op aangeven van Goh Keng Swee, of van Hon Sui Sen, of van Lee Kuan Yew, of van, met andere woorden ook hierover bestaat veel *gossip*¹¹⁹⁰). Enerzijds is de inzet de handel in US dollars en anderzijds zet Singapore een belastingtechnisch interessante bankfunctie op om deze tientallen miljarden dollars, die “[are] floating around the world outside the United States and owned mostly by overseas Chinese”, tot eigen voordeel aan te wenden.¹¹⁹¹

Winsemius weet uit eigen ervaring hoe nationale en internationale geldstromen werken, niet alleen door zijn ervaring als prijscontroleur in de Tweede Wereldoorlog en zijn kennis van de financiële aanpak tijdens de periode Lieftinck binnen de Marshall-hulp. Zijn persoonlijke financiële belangen tijdens en na de Hispano-periode in Zwitserland, zijn kennis van *safe havens* als Zwitserland, de Nederlandse Antillen en ander *off-shore* faciliteiten, zijn nu van

¹¹⁸⁷ The Singapore Tourism Board, Annual Report on Tourism Statistics 2018, International Visitor Arrivals Statistics; <https://www.stb.gov.sg/statistics-and-market-insights/Pages/statistics-Quarterly-Tourism-Performance-Report.aspx>, geraadpleegd 23-10-2018; KNOEMA World Data, GDP, Peebles, *Economic Growth and Development in Singapore*, 167; <https://knoema.com/atlas/Singapore/topics/Tourism/Travel-and-Tourism-Total-Contribution-to-GDP/Contribution-of-travel-and-tourism-to-GDP-percent-of-GDP>, geraadpleegd 23-10-2018.

¹¹⁸⁸ Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 50-51; Lim Chong-Yah, *Economic Structure*, 29-30.

¹¹⁸⁹ Voor een breder financieel inzicht: United Nations: The Asian Currency Market: Singapore as a Regional Financial Center, https://asean.elibrary.imf.org/abstract/IMF024/14790-9781451946826/14790-9781451946826/14790-9781451946826_A001.xml?redirect=true.

¹¹⁹⁰ Ho, ‘Reasonable Men Adapt, Unreasonable Men Change the World’, 91; Han Fook Kwang, *Lee Kuan Yew, The Man and his Ideas*, 340.

¹¹⁹¹ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 97; Desker, *Goh Keng Swee: A Public Career Remembered*, 61.

uitzonderlijk belang voor Singapore.¹¹⁹² Zijn idee is om dit voor Singapore vooralsnog ‘verbannen geld’ ten dienste te stellen van investeringen in eigen land. Het is voor te stellen dat de duizenden Chinezen uit Hong Kong en Indonesië die Singapore na de scheiding van Maleisië tijdelijk of langer aandoen, een optimale doelgroep vormen.

Het denkpatroon voor deze interessante financiële propositie rust op het uitgangspunt dat er in 1968 mondiaal geen *round the clock* financiële dienstverlening bestaat. Om negen uur in de ochtend is het bankwezen in Zürich wakker en aan de slag en een uur later in Londen. Tegen de tijd dat Zürich dicht gaat is New York op het roterende financiële aardpodium al twee uur aanwezig, het is daar elf uur in de ochtend. Maar als *Wall Street* in New York en drie uur later financieel San Francisco zich eveneens te ruste leggen, ontstaat er een gat van respectievelijk tien en zeven uur met Zürich waarin de financiële wereld, inclusief financieel Azië, stil staat. Totdat Zürich, zeg het Westen, de volgende morgen om negen uur weer opstart. Hoe gaat Singapore in dit financiële mondiale raderwerk meedraaien? Hoe wordt Singapore belangrijk als het over miljardendeals gaat en middels het fenomeen belastingen interessante proposities kan aanvoeren?

De panklare oplossing begint met de ingeving dat als het vijf uur ’s middags is in San Francisco, het in Singapore negen uur ’s morgens van de nieuwe dag is en men aldaar het stokje van San Francisco overneemt en zeven uur lang het tijdzonegat met Zürich dicht. Als om negen uur Zürich weer opstart, is het in Singapore vier uur ’s middags en maken de financiële diensten zich op om af te sluiten. Winsemius en de vicepresident van de Singapore-vestiging van de *Bank of America*, van Oenen, buigen zich over de idee om de wereldbol met een 24-uurs *bankingservice* te omspannen. Met Singapore als de ontbrekende schakel in het internationale financiële web, dan actief als ‘het Westen’ op financieel gebied niet aan het handelen is.¹¹⁹³ Singapore betreft met zijn actie niet alleen de bankwereld, *safe havens* en *offshores* wereldwijd, maar betreft nu vooral Azië dat nog geen betrouwbare en financieel interessante methodiek voor 24-uurs internationaal handelen gevonden heeft. Veel kapitaalkrachtige Aziaten zullen, als het over een betrouwbare en financieel interessante suggestie gaat, een dergelijke ‘oosterse’ oplossing als aangenaam ervaren.

Jaren geleden, in november 1964, heeft de toenmalige Maleise minister van Financiën Tan Siew Sin tijdens de openingsceremonie van het centrum van de *Malaysian Stock Exchange*

¹¹⁹² Brieven NHM 1960 in auterus bezit.

¹¹⁹³ Lee Kuan Yew, *From Third World to First*, 89-90; Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 131-132; Han Fook Kwang, *Lee Kuan Yew: The Man and his Ideas*, 340; Huff ‘The Developmental State’, 449.

in Singapore al bemerkt dat “*Singapore can be a big financial centre*”.¹¹⁹⁴ Maar nu gaat Singapore zelf, zonder Maleisië, het ‘Winsemius cum Van Oenen project’ van *safe-haven currency* opstarten. Hon Sui Sen, sinds 1968 de voorzitter van de DBS-bank, accepteert hun rapport en zet de trein in werking.¹¹⁹⁵ Zijn overstap van de EDB naar de door de regering opgezette DBS heeft te maken met het feit dat de financiële activiteiten van de EDB zich dermate ontwikkelen dat hiervoor een aparte bank opgericht is.

Devan Nair, in zijn hoedanigheid van secretaris-generaal van Singapore’s overkoepelende vakbond *National Trades Union Congress* (NTUC), herinnert zich dat als Winsemius naar Singapore komt, hij bij elk bezoek ook een afspraak heeft met zijn “*two Dutch compatriots, Mr. Gerzon of Shell, and Mr. Van Oenen of the Bank of America*”.¹¹⁹⁶ Ook auteur Katrijn de Ronde geeft naast enige technische uitleg ook de eerste *credits* van de *Asian Dollar Market* aan de *Bank of America*:

It was Bank of America, who established the first ‘Asian Dollar’ Market in Singapore, through the setting up of an ‘Asian Currency Unit’ (ACU) in October 1968. An ACU is an independent unit of the domestic branch, which concentrates on ‘offshore’ business dealings (Foreign Currency Deposits, Foreign Exchange, Offshore Letters of Credit, USD denominated Negotiable Certificates of Deposit and last but not least: syndication’s). Income earned offshore was subject to a preferential rate of 10 per cent and free of the statutory 20 per cent Liquid Reserves requirement.¹¹⁹⁷

De historicus Huff benadrukt het geografische aspect, waardoor Singapore zich op termijn een lucratieve, zichzelf ontwikkelende positie verwerft in de wereldwijde transacties in dollars, aandelen en andere buitenlandse valuta:

Its geographical situation, astride the world’s main east-west communications routes and bridging the time zone gap between the New York/London and Hong Kong/Tokyo financial markets, can be thought of as a useful national resource. Location has been exploited to further economic development in manufacturing and services - the two main pillars of Singapore’s economy.¹¹⁹⁸

Singapore heeft een pakket van financiële diensten aangemaakt, die door de mondiale financiële wereld volop gebruikt gaat worden. In 1970, als de ontwikkeling tot internationaal financieel centrum sterker in beweging komt, heeft de lokale *The Straits Times* een wat neutrale toonzetting, maar haar uitspraak voor Singapore typeert het gevoel van die jaren correct:

¹¹⁹⁴ Ibidem, 10-11-1964; Huff ‘The Developmental State’, 1430.

¹¹⁹⁵ Han Fook Kwang, *Lee Kuan Yew, The Man and his Ideas*, 340.

¹¹⁹⁶ C.V. Devan Nair, *Not by Wages Alone: Selected Speeches and Writings of C.V. Devan Nair, 1959-1981* (Singapore 1982) 66.

¹¹⁹⁷ de Ronde, ‘*History of ABN AMRO Bank in Singapore*’.

¹¹⁹⁸ Huff, ‘The Developmental State’, 1422.

[Some] argue that Singapore is best placed of all the cities in Asia to become during the 1970s the focus for American and European financial interest in this part of the world — Hong Kong being too politically risky, Bangkok and Manila being too politically unstable and liable to run into balance of payments problems, and Tokyo as yet unwilling to step out of the protective cocoon of Japanese economic protectionism. Perhaps a more adventurous and farsighted attitude by the Finance Ministry at this stage could, in this view, ensure Singapore's place as a major financial centre in Asia. But a negative approach could see the opportunity slip away.¹¹⁹⁹

Ook in Hong Kong heeft men zich op de problematiek van een *investment centre* voor de Amerikaanse dollar en andere valuta geworpen, maar Hong Kong weigert een 15% bronbelasting voor offshore valutatransacties op te heffen en onderwerpt zijn financiële systematiek bovendien aan een boekwerk van verordeningen, gekoppeld aan een strenge controle door ministerieel Londen. Tokyo, als vestigingsplaats voor de *Asian Dollar Market*, verliest de concurrentiestrijd als de Japanse regering haar strenge valutabepalingen niet wil versoepelen.¹²⁰⁰ Singapore besluit om middels belastingtechnische faciliteiten aan de meeste beperkingen voorbij te gaan (geen bronbelasting op de rente-inkomsten) en ... Singapore betaalt op de belegde deposito's nog rente toe ook. Sowieso mag iedereen een US dollar deposito in Singapore openen, de minimum inleg is 'slechts' US\$ 25.000.

Alles geschiedt in een periode waarin geld mondiaal in overvloed ter beschikking komt en ook Singapore een sterke vermogensgroei ervaart. Buchanan geeft aan deze groei een getalsmatige uitleg als hij memoreert dat, naast de zich snel ontwikkelende wereldconjunctuur, tussen 1965 en eind 1969 “[Singapore’s] official overseas assets almost quadrupled – from \$631 million to \$2,445 million, and in 1970 it was officially stated that Singapore had more capital than it could usefully spend”.¹²⁰¹ Huff verhaalt terzijde nog een anekdote, die de explosieve groei van dit Winsemius’ initiatief ten voeten uit toont:

In the early 1970s, the rapid expansion of the Asian Dollar Market created serious difficulties for banks in obtaining a London line through the Singapore telephone exchange. The temporary solution of the government was to set aside for calls to London several operators with a secret number given only to banks.¹²⁰²

In 1968 is de *Asian Dollar Market* door twee Nederlanders opgestart om transacties in vreemde valuta te faciliteren. In 1970 wordt de set-up door de *Monetary Authority of Singapore Act* bij wet geformaliseerd, waarna op 12 oktober 1972 Hon Swee Sen, nu minister van Financiën, de overeenkomst voor de Aziatische Dollarmarkt ondertekent: Singapore is nu een

¹¹⁹⁹ *The Straits Times*, 22-05-1970.

¹²⁰⁰ Z. Hodjera, 'The Asian Currency Market: Singapore as a Regional Financial Centre', *IMF Staff Papers* 25 (1978) 221-253, aldaar 222-223; Tan Chee Huat, *Financial Markets and Institutions in Singapore*, achtste editie (Singapore 1996) 159.

¹²⁰¹ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 72.

¹²⁰² Huff 'The Developmental State', 430.

“*financial supermarket*.”¹²⁰³ Binnen tien jaar is Singapore hét financiële centrum van Zuidoost-Azië, het *Asian Dollar Centre*, waar banken, verzekeringsmaatschappijen en administratieve brievenbushouders zich bij duizenden vestigen. NUS-onderzoeker Lim Guan Hua geeft een kwantitatieve opsomming van het aantal banken en verzekeringsmaatschappijen, dat Singapore rijker wordt: “*Between 1970 and 1990, the number of banks in Singapore rose from 37 to 141, merchant banks from two to 69 and insurance companies from zero to 124.448*”.¹²⁰⁴

Veel financiële instellingen weten vanaf nu de door ‘verlichte’ belastingen geplaveide weg naar Singapore te vinden. Dit gebeurt met genummerde bankrekeningen waar zelfs de gespierde arm van de *US Internal Revenue Service* niet bij kan komen en, zolang als het belastingparadijs niet omvalt of ontmanteld wordt, levert het geen algemeen gevaar voor Singapore op. Het klinkt niet vreemd als voor de daaropvolgende decennia elke begroting, en met name die van de EDB, fiscale stimuleringsmaatregelen inhouden, allemaal gericht op financiële innovatie.¹²⁰⁵ Huff geeft in zijn ‘*The Developmental State*’ ook een US\$-inzicht van de fabuleuze ontwikkeling van Singapore’s *Asian Dollar market*: per medio 1971 is de deposito-inleg rond de 400 miljoen, maar dat staat in geen verhouding tot de bedragen en de posities tegen het eind van de twintigste eeuw:

After reaching US\$54.4 billion in 1980, Singapore’s Asian Dollar Market grew to US\$355.4 billion in 1992, an annual average growth of 16.9%. (...) By 1993, Singapore was the world’s fourth largest foreign exchange market, after London, New York and Tokyo, the centre of the Asian dollar market, and host to 115 foreign banks and 78 merchant banks.¹²⁰⁶

En met de classificatie vanuit drie andere invalshoeken wordt de financiële situatie van Singapore in de wereld van belastingparadijzen tot en met vandaag volledig duidelijk:

- volgens David Shaw is de “*City state*” in 2002 “*the world's fourth largest foreign exchange market (behind London, New York and Tokyo)*.”¹²⁰⁷
- Een opsomming uit 2019 bestempelt Singapore, na New York, Londen en Hong Kong, tot het vierde *Global Financial Center*, gevolgd door Shanghai, Tokyo, Bejing en Dubai. Amsterdam staat op de 37^e plaats.¹²⁰⁸
- In 2019 geeft Taks Justice Network (TJN) aan Singapore, qua omvang van de investeringen (en zijn niveau van geheimhouding), de vijfde plaats met Zwitserland op de eerste en Nederland op de veertiende plek.¹²⁰⁹

¹²⁰³ Singapore, Ministry of Trade and Industry, 1981 *Report*, 10-1 1.

¹²⁰⁴ Lim Guan Hua, ‘Strategies for Financial Sector Development’, in: Toh Mun Heng (red.), *Competitiveness of the Singapore Economy, A Strategic Perspective* (Singapore 1998) 195-248, aldaar 197.

¹²⁰⁵ Ibidem, 430.

¹²⁰⁶ Ibidem, 424, 429.

¹²⁰⁷ Shaw, Positioning Singapore in the Global Economy, 341, 192.

¹²⁰⁸ *Global Financial Centers Index*; <https://www.longfinance.net/programmes/financial-centre-futures/global-financial-centres-index/gfci-26-explore-data/gfci-26-rank/>.

¹²⁰⁹ Taks Justice Network (TJN); <https://www.financialsecrecyindex.com/introduction/fsi-2018-results>.

- Volgens D. Hew bedragen de activa van de *Asian Currency Unit*, de deposito-afdeling binnen de *Bank of America*, in 1970 US\$ 1,2 miljard. In 1980 spreekt Hew over 117 miljard en in 1990 over 708 miljard.¹²¹⁰

De sinds 2010 bestaande vraag-en-antwoord-website *Quora*, die per september 2018 per maand 300 miljoen bezoekers claimt,¹²¹¹ heeft in 2016 een interessant artikel geschreven over deze bewust opgezette rol onder de titel *Singapore Banking Act and the Establishment of the Monetary Authority of Singapore (1970–1971)*:

Shortly after its independence, the Singaporean Parliament introduced The Singaporean Banking Act (Act 41 of 1970). These are sets of regulations that still apply to Singapore's financial industry until today. This is a highly significant landmark as these legislations set the foundation for Singapore's status as the banking and financial hub in the region, implementing *Bank Secrecy* laws that would make Singapore a “haven” for wealthy investors. With this legislation, Singaporean Banks are not required to disclose client information regardless of criminal charges. Not many other countries can introduce such laws successfully due to its potential for corruption, collusion and many other harmful practices. The only other countries that implements bank secrecy laws are Switzerland, Luxembourg and Lebanon.

Additionally, Singapore also established the Monetary Authority of Singapore (MAS) which is a Government institution that specifically manages Singapore's banking and financial industry. Other countries traditionally do not have such a specific and advanced institution to manage the financial industry, relying on traditional Government departments and agencies to oversee the highly complex and dynamic Banking industry. MAS was specifically designed to make Singapore more focused and agile in its Banking industry authority. As a result, Singapore is yet to experience a single banking failure since its independence, making it an extremely safe and secretive place for many wealthy individuals and organizations to park their money.

After the legislations in the early 1970s, many giant multinational banks find it extremely lucrative to set up their operations in Singapore. This is very important because these banks bring with them many different currencies and exotic financial instruments for wealthy individuals and organizations to invest and trade with. In developing economies such as Indonesia, the financial institutions are mostly limited to G7 currencies. Additionally, advanced financial instruments are also heavily regulated in order to prevent harmful practices which could otherwise harm the country's economy like the financial crisis triggered in the US in 2008. This lack of variations provided by developing countries restricts its financial institutions from growing to a global level as investors would rather flock to Singapore which could provide way more options to its clients.¹²¹²

In 1968, ten tijde van Winsemius' begeleiding en toezicht, besluit Singapore zeer bewust een belastingparadijs, *whitewashing centre* en spaarvarken voor vaak dubieuze investeerders te worden. Winsemius' rol in de financiële wetsontwikkeling van 1970 is niet na te gaan zolang de betreffende archieven niet toegankelijk zijn, maar dat Winsemius na 1965

¹²¹⁰ D. Hew, 'Singapore as a Regional Financial Centre', *AT10 Research Conference* (2002) 5.

¹²¹¹ "Quora introduces Broad Targeting. Says audience hits 300 million monthly users", © Quora Inc. 2018 via Marketingland.com, geraadpleegd 17-09-2018; <https://www.quora.com/How-can-Singapore-become-the-heaven-for-money-laundering-What-is-the-history-behind-this>, geraadpleegd 17-09-2018.

¹²¹² Ibidem.

aan de wieg van deze ontwikkeling gestaan heeft, is met het opstarten van de *round the clock* financiële dienstverlening echter wel duidelijk.

45 Volledige werkgelegenheid

Het woord ‘werkloosheid’ heeft in economische terminologie een vrij negatieve klank. Anderzijds is het voor te stellen dat het begrip ‘volledige werkgelegenheid’ het tegenovergestelde effect teweeg brengt. Het zijn twee fenomenen die voor de bepaling van de economische gezondheid van een land van groot belang zijn. In feite moeten alle economische activiteiten richting ‘volledige werkgelegenheid’ ingezet worden om het ene te bereiken en het andere, werkloosheid, zo ver mogelijk achter zich te laten.

Winsemius heeft in zijn jonge jaren in Nederland het interbellum vrij actief ondergaan, een periode waarin werkloosheid een gevreesd en overdadig voorkomend fenomeen is. Wat hij in 1960 in Singapore aantreft, is met deze interbellum-situatie te vergelijken. Zoals het feit dat in Singapore eind jaren zestig van de vorige eeuw slechts een op de drie personen een inkomen ontvangt: “*the dependency problem is great – about two-thirds of the population depend on the productivity of a third*”, een uitspraak van historicus Ryan die uit het in 1966 gehouden *Household Survey of Singapore* stamt.¹²¹³ Ter vergelijking, zoals ook in paragraaf 2 geciteerd, is de situatie in Nederland in de winter van 1935-1936 dat:

meer dan 630.000 mensen zonder werk. Dat was zo’n 24 procent van de loonafhankelijke beroepsbevolking. Gezien de gemiddelde gezinsgrootte hield dat in dat ongeveer 2 miljoen Nederlanders aangewezen waren op uitkeringen, op een totale bevolking van 8 miljoen.¹²¹⁴

Dat betekent, uitgaande van een beroepsbevolking van 2,6 miljoen personen, 630.000 werklozen en circa 2 miljoen werkenden, dat elke werkende het inkomen voor 3,17 personen verdient, een bijna identieke situatie als in Singapore in 1966.

Bij zijn aankomst in Singapore constateert Winsemius dat de PAP-regering van jongs af aan de werkloosheidsbestrijding hoog in het vaandel heeft staan. Goh Keng Swee heeft vlak voor de verkiezingen in een toespraak gesteld, dat:

The main economic problem that faces Singapore today is to provide increasing opportunities for employment. Singapore’s population is increasing at the fastest rate known to have been achieved by mankind in its long history, 65,000 babies are born a year. This is twice the pre-

¹²¹³ Ryan, *The Making of Modern Malaysia and Singapore*, 73; *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, 7.

¹²¹⁴ Hartmans, ‘Het dogma van de gouden standaard’, 51.

war figure. In about four or five years' time many of the babies born immediately after the war will be old enough to look for work.¹²¹⁵

Als de PAP in juni 1959 de verkiezingen wint, stijgt ook het vertrouwen: het gemiddelde aantal geregistreerden voor een baan loopt in de eerste zes maanden na de verkiezingswinst op van 14.606 naar 48.076.¹²¹⁶ Goh Keng Swee is in juni 1960, als hij zijn vierjarenplan gereed heeft, iets optimistischer dan het Winsemius-rapport dat een jaar later gepresenteerd wordt. Goh ziet “*primarily on basis of private investment*” ... “*full employment by end 1964 (+ 84.000 people)*”.¹²¹⁷

Ook de investeringsaanpak onder Winsemius wordt volledig tegendraads aan de oorspronkelijke PAP-uitgangspunten, die nog vrij apathisch staan ten opzichte van “*Foreign capital and foreign capitalists*”. In 1959 is de stelling dat “*It would be foolish to imagine that, whatever we do, foreign capital will come in on the scale needed to solve our problems. Our salvation lies in our own hands*”.¹²¹⁸ Goh gaat er op dat moment nog van uit dat ten behoeve van de nieuwe industrieën, het merendeel van de investeringen uit eigen private bronnen moet komen. Het buitenlandse aan Singapore is in zijn perceptie slechts de technische expertise door internationale hulporganisaties als Colombo Plan, de Wereldbank en nu de Verenigde Naties.

Winsemius maakt na aankomst echter snel duidelijk dat het aantal werklozen, nu en straks, veel dramatischer is dan de cijfers tot nu toe aangeven en dat het financiële vermogen uit de eigen particuliere handelshoek veel te lang op zich laat wachten. De vraag aan Winsemius in 1960 naar zijn toekomstige rol in Singapore heeft hij beantwoord met: binnen tien jaar de bestaande werkloosheid een halt toeroepen en de toekomstige schoolverlaters aan een baan helpen. Zijn uitgangspunt is om 214.000 banen te scheppen, gemiddeld 400 banen per week, 10 jaar lang. Dit betekent uiteindelijk dat, het vertrek van de Britse strijdkrachten meegerekend, voor een kwart miljoen werkzoekenden emplooi gevonden moet worden.¹²¹⁹ Winsemius' visie dat ‘de werkloosheid in tien jaar tijd’ op te lossen wordt vervolgens dé leidraad voor de economische ontwikkeling van Singapore.

Rond 1970 moet de situatie van ‘volledige werkgelegenheid’ bereikt zijn. Niet alleen door het plaatsen van grootschalige industriële infusen, want ook de sectoren toerisme, bank- en verzekeringswezen, defensie en de havens van Singapore spelen een belangrijke rol. En: in

¹²¹⁵ Goh Keng Swee, ‘Our Economic Policy’. Toespraak tijdens een massa rally in Dhoby Gaut op 22 maart 1959, in *PETIR, The Tasks Ahead: PAP's Five-year Plan, 1959-1964* (Singapore 1959) 19.

¹²¹⁶ *Annual Reports, 1949, 1959-1964*, Singapore, Commissioner for Labour - Ministry of Labour, State of Singapore.

¹²¹⁷ Singapore, Ministry of Finance, *State of Singapore Development Plan, 1961-1964*, 1.

¹²¹⁸ *Petir, The Tasks Ahead, Manifesto PAP*, 25.

¹²¹⁹ *United Nations Archives, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore*, 7.

de tweede helft van de twintigste eeuw draagt ook de snelle ontplooiing van de branche ‘exploratie en verwerking van aardolie’ sterk aan de oplossing bij.

~

Het Winsemius-plan uit 1960 is niet het eerste initiatief om werkloosheid in Singapore op te lossen. Ook de *Singapore Trade Union Congress* (STUC), een in 1951 vanuit de Brits koloniale hoek opgestarte vakbond, oefent eind vijftiger jaren druk uit om de werkloosheid grootschalig aan te pakken.¹²²⁰ Veel partijen realiseren zich op dat moment dat uit de hoek van de entrepôthandel weinig te verwachten is: die groeit maar met maximaal 3% per jaar, terwijl minimaal 14% groei nodig is.¹²²¹ Ook andere oplossingen voor banengroei worden overwogen, zoals het investeren in grootschalige visvangst en in emigratie, maar deze invalshoeken bieden weinig soelaas en gaan tenslotte niet door.¹²²² Scheepsbouw en scheepsreparatie bieden voor het inzetten van extra arbeidskrachten in eerste instantie ook geen oplossing, vooral door grote inefficiëncy van de SHB.¹²²³

Met andere woorden: alle voorgaande initiatieven ten spijt, soms uitgevoerd, in een lade verdwenen of nu snel hun beslag krijgend, is er bij de komst van Winsemius nog steeds sprake van een tegenvallend binnen- en buitenlands industrieel investeringsklimaat. Alles bij elkaar genomen is er eigenlijk, tot in de tweede helft van de zestiger jaren, sprake van tegenslag door politieke instabiliteit, door stakingen, door de opstelling van de vakbonden, door de separatie van Maleisië, door de *Konfrontasi* met Indonesië, door de weifelende gedragslijn van lokale en internationale investeerders tot en met het vertrek van de Britse basis en haar manschappen aan toe. Het is in deze situatie begrijpelijk dat een buitenlandse investering van 12 miljoen Malaysian dollars ten behoeve van een nieuwe textielfabriek die zich in Singapore wil vestigen en op zoek gaat naar 300 tot 400 personeelsleden, al groot en goed nieuws is.¹²²⁴

De combinatie van de informele ‘denktank Singapore’ voorgezeten door Goh Keng Swee en Winsemius, met na 1965 fanatieke ondersteuning door de regering hand in hand met de gunstige internationale conjuncturele omslag, brengen ten langen leste een sterke verbetering teweeg. Al dan niet ‘geforceerd geholpen’ door het in werking stellen van de *Employment Act*, die arbeidsrust op de markt brengt en duidelijkheid geeft over het oplossen van arbeidsconflicten. Het gevolg is dat veel kapitaal uit de Verenigde Staten en Hong Kong nu

¹²²⁰ “Jobless: The TUC asks for urgent action”, *The Straits Times*, 23-06-1958; “Union wants Govt. to take action”, *The Straits Times*, 29-06-1958.

¹²²¹ Synopsis TV-Forum, 19-06-1963.

¹²²² “Goh Keng Swee: 8.000 are willing to work in Sabah and Sarawak”, *The Straits Times*, 19-11-1964, 7.

¹²²³ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, 196-197.

¹²²⁴ Lee Kuan Yew, *The Singapore Story*, 347.

richting Singapore gaat stromen en, ‘*last but not least*’, het eindelijk tot inkeer gekomen ‘autochtone’ privévermogen van de oh zo machtige Chinese handelaren nu op de investeringsmarkt van Singapore verschijnt.

~

Genoemde *Employment Act* uit 1968 behoort tot een van de maatregelen, waar veel economen naar refereren als de aanjager van Singapore om ruimschoots *Foreign Direct Investment* (FDI) aan te trekken. Zoals ook Singapore’s parlementaire secretaris voor cultuur in 1977 verhaalt:

The 1968 labour laws, together with the full cooperation from the trade unions for the sake of national interests, brought a period of industrial peace. The more harmonious industrial relations and disciplined labour force contributed significantly to a better investment climate. (...) As a result, the manufacturing sector grew very rapidly at an annual rate of 18.7% during 1966-73.¹²²⁵

Kijkend naar het snel toenemende percentage van Singapore’s door het buitenland gefinancierde fabrieken, kan met hulp van Stephen W.K. Chiu nu al geconcludeerd worden hoe de FDI-ontwikkeling na 1959 gegaan is:

In 1959, foreign-controlled firms owned some 22% of the total paid-up capital. In 1963, the share of the wholly-owned foreign firms in the total manufacturing capital-expenditure (i.e., investment in fixed assets) alone increased to 39.9%, while jointly-owned firms accounted for another 5.6%. By 1966, investment by foreign-controlled firms had come to exceed that of domestic firms, accounting for 64% of the total capital expenditure.¹²²⁶

Als consequentie loopt tussen 1965 en 1972 de *Index Estimates of Capital Stock for Manufacturing Establishments* van 187.0 op naar 677.4 en de gemiddelde waarde van de *Net Fixed Assets* groeit van 333 miljoen M\$ naar 1.227 miljard.¹²²⁷ Ook financieel deskundige Huff duidt op deze opkomende en overheersende positie van de buitenlandse investeerders:

Fundamental to the Singapore model was that capital came largely not as portfolio investment but as direct foreign investment which gave rise to almost complete foreign [Multinational Enterprises] MNE dominance of the manufacturing export sector. After 1967-69, direct foreign investment made a growing contribution to domestic capital formation in Singapore. By the 1970s capital account inflows in excess of Singapore’s balance-of-payments current account deficits, (...) allowed the Republic to begin its accumulation of large foreign reserves.¹²²⁸

Goh heeft in 1961, bij het opstarten van de EDB, nooit kunnen bevroeden dat veertig jaar later, in 2000, 75% van Singapore’s industriële output van door het buitenland

¹²²⁵ Speech by Dr. Ow Chin Hock, Parliamentary Secretary (Culture), at the NTUC seminar on "The Next Ten Years – Job Creation or Job Loss": Profile of Singapore Economy - Threats from Within, on 10-10-1977, *Ministry of Culture*; Yoshihara, *Foreign Investment and Domestic Response*, 17-18; Aeyelts Averink, *Singapore en het ‘diamond’ model*, 60.

¹²²⁶ Chiu, *City-States in the Global Economy*, 37.

¹²²⁷ Lee, ‘Some Basic Problems of Industrialization in Singapore’, 195.

¹²²⁸ Huff, ‘The Developmental State’, 1425.

gecontroleerde MNC's komt en 60% van het eigen vermogen van alle productiefaciliteiten in Singapore buitenlands eigendom is.¹²²⁹

Het is overigens een interessant gegeven, dat Singapore's efficiënte aantrekken van buitenlandse financieringsbronnen, hoewel niet uniek in Zuidoost-Azië, geen vergelijk heeft met de paden die door Japan, Taiwan en Zuid-Korea genomen zijn. Deze landen hebben FDI ontmoedigt en zich geconcentreerd op het blijvend ondersteunen en managen van hun eigen lokale industriële entrepreneurs.¹²³⁰ Ter vergelijking: FDI als percentage van het BBP bij de jaargroepen 1980/85 en 1986/90: Japan 0,3 en 0,3; Singapore 52,5 en 72,6; Zuid Korea 2,1 en 2,2; Taiwan: 5,0 en 5,5.¹²³¹ De kapitaalrestricties van deze landen zijn in feite tweeledig: enerzijds worden buitenlandse investeringen beperkt ter wille van de controlemogelijkheid over de bedrijfsvoering van de eigen nationale ondernemingen en anderzijds worden investeringen richting het buitenland tegengehouden om middels de eigen geaccumuleerde besparingen zoveel mogelijk nationale investeringen te kunnen financieren.

~

Achteraf ontstaat toch wel enige verwarring of er inderdaad per 1970 sprake is van 'volledige werkgelegenheid'. Door diverse auteurs worden in dit verband verschillende jaartallen gepresenteerd. Jaartallen tussen 1970 en 1976 worden aangehaald, waarbij NUS-hoogleraar S.Y. Lee terecht stelt dat in 1973 de industrialisatie dermate succesvol is dat, "*unemployment had transformed into 'overemployment'*" en grote aantallen werknemers vanuit naburige landen 'ingevoerd' moeten worden om de werkdruk op de arbeidsmarkt te verlichten. Hij zegt dat:

By the early 1970s, Singapore not only had nearly full employment but also faced labor shortages in some areas. As a result, immigration laws and work permit requirements were relaxed somewhat, and by 1972 immigrant workers made up 12 percent of the labor force.¹²³²

Ook Huff, die in cijfers en modellen denkt, komt met: *one was to reduce unemployment, which fell from 8.9% in 1966 to 4.5% in 1973, the latter effectively constituting full employment.*¹²³³

Lee Hsien Loong, zoon van Lee Kuan Yew, in 1985 *Acting Minister for Trade and Industry and Minister of State for Defence*, noemt het jaar 1975:

¹²²⁹ Wigdor, *No Miracle: What Asia can Teach all Countries about Growth*, 175-176.

¹²³⁰ Jomo, 'Growth with Equity in East Asia?', 5; Kwong Kai-Sun, e.a., *Industrial Development in Singapore, Taiwan and South Korea* (Londen 2005); *The World Bank Group Archives*, The East Asian Miracle, 235-237; Sueo Sekiguchi, 'DFI and technology transfer in East Asia: Policies and their consequences', in: Toshihiko Kawagoe and Sueo Sekiguchi (red.), *East Asian Economies: Transformation and Challenges* (Singapore 1995) 104-138, aldaar 115.

¹²³¹ Andrew Sheng, *From Asian to Global Financial Crisis* (Cambridge 2009) 168.

¹²³² Lee, 'Some Basic Problems of Industrialization in Singapore' 198.

¹²³³ Huff, 'The Developmental State', iii.

By 1975, we had reached full employment. We have built industrial parks, upgraded the skills of our manufacturing workforce, and raised the level of technology in industrial production. But most of all, we have established a track record as an efficient and profitable business centre.¹²³⁴

Tenslotte Winsemius die in 1982 stelt:

Yah. Roughly in 1971, we could say full employment. That meant that internationally the demand for our labour, taking into account the price of that labour, and the quality was balanced with the supply of labour, and you have full employment.¹²³⁵

Welke uitleg wie er ook aan geeft, zeker is dat Winsemius' missie erop zit op het moment dat zijn en Singapore's doel van volledige werkgelegenheid door industriële ontwikkeling bereikt is.¹²³⁶ Er is nog een kleine arbeidsreserve tussen de 3 en 5%, circa 35.000 personen, maar hiertegenover staan 55.800 uitgevaardigde werkvergunningen. Bovendien worden tienduizenden migranten uit Maleisië toegelaten, al of niet in bezit van geldige inreisdocumenten; in 1972 maken deze immigranten 12% van de totale werkgemeenschap uit. Met als conclusie dat er op dat moment eigenlijk een tekort aan arbeidskrachten is.¹²³⁷

In reactie op de resultaten die Winsemius ondertussen bereikt heeft, beloont de *National University of Singapore* hem in 1970 met een eredoctoraat in de Letteren omdat hij na alle problemen, zoals de universiteit stelt,

advised on measures to build upon developments of the last decade in order to transform and modernise the industrial structure, including policy considerations for new criteria on which projects and directions for future growth must be judged. Special attention was paid to manpower development and training programme essential for the implementation of such a new approach.¹²³⁸

~

Een cijfermatig overzicht aan het einde van de eerste tien industriële jaren van Winsemius kan voor velen verhelderend werken. Vandaar, ter afronding van deze paragraaf, enige cijfers van NUS economieprofessor Lee Soo Ann en uit de statistiekboeken van Singapore. Lee Soo Ann schrijft dat per 1959 ongeveer 26.000 personen in de industrie werkzaam zijn en tien jaar later in 1970 wordt al over 121.000 werknemers in deze sector gesproken.¹²³⁹ De cijfers betekenen dat sinds 1959 een kleine 100.000 personen in de *Manufacturing* van Winsemius emplooi

¹²³⁴ Speech by Brigadier General (Res.) Lee Hsien Loong, Acting Minister for Trade and Industry and Minister of State for Defence, at the Economic Development Board (EDB) 25th Anniversary Celebration Dinner Held at Westin Stamford Hotel on Tuesday, 30 September 1986 at 7.30 PM.

¹²³⁵ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 13.

¹²³⁶ Aeyelts Averink, *Singapore en het 'diamond' model*, 56.

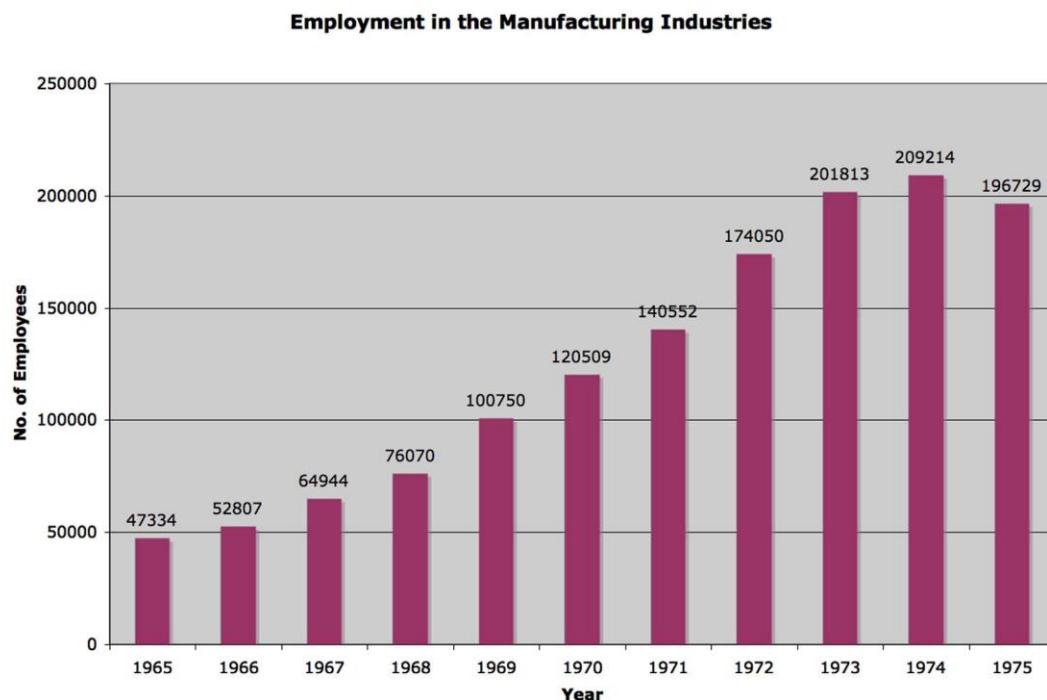
¹²³⁷ Lee, 'Some Basic Problems of Industrialization in Singapore', 198.

¹²³⁸ Tekst uitgesproken door Professor You Poh Seng bij het verstrekken van de *Honorary Degree of Doctor of Letters* aan Dr. Albert Winsemius.

¹²³⁹ Lee Soo Ann, *Industrialization in Singapore*, 80.

gevonden hebben. Vooral na 1965, na Winsemius 'vijf verloren jaren', neemt het werkloosheidscijfer sterk af; in 1968 met 16.500 nieuwe banen erbij, 26.000 in 1969 en 20.000 in 1970.¹²⁴⁰ Het aantal in de industrie ingezette arbeidskrachten loopt op van 47.344 in 1965 naar 120.509 in 1970. Grafiek 3 zet de groei in Winsemius' industrialisatie vanaf 1965 op een rijtje, met al een voorproefje voor de jaren tot en met 1975:

Grafiek 3

46 BBP en GINI in Azië rond 1972

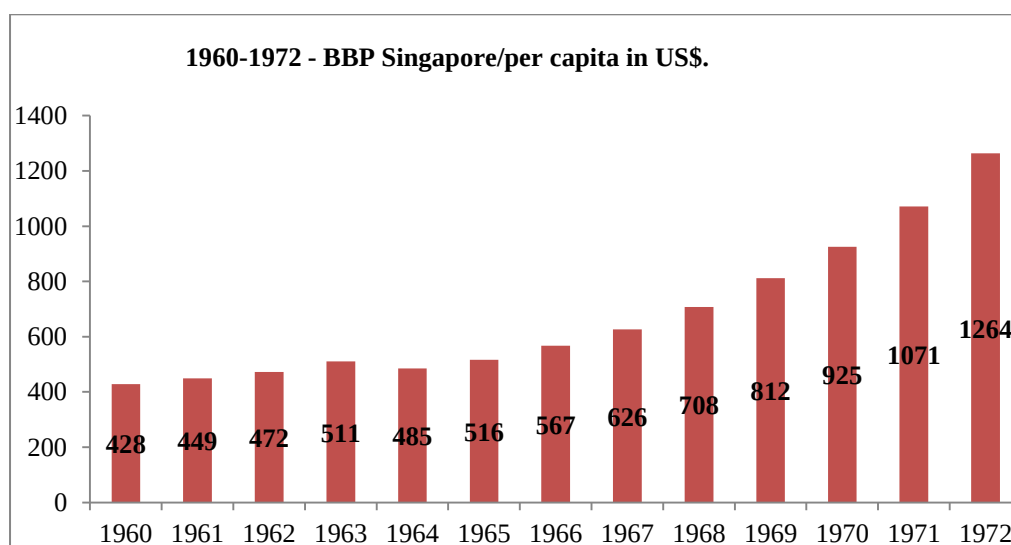
Na de groeicijfers van de afgelopen paragraaf rijst de vraag of al deze prestaties ook tot een evenredige groei van het inkomen per hoofd van de bevolking geleid heeft met aansluitend de vraag of en hoe je dat zo gecompriemd mogelijk kan meten. Je kunt op de eerste plaats de individuele vermogensgroei uitdrukken in een percentage van het Bruto Binnenlands Product, maar wat betekenen deze getallen voor de man in de straat, voor het inkomen van de gemiddelde werknemer in Singapore? In hoeverre zijn hij en zij zelf van deze groei beter geworden?

De BBP-meting, zoals hieronder in Grafiek 4 weergegeven, verdient om meerdere redenen niet de schoonheidsprijs, BBP staat bijvoorbeeld voor wat 'een land in een jaar produceert' en dus zijn ook goederen en diensten in het BBP-bedrag opgenomen, die in sommige gevallen dubieus zijn voor de verbetering van de levensstandaard. Zoals de productie

¹²⁴⁰ Singapore Year Book 1964-1968, Yearbook of Statistics Singapore 1967-1998.

van bembommen als economische factor in de berekening van het BBP zit, naast het produceren van babyvoeding. Dodelijke ongevallen op snelwegen worden via ziekenhuisomzetten in het BBP doorberekend, net als de omzet die gegenereerd wordt door het illegaal kappen van bossen in bijvoorbeeld delen van Azië. Volgens het Nederlandse dagblad NRC Handelsblad is er “nauwelijks een mogelijkheid om het statistisch helder te maken dat files met hun brandstofverbruik wel goed zijn voor het BBP, maar niet voor de ecologische gezondheid, laat staan voor het tijdsverlies en de irritatie”.¹²⁴¹

Grafiek 4

Maar een alternatief voor de BBP is er niet. Vandaar toch maar naar bovenstaande Grafiek 4 gekeken waar de ontwikkeling van het BBP/capita tot en met 1972 ingevuld staat. De grafiek verdient enige uitleg: in de eerste helft van de jaren zestig ervaart de bewoner van Singapore statistisch een BBP-groei van gemiddeld 4% per jaar. Gedurende de tweede periode, van 1966 tot 1972, is de groei gemiddeld 17% per jaar. Dit leidt in de periode 1960-1972 tot een groei per capita van gemiddeld 15% per jaar. De eindconclusie van deze grafiek is dat 1972 een verdrievoudiging van het BBP per capita laat zien in vergelijking met het Winsemius startjaar 1960.

Het BBP-mechaniek van vermogen en de verdeling daarvan over het aantal inwoners per land blijft echter incompleet, het is een statistisch gegeven zonder realiteitszin. Meer en meer wordt het tegenwoordig wel mogelijk om 's-lands inkomen in relatie te brengen tot wat de inwoners in werkelijkheid in hun loonzakjes terugvinden. Of liever gezegd: dat wat zij

¹²⁴¹ NRC Handelsblad, 15-09-2009.

mogelijkerwijs niet in hun loonzakjes terugvinden omdat er sprake is van inkomensdispariteit, het verschil tussen tussen droom en daad. Daarom, als tegenwicht op de conclusies van bovengenoemd voortschrijdend BBP, is een schakeling naar het zogenoemde GINI-coëfficiënt opportuun, de maatstaf om een relatieve toe- of afnemende kloof tussen arm en rijk te benaderen. Want, zegt auteur en historicus P.J. Thum terecht: “*although outwardly a vibrant and prosperous city, it was also plagued by deep structural inequality, endemic poverty among some segments of its population.*”¹²⁴²

~

Het GINI-coëfficiënt is een getal tussen 0 en 1. De waarde 0 correspondeert met ‘perfecte gelijkheid’, in dat geval heeft iedereen hetzelfde inkomen. De waarde 1 correspondeert met ‘perfecte ongelijkheid’, één persoon bezit al het inkomen en de rest heeft geen inkomen. Bij GINI-cijfers van 0,50 en hoger is er sprake van een grote dispariteit tussen verschillende inkomensgroepen, waarbij veelal sprake is dat een kleine bevolkingsgroep van het betreffende land zich de welvaart toegeëigent en de armste lagen van de samenleving, vaak de overgrote meerderheid, slechts over een beperkt aandeel van het nationale inkomen beschikken. Cijfers tussen 0,30 en 0,40 gaan over het algemeen door als gemiddeld, terwijl bij een cijfer onder de 0,30 er binnen betreffende maatschappij hoegenaamd geen sprake is van monopolisering van inkomen, van de rijkdom, van de welvaart. In 2010 is Japan met een GINI-coëfficiënt van 0,249 een voorbeeld van een land met een fraaie inkomensverdeling.¹²⁴³

Andere voorbeelden zijn bijvoorbeeld:

South Africa is one of the most unequal countries in the world, with a Gini coefficient of 0.625. In 2005, the Gini coefficient was even higher at 0.650. In South Africa, the richest 10% hold 71% of the wealth, while the poorest 60% hold just 7% of the wealth. Additionally, more than half of South Africa’s population, about 55.5%, live in poverty, earning less than \$83 per month.

The United States has a Gini coefficient of 0.485, the highest it has been in 50 years according to the United States Census Bureau. In 2015, the top 1% of earners in the United States averaged 40 times more income than the bottom 90%. Like other countries with higher Gini coefficients, poverty is an increasing issue. In the U.S. about 33 million workers earn less than \$10 per hour, putting a family of four below the poverty level. Many of these low-wage workers have no sick days, pension, or health insurance.

Many European countries have some of the lowest Gini coefficients, such as Slovakia, Slovenia, Sweden, Ukraine, Belgium, and Norway. Inequality is generally lower in European nations than

¹²⁴² Ping Tjin Thum, ‘The Old Normal is the New Normal’ in: Sudhir Thomas Vadaketh en Donald Low, *Hard Choices: Challenging the Singapore Consensus* (Singapore 2014) 142.

¹²⁴³ GINI-sites: <https://worldpopulationreview.com/countries/gini-coefficient-by-country/>, geraadpleegd 09-04-2020.

it is in non-European nations. The Nordic countries and Central Eastern European countries are among the most equal countries.¹²⁴⁴

Voor de GINI van Singapore en omliggende Zuidoost-Aziatische landen voor de jaren zestig en zeventig is in eerste instantie binnen dit onderzoek gebruik gemaakt van: ‘*The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy*’: *A World Bank Policy research Report* uit 26 september 1993, dat bovendien een relatie legt met het BBP.¹²⁴⁵ Deze cijfers maken inzichtelijk hoe de uitkomsten van het ‘beleid Singapore’ qua verdeling van inkomen en vermogen eind twintigste eeuw voor de gemiddelde man/vrouw uitgepakt hebben, het beleid waaraan ook Winsemius bijgedragen heeft.

De eerste bemerking is: helaas zijn er zijn geen betrouwbare cijfers van vóór 1965, in feite voor de jaren dat de inkomensverdeling tussen de twee bezittende groepen van Singapore, de armen en de rijken, waarschijnlijk het meest disproportioneel geweest is. Vandaar dat het eerste GINI-Wereldbankcijfer van 0,50, dat bovendien nog geldt voor een periode van vijf jaar, vanwege de hoogte van de dispariteit nauwelijks tot vreugde stemt. Maar laten we dit startpunt toch respecteren. Met andere woorden, de groei van het BBP in die vijf jaar gaat volgens Grafiek 4 van 516 in 1965 naar 812 per eind 1969, een groeicijfer van 36.5%, dat afgedekt wordt met het GINI-cijfer 0,50 voor diezelfde periode van vijf jaar.

Versimplificeerd betekent dit cijfer van 0,50 dat in die vijf jaar vanaf 1965 één persoon 50% van het gehele inkomen heeft en de rest van de bevolking heeft de overige 50% in bezit. Twee andere Aziatische ‘tijgers’, Korea en Taiwan, laten in dezelfde periode een opmerkelijk betere inkomensverdeling dan Singapore zien (respectievelijk 0,34 en 0,32), terwijl Hong Kong een sterk op Singapore gelijkend coëfficiënt van iets boven de 0,49 toont. Maleisië en Indonesië hebben die jaren, volgens dit onderzoeksrapport van de Wereldbank, lage BBP-groeipercentages, tussen de 2,5 en 3,2%, met GINI-gemiddelden van respectievelijk 0,50 en 0,41. Thailand vertoont een GINI-cijfer van 0,45 en Japan 0,31. Concluderend: in deze periode tot 1970 steken Singapore en Maleisië (beide 0,50) qua inkomensverdeling ongunstig af ten opzichte van de vermelde zeven andere Oost- en Zuidoost-Aziatische landen. Qua GINI genieten Japan en Korea in die periode de beste verdeelsleutels van hun jaarlijkse vermogens.

De ontwikkeling na 1970 geeft meer inzicht, vandaar een blik op de jaren 1970-1980. In dit tijdsbestek en met dezelfde Wereldbank-bron is er sprake van BBP-groei in alle betreffende landen, behalve in Indonesië. Singapore groeit gemiddeld met 9,2%, Maleisië laat +3,2% zien, Hong Kong +5,2% en Indonesië heeft een terugval van -2,6%. Ook Korea (+8,2%)

¹²⁴⁴ Ibidem.

¹²⁴⁵ *The World Bank Group Archives, The East Asian Miracle*, 72.

en Taiwan (+7,2%) groeien qua BBP terwijl Japan in dat tijdvak gemiddeld 10% groei laat zien en Thailand 3,8%.¹²⁴⁶ De gemiddelde GINI voor deze landen voor deze jaren zeventig geeft ook een ander beeld: Maleisië 0,48, Singapore 0,46, Hong Kong 0,43 en Indonesië 0,41. Korea en Taiwan hebben coëfficiënten van respectievelijk 0,38 en 0,36.¹²⁴⁷ Thailand laat 0,37 zien en Japan 0,28.

De tussenconclusie is dat de Wereldbank Singapore in de periode 1965-1972 een gemiddelde (hoge) GINI van 0,50 afgeeft en (2) Singapore's verdeling van welvaart tussen de jaren 1970 en 1980 minder disproportioneel is; de Wereldbank geeft Singapore qua dispariteit het getal 0,46 mee.

Een andere speler in dit moeilijk bespeelbare en sensitieve veld van de GINI is *The Chartbook of Economic Inequality*, die met een andere rekenmethodiek Singapore respectievelijk 50.02% voor 1966 en 41% voor 1980 geeft.¹²⁴⁸ Een derde bron komt van K.S. Jomo, in 2005 *Assistant Secretary-General for Economic Development, Department of Economic and Social Affairs* van de Verenigde Naties. Daaraan voorafgaande is hij Professor aan de Universiteit van Malaya. Jomo's '*Growth with Equity in East Asia?*' laat voor Singapore een dispariteit zien die eveneens van 0,498 in 1966 en (*for Household Income*) zich verbeterd naar 0,41 in 1980.¹²⁴⁹

De genoemde drie bronnen zijn eensluidend: de Singapore GINI-cijfers in de periode '70-'80 zijn dalende, de inkomensverdeling heeft tot 1980 een verbeterde invalshoek gekregen, beter dan tussen de jaren 1965 en 1972. De groei van het BBP laat in deze periode tot 1980 ook een meer dan gemiddelde BBP-groei zien, nu gepaard aan een betere inkomensverdeling: *High Growth and Declining Inequality?* Zet deze '*sharing the fruits of growth*', zich door?

Het antwoord of deze gunstige ontwikkeling qua inkomensverdeling zich doorzet is interessant als het verloop van Singapore's GINI vanaf de jaren tachtig richting onze huidige periode in de 21ste eeuw geprojecteerd wordt. Dan weten we nog beter of Winsemius' beheer van Singapore's welvaart slechts een incidentele betere inkomensverdeling gecreëerd heeft of niet. Vandaar de vraag: hoe heeft Singapore's ontwikkeling van de GINI zich in de laatste veertig jaar ontwikkeld? Is de gemiddelde burger in Singapore door zijn inspanningen er veel of matig op vooruit gegaan? Heeft de inkomensverdeling zich na 1980 beter vertaald?

¹²⁴⁶ Ibidem.

¹²⁴⁷ Ibidem, 73.

¹²⁴⁸ GINI-sites: <https://www.chartbookofeconomicinequality.com/inequality-by-country/singapore/>, geraadpleegd 09-04-2020.

¹²⁴⁹ K.S. Jomo, '*Growth with Equity in East Asia?*', *United Nations, Department of Economic and Social Affairs, DESA Working Paper No. 33* September 2006, 6.

Grafiek 5

Singapore laat via zijn *Ministry of Finance* in Grafiek 5 voor zichzelf het bovenstaande cijfer 0,417 voor 2017 optekenen.¹²⁵⁰ Grafiek 5, die naast Singapore meerdere landencijfers weergeeft, heeft de OECD-methode gehanteerd, een identieke methode die ook het *Chartbook* gebruikt en voor Singapore's 2015-GINI het getal van 40.9% (*Income from work among employed population*) afgeeft. Maar deze twee cijfers van twee instituties zijn hoe dan ook veel gunstiger dan het door de CIA (*The Central Intelligence Agency*) in *The World Factbook* voor Singapore voor 2017 gepubliceerde cijfer van 0,459.¹²⁵¹

Singapore doet het in 2017 bij de CIA beduidend slechter, ook in vergelijking met de andere landen uit bovenstaande Grafiek 5, dan ze zelf aangeeft. Singapore staat bij de CIA namelijk op de 35^e plek van 157 landen, de Verenigde Staten staan op de 39^e plaats, het Verenigd Koninkrijk staat op de 116^e plek, Zwitserland op de 135^e en Zweden bekleedt de 152^e positie, waarbij de 157^e plek de beste inkomensverdeling geeft. Alle CIA-waardes zijn uit diverse, maar wel uit de jaren van de 21ste eeuw.

¹²⁵⁰ GINI-sites: *Singapore, Ministry of Finance*; <https://www.mof.gov.sg/Newsroom/Parliamentary-Replies/before-and-after-taxes-and-transfers---singapore-s-gini-coefficient>, geraadpleegd 08-04-2020.

¹²⁵¹ GINI-sites: *The World Factbook*, 2017; <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2172rank.html>, geraadpleegd 08-04-2020.

Naast de CIA en alle voorgaande instellingen die de GINI in hun vaandel dragen, zijn er misschien nog wel veertig/vijftig organisaties/auteurs die cijfers over Singapore's GINI publiceren. Zie bijvoorbeeld ook de publicatie van de *World Bank Group - Data and Statistics, and World Income Inequality Database*.¹²⁵² Het geheel aan cijfers en interpretaties doet echter duizelen, alhoewel één conclusie komt bovendrijven: tussen de jaren tachtig en nu laten alle cijfers een dramatische verhoging van de inkomensdispariteit in Singapore zien, terwijl 2018 een BBP/capita scoort van US\$ 64.582; een negenvoudige groei ten opzichte van 1984.

Als voorbeelden voor de dramatische disproportionele verschuiving: de CIA gaat van Gini index 0,425 in 1998 naar 0,459 in 2017 ¹²⁵³; *Chartbook (Households, ranked by income from work)* gaat van 43.6% in 1990 naar 52.51% in 2006 (of blijft van 50.02% in 1960 ongeveer gelijk op 49% in 1989 voor *Income from work among employed population*); K.S. Jomo gaat van 0.41 in 1980 naar 0.522 in 2005; laatstgenoemde *World Bank Group* gaat van 0.43 in 1980 naar 0.481 in 2000. In feite staat in de 21ste eeuw de GINI van Singapore nog steeds gelijk aan het Wereldbankcijfer van 0,50 uit de periode 1965-1969, dat als hoog aangemerkt is. Er is in vergelijking met de hoge inkomensongelijkheid uit de jaren zestig geen verandering in Singapore opgetreden: een groot deel van de welvaart gaat aan 'het volk' voorbij.

Concluderend: Singapore's GINI daalt van 1965 tot ongeveer 1980, maar het daalt van een hoog initieel niveau waarop het sindsdien is teruggekeerd, wat Singapore qua inkomensverdeling vandaag tot een van de meest ongelijke landen in de wereld maakt. Er zijn tal van zaken te vieren over de ontwikkeling van Singapore record, maar *equitability* is niet echt een daarvan.

47 Het onderwijs en Winsemius

Als in 1959 het eerste kabinet Lee Kuan Yew gevormd is wordt allereerst een wet opgetuigd die 100 miljoen reserveert om de EDB, zeg de industrialisatie, goed in de steigers te zetten. Als dit gegeven zonder verder commentaar neergezet wordt, kan de conclusie zijn dat het nieuwe kabinet van Singapore veel aandacht besteedt aan de industriële ontwikkeling. Terwijl de verhoging van het budget voor onderwijs in dat jaar naar 63 miljoen M\$ gaat, bijna 24% van het 1959 jaarbudget en minstens evenveel of zelfs meer aandacht verdient.¹²⁵⁴ Want Singapore's waardering voor het belang van onderwijs is des te verbazingwekkender als we

¹²⁵² GINI-sites: UNU-WIDER UN University. http://stats.areppim.com/listes/list_gini_1960x2012.htm, geraadpleegd 22-02-2019.

¹²⁵³ GINI-sites: @Singapore, https://monroecollege.edu/uploadedFiles/_Site_Assets/PDF/2007_FactBook_Cuba.pdf.

¹²⁵⁴ Josey, Lee Kuan Yew, 105-106.

weten dat de 100 miljoen M\$ voor de industrie vanaf 1961 als volgt gespendeerd wordt: M\$40 miljoen voor 1961 en M\$20 miljoen voor elk van de daarop volgende drie jaren. De onderwijsuitgaven in de jaren zestig blijven gemiddeld elk jaar bijna 24% van het budget inhouden.

Nu is het beter te begrijpen dat het PAP-blad *PETIR; The Tasks Ahead* uit 1959, uitgegeven nog voor de verkiezingen in juni van dat jaar en anderhalf jaar voor Winsemius' aankomst in Singapore, qua onderwijs de nodige beloftes en suggesties doet. PhD-student Wigdor geeft hierover een heldere uiteenzetting:

The priority to be given to improving skills runs throughout The Tasks Ahead. It was promised that a PAP government would completely revamp the school curriculum to emphasize languages, math and science. Vocational schooling would be expanded, polytechnic institutions created and the science and technical departments at the University of Malaya and Nanyang University would be upgraded. Echoing the need for such facilities, Goh Keng Swee, who would become the Finance Minister, minced no words in describing the weaknesses that needed to be overcome, 'Not only is our technology backward, but the facilities for training technical and engineering workers are grossly inadequate' (People's Action Party 1959: 21). A similar message was delivered by Long Nyuk Lim who would become the Education Minister. Long promised that a PAP government would provide six years free schooling to all children and make secondary school available to all qualified students. In addition, a teaching and training institute would be established to foster the study of technology. He also gave a hint of how the PAP would go about its reforms to ensure they were effective. An advisory council comprised of representatives from the English, Chinese, Malay and Tamil communities as well as the government would be established to determine how to revise the curriculum and implement school reform. The vocational schools and training programs would be created after consultation with the EDB which, in turn, would consult with business leaders, scientists, engineers and trade unionists (People's Action Party 1959).¹²⁵⁵

Interessant gegeven is dat in 1959 de regering van Singapore zo goed als failliet is en rekening houdt met een deficit van M\$14 miljoen.¹²⁵⁶ Maar voor het komende 1960 blijft 'onderwijs' de grootste uitgavenpost in de jaarbegroting van Singapore.¹²⁵⁷ En dat heeft meer te maken met de leergierige geest van de Aziatische bevolkingsgroepen in Singapore dan met de inspanningen in de voorafgaande 'Britse' periodes op onderwijskundig gebied.

~

In 1823, op voorspraak van Stamford Raffles, wordt onder Brits gezag Singapore's eerste Engelstalige middelbare school opgericht, het *Raffles Institution*. Vanuit de Britse invalshoek blijft het qua onderwijs voorlopig hierbij, terwijl vanaf 1829 de overwegend Chinese bevolking van Singapore volop scholen sticht die in de Chinese talen Cantonees en Hokkien les geven.

¹²⁵⁵ Wigdor, *No Miracle: What Asia can Teach all Countries about Growth*, 175-176; *Petir, The Tasks Ahead, Manifesto PAP*, 19-21.

¹²⁵⁶ Desker, *Goh Keng Swee: A Public Career Remembered*, 162.

¹²⁵⁷ *Ibidem*, 132.

Chinees onderwijs culmineert in de Chinese Nanyang Universiteit, gesticht in 1957. Andaya heeft hierover een duidelijk uitleg:

The willingness and the ability of the Chinese community to provide schools for growing number of locally born children also relieved the British of any educational responsibility for Malaya's 'transient' Chinese population.¹²⁵⁸

Met andere woorden: het Britse politieke stelsel had het bevorderen van scholing niet als eerste prioriteit. Begin twintigste eeuw, in 1905, volgt nog wel een medisch opleidingsinstituut, het *King Edward VII College of Medicine*, maar het duurt tot 1928 voordat het *Raffles College* zijn poorten opent, de tweede opleiding in de Engelse taal op middelbaar niveau, om in 1949 met laatstgenoemde medische opleiding tot de *University of Malaya* te fuseren. Tertiair onderwijs is vooralsnog volledig in de Engelse taal, dat grote spanningen initieert.

Voor met name de Chinese bevolkingsgroep, vanuit haar cultuur van kennis vergaren, is onderwijs een belangrijke factor die gaandeweg proportionele eisen gaat stellen. Dat leidt ertoe dat na de Tweede Wereldoorlog onderwijs in de Chinese talen in Singapore een verhit thema wordt, vooral omdat China, het land van oorsprong, geholpen door de sterk verbeterde communicatie, het Chinese onderwijs in Singapore sponsort. Tegenstellingen met andere taalgroepen worden nu ook sneller zichtbaar, wat weer bij andere groepen jongeren een groeiend gevoel van onbehagen geeft; een brede linie van Indiase jongeren komt nu ook beweging. Het onderwijs is in opstand.

~

Tegen deze achtergrond moet Winsemius zijn industrialisatiepolitiek starten en omdat hij ervan overtuigd is dat de handel in Singapore het straks moet afleggen tegen zijn industriële plannen heeft hij reeds vroegtijdig aan de bel getrokken om uitgebreidere scholing op middelbaar, technisch en hoger niveau onder de aandacht te brengen:

In the meantime, we kept pressing on training, education, which we had been doing already in '60/'61, because the only way to upgrade this cheap labour intensive work would be to increase the quality of our labour. When employment increased, part of it had to be skilled. ... We have only our hands and our brains. And if we want to continue to develop, we have to train these hands and these brains. That is our real long-term programme.¹²⁵⁹

Zoals ook Katrijn de Ronde zeer nadrukkelijk deze Winsemius-invalshoek stipuleert:

¹²⁵⁸ Watson Andaya, *A History of Malaysia*, 228.

¹²⁵⁹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 14.

Mr. Winsemius believed in sustainable growth and placed great emphasis on learning: “We must upgrade cheap labour to quality. We only have hands and brains. If we want to develop, we must train our hands and brains to be skilled.”¹²⁶⁰

Na het prille begin van Lee Kuan Yew’s Singapore blijkt dat zowel zijn PAP, de leiding van de EDB als Winsemius ervan overtuigd zijn dat onderwijs de dragende kracht voor de ontwikkeling van Singapore is, met als gevolg dat, op het moment dat de PAP-politiek versterkt het leven van Singapore gaat beïnvloeden, ook diverse nieuwe instituten op onderwijsgebied opgestart worden. In 1963 zijn bijvoorbeeld 21 scholen gebouwd, inclusief technische scholen, terwijl de bouw van 24 nieuwe scholen gepland staat.¹²⁶¹

Maar, als in 1965 het gordijn tussen Singapore en Maleisië valt en helemaal als in 1968 duidelijk is dat door de terugtrekking van de Britse militairen duizenden werknemers voor omscholing klaar staan, groeit ook binnen de EDB het besef dat niet alleen MNC’s binnengehaald moeten worden, maar dat nog meer ‘eigen mensen’ alle vakkundige vaardigheden moeten gaan aanleren om de komende industriële ontwikkelingen te ondersteunen.¹²⁶² Vandaar dat het *Ministry of Science and Technology* in 1967 de *Science Council of Singapore* opricht, de grote stap naar gestructureerd fundamenteel onderzoek: *research and development* (R&D) en *science and technology* (S&T) komen nu voor veel nationale programma’s ter beschikking.¹²⁶³

Winsemius leest de statistieken die er op dit moment als volgt uitzien: bijna de helft van de totale bevolking is jonger dan 15 jaar, er is een groot tekort aan gekwalificeerde leerkrachten in secundair, technisch en beroepsonderwijs en het tekort aan schoolgebouwen dwingt tot grote klassen. Bovendien, in augustus 1965 is het alfabetisme in Singapore nog pas op het niveau van 60% - een verbetering van slechts 8% ten opzichte van 1957.¹²⁶⁴ In 1970 is de onderwijssituatie dusdanig dat op elke 1.000 leerlingen die zich voor de basisschool melden slechts 444 leerlingen binnen 10 jaar het einde van de middelbare school halen.¹²⁶⁵

Over onderwijs schrijft Winsemius een rapport verwijzend naar het tekort aan geschoolde arbeidskrachten, technici, ingenieurs en managers op sleutelposities. Zoals door derden bevestigd is er tussen 1970 en 1975 behoefte aan minstens 500 ingenieurs, 1.000 technici

¹²⁶⁰ de Ronde, ‘*History of ABN AMRO Bank in Singapore*’.

¹²⁶¹ Josey, *Lee Kuan Yew*, 242.

¹²⁶² Chua Soo Tian, ‘How MNCs helped Start-Up SMEs’, 55.

¹²⁶³ Häntzschel, *Culture and Communication, News Flows in Singapore*, 124.

¹²⁶⁴ *The National Archives of Singapore*, Singapore’s Exhibition: The Story of an Economic Miracle; Teck-Wong Soon, *The Lessons of East Asia*, 2.

¹²⁶⁵ S.K. Lee, et al. (red.), (2008), ‘Toward a better Future: Education and Training for Economic Development in Singapore since 1965’, *The World Bank*, Washington, DC.

en aan een overdaad aan personen met uitgesproken managementkwaliteiten.¹²⁶⁶ Hij wil grote hervormingen in het technisch onderwijs doorvoeren zodat het aantal technische studenten aan de Singapore Polytechnic en op de universiteiten sterk worden uitgebreid. Daarnaast suggereert hij om de lonen sterk te laten stijgen; Winsemius wil door hogere salarissen meer technici lokken.¹²⁶⁷

Maar het is niet eenvoudig voor zowel de Singaporese autoriteiten als voor Winsemius om deze onderwijsvormen van de grond te krijgen. Bijna wanhopig spant Winsemius Lee Kuan Yew voor zijn karretje: *“PM, I am very sorry, I do not see any chance to get any, anything moving in the university. If it’s going to move, it has to, you have to do it”*.¹²⁶⁸ Ngiam Tong Dow verhaalt met een zekere trots over dit moment:

I remember with pride that Dr. Winsemius and I successfully persuaded Mr. Lee to expand the enrolment in engineering, which he did by establishing the Nanyang Technological Institute. (...) a certain Dr. Pannenberg of Philips, who was their R&D Head, told us that the first step was to raise our level of competence by having more university-trained engineers. Only when we had trained manpower can we hope to attract R&D from MNC’s.¹²⁶⁹

Voor de industriële training van lokale werknemers wordt de regering van Singapore begin jaren zeventig eveneens vrij snel door de MNC’s Rollei en Philips aan twee onderwijscentra geholpen; qua fabricage en technisch onderwijs vervult Philips vanaf midden jaren zestig sowieso een voorbeeldfunctie. Ook de EDB krijgt er een nieuwe taak bij: eigen trainingscentra opzetten voor grotendeels ongeletterde jongeren. Ngiam meldt hierover:

I would say that the EDB had a role in this because in the EDB we set up training centres; the Industrial Training Centres. And the people who joined the EDB training were those with barely an education. Through these centres, they learned a skill. So they could go and join the workforce of the MNCs, the Rollei and other factories. And these are the ones who are doing well now. The SMEs have really become independent.¹²⁷⁰

De diverse strategieën hebben ertoe bijgedragen dat nieuwe investeerders langzaam maar zeker over een beroepsbevolking van kwaliteit kunnen beschikken.

Winsemius’ kennis over deze vorm van verandering, van naar omstandigheden toegespitst onderwijs, heeft hij in Nederland na de Tweede Wereldoorlog niet alleen zien ontstaan maar ook zelf tot stand helpen komen. Interessant is een reeks artikelen in het weekblad

¹²⁶⁶ Ibidem; Goh, K.S. (1979), Report on the Ministry of Education 1978, Singapore National Printers, Singapore; Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 44.

¹²⁶⁷ The Economist Intelligence Unit, *The Asean Countries, Economic Structure and Analysis* (Londen 1989)164-168.

¹²⁶⁸ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 11.

¹²⁶⁹ Tay, (red.), *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 61.

¹²⁷⁰ Ibidem, 40.

Het Schoolblad, orgaan van de Algemene Bond van Onderwijzend Personeel (ABOP) uit 1950, met als onderwerp de opzet en uitvoering van nieuwe leerplannen. Landelijke kopstukken, zoals Dr. A. Winsemius, als hoofd van het directoraat-generaal voor de Industrialisatie, leveren bijdragen aan deze serie. Er verschijnt een interview, waarin Winsemius een sociaal en psychologisch fenomeen belicht; het onderwijs dat veel aandacht aan de karaktervorming van de jeugd zou moeten besteden.¹²⁷¹ In een andere uitgave schrijft Winsemius dat de toename van de industrie extra scholing en persoonlijke betrokkenheid vereist. Hij voert in die tijd ook besprekingen met de vakorganisaties voor onderwijzend personeel, “waarna diverse vragen, geredigeerd door de Persdienst van het Ministerie van Economische Zaken, in het kader van schoolonderwijs en beroepskeuze beantwoord worden”.¹²⁷²

Net zoals hij het onderwijs in Nederland als één van de belangrijkste pijlers voor de zich vernieuwende maatschappij propageert, ziet Winsemius dat voor Singapore niet alleen de productiefactor arbeid nodig is, niet alleen meer werkgelegenheid, maar er moeten ook ondernemers en managers komen met de nodige vaardigheden en kennis om bijvoorbeeld werkrachten te bestieren, om voormateriaal op de internationale markt aan te schaffen en afzetmarkten te organiseren. Voor Nederlandse begrippen zijn deze technieken alledaagse bezigheden geworden: grondstoffen importeren, gereede producten op de thuismarkt en via export verkopen. In Singapore, volgens de auteurs Formal en Wiotela, ontbreken vooralsnog deze ‘*domestically important precursors to do so*’.¹²⁷³

~

Winsemius’ nieuwe plan luidt het begin in van Singapore’s volgende economische fase, waarbij werkgelegenheid verplaatst moet worden van arbeidsintensieve sectoren naar sectoren die een hogere toegevoegde waarde opleveren. NRC-journalist Peter van Dijk verwoordt Winsemius’ bedoelingen met: „Als ondernemers door lage lonen goedkoop kunnen produceren verdwijnt de prikkel voor rationalisatie en efficiency” en:

op een kwade dag word je vanzelf weggeconcentreerd, want er staat altijd wel weer een nieuw ontwikkelingsland op dat toch weer goedkoper dan jij produceert. Je moet ondernemers dwingen efficiënt te blijven en steeds geavanceerdere producten te maken, dan kan je mee blijven doen op de internationale markt.¹²⁷⁴

Goh Keng Swee analyseert achteraf dat de verhoogde concurrentie van andere Aziatische landen die allemaal nijver op zoek zijn naar arbeidsintensieve industrieën voor

¹²⁷¹ *Het Schoolblad*, Jaargang 3, no. 46 (Amsterdam 1949) 99.

¹²⁷² ‘Dr. A. Winsemius beantwoordt een aantal vragen over de industrialisatie’, in *Het Schoolblad*, 1950, 101.

¹²⁷³ Formal, ‘The Foreign Dimension of Singapore’s Economic Growth’, 24.

¹²⁷⁴ Peter van Dijk, *NRC Handelsblad*, 06-06-1981.

laaggeschoold personeel, in combinatie met de oliecrisis van 1973, het besef doet groeien dat Singapore's comparatieve goedkooptevoordeel erodeert en dat een evolutie naar een hoogwaardiger economie versneld nodig is:¹²⁷⁵

However, a large number of policy changes and changes of ministers of education caused confusion. Teacher morale was low and there was considerable attrition. Although there were attempts to expand vocational education, it had low status and was viewed as a dumping ground. In 1979, a watershed education report highlighted the high dropout rates and low standards and ushered in the next phase of reform.¹²⁷⁶

Interessant zijn de navolgende cijfers die Goh in 1976 publiceert: het totaal aantal inschrijvingen van scholieren en studenten in Singapore stijgt van 305.758 in 1959 naar 522.441 in 1975. De getallen voor de middelbare scholen zijn respectievelijk 48.723 naar 176.224, terwijl op instellingen van tertiair onderwijs – universiteiten en hogescholen – in dezelfde periode de cijfers van 4.981 naar 17.816 gaan.¹²⁷⁷ Huff voegt hier nog aan toe dat:

The per capita government expenditure on education grew steadily, from around 90 Singapore dollars in 1970 to 284 Singapore dollars ten years later. In 2000, around 4500 Singapore dollars were spent per primary school pupil and more than double that figure per student enrolled at institutions of higher education.¹²⁷⁸

Singapore heeft vanaf 1960 een expert uit Nederland binnengehaald die, naast zijn activiteiten ten behoeve van de industrialisatie, tevens de nodige ervaringen en inzichten op onderwijsgebied met zich meeneemt. Niemand heeft in de naoorlogse jaren kunnen bevroeden dat zelfs delen van het onderwijsprogramma van Nederland tot meerdere eer en glorie van de toen nog niet bestaande staat Singapore zou gaan leiden.

¹²⁷⁵ Goh, K.S. (1979), Report on the Ministry of Education 1978, Singapore.

¹²⁷⁶ Ibidem.

¹²⁷⁷ Goh Keng Swee, 'A Socialist Economy that Works', 81.

¹²⁷⁸ Huff 'The Developmental State', 517.

DEEL VI De derde fase van Winsemius' Singapore

Dit Deel beschrijft niet alleen zaken waarin Winsemius heeft kunnen excelleren, maar ook ideeën en projecten die hij niet heeft kunnen realiseren. Daarnaast brengt de beschrijving van deze fase, voorafgaand aan zijn afscheid van Singapore, verwondering over Winsemius' politieke invalshoek; zijn invloed op de 'BV Singapore' wordt nu nog duidelijker en begrijpelijker. Een filosofische vraag sluit dit onderzoek af: is Winsemius ook verantwoordelijk voor de huidige geestesinstelling van Singapore, voor de tevredenheid van zijn inwoners?

Samen met de regering van Singapore heeft Winsemius fases een en twee afgewerkt. Fase een heeft tien jaar in beslag genomen en fase twee ongeveer net zoveel tijd. Allerminst eenvoudige opgaven, zoals Winsemius kort en bondig bevestigt in het interview uit 1982:

Singapore has basis to industrialise and attain full employment in ten years for phase I. Phase II extended beyond manufacturing i.e. services such as tourism and finance would take 5 or more years. Had to break Singaporeans' village mentality to become global. Surprised at reaching full employment in short period of time in spite of British withdrawal.¹²⁷⁹

Het oorspronkelijke doel van volledige werkgelegenheid is rond 1970 bereikt. Fase twee, de razendsnelle economische ontwikkeling van Singapore in de jaren zeventig, geeft adviseur Winsemius zelfs aanleiding om na te denken over zijn taak 'in den vreemde'. Hij vindt dat zijn advies eigenlijk niet meer zo nodig is; in Singapore is nu genoeg 'eigen' competentie beschikbaar. Singapore's politici, met hun vakkundige ambtelijke staven, kunnen zijn taak overnemen en de toekomstige ontwikkelingen verder goed begeleiden.

In 1976 vraagt hij Lee Kuan Yew om van zijn post ontheven te worden.¹²⁸⁰ Lee vindt echter dat een adviseur die niet middenin de dagelijkse beslommeringen staat voor Singapore van groot belang blijft. Vandaar dat, naar Lee's wens, Winsemius en Singapore net als de afgelopen vijftien jaar gewoon doorgaan. De nieuwe fase drie betekent voor Winsemius wederom twee, soms drie keer per jaar voor een paar weken naar Singapore op en neer vliegen, soms vergezeld van zijn vrouw of dochter Aukje. Besprekingen voeren met ministeries en ambtenaren, Hon Swee Sen, Lee Kuan Yew, Goh Keng Swee, I.F. Tang, Devan Nair en anderen een spiegel voorhouden, financiële prognoses, budgetten en jaarplannen bestuderen, becommentariëren en liefst ter plaatse zelf corrigeren. Het verhaal 'Albert Winsemius: de Nederlander achter de BV Singapore' is nog niet gelopen.

¹²⁷⁹ Ibidem, Dr. Albert Winsemius, Summary Transcript.

¹²⁸⁰ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 17.

Nu Winsemius het over deze verschillende fasen van ontwikkeling heeft verschijnt de zoveelste overeenkomst tussen Nederland en Singapore. In de afgelopen Delen is herhaaldelijk teruggegrepen op de economische geschiedenis van Nederland na de Tweede Wereldoorlog en wordt de aangetroffen situatie vergeleken met de ontwikkeling van Singapore na 1960. Dit kan ook gedaan worden voor de diverse fasen van ontwikkeling van de twee betreffende landen. In paragraaf 49 is deze parallel verder uitgewerkt omdat in deze fase drie van de Winsemius-geschiedenis van Singapore een interessant maar evenzeer problematisch fenomeen zich aandient: Winsemius, ondanks dat hij alle ervaring uit de naoorlogse Nederlandse jaren meegenomen heeft, slaat een verkeerde weg in. Hij bekent later, “*I got frightened*”.¹²⁸¹

Ondanks alle manmoedigheid en bewezen status blijkt dat ook Winsemius slechts een mens is. Net als in het huidige moderne jaar 2020, met een COVID-19 pandemie dat menselijke uitingen en technieken machteloos maakt, schrikt Winsemius in 1973 terug van de geforceerde weg die Singapore moet ingaan. Kan hij zijn voorgestelde verhoging van het loonniveau dan toch als redmiddel blijven poneren? Gaat zijn *track record* nu verraden worden door economische erupties, die hij in een dergelijke vorm nog nooit heeft ontmoet? Hoe lang kan hij progressie blijven ondersteunen als een economisch débâcle zich presenteert?

~

Maar eerst komt de SER van Singapore aan de orde, de *National Wages Council* (NWC), het tussen 1972 en 1976 implanteren van een overlegorgaan binnen autoritair, autocratisch Singapore. Een nieuwe werkwijze, gebaseerd op een van de belangrijkste Nederlandse processen van vreedzame dialoog dat het woord ‘polderen’ meekrijgt, het compromis zoeken. Dit ‘tripartiete polderen’ van Singapore is een honderd procent Winsemius inbreng, met de bijzondere kanttekening dat het implanteren van de NWC tot een van de schamele momenten in de geschiedenis van Singapore behoort die op naam van Winsemius staat.

Alhoewel, strikt genomen, is het natuurlijk correct dat bij het overlijden van Lee Kuan Yew in 2015 een groot deel van de eer naar de zojuist overledene gaat. Het is tenslotte Lee Kuan Yew “[Who] tamed labour unions. He put them on a path of a cooperative relationship with the ruling party and employers”.¹²⁸²

¹²⁸¹ *Singapore Monitor*, 26-02-1984.

¹²⁸² *The Straits Times*, 24-03-2015.

Hoofdstuk 13 De NWC en ook drie niet behaalde zaken

48 Singapore's Sociaal Economische Raad

In Nederland ligt de oorsprong van het vormgeven van de Nederlandse arbeidsverhoudingen bij de Stichting van de Arbeid (StvdA), een privaat landelijk overlegorgaan op basis van gelijkwaardigheid, in 1945 opgericht door het georganiseerde bedrijfsleven van werkgevers en werknemers. Ten tijde van de naoorlogse rooms-rode kabinetten leidt dit samenwerken van partijen tot een politieke discussiecultuur die het compromis zoekt in zaken rond loonvorming. Door de jaren heen krijgt dit instituut een uitgebreide verantwoordelijkheid toebedeeld: zoals het leiden van organisaties als ziekenfondsen en de Kamers van Koophandel, het onderzoeken en beoordelen van sociale uitkeringen tot en met het functioneren van de arbeidsbureaus.

Winsemius heeft in 1948 binnen zijn nieuwe werkomgeving van het directoraat-generaal voor de Industrialisatie zijn steentje tot deze cultuur bijgedragen door een ambtelijk apparaat op te zetten dat zich toelegt op het institutionaliseren van het contact tussen overheid en bedrijfsleven: de zogenaamde Hoofdcommissie voor de Industrialisatie. De minister boven hem, vriend en collega Van den Brink, gaat in dat jaar als een van zijn eerste taken de Economische Raad herstellen, de voorloper van de in 1950 te stichten Sociaal Economische Raad, de SER.¹²⁸³ De SER adviseert de regering gevraagd en ongevraagd over de hoofdlijnen van het sociaaleconomisch beleid, waaraan het zich echter niet strikt hoeft te houden. Wel geeft de regering gemotiveerd aan waarom de adviezen al dan niet worden overgenomen. De SER is een tripartiet overlegorgaan met 33 leden: 11 uit de ondernemersorganisaties, 11 uit werknemersorganisaties en 11 onafhankelijke kroonleden.

~

Na het oprichtingsjaar van de PAP in 1954 is in Singapore een situatie ontstaan waarbij Lee Kuan Yew en zijn politieke partij frequent samenwerken met communistisch georiënteerde kiezers en hun vakbondsleden: in augustus 1957 is zelfs 50% van alle kaderzetels van PAP's centrale uitvoerende comité bezet door procommunistische medewerkers.¹²⁸⁴ Dit mag achteraf gezien worden als een soort politiek verstandshuwelijk tussen de regering en de massa van potentiële stemgerechtigden, dat echter geen bevrijding oplevert van een veelheid aan stakingen. In 1960, vlak voor komst van Winsemius, heeft Singapore wetgeving uitgevaardigd

¹²⁸³ Van den Brink, *Zoeken naar een 'Heilstaat'*, 436.

¹²⁸⁴ TODAY, special edition *The Straits Times*, Remembering Lee Kuan Yew, 21.

ter regulering van collectieve arbeidsovereenkomsten (CAO) en voor het beslechten van geschillen door arbitrage is de *Industrial Relations Ordinance* (IRO) opgericht.

Nadat Winsemius in juni 1961 zijn UNDP-verslag heeft ingeleverd wordt de *National Trades Union Congress* (NTUC) ingesteld, een bij de PAP-partij aangesloten vakbond met als doel het zoveel mogelijk samenbundelen van vakbonden onder één gemeenschappelijke noemer. In navolging van de IRO richt het NTUC zich op het onderhandelen over collectieve arbeidsovereenkomsten en het verdedigen van haar leden in het *Industrial Arbitration Court*.¹²⁸⁵ De vakbonden in Singapore hebben echter nog steeds een sterk negatieve invloed op de economische ontwikkeling, volgens Winsemius simpelweg om het onredelijke feit dat de werkgever in Singapore nog automatisch als de vijand van de werknemer beschouwd wordt.¹²⁸⁶

Winsemius kan bij zijn advisering van Singapore niet alleen op een aantal beproefde concepten uit de Nederlandse industrialisatie teruggrijpen. Ook de organisatie en de teneur van de vakbonden in de Verenigde Staten heeft hij ervaren en hij begrijpt waarom vooral de communisten in Amerika na de Tweede Wereldoorlog tegen de Marshallhulp voor Europa zijn.¹²⁸⁷ De Amerikaanse communisten staan een economische oriëntatie op de Sovjet-Unie en Oost-Europa voor en hekelen het feit dat een deel van de Amerikaanse hulp voor defensie-uitgaven gebruikt wordt. De politieke voorwaarden voor de uitvoering van het Amerikaanse Marshallplan zijn niet voor niets: geen communisten in de regering van de hulpontvangende landen, geen grote nationalisaties in die landen en geen vriendschappelijke betrekkingen van deze landen met communistisch Oost-Europa.

Vanuit dit perspectief is het begrijpelijk dat de Winsemius' UNDP-rapportage in 1961 laat optekenen, het is aannemelijk dat dit de woorden van Winsemius zelf zijn, dat “*Finally if either in affiliated or in non-affiliated unions there are destructive goals, Government will have to take these into account in defining its attitude towards the leaders of such unions*”.¹²⁸⁸ Hij geeft aan dat voor de komende industrialisatie stakingen en andere onmin in het dagelijkse bestel, eufemistisch gesproken, zeer onaantrekkelijk zijn.¹²⁸⁹ Maar deze wat vage zinsneden worden in hetzelfde rapport snel aangevuld met duidelijke uitspraken bestemd voor zowel werknemers als werkgevers:

¹²⁸⁵ George, *Lee Kuan Yew's Singapore*, 125-126.

¹²⁸⁶ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 03-09.

¹²⁸⁷ E. Kupers, ‘Vakbeweging en Marshallplan’, *Herwonnen Welvaart: De betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese Samenwerking*. Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directoraat-Generaal voor het Economische en Militaire Hulpprogramma ('s-Gravenhage 1954) 55-63, aldaar 58.

¹²⁸⁸ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, 108.

¹²⁸⁹ *Ibidem*, 78-84.

In this Section of the Report we have gone into sufficient details. We will not repeat them. We do not think that employers and union leaders are ideal. But they are there, and stuck with each other. We are extremely grateful to many of them for giving their views and for their open mind.

But why should we allow ourselves to be trained in modern relations so slowly? Why must it take may be 5 years to do what could be done in a year? At the expense of 50 more unemployed for every day we are learning to adapt ourselves to new circumstances. If three-quarters of the ‘stable industries plan’ could be really carried out, and if the employers were given a chance to make their contribution, we would dare to say that there was a starting point, not ideal, but firm enough to get moving. If not, we repeat: ‘Everything else is a waste of time and waste of money’.¹²⁹⁰

Als blijkt dat met de bonden en hun leden ‘de communisten’ worden verstaan, is Winsemius vrij duidelijk: die groep moet door de regering van Singapore kortweg geëlimineerd worden.¹²⁹¹ De leiders van de linkse vakbonden zullen naar zijn mening nooit bijdragen aan de welvaart, integendeel, zij vormen een bedreiging voor het industriële project dat Singapore en Winsemius voor ogen staat. Met veel leiders van deze vakbonden heeft hij gesproken maar hij heeft hun ideologie nooit kunnen accepteren. Hij noemt de conversaties met hen “*intellectual firework*” maar aan hun feitelijke taak, het verbeteren van de arbeidsverhoudingen, dragen zij in geen enkele mate bij.¹²⁹² Door hun fundamentele opstelling inzake winsten en lonen houden de vakbondsleiders werkgevers én werknemers in een ijzeren greep; samenwerking is volgens Winsemius ten enenmale uitgesloten.¹²⁹³

Met andere woorden, Winsemius heeft vanaf zijn begin in Singapore over communisten en hun activistische cultuur een duidelijk uitgangspunt: ”Toen zei ik: we beginnen met een schone lei. De leiding van de vakbonden moet eruit; vakbonden moeten onder selecte leiding staan. Dan halen we geselecteerde MNC’s uit de VS en Europa”.¹²⁹⁴ Voor Lee Kuan Yew is de eerste helft van deze boodschap een bevestiging van zijn eigen denkbeelden en als hij gaandeweg de jaren zestig teveel ‘tegenwind’ van de onafhankelijke vakbonden krijgt draait de PAP-affiniteit voor ‘links’ volledig om.

Volgens de regeringen van Groot-Brittannië, Maleisië en nu ook volgens de regering van Singapore zelf, komt door deze sterker wordende ‘tegenwind’ Singapore’s interne veiligheid in gevaar. Onder codenaam *Operation Coldstore* worden vanaf 2 februari 1963 op grond van de *Preservation of Public Service Security Ordinance* (PSSO) 113 linkse politici, vakbondsleiders, journalisten en onderwijzers zonder proces gevangengezet of verbannen. De onafhankelijke, nu niet langer legale vakbonden, worden ontbonden of vervangen door de

¹²⁹⁰ Ibidem, 117.

¹²⁹¹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 02.*

¹²⁹² Ibidem, band 03.

¹²⁹³ Ibidem.

¹²⁹⁴ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

NTUC. In augustus 1966, middels de *Trade Unions Ordinance Act*, worden de dan overgebleven bonden nog gericht dan voorheen op het voorkomen van werkloosheid geweest; het is hun nieuwe nationale taak. Zoals de links georiënteerde auteur George schamper bekend dat: “*Agitation for workers’ rights was unpatriotic in a free country and that workers’ primary objective was to help the government to achieve progress*”.¹²⁹⁵ De consequentie van dit ‘rangeerproces’ is dat van de in 1966 bestaande dertig linkse vakbonden er in 1969 nog dertien over zijn.¹²⁹⁶

~

De gedachtesprong van communistische samenzweringen, agitatie, stakingen en het geforceerde aanlijnproces van de vakbonden in Singapore naar het behartigen van volwaardige werknemer- en werkgeversinteresses kan pas na jaren gemaakt worden en wel op het moment dat Singapore zich langzaam maar zeker welvarender gaat ontwikkelen. Dan, in 1972, als de nationale economie en de wereldconjunctuur een positieve greep krijgen op Singapore’s vooruitgang, als Winsemius ondertussen al twaalf jaar voor de regering van Singapore werkt, kan een ‘polderinstituut’ als de Nederlandse SER uit 1950 van de plank gehaald en in Singapore geïntroduceerd worden. De NWC, de *National Wages Council* is een tripartiet adviesorgaan bestaande uit 30 leden, waar de regering vertegenwoordigd is door de voorzitter van de EDB, de werknemers door de NTUC en de werkgevers vertegenwoordigd worden door de *Singapore Employers’ Federation*. In 1982 geeft Winsemius het navolgende commentaar over deze manoeuvre:

Then another example, say NWC – The National Wages Council. Also based on Dutch experience. We did the same in ‘50s. In ‘49 to ‘50 , we could not afford to have strikes and fights and God knows what, so we said, we’ll make a “Stichting voor de Arbeid” [the Dutch Labour Foundation] where Government, unions and employers’ organisations sat together. And that worked fine. It worked fine. So when...especially after the pull-out of the British we could not afford to take any risk in wage increases and strikes and God knows what, I suggested, let’s copy and adjust to our circumstances that Dutch technique...which worked well. Keep in mind, it will not work till eternity because it has a sort of freezing influence on wage and wage levels which in the long run is unhealthy but in the present situation, that’s what we need”. And it worked fine. It worked so fine that when I think, 2 years ago I suggested to call it a day and change it, everybody protested. They say. “It is working fine,” which was also a Dutch example really.¹²⁹⁷

Ngiam Tong Dow, die vanaf 1972 dicht bij de oprichting van deze nieuwe instelling zit, geeft eveneens een openhartige verwijzing naar de aanbrenger van dit nieuwe overlegorgaan:

¹²⁹⁵ George, *Lee Kuan Yew’s Singapore*, 136.

¹²⁹⁶ Buchanan, *Singapore in Southeast Asia*, 297.

¹²⁹⁷ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 16.

So Dr Winsemius recommended the formation of the tripartite National Wages Council (NWC). The government, represented by the Chairman of the EDB, workers represented by the NTUC, and employers represented by the Singapore Employers' Federation.¹²⁹⁸

Een volgende bevestiging richting de persoon van Winsemius en de NWC komt van de eerste voorzitter van de NWC, hoogleraar economie aan de *Nanyang Technological University* in Singapore Lim Chong Yah, die tevens ook zichzelf enigszins op de borst slaat:

In February 1972, about 39 years ago NWC was formed. The man who suggested this organization is called Dr. Albert Winsemius, a Dutchman, who was then our economic advisor. He had some knowledge of tripartism in Holland, and knew of its existence in one or two Nordic states. (...) Dr. Winsemius suggested that we should have a tripartite organisation in Singapore, which meant that we bring together the unions, the Government and the employers on to one table for discussion and negotiation on wage matters. The rest: lock, stock and barrel, he left to me. So literally, I brought up the NWC from birth. I was its nurse-maid and hand-maiden for nearly 30 years (1972-2001).¹²⁹⁹

Het is inderdaad niet zo dat het consensuele Nederlandse poldermodel ogenblikkelijk een-op-een naar Singapore getransplanteerd is en daar op eenzelfde manier als in Nederland zich heeft kunnen manifesteren. De PAP heeft met de installatie van de NWC de intentie gerealiseerd om niet-communistisch georganiseerde arbeid een serieus belang in haar ontwikkelingsproject te geven, maar het element van consensus, althans in het begin, is in vergelijking met Nederland zwakker geweest. Lim heeft het oorspronkelijke Nederlandse scenario moeten ombouwen naar een situatie die Singapore's 'eigen' bondencultuur vertegenwoordigt. Lim blijft dan achter, zoals hij zelf zegt, als een soort vroedvrouw die bij de geboorte aanwezig is en daarna 'de kar bijna 30 jaar mag trekken'.¹³⁰⁰

In Lim's laatste boek over de NWC, volgens hem een van de zwaarste beleidsinstellingen van Singapore, legt hij samen met Rosalind Chew, docent aan de *Nanyang Technological University*, de genesis van de NWC bij Winsemius en geeft hij ook zijn positie binnen Singapore duidelijk aan:

When the NWC was formed in February 1972, we were toying around with the idea of using it for economic restructuring, that is, to ease out labor-intensive low value-added economic activities with a view to the economy upgraded to a higher value-added less labor-intensive economic structure. 'We' refers to Dr. Albert Winsemius, who was then the Economic Advisor to the Government, Mr. Ngiam Tong Dow, then the Chairman of the Economic Development Board and also a Permanent Secretary of the Ministry of Finance (included in it then was the present Ministry of Trade and Industry) and myself. The real lines to the Cabinet were, however,

¹²⁹⁸ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 66-118.

¹²⁹⁹ Lim Chong Yah, *Singapore's National Wages Council*, 4.

¹³⁰⁰ Ibidem.

Mr. Hon Sui Sen, the then-Minister of Finance and Dr. Winsemius. Only I, however, was at the NWC at that time.¹³⁰¹

Winsemius heeft zich over de inhoudelijke taken van de NWC helder uitgesproken, dat deze instelling zich niet alleen zou gaan concentreren op financiële beloningen zoals lonen,

But should cover the whole field of co-operation between management and employees, sickness, their shift work, night work, conditions, health situation, to cover the whole thing. Anything that can be done and agreed between employers and unions should be done by them. Only when they can't agree, government has to do it and government has to keep an eye on it, whether their agreements are not at the cost of third groups, or the people, or humans or whatever it is. And that has been applied in Singapore quite drastically, quite well, you know. Yes that's it.¹³⁰²

Singapore's in casu Winsemius' NWC is volgens Lim Chong Yah ten gunste van een snelle en 'ordelijke' ontwikkeling tussen betreffende partijen, de NWC is "*involved in industrial relations; orderly wage increase means that you must have orderly negotiation*". Het verleden heeft geleerd dat het niet actief begeleiden van bijvoorbeeld de financiële beloningen op allerlei niveaus tot het verlies van banen leidt, tot werkloosheid en armoede maar tevens tot een extreem ongelijke verdeling van inkomens. Lim noemt vervolgens een hele reeks van onderwerpen waaraan dit 'Winsemius-systeem' zijn bijdrage levert:

A merit-based flexible wage system to replace the more seniority-based system. Yearly wage increase guideline, the wage increase assessment criteria, and related issues such as competitive wages, fringe benefits, retirement age, performance appraisal system and retraining of workers, problems of job-hopping in boom times and problems of unemployment in lean years. From the then confrontational approach to that of mutual accommodation, *esprit de corps* and co-partnership.¹³⁰³

Er zijn twee hoofdfuncties die de NWC gedurende haar ontwikkeling benadrukt: op de eerste plaats is de NWC bestemd om de productiviteit te verhogen in casu de economie daar waar nodig te (her)structureren. Op de tweede plaats is de NWC aangewezen als nationaal crisisinstituut met als belangrijkste taak het geven van aanbevelingen voor jaarlijkse loonmutaties waardoor 'stakingen, uitsluitingen en langdurige onderhandelingen vermeden worden'.¹³⁰⁴ Om dit te realiseren zijn twee belangrijke uitgangspunten bij wet vastgelegd: de besluitvorming binnen de NWC geschiedt op basis van unanimiteit en volgens het principe van '*non-attribution*', waarmee de binnen de NWC-vergaderruimtes bestaande volledig vrije discussiemogelijkheid bedoeld wordt, zonder juridische of andere repercussies achteraf.

¹³⁰¹ Lim Chong Yah, 'The National Wages Council: Issues and Initiatives', in: Lim Chong Yah en Rosalind Chew (red.), *Wages and Wages Policies: Tripartism in Singapore* (Singapore 1998) 48- 70, aldaar 51-52.

¹³⁰² *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 05.

¹³⁰³ Lim Chong-Yah, *Wages and Wages Policies*', xxi.

¹³⁰⁴ *Ibidem*, 6.

De consensus aanbevelingen van de NWC zijn voor de regering niet-bindend, maar worden meestal overgenomen, zowel in de publieke als in de particuliere sectoren. Volgens Hilton Root van het *Hoover Institution*, consultant zowel bij de *Asian Development Bank* (ADB) als bij de *International Bank for Reconstruction and Development* (IBRD), geldt dat sinds de introductie van het onderhandelingsmechanisme van de NWC de consequenties als volgt benoemd kunnen worden:

Not a single major strike or lockout has occurred since the bargaining mechanism was introduced, despite the nation's early history of labour strife. The tripartism fostered by NWC has allowed Singapore to become a showcase of successful human resource management. By providing a format for the attainment of flexible wage rates, NWC has also become a powerful protector against unemployment. The success of the council is a strong argument for more direct involvement of governments and donors in the process of institutional innovation. NWC allowed Singapore to overcome labor unrest, thereby transforming a liability into an asset. Labor relations have improve to the point where firms can respond efficiently in economic indicators without the typical strife that accompanies rapid economic transformation in both developing and mature economies. Moreover, the council is an outstanding example of how consultation can promote with equity.¹³⁰⁵

Het resultaat van de NWC-inspanningen betekent in nuchtere cijfers dat er in 1955 nog 275 stakingen zijn met een verlies van 1 miljoen mandagen en in de jaren zeventig, tachtig en negentig “*there has not been no major strike or lockout in the country*”.¹³⁰⁶ Volgens een trotse Lim Chong Yah is de NWC:

As a tripartite body dealing with wages, wage policies and wage-related matters and promoting growth with equity, the NWC played a critical role in transforming industrial relations in Singapore from the confrontational approach to that of mutual understanding, esprit de corps and social co-partnership.¹³⁰⁷

In 1976, met florissante groei van Singapore's economie, met een overlegorgaan als de NWC die, als de winst van de dag verdeeld moet worden, als een soort Haarlemmerolie voor tumultueuze, soms zelfs agressieve opstellingen van politici, vakbonden en werkgevers functioneert, heeft Winsemius eindelijk een stuk rust gekregen. Na de instelling van de NWC stelt hij nuchter dat “*they hardly needed my advice, they could do the job themselves*”¹³⁰⁸

Deze zienswijze is niet helemaal correct, want Lim Chong Yah, de eerste voorzitter van de NWC, heeft zelfs in 1983 Winsemius nog te hulp geroepen.¹³⁰⁹ In dat jaar, als Winsemius op het punt staat af te zwaaien, leent hij Lim een gewillig oor om Singapore's

¹³⁰⁵ H.L. Root, *Small Countries, Big Lessons: Governance and the Rise of East Asia* (Hong Kong 1996) 49-51; Lim Chong Yah, *Wages and Wages Policies*, 5.

¹³⁰⁶ Lim Chong Yah, *Singapore's National Wages Council*, 4.

¹³⁰⁷ Lim Chong-Yah, *Wages and Wages Policies*, xxi.

¹³⁰⁸ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 08.

¹³⁰⁹ Lim Chong Yah, *Singapore's National Wages Council*, 4.

pensioengerechtigde leeftijd te helpen verhogen van 55 naar 60 jaar. De grens van 55 jaar bestaat al sinds het einde van het Britse koloniale tijdperk, maar door tussenkomst van Winsemius wordt de leeftijdsverhoging op termijn alsnog naar 60 jaar doorgevoerd. Lim herinnert zich de situatie bij een afscheidslunch in 1983 nog levendig:

I remember seeking the help of Dr. Winsemius in this matter. The luncheon conversation went something like this. I said, 'Dr. Winsemius, [Ngiam] Tong Dow told me that for sure you would be retiring as economic advisor to our Government soon. Could you be good enough to do us a final favour. As you have the ears of the PM, could you help us to raise the retirement age from the current 55 to 60?' (...) Dr. Winsemius's reaction was: 'You know, I feel the same way. You know I am so much older and yet your government still make use of me and yet in Singapore others were forced to retire at 55.'¹³¹⁰

In een ander boek daaraan toevoegend: *"He agreed to help. I was thankful and grateful that the good Lord answered my prayer. The public sector retirement age was extended to 60"*.¹³¹¹

De politieke ondersteuning, die Lim kennelijk niet zelf van de *"the highest quarters"* kan krijgen, komt ook nu van Winsemius, die hierover met Lee Kuan Yew in conclaaf gaat waarna de politieke molens in Singapore langzaam maar toch zeker blijven doordraaien. Volgens Lim is het aan Winsemius te danken dat in 1988 de navolgende passage in het NWC memorandum aan de premier van Singapore Lee Kuan Yew beschreven staat, onder het motto *"Raising of Retirement Age"*:

The NWC notes that with increasing life expectancy, aging workforce and fewer and fewer young workers entering the workforce, older workers need to be retained for as long as possible, and the retirement age be raised above the current norm of 55 years to 60 years or even beyond.¹³¹²

Achteraf blijkt dat zowel Lee Kuan Yew als zijn vicepremier Goh Chok Tong te kennen geven dat in hun optiek zelfs 60 jaar een te vroege leeftijd voor pensionering is; ze zien graag een geleidelijke uitbreiding naar 65 jaar.¹³¹³

~

Winsemius' eerste en alomvattende rapport uit 1961 heeft vroegtijdig voor een doemscenario gewaarschuwd want, mocht de factor arbeid toch te militant blijven en een samenwerking met de ondernemers niet willen concretiseren:

¹³¹⁰ Lim Chong Yah, 'The National Wages Council: Issues and Initiatives', 63.

¹³¹¹ Lim Chong Yah, *Singapore's National Wages Council*, 63.

¹³¹² Ibidem.

¹³¹³ Ibidem, 346.

Labour will suffer for it. Capital can go to other countries. Enterprise can quiet down or escape. Labour has no escape possibilities. It needs employment here and has no time to wait.¹³¹⁴

Hij ziet nu, terugkijkend naar zijn eerste UN-rapportage en aanbevelingen, dat de toenmalige optimistische wens tot samenwerking tussen de componenten arbeid en kapitaal na vijftien jaar toch in vervulling is gegaan.¹³¹⁵ De in 1961 voorgestelde maatregelen van meer realistische loonsverhogingen, het afwijzen van sympathiestakingen, het gebruik van politieoptreden tegen onwettige industriële acties of strafbare feiten en het compromis in het beleid van ontslag en bezuinigingen zijn geformaliseerd en zij functioneren.¹³¹⁶

Maar de hobbel ‘lonen’ moet straks nog een keer genomen worden, in tegenovergestelde richting: fors omhoog. Paragraaf 50 maakt duidelijk wat ‘Oans bin zunig’ inhoudt.

~

Twee nuanceringen van deze ontwikkeling zijn op zijn plaats:

- net als het in werking stellen van de aangepaste *Industrial Relations Act* in 1967 en de *Employment Act* in 1968 kan de NWC in 1972 ook gezien worden in het kader van de ‘disciplineren van de beroepsbevolking van Singapore’; deze zienswijze krijgt in dit onderzoek een eigen front in Hoofdstuk 14 – ‘Politiek en geluk’.

- daarnaast moeten we niet vergeten dat Winsemius uiteindelijk als “De boezemvriend van de bonden” wordt beschouwd, omdat de bonden zien dat hij hun positie aanmerkelijk verbetert.¹³¹⁷

Hiervoor wordt hij in 1976 beloond, als hij uit de handen van de voorzitter van de NTUC-bond Devan Nair, in Singapore in de jaren vijftig van de vorige eeuw zelf een befaamd en leidinggevend communist, de *May Day Gold Medal of Honour* uitgereikt krijgt. Winsemius, zoals Drysdale dit optekent, is meer dan vereerd:

Devan Nair was, and still is today, one of my great friends. For a time I had lost contact with the union leaders. Woodhull, Bani, the two Puthuchearys, Kandasamy, Devan Nair ...every time I am in Singapore now I have a meeting with Devan and we conclude with a good dinner ... I received from them a May Day Gold medal of Honour. I have quite a few medals collected left and right in the world; this one I am proudest of.¹³¹⁸

49 Winsemius’ visie niet benut

Een tegenvaller is dat Winsemius weinig invloed op de fusie tussen Singapore en Maleisië heeft gehad, zijn expliciete ideeën hierover zijn eenvoudigweg niet opgevolgd. In 1961

¹³¹⁴ Ibidem, xxiv. Desker, *Goh Keng Swee: A Public Career Remembered*, 49.

¹³¹⁵ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, 96.

¹³¹⁶ Ibidem, 105-108.

¹³¹⁷ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

¹³¹⁸ Drysdale, *Singapore’s Struggle for Success*, 407.

is Winsemius' idee een gezamenlijke markt van beide landen op identieke grondslag als de Europese samenwerkingsverbanden Benelux en de EEG, met tussen de lidstaten vrij verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal. Bovendien hebben de Verenigde Naties de door Winsemius voor deze operatie geadviseerde experts Monnet en Tinbergen niet afgevaardigd. Het is de Fransman Rueff die het komende samengaan gaat inleiden. Ook Winsemius zelf, gevraagd om aan de commissie ter begeleiding van deze gemeenschappelijke markt deel te nemen, heeft toen afwijzend gereageerd.

Vanaf het moment dat het Rueff-rapport als basis voor de gemeenschappelijke markt gekozen is weet Winsemius dat het concept van de komende Federatie van Maleisië niet gaat werken. Er is door Rueff geen strategisch plan uitgewerkt hoe de komende markt tot stand gebracht moet worden, noch is er een methode geopperd voor een eerlijke verdeling hoe en waar nieuwe industrieën in de nieuwe gemeenschappelijke markt gevestigd zullen worden. Rueff laat het te veel over aan politieke tactiek, wat uiteindelijk tot frictie en achterdocht leidt. Winsemius' mislukte invloed heeft het samengaan van Singapore met Maleisië doen verworden tot demografische problematiek, etnisch wantrouwen, revolutionaire bedreigingen, persoonlijke antipathieën en politieke fouten, allemaal zaken die niet op Winsemius' to-do-lijstje staan.

Vanaf de start wordt het een gemiste kans, zowel voor Winsemius als voor de betreffende landen.¹³¹⁹ Winsemius kent veel details die de acties van beide partners Maleisië en Singapore indringend hadden kunnen beïnvloeden:

- a) de totstandkoming van de douane-unie van de drie Benelux-landen in 1944 en de uitwerking daarvan tijdens het tijdperk van het Marshallplan;
- b) de Nederlandse politieke betrokkenheid bij het Europese samenwerkingsverband onder de vlag van de OEES na 1947 en, niet te vergeten, zijn persoonlijke betrokkenheid vanaf 1959 bij missies van de OEES;
- c) de actuele werking van zowel de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) van na 1951 als van de EEG, vanaf 1958.

Zijn recht tot spreken vloeit voort uit expertise inzake internationale marktvorming. Hij is vertrouwd met prijzen en prijscontrole, met rechten en accijnzen, van on- en oordeelkundig gebruik van tarieven, van zwarte markten, et cetera. Na 1940 is hij in Nederland twee jaar lang de man van de prijsvaststelling en de prijscontrole, om na 1945 met Lieftinck en Van den Brink controle te houden op efficiency binnen instituties van het ministerie van Financiën, op in- en

¹³¹⁹ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 06.*

uitvoerrechten en op een diversiteit aan andere grensoverschrijdende problematiek. In feite is Winsemius in 1963 dé expert bij uitstek ondanks dat hij, zoals hij zelf in 1961 aangeeft, op dat moment al een ‘*Singapore man*’ is en zich niet voor een dergelijke duo-interesse mag opwerpen.¹³²⁰

Het niet tot stand komen van een gemeenschappelijke Federatie van Maleisië tot een grootschalige samenwerking vindt ook Winsemius een gemankeerde kans:

In this common market thing, I probably made a mistake. I’m not even sure if it was a mistake. I could not have been leader of that common market mission, but I could have been advisor to the leader or whatever. And then I could probably have kept it on his tracks.¹³²¹

Heeft hij op dat moment, midden 1961, nog niet voldoende indruk gemaakt noch overwicht op de politici in Singapore, op de Britten in *Downing Street*, op de bestuurders van de Verenigde Naties? Hebben zij nog niet dat vertrouwen in die Nederlander, die pas een half jaar zijn adviezen over de toekomst van Singapore rondstrooit? Is Winsemius in zijn politiek tekort geschoten?

~

Politiek, zegt hij herhaaldelijk, zit niet in mijn ransel. Echter gelet op zijn decennialange optreden in politiek Nederland en in de wereld is dit uitgangspunt niet compleet, er moet een tussenzin ingebouwd worden: Winsemius heeft wel de politieke kennis maar niet alle wapens in huis om deze kennis correct uit te venten. Het al of niet geforceerd implementeren van zakelijke belangen gecombineerd met het bedrijven van slim politiek beleid waar manipulatie aan te pas komt, is niet voor Winsemius weggelegd. Vandaar dat zijn oorspronkelijke idee om twee experts voor de eenwording van Maleisië en Singapore in te zetten begrijpelijk is. Jean Monnet, de geestelijke vader van de Europese eenwording, die politiek kan bedrijven en Jan Tinbergen die kan rekenen, ooit Winsemius’ hoogleraar wiskundige economie, ooit directeur van het Nederlandse Centraal Bureau voor de Statistiek en later een Nobelprijswinnaar.

Als beide experts wel naar Singapore zouden zijn afgereisd om al of niet onder leiding van Winsemius de samenvoeging van Singapore en Maleisië te organiseren, had het deconfituur tussen Singapore en Maleisië in 1965 dan voorkomen kunnen worden? Was de Federatie van Maleisië inclusief Singapore zich fenomenaal gaan ontplooiën? Of is de kennis achteraf voldoende dat als Winsemius in 1983 afscheid van Singapore neemt de stad van 2,5 miljoen inwoners meer exporteert dan India met een bevolking van 700 miljoen inwoners?¹³²²

¹³²⁰ Ibidem.

¹³²¹ *Singapore Monitor*, 26-02-84.

¹³²² Hofstede, ‘The Confucius Connection: From Cultural Roots To Economic Growth’, 5-21, aldaar 6.

Achteraf oordelend is de tweejarige fusie tussen Maleisië en Singapore een tragische mislukking, niemand is erin geslaagd om de fusie ten gunste te beïnvloeden. Dit is vooral jammer omdat Winsemius zijn kennis van enerzijds het leggen van economische verbanden tussen staten en anderzijds van toepassingen voor grensoverschrijdend verkeer van goederen, diensten en personen niet heeft kunnen uitdragen – een onderwerp waarover hij in 1939 zelfs een dissertatie geschreven heeft. De macht van en rondom Singapore's leider Lee Kuan Yew en de obsessie voor zowel politieke als economische verstrengeling met moederland Maleisië heeft eenieder de das om gedaan.

~

De geschiedenis neemt geen keer maar het pogen tot een versmelten van deze twee landen tot één land in de zestiger jaren van de vorige eeuw zal zich waarschijnlijk nog wel eens herhalen. Zoals Toh Chin Chye, een van de latere premiers van Singapore, al op 11 augustus 1965 aan de regeringsleider van Maleisië Abdul Rahman schrijft: “*Although lasting unification of Singapore and Malaya has not been achieved this time, nevertheless it is my profound belief that future generations will succeed where we have failed*”.¹³²³ Zelfs Winsemius is van deze natuurlijke twee-eenheid overtuigd als hij in 1965, na de scheiding van Singapore en Maleisië stelt:

However disappointing the separation may be, it does in no way change the fact that by nature the two countries should be one. If temporarily this unity is broken, Singapore should during the interim period consider Malaysia as its partner by nature. Therefore it should do, wherever that is possible within the ultimate goal of its own survival, everything which can promote an intensified cooperation, and prepare the ground for renewal of political unity, awaiting more favourable political circumstances.¹³²⁴

Ook Lee Kuan Yew, in 1996, heeft een scenario gepresenteerd waarin eventueel Maleisië weer met Singapore zou kunnen samen gaan:

Let us assume that whatever we do, the Malaysians do as well ... Let's say they go the whole road, meritocracy, no “Malayism”; then I say ‘Let us rejoin them and stay in the federation. Because that's what we fought before to achieve.’¹³²⁵

Velen zien een hereniging van Singapore met Maleisië als een volkomen ridicule en irreële propositie. Misschien leiden onderstaande voorbeelden tot nadenken, waarbij niet zozeer aan een vrijwillige toenadering gedacht wordt, maar meer aan ‘het tot elkaar veroordeeld zijn’. Vooral omdat, als er één land in Zuidoost-Azië is dat in termen van ontwikkelingsbeleid, keuzes en resultaten met Singapore vergeleken kan worden, dat Maleisië is:

¹³²³ *The Straits Times*, 11-08-1965.

¹³²⁴ *National Archives of Singapore, PREM, Britain*, Dr. A. Winsemius, Memorandum (Revised) 4.

¹³²⁵ C. Ong, ‘Will Singapore be reabsorbed into Malaysia?’, *Business Times*, 8-9 June 1996, 1; *Asia Week*, 21-06-1996.

1. door de 2020 Corona viruscrisis staat de wereld op een niet voorziene manier in brand; de als een bliksemschicht verschenen COVID-19 pandemie is een van die onbekende en onverwachte *influencers* die mondiale of lokale veranderingen niet ridiculiseren;
2. als techniek ertoe leidt dat de huidige (olie)energie versneld een structurele energietransitie doorloopt dan kan de functie van Singapore als bunkerplek voor schepen wel eens een andere rol gaan spelen;
3. schepen kunnen, binnen de klimaatverandering met de opwarming van de aarde in het achterhoofd, in de toekomst in plaats van de Zuidroute misschien wel over de Noordroute gaan en Singapore ‘links’ laten liggen. Of de handel tussen China en Europa neemt de Nieuwe Zijderoute, per spoor, en laat Singapore en andere havensteden links liggen. Nu al goedkoper en sneller;
4. sinds het tijdperk Trump staat de internationale handelspolitiek onder druk; China is sterk door de president van Amerika geschoffeerd. Welke stappen zullen diverse partijen in dit economische conflict nemen? Daar waar het bestaan van Singapore nog steeds rust op het benefiet van internationale handel, sterker: daar waar Singapore’s bestaan meer dan ooit afhangt van de rest van de wereld.

50 ‘Oans bin zunig’¹³²⁶

In Nederland wordt na de Tweede Wereldoorlog gesproken over fasen van economische ontwikkeling: de herstelfase tussen 1945 en 1948, de wederopbouwfase van 1949 tot 1952 en een fase van expansie tussen 1953 en 1955.¹³²⁷ In de tweede fase tijdens het minister-presidentschap van Drees is er sprake van een algehele loonbeheersing uitmondend in een van overheidswege geleide loonpolitiek. Nederland moet zich ten gunste van de export een goede concurrentiepositie verschaffen, de werkloosheid blijvend uitbannen en proberen volledige werkgelegenheid te handhaven.

Met andere woorden, tussen 1947 en 1953 ten tijde van Winsemius’ en Van den Brinks industrialisatiebeleid, zijn de lonen langdurig gematigd om dan pas verhoogd te worden als de arbeidsproductiviteit daar reden toe geeft. Dit zuinige beleid in de sobere jaren vijftig van de vorige eeuw van ‘eerst verdienen en daarna pas uitgeven’, leidt tot een periode met te lage lonen die te lang aangehouden worden. Als deze waarheid boven tafel komt moeten de lonen in 1960-

¹³²⁶ Een typisch Nederlandse uitdrukking, oorspronkelijk van Zeeuws oorsprong: wij zijn zuinig.

¹³²⁷ J.T.J.M. van der Linden, *Economische ontwikkeling en de rol van de overheid: Nederland 1945-1955* (Amsterdam 1985) 273.

1963 sterk aangepast worden, waardoor deze jaarlijks gigantisch doorschieten met respectievelijk 9, 15 en ruim 10 procent, met een forse inflatie als consequentie (paragraaf 33).

In Singapore is eveneens sprake van een gefaseerde groei met allereerst een herstelperiode van 1959 tot 1965 met arbeidsintensieve industrialisatie volgens het principe van imports substitutie. Deze fase wordt vanaf 1965 verlengd met een wederopbouw- en expansieperiode met wederom arbeidsintensieve industrialisatie naar het model van export-oriëntatie. Nu moet voor de jaren zeventig geprobeerd worden om de economie op te waarderen richting geschoolde werknemers uit eigen opleiding en uit de door de MNC's meegenomen opleidingsscholen. Langzaam maar zeker mag er in bepaalde segmenten van de arbeidsmarkt als het ware niet meer op goedkope arbeidskrachten teruggevallen worden.¹³²⁸

Net als toen in Nederland is het ook in Singapore niet gebruikelijk om het gevoerde loonbeleid door marktwerking te laten bepalen. Vooral na de instelling van de *Labour Laws* in 1968 heeft de regering van Singapore loonkostenverhogingen tot een minimum weten te beperken. Dit lage-loonkostenbeleid is door de vakbonden 'aanvaard' omwille van het nationale belang: 'de lonen moeten stabiel blijven totdat de werkloosheid op een beheersbaar niveau is gebracht'.¹³²⁹

Eind jaren zestig, begin jaren zeventig, als volledige werkgelegenheid in zicht komt, waarschuwt Winsemius, die zich het toenmalige loonechec in Nederland nog herinnert, dat Singapore werk moet entameren met een hogere toegevoegde waarde en dat loonsverhogingen noodzakelijk zijn.¹³³⁰ Zoals ook Winsemius' assistent Ngiam Tong Dow verhaalt dat begin van de jaren zeventig er een start gemaakt moet worden met een "*high-wage high-skills policy*".¹³³¹

Maar dat gebeurt in Singapore tot 1974 maar zeer mondjesmaat. De loonbevriezing wordt wel wat opgerekt en er wordt een beperkt bonussysteem geïntroduceerd, maar Singapore ambieert eerder goedkope buitenlandse werkkrachten met navenante industriële ontwikkeling en financiële wensen, dan dat het de lonen verhoogt en voor een verbetering van de industriële productiviteit gaat.¹³³² Overigens, dit financiële voorzichtigheidsbeleid leidt tot een wat duister marktgebeuren: geschat wordt dat onderhandse, zwarte loon- en salarisverhogingen rond 1971 toch nog geleid hebben tot een 10% loonsverhoging binnen de private sector van de

¹³²⁸ Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 440.

¹³²⁹ Ow Chin Hock, Profile of Singapore Economy - Threats from Within, on 10-10-1977, *Ministry of Culture*, 11.

¹³³⁰ Peter van Dijk, *NRC Handelsblad*, 06-06-1981; *The Straits Times*, 06-03-1972.

¹³³¹ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 10, 177.

¹³³² George, *Lee Kuan Yew's Singapore*, 125-127.

economie.¹³³³ Wat het initiatief tot het opzetten van de NWC in februari 1972 (paragraaf 47) duidelijk versterkt heeft.

Als in 1973 en daarna sprake is van olie-embargo's met navenante energiecrises waarbij de olieprijs van 3 US\$ per vat naar US\$12 stijgt, terwijl de US-dollar na de aanpassing van eind 1971 in 1973 nogmaals devalueert, slaat politiek Singapore en Winsemius de angst om het hart.¹³³⁴ De regering van Singapore blijft in dit financieel instabiele tijdperk te voorzichtig met het implementeren van een hoger beloningssysteem waardoor de economie te lang op het niveau van een lagelonenland wordt gehouden. Noch de net geïnitieerde NWC, noch de aan banden gelegde militante vakbonden hebben daar verandering in kunnen brengen: Singapore blijft langer dan noodzakelijk zichzelf te goedkoop verkopen.

Daar komt bij dat veel landen in Azië de disproportionele stijgingen van de internationale olieprijs door nationale subsidiering ongedaan maken terwijl Singapore, met ondertussen vier raffinaderijen onder zijn hoede, aan dit soort van staatssubsidiëring niet meedoet. Gemeenschappelijk, waarmee bedoeld wordt de EDB van Hon Swee Sen, de regering van Lee Kuan Yew en Winsemius, is besloten om de verhoogde olieprijsen voor alle gebruiksdoeleinden niet te beïnvloeden en olie tegen de dagelijkse sterk stijgende marktprijs te blijven verkopen: het marktmechanisme, ook voor de olieprijsen, kan zijn gang blijven gaan.¹³³⁵ In feite betekent deze politiek een verzwaring van de kosten van levensonderhoud, die in de eerste helft van de jaren zeventig met 12% stijgen, waardoor de groep van niet-geschoolde werknemers, 75% van de werkzame bevolking, er qua koopkracht op achteruit gaat.¹³³⁶

Winsemius heeft zijn Nederlandse kennis over de consequenties van een te lang vasthouden aan een stabiel laag loonpeil niet gebruikt, waardoor Singapore de stap naar kennisintensieve productie niet eerder gemaakt heeft.¹³³⁷ De werkfocus blijft te lang gericht op arbeidsintensieve industrieën en die sector, voornamelijk opererend op mankracht, lokt een te laag niveau van werknemers. Deze cyclus had begin/midden jaren zeventig doorbroken moeten worden, waardoor het werkniveau geforceerd naar een hoger echelon 'geupgraded' zou worden.

Hij erkent dat zijn denken en handelen toen overheerst zijn door de angst van het moment, ondanks dat hij wist hoe deze tactiek in Nederland na 1945 tot desastreuze situaties heeft geleid.¹³³⁸ Hij heeft met de kennis van deze vrij funeste consequenties de opmars van

¹³³³ Rodan, *The Political Economy of Singapore's Industrialization*, 104-108.

¹³³⁴ TODAY, special edition *The Straits Times*, Remembering Lee Kuan Yew.

¹³³⁵ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 49.

¹³³⁶ Ibidem, 127.

¹³³⁷ Tamboer, 28-10 en 04-11-1992.

¹³³⁸ van den Brink, *Zoeken naar een 'Heilstaat'*, 456.

hogere lonen niet alleen moeten propageren, maar ook zijn ‘poot stijf moeten houden’. Winsemius bevestigt dat hij toen fout zat en niet tegen de gemeenschappelijk ingeslagen politieke weg is ingegaan.¹³³⁹ In 1982 geeft hij zijn falen ruiterlijk toe:

There I sure made a mistake. Everybody got afraid about the oil, I too. Therefore I compromised on wage increases. My theory was simple: at the start of 70s we had full employment, so we have to upgrade. In order to upgrade we have to increase wages, thus forcing employers to upgrade. And in the meantime train your labour to give quality for their money. (...) Instead of sticking to my guns, I compromised. And that was a major mistake.¹³⁴⁰

~

Zes jaar na de olie- en dollar-rampjaren, in 1978, als Winsemius zich nog steeds zorgen maakt over de achterblijvende productiviteitsstijging, worden de consequenties van de toen gevolgde politiek op vele vlakken duidelijk.¹³⁴¹ Daar waar andere landen hun economieën door een verbetering van de productiviteit hebben verhoogd, heeft Singapore zijn industrie slechts met goedkope arbeidsmigranten uitgebreid. En net als het toenmalige falen van de Nederlandse loonpolitiek faalt nu Winsemius, waardoor de ‘ezel’ zich tweemaal aan dezelfde steen stoot.

Gelukkig is het ook Winsemius die de beleidsmakers van Singapore met zijn twee pagina’s tellende rapport *Vicious Circle of Low Wages*, gedateerd 17 mei 1979, inspireert dat fase drie, het al jaren geleden aangekondigde tijdperk met een nieuw, modern en beter betaalde werknemersgroep, dan toch eindelijk ingeluid moet worden.¹³⁴² Stephen Lee, president van de *Singapore National Employers Federation* (SNEF), duidt ook op Winsemius als aanjager van de komende gigantische loonsverhogingen, alhoewel hij Winsemius’ waarschuwing uit 1970 niet meeneemt in zijn betoog:

It all began in the late 1970s when we were warned by Dr Albert Winsemius, our chief economic advisor, that if our wages remained low, we would be caught in a low wage trap which would draw more of such labour-intensive industries and workers to Singapore. “To break out of this cycle, he advised us to push up wages that would force these labour-intensive industries to upgrade.”¹³⁴³

Na ruime aarzeling, veroorzaakt door oliecrises en dollarproblemen gepaard aan mondiale terugval, starten de besluitvormers van Singapore opnieuw de broodnodige politiek van ‘*high-wage, high-skills, high value*’. Winsemius is op 25 mei 1979 te gast bij Goh Chok Tong, de minister voor handel en industrie. Aanwezig zijn ook de *Senior Minister Of State For Education*

¹³³⁹ *Singapore Monitor*, 26-02-1984.

¹³⁴⁰ Ibidem. *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 13,17.

¹³⁴¹ Aeyelts Averink, *Singapore en het ‘diamond’ model*, 60-61.

¹³⁴² Speech by Brigadier General (Res.) Lee Hsien Loong, 30 September 1986 at 7.30 PM; *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 13.

¹³⁴³ Lim Chong-Yah, *Wages and Wages Policies*, 91.

Dr. Tony Tan en de *Senior Minister For Foreign Affairs* S. Dhanabalam en andere top-officials.¹³⁴⁴ Singapore's nieuwe strategische beleidsplan voor de jaren tachtig, nu beter geruggesteund door de NWC, moet voor *upgrading* van de economie zorgdragen, waardoor de gewenste productiviteitsstijging alsnog gaat plaatsvinden; vanaf nu worden de *skills-intensive industries* de maat voor Singapore's industrialisatie en is het lage-lonen-syndroom merendeels verleden tijd.¹³⁴⁵ Alle politici realiseren zich wel dat bij een verhoogd loonniveau zekere industrieën uit Singapore moeten verdwijnen en dat veel industrieën hun productiviteitssystematiek geforceerd moeten verbeteren.

Net als de forse loonstijgingen in het toenmalige Nederland worden de lonen in Singapore nu eveneens meer dan voortvarend verhoogd: drie maal 20% tussen 1979 en 1982, doorgevoerd in het tijdperk dat de naam *Economic Restructuring* meekrijgt.¹³⁴⁶ In een gesprek met Winsemius in 1981 verslaat Journalist Peter van Dijk dit onderwerp als volgt:

De 60 procent werd, na lange discussies met de (knappe) rekenaars van Singapore, verdeeld over drie jaar, de laatste ronde van 20 procent valt deze maand. Winsemius: „Ja, dan gaan aan de onderkant bedrijven kapot, en dan merken de mensen opeens, vooral de jongeren die een beetje verwend zijn, dat ze niet zo snel meer een baan kunnen krijgen en dat is dan heel vervelend voor het familie-inkomen. Dan veranderen ze niet zo snel meer van baan.” De Singaporese regering verwacht dat de rust weer op de arbeidsmarkt terugkeert en dat de arbeidsproductiviteit omhoog gaat. Maar vooral verwacht zij dat bedrijven mensen gaan ontslaan (ook goed voor het evenwicht op de arbeidsmarkt) en meer machines kopen. Kortom, dat het land overschakelt van een arbeidsintensieve naar een kapitaalintensieve economie.¹³⁴⁷

Volgens oud-vakbondsleider en PAP-politicus Devan Nair wordt er gesproken over “*The Second Industrial Revolution*”, een tweede economische fase, waarin Singapore ‘omgebouwd’ wordt naar een hoge lonen- en een hoge toegevoegde waarde-economie met een zich sterk verbeterende productiviteit.¹³⁴⁸ De werkgevers worden in deze fase als het ware onder druk gezet om hun werknemers enerzijds tot grotere vaardigheden op te leiden, wat anderzijds de consequentie oplevert dat dezelfde werkgevers hen straks meer moeten betalen.

~

Ter afsluiting van deze paragraaf over de consequenties van ‘Oans bin zunig’ vijf bemerkingen:

1. het sterk verhoogde loonniveau heeft als neveneffect dat er enerzijds een extra werkloosheid ontstaat en anderzijds een herscholing van deze werklozen noodzakelijk wordt. Daarnaast

¹³⁴⁴ Aeyelts Averink, *Singapore en het ‘diamond’ model*, 63. *The Straits Times*, 26-05-1979.

¹³⁴⁵ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 55.

¹³⁴⁶ Aeyelts Averink's mail aan auteur, 30-09-2013; Endt, ‘Wat Nederland nodig heeft is een tienjarenplan’, 8-12. Teck-Wong Soon, ‘The lessons of East Asia’, 1-2.

¹³⁴⁷ Peter van Dijk, *NRC Handelsblad*, 06-06-1981.

¹³⁴⁸ Rodan, *The Political Economy of Singapore's Industrialization*, 142.

stijgt aan de universiteit tussen 1979 en 1984 het aantal studenten in technische vakken met 50%.¹³⁴⁹ De kosten van arbeid per eenheid stijgen eveneens, met maar liefst 40% procent.¹³⁵⁰

2. de verhoging van de inkomens komt indirect in het *Central Provident Fund* (CPF) terecht, het pensioensysteem maar ook de spaarpot voor de aankoop van bijvoorbeeld *Housing and Development Board* - HDB-appartementen. Het CPF kent sinds 1968 een zogenaamd *CPF Home Ownership scheme* dat de bouw van de HDB-flats financieel ondersteunt; er zijn voor deze bouw overigens nooit externe leningen afgesloten.¹³⁵¹ Als het per capita inkomen door de forse salarisverhogingen stijgt, worden de 1, 2 en 3-kamerflats nu uitgebreid richting 4 en 5-kamerflats en zelfs *executive flats*. In 1984 draagt de werknemer 23% van zijn loon af en zijn werkgever stort hetzelfde bedrag in dit fonds.¹³⁵² Bij het afscheid van Winsemius in 1983 is 80% van alle gezinseenheden in Singapore bewoner van een HDB-appartement en 55% is volledig eigenaar.
3. achteraf stelt Huff dat er in 1969 voldoende ruimte geweest is voor eventuele loonsverhogingen: Singapore's uurlonen in bijvoorbeeld de assemblage-industrie zijn op dat moment "*less than one-eleventh of the US level, and below those in South Korea, Taiwan and Hong Kong*".¹³⁵³ Met andere woorden: Singapore en Winsemius hebben toen de kans laten liggen om het loonniveau gematigd te laten stijgen in overeenstemming met de internationale arbeidsmarkten.
4. het is ook de NWC geweest, die enerzijds de loonmatigingspolitiek vanaf 1972 ondersteunt en anderzijds de loonsverhoging van 60% accepteert. Hypothetisch heeft het Nederlandse 'poldermodel' de werknemers in Singapore langere tijd minder inkomen gegeven dan waar zij, op een vrije arbeidsmarkt met een vergelijkbaar tempo van economische groei, recht op hebben.
5. eenmaal ingevoerd heeft de driejarige 60%-loonexplosie mede tot Singapore's eerste recessiejaren na 1985 geleid. Singapore heeft zich te snel uit de markt geprijsd en zijn concurrentievoordeel verloren aan andere economieën binnen de regio.¹³⁵⁴ Er zijn voor deze recessie ook een aantal externe factoren aan te wijzen: de terugval van de economieën van geïndustrialiseerde landen als de Verenigde Staten, het uitschakelingsproces van Singapore als entrepôt, waarbij regionale landen meer en meer rechtstreeks willen handelen en

¹³⁴⁹ Häntzschel, *Culture and Communication, News Flows in Singapore*, 110.

¹³⁵⁰ Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 441-442.

¹³⁵¹ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 100; Drysdale, *Singapore's Struggle for Success*, 409.

¹³⁵² Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 31.

¹³⁵³ Huff, 'The Developmental State', 1424.

¹³⁵⁴ Ibidem.

Singapore als tussenpersoon uitschakelen, en over producten uit Singapore worden frequenter belastingen geheven. Normaal gesproken weet Singapore aan recessies te ontsnappen, maar nu moet het aan de crisisjaren 1985-1989 meedoen. Ook de NWC doet aan deze klaagzang mee:

A large number of workers were retrenched in the 1985 recession. “In reality, what happened in 1979, 1980 and 1981 when we pursued this high wage policy of 20 per cent increase each year, we could not switch off. The momentum just carried through to the fourth, fifth and sixth years. Soon, we found our wages to be too high relative to our skills and costs and capability”. In other words, Singapore had priced herself out of the market. “By pricing ourselves too high, we ended up with a recession in 1985,” said Mr Lee [Kuan Yew] ruefully. And so began a period of austerity, and for the next two years (1986–1987), NWC recommended a policy of “severe wage restraint”.¹³⁵⁵

51 *Brain Services* – Dienstencentrum Singapore

De conclusie uit de vorige paragraaf is dat de te lang geforceerde loonstabilisering pas eind jaren zeventig begin jaren tachtig leidt tot de zo gewenste ontwikkeling van hoogwaardige technologie. Het heeft vijf/zes jaar te lang geduurd voordat deze sector in Singapore’s ontwikkeling ingeschaald is. Winsemius’ suggestie van *brain services*, zijn idee van een ontwikkeling *à la* Silicon Valley, is op het moment van zijn afscheid van Singapore in 1983, nog niet voldoende ontwikkeld. Het betreft bijvoorbeeld het brede scala van technische specialisaties voor accountants, artsen en advocaten, maar ook het opzetten van ontwikkelings- en onderhoudsdiensten binnen de computerindustrie en het faciliteren van doorbraken in allerlei (bio)medische kennisindustrie. Met andere woorden: het opzetten van deze technische en financiële durfindustrie komt pas in de loop van de jaren tachtig en daarna in beweging. Maar laten we bij het begin beginnen.

~

Naast rapporten over onderwijs heeft Winsemius in 1979 ook een rapport over het onderwerp *Services* geschreven. Zijn interview uit 1982 geeft een verwijzing naar dit onderwerp:

Well, tourism and banking, finance took five or six years. And the only thing that took more than 10 years and it’s still lagging behind, services. I had at that time the hope that services would also in 10 years’ time be a very considerable branch of activity. Services – accountants, servicing centres of factories jointly with the apparatus: medical services – it’s only the last few years that’s got moving. (...).¹³⁵⁶

Winsemius realiseert zich dat het niet gelukt is om met hulp van de snel opkomende geavanceerde technologie tijdig, onder zijn toezicht, de richting en ontwikkeling van *brain*

¹³⁵⁵ Lim Chong-Yah, *Wages and Wages Policies*, 91.

¹³⁵⁶ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 2.

services op te gaan. Winsemius' doel is dat Singapore de markt van de computerservices ingaat en, met Singapore's eigen Chinese intelligentsia en hoogwaardige technische kennis, het vasteland van China gaat infiltreren. Japan kan in China vanwege het taalprobleem geen rol van betekenis spelen en Amerika is politiek te ver weg. Winsemius' droom is om Singapore na 1980 op vier voeten te laten staan: industrie, bankwezen, toerisme en *servicing*, diensten, want “*Your machines have to be repaired, your books have to be kept, your computers have to run, your people have to be operated upon.*”¹³⁵⁷ De eerste stappen daartoe zijn in 1975 gezet als Ngiam Tong Dow de nieuwe voorzitter van de EDB is:

Robotisation and mechanisation would change work processes and cheap labour would no longer be needed. [Winsemius] recommended to Mr Ngiam to assemble a big group for brainstorming session and changes in the future which will be the way of 1980s.¹³⁵⁸

Internationaal is de economische situatie open en gunstig, de marktpotentie in omringende landen wordt alleen maar groter, ook voor hoog ontwikkelde diensten uit Singapore. Deze ontwikkeling van ‘*brain services*’ moet ook gezien worden als een voorzichtige *de-emphasizing* van de door Winsemius en Singapore opgezette ‘grofgrondstoffelijke’ industriële producties. *Brain services* is bedoeld als een *sophistication* van de nu al twintig jaar gevestigde ‘ruige’ metaalindustrie en scheepsbouw waar ondertussen 110.000 arbeiders werken, waarvan 90.000 buitenlanders. Een gewaagd idee van Winsemius dat Singapore, naast de elektronica-industrie in Amerika en Japan, vroegtijdig een stapje hoger moet brengen.

Het nieuwe plan wordt na het bereiken van volledige werkgelegenheid niet de opvolger van Winsemius' strategische beleidsplan en de zo succesvolle rest van de jaren zeventig. Lee Kuan Yew ziet vooralsnog ‘*Services-à-la-Winsemius*’ niet zitten, het plan *Services* dat een nog grotere uitbreiding van het tertiair onderwijs voor hoogwaardige technologie voorstaat en het industriële programma uit 1960 misschien een secundaire functie moet gaan geven.¹³⁵⁹ Je kunt stellen dat de invloed van Winsemius terugloopt, dat er, volgens een niet nader te noemen Singaporese politicus, misschien wel sprake is van een zekere mate van jaloersheid. Winsemius krijgt teveel *credits* als hij, als een mirakel van Troje, telkens opnieuw de koers van Singapore bepaalt. En volgens deze politicus moet langzaam maar zeker ook het pad voor Lee Kuan Yew's zoon geëffend worden. Overigens, wel met het Winsemius' *brain services*-plan dat Lee in zijn Nieuwjaarsrede van 1980 als volgt aanprijst:

¹³⁵⁷ Ibidem, band 14.

¹³⁵⁸ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, Summary Transcript.*

¹³⁵⁹ Aeyelts Averink, *Singapore en het 'diamond' model*, 60, 61.

(...) our oriented activities, with the emphasis on communications, brain services and knowledge industries. We can become part of the worldwide network of information and new opportunities are in service-knowledge centres, in a way similar or analogous to Singapore's part in the worldwide network of air-transport centres. There is a place in this worldwide network of information centres for a country like Singapore, to complement and supplement the major centres in America, Japan and Europe, just as our banks supplement their financial capitals. (...) Our longer-term future, in the 1990s, is in developing service-oriented activities on top of our industrial base. Our greatest growth potential is in the brain services, especially computer software.

In 1981 verwoordt de NRC in feite Winsemius' visie voor Singapore's *brain services* met de volgende quote:

"We willen in 1990 het niveau bereikt hebben dat Japan nu heeft", zegt de regering in haar budget-speech dit voorjaar. In feite mikt zij echter al verder. Singapore wil het liefst het regionale, zo niet mondiale dienstencentrum worden. Voor software, voor telecommunicatie, voor overslag, voor toeristen, voor de gezondheidszorg. De regering werkt heel slim aan dat doel. (...) Het upgradingsproces verloopt echter niet rimpelloos. De multinationals willen wel, maar de menselijke geest is niet van elastiek. Hoewel de regering er al jaren hard aan trekt om de kwaliteit van het onderwijs te verhogen en voldoende specialisten, technici en geschoolde arbeiders af te leveren zit in opleiding en opvoeding automatisch een beperking. Het kost een generatie om een basis van industrieel denken en leven te leggen. Uit allerlei verhalen blijkt dat de Singaporezen nog steeds in de eerste fase van hun industriële revolutie zitten en moeten wennen aan de nieuwe wereld.¹³⁶⁰

Met andere woorden, *brain services* moet nog enige jaren pas op de plaats maken en kan daardoor niet aan het blazoen van Winsemius toegevoegd worden. Het is een op dat moment onder zijn leiding niet-gehonoreerde stap die, volgens laatstgenoemde politicus, misschien tot het afscheid van Winsemius leidt. Pas bij de recessie in 1985, Winsemius is dan twee jaar niet meer in dienst, als de hoge loonkosten Singapore's industrie nog minder concurrerend maken, gaat de PAP-regering in de door Winsemius geprogrammeerde *Services sector* investeren, de extra groeimotor naast de conservatieve industriële productiesectoren. Lee Hsien Loong, zoon van Lee Kuan Yew, *Acting Minister for Trade and Industry and Minister of State for Defence*, komt in 1986 op de recent ingeslagen weg van *brain services* terug met:

Our basis for economic growth over the next twenty-five years will therefore have to be different. The Economic Committee has pointed out that the new growth areas for the Singapore economy lie in international tradeable services and offshore investments and activities - offshore in the sense of outside Singapore, both within and beyond the region. At the same time, we must further develop the manufacturing sector in Singapore.

EDB has been given the task of promoting service industries internationally. A Services Promotion Division has been set up within EDB. I am happy that it is making good progress. It has prepared plans to promote specific industries and companies. New incentives for the service industry have been introduced. Since the extension of the pioneer certificate scheme to service companies in 1984, 31 companies have been granted pioneer service status. Response to the

¹³⁶⁰ Peter van Dijk, *NRC Handelsblad*, 06-06-1981.

Operational Headquarters Scheme, which I announced in June this year, has also been good. The EDB has received numerous enquiries on the scheme and is now seriously discussing with more than 20 companies their plans to set up operational headquarters in Singapore. Seven companies have submitted applications for the OHQ incentive. These companies cover a wide range of services, from electronics and computer services companies to large industrial MNCs.¹³⁶¹

Na de recessie, in 1991, om de erosie van Singapore's concurrentiekracht tegen te gaan, wordt het economische *Strategic Plan Towards a Developed Nation* in het parlement goedgekeurd. Het zet de langetermijndoelstelling uit voor een opbouw van loonflexibiliteit en, nu formeel, geeft het de richting aan voor de bevordering van de diverse dienstensectoren.¹³⁶² Huff specificceert:

Its eight objectives were "enhancing human resources, promoting national teamwork, becoming internationally orientated, creating a conducive climate for innovation, developing manufacturing and service clusters, spearheading economic redevelopment, maintaining international competitiveness and reducing vulnerability."¹³⁶³

52 Maatgevende Winsemius – een recapitulatie

De laatste onderzoeksvraag is bijna volledig beantwoord. De voorgaande Delen en paragrafen geven antwoorden op hoe Winsemius' vergaarde kennis aan de opbouw van Singapore bijgedragen heeft en in hoeverre de rol van Winsemius maatgevend is geweest voor het 'wonder' Singapore. Zijn belangrijkste bijdrage aan Singapore is eigenlijk dat hij bijna 25 jaar lang de ontstane situatie in Singapore correct inschat en de oplossing tot verandering, tot verbetering, vrijwel spontaan afgeeft. Als oude welvaartsbronnen wegvallen, weet hij nieuwe aan te boren en bij herhaalde tegenslagen op meerdere terreinen weet hij hoe zaken ten gunste gedraaid moeten worden. Winsemius is voor Singapore typisch de man met een '*Luctor et Emergo*'-instelling, de wapenspreuk van de Nederlandse provincie Zeeland 'ik worstel en kom boven', Winsemius de '*instant doctor*', vaak de specialist in het voorkomen van fouten.

Singapore, geleid door een groep jonge politici met een gemeenschappelijk doel, heeft expliciete leiding gevraagd aan een westerse expert die zijn ervaringen volop heeft kunnen benutten, die maatgevend micromanagement voor zijn industrialisatiebeleid heeft kunnen uitzetten en macromanagement op politiek Singapore heeft overgedragen. Zoals hij in 1982 bevestigt:

¹³⁶¹ Lee Hsien Loong, speech by BG (Res) Lee Hsien Loong, Acting Minister for Trade and Industry and Minister of State for Defence, at the Economic Development Board (EDB) 25th Anniversary Celebration Dinner Held at Westin Stanford Hotel on Tuesday, 30 September 1986 at 7.30 PM.

¹³⁶² Huff, *The Economic Growth of Singapore*, 450. Singapore, Ministry of Trade and Industry, *The Strategic Economic Plan, Towards a Developed Nation* (Singapore 1991).

¹³⁶³ Ibidem Huff, 451-452.

In contrast to many other former colonies trying to generate economic development under their own steam, which in most cases turned out to be a very costly and time-consuming trial and error method, Singapore decided to accept the heritage of the West in areas where it could benefit from the Western experience.¹³⁶⁴

De inwoners van Singapore hebben hun leermeester bij uitstek gekregen en, tussen de Winsemius jaren 1965 en 1985, 's-werelds hoogste BBP/capita-groeipercentage van 7,6% behaald.¹³⁶⁵ Daarnaast heeft Singapore in 1985, zoals onderstaande Tabel 5 laat zien, in vergelijking met Japan en de andere 'tijgers' van Azië, de op één na hoogste BBP-ranking gehaald en ten opzichte van bijvoorbeeld Nederland en Groot-Brittanie in 1985 geen slecht figuur geslagen.

Tabel 5

Economic Growth for Selected Countries and Gross National Product (GNP) per capita			
	1965 - '85 Average Annual GNP/Capita Growth Rate in %	1965 GNP / Capita U.S.\$ and (Rank)	1985 GNP / capita U.S.\$ and (Rank)
Singapore	7,6	550 (12)	7420 (10)
Taiwan	7,2	220 (16)	3600 (12)
South Korea	6,6	150 (17)	2150 (13)
Hong Kong	6,1	590 (11)	6230 (11)
Japan	4,7	780 (10)	11300 (5)
West Germany	2,7	1810 (5)	10940 (6)
Canada	2,4	2260 (3)	13680 (3)
Netherlands	2,0	1520 (7)	9290 (7)
United States	1,7	3420 (1)	16690 (1)
Great Britain	1,6	1580 (6)	8460 (9)

Winsemius' aanzet tot groei van Singapore start in 1960, als Singapore zijn eerste adviezen ontvangt en hij Singapore's industrialisatie dwingend ter hand neemt. In 1965 is hij de reddende engel die opnieuw Singapore's toekomst uitzet en implementeert. Maatgevend is dan wederom zijn persoonlijke aanpak hoe projecten te entameren die Singapore al in de eerste tien jaren na zijn start een uitzonderlijke economische *boost* geven. Winsemius is ook dé maatgevende man voor het meest treffende onderdeel van het eiland Singapore: de scheepsbouw en de diverse aanverwante industriële aspecten. Niet voor niets is Singapore tussen 1960 en 1981 in de wereldrangorde van havensteden van positie zeven naar de tweede

¹³⁶⁴ Nair, *Not by Wages Alone: Selected Speeches and Writings of C.V.* Foreword by Albert Winsemius.

¹³⁶⁵ World Development Report 1987 en andere statistieken; 7,8%: Lim Chong Yah, 'The National Wages Council: Targets and Goals', 40.

plaats geklommen. Ook de luchtvaart is aan deze ontwikkeling verbonden, net als het toerisme en het onderwijs, door Winsemius in de jaren zestig en zeventig als maatgevende onderdelen van Singapore geïntroduceerd.

Maatgevend is ook Winsemius' verhouding met de vakbonden in Singapore, die doorlopend een handreiking van hem krijgen omdat hij de logische verbanden duidelijk weet te maken tussen enerzijds de inzet die nodig is en anderzijds het bereiken van een doel. Door deze efficiencyhouding brengt hij Singapore ook een nieuwe overlegstructuur tussen de bonden en de regering, de *National Wages Council*, de NWC, waardoor Winsemius een duidelijke wending aan de vorm van economische en sociale besluitvorming geeft.¹³⁶⁶

~

Een jaar nadat Winsemius zich uit de actieve advisering van Singapore heeft teruggetrokken wijst hij erop dat, voorafgaande aan de dynamische groei, door de regering van Singapore belangrijke voorwaarden geschapen zijn. Hij noemt dan als meest belangrijke preconditionie het elimineren van de communistische dreiging; het economische verlies van duizenden mandagen door stakingen liep daardoor vanaf midden jaren zestig geleidelijk terug tot zo goed als nul.

During my first stay in Singapore – late 1960 and early 1961 – there were several leading Communists in government, though in positions where they could do little harm. The labour unions were, however, almost entirely controlled by them. Their goal was: as little economic development as possible, in order to foment unrest and dissension; thus creating the basis for seizing power. The many strikes and aggressive street riots at that time, were mainly provoked by them.¹³⁶⁷

Het bijzondere is dat Singapore's politiek van tijd tot tijd robuust in persoonlijke zaken van tegenstanders ingebroken heeft, maar dat voor deze activiteiten slechts terzijde een relatie met Winsemius gelegd wordt. Winsemius, door zo'n zestal weken per jaar in Singapore te zijn, ontspringt de dans om als mogelijke schuldige gekruisigd te worden. Hij is de pianospeler, hij is de boodschapper die in de geschiedenis van Singapore voor deze invloed niet afgeschoten wordt. Nadat Winsemius teruggetreden is bevestigt *The Straits Times*:

All those years, Dr. Winsemius deliberately kept a low profile, taking the view that as his function was advisory and his advice usually confidential, he himself should stay out of the limelight.¹³⁶⁸

Tijdens dezelfde afscheidslezing van 19 juni 1984 benoemt Winsemius Singapore's tweede preconditionie: de alomvattende vakorganisatie NTUC die de ontwikkelingsideeën van de regering

¹³⁶⁶ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 147, 177-178.

¹³⁶⁷ Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 4.

¹³⁶⁸ *The Straits Times*, 25-02-1984, 16;

<http://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/Digitised/Article/singmonitor19840226-1.2.18.3>.

ondersteunt en niet dwarsboomt, die bereid is constructief bij te dragen aan de economische en sociale ontwikkeling van het land.¹³⁶⁹ Een vakorganisatie die zich wil baseren op het kapitalistische principe van de vrije onderneming met als uitgangspunt “*first earn, then spend*”.¹³⁷⁰ Ook hier gunt Winsemius de *credits* aan de regering van Singapore en gaat hij zelf niet prat op zijn eigen invalshoeken van betreffende aanpak. Want zowel de vakverenigingen als de werkgeversbonden zijn door hem meervoudig maatgevend aangezet om betere verhoudingen te creëren en elkaar door de jaren heen vast te houden, ter bevordering van een gemeenschappelijk gezonder arbeidsklimaat.

Twee bemerkingen om Winsemius' bescheidenheid enigermate te neutraliseren:

- Singapore is door het beleid van zijn regering, ondersteund door Winsemius' adviezen en maatregelen in een relatief korte tijd beter bestuurbaar geworden. Door enerzijds het verworven systeem van gecontroleerde bonden, vleugellam gemaakt door harde wetgeving en anderzijds de werkgevers (in de MNC's) die afhankelijk zijn van het stringente regeringsbeleid, lopen alle partijen aan de leiband van de gewenste ontwikkeling mee;
- Anderzijds, op het moment dat alle vakorganisaties onder één paraplu opereren, tegen 1976, zijn in *Jurong* 650 nieuwe fabrieken operatief en zijn meer dan 20.000 nieuw gebouwde HDB-appartementen in gebruik. Slechts uitgaande van deze resultaten is het duidelijk dat de autocratie, de onderdrukking van de procommunistische vakbonden, ‘*Operation Coldstore*’ en de stringente wetgeving, niet voor niets zijn geweest.

¹³⁶⁹ Winsemius, *The dynamics of a developing nation Singapore*, 3, 5, 8.

¹³⁷⁰ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 05; Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 8.

Hoofdstuk 14 Politiek en geluk

54 Winsemius' politieke aanbevelingen

In het algemeen gesproken vormt een specifieke politieke constellatie voortdurend de context van het ontwikkelingssucces van de tijgers in Zuidoost Azië, en ook van tijger Singapore. In de Koude Oorlog staan deze landen met de rug tegen de muur, te schetsen met de kreet: pompen of (communistisch, economisch) verzuipen. Veel van deze landen, ook Singapore, zijn politiek via ontwikkelingsmaatregelen uit de brand geholpen en dit verklaart waarom Winsemius *überhaupt* met zijn ontwikkelingstaak kan beginnen. Met andere woorden, het zijn niet slechts aanbevelingen ten aanzien van ontwikkeling die min of meer toevallig een politiek gehalte hebben, maar Winsemius' maatregelen zijn sowieso slechts de logische consequenties van politieke uitgangspunten.

Onderzoeker en wetenschapper Loh Kah Seng opent de aangekondigde reeks van Winsemius' politieke invalshoeken met de uitspraak:

First, despite being a technical person, Winsemius proposed political solutions for Singapore, in particular for the state to lead the industrialisation programme and proscribe the leftist opposition.¹³⁷¹

Binnen drie maanden na aankomst in Singapore geeft technisch adviseur Winsemius zijn steun aan Singapore's premier, aan Lee Kuan Yew's acties tot het elimineren van de destructieve invalshoek van het communisme. Winsemius praktiseert dat door bijvoorbeeld het beleid van James Puthuchear, de manager van de voorloper van de EDB, de *Industrial Promotion Board*, te verwerpen. Als Singapore in basisindustrieën wil gaan investeren kiest de communistische politicus en vakbondsman Puthuchear voor volledig staatseigendom terwijl Winsemius, in tandem met minister Goh Keng Swee, een liberale propositie voorstaat met privékapitaal, die uiteindelijk gevolgd gaat worden. Winsemius bevestigt in 1984: “*Without much ado a choice was made for free enterprise. I have always considered this choice to be one of the most monumental in the history of Singapore*”.¹³⁷²

Een volgend politiek advies geeft Winsemius begin 1961 in zijn eerste rapportage, dat duidelijk stelt dat de vakbonden onder regeringstoezicht gesteld moeten worden. Deze twee ‘schoten voor de boeg’ geven Winsemius' visie duidelijk aan: het maakt niet uit hoe je het doet

¹³⁷¹ Loh Kah Seng, ‘Albert Winsemius and the Transnational Origins of High Modernist Governance in Singapore’, 72.

¹³⁷² Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 8.

maar zorg dat je en de communisten en de linkse bonden onder controle krijgt, zo niet dan wordt het hier nooit wat.

Voor Winsemius en Lee zijn deze vroegtijdige en opvallende politieke gewaarwordingen het begin van een jarenlange relatie. Het is vanzelfsprekend dat in lijn met deze uitspraken de aanpassing van Singapore's burgers tot efficiënte werknemers in de 23 jaar dat Winsemius als adviseur optreedt, sterk beïnvloed zijn. Loh Kah Seng concludeert zelfs dat *"His advice was ultimately political and contributed to high modernist governance in Singapore"*.¹³⁷³ En niet alleen dat, Winsemius' politieke invalshoek heeft volgens Loh ook een vervolg: *"The second aspect is to move beyond the state to chart Singapore's transnational industrial history, of which Winsemius was a part"*.¹³⁷⁴

Inderdaad, Winsemius heeft toen het project tot samengaan met Maleisië stuk liep, vanaf 1965 Singapore politiek aan de hand genomen om samen de wereld in te gaan. Hoewel het de PAP in die tijd niet ontbreekt aan intellectuele kennis, durf en enthousiasme, heeft het een Winsemius nodig die precies verwoordt wat de PAP politiek zo graag wil horen: duidelijke pragmatische oplossingen die veelal in andere ontwikkelde landen al toegepast en bewezen zijn.

Winsemius' waarschuwing aan de regeringsleiders van de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Australië vermeld in het *Memorandum (Revised)* uit 1965, is een topstuk uit zijn politieke aanpak en bovendien verpakt met duidelijke militaire connotatie. Geparafraseerd en soms voorzien van originele citaten stelt Winsemius:

- het is een labiel moment, dat nog erger gaat worden als vanaf 1968 nog meer jongeren de arbeidsmarkt opkomen;
- werkloosheid en dus sociale onrust maakt dat de communisten weer kunnen toeslaan, ondanks de verreikende maatregelen die tot nu toe getroffen zijn, *"thus Singapore's economic trouble (which is for the greater part a heritage of its temporary participation in Malaysia) would become a political problem in Malaya and a strategic/military problem in South East Asia"*;
- een kettingreactie met opstanden en militaire consequenties is niet te stoppen: *" (...) in a full-fledged world war no number of police or army would be able to stop this fatal development without creating a complete anarchy"*.

Het lijkt wel alsof je 'vadertje Drees', vanaf 1948 de Nederlandse premier, hardop hoort mopperen als Winsemius in 1966 in politieke terminologie schrijft dat:

Politically, Singapore is walking on the razor's edge. (...) An increase in excess unemployment, even from 25,000 to 30,000 people will directly be exploited by the communists and with an almost guaranteed success. (...) Only a Socialist Government like yours or a similar Government could have been and will be in the near future able to keep the situation in hand.

¹³⁷³ Ibidem, 74.

¹³⁷⁴ Ibidem.

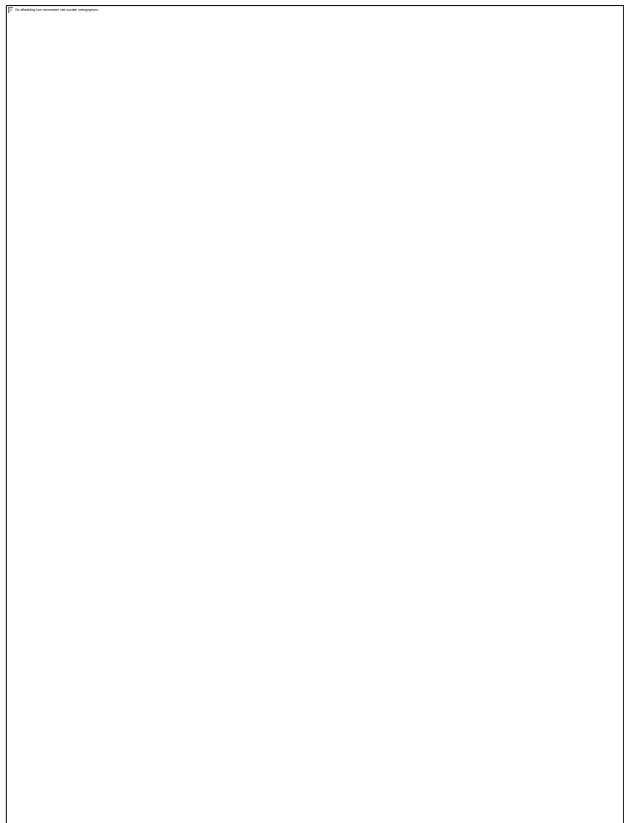
(...) If Singapore became a stronghold of communism, the non-communist strategic defence zone from Japan to New Zealand would be broken. Not only Malaysia and Great Britain, but also Australia, New Zealand and the United States would then be drawn into the strategic sphere around Singapore.¹³⁷⁵

Vooral deze laatste waarschuwing aan de regering van Singapore en via hen aan de regeringsleiders van de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Australië voor een “*stronghold of communism*” is fors politiek van aard: als de economie van Singapore door de scheiding van Maleisië instort kan er een kettingreactie plaats vinden, waardoor de stadstaat in een bolwerk van communisme kan veranderen. Een duidelijke (geo)politieke waarschuwing van een economisch adviseur die zelf beweert niet over enige politieke expertise te beschikken:

Thus, unless a way can be found quickly to restore the possibilities for the limited increase in employment needed in Singapore (some 7,000 primary jobs a year), Singapore will certainly become a major problem for these countries in world politics in Asia and the Far-East, if not a problem of global consequence. This fatal sequence should be made clear to the Government of every country which may at some phase be affected by the Singapore development. It is hoped that Malaysia will soon come to the conclusion that politically and military/strategically its fate is completely dependent on the course which Singapore will take. (...) As mentioned earlier, the fight for industrial development is not a struggle with an economic but ultimately with a political goal, namely to win the battle on the labour front in Singapore.¹³⁷⁶

~

Naast bovengenoemde forse suggesties over het bestieren van de communisten en de vakbonden en zijn internationale oproep tot bezinning over Singapore en zijn veiligheidssituatie heeft Winsemius een gamma van meer of minder politiek getinte suggesties gelanceerd. Het voorstel om het standbeeld van Raffles in de openbare ruimte van Singapore te behouden is in feite daar één van.¹³⁷⁷ Het doel is duidelijk: potentiële investeerders niet afschrikken door mogelijk antiwesterse of antikoloniale ideeën. Ook de in paragraaf 38 genoemde politiek-financiële ontwikkelingen met buurland Indonesië zijn

¹³⁷⁵ National Archives of Singapore, PREM, Britain, Dr. A. Winsemius, Memorandum (Revised) 2-3.

¹³⁷⁶ Ibidem, 3-4.

¹³⁷⁷ Foto standbeeld Raffles

belangrijke items van Winsemius' politieke invloed, vooral als zelfs Winsemius aan de basis staat voor mutaties van ministersposten. En wat te denken van Winsemius' invloed op het functioneren van de NWC, als Winsemius in 1980 voorstelt om de aanpak van de NWC aan te passen: “*I suggested to call it a day and change it, everybody protested. They say: “It is working fine”*”.¹³⁷⁸

Een interessante politieke invalshoek komt als in 1993 Winsemius terloops bemerkt, tien jaar na zijn afscheid van Singapore, dat binnen zijn UNDP-team in 1960/1961 “van economische specialisten zich [ook] één á twee ‘politieke’ leden bevonden”. Niet geheel verbazingwekkend als de *curriculum vitae* van zowel Winsemius als van I. Fang Tang nader bestudeerd worden en ook niet verwonderlijk gezien de verknochtheid van de Amerikaanse buitenlandse politiek met ontwikkelingshulp.¹³⁷⁹

~

Het totaal aan voorbeelden culmineert naar een voor deze paragraaf afrondende vraag: is de politieke éénpartij-dominantie van de PAP in Singapore vanaf 1959 tot heden ook door Winsemius' success story onderbouwd? Al zijn politieke ideeën, van het uitschakelen van de communisten tot en met het disciplineren van de arbeidersbeweging en de daarop gebouwde linkervleugel van de PAP, zijn zonder twijfel voor Singapore's economische ontwikkeling cruciaal geweest. Maar is Winsemius voldoende geweest om de ruimte te scheppen voor een technocratisch beleid voor een periode van meer dan zestig jaar, of zijn er andere en meerdere perifere omstandigheden?

Voor de beantwoording van deze vraag moet vooral gekeken worden naar de intern zo dikwijls benadrukte kwetsbaarheid van Singapore, zowel fysiek (het vanaf 1965 versneld opzetten van een nationaal leger) als religieus (*‘Singapore as a Chinese nation in a sea of Malays’*). Vooral tijdens de Koude Oorlog hebben etnische spanningen in relatie tot Maleisië en Indonesië een bijzondere rol gespeeld. Het bestuur van Singapore, met een redelijk elitaire inslag, zoekt in de labiele periode rond 1960-1965 naar een versnelde identiteit, waardoor psychologische onzekerheden, ook van de bestuurders zelf, en achterdocht ten opzichte van niet begrepen politieke reacties en situaties in de omringende landen tot allerlei *issues of control* leiden. Perioden van onzekerheid en angst voor (on)zichtbare vijanden zijn gouden tijden voor leiders met dictatoriale neigingen.

¹³⁷⁸ *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 16.

¹³⁷⁹ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview; I.F. Tang, ‘A Lemon or a Rolls-Royce’ in: Chan Chin Bock (red.), *Heart Work* (Singapore 2002) 18-23; Schein, *Strategic Pragmatism*, 72.

In dit latente spanningsveld van allerlei oppositiebewegingen, door het opschorten van rechten, leidt de disciplinerende van Singapore's samenleving tot allerlei (staats)acties op institutioneel, organisationeel en individueel gebied. De langdurige praktijk van het PAP regime om met inzet van de *Internal Security Act* (ISA) of andere dwangmiddelen, die via het parlement ter hand zijn gesteld, tegenstanders of tegengeluiden de mond te snoeren, heeft de PAP in Singapore een bijna 'eeuwige' invloed gegeven. In het bijzonder op het gebied van de persvrijheid is rigoureuus gehandhaafd, publicaties als de *Far Eastern Economic Review* en de *International Wall Street Journal* zijn verboden of krijgen verspreidingsrestricties opgelegd.

Het zijn echter merendeels individuen en groepen geweest die via de ISA de kracht van het regime hebben gevoeld, via buitenissige belastingcontroles of smaadprocessen tot en met de huidige *fake news*-wetgeving, de POFMA-wetgeving (*Protection from Online Falsehoods and Manipulation Act*) die de bewijslast in feite omdraait. Het is dan aan de beklagde om via een zeer kostbare rechtbankprocedure te proberen om zijn onschuld te bewijzen. Ook het controleren van de politieke omgeving (herindeling van kiesdistricten) valt hieronder.

Al deze en vele andere voorbeelden schakelen niet alleen individuen en publicaties uit; er gaat ook een uiterst disciplinerende werking vanuit die auteur James Gomez in zijn publicatie *Self censorship: Singapore's shame* noemt.¹³⁸⁰ Politieke verworvenheden als Singapore's meritocratie en de uitroeiing van corruptie hebben enerzijds wel geleid tot een transparante samenleving maar je kunt ook van het standpunt uitgaan dat het systeem sociaal oneerlijk is en omgezet moet worden in politieke vrijheid en economische groei. Zoals Mitchell Wigdor in zijn proefschrift uit 2013 stelt, met een quote verwijzend naar de wetenschapper Blomstrom:

For instance, Singapore is lagging behind many other East Asian countries in the pace of political liberalization. Whereas countries such as Korea, Taiwan, the Philippines, and Indonesia have achieved or been moving towards democracy in recent years, Singapore still has limits on the freedom of media, the cultural sphere, civil society, trade unions and political activities. The result has been a society where people are said to be cautious about expressing own ideas [sic] and views and where most people opt for the safe strategy to follow officially sanctioned paths.

A society that oppresses alternative views is obviously not encouraging independent thinking and creativity. It is also uncertain if the government can expect people to think independently and to be creative in some areas such as in science or businesses, without allowing them to express independent views on for instance politics. (Blomstrom et al. 1999: 45)¹³⁸¹ Singapore wants a creative, innovative entrepreneurial class, but it is uncertain how such a class can

¹³⁸⁰ James Gomez, *Self Censorship: Singapore's Shame* (Singapore 2000).

¹³⁸¹ M. Blomstrom, S. Globerman en A. Kokko (red.), 'The Determinants of Host Country Spillovers from Foreign Direct Investment: Review and Synthesis of the Literature', *SSE/EFI Working paper series in Economics and Finance*, no. 239. The European Institute of Japanese Studies (Stockholm 1999). 45.

develop in the business world without creativity and innovation being permitted free voice in whatever fields of endeavour they choose to express themselves.¹³⁸²

Wigdor vergeet echter dat veel van Singapore's zakelijke en technische creativiteit of in oorsprong aanwezig is of van buiten 'ingekocht' wordt en dat onafhankelijke denkpatronen van ondernemers door 'politiek Singapore' nauwelijks enige barrière opgeworpen krijgen. Terwijl, terecht, dezelfde politiek in openbare gedragsuitingen en delen van de wetenschap, zoals geesteswetenschappen, in het algemeen daar waar volgens westers denken democratische grondbeginselen een leidende rol zouden moeten spelen, de voorkeur gegeven is aan autocratische vaak geforceerde besluitvorming. Politieke angst en spanning, op momenten vol psychologische onzekerheden naast versnelde identiteitsopbouw, hebben de regering onder leiding van Lee Kuan Yew naar een stringente continuering van de PAP-politiek geleid. Ngiam Tong Dow geeft in zijn *Reflections* een interessante weergave van Lee's denkbeeld hoe macht uit te oefenen "*we must have a strong treasury (the economy), control of the gun (the army), and influence over the voice (the media)*".¹³⁸³

Ook de hierboven herhaalde waarschuwing van Winsemius aan de regeringsleiders van de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Australië voor een mogelijke kettingreactie van onlusten, heeft tot een inboezeming van politieke angst gezorgd en leidt daardoor bijna automatisch rechtstreeks tot een positieve beantwoording van Winsemius' invloed op het jarenlange monopolie van de PAP. Met andere woorden: als de politieke context van Singapore in relatie tot Winsemius' 23-jarige politieke suggesties kritisch benaderd wordt dan heeft het PAP-beleid Winsemius' medewerking en invloed niet ontlopen, waardoor de PAP door dezelfde Winsemius aan decennia lange continuïteit geholpen is. Het voortbestaan van een éénpartij-staat is echter niet exclusief uit het mandaat van Winsemius ontstaan, maar hij heeft in het resultaat van een éénpartij-dominantie van de PAP wel meegeteld en zijn rol gespeeld.

55 De nieuwe maat: het Bruto Nationaal Geluk (BNG)

Is het voor te stellen dat motieven en besluiten genomen door Winsemius en Singapore's politici het persoonlijke geluk, de persoonlijke tevredenheid van Singapore's huidige bewoners hebben beïnvloed? Sterker: heeft de ontwikkeling van Winsemius' welvaart in Singapore gefaald als blijkt dat het 'geluksgevoel' van de gemiddelde Singaporees achtergebleven is bij de ontwikkeling van zijn welvaart? Telt het geestelijke geluk mee in de afweging van Winsemius' invloed op de ontwikkeling van Singapore?

¹³⁸² Wigdor, *No Miracle: What Asia can Teach all Countries about Growth*, 175-176.

¹³⁸³ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 61.

Mondiaal zijn er in de afgelopen decennia vele wetenschappelijke activiteiten opgestart die ‘de mate van geestelijke tevredenheid’ proberen vast te leggen in relatie tot eenieders eigen woonomgeving en levenswijze. Bovendien worden de uitkomsten van deze onderzoeken, de antwoorden hoe *happy* elk land wel is, naast elkaar gelegd en met elkaar vergeleken. Bij deze veelal Engelstalige instellingen wordt het woord *happiness* vaak gebruikt, dat wij met het Nederlandse woord ‘geluk’ vertalen. Het is misschien handiger om in plaats van ‘geluk’ over te schakelen op het woord ‘tevreden’, een wat meer tastbare menselijke status van levenskwaliteit en welzijnsgevoel. Maar dat wil niet zeggen dat je gelukkig bent als je tevreden bent, of tevreden als je gelukkig bent; situaties die niet helder en onomstotelijk beantwoord kunnen worden.

Als dit onderzoek naar Winsemius in 2013 opgestart wordt is er een verwijzing naar een ontwikkeling van tevredenheid:

Can we visualize that motives and decisions taken by Winsemius and Singapore’s politicians benefitted the personal satisfaction of its inhabitants today? To complete the history of Winsemius’ involvement in Singapore this thesis confirms a certain responsibility for the reproduction of the development course of Singapore’s human progress. It argues that Dr. Albert Winsemius not only launched Singapore’s Development Miracle of welfare and wealth. As a consequence he also initiated present levels of wellbeing and happiness.¹³⁸⁴

De toenmalige vraag ‘maakt groeiende welvaart meer tevreden’ is ook nu in 2020 nauwelijks wetenschappelijk te beantwoorden. Misschien kan een antwoord vergemakkelijkt worden door de drie hieronder vermelde invalshoeken te bestuderen, waarna ieder voor zich, u en ik, een eigen conclusie trekt?

1. In 1990, zes jaar nadat Winsemius Singapore’s dienst verlaten heeft, vindt aldaar een tevredenheidsonderzoek plaats, Singapore’s zogenaamde *Quality of Life Indicators*.¹³⁸⁵ Het is interessant te zien dat, dertig jaar geleden, naast Singapore’s behuizing en gezondheidszorg, zowel de economische als de politieke omgeving hoog geplaatst staan. Zonder een vergelijkingstabel met identieke uitslagen voor 1960, het startjaar van Winsemius, suggereren beide tabellen als vanzelfsprekend dat de groeiende welvaart in Singapore na 1960 een grote mate van tevredenheid gestimuleerd heeft. De regering van Singapore, de PAP en extern adviseur Winsemius krijgen in 1990 door deze tabellen een duidelijk schouderklopje.

¹³⁸⁴ Tekst van auteurs *Flyer* uit 1963; *National Archives of Singapore, Oral History Centre*, Dr. Albert Winsemius, band 16.

¹³⁸⁵ Häntzschel, *Culture and Communication, News Flows in Singapore*, 114-115, gebaseerd op data verstrekt door Singapore’s Ministry of Trade and Industry: *The Strategic Economic Plan, Towards a Developed Nation* (Singapore 1991) 24-25.

TABEL 6

Issue	Best country out of 100 countries	Singapore's rating, out of 10 for best country
Housing	Singapore	10
Health Care	Singapore	10
Physical Environment	Australia	7
Political Environment	Singapore	10
Economic Environment	Singapore	10
Public Transport	Singapore	10
Private Transport (cost)	United States of America	4
Communication	Singapore	10
Education (% with secondary educ.)	United States of America	6
Mass Media	United States of America	10
Crime	Singapore	10
Arts	France	4
Recreation	United States of America	5
Essential services and utilities	Japan	7

TABEL 7

Issue	Rank out of 100 countries
Public safety (murder rate)	20
Food Cost (% of income)	5
Living Space	42
Housing standards (availability of utilities)	1
Communications (telephones per thousand)	20
Education (% with secondary education)	40
Public health (infant mortality)	6
Noise level	1
Traffic flow	7

2. Als de statistiek van het *World Happiness Report 2019* (WHR) erop nageslagen wordt, het rapport dat tevredenheid als een “*new economic paradigm*” beschouwt, blijkt dat Singapore's *Ranking of Happiness* van 156 landen dat jaar op de 34ste plaats staat. Dat is ongeveer een identieke positie die Singapore in de periode 2005/2008 inneemt, de jaren dat de WHR met haar metingen start. De gemiddelde inwoner van Singapore lijkt in deze vijftien jaar tijd op bijna een en hetzelfde niveau van tevredenheid staan. Singapore staat met deze 34ste plaats temidden van landen als Brazilië, Uruguay, el Salvador en Italië. Finland, Denemarken, Noorwegen, IJsland en Nederland staan op de eerste vijf plaatsen.¹³⁸⁶

¹³⁸⁶ Joän F. Helliwell, Richard Layard en Jeffrey D. Sachs (red.), *World Happiness Report, 2019*, Sustainable Development Solutions Network. (New York 2019), *Figure 2.7* en *2.8*; <https://worldhappiness.report/ed/2019/>; World Happiness Report; *Human Development Index*, United Nations.

Overigens: het WHR definieert deze tevredenheid aan de hand van zes, typisch Singapore-gerelateerde pluspunten: *GDP per capita*, *social support*, *healthy life expectancy*, *freedom to make life choices*, *generosity* en *perceptions of corruption*. Factoren die sinds begin jaren zestig van de vorige eeuw door de regering van Singapore genereus gesponsord zijn. Met andere woorden, op basis van deze technisch meetbare onderdelen rekenen de bewoners van Singapore in de afgelopen vijftien jaren qua ‘tevredenheid’ positief af. De vraag: hoe is de ontwikkeling van deze tevredenheid vanaf 1960, vanaf Winsemius, blijft echter nog open.

~

Als we ‘tevredenheid’ spiegelen aan het woord ‘menselijke ontwikkeling’, een onderzoek dat de Verenigde Naties vanaf 1990 start en dit terugzoeken in zijn *Human Development Index* (HDI) dan zien we dat Singapore in 2019 op de zeer hoge 9^e plaats van de wereldranglijst staat, tussen Zweden en Nederland, een “*Very High Human Development*”.¹³⁸⁷ De HDI komt tot de conclusie dat in de autocratisch gecontroleerde jaren de drie voor Singapore uitstekend ontwikkelde parameters - *a long and healthy life*, *access to education* en een *decent standard of living* – tot een zeer hoge waardering geleid heeft.¹³⁸⁸

Helaas, deze HDI voert echter niet verder terug dan 1990, 30 jaar na de komst en 8 jaar na het vertrek van Winsemius. Er kan slechts tot op zekere hoogte een relatie gelegd worden met Winsemius’ drieëntwintigjarige welvaartsoffensief dat in 1960 gestart is. Maar als we weten dat tussen 1990 en 2018 Singapore’s HDI-waarde in bijna dertig jaar stijgt van 0.718 naar 0.935, een verhoging van 30.2%, dan lijkt het erop dat de in Winsemius’ Singapore-tijd gevoerde politiek op termijn positieve ‘menselijke tevredenheidsvruchten’ heeft afgeworpen. Vooral als duidelijk is dat het 1990 gemiddelde wereld-HDI van 0.598 per 2018 ‘slechts’ naar 0.731 is gestegen; in zestig jaar ‘slechts’ 22%.¹³⁸⁹ Bevreemdend is wel dat de sprong van Singapore naar de 9^e plaats zich pas in de 21ste eeuw afspeelt, in 1990 staat Singapore nog op de 38^e plaats. Sterker, in 2009 staat Singapore nog op de 27^e plaats in de HDI-wereldranglijst.

~

Concluderend: de statistieken van de WHR en de HDI zijn slechts ten dele geschikt om de ontwikkeling van tevredenheid in Singapore na 1960 te kunnen beoordelen. Bovendien zijn deze parameters nog onderweg naar een meer robuust en wetenschappelijke basis. Groeiende welvaart heeft in Singapore voor meer welzijn gezorgd maar het blijft interessant om een vergelijking met 1960 te kunnen maken.

¹³⁸⁷ *The Human Development Index*, UNDP; <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>, geraadpleegd 12-04-2020.

¹³⁸⁸ <https://ourworldindata.org/human-development-index>, geraadpleegd 08-04-2020.

¹³⁸⁹ <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/SGP>, geraadpleegd 12-04-2020.

3. Tevredenheid peilen lijkt nog moeilijker te worden als de vraag gesteld wordt of een inwoner van Singapore op een andere manier zijn geestelijk geluk, zijn tevredenheid ervaart dan zijn evenknie in bijvoorbeeld Nederland of in Amerika. Is er iets pertinent anders als een evaluatie naar tevredenheid uitgevoerd wordt in Europa of in Singapore? Kan tevredenheid verbonden zijn met de vrijheid om keuzes te maken, met het wars zijn van dwingende politiek, met een opstandig karakter, met een individualiteit die niet overal hetzelfde is, met de open en vrije samenleving waar bijvoorbeeld de huidige Chinese communistische partij zo vijandig tegenover staat? Functioneert tevredenheid anders in het oosten anders dan in het westen?

In het verlengde daarvan komt dan de vraag op of democratie een universele waarde is. Is er sprake van een *Development paradigm* – gaan alle culturen dezelfde, westerse, kant op? In een speciale krant die na Lee Kuan Yew's overlijden verschijnt, wordt hier terzijde al een soort antwoord op gegeven: “*These special Asian characteristics meant that Western democracy, law and order – human rights, in other words – could not be universally applied*”.¹³⁹⁰

~

Lee Kuan Yew en Winsemius zijn in de navolgende anekdote uit 1994 twee rapporteurs van welvaart en tevredenheid uit twee verschillende delen van de wereld. Winsemius is in december 1993, tien jaar na zijn afscheid, op uitnodiging van Lee voor twee weken met dochter Ankie in Singapore terug. Lee Kuan Yew verhaalt in het parlement in januari 1994 over een vraag die hij Winsemius gesteld heeft:

Last month, Dr Albert Winsemius returned to Singapore after a lapse of 10 years. He's been associated with us since 1960. At the end of his stay, I asked him what was the most profound change in Singapore. He paused, and said, They want more... I responded: But they are prepared to work for the more that they want. And he replied: Yes, that is no longer true in Europe.¹³⁹¹

Winsemius ziet in 1993 dat de inwoner van Singapore niet tevreden is en meer wil. De inwoner van Singapore die materialistischer lijkt te worden en misschien niet inziet dat nog andere zaken in het leven de moeite waard zijn. Winsemius schiet tijdens dit bezoek zelfs uit zijn slof als hij boos wordt op de ontevredenheid van ambtenaren en hen vervolgens de oren wast. Terwijl Aziaat Lee Kuan Yew de tolerantie toont met: “*But they are prepared to work for the more that they want.*” Wat is er, volgens Lee, fout om door harder te werken nog meer geld, welvaart, tevredenheid te scoren? Lee tolereert dat de gemiddelde inwoner van Singapore nog meer wil, dat in Singapore meer geld verdienen uitmondt in een hoger tevredenheidsgevoel.

¹³⁹⁰ TODAY, special edition *The Straits Times*, Remembering Lee Kuan Yew, 30.

¹³⁹¹ Hill, *The Politics of Nation Building and Citizenship in Singapore*, 132; *The Straits Times*, 15-01-1994.

Terwijl in ‘Europa’, volgens Winsemius, het stadium van harder werken en meer geld verdienen om daardoor tevredener te worden al gepasseerd is?

In dit verband is Lee Kuan Yew’s visie op de vraag uit 1979 interessant: ‘wat voor burgers heeft een staat nodig, met wat voor karaktereigenschappen?’:

Is he loyal and patriotic? Is he, when the need arises, a good soldier? Is he filial, respectful to elders, law-abiding humane, and responsible? Does he take care of his wife and children, and his parents? Is he a good neighbour and a trustworthy friend? Is he tolerant of different races and religions? Is he clean, neat, punctual, and well-mannered? ¹³⁹²

Waarop Victor Funnell, historicus en editor van het blad *Asian Affairs*, die deze vraag aangekaart heeft in een van zijn reviews, antwoordt: “*Not much wrong with that, is there?*” ¹³⁹³

De gestelde vraag of een inwoner van Singapore op een andere manier zijn geestelijk geluk kan ervaren dan zijn evenknie in bijvoorbeeld Amerika of Nederland laat een vraagteken achter. Want wat is de betekenis dat in de top-11 van het *World Happiness Report* in 2019 alleen maar westerse landen staan, met na Finland en Denemarken respectievelijk Noorwegen, IJsland, Nederland, Zwitserland, Zweden, Nieuw-Zeeland, Canada, Oostenrijk en Australië? Terwijl de nieuwe mens van Singapore met zijn nieuwe cultuur niet tevreden blijkt te zijn met wat Singapore bereikt heeft, zoals de 34ste plaats van de *World Happiness Report* in 2019 aangeeft. Singapore is daar omringd door landen als Panama, Brazilië, Uruguay, El Salvador, Italië, Bahrein en Slowakije.

Is tevredenheid dan eigenlijk niet als geschiedenis? Geschiedenis, dat beoordeeld moet worden in het licht van tijd en omgeving? Dat de huidige stand van tevredenheid niet opgehangen moet worden aan welvaartscheppers en gelukzaligheid van toen? Toen is armoede gekeeld, toen is elke vorm van autoriteit aangewend om een noodlot af te wenden waardoor de geschiedenis van Singapore nu ook gebracht wordt in termen van ‘daar werd iets groots verricht’. ¹³⁹⁴ Of, zoals de latere president van Singapore Devan Nair wijsgerig stelt, moet niet alles tot op het bot geanalyseerd worden: “*some verdicts had best be left to history*”. ¹³⁹⁵

~

Winsemius’ derde Singapore-fase wordt afgesloten. Zijn kenmerkende persoonlijkheid en ervaring heeft hem in staat gesteld om met overtuiging om te gaan met velen die op de ontwikkeling van Singapore invloed hebben, positief zowel als negatief. Met de politieke

¹³⁹² Lee Kuan Yew, *People’s Action Party, 1954-1979* (Singapore 1979) 34.

¹³⁹³ Victor Funnell, ‘Review of Michael Hill and Lian Kwen Fee *The Politics of Nation Building and Citizenship in Singapore*’, *Journal of Southeast Asian Studies*, uitgave 27, nr. 02/september 1996, 443.

¹³⁹⁴ Diedrik van Vleuten, *Daar werd wat groots verricht* (Hoorn 2018).

¹³⁹⁵ Celine Lim en Tan May Ping, ‘Devan Nair: The Rebel with a Cause’, in: Leong Ching (red.), *Great Singapore Stories - The Founding Fathers*, SNP Editions (Singapore 2008).

leiders die van hem ook niet-economisch gerelateerd advies krijgen, met de Britse officials, de internationale zakenwereld, de technocraten en de vakbondsleiders. De innige band die Winsemius met velen in Singapore heeft opgebouwd, komt tot een einde.

Met Lee Kuan Yew, die hij heeft leren appreciëren en die hij prijst voor zijn sociaaleconomisch beleid, voor Lee's hervormen van de CPF, het pensioenstelsel van Singapore. Met Goh Keng Swee, minister van Financiën en van Defensie, verantwoordelijk voor de ontwikkeling van *Jurong Industrial Estate*. Winsemius, neemt afscheid van Howe Yoon Chong en Lik Kim San en prijst hen voor hun respectievelijke rollen in de HDB, de volkshuisvesting en de *Port of Singapore Authority*, de havenautoriteit van Singapore. Hij roemt Devan Nair voor zijn belangrijke werk in de vakbonden en I.F. Tang, zijn plaatsvervanger in de UNDP-missie en een van de eerste leiders van de EDB. Net zoals hij ook Ngiam Tong Dow bij dit afscheid niet vergeet.

Winsemius kent Hon Swee Sen al sinds 1960, van de Wereldbank, van zijn jaren in de EDB en van zijn jaren als minister van Financiën, als verstandig expert voor Singapore's fiscaal beleid. Als Hon op vrijdag 14 oktober 1983 overlijdt, komt Winsemius naar zijn begrafenis, bewijst hem de laatste eer en kondigt hij Lee Kuan Yew zijn vertrek uit de actieve assistentie voor Singapore aan. Hij vindt dat Singapore nu een echte wereldstad is. "*It still has a long way to go. But even to-day, when compared to other underdeveloped and developing countries, amidst negligence, failure and mediocrity, a shining example of economic and social progress*".¹³⁹⁶

¹³⁹⁶ Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 14.

Samenvatting

Dit onderzoek naar Albert Winsemius (1910-1996) beschrijft zijn ontworsteling uit een Nederlandse omgeving, in een periode van oorlogen, revolutionair geweld en armoede. De tweede hoofdrol van deze dissertatie is voor de stadstaat Singapore, die zich in de tweede helft van de twintigste eeuw ontdoet van een Britse overheersing en zich bewust inzet om een plaats in de vaart der volkeren te bemachtigen. Deze thesis beklemtoont dat Singapore, in tegenstelling tot menig ander Aziatisch land, gebruik heeft gemaakt van sleutelementen uit een reeds beproefd en succesvol programma. De Nederlander Winsemius heeft Singapore dit programma aangereikt waardoor hij enerzijds een historisch implantaat voor dit land wordt en Singapore anderzijds een voorsprong krijgt op menig ander ontwikkelingsland.

Dit proefschrift legt het verband bloot tussen *a Dutchman and the Making of a Nation*, hoe de allochtoon Winsemius samen met een groep van zich autochtoon voelende Aziatische *founding fathers* ontwikkelingsland Singapore vorm geeft. Een buitenlander met westerse ideeën en invalshoeken die enerzijds het *rücksichtslos* elimineren van communistische elementen in Singapore beïnvloedt en anderzijds een op Nederlandse leest geschoeide samenwerking tussen regering, vakbonden en werkgevers initieert.

Vanaf zijn eerste stappen op het eiland adviseert hij Singapore zich te richten op mondialisering van zijn economie en op het oprecht omarmen van internationaal kapitaal. In tegenstelling tot andere Zuidoost-Aziatische ontwikkelingslanden die, soms overladen met antikoloniale gevoelens of met een overdaad aan landbouw, zich meer introvert en zonder het westerse buitenland proberen te ontwikkelen. Winsemius is de man die, na vijf jaar actief te zijn binnen de Marshallhulp in Nederland, na 1960 ook voor Singapore een waaier van *Multi National Companys* (MNC) binnenhaalt, ter plaatse toerisme ontwikkelt, Singapore als mondiale financiële *hub* positioneert en cruciaal is op vele andere terreinen.

Bij het zoeken naar ankerpunten in de geschiedenis van zowel Winsemius als Singapore springt allereerst de relatief korte periode van de Tweede Wereldoorlog in het oog. Singapore wordt hardhandig wakker geschud om zijn lot in eigen hand te nemen, terwijl Winsemius in deze periode zijn ondernemingsgeest, daadkracht en doorzettingsvermogen ontwikkelt en uitdraagt. Dit tijdperk vormt hem tot een veelbelovende en creatieve organisator, die armoede bestrijdt en rijkdom vergaart, niet alleen voor ‘de wereld’, maar ook voor zichzelf.

Achteraf gesproken is het niet verbazingwekkend dat, zowel in Nederland als in Singapore, sprake is van een zekere terughoudendheid om bronnen met de geschiedenis van Winsemius ter beschikking te stellen. Dat heeft ten slotte ertoe geleid dat de nu zo mysterieus

geworden Albert Winsemius het onderzoek verplicht zijn geschiedenis nog indringender te achterhalen. Dat brengt onverwachte ontmoetingen met zijn levens- en zienswijze, die bewondering oproept voor de manier waarop hij welvaart realiseert, maar ook fronsende wenkbrauwen opleveren voor dubieuze gebeurtenissen waar hij zelf verantwoordelijkheid voor draagt.

~

Winsemius groeit op tijdens het interbellum, het tijdperk van de Grote Depressie, waar werkloosheid en armoede radicale ideologieën als het communisme en het fascisme de gelegenheid geven nadrukkelijk op te rukken. Hij woont in Leeuwarden in een eenvoudig gezin met een gereformeerde achtergrond. In zijn zoektocht naar kennis en respect is de jonge Winsemius erop gericht zichzelf doorlopend te verbeteren: van plantenkweker wordt hij kaasmaker en van middenstander via werkstudent promoveert hij ten slotte in de economische wetenschappen, 28 jaar oud.

Daarna werkt hij als ambtenaar bijna zestien jaar in ‘het Haagse’, waar de nadruk op twee periodes ligt: de eerste drie jaren van de Tweede Wereldoorlog bij het ministerie van Handel, Nijverheid en Scheepvaart in de functie van hoofd van de afdeling Prijsvorming van de Dienst van de Gemachtigde voor de Prijzen en van 1949 tot begin 1953, als directeur-generaal voor de Industrialisatie bij het ministerie van Economische Zaken. Het zijn ambtelijke leidinggevende dienstverbanden in een tijdperk van een grimmig en verward Nederland, tijdens en na de vernietigende kracht van overheerser Duitsland. Van belang voor zijn ontwikkeling is dat Winsemius in deze fase in constante relatie staat met de politiek.

Zijn eigenzinnig karakter leidt evenwel tot conflicten, waardoor hij vanaf 1943 twee jaar ‘ziek thuis’ is en zich in het te boek stellen van moderne organisatietheorieën verdiept. Als hij echter na mei 1945 zich weer ‘ten departemente’ begeeft, komt een plaag aan weerstand hem tegemoet, die hij in een jarenlange strijd beslecht. In de tweede periode, als vanaf 1948 het Marshallplan Europa op zijn economisch voetstuk probeert terug te zetten, krijgt Winsemius een groot aandeel in de naoorlogse economische expansie; wederopbouw van industrieel Nederland en Winsemius zijn dan vijf jaar synoniem.

Tijdens de Marshallhulp wordt de Nederlandse herindustrialisatie gestimuleerd door een beleid van nationale garanties en financiële faciliteiten, door het snel verbeteren van de infrastructuur, door scholing en research, door een liberaal vestigingsbeleid en een gunstig fiscaal klimaat. Winsemius ziet bovendien hoe internationale instellingen als de Benelux, de EEG en de OESO gevormd worden en hoe het instituut van vakbonden een doorbraak pleegt.

Dit vijfjarige ervaringsproces is straks mede bepalend voor Winsemius' industrialisatie-aanpak van Singapore.

Maar niet alleen het randgebeuren van het Nederlandse industrialisatiebeleid toont dan vergelijkbare momenten met Singapore. Ook de speerpunten van dit beleid, op het facet van de landbouwpolitiek na, zijn vaak identiek. Honderdduizenden arbeidsplaatsen worden gecreëerd door buitenlandse bedrijven te verleiden zich in Nederland en straks in Singapore te vestigen. Vooral Amerikaanse bedrijven wagen de oversteek, waarbij Winsemius' insteek is: maak het de geïnteresseerde industrieën niet te moeilijk, geef ze snel alle vergunningen en laat ze de winst mee naar huis nemen. Hij is ervan overtuigd dat welk land dan ook op de lange termijn van deze participatie zal profiteren, te denken aan de research en de kennis die de investeerders met zich meebrengen.

De uitvoering van het Marshallplan doet Winsemius nadrukkelijk in de wapenindustrie belanden, wat hem voor een nieuwe, meer avontuurlijke en financieel interessante fase van zijn leven doet kiezen, ondanks het aanbod om de nieuwe Nederlandse minister van Oorlog te worden. Vanaf 1953 wil hij liever rijk worden en het tijdperk van de Koude Oorlog en de wapenwedloop bieden hem deze kans. Geld en status brengen hem in contact met machthebbers en politici, totdat een Duits politiek wespennest van wapens en corruptie hem aan het eind van de jaren vijftig van de vorige eeuw dwingt deze fortuinlijke loopbaan te beëindigen. Betrokkene Winsemius ontspringt deze 'Duitse' dans en wordt door zijn relaties binnen de Wereldbank, de Verenigde Naties en de OESO aan een nieuwe toekomst geholpen.

Zijn originaliteit en ervaring zijn binnen de Koude Oorlog en de nieuwe Amerikaanse wereldconceptie uitstekend inzetbaar. Hij is gepokt en gemazeld in economische structuren, weet het nodige van toerisme en onderwijs, van geld, van in- en uitvoerbeperkingen, van internationale industrialisatie en de consequenties daaromheen. Hij is uitgegroeid tot een meester in het opzetten, respectievelijk het begeleiden van veranderingsprocessen van ambtelijke en industriële instellingen. En ... hij heeft uitgebreide kennis van de wapenindustrie.

Daarna, in 1960, vijftig jaar oud en multimiljonair, belandt hij in de economische ontwikkeling van kleinere, vaak autoritaire staten. Hij ontvangt onderzoeksprojecten voor Griekenland, Portugal, Spanje, Singapore en Turkije, waarvan Singapore de apotheose van zijn carrière wordt. 23 jaar lang krijgt Singapore zijn meervoudige expertise toegediend die, pragmatisch, in alle maatschappelijke sectoren ingezet wordt.

~

Het eerste deel van dit onderzoek heeft zich op de persoon van Winsemius gericht, die enerzijds gevormd wordt door onontkoombare mondiale ontwikkelingen en anderzijds bewust kiest om

een bijzondere weg te gaan, waardoor hij zijn persoonlijkheid en kwaliteiten beter kan ontplooien. Deze geldingsdrang speelt een constante rol in zijn avontuurlijke leven. Hij moet uitersten zoeken om te kunnen voldoen aan de exorbitante eisen die hij aan zichzelf en aan anderen stelt. Elke taak die hij zichzelf toekent of die hem toebedacht wordt door anderen, moet een bevestiging zijn van zijn intelligentie, zijn doorzettingsvermogen en van zijn niet aflatende creativiteit. Bij zijn overdracht van kennis en ervaring is hij een praktisch ingestelde, scherpzinnige perfectionist met lef en strijdlust, die voor niemand enige schroom vertoont, die geestelijk en materieel ambitieus en autonoom, streng en doortastend optreedt. Een meedogenloze overlever met gevoel voor verandering en avontuur. Deze drang leidt tot zijn kundigheid om crises te bedwingen en nationale misères op te lossen.

Het tweede deel van dit onderzoek richt zich op Singapore, frequent door overheersingen belaagd, eindigend met zijn afscheid van de Britse dominantie in 1963. Singapore staat nu voor een niet vanzelfsprekende combinatie van historische situaties: de overgang van een koloniaal tijdperk en de economische *take-off*, met hulp van een Nederlander.

~

Aan de kusten van Zuidoost-Azië, groeien kleine nederzettingen door dynamische maritieme netwerken uit tot handelscentra met als bekendste voorbeelden Malakka aan de westkust van het schiereiland Maleisië en Batavia, nu Jakarta in Indonesië. In 1819 vindt Thomas Stamford Raffles dat ook het eiland Singapore, geografisch op een aantrekkelijke locatie, deel van dit netwerk en deel van de Britse winstgevende internationale handel moet worden.

De Europese mêlee van oorlogen en de daaruit ontstane belangen gaan na 1819 ten koste van Malakka, waardoor een meerderheid van Chinese kooplui nu naar Raffles' Singapore verhuist, de nieuwe schakel tussen Azië en de wereldmarkten. De overslagfunctie van Singapore en de bouw van een nieuwe stad vraagt om veel mankracht waardoor een migratie van honderdduizenden personen op gang komt; de ontwikkeling van de tinindustrie en de rubbercultures in naastgelegen Maleisië verhogen dit effect. In korte tijd ontpopt Singapore zich tot een multiraciale, multitalige en multireligieuze stad, waarvan de bewoners op zoek zijn naar overleven en de Britse overheersing het politieke fundament vormt.

Britse en andere westerse bedrijven hebben echter weinig interesse om op dit eiland industriële ontwikkelingen te starten: de westerse thuislanden leveren deze producten in ruime mate aan en de Aziatische handel levert goudgeld op. Grote handelswinsten, gigantische migratiestromen en geringe industriële ontwikkeling doen nu een duale economie ontstaan. Er vormt zich een kleine groep van gefortuneerde Europeanen en Aziaten temidden van een vrij verpauperde bevolking die zich min of meer autochtoon voelt. 'Min of meer' omdat de

gemigreerde bevolking van Singapore tot aan het begin van de Tweede Wereldoorlog nog weinig nationale gevoelens kent. Zij houdt haar focus op de landen van herkomst: China, Nederlands-Indië, Maleisië en op India. De groep Europeanen (10.000 personen in 1930) doet hier in gelijke mate aan mee, met dit verschil dat hun belangrijkste thuisland, Groot-Brittannië, naast zijn rol van militair beschermer ook domineert als winstnemer in een eenrichtingsverkeer.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog beïnvloedt de Japanse bezetter de bevolking van Singapore richting een nationale eigenheid die ertoe leidt dat het eiland na 1945 van een politiek vrij dociele kroonkolonie in een recalcitrante gemeenschap verandert, met een niet te stuiten drang om aan overheersing en armoede te ontsnappen. Een opstandige natie die haar troeven als werkzaamheid en handel voor eigen voordeel en in eigen regie wil uitspelen.

Maar Singapore is kwetsbaar. Voor zijn bestaansgrond, de handel in rubber, tin en honderden Aziatische producten, is het volledig afhankelijk van de aanvoer uit omringende landen. Vanuit dit perspectief is het begrijpelijk dat, als meer dan tachtig procent van Singapore's water uit reservoirs uit buurland Maleisië aangevoerd wordt, als bijna driekwart van alle import en export van Maleisië via het eiland Singapore loopt, een samengaan met buurland Maleisië tot één land en één markt lang een vanzelfsprekende gedachtegang is.

Voor een correcte inschatting van zijn mogelijkheden zoekt de regering van Singapore naar expertise die enerzijds een beleid kan ontwikkelen voor dit samengaan met Maleisië en anderzijds uitbreiding van zijn industrie kan begeleiden ten gunste van zowel de binnenlandse als de buitenlandse markt. In 1960 wordt een bekwame ontwikkelingsengineer gevonden, die ondernemingen en kapitaal weet aan te trekken, die rust op de arbeidsmarkt brengt en Singapore een toekomstgericht beleid geeft: de Nederlander Albert Winsemius.

~

Singapore zit op dat moment middenin een wurgend dekolonisatieproces. Zijn net één jaar nieuwe regering loopt op eieren om de Britse overheersing af te zweren en tegelijkertijd de buitenlandse, in casu de Britse investeringen binnenboord te houden. Een labiel politiek uitgangspunt dat enerzijds het welig tierende communisme als kiezersblok nodig heeft maar anderzijds, voor een definitieve afscheiding van Groot-Brittannië en voor een toekomstige industrialisatie, nu gedwongen wordt om datzelfde communisme met wortel en tak uit te roeien.

De genoemde kwetsbaarheid en de nog beperkte blik naar buiten is echter voor de regering van Singapore geen belemmering om samen met de buitenlander Winsemius bewuste stappen richting de 'grote' internationale wereld te zetten. Het resultaat is dat elke vorm van bedreiging zoals het afsnijden van handelskanalen, de annexatiedrift van Indonesië, financiële perikelen rond de munteenheid, maar ook de onderlinge rassenhaat tot en met het van Indonesië

mogen baggeren naar zand om het eiland Singapore wat groter te maken in het komende tijdperk aan de orde is en afdoende wordt afgewend.

‘Afdoeende afgewend’ is een eufemisme voor het oplossen van grote problematiek, die het kenteren van Singapore’s werkloosheid en het zich ontdoen van revolutionair communisme eigenlijk niet meer tot de allergrootste problemen maken. Na het overhaaste samengaan met buurland Maleisië in 1963 en de snelle scheiding in 1965 ligt nu de grootste zorg van Singapore bij het constitueren van een nieuwe staat die overleven moet garanderen, gebaseerd op twee belangrijke uitgangspunten: veiligheid en het werven van internationale industriële activiteiten. Winsemius’ zesjarige kennis van de wapenindustrie kan ten gunste van het eerste punt ingezet worden. Maar zijn tactiek om mondiaal bedrijven en hun kapitaal te verleiden, zoals hij dat ook in Nederland heeft gedaan, is vooraanstaand om industriële ontwikkeling fors aan te pakken zonder de eeuwenoude handelsgeest van Singapore overboord te zetten.

Binnen een paar maanden weet de regering van Singapore dat Winsemius op vaak onorthodoxe manier, gestoeld op karakter, de wens van de leiding snel en bekwaam in vervulling kan laten gaan. Naast senioriteit en praktische kennis valt zijn nuchtere en rechtlijnige aanpak, die wat nors en achterdochtig is, in goede aarde. Hij stelt niet alleen het probleem duidelijk, maar de bewijsvoering voor zijn oplossing is veelzijdig en overtuigend. Winsemius’ insteek wint het vertrouwen van de belangrijkste politici van Singapore.

Hij wordt toegevoegd aan het proactieve drietal leiders van de eerste generatie: minister-president Lee Kuan Yew, Goh Keng Swee, de minister van Financiën en later minister van Defensie en Hon Swee Sen, de eerste voorzitter van de zo belangrijke *Economic Development Board*, de EDB. Ook de groep technocraten die vanuit diverse overheidsdiensten beslissingen voorbereiden en uitvoeren, Ng Pock Too, Ngiam Tong Dow, S. Dhanabalan en Tan Jee Say zijn gefascineerd door Winsemius’ kennis en persoonlijkheid. In een onrustig tijdperk, binnen snel veranderende situaties, is Winsemius’ pragmatische aanpak, samen met de politieke leiding van Singapore, uitermate succesvol.

~

Winsemius kan de uitvoering van het *United Nations Development Programme*, het UNDP-onderzoek dat Singapore’s ontvankelijkheid voor industriële ontwikkeling toetst, op eigen voorwaarden starten. Hij stuurt eigenhandig een aantal leden van de door de Verenigde Naties uitgekozen commissie van onderzoek wegens incompetentie naar huis en verlengt de duur van het industrialisatieproject, in casu de termijn voor het teniet doen van de groeiende werkloosheid, van vijf naar tien jaar. Meest treffend is zijn onmiddellijke steun aan Singapore’s eerste ‘eigen’ premier, aan Lee Kuan Yew’s acties tot het elimineren van de destructieve

invalshoek van het communisme; een tactiek met een legitieme kant die door het beteugelen van de democratie ook een schaduwkant heeft.

Waar tientallen experts tot andere conclusies komen, suggereert Winsemius in zijn eerste verslaglegging dat Singapore's economie als een *stand alone*, als een volledig op zichzelf staande economie kan functioneren. Hij ziet voordelen in een interne gemeenschappelijke markt met buurland Maleisië, maar hij denkt meer vanuit een nationale industriële economie die zich richt op export, op internationale markten. Volgens Winsemius is een fusie met Maleisië niet cruciaal om te overleven, hoogstens vormt Maleisië een extra afzetmarkt. Hij voorspelt dat, door op de wind van zijn ideeën te koersen, niet alleen de groei van de bevolking bijgehouden wordt maar dat Singapore ook tot een levensvatbare economische entiteit zal uitgroeien.

Vanaf het eerste moment vertrouwt hij op eigen observatie en laat zich niet door secundaire informatie afleiden. Zelden toetst hij zijn denkbeelden aan enige theoretische principes; bij het begin van een project luistert hij liever naar anderen die meer van de zaak afweten. Hij wil bovendien zijn suggesties zelf begeleiden en over de uitvoering van diverse plannen persoonlijk controle houden. En het liefst achteraf evalueren of het allemaal goed gegaan is; vier primaire Winsemius' factoren, die de regering van Singapore uitermate bevallen.

Winsemius stelt dat de centrale EDB, als een niet-politieke overheidsinstelling de belangrijkste ruggensteun voor de industrialisatie moet zijn. De EDB zal niet alleen de promotie richting toekomstige investeerders ter hand nemen, maar ook industriële terreincomplexen gebruiksklaar maken en de besluitvorming inzake financiële, organisatorische en operationele maatregelen zelfstandig uitvoeren. De EDB van Singapore wordt in feite geënt op 'zijn' Nederlandse directoraat-generaal voor de Industrialisatie uit februari 1949, waar Winsemius vier jaar lang de eerste directeur-generaal is. Een overzichtelijk en bewegelijk sterk op de praktijk gericht servicebureau, op hoog ambtelijk niveau, direct onder de minister, dat zelfstandig in staat is een grote stootkracht te ontwikkelen, waarbij export het overheersende *Leitmotif* is.

Ook Singapore moet nu voor zijn komende ontwikkeling multinationale ondernemingen aantrekken, een vriendelijk belastingklimaat scheppen, fabrieken bouwen en kantoren neerzetten. Om de betalingsbalans weer in evenwicht te krijgen heeft het Nederlandse economische beleid zich toen gericht op het voorkomen van structurele werkloosheid, op een vergroting van de werkgelegenheid en op verhoging van de nationale productie, drie elementen die voor de industrialisatie van Singapore eveneens als basiselementen aangewend worden.

Sterke aandachtspunten uit Winsemius' eerste Singapore-rapport uit 1961 is de rol van de regering die financieel mag participeren in geselecteerde industrieën, de aanpak van politieke

tegenstand waarbij vakbonden onder regeringstoezicht gesteld worden en het onderwijs, dat ter ondersteuning van een stabiel groeiende industrie, als speerpunt wordt aangewezen. Stuk voor stuk pijlen op de boog van de net één jaar oude nieuwe regeringsploeg van Singapore, die een identieke ‘klankkleur’ bij de Nederlander Winsemius ontmoet: ontwikkelingsdrift gedragen door autoriteit.

Volgens de huidige premier van Singapore, Lee Hsien Loong, de oudste zoon en opvolger van Lee Kuan Yew, heeft Winsemius alle vertrouwen gekregen om met zijn logische en goed onderbouwde aanwijzingen, ‘onschatbaar waardevolle adviezen’ over economische ontwikkelingen en investeringen te geven, waardoor een snelle groei gerealiseerd is. Deze woorden: - onschatbaar - waardevolle - adviezen -, uitgesproken tijdens het staatsbezoek van Koningin Beatrix aan Singapore in 2013, 53 jaar na de komst van Winsemius, geven de juiste verwoording van diens belang. Hij heeft vanaf zijn eerste optreden aan de leiders van Singapore helder gemaakt hoe hun land aan een modern globaliseringsproces verankerd moet worden.

~

Drie factoren die de grondslag en standvastigheid van Winsemius voor dit Singapore beïnvloed hebben, krijgen nu de ruimte in dit onderzoek: de harmonie tussen grotendeels confuciaans Singapore en de calvinistisch opgevoede Winsemius, de versmelting van de karakters van Lee Kuan Yew en Winsemius, twee vaak identiek geaarde acteurs en de antwoorden op de vraag of de ontwikkeling van Singapore na 1960 inderdaad in navolging staat van Nederland na 1945, is Nederland inderdaad gidsland voor Singapore geweest?

Voor antwoorden op de vraag over de eventuele harmonie tussen Chinees Singapore en de calvinistisch opgevoede Winsemius is een vergelijking gemaakt tussen Confucius en Calvijn, tussen een Chinees systeem annex cultuur in Singapore en het protestantse geloof dat de jeugd van Winsemius heeft bepaald. De conclusie is positief: tijdens de ontplooiing van de BV Singapore is er duidelijk sprake van congruentie. Autoriteit en familiewaarden, winst en onderdanigheid, techniek en de nieuwe economie ontwikkelen een synergie, een geestelijke gelijkgestemdheid tussen beide ‘culturen’. Beide stromingen hebben zich aan de nieuwe tijd aangepast: Calvinisme is over de tijd veranderd, waarbij het kapitalistische model de oorspronkelijke religie naar de achtergrond heeft gedrukt. Anderzijds is ook het confucianisme in zijn aloude betekenis ingehaald, vooral in de door de Chinese migranten gestichte overzeese enclaves, waar het confucianisme zich aan een meer wereldse, materiële vorm heeft aangepast.

De karakters van Lee Kuan Yew en Winsemius, hun typerende persoonlijkheden, zijn eveneens maatgevend voor de eensgezindheid van Singapore’s ontwikkeling. Beide personen verenigen in zichzelf wezenlijke tegenstellingen die, eenmaal uitgedragen, toch als een egaal

stukje in een moeilijke legpuzzel passen. Normaliter is iemand of democratisch of autoritair, maar Lee en Winsemius proberen enerzijds trouw te zijn aan democratische besluitvorming, terwijl zij anderzijds hun doeleinden snel en zonder veel weerstand willen bereiken.¹³⁹⁷ Democratisch en autoritair kunnen bij hen samengaan en, dankzij deze tegenstelling, zijn beiden aantrekkelijk voor uiteenlopende groepen: modern en toch conservatief, vrijdenkend en toch gehoorzaam aan de wet, nederig maar toch zelfbewust.

Winsemius speelt een actieve rol in Lee Kuan Yew's Machiavelliaanse denkwijze. In Machiavelli's 'De Heerser', vindt 'de vorst' Lee Kuan Yew zijn evenbeeld: machtswellustig, gewetenloos in de politiek, sluw, wreed en wraakzuchtig.¹³⁹⁸ Als potentaat, maar dan van een later tijdperk, heeft hij gewapend met de stelling 'het doel heiligt de middelen' vaak in de levens van Singapore's burgers ingebroken, een repressief beleid om de 'sociale stabiliteit' te bewaren. Lee's eigen verklaring inzake democratie luidt zonder enige schroom:

"I am often accused of interfering in the private lives of citizens," Lee said. "Yes, if I did not, had I not done that, we wouldn't be here today. And I say without the slightest remorse, that we wouldn't be here, we would not have made economic progress, if we had not intervened on very personal matters — who your neighbor is, how you live, the noise you make, how you spit, or what language you use. We decide what is right. Never mind what the people think."¹³⁹⁹

~

Ter staving van het antwoord op de vraag of Nederland gidsland voor Singapore is geweest zijn frappante analogieën gevonden en tientallen vergelijkingen gemaakt tussen Nederland van na 1945 en Singapore van na 1960. De parallellen bevinden zich in de situatie van de verzuiling in beide landen waar, wat Singapore betreft, Chinese, Indiase en Maleise inwoners hun eigen geloofsbeleving en navenante politiek in het dagelijkse leven inzetten. Het autocratisch bestuur van Singapore uit de begintijd van Lee Kuan Yew doet denken aan de gebundelde autocratie van het Nederlandse koningshuis onder koningin Wilhelmina en haar eerste regeringen na 1945, voortgekomen uit het Nederlandse autoritair staatsgezag van vóór 1940, van Kuyper en Colijn. En ook de bedreigingen van buitenaf tonen een mate van gelijkenis: Duitsland en Nederlands-Indië na de Tweede Wereldoorlog voor Nederland en Maleisië en Indonesië begin jaren zestig van de vorige eeuw voor Singapore.

Het is treffend dat beide landen ook immateriële zaken als handelsgeest, noeste werken en spaarzaamheid, wilskracht en doorzettingsvermogen in hun sjabloon hebben staan. Grondstoffenschaarste en sterke bevolkingsgroei, de unieke zeehavenpositie en het droogmalen

¹³⁹⁷ Ping Tjin Thum, 'Independence: The Further Stage of Colonialism in Singapore', 54-55.

¹³⁹⁸ Niccolò Machiavelli, *Il Principe* (Florence 1532).

¹³⁹⁹ *The Straits Times*, 20-04-1987.

voor extra oppervlak zijn voor beide landen relevant. Beide landen zijn klein, beide starten na de oorlog vanuit het verschijnsel van woningnood en beide willen geen communisme. Beide landen weten wat armoede voor een groot deel van de bevolking is; Winsemius fundeert zijn adviezen op wat hij in eigen land heeft ervaren en eigenhandig mocht oplossen.

Het eerste Winsemius-rapport uit 1961, vol overeenkomsten met de Nederlandse Industriële Nota's van na 1948, schept duidelijkheid in wat er gaande is met Singapore, hoe industrieën aan te trekken en hoe exportmarkten voor eigen producten te ontwikkelen. Het beoordeelt een gamma aan onderdelen die voor Winsemius' idee van industrialisatie van belang zijn. Van stakingen tot management, van afzetmarkten tot specifieke industrietakken, van buitenlandse technische hulp tot het plaatsen van scheepsbemanningen op de grote vaart en hoe te werken in ploegendienst. Het rapport constateert dat er voldoende arbeidskrachten aanwezig zijn, maar die moeten dan wel scholing krijgen om vervolgens met loon naar werken, naar productiviteit, betaald te worden.

In dit verband is het belangrijk dat het Nederlandse liberale marktidee, met een belangrijke rol voor de overheid, ook in Winsemius' Singapore aanwezig is. Dat betekent: zoveel mogelijk ruimte voor het vrije ondernemerschap en, bij het aantrekken en uitbreiden van bijvoorbeeld basisindustrieën een overheidsdeelname die “rechtstreeks, geheel of bijna geheel voor risico van de gemeenschap aan de ontwikkeling [deelneemt]”, zoals de Nederlandse *Eerste Nota inzake de Industrialisatie* uit 1949 dit verwoordt.¹⁴⁰⁰

~

Als Winsemius in 1961 de inventaris opmaakt van de bestaande industriële activiteiten, begrijpt hij voor het eerst dat Singapore met Maleisië wil fuseren. Hij weet echter dat als nationale beschermende rechten, tarieven, financiële interesses en andere obstakels in concurrentie tot elkaar blijven bestaan, een samengaan slechts uitmondt in een voor beide partijen funeste situatie. Hij weet anderzijds dat als de markt de wereld is, als zowel de buitengrenzen als de binnengrenzen van beide landen open blijven, elke reden verdampt om je tegen de voorgenomen unie te verzetten of deze zelfs af te keuren.

Als in 1965 het samengaan met Maleisië en de gemeenschappelijke markt mislukt, moet Singapore opnieuw gemotiveerd en industrieel planmatig heringericht worden. Winsemius spreekt van vijf verloren jaren: drie jaren verloren door communistische agitatie en twee jaar verloren door het zo gefrustreerde samengaan met Maleisië. Hij schrijft op dit voor Singapore ogenschijnlijk desastreus moment een tweede en indrukwekkend rapport, het *Memorandum*

¹⁴⁰⁰ *Eerste Nota inzake de Industrialisatie in Nederland*, 22.

(Revised) to the Government of Singapore on the Economic Situation after Singapore Day, 1965. De belangrijkste door hem geponeerde stellingen zijn "Als er geen werk is, moet het worden ingevoerd" en dat de voormalige Britse kroonkolonie de mondiale markt moet gaan zoeken, zoals hij dat al vier jaar geleden gezegd heeft, "*Singapore will have to fight itself into world markets*".¹⁴⁰¹ Na als het ware de verzuchting te slaken dat Singapore beter naar zijn advies uit 1961 had moeten luisteren, gaat hij in zijn nieuwe rapport nog extra hulp zoeken op basis van drie uitgangspunten: bevriende naties moeten Singapore helpen met speciale handelsconcessies, voor Singapore maar ook voor heel Azië bestaat nu een reële militaire dreiging, en de handel met zowel Maleisië als Indonesië moet zo snel mogelijk weer op gang gebracht worden.

Het door hem in dit tweede rapport geïntroduceerde veiligheidsaspect is voor voormalig wapenlobbyist Winsemius wederom een herhaling van zetten, vooral als het hem goed bekende Israël Singapore helpt bij het opzetten van een eigen leger. Hij heeft in zijn professionele periode bij wapensmid Hispano-Suiza niet alleen Israël intensief ontmoet, maar hij is de regering van Israël dermate tegemoet getreden dat zij zelfs bij hem in het krijt staat. Deze reciprociteit gebruikt hij enerzijds om voor Singapore in 1960 experts uit Israël aan te trekken, maar anderzijds zal hij zich er niet aan kunnen onttrekken om in 1965 te helpen bij de begeleiding van de defensie van Singapore. Alles wat de militaire kant van Marshallhulp betreft, alles wat Hispano-Suiza hem heeft geleerd, meer dan tien jaar van militaire ervaring kan hij inzetten: van CIA-deals en ontwikkelingshulp, van *mutual-destruction*-theorieën tot mijnenvegers en militaire vrachtwagens, van vliegtuigen, nieuwe technieken voor de productie van raketten en munitie, tot en met de productie van wapens, tanks en kanonnen. Bovendien: van belang is dat hij 'de Amerikanen' die deze kant van de economie begeleiden, veelal persoonlijk kent.

~

Onder Winsemius' toezicht opereert de EDB professioneel en op diverse plekken in de wereld worden bijkantoren geopend. Na 1966 komen dermate grote investeringsstromen op gang, het aantal aanvragen en de toeloop van industrieën is dermate overstelpend, dat voor diverse EDB-activiteiten aparte banken, uitvoerende organen en organisatiebureaus opgezet worden. De jaarlijks BNP-groei in Singapore loopt richting de 20%. Deze economische explosie is mede gebaseerd op de sterk verbeterde wereldconjunctuur, met een zoektocht naar goedkooptelanden als internationaal fenomeen. Het grote omslagpunt voor Singapore's economische ontwikkeling

¹⁴⁰¹ *United Nations Archives, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore.*

is het jaar 1967, als vele MNC's binnengehaald worden die naast hun industriële activiteiten een diversiteit aan industriële trainingscentra opzetten.

Winsemius kan zijn kennis en ervaring op het specialistische gebied van scheepsbouw en scheepsreparatie in Singapore in de komende jaren volop kwijt. Zijn eigen maritieme ervaringen zijn tenslotte al gestart als hij door zijn verloving met schippersdochter Aaltje Anna Schreiber de Groningse coasterwereld binnenstapt. Daarnaast vergaart hij de nodige scheepsbouwkundige kennis als de helft van de Nederlandse koopvaardijvloot, vernietigd tijdens de Tweede Wereldoorlog, na 1945 weer naar vooroorlogse omvang wordt teruggebracht. Zijn werkzaamheden behelzen de Rotterdamse haven en de waterwegen naar Duitsland, die met Marshallhulpgelden hersteld worden. In diezelfde tijd, ook in het kader van de Marshallhulp, bouwt Winsemius een relatie op met scheepswerf 'De Schelde' in Vlissingen en maakt hij kennis met de later vermaarde scheepsbouwer Cornelis Verolme. Het is interessant dat Winsemius ook zelf scheepseigenaar geweest is; in de tweede helft van de jaren vijftig laat hij bij de Scheepsbouwwerf voorheen De Groot en Van Vliet te Slikkerveer twee coasters bouwen, die een kleine twaalf jaar voor hem en zijn familie de Europese wateren bevaren.

De scheepsbouw en scheepsreparatie in Azië heeft in de jaren zestig van de negentiende eeuw veel activiteiten van de Europese scheepsbouw kunnen overnemen. Japan en Korea hebben het meest van het nakende Europese scheepsbouwfailliet kunnen profiteren, maar ook Singapore heeft in 1970 een voorspoedig decennium van scheepsbouw en scheepsreparatie achter de rug. "In de afgelopen tien jaar [is] de scheepreparatiesector in Singapore een bloeiende aangelegenheid", aldus Winsemius.¹⁴⁰² Hij is op dat moment voorzitter van de Rijn-Schelde-Verolme (RSV) commissie, de zogenaamde Commissie-Winsemius, die de Nederlandse scheepsbouwsector saneert.

Het lijkt een tegenvaller te worden als de Britse strijdkrachten begin jaren zeventig aanstalten maken Singapore te verlaten. Winsemius' inschatting is dat ruim een kwart van de werkzame bevolking zijn baan kwijt raakt en ook een kwart van het inkomen van Singapore verloren gaat. Maar als Singapore's Britse marinehaven nu tot een commerciële dok- en scheepsbouwmaatschappij omgebouwd wordt, komen op scheepvaartgebied alle inspanningen van Winsemius' *multitasking* bij elkaar. Al in 1963 heeft hij, samen met de voorzitter van de EDB het bedrijf Swan Hunter uit Groot-Brittannië voor de scheepsbouw en scheepsreparatie voor Singapore gestrikt. Dezelfde firma komt nu ook voor de ombouw en het beheer van de Britse marinebasis in aanmerking waardoor nieuwe vormen van dok- en scheepsbouw naar

¹⁴⁰² NL-HaNA, Enquetecie. RSV, 2.02.26, inv.nr. 103-105, 1970.

Singapore overgebracht worden. Het is de derde keer, na 1960 en 1965 en nu na 1970, dat Winsemius een economische domper tot een imposant winstgevend toekomstproject om weet te smeden.

~

De afbouw van Britse militaire belangen *East of Suez* werkt uitbreiding van Amerikaanse belangen in Singapore in de hand, voor scheepsreparatie, voor toerisme en later voor wapenproductie. De afbouw geeft anderzijds de regering van Singapore de aansporing om intern de industriële relaties en arbeidsdiscipline verder te corrigeren, het loon- en prijsbeleid aan te scherpen, alles ten gunste van het verhogen van de productiviteit. Iedereen moet meedoen of anders ... , zoals het eerste rapport van Winsemius al aangeeft, “*enforce the law, regardless of persons*”.¹⁴⁰³

Door Winsemius' kennis en inzet wordt ook de toeristenindustrie nu deel van de oplossing van de bestaande werkloosheid. Singapore gaat zijn eigen natuurlijke omgeving in de economische strijd werpen: de tropische natuur, het kruispunt van zeewegen en de intensieve ontmoetingen met meerdere Aziatische culturen worden als aangename toeristische attracties gepresenteerd, naast het belastingvrije *shoppen* en het ontspannen genieten van de zon in een relaxte sfeer. Uit het een volgt het ander: toeristen worden vanaf 1968 in nieuw te bouwen hotels ondergebracht, de Shangri-La en Mandarin-hotels worden pronkstukken van Singapore's gastvrijheid. De toestroom van toeristen op weg naar Japan, Australië, Hong Kong of het Indonesische eiland Bali maakt duidelijk dat er niet alleen een veel groter vliegveld gebouwd moet worden, maar dat Singapore ook zijn luchtvaartaspiraties in eigen beheer moet nemen. Met als gevolg dat vanaf 1972 *Singapore International Airlines* zonder de deelname van de kant van Maleisië alleen verder gaat.

Van eind 1970 tot 1980 gaat de ontwikkeling van de financiële industrie een belangrijke rol spelen. De toeloop van internationale geldstromen, de al jaren sterk ontwikkelde bankensector en de financiële belangstelling van Singapore's politiek brengt Winsemius, met assistentie van de Bank of America, tot de praktische uitvoering van het idee om Singapore als het financieel centrum van Azië te bestemmen. In een virtuele aardbol omspannende ring van Zürich via Londen naar New York en San Francisco en door naar Zürich wordt Singapore als financieel centrum geïmplanteerd om het tijdgat van zeven uren op te vullen als San Francisco gaat slapen en Zürich nog niet wakker is. Een gunstig investeringsklimaat naar Westers voorbeeld wordt geïnstalleerd en Singapore kan nu als betrouwbare partner mondiaal een

¹⁴⁰³ *United Nations Archives, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore.*

spectrum van financiële belangen behartigen. Ook hier is er sprake van een bijdrage aan de ontwikkeling van Singapore met een specifiek Winsemius-stempel.

Ook de consistente exploratie en exploitatie van oliebronnen in de regio wordt een belangrijk element van verandering die eveneens veel buitenlands kapitaal aantrekt. De stad wordt vanaf midden jaren zeventig het derde grootste olieraffinagecentrum in de wereld. Opslag, distributie en de handel in olieproducten vertegenwoordigt nu meer dan 80% van alle lading die de haven van Singapore passeert. Nog meer dan voorheen arriveren grote aantallen exploratie-, engineering-, duik- en andere bedrijven in Singapore die steun verlenen aan de nabijgelegen Indonesische en Maleise aardolie-industrie.

In de eerste helft van de jaren zeventig opereren meer dan 50 MNC's in Singapore en wordt het moment van volledige werkgelegenheid bereikt; er ontstaat zelfs een tekort aan arbeidskrachten. Winsemius blijft echter doorgaan met het adviseren van de regering, ondanks het behalen van deze mijlpaal denkt hij niet aan stoppen. Zijn advies blijft nodig, nu voor het feit dat de gemiddelde inkomsten per hoofd van de bevolking in de afgelopen jaren wel verviervoudigd zijn maar anderzijds de lonen in Singapore te lang op een te laag niveau gehouden zijn en de stijging van de productiviteit onder de maat blijft. Bovendien is de inkomensverdeling zeer onevenwichtig, voor Winsemius breekt het moment aan om de Sociaaleconomische Raad, de Nederlandse SER, in Singapore te introduceren.

~

Onder de naam van *National Wages Council*, de NWC, krijgt Singapore een kopie van dit Nederlandse SER-tripartite instituut toebedeeld. Vertegenwoordigers van werknemers- en werkgeverszijde gaan met de overheid om de tafel zitten om gezamenlijk naar een economische, maar vooral ordelijke loonontwikkeling te zoeken waardoor stakingen, uitsluitingen en langdurige onderhandelingen vanaf nu vermeden worden. De NWC neemt tientallen zaken onder de loep: de jaarlijkse loonrondes, pensioenleeftijden, bonussen, omscholing van werknemers, problemen van werkloosheid in magere jaren en van *job-hopping* als het economische tij beter is. De NWC heeft bijgedragen aan een mate van disciplinerende van de vakbonden, in plaats van een confronterende aanpak bij het bedwingen van de furie van de straat, ooit opgelost door tirannieke overheidsingrijpen. Het is gelukt om via wederzijdse accommodatie tot een soort co-partnerschap te komen, een waarlijk Winsemius' initiatief dat Singapore tot 'polderen' heeft aangezet.

Singapore produceert in deze industrieel nijvere periode niet alleen zwaardere onderdelen voor bijvoorbeeld booreilanden en de transportsector te produceren. Het is nu het mondiale centrum voor de productie van elektronische halfgeleider componenten, van radio's,

televisieapparaten en ijskasten. Er worden wegen en rioleringen aangelegd, een metrosysteem en een nieuwe luchthaven gebouwd, naast waterzuiveringsinstallaties, elektriciteitscentrales, waterreservoirs, scholen, ziekenhuizen en parken. De haven krijgt de ene na de andere verbetering en uitbreiding en Singapore begint zijn eigen scheepvaartlijnen.

Het land ontwikkelt zich stormenderhand en voor honderdduizenden worden nieuwe onderkomens gebouwd, ook voor de meer dan 4.000 illegale bewoners, ook voor de 600 varkenshouders en hun dieren en voor een geschatte 5.000 straatventers, die op korte termijn fatsoenlijk onderdak nodig hebben. Dat kan, want de EDB zorgt dat werklozen banen krijgen, de NWC zorgt voor een adequate beloning en de HDB, de *Housing and Development Board*, bouwt appartementen met een snelheid van één appartement elke 45 minuten. De nieuwe bewoners financieren de aankoop van hun woningen door geld te lenen uit hun eigen pensioenspaarpot, de *Central Provident Fund* (CPF), waardoor ook het pensioenfonds een belangrijke partner in het dagelijkse leven wordt; 91% van alle HDB-bewoners zijn voor het einde van de 20^e eeuw volledig eigenaar van hun huis.¹⁴⁰⁴

Ook andere onderdelen van de publieke sector, onderwijs, gezondheidszorg en recreatie ontwikkelen zich sterk in deze periode. Dit materiële en sociale groeiende ‘dak boven je hoofd’ geeft de werkende inwoner van Singapore veel vertrouwen. Weinigen twijfelen aan de plaatselijke politiek; het zijn de banen, de huizen en de sociale zorg die “*underpinning the electoral success of the PAP at every general election since. Jobs and housing secured the mandate of heaven for the PAP led by Mr. Lee Kuan Yew*”.¹⁴⁰⁵ Een nieuw gevoel van nationalisme is aangebroken.

Winsemius heeft het sociale project van het HDB-bouwprogramma van Lee Kuan Yew's PAP ondersteund en wel met het vrij zakelijke argument dat nieuwe woonwijken aan de geïnteresseerde multinationale ondernemingen de zichtbaar positieve boodschap van vooruitgang afgeven. Het fenomeen van ‘publieke werken’ doet overigens weer even aan Winsemius' Nederlandse ervaringen denken, waar in de jaren veertig en vijftig van de vorige eeuw binnen een sterk gereguleerde samenleving grote publieke werken worden bekostigd om daardoor de economische opmars te schragen.

~

De nieuwe tijd in Singapore leidt niet alleen tot de exclusieve ontwikkeling van een groot industrieel spectrum, het voegt een volledig nieuw aspect toe dat de geest van overleven sterk beïnvloedt. Singapore is internationaal het model voor veel landen, het ontwikkelt zich anders

¹⁴⁰⁴ Winsemius, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*, 31.

¹⁴⁰⁵ Tay, *A Mandarin and the Making of Public Policy*, 154.

dan Maleisië, anders dan China of India. Moderne landen als Japan, de Verenigde Staten, Duitsland, Nederland, Zwitserland en Israël worden onder Winsemius' leiding binnengehaald waardoor de oorspronkelijke koloniale context van Singapore volledig overvleugeld wordt; internationaal wordt Singapore synoniem voor welvaart.

Winsemius heeft hiertoe gereedschap aangegeven om de armoede en wanorde uit 1960 te overwinnen en een eigen nationale identiteit te staven. Feit is dat Winsemius Singapore een spijkerharde industriële methodiek heeft toegediend, die een explosie aan ontwikkeling mogelijk maakt. Dat hij daarnaast op basis van het vertrouwen van Singapore's regering decennialang ook andersoortig advies heeft kunnen geven op zeer uiteenlopende terreinen, is een niet misplaatste gedachte. Van Winsemius' voedende stroom die Singapore's snelle groei mogelijk heeft gemaakt is de industrialisatie en de rest van die groei afhankelijk geweest, volgde vanzelf, of is er met de haren bij gehaald.

Conclusie

Het primaire doel van dit proefschrift is het achterhalen en het begrijpen van de rol van Albert Winsemius in relatie tot de ontwikkeling van Singapore. Velen zijn overtuigd dat het belang van Winsemius in de jaren na de Tweede Wereldoorlog ligt, in zijn functie als directeur-generaal voor de Industrialisatie bij de wederopbouw van de Nederland onder de toenmalige minister van Economische Zaken Van den Brink. Dit gegeven is nu aangevuld met een vergelijkende studie hoe Singapore op een verscheidenheid aan terreinen, onder Winsemius' supervisie, zich uitmuntend heeft kunnen ontwikkelen.

Van jongs af aan is zijn leven eigenlijk één zoektocht naar zichzelf, naar de echte Albert Winsemius, die pas tevreden is als zijn summum, zijn doelen, bereikt zijn. Het liefst werkend vanuit de schaduw, zonder herkenning. Hiervoor moet hij zichzelf aanhoudend opwerken en overklassen; zijn gang van scholier naar kaasverkoper naar een doctoraal en promotie in de economische wetenschappen is daarvan een eerste bevestiging. Zijn motivering tot verandering en groei is al in het interbellum beïnvloed door periodes van wetteloosheid: de ideologische strijd van fascisme en communisme in tijden van grote armoede.

Winsemius' indringende en ambitieuze karakter geven hem vanaf 1940 de kans een bijdrage te leveren om de Nederlandse oorlogsellende zoveel mogelijk in toom te houden. Zijn karakter en inspanningen bevestigen hem in de eerste jaren van de oorlog als een indringende leider in een omgeving die snel verandert, waar de NSB op de departementen in opmars is en de Duitse overheid de Nederlandse ambtelijke overheid tot absolute volgzzaamheid dwingt. Het spanningsveld tussen zijn wilskracht en zijn geestelijke groei heeft zijn individualiteit en creativiteit dan dermate versterkt dat zijn functioneren in het spotlicht van alledag niet altijd even makkelijk maakt.

Dan is hij, net als op vele andere momenten in zijn leven, een soort Max Havelaar die zich niet aan anderen kan aanpassen, "menigmaal prikkelbaar en twistziek: hij kon niet één van velen zijn; hij wilde zichzelf zijn".¹⁴⁰⁶ Zijn krachtdadig optreden moet hij in 1943 bekopen met 'een vlucht' uit een mêlee van elkaar tegenwerkende partijen; hij blijft twee jaar 'ziek thuis'. Om vanaf mei 1945 een forse strijd aan te gaan om in zijn oude positie teruggezet te worden. Dat neemt niet weg dat er door de jaren heen constant interesse blijft voor zijn zakelijke aanpak en zijn specifieke kennisterreinen: de niet altijd even beminnelijke, maar eerder strenge en

¹⁴⁰⁶ Multatuli, *Max Havelaar: of de koffieveilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij*, versie Nederlandse Boekenclub ('s-Gravenhage z.j.) inleiding door Dr. M Reisel, 5.

doortastende Winsemius is voor vele instellingen en landen een gewilde en praktische uitvoerder.

Na 1947, als Winsemius' inzichten in ambtelijke organisaties en ontwikkelende industrieën binnen de Marshallhulp wederom de vrije hand krijgen, kan hij zijn creativiteit volop aan de herindustrialisatie van Nederland ten dienste stellen. Meer dan 400 internationale maatschappijen, waarvan circa 150 Amerikaanse ondernemingen, worden verleid hun bedrijf in Nederland te vestigen, dat bij het aantrekken van buitenlandse industrieën het grootste succes van alle Europese landen boekt.

Door dit Marshallplan staat Winsemius vanaf eind jaren veertig in intensief contact met 'de Amerikanen' die niet alleen een snel herstellende Europese economie van groot belang achten maar anderzijds het karakter van de sterk oprukkende communistische bewegingen als een serieuze bedreiging voor de wereldvrede zien. Deze Amerikaanse invloed versterkt Winsemius' antipathie tegen de communistische ontwikkeling en vormt hem in de jaren voorafgaand aan Singapore al tot een actieve opponent.

Nog onbewust van zijn toekomst schrijft Winsemius in deze periode tussen 1938 en 1953, binnen de Nederlandse ministeries van Economische en Financiële Zaken, als het ware zijn eerste stappenplan voor Singapore's snelle sociaaleconomische ontwikkeling.

Na 1953, tijdens zijn zesjarige ervaring binnen de Zwitserse wapenindustrie, vormt zich wederom een nieuwe Winsemius, die in deze Koude Oorlogsjaren een rijk man wordt. Hij leert hoe Amerikaanse ontwikkelingshulp gecombineerd wordt met bewapening, hoe internationale defensie opgetuigd is, hoe wapens en munitie gefabriceerd worden en hoe de wereld hunkert naar gewapende bescherming. Maar ook in de wereld van de wapenwedloop ontstaat een problematische situatie; een Duits corruptieschandaal maakt een einde aan zijn welbetaalde wapenloopbaan en noopt hem ertoe om zijn bakens te verzetten. Hij wordt in deze tweede periode van zijn carrière door machtige instellingen en personen uit deze vrij netelige omstandigheid gered.

Langzaam maar zeker completeert zich het spectrum van een begenadigd ontwikkelingsstrateeg die zich voor organisaties als de Wereldbank, de Verenigde Naties en de OESO tot een gewild deskundige maakt. Het boeken van succes dat verbetering en groei voorstaat, waarbij het doel vaak de compromisloze middelen heiligt, wordt Winsemius' handelsmerk.

~

Na 1960 is 'Project Singapore' de apotheose voor de dan vijftigjarige Winsemius. Op die leeftijd komen alle benodigde ingrediënten van een internationaal ontwikkelingsdeskundige bij

elkaar: de Friese oorsprong, genoemde studie economie, met in het verlengde daarvan zijn kennis als organisator tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Om daarna, zeven jaar lang, tijdens de Koude Oorlog, zich aan de wapenwereld te koppelen. Vanaf 1960 schikt autocratisch Singapore zich volledig naar dit Winsemius' ervaringspakket.

Daar ontmoet Winsemius de nieuw benoemde minister-president Lee Kuan Yew die net als hem met een zekere instinctieve vaardigheid de politieke situatie inleest en de rechtstreekse route naar het doel uitstippelt. Beide personen staan een geforceerd geïntegreerd ontwikkelingsproces voor, dat alle takken van maatschappelijke ontwikkeling betreft, zowel economisch als sociaal, van gezondheidszorg tot defensie, van onderwijs tot infrastructuur, van toerisme tot aan de ontwikkeling van een eigen moderne leefstijl. Singapore is tussen 1960 en 1983 Winsemius' apotheose als hij de stadstaat aan de hand neemt en samen met de groep van vindingrijke regeringsleiders en capabele technocraten de fundering legt waarop het land niet alleen zelfstandig kan voortbestaan maar waardoor het ook uitermate welvarend wordt.

Singapore heeft in die tijd, in relatie tot andere Zuidoost-Aziatische landen, al wel een zekere economische voorsprong. Het heeft een druk bezochte haven gekoppeld aan intensieve handel en, naast de Britse militaire basis die veiligheid en een stuk inkomen genereert, een bevolking met een 'ingeboren' cultuur van werkzaamheid. Het is een uniek verschijnsel om, slechts gewapend met vaardigheden uit haven, handel en een ijverige, leergierige bevolking, een van de rijkste en meest ontwikkelde landen ter wereld te worden. Een land dat bovendien fors gehinderd is door een sterke bevolkingstoename, het ontbreken van enig natuurlijk potentieel en de afwezigheid van een eigen industriële inborst.

Buitenlander Winsemius reikt dit Aziatische land een pakket aan grootschalige oplossingen aan, vaak met een westerse, zeg Nederlandse snit die binnen Singapore's demografische mogelijkheden tot eigen beleid en eigen instellingen gemodelleerd wordt. Hij lanceert naoorlogse westerse ervaringen in een Aziatische omgeving, waar het recent afgesloten koloniale tijdperk nog een zekere mate van onderdanigheid inclusief een nog sluimerend minderwaardigheidscomplex achtergelaten heeft. Het gezamenlijke optreden van Winsemius en de regering van Singapore leidt tot een historische coalitie en niet tot allerlei antiwesterse assertiviteit, noch tot het zich afwenden van westerse samenlevingen.

Winsemius is in Singapore de succesvolle technische adviseur die niet alleen de lokale economische situatie goed aanvoelt maar, omdat hij de sociaalpolitieke context van het land begrijpt, heeft hij deze ook kunnen beïnvloeden. Sterker, hij heeft het beleid vaak naar eigen hand kunnen zetten. Samen met de regering van Lee Kuan Yew heeft Winsemius ervoor gezorgd dat de economische en sociale ontwikkeling voorafgegaan wordt door nationale

stabiliteit met evenwichtige vakorganisaties, vaak niet met een zacht gevoerde handschoen gerealiseerd.

~

De ontplooiing van Singapore na 1960 heeft geen vliegende start, enerzijds door grootschalig communistisch geweld en anderzijds omdat politiek Singapore de gelegenheid tot samengaan met buurland Maleisië niet kan waarmaken. Singapore en Winsemius moeten na 1965 opnieuw opstarten en stringenter dan voorheen de focus leggen op het aantrekken van industrieën en deze koppelen aan wereldwijde afzetmarkten. Vergelijkbaar met Winsemius' Nederland na 1947 gaat Singapore naast handel drijven ook producten maken.

Het aantrekken van honderden buitenlandse fabrieken voor de vervaardiging en export van moderne producten levert Singapore vanaf midden jaren zestig van de vorige eeuw de aanzet tot een forse groei. Door een variëteit aan praktische initiatieven, voor Singapore's financiële wereld, voor zijn bouw- en de toeristensector, voor de ontwikkelingen in het onderwijs, weet Winsemius in de eerste helft van de jaren zeventig de ooit zwaar aanwezige werkloosheid naar volledige werkgelegenheid om te bouwen. Singapore groeit op de boeggolf van een snel stijgende export naar een hoog Bruto Binnenlands Product: in 1960 exporteert het land US\$1,15 miljard en in 1983, aan het einde van Winsemius' 23-jarige assistentie, is de export naar 30 miljard US\$ gestegen. Die daarna doorstijgt naar 181 miljard in 2000 en US\$642 miljard in 2018. In 1960 bedraagt deze export 163% van het BBP om 176% in het 153 maal vergrote BBP van 2018.¹⁴⁰⁷

~

De exacte invloed van Winsemius op Singapore's gang naar welvaart is niet meetbaar. Door schommelingen van de wereldconjunctuur, de oliecrises van de jaren zeventig, de dollardebâcles, et cetera, die alle een belangrijke rol gespeeld hebben, kunnen individuele acties niet of nauwelijks mathematisch gerelateerd worden aan het resultaat achteraf. Het nieuwe proactieve regeringsteam van Singapore heeft constant zicht gehad op de economische en technische stappen van landen als Japan, Zuid-Korea, Hong Kong en Taiwan en op navenante ontwikkelingen in de rest van de wereld; varende van oost naar west en vice versa moet bijna elk schip in Azië Singapore passeren, met alle consequenties van dien. Singapore kent bovendien de weg naar internationale organisaties als de Verenigde Naties en de Wereldbank

¹⁴⁰⁷ "Exports of goods and services represent the value of all goods and other market services provided to the rest of the world. Data are in current U.S.dollars"; <https://www.macrotrends.net/countries/SGP/singapore/exports>; Wereldbank.

en het zou zich ongetwijfeld aan de armlastige Derde Wereld, de ontwikkelingswereld, ontworsteld hebben.

Winsemius kan echter op meer dan de eretitel beslag leggen omdat hij, op het *moment suprême*, als de zwakte van Singapore zijn hoogste niveau nadert, als een creatief moment verschijnt en blijft. Zijn in 1960 beperkte en in 1965 volledige draai naar export georiënteerde industrie, zijn inzet om Singapore ‘internationaal te laten gaan’, wordt daardoor de beslissende voorloper van Singapore’s snelle en grote ontwikkeling. Het eiland wordt aantrekkelijk voor de komst van veel buitenlands kapitaal, Singapore’s handels- en bankensector worden minder kwetsbaar en worden van grotere invloed in een wereld van een 24-uurs economie en snelle internationale prijszetting, dank zij Winsemius.

De ontvankelijkheid van Winsemius’ ideeën in Singapore is groot, waardoor Singapore ook veel van zijn eigen uitgangspunten bevestigd ziet. We moeten dan denken aan de corruptievrije ambtelijke wereld, het meritocratische beloningssysteem, het beëindigen van de communistische invloeden, de Aziatische dollarmarkt en tot op zekere hoogte ook de militaire invalshoek, die door Winsemius’ toedoen tot steunpilaren van Singapore’s maatschappijmodel zijn uitgegroeid. Een belangrijke reden van dit welslagen is dat Winsemius bijna 25 jaar zijn reeds elders beproefde methodes aan kan blijven reiken waardoor Singapore nauwelijks in een *error-and-failure-tracé* terecht komt. Winsemius kan spontaan recepten voor pragmatische verandering/verbetering afgeven die stante pede overgenomen worden en tot succes leiden.

Zoals ook diverse politici in Singapore bevestigen, zou de sociaaleconomische vooruitgang veel langzamer geweest zijn als Winsemius zijn relevante en nuttige ‘Nederlandse’ adviezen niet had kunnen verstrekken. Zonder Winsemius zou de draad naar de moderniteit en vooruitgang niet zo snel en effectief gelegd zijn en waarschijnlijk zou ook het niveau van welvaart niet bereikt zijn. Zijn dialoog met de regeringsleiders van Singapore, zijn invloed op toen gevoerde politiek heeft Winsemius veel succesvoller gemaakt dan over het algemeen aangenomen wordt. Vanzelfsprekend hebben de veranderende wereldconjunctuur en andere omstandigheden een handje meegeholpen, maar je moet toch tenminste het gereedschap hebben om van dergelijke veranderingen te kunnen profiteren.

~

Janadas Devan, voorheen directeur van het *Institute of Policy Studies* en sinds 2012 *Chief of Communications* van het *Ministry of Communications and Information* in Singapore, kan het in 2014 nog steeds niet geloven.

One can, theoretically, produce a compendious bible on development based on Singapore’s experience: How to plan industrial parks? How to house 80 per cent of your population in public

housing? How to have people save for their own retirement? How to organise a formidable military force? How to plan a city and make it liveable and green? How to make sure businesses, government and trade unions work in unisons and not tear up one another? How to combat corruption, maintain law and order, enforce the sanctity of contracts? And so on and so forth.¹⁴⁰⁸

Hij vraagt zich echt af hoe het bestaat dat de ambitieuze jongelui van Singapore's PAP-regering toen het 'wonder Singapore' hebben kunnen opzetten en tientallen jaren hebben kunnen doorvoeren, zonder een *masterplan*, zonder een *blueprint*.

Firstly there was no blueprint. It is simply impossible that Mr. Lee and his colleagues could have foreseen every particular of the system they created. (...) They did not achieve what they did by working off a blueprint. (...) a manual – (...) none existed.¹⁴⁰⁹

In 2014 realiseren Janadas Devan en veel van de mensen om hem heen zich echter onvoldoende dat Albert Winsemius, de Nederlander achter de BV Singapore, de *blueprint*, de schakel en het kompas van 1960 tot en met 1983, hun basis van welvaartsgroei is. Winsemius, die als het ware volledig opgenomen is binnen het college van Lee Kuan Yew. Winsemius, die het economische en sociaaleconomische landschap van Singapore begrijpt en zodanig dicht bij 's-lands politieke leiders heeft mogen opereren dat zijn advies als bijna zaligmakende interne collegialiteit geaccepteerd is. Met de instelling van een Albert Winsemius-hoogleraarschap aan de *Nanyang Technological University* wordt hij in 1997 hiervoor postuum geëerd.

Singapore ademt Winsemius, je komt hem vandaag nog steeds overal tegen. Zoals *The Kent Ridge Common - The Independent Student Newspaper* in 2009 stelt, zal de opening van allerlei archieven in Singapore en het declassificeren van veel documenten waarschijnlijk leiden tot het herschrijven van de geschiedenis, waardoor oorzaak en succes van dit land correct ingevuld worden.¹⁴¹⁰ En dan wordt misschien alsnog het standbeeld van Raffles vervangen voor het standbeeld van Albert Winsemius, de "initiator en inspirator van een economisch wonder".

¹⁴⁰⁸ Janadas Devan, 'LKY: Notes towards defining his Soul-craft', in: Shashi Jayakumar en Rahul Sagar (red.), *The big ideas of Lee Kuan Yew* (Singapore 2014) 134-152, aldaar 144.

¹⁴⁰⁹ Ibidem.

¹⁴¹⁰ *The Kent Ridge Common*, 16-03-2009; <http://kentridgecommon.com/singapores-history-availability-of-declassified-documents-and-a-possible-revision-of-our-history-syllabus/>.

1411

"I leave with a saddened heart. Singapore has become part of my life, more or less. It can do without me. It can do without me years ago. But it became part of my life. So I will shed a few tears, imaginary tears."¹⁴¹²

¹⁴¹¹ Standbeeld Albert Winsemius; *Het Financieele Dagblad*, 01-12-2018, essay Simon Kuper, illustratie: Erik Varekamp.

¹⁴¹² *The Straits Times*, 07-12-1996.

Summary

Albert Winsemius The Dutchman behind Singapore, Inc.

For more than two decades the Dutch economist Dr. Albert Winsemius (1910-1996) was the most influential economic adviser to the government of Singapore. From October 1960, when he led the United Nations Development Programme (UNDP) Industrial Survey Mission to Singapore, until January 1984, when he finally retired from his role as unofficial expert adviser, Winsemius played a major part in the formulation of Singapore's national development strategy - a strategy so successful that within one generation the city-state was able to transition 'from Third World to First', as prime minister Lee Kuan Yew later entitled his memoirs.¹⁴¹³

This thesis is the first full assessment of Winsemius' contribution to the uniquely successful Singaporean development model - key ingredients of which include an uncompromising insistence on good governance; a wholehearted embrace of international capital and economic globalization; and a 'Confucian welfare state' featuring public housing, public health care, a compulsory national savings and pension scheme, and a tripartite system of collective wage bargaining involving labour unions, employers, and government. It is a model that reflects many influences: Singapore's historic role as Southeast Asia's leading trade port; the cultures of the Asian migrants who peopled it; the British colonial institutions that shaped it until the 1960s; and the lessons of the bitter confrontations with communism and communalism out of which the People's Action Party, which is still in power today, emerged victorious in 1959. Another formative influence, however, came from international advisors and the study of other countries' development experience.

Singaporeans, and scholars of developing economies, are to some extent aware of Winsemius' role in the meteoric rise of Singapore. Yet surprisingly little has been written about it, and many important aspects of the story remain unclear. What were his specific contributions to Singapore's development strategy? How and why did he achieve his influence there? Who exactly was receptive to his ideas, and why? What was the origin of the ideas he put forward? Were all of his recommendations followed, and did all of them prove successful? In his own country Winsemius is known primarily for his appointment after the Second World War as Director General for Industrialization, overseeing the industrial component of the Netherlands'

¹⁴¹³ Lee Kuan Yew, *From Third World to First: The Singapore Story, 1965-2000*, Singapore, 2000.

successful post-war economic recovery and reconstruction. To what extent was it this precedent that provided the model for Singapore's development two decades later?

The sources available to help answer these questions include, besides the usual academic, administrative, and journalistic materials, audio recordings of interviews conducted with Winsemius himself in the eighties and nineties of the twentieth century. Some of his own writings, including the foundational report on Singapore's industrial development prospects which he wrote for the United Nations Technical Assistance Board in 1961, also remain accessible, although many more cannot be consulted due to Singapore's restrictive archive access policies.

This thesis considers Winsemius' role in the history of Singapore in the context of his earlier life and career. It begins with his childhood experiences and the period of his young adulthood, when he already displayed the qualities that would later make him such an influential figure: sharp intelligence, hard work, stubborn determination, and an audacity and adventurousness of spirit that was balanced by a cool pragmatism and a keen sense of self-interest. By the age of 30 he had already achieved multiple successes: first as an entrepreneur, then as a student of economics (obtaining his PhD in 1938), and finally as a high-flying civil servant in the Dutch Ministry of Trade and Industry. During the German occupation of the Netherlands he remained in government service, initially working closely with a fascist superior as one of the senior officials responsible for price control, rationing, and the prevention of black market trade.

After the liberation in 1945 he was suspended from duty while the military authorities considered charging him as a collaborator. But he escaped prosecution because he was not shown to have displayed Nazi sympathies or favoured German over Dutch interests, and because he had the support of influential colleagues within the Ministry who were not subject to investigation. By 1947 his name was officially cleared, paving the way for his appointment in 1949 to the important post of national Director General for Industrialization. In this position, as noted, Winsemius would play a central role in the successful post-war reconstruction of the Dutch economy. His strategy in this endeavour relied heavily on the courting of foreign - especially American - investment in a wide range of industrial sectors, notably food, metal, chemicals and shipbuilding. In the course of his work as director of industrialization he also came into contact with arms manufacturers, including the multinational Hispano-Suiza concern. In 1953, determined to amass personal wealth and declining an offer to become Minister of Defence, he left public service to join Hispano-Suiza to fuse Hispano's and related factories, to become an international lobbyist with and a broker of weapons sales to military forces across

Europe and beyond. By this means he quickly succeeded in becoming a very rich man, investing his fortune partly in coaster ships commissioned in Dutch shipyards.

In 1958, a second career crisis threatened for Winsemius when a scandal erupted in West Germany surrounding cases of suspected bribery, and possibly also murder, in connection with a Hispano-Suiza arms deal in which he was directly or indirectly involved. Ultimately, in 1967, this affair would become the subject of an inconclusive West German parliamentary enquiry. By that time, however, Winsemius had long moved on from Hispano Suiza, using connections at the World Bank and United Nations, and his credentials as a successful planner and director of industrialization in the Netherlands, to secure new work from 1960 onward as an international development policy adviser. In October of that year, at the age of 50, he arrived for the first time in Singapore as part of a UN expert team charged with drawing up a blueprint for the industrial development of that island, then still under British rule but shortly to become part of the Federation of Malaysia.

Once in Singapore, Winsemius quickly succeeded in winning the personal trust of three key Singaporean figures: prime minister Lee Kuan Yew, finance minister Goh Keng Swee, and the director of the Economic Development Board, Hon Swee Sen. These pioneering, first-generation postcolonial leaders recognized in the 50-year old Dutchman a man of proven capabilities and wide, yet very practical, expertise: a man who could anticipate problems before they arose, and immediately suggest workable and effective ways of solving them. Within months, Winsemius had been appointed as Singapore's foremost economic advisor.

In essence, most of the development strategies and policies which Winsemius advocated in Singapore over the next 25 years were based on the experiences of economic reconstruction in the Netherlands in the years after World War Two. There were many adaptations to Singaporean conditions, which Winsemius studied carefully and came to know intimately. But more often than not it was the Dutch reconstruction, in which he had played a key role, that provided the ultimate blueprint. That this transplantation worked so well had to do partly with some important similarities between Singapore and the Netherlands in the mid-twentieth century: their structural dependence on foreign trade, their impoverished and war-damaged economies, their hard-working, ambitious, entrepreneurial populations, and the growing influence of socialism on the political life of both countries. But it also had to do with the intrinsic merits of the blueprint itself, and with Winsemius' skill in advocating, adapting, and implementing it.

Winsemius understood very clearly that in an impoverished country with a growing population, successful development is largely a matter of scale and speed in the provision of

ever more jobs for unemployed and underemployed workers. In Singapore as in the post-war Netherlands, the main potential for this lay in rapid industrialization of a relatively labour-intensive variety, and the main means of achieving it lay in stimulating private investment in the industrial sector. Private capital, entrepreneurship, and economic freedom were essential. The accelerating expansion of international manufacturing corporations offered particular opportunities to any country with affordable, skilled labour, rule of law, and an uncorrupted government. In terms of markets, too, industries needed to be globally oriented, and not to rely on national or regional protectionism. Yet Winsemius was no free-market ideologue. Government, he believed, should play a role in development that went well beyond the provision of public goods like law, roads, and education. Besides actively courting foreign investors, the state should also bear part of the risk involved in major job-creating investments - if necessary by means of state ownership, partial or complete, of key enterprises.

A final component of Winsemius' development vision that had a profound impact on Singapore was his corporatist view, again rooted in Dutch experience, of the relationship between capital and labour. Winsemius was uncompromising hostile to communism, with its revolutionary anticapitalistic ambitions. But he was sympathetic toward moderate trade unionism, and believed that wages should be set as part of a centrally negotiated social contract endorsed by organized labour. In this way the price of labour would be determined neither by the unfettered, unpredictable forces of the market, nor by the outcome of countless struggles between workers and employers in individual firms and sectors.

In most of the recently decolonized countries of the 1960s and 70s, when state socialism and economic autarchy were still popular development models, Winsemius' beliefs and recommendations would have been considered downright unorthodox, as well as politically unacceptable. But in Singapore they chimed with the views of political leaders and quickly grew in popular appeal too once they started yielding impressive economic results. The 'divorce' of Singapore from the Federation of Malaysia in 1965 gave an extra boost to Winsemius' globalizing strategy by removing the only practical opportunity the city ever had to shelter within a protected market of any size.

In Lee Kuan Yew, Winsemius found a leader who shared much of his world view and with whom he had a personal connection. Both men were ruthless pragmatists who possessed an instinctive ability to read political as well as economic situations, and plot direct routes to success. Both were interested in proven methods rather than theoretical possibilities, and both, while understanding the power of words, were essentially men of action. Despite their pragmatism, both were in some ways perfectionists, making high demands on themselves and

others. Both had authoritarian streaks while at the same time embracing meritocracy: that is, the principle that very competent people like themselves should shape, in the public interest, the course of other people's lives.

The proof of Winsemius' development recipe was in the eating. Across the whole period in which he was Singapore's foremost economic advisor, the Singaporean economy grew at an average of nine per cent annually. Even in the aftermath of the 1973/74 oil crisis, annual GDP growth never dipped below four per cent. In public, Winsemius himself was characteristically unrevealing about the details and significance of his contribution to this great success story. Yet that contribution surely deserves fuller recognition, both in Singapore and in his own country. To that end it would be extremely useful if the full record of Winsemius' words and deeds, in both personal and national archives, could at last be made accessible to the public. Contrary to one of his own peculiar sayings: "Since it is complete it is not much interesting anymore".¹⁴¹⁴

¹⁴¹⁴ *Oral History Interview*, 1982, reel 18.

Overzicht van geraadpleegde bronnen

Lijst van archivalia

Archief Spaarnestad,

Automobiel type: H.6. Foto Frankrijk, 1925 . ‘Een jongedame staat op het punt om in een Hispano-Suiza met chauffeur te stappen’.

Archives of the CIA,

Current Intelligence Bulletin, Document CIARDP79T00975 A002500090001-4. Central Intelligence Agency (CIA), 5th April 1956.

Keesings Historisch Archief,

21-27 mei 1945, C. van Fraa, ‘De wederopbouw van Rotterdam’, aldaar B, 24-05-1945.

Library of Congress,

Washington. United States Secretary of State George C. Marshall. Excerpt uit de rede gegeven aan de Harvard University, 5 juni 1947. Leitch Lepoer, Barbara (red.), *Singapore: A Country Study: Industry*. U.S. Library of Congress (Washington 1989).

Nationaal Archief, Den Haag,

Bestuursalmanak voor het bezette Nederlandsche gebied 1942-1943 (’s-Gravenhage 1942). BZK-Centrale Veiligheidsdienst en Binnenlandse Veiligheidsdienst / Open dossiers, nummer toegang 2.04.127, inventarisnummer 1144. Griffie van de Provincie Zuid-Holland 1946-1975, nummer toegang 3.02.22, Provinciale Diensten, 1946-1973, 940, 941, A. Winsemius, Onderzoek naar de doelmatigheid van de inrichting en de werkwijze van de verschillende takken van de Dienst van de provincie Zuid-Holland. College van Gedeputeerde Staten der provincie Zuid-Holland, Deel I, 25 november 1947, Deel II, 23 april 1948. Ministerie van Binnenlandse Zaken: Zuivering van Ambtenaren en de Nederlandse Orden, nummer toegang 2.06.087, inventarisnummer 300. Collectie 259 G.W.M. Huysmans, nummer toegang 2.21.090, inventarisnummer 111. Ministerie van Binnenlandse Zaken: Zuivering van Ambtenaren en de Nederlandse Orden, nummer toegang 2.04.67, inventarisnummer 31501. Ministerie van Economische Zaken: Directie van Handel en Nijverheid, nummer toegang 2.06.001, inventarisnummer 7560. Commissariaat voor de Militaire Productie, nummer toegang 2.06.096, inventarisnummer 215, 230. Directoraat-generaal Industrialisatie en Energievoorziening, (1944) 1958-1965 (1970), nummer toegang 2.06.100, inventarisnummer 378, - 1.864.5. Ministerie van Justitie: Afdeling Politie, Bureaus Kabinet en Juridische Zaken, nummer toegang 2.09.107, inventarisnummer 480, A 064/53. Nederlandse Ambassade in Frankrijk te Parijs en Consulaten te Nice, La Rochelle en Straatsburg, nummer toegang 2.05.177, inventarisnummer 469. Staatsalmanak voor het Koninkrijk der Nederlanden 1938 (’s-Gravenhage 1937). Staatsalmanak voor het Koninkrijk der Nederlanden 1939 (’s-Gravenhage 1938). Staatsalmanak voor het Koninkrijk der Nederlanden 1940 (’s-Gravenhage 1939). Inventaris van het archief van de Parlementaire Enquêtecommissie Rijn-Schelde-Verolme (RSV), (1965) 1983-1987 (1989), nummer toegang 2.02.26, inventarisnummers 103, 105. Ministerie van Defensie: Commissie Efficiency Legerorganisatie, nummer toegang 2.13.147, Inventaris van het archief van de Commissie.

National Archives of Singapore, Australian Commission Singapore,

Inward-Savingram 16, 30-11-1959. Memo: 1185, 09-07-1960. Memo: 1769, september/oktober 1960. Memo: 1968, 20-10-1960. Memo: 2004, 22-10-1960. Memo: 121, 25-01-1961, vergezeld van het ‘United Nations Technical Assistance Board: General Industrial Survey of Singapore: Note of Conversations with Dr. A. Winsemius at the U.K. Commission on the 12th/13th December 1960.’ Memo: First Quarter, 1962, File 3024/4/1, mei 1962. Memo: 2236, 14-11-1962. Memo: 2193, 22-10-1963. Memo: 727, 12-05-1964.

National Archives of Singapore, Australian High Commission Singapore,

Memo: 1472, 22-10-1965. J.B. O'Hara, Report of Investigation into the Singapore Government's Request for Australian Aid in the Establishment of a Vocational Institute at Jurong, 09-28-01-1966. Minute Paper 21-01-66, Singapore: Request for Economic Assistance. Brief Minister for Trade and Industry, 07-02-1966. 3024/10/1, 9th May, 1966, The Winsemius Report, inclusief twee rapporten: Winsemius's Report on Unemployment in Singapore en Comments on Winsemius' Report, 11th May, 1966. File 222/2/7/1, Memo. No.: 566, 5th May, 1966, Curriculum Vitae – Albert Winsemius. Brief van Hon Sui Sen aan Australian High Commission, 06-04-1966. Memo: 566, 05-05-1966. Lee Kuan Yew, May Day Rally, 1 mei 1960, m.c.ap.109/60/tts. White Paper on Detachment of Singapore from the Straits Settlements (January 1946), Cmd. 6724. Singapore's Exhibition: The Story of an Economic Miracle, '10 Years that shaped a Nation', 2008.

National Archives of Singapore, PREM, Britain, Prime Minister's Office,

Dr. A. Winsemius, Memorandum (Revised) to the Government of Singapore on the Economic Situation after Singapore Day, 1965. 21-09-1965, "Repercussions of British Policy in South East Asia of the Separation of Singapore from Malaysia". Brief Lee Kuan Yew aan Prime Minister Wilson, 1 april 1966, inclusief Dr. A. Winsemius, Memorandum (Revised), Singapore 3rd February 1966. Record of a conversation between the Prime Minister and the Prime Minister of Singapore at no. 10 Downing Street on April 25, at 12.30 p.m., 26-04-1966. Foreign & Commonwealth Office - GOV.UK. FCO 24/114, Negotiations on Aid with Malaysia and Singapore, 8 March 1968.

NIOD,

dossier 1516, 15.a.1, Ambtenarengedragingen tijdens de bezetting. Mr. Hendrik Christiaan Schokker.

Singapore Press Holdings,

Information Resource Centre, DID: 6319 1594, Synopsis TV-Forum, 19-06-1963.

The World Bank Group Archives,

World Development Report 1987. Fourth Annual Report to the Board of Governors, 1948–1949, IBRD (Washington 1949). Report of Commission II to the Executive Plenary Session. IBRD (Washington July 21, 1944). Report of The economic Development of Malaya, a Mission organized by the International Bank for Reconstruction and Development at the request of The Governments of the Federation of Malaya, the Crown Colony of Singapore and the United Kingdom; tevens bijgevoegd Technical Report 8, IBRD (Washington 1955). Surinam: Recommendations for a Ten Year Development Program. Report of a Mission Organized by the International Bank For Reconstruction And Development at the Requests of the Governments of the Netherlands and of Surinam. IBRD (Baltimore 1952). The Economic Development of Jamaica, Report by a Mission of the International Bank for Reconstruction and Development. IBRD (Washington 1952). The World Bank Group Historical Chronology, 1-433. Ziegler, Charles, Interview with Pieter Lieftinck 5-02-1987, The World Bank/IFC Archives (Washington D.C. 1987). The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy, The World Bank (Washington DC 1993).

United Nations Archives,

A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore. United Nations Commissioner for Technical Assistance, Department of Economic and Social Affairs (New York 1963). Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice, signed at the United Nations conference on international organization, San Francisco, California, June 26, 1945. Mook, H.J. van, 'Memorandum addressed to TAA –officers' en 'Memorandum UN Technical Assistance in Asia and the Far East 1950-1955', UNA, S-0441-1416-02, 13-06-1955. UNDP and the Making of Singapore's Public Service: Lessons from Albert Winsemius, UNDP Global Centre for Public Service Excellence (Singapore 2015).

United Nations S-0175-1798-05 Industrial Survey Singapore Sing (1-2), Press Release, 3 October 1960. Memo, Application by the Government of Singapore for an Industrial Survey Team of Preferably 5 Members, undated. Status Report – Singapore Requests, 20 June 1960: Status Report – Singapore Requests, 8 July 1960. Memo from Wu to Alexander, 30 June 1960. Letter from Winsemius to Wu, 9 November. Confidential Field Trip Report of Mr. Jang Bir Singh, 1 & 2 December 1960. Brief I.F. Tang, januari 1961. Brief Winsemius van 24 maart 1961 aan Mr. Chi-Yuen-Wu, Chief Section for Asia and the Far East, Bureau of Technical Assistance Operations, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York. United Nations S-0175-1800-01 Industrial Survey Singapore SING (130-1) Part A, Industrial Report: Metals and Engineering Industries, by Erwin L. Malone, June 1961. Some Suggestions for Organising Survey Teams by Albert Winsemius, 3 July 1961. Annex titled ‘Job Descriptions U.N. Experts for Singapore’, Letter from Winsemius to Wu, p. 1, 7 August 1961. Letter from Winsemius to Coates, 4 September 1961.

Niet gedrukte bronnen

Geluidsopname van een verdiepend interview met de 83-jarige Albert Winsemius, in 1993 in Wassenaar opgenomen door de historici Leo Douw en Sikko Visscher, Universiteit van Amsterdam.

Gesprek auteur met Ankie Averink-Winsemius, dochter van Albert Winsemius, Krimpen aan den IJssel 26-10-2013.

Gesprek auteur met kleinzoon van Albert Winsemius, Erik Aeyelts Averink, Naarden 18-02-2013.

Gesprekken auteur in maart en april 2015 en in september 2017 met directies *National Archives of Singapore*.

Gesprekken auteur met Prof. Dr. Hans (J.C.H.) Blom, 01-02-2014 en 25-11-2015.

National Archives of Singapore, Oral History Centre, geluidsopnames van interview met de 72-jarige Albert Winsemius afgenomen in Den Haag tussen 30 augustus en 3 september 1982; geluidsopname interviews met J.J. Puthuchear, tussen 15 en 18 juni 1985; met Ngiam Tong Dow, tussen 04 juli en 20 juli 1995; met Defan Nair, tussen 16 mei 1981 en 29 juli 1982. The Prime Minister's National Day Broadcast – 1969.

Ontmoeting auteur met Pieter Winsemius. Singapore, 31 maart 2015.

Telefoongesprek auteur met Pieter Winsemius, 30-01-2013.

Officiële bronnen en publicaties

Annual Report 1965, Singapore Water Department, Singapore Ministry of the Environment and Water Resources.

Annual Reports, 1949, 1959-1964, Singapore, Commissioner for Labour - Ministry of Labour, State of Singapore.

Brief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken gedateerd 8 november 1950 aan A. Winsemius (getekend L. Einthoven, voorheen St. Michielsgestel) en andere brieven inzake dit onderwerp in bezit auteur.

Annual Report 1947, 1949, 1950, Colony of Singapore.

De productiviteit in Nederland, Overdruk van ministeriële nota van 18 oktober 1951 (Den Haag 1951).

De Ronde, Katrijn, ‘*History of ABN AMRO Bank in Singapore*’, Nederlandse Ambassade (Singapore 2015).

- Derde Nota inzake de Industrialisatie van Nederland*, Overdruk van Bijlage IV van de Memorie van Toelichting op het Xde Hoofdstuk (Economische Zaken) van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1952, September 1951.
- Economic Review of Malaysia, Singapore and Brunei*, *EIU Quarterly Economic Review*, August 1965, No. 51.
- Eerste Nota inzake de Industrialisatie van Nederland*, Overdruk van Bijlage IV van de Memorie van Toelichting op het Xde Hoofdstuk (Economische Zaken) van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1950, Den Haag, September 1949.
- Frietema, H.J., 'De Nederlandse landbouw en de Amerikaanse hulpverlening', *Herwonnen Welvaart: De betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese Samenwerking*. Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directoraat-Generaal voor het Economische en Militaire Hulpprogramma ('s-Gravenhage 1954) 45-55.
- From a Distance*. National Exhibition Singapore, Ministry of Education, 1984.
- Goh Keng Swee, 'Our Economic Policy'. Toespraak tijdens een massa rally in Dhoby Gaut op 22 maart 1959, *PETIR The Tasks Ahead: PAP's Five-year Plan, 1959-1964* (Singapore 1959).
- Goh Keng Swee, 'Urban Incomes & Housing: A Report on the Social Survey of Singapore, 1953-54', *Singapore Department of Social Welfare* (Singapore 1956).
- Goh Keng Swee, Speech delivered at the Inauguration of the World Assembly of Youth (WAY) Asian regional Seminar on 'Urbanization' at the National Trades Union Congress Hall on 16 April 1967.
- Goh Keng Swee, *The Economics of Modernization* (Singapore 1972).
- Goh Keng Swee, *Two Years of Economic Progress*. Text of Speech by the Minister for Finance at the Budget Session to the Legislative Assembly on 5th December, 1967. A Ministry of Culture Publication. Parliamentary Debates, Singapore, Vol. 26, 1967.
- Goh, K.S., (1979), Report on the Ministry of Education 1978, Singapore.
- Handelingen 1945/1946*, 14de vergadering, 28 mei 1946.
- Herwonnen Welvaart: De betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese Samenwerking*. Ministerie van Buitenlandse Zaken.
- History 1819-1963 Singapore*, Maritime Museum Singapore - Port of Singapore Authority (2002).
- Ingen Housz, A.H., 'Industrie en Marshallplan', *Herwonnen Welvaart: De betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese Samenwerking*. Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directoraat-Generaal voor het Economische en Militaire Hulpprogramma ('s-Gravenhage 1954) 37-45.
- International Trade Statistics 1993*, GATT (Genève 1993).
- Kupers, E., 'Vakbeweging en Marshallplan', *Herwonnen Welvaart: De betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese Samenwerking*, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directoraat-Generaal voor het Economische en Militaire Hulpprogramma ('s-Gravenhage 1954) 55-63.
- Lee Hsien Loong, 'A Friend In Need', *The Straits Times*, 20-04-2016.
- Lee Hsien Loong, speech by BG (Res) Lee Hsien Loong, Acting Minister for Trade and Industry and Minister of State for Defence, at the Economic Development Board (EDB) 25th Anniversary Celebration Dinner Held at Westin Stanford Hotel on Tuesday, 30 September 1986 at 7.30 PM.
- Lee Kuan Yew, speech by the Prime Minister at the PAP 25th Anniversary Rally, held at the National Theatre on 20 Jan. 1980.
- Lee, S.K. et al. (red.), (2008), Toward a better Future: Education and Training for Economic Development in Singapore since 1965, *The World Bank*, Washington, DC.

Lyle, F.J., 'An Industrial Development Programme', *Singapore Legislative Assembly Sessional Paper*, No. 5 (Singapore 1959).

P.A.P.'s *Five-Year Plan, 1959-1964*, Petir (Singapore 1959).

Parliament of Singapore, Annual Budget Statement, December 13, 1965, December 5, 1966.

Petir, *The Tasks Ahead, Manifesto PAP*, (Singapore 21-11-1954).

Raadsnotulen en jaarverslagen, Notulen van de gemeenteraad Breda, 1950 – 1 januari 1950.

Report of the Committee on Minimum Standards of Livelihood. Singapore Legislative Assembly Sessional Paper, Cmd. 5 (1957).

Report of the Constitutional Commission, Singapore (Sir George Rendel, Chairman). February 22, 1954, Singapore.

Report of the Department of Commerce and Industry, 1960, Singapore,

Report on the Economic Aspects of Malaysia by a Mission of the International Bank for Reconstruction and Development, under the Chairmanship of Mr. Jacques Rueff, International Bank for Reconstruction and Development (Washington 1963).

Saxena, N.C., *Virtuous Cycles: The Singapore Public Service and National Development.* United Nations Development Programme (2011).

Schriftlicher Bericht des 1. Untersuchungs-ausschusses zu dem Antrag der Fraktion der FDP auf Einsetzung eines parlamentarischen Untersuchungs-ausschusses gemäß Artikel 44 des Grundgesetzes, — Drucksache V/1468 — A. Bericht des Abgeordneten Moersch. Deutscher Bundestag, 5. Wahlperiode, Drucksache V/4527 (Bonn, 26 Juni 1969).

Second Five-Year Plan, 1961-5, Federation of Malaya, (Kuala Lumpur 1960).

Separation: Singapore's Independence on 9th August 1965, Ministry of Culture Publication (Singapore 1965).

Singapore Parliamentary Debates, 7 September 1967, 173-4.

Singapore Trade by Major Commodities, 1836.

Singapore, Department of Statistics, 1961, *2015 Yearbook of Statistics; Report on the Census of Industrial Production*, verschillende jaargangen. *Report on the Census 1891, 1911, 1931, 1947, 1956, 1957, 1980. Return of imports and exports, 1900-1927. Economic and Social Statistics 1960-1962, 1965-1990. 2015 Data. Monthly Digest of Statistics, Vol. 6, December 1967.*

Singapore, Economic Development Board, *Annual Reports, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965.*

Singapore, Ministry of Finance, *State of Singapore Development Plan, 1961-1964*, (Singapore 1961).

Singapore, Ministry of Trade and Industry, *The Strategic Economic Plan, Towards a Developed Nation* (Singapore 1991).

Speech by Dr. Ow Chin Hock, Parliamentary Secretary (Culture), at the NTUC seminar on "The Next Ten Years – Job Creation or Job Loss": Profile of Singapore Economy - Threats from Within, on 10-10-1977, *Ministry of Culture.*

State of Singapore First Development Plan, 1961-64. Review of Progress for the three Years ending 31-12-1963. Ministry of Finance (Singapore 1964).

Straits Settlements, Report of the Immigration Department 1933 (Singapore 1933).

Tamboer, Kees, *IIAS Newsletter* 9, 1996. International Institute for Asian Studies.

Teck-Wong Soon en C. Suan Tan, *The Lessons of East Asia: Singapore Public Policy and Economic Development.* The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank (Washington DC, 1993).

The Singapore Tourism Board, *Annual Report on Tourism Statistics, International Visitor Arrivals Statistics*

The Socialist Solution: Analyses of Current Political Forces in Singapore, Singapore Ministry of Culture. (Singapore 1960).

- The Story of Dr Albert Winsemius*. NTU Link (Nanyang Technological University), No. 21 June 1997, 28-29.
- The Straits Calender and Directory (including Sarawak and Labuan) for the Years 1861-70*.
- Tinbergen, J., *Prae-adviezen*, Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek ('s-Gravenhage 1947).
- Tinbergen, J., S. Postuma en A. de Graaff, *Prae-adviezen*, Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek ('s-Gravenhage 1949).
- Tweede Nota inzake de Industrialisatie van Nederland*, Overdruk van Bijlage IV van de Memorie van Toelichting op het Xde Hoofdstuk (Economische Zaken) van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1951, September 1950.
- Winsemius, A., *De industrialisatie gedurende het afgelopen jaar*. Rede uitgesproken door Dr. A. Winsemius Directeur-Generaal voor de Industrialisatie, voor het Departement Rotterdam van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel op 23 februari 1950, Persdienst van het Ministerie van Economische Zaken (Den Haag 1950).
- Winsemius, A., *De Industrialisatie sinds de bevrijding*. Rede uitgesproken door Dr. A. Winsemius, Directeur-Generaal voor de Industrialisatie, voor "de Commercieele Club" te Groningen op 15 Juni 1951, Persdienst van het Ministerie van Economische Zaken (Den Haag 1951).
- Winsemius, A., *De prijspolitiek in Nederland*. Dienst van den Gemachtigde voor de Prijzen ('s-Gravenhage 1941).
- Winsemius, A., Rede uitgesproken door Dr. A. Winsemius, Directeur-Generaal van de Industrialisatie, op een persconferentie gegeven op 28 oktober 1952 naar aanleiding van het besluit dat de International Air Edition, de buitenlandse editie van de *New York Times*, per 1 november 1952 te doen drukken in Amsterdam.
- Zakenman en Prijspolitiek: een wegwijzer voor het Nederlandsche Bedrijfsleven*. Dienst van den Gemachtigde voor de Prijzen ('s-Gravenhage 1941).

Primaire literatuur

- Bijbel*, 1 Petrus 4:10; Matteüs 25:14-30; 1 Korinthiers 7:7.
- Cicero, Marcus Tullius, *Tusculanae Disputationes*, V (Rome 45BC).
- Elschot, Willem, *Het Huwelijk* (Rotterdam 1910).
- Goudsblom, Johan, *Reserves* (Amsterdam 1998).
- Machiavelli, Niccolò, *Il Principe* (Florence 1532).
- Multatuli (Eduard Douwes Dekker), *Max Havelaar: of De koffij-veilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij* (Amsterdam 1860). Multatuli, *Max Havelaar: of de koffieveilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij*, versie Nederlandse Boekenclub ('s-Gravenhage z.j.).
- Sejarah Melayu*, Raffles' Manuscript 18 (Londen 1821).
- Troelstra, P.J., *Rispinge* (Den Haag 1909).
- Weber, Max, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie: Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (Tübingen 1920-1934).
- Weber, Max, *Schriften zur Religionssoziologie: Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen, Konfuzianismus und Taoismus, VIII. Resultat: Konfuzianismus und Puritanismus* (Tübingen 1920-1934).
- Weill, Kurt en Bertolt Brecht, *Die Dreigroschenoper* (Berlijn 1928).

Secundaire literatuur

- Abadi, Jacob, *Israel's Quest for Recognition and Acceptance in Asia: Garrison State Diplomacy* (Londen 2004).

- Aeyelts Averink, E.A.M., *Singapore en het 'diamond' model*. Doctoraalscriptie (Rotterdam 1992).
- Alacevich, Michele, 'The World Bank and the Politics of Productivity: the Debate on Economic Growth, Poverty, and Living Standards in the 1950s', *Journal of Global History*, 6 (2011) 53-74.
- Alatas, Syed Hussein, *The Myth of the Lazy Native: A Study of the Image of the Malays, Filipinos and Javanese from the 16th to the 20th Century and its Function in the Ideology of Colonial Capitalism* (Londen 1977).
- Anderson, James N. en Walter T. Vorster, 'In Search of Melaka's Hinterlands, beyond the Entrepôt' in: Dilip K. Basu (red.), *The Rise and Growth of the Colonial Port Cities in Asia* (Berkeley 1985) 1-5.
- Ang Ling-yin, Lynn, *A Question of 'Chineseness': The Chinese Diaspora in Singapore 1819-1950s*. PhD thesis University of Stirling (Ann Harbor 2001).
- Baines, Dudley, *Emigration from Europe 1815-1930* (Cambridge 1995).
- Bank, J.Th.M., *Opkomst en ondergang van de Nederlandse Volksbeweging* (Deventer 1978).
- Bank, Jan en Cris Vos, *Hendrikus Colijn: Antirevolutionair* (Houten 1987).
- Barr, Michael D. en Zlatko Skrbis, *Constructing Singapore: Elitism, Ethnicity and the Nation-Building Project* (Kopenhagen 2008).
- Barr, Michael D., 'Lee Kuan Yew in Malaysia: a Reappraisal of Lee Kuan Yew's Role in the Separation of Singapore from Malaysia', *Asian Studies Review*, 21, No. 1, (1997) 1-17.
- Barr, Michael D., 'Lee Kuan Yew: Race, Culture and Genes', *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 29, No. 2 (Manila 1999) 145-166.
- Barrington, Kaye, *Upper Nankin Street Singapore: A sociological Study of Chinese Households living in a densely populated Area* (Singapore 1960).
- Barzilai, Amnon, 'A Deep, Dark, Secret Love Affair', *Haaretz*, 16-07-2004.
- Baud, J.C., 'Proeve eener geschiedenis van den handel en het verbruik van opium in Ned. Indië', *Biro Klasifikasi Indonesia* (BKI) 1 (Batavia 1853) 79-220. In casu: 'Proeve van een geschiedenis van den handel en het gebruik van opium in Nederlandsch-Indië', in: *Bijdragen Koninklijk Instituut voor Taal-, and- en Volkenkunde*, 1 (1853).
- Bauer, Peter T., *Reality and Rhetoric: Studies in the Economics of Development* (Cambridge 1984).
- Bedlington, Stanley S., *Malaysia and Singapore: The Building of New States* (New York 1978).
- Beit-Hallahmi, Benjamin, *The Israel Connection: Whom Israel arms and why* (Londen 1988).
- Benham, Frederic, *The National Income of Malaya 1947-9* (Singapore 1951).
- Beyer, John C., *Economic Intergration among underdeveloped Countries with special Reference to the Less-Developed Member: A Case Study of the Federation of Malaysia*. Ph.D.Thesis, Fletcher School of Law and Diplomacy, 1966.
- Blackburn, Kevin, 'Oral History as a Product of Malleable and Shifting Memories in Singapore' in: Loh Kah Seng en Liew Kai Khium (red.), *The Makers & Keepers of Singapore History* (Singapore 2010) 205-221.
- Blackburn, Kevin, 'The Collective Memory of the Sook Ching Massacre and the Creation of the Civilian War Memorial of Singapore', *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, vol. 73 part 2, no. 279 (2000).
- Bleeker, J., *De buffer: Enkele aantekeningen van persoonlijke belevenissen en voorvallen van 10-14 Mei 1940 en uit de tijd der Duitse bezetting* (Dordrecht 1945).
- Blessing, Maurice, 'Een klucht in Singapore', *Historisch Nieuwsblad*, december 2018, nr. 12, 38-44.
- Blom, J.C.H., *Crisis, bezetting en herstel: tien studies over Nederland 1930-1950* (Den Haag 1989).

- Blom, Robert J., 'RSV: een financiële scheepsramp', *Centrum voor Parlementaire Geschiedenis* (Utrecht 1984).
- Blomstrom, M., S. Globerman en A. Kokko (red.), 'The Determinants of Host Country Spillovers from Foreign Direct Investment: Review and Synthesis of the Literature', *SSE/EFI Working paper series in Economics and Finance*, no. 239. The European Institute of Japanese Studies (Stockholm 1999).
- Bloodworth, Dennis, *The Tiger and the Trojan Horse* (Singapore 1986).
- Bonavia, David in: *Far Eastern Economic Review*, 23 februari 1963, gememoreerd door: Goh Chok Tong, 'People's Action Party 1954-1979', *PETIR*, 25th Anniversary Issue.
- Bossenbroek, Martin, 'Koude Oorlog', *Historisch Nieuwsblad*, november 2016.
- Bossenbroek, Martin, *Fout in de Koude Oorlog; Nederland in tweestrijd, 1945-1989* (Amsterdam 2016).
- Brakel, Willem, *De industrialisatie in Nederland gedurende de periode der Marshall-hulp*. Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor in de economische wetenschappen aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam (Leiden 1954).
- Buchanan, Iain C., *Singapore in Southeast Asia: An Economic and Political Appraisal* (Londen 1972).
- Buevink, Jan, 'Het geheim van Singapore', *Forum, Opinieblad VNO NCW Ondernemers, politiek en maatschappij* # 16, 02-09-2010, 10-14.
- Burton, John, 'Observer: Flash in the PAP', *The Financial Times*, 07-05-2006.
- Caldwell, Ian en David Henley, 'Introduction; the Stranger who would be King: Magic, Logic, Polemic', *Indonesia and the Malay World* Vol. 36, No. 105 July 2008, 163-175.
- Callahan, Mary P., *Making Enemies: War and State building in Burma* (Ithaca 2005).
- Chan Chin Bock, 'Romancing the American MNCs' in: Chan Chin Bock e.a. (red.), *Heart Work* (Singapore 2002) 32-53.
- Chan Chin Bock, 'The Birth of the EDB' in: Chan Chin Bock e.a. (red.) *Heart Work* (Singapore 2002) 14-18.
- Chan Chin Bock, in Chua Lee Hoong's, 'He believed in Singapore's future', *AsiaOne*, 07-12-1996.
- Chan Heng Chee, 'The PAP and the Structuring of the Political System' in: Kernial Singh Sandhu en Paul Wheatley (red.), *Management of Success: the Moulding of Modern Singapore* (Singapore 1989) 70-90.
- Chan Heng Chee, *Singapore: The Politics of Survival 1965-1967* (Singapore 1971).
- Cheng Siok-Hwa, 'Economic Change in Singapore, 1945-1977', *Southeast Asian Journal of Social Science*, Vol. 7, Nos 1-2 (1979) 81-113.
- Chew, Emrys en Kwa Chon Guan (red.), *Goh Keng Swee, a Legacy of Public Service* (Singapore 2012).
- Chiu, Stephen W.K., K.C. Ho en Tai-lok Lui, *City-States in the Global Economy: Industrial Restructuring in Hong Kong and Singapore* (Oxford 1997).
- Chua Soo Tian, 'How MNCs helped Start-Up SMEs' in: Chan Chin Bock e.a. (red.), *Heart Work*, (Singapore 2002) 54-63.
- Clammer, John R., 'The Ambiguity of Identity: Ethnicity Maintenance and Change among the Straits Chinese Community of Malaysia and Singapore', *Occasional Paper 54, Institute of Southeast Asian Studies* (1979) 1-19.
- Clerx, J.M.M.J., *Nederland en de liberalisatie van het handels- en betalingsverkeer (1945-1958)* (Groningen 1986).
- Cuppen, J.H.Th.M., 'J.R.M. van den Brink: wetenschapper, minister en bankier', *Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van De Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Katholieke Universiteit Nijmegen*, Politiek(e) Opstellen 6 (1986).

- Darbyshire, C.W., 'Commerce and Currency' in: Walter Makepeace, Gilbert Brooke en Roland St. J. Braddell (red.), *One Hundred Years of Singapore*, Volume II (Londen 1921).
- De Bruijn, J. en H.J. Langeveld (red.), *Colijn: Bouwstenen voor een biografie* (Kampen 1994).
- De Jong, J.J.P., *De waaier van het fortuin: De Nederlanders in Azië en de Indonesische Archipel 1595-1950* (Zoetermeer 1998).
- De Jong, L., *De Duitse vijfde colonne in de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 1953).
- De Jong, L., *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945*. Deel VII, Mei '43 - Juni '44. Eerste deel ('s-Gravenhage 1976).
- De Jong, L., *Het Koninkrijk der Nederlanden 1939-1945*. Deel III, Mei '40 ('s-Gravenhage 1970).
- De Jong, L., *Het Koninkrijk der Nederlanden 1939-1945*. Deel V, Maart '41 - Juli '42. Tweede deel ('s-Gravenhage 1974).
- De Jonge, A.A., *Crisis en critiek der democratie: Anti-democratische stromingen en de daarin levende denkbelden over de staat in Nederland tussen de wereldoorlogen* (Assen 1968).
- De Keizer, Madelon, *De gijzelaars van Sint Michielsgestel: Een elite-beraad in oorlogstijd* (Alphen aan de Rijn 1979).
- De Liagre Böhl, Herman, Jan Nekkers en Laurens Slot (red.), *Nederland industrialiseert! Politieke en ideologische strijd rondom het naoorlogse industrialisatiebeleid 1945-1955* (Nijmegen 1981).
- De Visser, Ellen, 'Waarom Maria zweeg: Het enige oorlogsslachtoffer van Vrouwenpolder', *De Volkskrant*, 18-04-2015.
- De Waard, Peter, 'De kwestie', *De Volkskrant*, 30-09-2014.
- Deen, Femke, 'Te veel om te sterven, te weinig om te leven', *Historisch Nieuwsblad*, april 2012.
- Dercksen, W.J., *Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig: Een sociologisch-economische beleidsstudie* (Maastricht 1986).
- Desker, Barry en Chong Guan Kwa (red.), *Goh Keng Swee: A Public Career remembered* (Singapore 2012).
- Devan, Janadas, 'LKY: Notes towards defining his Soul-craft', in: Shashi Jayakumar en Rahul Sagar (red.), *The big ideas of Lee Kuan Yew* (Singapore 2014) 134-152.
- Dhanabalan, S. 'I was a "Rookie" at EDB' in: Chan Chin Bock e.a. (red.), *Heart Work* (Singapore 2002) 23-31.
- Djamour, Judith, *Malay Kinship and Marriage in Singapore* (Londen 1959).
- Djojohadikusomo, Sumitro e.a., *Trade and Aid in South-East Asia: Volume 1 Malaysia and Singapore* (Melbourne 1968).
- Dobby, E.H.G., 'Singapore: Town and Country', *Geographical Review* 30, 1 (1940).
- Drysdale, John, *Singapore's Struggle for Success* (Singapore 1984).
- Ee, J. 'Chinese Migration to Singapore, 1896-1941', *Journal of Southeast Asian History*, 2: 33-52.
- Elegant, Simon en Michael Elliott, 'The Man Who Saw It All', *Time*, 12-12-2005.
- Elliott, Alan J.A., *Chinese Spirit-medium Cults in Singapore* (Londen 1990).
- Endt, Friso, 'Wat Nederland nodig heeft is een tienjarenplan', *Safe*, tweemaandelijks uitgave van de Robeco Groep (maart 1982).
- Fase, M.M.G., 'De Marshall-hulp opnieuw beschouwd', *Economisch-statistische Berichten* 82 (1997).
- Fennema, Meindert en John Rhijnsburger, *Dr. Hans Max Hirschfeld: Man van het grote geld* (Amsterdam 2007).
- Formal, Elliot en Agnieszka Wojtera, 'The Foreign Dimension of Singapore's Economic Growth: The Role of Foreign Multinationals and Labor on Singapore's economic Growth since the 1960s-1982'. Masterthesis *Norges Handelshøyskole* (Bergen 2013).

- Freedman, Maurice, 'The Handling of Money: A Note on the Background of the Economic Sophistication of Overseas Chinese' in: T.H. Silcock (red.), *Readings in Malayan Economics* (1961) 38-65.
- Funnell, Victor, 'Review of Michael Hill and Lian Kwen Fee The Politics of Nation Building and Citizenship in Singapore', *Journal of Southeast Asian Studies*, uitgave 27, nr. 02/september 1996, 441-443.
- Gallagher, Jack en R.E. Robinson, 'The Imperialism of Free Trade', *Economic History Review*, Second Series, Volume VI, No. 1 (1953) 1-15.
- George, T.J.S., *Lee Kuan Yew's Singapore* (Londen 1973).
- Gerth, Hans H., *Max Weber, The Religion of China, Confucianism and Taoism* (New York, Toronro 1951).
- Goh Keng Swee, 'A Socialist Economy that Works' in: C.V. Devan Nair (red.), *Socialism That Works: ... the Singapore Way* (Singapore 1976).
- Gomez, James, *Self Censorship: Singapore's Shame* (Singapore 2000).
- Gruppen, Pieter en Maurits Giesen, 'Overlevingsdrang is de motor van de geschiedenis: Roel van der Veen verklaart succes van Aziatische landen', *IS: Internationale Samenwerking*, 7 (2010) 14-17.
- Gwin, Catherine, 'U.S. Relations with The World Bank, 1945-1992' in: Devesh Kapur, John P. Lewis, en Richard Webb (red.), *The World Bank: its First Half Century*. Volume 2: Perspectives (Washington 1997).
- Hack, Karl, *Defence and Decolonisation in Southeast Asia: Britain, Malaya and Singapore 1941-1968* (Richmond 2001).
- Hall, D.G.E., *A History of South-east Asia* (New York 1968).
- Han Fook Kwang, Warren Fernandez en Sumiko Tan, *Lee Kuan Yew: The Man and his Ideas* (Singapore 2015).
- Häntzschel, Carl Alexander, *Culture and Communication, News Flows in Singapore, "From Third World to First": The Development of Disseminating News Towards a "More Just and More Efficient Information Order"*. Dissertation ingereicht an der Philosophischen Fakultät III der Humboldt-Universität zu Berlin.
- Haralz, Jonas, 'The International Finance Corporation' in: Devesh Kapur, John P. Lewis en Richard Webb (red.), *The World Bank: Its First Half Century*. Volume 2: Perspectives (Washington 1997) 805-905.
- Hare, G.T., 'The Straits-born Chinese', *The Straits Chinese Magazine*, Vol.1 No. 1, maart 1897, 3-8.
- Hartmans, Rob, 'De Libris Geschiedenis Prijs 2017', *Historisch Nieuwsblad*, oktober 2017, nr. 10, 57-58.
- Hartmans, Rob, 'Het dogma van de gouden standaard', *Historisch Nieuwsblad*, juni 2013, nr. 6, 48-55.
- Hartmans, Rob, interviewt Wim Blockmans over zijn komende boek 'Medezeggenschap. Politieke participatie in Europa voor 1800', *Historisch Nieuwsblad* – januari 2020, nr. 01, 67-71.
- Heginbotham, Stanley J. en Larry Q. Knowles, *An Overview of U.S. Foreign Aid Programs* (z.p. - Congressional Research Services -1988).
- Hellema, Duco, 'Een fijne tijd', *Historisch Nieuwsblad*, juni 2011, nr. 5, 30-41.
- Helliwell, Joän F., Richard Layard en Jeffrey D. Sachs (red.), *World Happiness Report, 2019, Sustainable Development Solutions Network*. (New York 2019).
- Henley, David en Ian Caldwell, 'Kings and Covenants: Stranger-kings and Social Contract in Sulawesi', *Indonesia and the Malay World*, Vol. 36, No. 105 July 2008, 269-291.
- Hew, D., 'Singapore as a Regional Financial Centre', *AT10 Research Conference* (2002).

- Hill, Michael en Lian Kwen Fee, *The Politics of Nation Building and Citizenship in Singapore* (London 1995).
- Hirs, G.G., *Nederland industrialiseert*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Energietechnologie aan de Universiteit Twente op vrijdag 8 mei 1992.
- Hirschfeld, H.M., *Herinneringen uit de bezettingstijd* ('s-Gravenhage 1960).
- Ho, Peter, 'Reasonable Men Adapt, Unreasonable Men Change the World', in: Shashi Jayakumar en Rahul Sagar (red.), *The Big Ideas of Lee Kuan Yew* (Singapore 2014) 88-102.
- Hodel, Georg, 'Das "Oktogon"-Komplott', *Konkret Magazine*, Heft 03-2000.
- Hodjera, Z., 'The Asian Currency Market: Singapore as a Regional Financial Centre', *IMF Staff Papers* 25 (1978) 221-253.
- Hoek, Jac. S., *Politieke geschiedenis van Nederland: oorlog en herstel: offerfeest der tegenstellingen* (Leiden 1970).
- Hofstede, Geert en Michael Harris Bond, 'The Confucius Connection: From Cultural Roots To Economic Growth', *Organizational Dynamics*, 1988, Vol.16 (4) 5-21.
- Hofstede, Geert, *Cultures and Organizations: Software of the mind* (Londen 1991).
- Huff, W.G., 'The Developmental State, Government, and Singapore's Economic Development Since 1960', *World Development*, 1995, Vol. 23, No. 8, 1421-1438.
- Huff, W.G., *The Economic Growth of Singapore: Trade and Development in the Twentieth Century* (Cambridge 1994).
- Hughes, Helen, 'An External View' in: Linda Low, e.a. (red.), *Challenge and Response: Thirty Years of the Economic Development Board* (Singapore 1993) 1-26.
- Hughes, Helen, 'From Entrepôt Trade to Manufacturing' in: Helen Hughes en You Po Seng (red.), *Foreign Investment and Industrialisation in Singapore* (Canberra 1969) 1-46.
- Huntington, S.P., *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* (Oklahoma 1993).
- Jomo, K.S., 'Growth with Equity in East Asia?', *United Nations, Department of Economic and Social Affairs*, DESA Working Paper No. 33 September 2006.
- Josey, Alex, *Lee Kuan Yew* (Singapore 1968).
- Katz, Yaakov en Amir Bohbot, *The Weapon Wizards: How Israel became a High-Tech Military Superpower* (New York 2017).
- Keenleyside, H.J., 'Administrative Problems of the United Nations Technical Assistance Administration', *Public Administration*, No. 33, 3, 1955.
- Keenleyside, Hugh, *Memoirs, Volume 2: On the Bridge of Time* (Toronto 1982).
- Keinon, Herb, 'Malaysia's Impact on Singapore-Israel Ties', *Jerusalem Post*, 21-02-2017.
- Klemann, Hein, 'Nederland Productieland: Economie draaide door', *Historisch Nieuwsblad*, mei 2016, 80-82
- Klemann, H.A.M., *Nederland 1938-1948; Economie en samenleving in jaren van oorlog en bezetting* (Amsterdam 2002).
- KNOEMA World Data, GDP, Peebles, *Economic Growth and Development in Singapore*.
- Kollmer, Dieter H., 'Der Schützenpanzer HS 30; Dichtung und Wahrheit', *Militärgeschichte, Zeitschrift für historische Bildung*, Heft 3/2004, 12-16.
- Kollmer, Dieter H., *Rüstungsgüterbeschaffung in der Aufbauphase der Bundeswehr. Der Schützenpanzer HS 30 als Fallbeispiel (1953-1961)* (Stuttgart 2002).
- Kossmann, E.H., *De lage landen 1780/1980: Twee eeuwen Nederland en België*, Deel II 1914-1980 (Amsterdam 1986).
- Kromhout, Bas, 'Hoe de Amerikanen de Europese Unie pushten', *Historisch Nieuwsblad*, november 2012, nr. 11.
- Kukreja, Sunil, 'The Political Economy of Ethnic Group Incorporation: The Case of Punjabis in Malaya', *Crossroads: An Interdisciplinary Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 11, No. 1 (1997) 25-49.

- Kwong Kai-Sun, e.a., *Industrial Development in Singapore, Taiwan and South Korea* (Londen 2005).
- Kynnersley, C.W.S., 'The Prevention and Repression of Crime' in *The Straits Chinese Magazine*, Vol. 1 No. 3, Sept.1897, 74-77.
- Lach, Donald F. en Edwin J. van Kley, *Asia in the making of Europe: Volume III, A Century of Advance, Book Three: Southeast Asia* (Chicago 1993).
- Ladiges, Esther, 'Gevangen door de bezetter', *Historisch Nieuwsblad*, nr. 5, 11 mei 2015.
- Lage, Manuel, S. J. Sanchez-Peredo en M. Viejo, 'Hispano-Suiza in Aeronautics: Men, Companies, Engines & Aircrafts', *Society of Automotive Engineers*, 11 (USA 2003).
- Landes, David S., *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some are so Rich and Some so Poor* (Londen 1998).
- Lau Teik Soon, 'Singapore in South-East Asia' in: Ernest C.T. Chew en Edwin Lee (red.), *A History of Singapore* (Singapore 1991) 371-385.
- Lau, Albert, 'Nation-Building and the Singapore Story: Some Issues in the Study of Contemporary Singapore History' in: Wang Gungwu (red.), *Nation-building: Five Southeast Asian Histories* (Singapore 2005) 221-250.
- Lee Kuan Yew, 'The Search for Talent' in: S. Jayakumar (red.), *Our Heritage and Beyond: A Collection of Essays on Singapore, its Past, Present and Future* (Singapore 1982) 12-26.
- Lee Kuan Yew, *From Third World to First: The Singapore Story, 1965-2000* (Singapore 2000).
- Lee Kuan Yew, National Day Rally Speech, 1975.
- Lee Kuan Yew, *People's Action Party, 1954-1979* (Singapore 1979).
- Lee Kuan Yew, *The Battle for Merger* (Singapore 1961).
- Lee Kuan Yew, *The Singapore Story: Memoirs of Lee Kuan Yew* (Singapore 1998).
- Lee Soo Ann, *Industrialization in Singapore* (Camberwell 1973).
- Lee, Edwin, *Singapore: The Unexpected Nation* (Singapore 2008).
- Lee, S.Y., 'Some Basic Problems of Industrialization in Singapore', *The Journal of Developing Areas*, 7, January 1973, 185-216.
- Leenes, Herman, 'Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius: de koopman', *Maandblad van de Vereniging Nederlands Fabrikaat* (VNF), Jaargang 42, nr. 6 (Rotterdam 1960) 20-24.
- Leenes, Herman, 'Geschreven portret van: Dr. Albert Winsemius de moderne organisatieman', *Leeuwarder Courant*, 14 en 15-06-1960.
- Leifer, Michael, *Singapore's Foreign Policy: Coping with Vulnerability* (Londen 2000).
- Lewis, Dianne, 'British Policy in the Straits of Malacca to 1819 and the Collapse of the Traditional Malay State Structure' in: Brook Barrington (red.), *Empires, Imperialism and Southeast Asia: Essays in Honour of Nicholas Tarling* (Clayton 1997) 11-24.
- Liew Kai Khiun, 'The Anchor and the Voice of 10,000 Waterfront Workers: Jamit Singh in the Singapore Story (1954-63)', *Journal of Southeast Asian Studies*, Volume 35, Issue 03, October 2004, 459 – 478.
- Light, Francis, 'Notices of Pinang' in: J.R. Logan (red.), *The Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia*, Volume V (Singapore 1850).
- Lim Chong Yah e.a., *Economic Structure and Organization* (Singapore 1973).
- Lim Chong Yah, 'The National Wages Council: Issues and Initiatives', in: Lim Chong Yah en Rosalind Chew (red.), *Wages and Wages Policies: Tripartism in Singapore* (Singapore 1998) 48- 70.
- Lim Chong Yah, *Singapore's National Wages Council: An Insider's View* (Singapore 2013).
- Lim Guan Hua, 'Strategies for Financial Sector Development', in: Toh Mun Heng (red.), *Competitiveness of the Singapore Economy, A Strategic Perspective* (Singapore 1998) 195-248.

- Lim Tin Seng, *Forgotten promises: Constructing the Civilian War Memorial and Settling the 'Blood-Debt'*. Thesis submitted for the degree of Master of Arts, *Department of History, National University of Singapore* (2005).
- Lim, Catherine, "The PAP and the people – A great affective Divide" en "One government, two styles"; *Time Magazine*, 12-12-2005.
- Lim, Celine en Tan May Ping, 'Devan Nair: The Rebel with a Cause', in: Leong Ching (red.), *Great Singapore Stories - The Founding Fathers*, SNP Editions (Singapore 2008).
- Lim, Linda, *Trade, Employment and Industrialization in Singapore* (Genève 1986).
- Loh, Kah Seng, 'Albert Winsemius and the Transnational Origins of High Modernist Governance in Singapore', in: Lily Zubaidah Rahim en Michael D. Barr (red.), *The Limits of Authoritarian Governance in Singapore's Developmental State* (Singapore 2019).
- Loh, Kah Seng, 'Encounters at the Gates' in: Loh Kah Seng en Liew Kai Khium (red.), *The Makers & Keepers of Singapore History* (Singapore 2010) 3-28.
- Loh, Kah Seng, 'Kampong, Fire, Nation: Towards a Social History of Postwar Singapore', *Journal of Southeast Asian Studies*, Volume 40, Special Issue 03, October 2009, 613 - 643.
- Loh, Kah Seng, 'Rupture and Adaptation: British Technical Expertise to the Singapore Polytechnic and the Transition to a Nation-state', *History of Education*, 44 (5), 2015: 575-594.
- Loh, Kah Seng, 'The British Military Withdrawal from Singapore and the Anatomy of a Catalyst' in: Derek Heng and Syed Muhd Khairudin Aljunied (red.), *Singapore in Global History* (Amsterdam 2011) 195-215.
- Loh, Kah Seng, *Albert Winsemius, Transnational Expertise and High Modernist Governance in Singapore*, niet gepubliceert werkstuk (Singapore 2017).
- Loh, Kah Seng, *The Making of History: Gatekeepers, Researchers and Singapore Stories*. Tekst van de lezing gegeven aan de Nanyang Technological University, Chinese Studies Department.
- Low, Linda, 'From Entrepot to a Newly Industrialising Economy' in idem e.a. (red.), *Challenge and Response: Thirty Years of the Economic Development Board* (Singapore 1993) 27-59.
- Low, Linda, 'The Economic Development Board' in idem e.a. (red.), *Challenge and Response: Thirty Years of the Economic Development Board* (Singapore 1993) 61-121.
- Luard, Evan, *A History of the United Nations; Volume 2: The Age of Decolonization, 1955-1965* (Londen 1989).
- Lundin, Per en Thomas Kaiserfeld (red.), *The Making of European Consumption: Facing the American Challenge* (New York 2015).
- Lyendijk, Joris, *Opinie en Debat*, *NRC Handelsblad*, 11-04-15.
- McCord, William Maxwell, *The Dawn of the Pacific Century: Implications for Three Worlds of Development* (New Brunswick 1996).
- McGurn, William, 'Asian Dilemmas', *National Review*, 29 november 1993.
- McHenry Fletcher, Nancy, *The Separation of Singapore from Malaysia* (Ithaca 1969).
- Messing, F., *De Nederlandse economie 1945-1980: Herstel, groei, stagnatie* (Haarlem 1981).
- Miksic, John N., 'Heterogenetic Cities in Premodern Southeast Asia', *World Archaeology*, Vol. 32, No. 1, *Archaeology in Southeast Asia* (2000) 106-120.
- Miksic, John N., *Singapore & the Silk Road of the Sea: 1300-1800* (Singapore 2013).
- Mills, Greg, 'Up the Creek with a Paddle: Building Modern Singapore', *The Brenthurst Foundation: A Research Contribution to The Future of African Cities*. Discussion paper 3/2016 (Johannesburg 2016).
- Minchin, James, *No Man is an Island: A Study of Singapore's Lee Kuan Yew* (Sydney 1981).
- Müller, Albrecht, 'Adenauers gekaufte Demokratie', *die Welt*, 31 januari 2018.
- Nair, C.V. Devan, (red.), *Socialism That Works: ... The Singapore Way* (Singapore 1976).

- Nair, C.V. Devan, *Not by Wages alone: Selected Speeches and Writings of C.V. Devan Nair, 1959-1981* (Singapore 1982).
- Newbold, T.J., *Political and Statistical Account of the British Settlements in the Straits of Malacca* (Londen 1839).
- Ong, C., 'Will Singapore be reabsorbed into Malaysia?', *Business Times*, 8-9 June 1996.
- Oshima, Harry T., 'East Asia's high Growth', *Singapore Economic Review* 31, 2 (1986).
- Oshima, Harry T., 'Growth and Unemployment in Singapore', *Malayan Economic Review*, Vol. XII, No. 2, October 1967.
- Ow Chin Hock, 'Development Strategies, Economic Performance, and Relations with the United States: Singapore's Experience', *Journal of Asian Economics*, Vol. 1, No. 1, 1990, 61-85.
- Packenham, Robert A., *Liberal America and the Third World: Political Development Ideas in Foreign Aid and Social Science* (Princeton 1973).
- Pang Cheng Lian, 'The People's Action Party, 1954-1963', *Journal of Southeast Asian History*, 10 (1) 1969, 142-154.
- Pang Cheng Lian, *Singapore's People's Action Party: Its History, Organization and Leadership* (Singapore 1971).
- Peebles, Gavin, *Economic Growth and Development in Singapore* (Cheltenham 2002).
- Pruijt, Barend, *De prijsbeheersingspolitiek: tijdens de bezetting 1940-1945* (Leiden 1948).
- Puthuchear, J.J., 'Problems that the S'pore 4-Year Old Plan seeks to Solve', *Petir*, 4 (1), 17 June 1961.
- Puthuchear, J.J., *Ownership and Control in the Malayan Economy* (1960).
- Quah, Jon S.T. (red.), 'Curbing Corruption in Singapore: The Importance of political Will, Expertise, Enforcement, and Context', in idem: *Different Paths to Curbing Corruption: Lessons From Denmark, Finland, Hong Kong, New Zealand and Singapore*. Research In Public Policy Analysis and Management, Volume 23 (Bingley 2013) 137-167.
- Quah, Jon S.T., 'Combating Corruption Singapore-style: Lessons for other Asian countries', *Maryland Series in Contemporary Asian Studies* – Number 2, 189 (Maryland 2007).
- Quah, Jon S.T., 'Curbing Corruption in a One-party dominant System: learning from Singapore' in: Ting Kong en Stephern K. Ma (red.), *Preventing Corruption in Asia: Institutional Design and Policy Capacity* (New York 2009) 131-148.
- Redding, S. Gordon, *The Spirit of Chinese Capitalism* (Berlijn 1993).
- Régnier, Philippe, 'Singapore, a Global City-State into Twenty-First Century' in: Holger Henke en Ian Boxill (red.), *The End of the 'Asian Model'* (Amsterdam 2000) 51-79.
- Régnier, Phillipe, *Singapore: City-State in South-East Asia* (London 1991).
- Reid, Anthony, *Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680*. Volume One: The Lands below the Winds (New Haven 1988).
- Reid, Anthony, *Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680*. Volume Two: Expansion and Crisis (New Haven 1993).
- Richardson, John, *Prospects for Post Conflict Reconciliation and Development in Sri Lanka: Can Singapore be used as a Model?* Text of a presentation given on 27 April 2010 as part of the Global Asia Institute Speaker Series, National University of Singapore.
- Rigg, Jonathan, *Unplanned Development: Tracking Change in South-East Asia* (Londen 2012).
- Rodan, Garry, *The Political Economy of Singapore's Industrialization: National State and International Capital* (Londen 1989).
- Rodrik, D., 'King Kong meets Godzilla: The World Bank and the East Asian Miracle' in: A. Fishlow e.a. (red.), *Miracle or Design? Lessons from the East Asian Experience* (New York 1994).
- Romein, Jan en Jan Erik Romein, *De eeuw van Azië. Opkomst, ontwikkeling en overwinning van het modern-aziatische nationalisme* (Leiden 1956).

- Romijn, Peter, *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestraffing en reclassering van 'foute' Nederlanders, 1945– 1955* (Houten 1989).
- Root, H.L., *Small Countries, Big Lessons: Governance and the Rise of East Asia* (Hong Kong 1996).
- Rush, J.R., 'Opium Farms in Nineteenth Century Java: Institutional Continuity and Change in a Colonial Society, 1860-1910'. A Dissertation presented to the Faculty of the Graduate School of Yale University (1977).
- Rutten, Koen, *Confucian Capitalism: An Inquiry into the Relationship between East Asian Thought and Firm Performance*, Masterthesis Erasmus Universiteit (Rotterdam 2009).
- Ryan, N.J., *The Making of Modern Malaysia and Singapore: A History from the earliest Times to 1966* (Kuala Lumpur 1969).
- Saw Swee Hock, *The Population of Singapore*, 3rd Edition (Singapore 2012).
- Schein, Edgar H., *Strategic Pragmatism: The Culture of Singapore's Economic Development Board*, first and second printing (Singapore - Massachusetts 1996/1997).
- Schenk, Catherine R., 'The Dissolution of a Monetary Union: The Case of Malaysia and Singapore 1963–1974', *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 41:3, 2013, 496-522.
- Schulte Nordholt, Henk, *Een geschiedenis van Zuidoost-Azië* (Amsterdam 2016).
- Seibel, Wolfgang, 'Corruption in the Federal Republic of Germany before and in the wake of reunification', in: Donatella Della Porta en Yves Mény (red.) *Democracy and Corruption in Europe* (Londen 1997) 85-103.
- Sekiguchi, Suelo, 'DFI and technology transfer in East Asia: Policies and their consequences', in: Toshihiko Kawagoe and Suelo Sekiguchi (red.), *East Asian Economies: Transformation and Challenges* (Singapore 1995) 104-138.
- Seng, Eunice, *Habitation and the Invention of a Nation, Singapore 1936-1979*. Dissertation Columbia University 2014.
- Shailaja, E., 'Goh Keng Swee: the Master Sculptor' in: Leong Ching (red.), *Great Singapore Stories – The Founding Fathers* (Singapore 2008).
- Shaw, David, *Positioning Singapore in the Global Economy: A Study of political and economic Processes*. Thesis at the University of Leicester, October 2002.
- Sheng, Andrew, *From Asian to Global Financial Crisis* (Cambridge 2009).
- Shimizu, Hiroshi en Hitoshi Hirakawa, *Singapore in the World Economy: Japan 's Economic Advance into Singapore, 1870-1965* (London 1999).
- Soe Saing, 'United Nations Technical Aid in Burma: a Short Survey', *Institute of Southeast Asian Studies* (Singapore 1990).
- Sopiee, Mohammad Noordin, *From Malayan Union to Singapore Separation: Political Unification in the Malaysian Region 1945-65* (Kuala Lumpur 1974).
- Steensgaard, Niels, 'The Companies as a Specific Institution in the History of European Expansion' in: Leonard Blussé en Femme Gaastra (red.), *Companies and Trade: Essays on Overseas Trading Companies during the Ancient Regime* (Leiden 1981) 245-264.
- Stoelinga, Frans, *Na het 1963-1965 huwelijk van Singapore en Maleisië: Een evaluatie van hun economische en sociale ontwikkeling, vijftig jaar later*. Masterscriptie (Amsterdam 2012).
- Sugimoto, Ichiro en Eu Chye Tan, 'Government fiscal Behavior and economic Growth of Singapore in the twentieth Century', *The Singapore Economic Review*, Vol. 56, No. 1 (2011) 19–40.
- Ta Chen, 'Chinese Migrations, with Special Reference to Labor Conditions', *Bulletin of the United States, Bureau of Labor Statistics*, No. 340 (Washington 1923).
- Tamboer, Kees, 'Albert Winsemius bouwde Nederland en Singapore op', *Het Parool*, 06-12-1996.
- Tamboer, Kees, 'De wilde jaren van de wederopbouw', *Het Parool*, 21-10-1992.

- Tamboer, Kees, *Humanistisch Verbond, 65 jaar: van Praagprijs 2011*, 41-43.
- Tan Chee Huat, *Financial Markets and Institutions in Singapore*, achtste editie (Singapore 1996).
- Tan Siok Sun, *Goh Keng Swee: A Portrait* (Singapore 2007).
- Tan Tai Yong, “Creating “Greater Malaysia”: Decolonization and the Politics of Merger (Singapore 2008).
- Tan, Mindy Huimin, ‘David Marshall; The legal Eagle’, in: Leong Ching (ed.) *Great Singapore Stories - The Founding Fathers* (Singapore 2008).
- Tan, Sumiko, ‘Dr. Albert Winsemius, Singapore’s Trusted Guide’, *AsiaOne* (Singapore 1998).
- Tang, I.F., ‘A Lemon or a Rolls-Royce’ in: Chan Chin Bock (red.), *Heart Work* (Singapore 2002) 18-23.
- Tarling, Nicholas, *Imperialism in Southeast Asia: ‘a Fleeting, Passing Phase’* (Londen 2001).
- Tay, Simon S. C., (red.), *A Mandarin and the Making of Public Policy: Reflections by Ngiam Tong Dow* (Singapore 2006).
- Tham Dek Won, *Race and Class in the Anti-Colonial Movements of Postwar Singapore 1954-1956*. Thesis submitted for the degree of Master of Social Sciences (Sociology), National University of Singapore (Singapore 2009).
- Thayer, George, *The War Business: The International Trade in Armaments* (New York 1969).
- Vertaling: *Een moordhandel: de internationale wapenhandel* (Groningen 1971).
- The Economist Intelligence Unit, *The Asean Countries, Economic Structure and Analysis* (Londen 1989).
- Thum, Ping Tjin, ‘Independence: The Further Stage of Colonialism in Singapore’, in: Lily Zubaidah Rahim en Michael D. Barr (red.), *The Limits of Authoritarian Governance in Singapore’s Developmental State* (Singapore 2019) 49-71.
- Thum, Ping Tjin, ‘The Old Normal is the New Normal’ in: Sudhir Thomas Vadaketh en Donald Low (red.), *Hard Choices: Challenging the Singapore Consensus* (Singapore 2014).
- Thum, Ping Tjin, *Chinese Language Political Mobilisation in Singapore, 1953-63* (Michaelmas 2010).
- Toh, M.H. en L. Low, ‘Economic Planning and Policymaking in Singapore’, *Economic Bulletin for Asia and the Pacific*, 39 (3), 22-32.
- Trachtenberg, Marc, *A Constructed Peace: The Making of the European Settlement, 1945-1963* (Princeton 1999).
- Trocki, Carl A., *Opium and Empire: Chinese Society in Colonial Singapore, 1800-1910* (New York 1991).
- Trocki, Carl A., *Prince of Pirates: the Temenggongs and the Development of Johor and Singapore 1784-1885* (Singapore 1979).
- Trocki, Carl. A., *Singapore: Wealth, Power and the Culture of Control* (Londen 2005).
- Turnbull, C. M., *A History of Singapore: 1819-1988*, second edition (Singapore 1989).
- Ulfkotte, Udo, *Der Krieg im Dunkeln: Die wahre Macht der Geheimdienste* (Altenau 2013).
- Van den Brink, Gabriël, ‘Waarom morele vragen politiek urgent worden’. Afscheidsrede. *Universiteit Tilburg*, 27 november 2015.
- Van den Brink, J.R.M., *Zoeken naar een ‘Heilstaat’: Opbouw, neergang en perspectief van de Nederlandse welvaartsstaat* (Amsterdam 1983).
- Van der Eng, Pierre, *De Marshall-hulp: een perspectief voor Nederland 1947-1953* (Houten 1987).
- Van der Eng, Pierre, ‘European Integration and Australian Manufacturing Industry: the Case of Philips Electronics, 1960s–1970s’, *Australian Economic History Review*, Vol. 57, No. 2, juli 2017, 217-238.
- Van der Heiden, Pieter Bastiaan en Johan van Zuthem 'Het gaat tenslotte om de centen: staatssteun aan zwakke economische regio's en sectoren' in: Johan van Merriënboer en Carla

- van Baalen (red.), *Polarisatie en hoogconjunctuur: het kabinet-De Jong 1967-1971*, 2013, Hoofdstuk xiv, 550-557.
- Van der Hoeven, Pien, *Hoed af voor Marshall: De Marshall-hulp aan Nederland 1947-1952* (Amsterdam 1997).
- Van der Linden, J.T.J.M., *Economische ontwikkeling en de rol van de overheid: Nederland 1945-1955* (Amsterdam 1985).
- Van der Veen, Roel, *De engel van de vooruitgang*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Geschiedenis en Theorie van de Internationale Betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam (2011).
- Van der Veen, Roel, *Waarom Azië rijk en machtig wordt* (Amsterdam 2010).
- Van G.(enechten?), R., 'Boekbespreking', *de Economist*, december 1940, Volume 89, Issue 1, 233-235.
- Van Vleuten, Diederik, *Daar werd wat groots verricht* (Hoorn 2018).
- Vanvugt, Ewald, *Wettig opium: 350 jaar Nederlandse opiumhandel in de Indische archipel* (Haarlem 1985).
- Visscher, Sikko, *Business, Ethnicity and State: The Representational Relationship of the Singapore Chinese Chamber of Commerce and the State, 1945-1997* (Amsterdam 2002).
- Vos, Reinout, *Gentle Janus, Merchant Prince* (Leiden 1993).
- Warren, James, *Pirates, Prostitutes and Pullers: Explorations in the Ethno- and Social History of Southeast Asia* (Crawley 2008).
- Watson Andaya, Barbara en Leonard Y. Andaya, *A History of Malaysia* (Honolulu 2001).
- Webster, David, 'Development Advisors in a Time of Cold War and Decolonization: the United Nations Technical Assistance Administration, 1950-59', *Journal of Global History*, Volume 6, Issue 2, (Londen 2011) 249-272.
- Wei Boon Chua, Daniel, *US-Singapore Relations, 1965-1975: Strategic Non-Alignment in the Cold War* (Singapore 2017).
- Wertheim, W.F., *East-West Parallels: Sociological Approaches to Modern Asia* (Den Haag 1964).
- Westad, Odd Arne, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times* (Cambridge 2005).
- Wiebes, Cees, *Samen met de CIA: Operaties achter het IJzeren Gordijn* (Amsterdam 2016).
- Wielenga, Friso, *West-Duitsland: partner uit noodzaak: Nederland en de Bondsrepubliek 1949-1955* (Utrecht 1989).
- Wigdor, Mitchell, *No Miracle: What Asia can teach all Countries about Growth* (Burlington 2013).
- Wills Jr., John E., 'European Consumption and Asian Production in the Seventeenth and Eighteenth Century' in: John Brewer en Roy Porter (red.), *Consumption and the World of Goods* (Londen 1993) 133-147.
- Winsemius, A., 'Boekbespreking O. Katona, 'Price Control and Business, Field Studies among Producers and Distributors of Consumer Goods in the Chicago Area, 1942—1944', Cowles Commission for Research in Economics, Monograph No. g, (Indiana, 1945), *De Economist*, Volume 94, Nummer 1, 1946, 620-631.
- Winsemius, A., 'Commercieel en Bureaucratisch Beheer', *Tijdschrift voor Interne Bedrijfsorganisatie*, 1^e Jaargang, no. 9 (Baarn 1946).
- Winsemius, A., 'De Boskoopsche BoomKweekerij', *Economisch-statistische Berichten*, Jaargang 23, Nummer 1149 (Rotterdam 1938).
- Winsemius, A., 'De Prijspolitiek in Nederland', *Economisch-statistische Berichten*, Jaargang 26. 1941, nummer 1349.
- Winsemius, A., 'De repatriëring van de Balten uit Estland en Letland: De "Flurbereinigung" in het Noord-Oosten', *Economisch-statistische Berichten*, jaargang 24, 1939, nummer 1245.

- Winsemius, A., 'Enkele opmerkingen over de organisatie van 's Rijks bestuursapparaat', *Nederlandsch Instituut voor Efficiency* (Amsterdam 1946).
- Winsemius, A., 'Opleiding Interne Bedrijfsorganisatie', *Tijdschrift voor Interne Bedrijfsorganisatie*, 1^e Jaargang, no. 6 (Baarn, juni 1946).
- Winsemius, A., 'Opleiding Interne Bedrijfsorganisatie', *Tijdschrift voor Interne Bedrijfsorganisatie*, 1^e Jaargang, no. 10 (Baarn 1946).
- Winsemius, A., 'Wanderung und Verbrauch: ein Beitrag zur Theorie der Raumwirtschaft', *Weltwirtschaftliches Archiv, Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft an der Universität Kiel*, Vol. 52 (Kiel 1940).
- Winsemius, A., *De opbouw van het bestuursapparaat* (Amsterdam 15 juni 1945).
- Winsemius, A., *De prijspolitiek: scholingsvoordracht* (Den Haag 1942).
- Winsemius, Albert en John A. Pincus, (red.), 'Methods of industrial Development with special Reference to less developed Areas. Papers and Proceedings of the Second Study Conference on Problems of Economic Development organised by the European Productivity Agency of O.E.E.C', *Organisation for Economic Co-operation and Development* (Madrid 1962).
- Winsemius, Albert, *Economische aspecten der internationale migratie*. Proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de economische wetenschappen aan de Nederlandsche Handelshoogeschool te Rotterdam (Haarlem 1939).
- Winsemius, Albert, *The Dynamics of a Developing Nation: Singapore*. Speech to the General Electric International Personnel Council Meeting in Singapore (Singapore 1984).
- Wong Lin Ken, 'Singapore: Its Growth as an Entrepot Port, 1819-1941, *Journal of Southeast Asian Studies*, IX (I), 1978.
- Wong Lin Ken, 'The Trade of Singapore, 1819-1869', *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society*, v. 33, pt. 4 (December 1960) 83-293.
- Wong Shu Yun, *A Heart without a Body: Post human Politics in Singaporean Texts*. Thesis submitted for the Degree of Master of Arts, National University Of Singapore (2015).
- Yahya, Faizal Bin, *Intraco: Blazing A Trail Overseas For Singapore?* (Singapore 2015).
- Yap, Sonny, Richard Lim en Weng Kam Leong (red.), *Men in White: the Untold Story of Singapore's Ruling Political Party* (Singapore 2009).
- Yong Ching Fatt, *Chinese Leadership and Power in Colonial Singapore* (Singapore 1992).
- Yoshihara, Kunio, *Foreign Investment and Domestic Response: A Study of Singapore's Industrialization* (Singapore 1976).
- You Poh Seng en Lim Chong Yah, *The Singapore Economy* (Singapore 1971).
- You Poh Seng, 'The Population Growth of Singapore', *Malayan Economic Review*, Vol. 4, October 1959.

Kranten en periodieken

ABC News
 Algemeen Handelsblad
 Asia Week
 AsiaOne
 Business Times
 Dagblad voor Noord Holland
 De Economist
 De Telegraaf
 De Tijd
 De Volkskrant
 De Vrije Cronyck
 De Waarheid

De West
Der Spiegel
Die Welt
Eastern Sun
Economisch-statistische Berichten
Free Press Singapore
Haaretz
Het Financieele Dagblad
Het Nieuws
Het Parool
Het Schoolblad
Het Vaderland
Het Volk
Het Vrije Volk
Historisch Nieuwsblad
Japan Times & Advertiser
Java-bode
Jerusalem Post
Jewish Telegraphic Agency
Konkret Magazine
Leeuwarder Courant
Leeuwarder Nieuwsblad
Maandblad van de Vereniging Nederlands Fabrikaat
Montreal Daily Star
Nanyang Evening Post
Nanyang Shang Pao
Neues Deutschland
New Statesman
New York Times
Nieuwe Tilburgsche Courant
Nieuwsblad van het Noorden
NRC Handelsblad
Sin Chew Jit Poh
Singapore Bulletin
Singapore Monitor
Stern
The Atlantic Monthly
The Economist
The Financial Times
The Guardian
The Observer
The Singapore Free Press
The Straits Chinese Magazine
The Straits Times
The Sunday Mail
The Sunday Times
The Sydney Morning Herald
The Times
Time Magazine
TODAY

Publicaties op internet

- 10 Years that shaped a Nation, <http://www.nas.gov.sg/1stCab/highlights1.htm>, geraadpleegd vanaf 20-08-2018.
- Adam, Corinna, 'Guilty Men', *New Statesman* (12-12-1969). Boekbespreking naar aanleiding van George Thayer, 'The War Business', <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88-01350R000200770002-8.pdf>, geraadpleegd 20-05-2018.
- Augstein, Rudolf, HS 30; Oder wie man einen Staat ruiniert, *Der Spiegel*, 24-20-1966, <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/46414788>, geraadpleegd 05-05-2018.
- Barzilai, Amnon, A Deep, Dark, Secret Love Affair, *Haaretz*, 16-07-2004, <https://www.haaretz.com/1.4758973>. <http://www.haaretz.com/a-deep-dark-secret-love-affair-1.128671>, geraadpleegd 18-07-2018.
- History Blog, Dr Albert Winsemius, 30-08-2007; <http://historyof07.blogspot.com/>.
- Breda, Raadsnotulen en jaarverslagen, Notulen van de gemeenteraad 1950 – 1 januari 1950, <https://stadsarchief.breda.nl/collectie/archief/raadsnotulen-en-jaarverslagen?url=https://breda-verslagen.courant.nu/search?query=hispano&period=>, geraadpleegd 20-05-2018.
- Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=71882NED&D1=1-2,12-13,17&D2=a&D3=0&D4=a&HD=110225-1658&HDR=T&STB=G1,G2,G3>, geraadpleegd 22-09-2018.
- De Jong, Loe, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, <https://www.niod.nl/nl/koninkrijk>, geraadpleegd, diverse data.
- Delpher, <https://www.delpher.nl/>, geraadpleegd vanaf 20-11-2013.
- Der Spiegel*, 13-11-1967, AFFÄREN / HS 30: Die Unvollendete, 60-82, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-46209459.html>, geraadpleegd 18-05-2018.
- Freedom House*, <https://freedomhouse.org/>, geraadpleegd 20-02-2019.
- Gee, John, 'Islam and the Middle East in the Far East, Singapore, "Gandhi" and the Mexicans', *Washington Report*, September/October 2007 (Washington 2007) 40-41, 60; <https://www.wrmea.org/007-september-october/singapore-gandhi%C2%9D-and-the-mexicans.html>.
- GINI-sites: World Income Inequality Database, UNU-WIDER UN University, http://stats.areppim.com/listes/list_gini_1960x2012.htm, geraadpleegd 22-02-2019.
- <https://www.mof.gov.sg/Newsroom/Parliamentary-Replies/before-and-after-taxes-and-transfers---singapore-s-gini-coefficient>, geraadpleegd 08-04-2020.
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2172rank.html>, geraadpleegd 08-04-2020. <https://www.chartbookofeconomicinequality.com/inequality-by-country/singapore/>, geraadpleegd 08-04-2020. <https://en.wikipedia.org/wiki/Singapore>, geraadpleegd 12-03-2020. <https://worldpopulationreview.com/countries/gini-coefficient-by-country/>, geraadpleegd 09-04-2020. @Singapore, https://monroecollege.edu/uploadedFiles/Site_Assets/PDF/2007_FactBook_Cuba.pdf, geraadpleegd 16-05-2020.
- Helliwell, Jo  n F., Richard Layard en Jeffrey D. Sachs (red.), *World Happiness Report, 2019*, Sustainable Development Solutions Network. (New York 2019), <https://worldhappiness.report/ed/2019/>, geraadpleegd 15-02-2020.

- Hodel, Georg, 'Das "Oktogon"-Komplott', *Konkret Magazine*, Heft 03-2000, Hamburg, <http://www.konkret-verlage.de/kvv/txt.php?text=dasoktogonkomplott&jahr=2000&mon=03>, geraadpleegd 06-10-2015.
- HS30, algemene info, <https://de.wikipedia.org/wiki/HS-30-Skandal>, geraadpleegd 18-05-2018; HS-30, Weaponsystems.net; <http://weaponsystems.net/weapon.php?weapon=CC03+-+HS-30>, geraadpleegd 07-10-2015; https://www.youtube.com/watch?time_continue=181&v=gXydNOV1TRQ, geraadpleegd 01-05-2018; <https://www.straitstimes.com/singapore/mr-lee-kuan-yew-had-close-ties-with-britain-but-was-never-a-colonial-nostalgic> <https://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/11437131/Lee-Kuan-Yew-Asian-statesman-obituary.html>
- Hug, Peter, 'Schweizer Rüstungsindustrie und Kriegsmaterialhandel zur Zeit des Nationalsozialismus: Unternehmensstrategien – Marktentwicklung – politische Überwachung', *Unabhängige Expertenkommission Schweiz – Zweiter Weltkrieg* (UEK) band 11. Zusammenfassung, <https://www.uek.ch/de/schlussbericht/Publikationen/Zusammenfassungenpdf/11d.pdf>, geraadpleegd: 10-03-2019.
- Hughes, Helen, 'From Entrepôt Trade to Manufacturing' in: Helen Hughes en You Po Seng (red.), *Foreign Investment and Industrialisation in Singapore* (Canberra 1969) 1-46, <https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/114803/2/b13884657.pdf>, geraadpleegd 10-03-2019.
- Humanistisch Verbond 65 jaar, van Praagprijs, 2011, <http://www.humanistischverbond.nl/doc/actueel/bundelvpp2011.pdf>, geraadpleegd, 3 september 2013.
- IBRD, Jamaica rapport, <http://documents.worldbank.org/curated/en/402731468771885584/The-economic-development-of-Jamaica>, geraadpleegd 10-03-2019.
- IBRD, Suriname rapport, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSCContentServer/WDSP/IB/2002/11/15/000178830_98101911130813/Rendered/INDEX/multi0page.txt, geraadpleegd 12-09-2014.
- KNOEMA, <https://knoema.com/atlas/Singapore/topics/Tourism/Travel-and-Tourism-Total-Contribution-to-GDP/Contribution-of-travel-and-tourism-to-GDP-percent-of-GDP>, geraadpleegd 23-10-2018.
- Lee Kuan Yew <http://onthehill.info/2016/11/david-widdicombe/>.
- Lee Kuan Yew, Prime Minister's Tribute to the late Mr Hon Sui Sen, in Parliament, 20 December 1983, <http://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/lky19831220.pdf>, geraadpleegd 16-05-2018.
- Lee Kuan Yew, speech by the Prime Minister, at the PAP 25th Anniversary Rally, held at the National Theatre on 20 Jan. 1980, <http://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/lky19800120.pdf>, geraadpleegd 05-10-2017
- Lee Kuan Yew: <https://www.longfinance.net/programmes/financial-centre-futures/global-financial-centres-index/gfci-26-explore-data/gfci-26-rank/>.
- Leitch Lepoer, Barbara (red.), *Singapore: A Country Study*, U.S. Library of Congress (Washington 1989), <http://countrystudies.us/singapore/28.htm>, geraadpleegd 12-06-2018.
- Li Jie Sheng, 'Successful Technical Advisers: Albert Winsemius as a Case Study', in *The Head Foundation, Human Capital & Education for Asian Development*, 23-06-2017,

<http://headfoundation.org/2017/06/23/successful-technical-advisers-albert-winsemius-as-a-case-study/>, geraadpleegd 14-07-2019.

Loh Kah Seng, *The Making of History: Gatekeepers, Researchers and Singapore Stories*. Tekst van de lezing gegeven aan de Nanyang Technological University, Chinese Studies Department, <http://uwa.academia.edu/KahSengLoh>, geraadpleegd 16-05-2018.

Marketingland.com, geraadpleegd 17-09-2018.

Müller, Albrecht, 'Adenauers gekaufte Demokratie', *Die Welt*, 31 januari 2018, <http://welt.taibaweb.com/blog/2018/01/31/adenauers-gekaufte-demokratie-nachdenkseiten-die-kritische-website/>, geraadpleegd 18-05-2018.

Parlementair Documentatie Centrum, Universiteit Leiden, <https://www.parlementairdocumentatiecentrum.nl/>, geraadpleegd 01-11-2017.

Quora: <https://www.quora.com/How-can-Singapore-become-the-heaven-for-money-laundering-What-is-the-history-behind-this>, geraadpleegd 17-09-2018.

Schriftlicher Bericht des 1. Untersuchungsausschusses zu dem Antrag der Fraktion der FDP auf Einsetzung eines parlamentarischen Untersuchungsausschusses gemäß Artikel 44 des Grundgesetzes, — Drucksache V/1468 — A. Bericht des Abgeordneten Moersch. Deutscher Bundestag, 5. Wahlperiode, Drucksache V/4527 (Bonn, 26 Juni 1969), <http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/05/045/0504527.pdf>, geraadpleegd 06-10-2015.

SER, <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/vos-h>; <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6934/de-wederopbouw-van-nederland.html>; https://www.parlement.com/id/vh8lnhrq7yaq/sociaal_economische_raad_ser.

SGforums, 11-12 April 2007, discussion, 'Singapore's real father is Dr Albert Winsemius and not Lee', <https://sgforums.com/>, laatst geraadpleegd 06-02-2014.

Singapore Elections: Index, <http://www.singapore-elections.com> en Elections Department Singapore: Past Parliamentary Election Results, http://www.elections.gov.sg/past_parliamentary.htm, geraadpleegd 30-12-2019.

Singapore, Department of Statistics; <http://www.singstat.gov.sg/keystats/hist/gdp>, geraadpleegd 29-12-2019.

Taks Justice Network (TJN), <https://www.financialsecrecyindex.com/introduction/fsi-2018-results>.

Tan, Sumiko, 'Dr. Albert Winsemius, Singapore's trusted guide', *AsiaOne* (Singapore 1998), <http://ourstory.asia1.com.sg/dream/lifeline/win2.html>, geraadpleegd 03-12-2013.

The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy, The World Bank (Washington DC 1993), <http://documents.worldbank.org/curated/en/975081468244550798/pdf/multi-page.pdf>, geraadpleegd 16-05-2015.

The Hebrew University of Jerusalem, 19/04/2016, <http://new.huji.ac.il/en/article/30479>, geraadpleegd 12-11-2017.

The Singapore Tourism Board, Annual Report on Tourism Statistics, International Visitor Arrivals Statistics, <https://www.stb.gov.sg/statistics-and-market-insights/Pages/statistics-Quarterly-Tourism-Performance-Report.aspx>, geraadpleegd 23-10-2018.

The Straits Times, 25-02-1984. <http://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/Digitised/Article/singmonitor19840226-1.2.18.3>, geraadpleegd 14-03-2019.

Transparency International, <http://www.transparency.org/cpi2012/results>, geraadpleegd 03-12-2013. <https://www.transparency.org/cpi2019>, geraadpleegd 27-01-2020. Transparency International 1960/1965, <https://www.transparency.org/research/cpi/overview>, geraadpleegd 11-09-2015.

TREmeritus, The Voice of Singaporeans for Singapore, <http://www.tremeritus.com/2012/02/17/why-pap-old-guards-are-not-our-founding-fathers/>, geraadpleegd 06-02-2014.

Trouw, 19-05-2012, “Ik zal niet slaan, dat is niet hard genoeg”,
<https://www.trouw.nl/home/pieter-winsemius-ik-zal-niet-slaan-dat-is-niet-hard-geenog~aaed7c84/>.

Truman, Harry, inaugurele toespraak, 20-01-1949,
https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/50yr_archive/inagural20jan1949.htm,
 geraadpleegd 18-05-2018.

UN Archives, <https://search.archives.un.org/industrial-survey-in-singapore-sing-1-2>.
<https://search.archives.un.org/industrial-survey-singapore-sing-130-1-part>, geraadpleegd
 10-04-2018.

UNDP, *The Human Development Index*, <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>, geraadpleegd
 12-04-2020. <https://ourworldindata.org/human-development-index>

United Nations: The Asian Currency Market: Singapore as a Regional Financial Center,
[https://asean.elibrary.imf.org/abstract/IMF024/14790-9781451946826/14790-9781451946826_A001.xml?redirect=true](https://asean.elibrary.imf.org/abstract/IMF024/14790-9781451946826/14790-9781451946826/14790-9781451946826_A001.xml?redirect=true).

Visser, Ellen de, ‘Waarom Maria zweeg: Het enige oorlogsslachtoffer van Vrouwenpolder’,
De Volkskrant, 18 april 2015,
<https://www.volkskrant.nl/kijkverder/2015/waarommariazweeg/>, geraadpleegd 28-04-2015.

Wikipedia, https://nl.wikipedia.org/wiki/Marshallplan#cite_note-zanden-1, geraadpleegd 12-
 05-2020. https://en.wikipedia.org/wiki/Marc_Birkigt. <https://www.safran-group.com/media/marc-birkigt-journey-group-pioneer-20170726>.

World Bank, Data and Statistics: <http://wdi.worldbank.org/table/1.1>, en
<http://search.worldbank.org/data?qterm=gdp+1965+singapore+malaysia+capita&language=EN&format=html>, geraadpleegd 24-01-2014.
https://nvardmanasian.files.wordpress.com/2011/02/wb_historical_chronology_1944_2005.pdf, geraadpleegd 14-03-2019;
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=SG>, geraadpleegd
 diverse data.

Aanvullende informatie en beeldverantwoording: foto's, logo's, kaarten, grafieken, tabellen en films

omslag	Albert Winsemius, 15 april 1971, 61 jaar oud. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Economische Zaken: Persdienst en Directie Externe Betrekkingen, 1941-1987, toegang 2.06.085, inventarisnummer 90. http://www.gahetna.nl/collectie/afbeeldingen/fotocollectie/zoeken/waergave/detail/tstart/0/q/zoekterm/Singapore/q/commentaar/1/start/61 , geraadpleegd 20 september 2013.
pagina 12	https://www.aicaglobal.com/global_members/singapore.php , geraadpleegd 21-04-2020.
pagina 26	Armoede in Leeuwarden, 1906. http://webserv.nhl.nl/~oostmeij/1_sow_a/1sow-c1.htm , geraadpleegd 14 december 2013.
pagina 39	<i>Zakenman en Prijspolitiek: een wegwijzer voor het Nederlandsche Bedrijfsleven</i> . Dienst van den Gemachtigde voor de Prijzen ('s-Gravenhage 1941). Foto: Koninklijke Bibliotheek.
pagina 45	Collectie NIOD, beeldnummer 89962, bijschrift: Gäste bei einem Schulungskursus für Fahndungsbeamte. Mitte: Der Bevollmächtigte für die Preise, Mr. H.C. Schokker. Links von ihm: Oberregierungsrat Dr. K. Trabold und der Bevollmächtigte für die Umorganisierung der Niederländischen Polizei, Mr. L.J. Broersen. Rechts: Major der

	Ordnungspolizei Lautenschläger und der leiter des Ermittlungsdienstes, A.J. Stienstra. https://beeldbankwo2.nl/nl/beelden/?mode=gallery&view=horizontal&q=89962&page=1 .
pagina 83	Tabel 1, A.H. Ingen Housz, <i>‘Industrie en Marshallplan’</i> , <i>Herwonnen Welvaart: De betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese Samenwerking</i> . Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directoraat–Generaal voor het Economische en Militaire Hulpprogramma (‘s-Gravenhage 1954) 37-45, aldaar 42.
pagina 102	Tabel 2, Bron: Stanely J. Heginbotham en Larry Q. Knowles, <i>An Overview of U.S. Foreign Aid Programs</i> (z.p. - Congressional Research Services - 1988), 17 en Catherine Gwin, ‘U.S. Relations with the World Bank, 1945-1992’, in: Devesh Kapur, John P. Lewis, en Richard Webb (eds.), <i>The World Bank; its first half century</i> . Volume 2: Perspectives (Washington 1997) 214 - tabel 6-2; U.S. Foreign Aid by Major Programs, 1946-89, Billions of Dollars of constant 1989 dollars.
pagina 104	1956 HS-30 pantservoertuig, https://www.mopo.de/news/--22300004 ; foto: picture-alliance/dpa. https://www.gettyimages.nl/detail/nieuwsfoto's/adenauer-konrad-05-01-1876-politiker-cdu-brd-l%C3%A4sst-sich-nieuwsfotos/541063959 .
pagina 106	<i>Archief Spaarnestad</i> , Automobiel type: H.6. Foto Frankrijk, 1925 . ‘Een jongedame staat op het punt om in een Hispano-Suiza met chauffeur te stappen’. http://www.gahetna.nl/collectie/afbeeldingen/fotocollectie/zoeken/weergave/detail/start/0/tstart/0/q/zoekterm/Hispano%20Suiza/q/commentaar/1 , geraadpleegd 04-05-2018.
pagina 107	Gaijin pls, a Nationalist Spanish Hispano-Suiza MC-36 with a T-26 turret as a German Rank I Premium or Event vehicle. 1936. https://i.redd.it/lzang7bac2cz.jpg . Hispano-Suiza Armored Car, Model 1935, 86. Spanish Civil War (SCW). Captured by the Nationalists Army. Ca. 1938. José Luis Castillo © https://tanks-and-support-vehicles-1925to1950.blogspot.com/2012/01/hispano-suiza-armored-car-model-1935.html .
pagina 111	Grimonprez, Johan, Documentaire <i>Shadow World</i> , verfilming van Andrew Feinstein’s boek <i>Shadow World: Inside the Global Arms Trade</i> .
pagina 111	Televisiefilm, NTR, Andere Tijden, <i>De (h)eerlijke jaren 50, Zaanstreek, communisme & consumenten</i> , uitzending 23-05-2019.
pagina 113	HS-30, http://www.bredow-web.de/Panzer_und_Kanonen/HS_30_-_BRD-Schutzenpanzer/hs_30_-_brd-schutzenpanzer.html . Tekst onder Copyright © Lexikon der Flugzeuge und Hubschrauber von Wolfgang Bredow - Berlin, Spandau.
pagina 114	Film: <i>Schwarze Kassen der CDU/CSU - Dokumentation der Machtkonstruktion</i> .
pagina 115	<i>der Spiegel</i> 47/1969. https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-46209459.html .
pagina 118	HS-30, http://www.bredow-web.de/Panzer_und_Kanonen/HS_30_-_BRD-Schutzenpanzer/hs_30_-_brd-schutzenpanzer.html . Tekst onder Copyright © Lexikon der Flugzeuge und Hubschrauber von Wolfgang Bredow - Berlin, Spandau.

pagina 127	Foto's: Sir Thomas Stamford Raffles. Engraving by J. Thompson, from a miniature in the possession of Mrs O.M. Raffles. Published in 1824. From the collection of Dr W. Rushton Parker. Reproduced with the kind permission of the Director and the Board of Trustees, Royal Botanic Gardens, Kew); https://www.researchgate.net/figure/Sir-Thomas-Stamford-Raffles-Engraving-by-J-Thompson-from-a-miniature-in-the-fig1_337535782
pagina 129	Lee Kuan Yew, 1959, John Dominis—The LIFE Picture Collection/Getty Images. https://time.com/3749975/lee-kuan-yew/ . Kaat winter en zomer monsoen; https://earth.usc.edu/~stott/Catalina/Regionalcirc.html .
pagina 130	Kaat: Map of the Strait of Malacca, from a U.S. Department of Defense report. File: China Report 2006.pdf, 05/23/06. http://en.wikipedia.org/wiki/File:Strait_of_malacca.jpg , geraadpleegd 7 februari 2014.
pagina 132	Discripsao chorographica dos estreitos de Sincapura e Sabbam. ano. 1604 (choreografische beschrijving van de Straat van Singapore en Sabbam. 1604 A.D.), Malaca, l'Inde Méridionale et le Cathay: Manuscrit Original Autographe de Godinho de Erédia, Appartenant à la Bibliothèque Royale de Bruxelles. Bruxelles: Librairie Européenne C. Muquardt. Janssen, L. (Trans.) (1882).
pagina 133	kaart Ton de Ruijter, grafisch ontwerper, Amstelveen, 2011.
pagina 148	<i>Tongkang</i> op overladen Singapore River in 1929. Discussion paper 3/2016, <i>The Brenthurst Foundation</i> (Johannesburg, February 2016). http://www.baum.com.au/Dr_J_Baum/archiv_foto/small/23/23067-Singapur_na_Singapore_River_13.II,1929.jpg , geraadpleegd 14 december 2013.
pagina 154	Grafiek 1, Huff, <i>The Economic Growth of Singapore</i> , 135 en 141.
pagina 154	Grafiek 2, Ibidem, 372-374.
pagina 159	Japan Times & Advertiser, 16-02-1942.
pagina 167	Lee Kuan Yew, online at National Archives of Singapore.
pagina 179	Singapore's first oil refinery, built by Shell, received the "Pioneer Certificate No. 1". It was completed in a record time of 13 months. The late Dr Goh Keng Swee, then Finance Minister, declared open the refinery. https://www.shell.com.sg/ .
pagina 189	Kaat Maleisie en Singapore http://www.malaysiamaps.com/images/map-malaysia600.gif geraadpleegd augustus 2011.
pagina 192	UNDP-team, United Nations Industrial Survey Mission onder leiding van A. Winsemius, midden op de foto. <i>The Straits Times</i> © Singapore Press Holdings Limited. Reprinted with permission.
pagina 201	PAP-logo op partijvlag, Copyright© Mediacorp 2020, Channel News Agency, 09-10-2018; The Party Logo. Retrieved from People's Action https://www.channelnewsasia.com/news/singapore/singapore-prime-minister-pap-cec-central-executive-committee-10803390 ; Part website: https://www.pap.org.sg/ .
pagina 209	UNDP-logo, https://www.press.et/english/?p=916# .
pagina 227	v.l.n.r: technocraat Dhanabalan, eerste minister Lee Kuan Yew, directeur van de EDB Hon Sui Sen en de minister van Financiën Goh Keng Swee. Zij overzien een vrij leeg terrein dat straks als Jurong Industrial Estate

	de toekomst zal ingaan 27 oktober 1962. Photo obtained with permission from Alex Tan Tiong Hee. https://roots.sg/learn/stories/jurong-industrial-estate/story .
pagina 266	Ambachtelijk, doortastend en inventief. Penang 2015, foto auteur.
pagina 290	Foto: HDB- en andere appartementen, zestig jaar later: 2018.
pagina 295	Tabel 3, Bevolkingscompositie Federatie van Maleisië in 1965. *Sumitro Djojohadikusomo e.a., <i>Trade and Aid in South-East Asia: Volume 1 Malaysia and Singapore</i> (Melbourne 1968) 58, eind 1964 gepubliceerd door de <i>Malay Mail</i> . **Gepubliceerd door Singapore's <i>The Straits Times</i> , 4 juni 1965, 22.
pagina 306	Memorandum directeur EDB aan premier Lee Kuan Yew, 01-10-1965, National Archives of Singapore, Singapore's Exhibition: The Story of an Economic Miracle, '10 Years that shaped a Nation', 2008; http://www.nas.gov.sg/1stCab/highlights1.htm , geraadpleegd vanaf 20-08-2018.
pagina 319	Singapore Ministry of Defence. Show of strength – the 1969 National Day Parade featured Singapore's first-ever procession of tanks and armoured vehicles. https://www.mindef.gov.sg/web/portal/mindef/home ; http://www.mindef.gov.sg/imindef/publications/pointer/supplements/saf_prl2008/jcr_content/imindefPars/0012/file.res/PRLSCPunclassified.pdf .
pagina 334	By 1969, Jurong Industrial Estate was home to 181 factories with a workforce of more than 20,000. (c.1960s). Roots, https://roots.sg/learn/stories/jurong-industrial-estate/story . Photo obtained with permission from Alex Tan Tiong Hee.
pagina 336	Aerial of the Singapore Naval base at Sembawang with HMAS MELBOURNE left. Near her on the outer dock is the larger HMS VICTORIOUS with her V deck letter. The RN carrier upper right is the commando carrier HMS BULWARK on her 1961-62 Far East commission. - Collection of Ashley Moore. https://thelongnwindroad.wordpress.com/tag/history-of-sembawang-shipyard/ .
pagina's 343 en 347	Keppel Harbour, https://www.dutchwatersector.com/news/singapore-and-rotterdam-ports-discuss-future-port-strategies-at-round-table-meeting .
pagina 358	Tabel 4, The Singapore Tourism Board, Annual Report on Tourism Statistics 2018, International Visitor Arrivals Statistics; https://www.stb.gov.sg/statistics-and-market-insights/Pages/statistics-Quarterly-Tourism-Performance-Report.aspx , geraadpleegd 23-10-2018; KNOEMA World Data, GDP, Peebles, <i>Economic Growth and Development in Singapore</i> , 167; https://knoema.com/atlas/Singapore/topics/Tourism/Travel-and-Tourism-Total-Contribution-to-GDP/Contribution-of-travel-and-tourism-to-GDP-percent-of-GDP , geraadpleegd 23-10-2018.
pagina 370	Grafiek 3, The importance of the manufacturing industries as seen in the number of people employed in this sector between 1965 and 1975. The National Archives of Singapore, Singapore's Exhibition: The Story of an Economic Miracle, '10 Years that Shaped a Nation', 2008. Bron: EDB Annual Reports 1967-1975/1976.
pagina 371	Grafiek 4, Cijfers Wereldbank.

pagina 375	Grafiek 5, World Development Report 1987 en andere statistieken.
pagina 407	Tabel 5, World Development Report 1987 en andere statistieken.
pagina 417	Tabel 6, Häntzschel, <i>Culture and Communication, News Flows in Singapore</i> , 114-115, gebaseerd op data verstrekt door Singapore's Ministry of Trade and Industry: <i>The Strategic Economic Plan, Towards a Developed Nation</i> (Singapore 1991) 24-25.
pagina 417	Tabel 7, Joän F. Helliwell, Richard Layard en Jeffrey D. Sachs (red.), <i>World Happiness Report, 2019</i> , Sustainable Development Solutions Network. (New York 2019); https://worldhappiness.report/ed/2019/ .
pagina 444	Standbeeld Albert Winsemius; <i>Het Financieele Dagblad</i> , 01-12-2018, essay Simon Kuper, illustratie: Erik Varekamp.

Het instituut van de Wereldbank krijgt in dit onderzoek drie namen die naast elkaar gebruikt worden: *The World Bank*, de Wereldbank en de *International Bank for Reconstruction and Development* (IBRD).

Lijst van gebruikte afkortingen

ABOP	Algemene Bond van Onderwijzend Personeel
ADB	Asian Development Bank
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
BBP	Bruto Binnenlands Product
BNG	Bruto Nationaal Geluk
BNP	Bruto Nationaal Product
BUF	British Union of Fascists
BVD	Binnenlandse Veiligheids Dienst
CAO	Collectieve Arbeidsovereenkomst
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CDU	Christlich Demokratische Union Deutschlands
CEL	Commissie Efficiency Legerorganisatie
CENS	Centre of Excellence for National Security
CHU	Christelijk-Historische Unie
CIA	Central Intelligence Agency
CPB	Centraal Plan Bureau
CPF	Central Provident Fund
CPIB	Corrupt Practices Investigation Bureau
CPN	Communistische Partij Nederland
CPSU	Communistische Partij van de Sovjet-Unie
DBS	Development Bank of Singapore
DDR	Deutsche Demokratische Republik
DM	Deutsche Mark
DSM	De Staatsmijnen
DUW	Dienst Uitvoering Werken
EDB	Economic Development Board
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EFTA	European Free Trade Association
EIM	Economisch Instituut voor het Midden en Kleinbedrijf
ENCI	Eerste Nederlandse Cement Industrie
EOI	export-oriented industrialisation
EPA	European Productivity Agency

EPC	Export Promotion Centre
EPTA	Expanded Programme of Technical Assistance
FBI	Federal Bureau of Investigation
FDI	Foreign Direct Investment
FFPB	Family Planning and Population Board
GDP	Gross Domestic Product
GINI	Growing Inequalities' Impacts
GLC	Government-Linked Company
HBS	Hogere Burgerschool
HDB	Housing and Development Board
HHH	Hash House Harriers
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development
IDC	International Development Corporation
IHI	Ishikawajima-Harima
IMF	International Monetary Fund
INTRACO	International Trading Company
IPB	Singapore Industrial Promotion Board
IRO	Industrial Relations Ordinance
ISA	Internal Security Act
ISI	Import-Substitution Industrialisation
ISIS	Institute of Strategic and International Studies
JTC	Jurong Town Corporation
KAB	Katholieke Arbeidersvereniging
KLM	Koninklijke Luchtvaart Maatschappij
KNZ	Koninklijke Nederlandse Zout
KVP	Katholieke Volkspartij
MAS	Monetary Authority of Singapore
MCP	Malaya Communist Party
MG	Militair Gezag
MIDC	Metals Industries Development Centre
MNC	Multinational Corporation of Multinational Company
NAS	National Archives of Singapore
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NatSteel	National Iron & Steel Mills
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
NHM	Nederlandsche Handel-Maatschappij
NIC's	newly-industrialising countries
NIOD	Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
NIPO	Nederlands Instituut voor de Publieke Opinie
NS	Nederlandse Spoorwegen
NSB	Nationaal-Socialistische Beweging
NSDAP	Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij
NTS	Netherlands Trading Society
NTUC	National Trades Union Congress
NUS	National University of Singapore
NVB	Nederlandse Volksbeweging
NWC	National Wages Council
OEES	Organisatie voor Europese Economische Samenwerking
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OPC	Office of Policy Coordination

PAP	People's Action Party
PCS	Petrochemical Corporation of Singapore
POFMA	Protection from Online Falsehoods and Manipulation Act
PSSO	Preservation of Public Service Security Ordinance
R&R	Rest & Recreation
RAF	Royal Air Force
RSV	Rijn-Schelde-Verolme
SAF	Singapore Armed Forces
SER	Sociaal-Economische Raad
SHB	Singapore Harbour Board
SIT	Singapore Improvement Trust
SNEF	Singapore National Employers Federation
STUC	Singapore Trade Union Congress
StvdA	Stichting van de Arbeid
TAA	Technical Assistance Administration
TJN	Taks Justice Network
TUC	Trade Union Congress
UN	United Nations
UNDP	United Nations Development Programme
UNTAA	United Nations Technical Assistance Administration
UNTAB	United Nations Technical Administration Bureau
URA	Urban Renewal Authority
USSR	Unie van Socialistische Sovjetrepublieken
VN	Verenigde Naties
VOC	Verenigde Oostindische Compagnie
VS	Verenigde Staten
VU	Vrije Universiteit
WHR	World Happiness Report

○ Curriculum vitae Frans Stoelinga

1942	16 april, te Amsterdam geboren;
1963-1965	Studie sociaaleconomische wetenschappen (Nederlands Opleidings- Instituut voor het Buitenland - Breukelen - Nederland);
1965-1971	Leidingevende functies (Hagemeijer en Co's Handelmaatschappij N.V. – Nederland - Singapore - Maleisië);
1971-1994	Leidingevende functies in internationaal bedrijfsleven;
1994-2006	Directeur-eigenaar internationale handelsfirma;
2006-2012	Studie geschiedenis (Universiteit van Amsterdam, Universiteit Leiden, National University Singapore);
2012	Master of Arts, Universiteit van Amsterdam;
2013-2020	Doctoraatsonderzoek, buitenpromovendus (Universiteit Leiden).